Kiøbenhavnſke
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1776.

Med tvende Regiſtere.

Andet Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene Berling,
boende i Pileſtrædet.

Anmærkninger
til
Overſættelſen
af
Ovids Forvandlinger,
ſom følger med Aargangen af de Lærde Efterretninger 1769. Iſte Hæfte.

Denne Overſættelſe er bleven fortſat over de fire første Bøger og udgiven ſtykkevis under en udførlig Programmatiſk Opſkrift, ſom giver tillige et almindeligt Begreb om den Plan, hvorefter Overſættelſen hidindtil er bleven udarbeydet, og en Anviisning til derefter at forfatte den Recenſion, ſom det hermed tillades mig ſelv at meddeele. Man ſkulde giøre mig Uret, om man vilde kalde denne Overſættelſe bogſtavelig, fordi jeg har holdt mig dermed ſaa nær til Originalen, at jeg følger den Vers for Vers. Det er bekiendt, at, ſaa lidet jeg har biefaldet det Slags Overſættelſer, ſom udvide en Forfatters Tanker langt over de Grændſer, han ſelv har givet dem, ligeſaa lidet har jeg biefaldet dem, ſom ere alt for meget indſkrænkede til Originalens Tanker, Ord og Udtryk. Jeg har ved Leylighed viiſt, at de begge hver paa ſin Maade kan forderve deres Original; at det første Slags Overſættere ere alt for korte Fortolkere, og alt for vidtløftige Overſættere; at de ſidſte

derimod, for at vise deres Author i al Henseende, som han er, glemme, hvem de selv ere. Men jeg har i det mindste kiendt en Middelvey, som ligger der imellem, nemlig i den hverken alt for paraphrastiske, eller alt for bogstavelige Oversættelse, og den har ganske vist sine visse ey ganske ukiendelige Spor og Grændser paa begge Sider, lad være den ey er alfar, og derfor heller ikke saa ganske kiendelig, som den kunde og burde være.

Man seer deraf min Plan. Oversættelsens første Udkast er ofte bleven giennemgaaet, rettet og forbedret. Hvorledes? Jeg lader Poeten som oftest og allevegne, hvor han kan, tale paa Dansk med sine egne Ord. Jeg kunde derpaa anføre mange Exempler af enhver Side, men jeg skulde giøre det ganske forgiæves, da den Latinske Text staaer her lige over for til enhvers eget Eftersyn. Jeg har iblandt andet derved vundet den Fordeel, at hvem der vil laste min Oversættelse, maa laste Originalen med. I mange Vers sporer man kun en ganske liden Afvigelse, og der kommer det an paa, hvor vidt Originalens Ord, Udtryk, Talemaader, Vendinger, Skionheder ere erstattede med andre ligegyldige. Det er noget Læseren maa dømme selv om, da jeg alene har foretaget mig hermed at fremlægge min Plan, og oplyse den med Exempler. Saasom V. 39: Fluminaqve obliqvis cinxit declivia ripis: og Floder flyde hen blandt bugne Bredder ned. Her ere Floder, bugne Bredder, flyde ned, Digterens egne Ord. Afvigelsen er denne, at da Digteren har ladet Skaberen omgive Floderne med bugne Bredder, saa har Oversætteren forestillet Skaberen, som den, der har ladet Floderne flyde ned mellem de bugne Bredder, og altsaa paa een Gang dannet saa vel deres Vandfald, som deres bugne Bredder. Nok et Exempel:

Digteren: Han befoel Markerne at udbredes, Dalene at ſiunke, Skovene at dækkes med Løv, de ſteenfulde Bierge at reyſe ſig. Overſætteren: Han Marker bredes ud, og Dale ſynke lod: Han bød, og Skoven grøn, Steenklippen oprakt ſtod. Man ſkal vel ikke ville nægte, at jo Digteren her bliver lige Critik underkaſtet med mig, og ſortiener med mig endten lige Roes eller Laſt. Denne er da min første Hoved-Regel, at lade Digteren tale med egne Ord, hvor han kan? Men hvor kan han giøre det? Hvor det Danſke Sprog aldrig lider det allermindſte derved i Henſeende til ſine brugelige Ord, Talemaader, Vendinger, og deres Indretninger og Sammenføyelſer, i Henſeende til ſin Reenhed, ulemlæſtede Fuldkommenhed, Tydelighed, Føyelighed, og Flydenhed. Det Danſke Sprog maa følgelig ved Overſættelſen ikke blive Latinſk Danſk. Det maa ikke have nogen det Latinſke Sprogs bekiendte og i det Danſke Sprog utaalelige og derfor ubrugelige Egenſkab. Det forſtaaer ſig, at derfra maa aldeles undtages alle Ord og Talemaader, ſom efter det Danſke Sprogs egen Analogie kan føres i Brug i det Danſke, lad være derudi tilforn ikke brugte, for Ex. His factis, his dictis, dette giort, dette ſagt, bliver ingen Latinismus, ſaa længe vi har, det uagtet, dette vel mærket o. ſ. v. Saa haaber jeg heller ingen ſkulde ſtøde ſig over en Triton med ſin Skiælbevorne Ryg, over den varmeblandede Kuld, over den med ſin femfoldige Giord ombeſpændte Jord, over udfærdet for udfærdiget, ligeſom beſkæftet for beſkæftiget, foranlediget for foranlediget, værdet for værdiget o. ſ. v., endten ſaa deſlige Ord vare laante eller dannede af det Latinſke, eller alene af det Danſke Sprogs egen Kilde, ſaaſom foranførte. Det maa heller ikke have nogen forkeert Vending og tvungen Sammenſættelſe, hvorfra dog undtages alle

de, ſom den Danſke Verſification efter almindelig Vedtægt og Tilſtaaelſe, og imod ingen bekiendt Regel, nødvendig udfordrer, for Ex. at et Verbum maa ſtaae ſidſt i Enden af et Vers. Dette var da den første Hoved-Regels Indſkrænkning. Saaledes vilde man forſtaae diſſe mine Ord i min Programmatiſke Opſkrift, ita qvidem, ut ſuis ut plurimum ipſiſſimis verbis Poetam Danice canentem faciat — nec qvicqvam, niſi qvod intero ore danico, non corrupto, non perverſo, non mixto pollit.

Men Afvigelſer har ogſaa deres Regler. En Forfatter maa udtrykke ſig med ſaa mange Ord, ſom ere nøt og nok til at fatte hans Tanker i deres Sammenhæng, og Forhold til hinanden. Bruger han flere, bliver han overflødig, og færre, bliver han dunkel og utydelig. Det forſtaaer ſig ſelv, at herfra undtages den relativiſke Dunkelhed. Men det er derhos bekiendt, at en Tanke kan udtrykkes ſnart med flere, ſnart med færre Ord, uden nogen endten Overflødighed eller Mangel, ſom fortiener at laſtes. Snart ſkeer dette for en behagelig Forandrings Skyld, ſnart fordi en Digter (thi dét er ham jeg har med at giøre) finder nu flere og nu færre Ord mere føyelige for ſit Genie, og mere bequemme for ſin Verſification. Der ſkulde vel aldrig være nogen Tvil om, at jo en Overſætter maatte forkorte den Overflødighed, og opfylde den Mangel, ſom med Grund og Beviis kunde lægges en Digter til Laſt. Man ſkal maaſkee vel finde den første, men næppe den ſidſte Feyl hos Ovid. I det Stykke af den første Bog, ſom jeg for denne Gang har for Øyne, vil man vel ikke finde noget Exempel paa nogen Overflødighed, ſom man kan kalde laſtværdig, men ſom dog kan tiene til Exempel for enhver anden, der var det. Saaſom V. 61, 62. Eurus ad Auroram, Nabathæaqve reg-

na

na receſſit, Perſidaqve & radiis juga ſubdita matutinis. Lad Aurora her ikke være nogen laſtværdig Overflødighed: ſaa er den dog viſt en Overflødighed, ſom formedelſt de tilføyede **Morgenſtraaler** kunde mangle, men ſom dog har giort Poeten en fortræffelig Tieneſte til at fylde hans ſmukke Vers. Men da Digterens Morgenrøde har været mig ligeſaa meget i Veyen, ſom den kom Digteren ſelv tilpas, ſaa kunde jeg lade den mangle, ſiden jeg behøvede det, og meget mere, om den havde været at laſte. Nok et Exempel V. 170: Hac iter eſt Superis ad magni Tecta Tonantis Regalemqve Domum. Hvem ſkulde have laſtet Digteren, om han havde udelukt endten Regalem Domum, eller ſnarere Tecta, men hvem og laſte, at begge ſtaaer der? Skulde det være Feyl, at jeg har ſagt **Slot** alene, og lukket Tecta ude? Jeg troer det ikke, men maaſkee dog **Konge-Slot** burde været ſagt, og kunde da Linien have været denne: **Til Jovis Konge-Slot der Guders Vey henſkyder**, i Stedet for: **Derhen til Jovis Slot for Guder Veyen ſkyder**: med mindre jeg ſiden havde kaldet det **Pallads**, hvad Digteren ſiden kalder Atria. Thi det er klart, at han bruger Regalis domus, og Atria, og ſimpel habitat om Guderne efter deres forſkiellige Rang og Vardighed. Nok et Exempel V. 188: Per flumina juro infera, *ſub terras ſtygio labentia luco.* Skulde man vel have forlangt mere af Digteren, end per flumina juro infera? Jeg har beholdt ſub terras labentia, og udelukt Stygio luco. Nok til Exempel paa, hvad Frihed en Digter ſelv ſkulde give en Overſætter i Henſeende til ſin Overflødighed, og allermeeſt den, ſom var nogen Critik underkaſtet. Han burde viſt tænke: „ Jeg veed ſelv, hvor forlegen jeg ofte har været for et „ Ord, og hvor meget et andet igien har været mig i Veyen „ for et ſmukt Vers, om jeg vilde have betient mig deraf,

„ og skulde jeg da være strængere mod min Oversætter, end „ mod mig selv?“ Men hvis en Digter med sin Overflødighed skulde have søgt en behagelig Omvexling, da betænke man, at en Oversætter er jo ogsaa Digter i sit Sprog (thi hans Indbildning bør forsætte ham i Original-Digterens Sted) og da skal man ikke kunne nægte ham samme Frihed. Hvad altsaa hiin engang har sagt med flere, det kan denne sige med færre Ord, og tvertimod, men altid det samme i Hensende til Meening. Skulde endelig en Digter have fulgt sit Genie og sin Versification, da er Oversætteren ogsaa Digter, og har en Versification, som han skylder al den Føyelighed, han kan, uden paa nogen Originalens utaaleli-ge Bekostning. Hvad hiin paa sine Steder har lagt til eller taget fra, og ikke paa sine Steder brugt som nogen væsentlig Skiønhed, der hørte til Ords eller Tankers Sammenhæng og Forbindelse, eller til nogen deres egen væsentlige Fuldkommenhed, det kan en Oversætter efter Behag tage fra det Sted, hvor det er tillagt, og lægge til et andet, hvor det mangler, uden at forderve sin Original. Videre: En Original-Digter bruger ofte synonymiske Ord og Udtryk tilsammen, det er tvende, som bemærke det selv samme Begreb. Synonymiske Ord, Udtryk og Talemaader ere heller ikke altid en Overflødigheds Feyl, da et Ord og Udtryk undertiden oplyser og opliver et andet, og giver Verset en Velklang. Jeg kan aldrig troe andet, end at den Digter som har sagt os, at Gud befoel Menneſket at beſkue Himlen, jo ogsaa har sagt med det samme, at Menneſket burde løfte Anſigt og Øyne op mod Stiernerne. Ikke destomindre, hvem skulde vel kunne eller ville laste disse tvende fortræffelige Vers: Os homini ſublime dedit, cœlumqve tueri juſſit, & rectos ad ſidera tollere vultus. Hvor oplives ikke det første Udtryk ved det sidste! Dette viser kun

at

at ſynonymiſke Udtryk ere ſaa langt fra altid at laſte, at de end mere ofte har en umiſtelig Skionhed. Men ſom de dog ikke altid har denne, og tidt kan anſees for en undværlig, men dog ulaſtelig Overflødighed, ſaa kan en Oversætter, der har ſamme Frihed, ſom hans Digter, fordoble et enkelt Ord og Udtryk, og igien forenkle det efter Behag. Dertil kommer, at naar man i et Sprog kan udtrykke ſig kort over en Ting, ſaa behøver man flere Ord i et andet, og tvertimod. Jeg kunde af de allerede tilforn udgivne første Udkaſt af de to første Bøger med Exempler beviſe, at naar Digteren har ſagt noget med et Vers, hvortil jeg har behøvet to, ſaa har jeg tvertimod haft Lykke til at ſige med et, hvad hiin har ſagt med tvende. Overalt naar de fleſte latinſke Vers-Linier ere, i Henſeende til Ord og Meening, udtømmede i en Danſk Linie derimod, ſaa viſer dette uden Tvil vort Danſke Sprogs Føielighed og Rigdom.

En Digter har ſelv ſine Omverlinger. Snart udtrykker han en Ting paa een Maade, ſnart paa en anden. Ligeſom Digteren ſaaledes omverler hos ſig ſelv et Udtryk for et andet, ſaa kan en Oversætter, der har ſamme Frihed, giøre ligeſaadan Omverling mellem ſig og ſin Original, naar han kun fuldkommen erſtatter Digteren, hvad han har berøvet ham, med noget, der i al Henſeende gielder ham det ſelvſamme, ſom om det var Mynter af forſkiellig Præg, men ſamme Værd, de verlede med hinanden. Herved kommer det juſt an paa, at Oversætteren har den grammatikaliſke, den logiſke, og den rhetoriſke Ligegyldighed for Øyne. See der en Prøve paa dem alle tre i et Vers. Juſſit frondeſ tegi ſylvas, lapidoſos ſurgere montes: **Han bød, og Skoven grøn, Steenklippen oprakt ſtod.** Man mærke vel, at han bød, og det ſkeede, eller, han bød at

blive, at ſkee, ere for Grammatiken ligegyldige Talemaader; ligeſom Cajus verberat Davum, og Davus vapulat a Cajo, ligeſom, da nu hvad for en Gud har ſaaledes ſat Klumpen i Lave, og deelt den, og trakt den ud i ſine Deele (V. 32. Sic ubi diſpoſitam &c.) eller da nu Klumpen af hvad for Gud ſaa var bragt i Lave o. ſ. v. er for Grammatiken ligegyldigt. At Skoven grønnes eller at den ſkiules med Løv ere for Logiken ligegyldige Talemaader, ſaaſom Begreber, der ved Slutninger kan omvexles med hinanden. Ligeſom v. 94, 95. Grannen var end ikke nedſtegen i de klare Bølger for at beſee et fremmet Land, eller, man var end ikke dermed ſeilet til fremmede Lande, ere Talemaader og Udtryk af en Ligegyldighed, kun, at den første hos Digteren er noget tropiſk, den ſidſte mere egentlig. Og vilde man ſige, at Originalen her havde tabt noget af ſin tropiſke Skiønhed ved Overſættelſen, ſaa er den bleven fuldkommen erſtattet paa et andet Sted, hvor jeg lader de Biergtopper først ſee Solens opgang, hvilke Digteren har ladet ligge, ſom de ligger, neden under eller imod dens Morgen-Straaler. Et figurligt Udtryk er ey altid nogen ſaa væſentlig Skiønhed, der ikke maae tabes eller tilſideſættes, da man jo uden Poeſie, ja i Talekunſten ſelv ſaavel den proſaiſke ſom poetiſke lader det ſig være en ligegyldig Sag, nu at tale egentlig, nu lidt figurlig. Nu er Cajus en Ræv, nu en liſtig Skielm. Nu reyſer et Træe ſig i Veyret (ſurgit) nu ſkyder det ſig op, nu voxer det. Hvor ofte har en Digter ikke ſagt noget ligefrem, ſom han kunde have udtrykt ved en Figur eller Tropus? er han vel derfor at laſte. En Digt, en Tale ligner en Mark, ſom Naturen ſelv hiſt og her i Flæng har beſtrøet, men ikke ganſke ſkiult og tildækket med Blomſter. Varietas delectat. Snart fremſtiller man en

Ting,

Ting under det, den ligner, snart viser man den frem i sin egen naturlige Gestalt, og dermed foraarsager Læseren en behagelig Omvexling. Dette var en Digters Øyemærke, ikke just altid, at Tropus skulde være anbragt nødvendig paa dette eller dette Sted. Han havde deri selv sin Frihed, og skulde gierne tilstaae sin Oversætter den samme. Dermed nægtes ikke, at der jo ere Skionheder og Troper, som egentlig tilhøre de Steder, hvor de staae. Men til Sagen igien. Han bød Klipperne at reyse sig, eller, han bød og de stode oprakte, ere tvende lige rhetoriske Skionheder, det er Talemaader, der lige tydelig afbilde det Majestætiske og det uafstændelige Forhold mellem Almagtens Villie og Udvirkning, og Skionheder, som egentlig tilhøre det Sted, den Materie, den Sammenhæng, de staaer udi, og burde derfor ikke tabes ved Oversættelse. Ligesaa Navis insultat undis eller Navis sulcat undas, ere tvende Talemaader, der let kan omvexles med hinanden eller med en anden egentlig Talemaade som lecat undas eller gaaer for fuld Seyl o. s. v. Som Troper have de en rhetorisk Ligegyldighed, og med et egentlig Udtryk en blot logisk. Dette er Meeningen af disse mine latinske Ord i Opskriften: ita porro, ut vix qvidqvam (ore) Danico vel detrahat vel addat, nisi qvod vel abesse vel adesse, qvod alibi latino vel detraxerit ipse vel addiderit pro sua ingenii facilitate, pro suo latini Carminis Commodo ac Flumine, ut nihil etiam pro Latino substituat Danicum, nisi qvod per grammaticam liceat aut Logicam Æqvipollentiam Kun rhetoricam burde være føyet til.

Fremdeles veed man, at der ere utallige mange Tanker, Begreber, Slutninger, Indledninger, Digtninger, Billeder, Ligheder, hvilke som de maae formeres paa een

og

og ſamme naturlige Maade i alle ſunde menneſkelige Hierner og af enhver ſund og ſand Fornuft, Forſtand og Indbildningskraft, ſaa maatte de og i alle Sprog udtrykkes paa en lige naturlig Maade, og i forſkiællige Sprog vel med forſkiællige Caracterer, men af en ligegyldig baade Forſtand og Forbindelſe, naar man undtager den liden Forſkiæl i Conſtruction, ſom det eller det Sprogs Grammatik kunde foraarſage, for Ex. Hvilken Naturkyndig, der vilde foreſtille hvorledes Jorden hænger i Luften, kunde i hvad Sprog det ſkulde være, foreſtille det anderledes, end Ovid i dette naturlige Vers: Non circumfuſa pendebat in Aere tellus Ponderibus librata ſuis. Var det ikke urimeligt her at ville ſøge nogen Latinismus, eller i det næſt foregaaende Vers: nec nova creſcendo reparabat cornua Phoebe? Med mindre for Ex. et andet Sprog har ingen Gerundium paa do, et andet ingen participialiſk Forbindelſe ſom i librata. Men om Sagen ſelv kunde dog Ingen i ſit Sprog tale anderledes end med Ord, ſom betyde Jord, Luft, omgiven, hænge, Svingende, Vægt, og i Forbindelſe til at give den naturlige Forſtand ey anderledes end at lade Jorden hænge i den opgivne Luft, ſlynget eller ſvinget af ſin egen farlige Ligevægt. Var det ikke urimeligt, om man vilde ſøge en Latinismus i denne Ciceronis Talemaade, ſom et andet Sprog ikke ſkulde ligeſaavel kunde modtage: hujus libri confectio omnes abſterſit, Senectutis Moleſtias. Hvad bliver nu Følgen? Denne ganſke viſt og ligefrem, at et fattigt og udyrket eller lidet dyrket Sprog, hvori der tales eller ſkrives kun lidet og om faa Ting, maae fattes utallige mange Udtryk og Talemaader, ſom kun være almindelige for alle Sprog, til Tanker, Begreber, Billeder ꝛc., ſom ere almindelige for enhver menneſkelig Forſtand, og at det eene Sprog maae derfor laane af det andet, hvad det

ſelv

selv ikke har, eller hvad de, som tale eller skrive derudi, endnu ikke selv har hitter paa. Maae man af andre Sprog lære at tænke, saa maae man vel og af andre Sprog lære at tale og skrive om det, man har lært at tænke. Deraf seer man, hvor vigtige deres Domme ere, der beskylde Oversættelser for latinismer og Græcismer, fordi de har laant saadanne Udtryk og Talemaader ligefrem og uden Forandring af det Latinske eller græske Sprog. Dette er Meeningen af disse mine Ord i den latinske Opskrift: ita deniqve ut in genere qvicqvid qvolibet ingenio cogitari aut fingi, qvicqvid qvolibet Characterе vel adumbrari vil depingi vel exprimi possit, id ex latina Copia in danicum Penum transferat, non in hoc tamen pro Latinismo habendum, ut qvod nunqvam latinæ lingvæ proprium fuerit, sed cuiqve possit esse Commune.

Men Een har ingen Tillid til poetiske Oversættelser, en anden troer, at man ingen Regler kan foreskrive for dem, en tredie, at man maae lide saa megen Tvang derved, en fierde, at det er endelig ikke den Umage Værdt. Kun den første af den svage Tillid fortiener en anstændig Besvarelse. Det er ikke saa meget, den Tvang og Umage en Oversætter selv maae lide, der svækker hans Tillid, som den slette Lykke, han meener, enhver poetisk Oversætter derfor nødvendig maae have til sit Arbeyde. Men som det er Exempler, der har svækket hans Tillid, saa kan den ikke bestyrkes uden ved modsatte Exempler, hvilke han vel og vil finde, om han leder efter dem. Tvang og Umage maae man finde, føle og lide, men har man Lykke, saa føler man selv med Fornøyelse, og Andre slet intet dertil. Jeg kan uden al Selv-Roes sige dette, at hvis man finder og føler nogen Tvang ved at læse mine danske Vers,

saa

saa maae man føle den samme ved Ovids latinske. Vist er det, at Ovid|har vist nok ogsaa, i hvor vel en født Digter, dog følet sin Tvang og sin Umage. Skulde han ikke kunde have havt nok med disse Vers at giøre: juſſit & extendi campos, ſubſidere valles, fronde tegi ſylvas, lapidoſos ſurgere montes, lad være en Læser kan læse dem i al Magelighed, ligesom de Danske, da alt dette vidtløftige ligger her med eet afbildet for hans Øyne i tvende Linier, hvilke en anden Oversætter, der har arbeydet efter en anden Plan, har ikke givet mindre i end 6 til 8te følgende Linier:

Da saaes høye Fiæld at ziire lave Marke.
Hist stod en oprakt Høy, her laae en liden Dal;
Her er et Kilde væld, som Vandet samle skal.
Den skyggefulde Skov fik endnu mere Skygge.
Ved Træers tykke Løv; og som man nu kan bygge
Paa Jorden Taarne op, saa ved en kraftig Magt
Blev Bierget ret som Taarn af Jordens Skiød frembragt.

I hvor gode end disse Vers ellers ere, saa bliver dog Skaberen ikke saa snart og læt færdig med Arbeydet, og man savner den Almagtens Majestæt, paa hvis Villies Vink det stod her frem for hans Øyne i et Øyeblik. Ja man skulde tænke, Gud havde havt ligesaa stor og lang Umage dermed, som naar man nu bygger Taarne op af Jorden. Ney, han bød, og Skoven Grøn, Steenklippen oprakt stod. Nu er han færdig og Læseren med i al Magelighed, Dette har jeg meent i min latinske Opskrift med disse Ord: ita qvidem, ut poetam danice canentem faciat, & coactum qvidem (nec enim ſic ultro cecinit ipſe) ſic tamen, ut vix qvisqvam ſenſerit, niſi qvi fecit, & qvi deniqve velit. — Hvad Rimene anbelanger, da har som oftest de

selv-

ſelvſamme Ord, hvormed jeg paa det nøyeſte har fulgt Originalen, ligeſom af ſig ſelv tilbudet mig de reeneſte Rim. Dog ere der mange, ſom har koſtet mig Umage, kun at ingen føler den uden jeg ſelv. Om et og andet ſkulde mærkes at være ſøgt, da kommer det an paa med hvad Tab for Digteren, Afkortning eller Tillæg, det er ſkeet for Ex.

——— Men nu, ſaavidt ſom Havets Vande
Al Jorden tordner om, her hiælper ingen Bøn,
Jeg reent udrydde maae det dødelige Kiøn.

Jeg vil ikke roſe dette Tillæg, men laſte det for Rimets Skyld, bør jeg heller ikke. Var det ikke overeenſtemmende med Jupiters Affect, med ſic ſtat ſententia (en uafbedelig Dom) med ora indignantia ſolvit (en uefterglvelig Vrede) med perdendum (et uigienkaldeligt Forſæt) ſaa fortiente det at laſtes. Men hvor kan jeg dog her ikke have ſvedt. Viſt nok, men for at Verſets og Rimets Haardhed ikke ſkulde koſte Læſeren en eeneſte Draabe, men alene holde ham i en jævn varm Opmærkſomhed paa Jupiters Vrede.

Jeg vil endelig her give Læſeren et Beviis paa, at jeg hverken er ufølſom eller uerkiendtlig mod velmeent Æresbeviisning, fordi jeg ey er forfængelig nok, for ſaa ſtrax at yttre min Hiertens Glæde derover. En ubenævnt, og mig ubekiendt epigrammatiſk Forfatter har engang beviiſt en vis Overſætter af Ovid den Ære (Min Forfængelighed ſiger mig, at Æren var mig tiltænkt) at erkiende hans Overſættelſe værdig nok for at giøre Vulkan et Offer deraf, ligeſom dens Original ſkulde være det værdigſte for Gudinden Venus. Aldrig kunde min Forfængelighed bedre fornøyes, der ſelv har troet, at den ikke mindre, end Originalen, kunde fortiene at være en Gud helliget. Men, i hvor det end gik, har jeg vildet dele den Ære med min Forfatter. Ovids

Origi-

Original skal brænde med min Oversættelse paa Vulkans Alter. Skulde, turde jeg tilegne mig en Ære, der ikke med større Ret tilkom ham? Men Venus skal og, til Trods for Megæra, modtage min Oversættelse med hans Original som en sig helliget Gave. Enhver gisre nu deraf, hvad Offer og til hvilken Gud eller Gudinde, han helst vil. Nu seer man Aarsagen, hvorfor jeg lod Original og Oversættelse trykke tilsamen. Og tænker man vel, jeg skulde have leveret Oversættelsen som et Skole-Programma, uden for at fornøye dem, som helst vilde gisre Vulkan et Offer deraf?

No. 27.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 4de Julii 1776.

Kiøbenhavn. **Kort Underviisning for Begyndere i det Høytydſke Sprog. 1774.** For Begyndere? for hvilke da? for ſaadanne, ſom have lært det latinſke Sprog? I den Fald er der i denne Underviisning ganſke viſt meget overflødigt, i ſær den oprigtige og troehiertige Forklaring i det første Kapitel over de ſædvanlige Kunſt-Ord af den latinſke Sprogkunſt. Men maaſkee for ſaadanne Begyndere, der tilforn ikke har lært det latinſke Sprog eller noget andet, hvorved diſſe Kunſt-Ord kunde forudſættes ſom bekiendte? eller og for andre, ſom ikke egentligen kan kaldes ſtuderende Begyndere? Da ſeer det her for dem noget bundtet og broget ud. Overalt veed man ingen anden Vey i nogen Sprog-Kunſt til at biebringe dens Lærlinger de Begreber, ſom henhøre til endten den almindelige Sprogkunſt, eller denne i Beſynderlighed, ſom man har for at lære, uden at man endelig ſkal laane den latinſke Sprogkunſtes Ord dertil, Ord, der ofte ere uſikkede nok til det de ſkulle betegne? Recenſenten tør troe, at man i ſit Modersmaal kan meddeele nogen de til den almindelige Sprogkunſt henhørende Begreber, uden at man behøver at bruge Ord ſom ſkulle komme Lærlingen fremmede eller ſælſomme for, om det endog var i det latinſke Sprog ſelv, hvor ſaadanne Ord, ſom Adjectivum, Adverbium, participium, ſupinum, Genitivus, Accuſativus, Ablativus, ere ſaa uſikkede og vanſkabte Ord, at de næſten

ikke taale nogen rimelig Forklaring, hvor efter en Lærling kan giøre ſig Begreb om den Fald, hvor i Ordene bruges, eller deres Art og Form. Dog derfor fortiener nu vel Forfatteren ikke at laſtes, at han derudi følger den gamle Slendrian, og giver os en tydſk Grammatik, der ſynes kun at være ſkreven for latinſke, og ikke danſke Lærlinger. Men hans bogſtavelige og ængſtelige, og dertil undertiden uſikkede Forklaring over diſſe latinſke Kunſt-Ord, vil vel ikke finde eller fortiene Biefald, for Ex. Adjectivum (Tillæggende) ſom kan lægges til Mand, Qvinde, Dyr, (NB. ikke til andre Ting?) Verbum (et Ord, Tids-Ord) faſtſætter en Tid, paa hvilken noget er, giøres eller ſkeer: efter denne Forklaring kan Recenſenten ikke rettere ſee, end at jo heri, hodie, cras blive Verba: Adverbium (et Til-Ord) thi det lægges til Verba: Interjectio (et Mellemkaſt) kaſtes ind i Talen, uden at høre dertil, o. ſ. v. Fremdeles har Recenſenten altid troet, at Paradigmata, fremſatte for Øynene med faa gode og almindelige Regler og Bemærkninger, udgiøre den lætteſte og bequemmeſte Methode i ſær for Begyndere til at lære en Sprogkunſt. Her finder man tvertimod kun faa Paradigmata, og derimod en Mængde ſmaa Regler og Obſervationer paa temmelig ſtore Qvart-Blade med ſmaa Skrifter, ſom man alt kan blive bange for, og hvad, om de havde været trykte i mindre Format og med ſtørre Skrifter? Hvad Subſtantivernes Declination angaaer, da er Forfatteren og iblandt dem, ſom herudi elſker Forkortelſe. Recenſenten kan dog ikke nægte, at jo den Gottſchediſke Declination, ſom er grundet paa den femdobbelte Forſkiæl i Henſeende til de pluraliſke Endelſer, altid er kommen Recenſenten meget læt og fattelig for, i ſær naar man derved tager til Hielp nogle faa Bemærkninger over de caſualiſke Endelſer. Vor Forfatter er ingen Elſker af Paradigmata, men meget meer af en heel Hob Strøe-Regler og Bemærkninger, hvorved han ſlet ikke ſynes at have haft den ordnende Methode i ſin Magt. Men for at komme nærmere til Ordbogen ſelv og dens egentlige Indhold, da er den adſkilt i tvende Hoved-Deele. Den første Deel indeholder en kort Grammatik med tilføyede 24 Samtaler. Den anden Deel indeholder en tydſk og danſk Ordbog med tilføyet Danſk Regiſter. Den første Deel handler i det første Kapitel om grammatikaliſke Kunſt-Ord, i det an-

andet om Orthographie og Proſodie eller Tonefald, i det tredie under Navn af Etymologie, om Genus, Comparatio, Declinatio og Conjugatio, i det fierde om Syntaxen. Dertil er føyet et **Anhang**, med tre Anmærkninger om Danismis, hvilket og handler om Ordenes Interpunktering eller Skille-Tegn, og om Brevſkrivning. Derpaa følger de 24 Samtaler eller Udtog af almindelige og daglig gængſe Talemaader, ſom Forfatteren har agtet nyttige for Begyndere, og de gaaer i Almindelighed ud paa Høflighed i Tale, Skolegang, Klokkeſlet, Mad og Drikke og hvad dertil hører, Veyr, Soel og Maane, Huus og Huusholdning, Tusmørke, Lys, Spøgelſer, Sundhed, Klæder, Prædiken, Dage, Feſter og Aarstider, Haver, Træer og Urter, Muſik, den laſtefulde og dydige Mand. Forfatteren bekiender ellers i Fortalen, at han for nogle Aar ſiden har ſammenſamlet denne ſin Grammatik alene til ſin egen Nytte og Brug, og at det ikke havde været hans Agt nogenſinde offentlig at udgive den, hvis ikke en ubenævnt Velynder havde overtalet ham dertil. Saa vidt Recenſenten ſkiønner, bør man ikke meget være for at forøge Grammatikernes Mængde, ſaaſom den tiener kun til at forvirre Lærlinger. Uſtuderede Begyndere ville viſt ikke finde ſig vel tiente med denne til Veyledelſe paa egen Haand, og betiene de ſig derved af en Læremeſter, da vil han vel, om han ſelv har Sproget i ſin Magt, ikke lægge dem denne for ſom en Lærebog at følge i ſin Underviisning. Har man alt i et Sprog een eller to gode Grammatiker, ſom en **Gottſcheds**, **Badens**, **Schallers**, da giorde man uden Tvil bedre, om man blot lod ſig nøye med at giøre nyttige og manglende Anmærkninger dertil, end at man forøger Tallet baade til Læreres og Lærlingers Forvirring, med mindre man endten havde noget beſynderligt nyt at forebringe, der dog vel ikke kunde beſtaae i andet end blot enkelte Anmærkninger, eller og man havde udtænkt nogen overalt bedre og mere faciliterende Methode, end man hidindtil har vidſt af at ſige. Saadan Methode tør Recenſenten ſlet ikke love Læſeren i nærværende Grammatik, der desuden har den unægtelige Feyl, at den beſværer Hukommelſen med alt for mange ſmaa Bemærkninger, og er derimod alt for lidet paradigmatiſk, i hvor vel Forfatteren ſelv tilegner ſin Bog dette ſom en beſynderlig Fortieneſte. „I Steden for (ſiger han i Forta-

„ len) at Begyndere lære uden ad en Mængde Paradigmata „ af Declinationer og Conjugationer, ſom Børn ofte „ lære uden ad ſom Popegøyer, bør de derimod kun lære „ nogle faa, ſom her ere anførte; men derefter og den giv„ ne Anviisning, opſætte adſkillige Slags Ord at declinere „ og conjugere paa en Tavle, ordentlig med Danſk til.“ Paradigmata bør Børn vel lære ſaa mange ſom ere fornødne, endten ſaa de lære dem af Papiret, hvor de ſtaae trykte, eller af Tavlen, hvor de ſkrives op og ſlettes ud igien. Men anderledes end Popegøyer kan de ikke lære dem, og anderledes kan intet Paradigma, intet Ord, ingen Sprog læres. Vi maa lære at udſige vore Ord, ſom Popegøyen ſine. Men vi ſkulle kun tillige lære at tænke derved og derudi er Papiret os ſlet ikke mere til Hinder end Tavlen, ey heller hiælper Tavlen mere dertil end Papiret, uden for ſaavidt man vil igientage den ſamme Øvelſe paa Tavle, ſom til Hukommelſens Sikkerhed og vel nok ſtaaer paa Papiret. Men Forfatteren ſkal have noget ſagt i ſin Fortale, og ſiden hans Bog har er Mangel ſom han ikke kan nægte, ſaa maatte den forſvares, endſkiøndt den bedre havde været opfyldt i Stedet for meget andet, ſom her ſtaaer og kunde have været ſparet, at Recenſenten blot ſkal nævne det vidtløftige ſtore Ord-Regiſter med ſin nye Bogſtavering og Udtale, hvilket i det mindſte Begyndere kan undvære. Ellers ſeer man af foranførte Sted, at Bogen ſnarere er beſtemt ſom en Lærebog til Underviisning for en Lærer, ſom vil veylede andre til Kunſkab om Sproget, end den egentlig og ſlet hen kan kaldes en Underviisning for Begyndere, ſaaſom hermed forudſættes Lærere, der maae veylede dem ved paradigmatiſke Øvelſer paa Tavlen. Den anden Deel indbefatter først en Ordbog over alle Partes orationis med Anviisning til ſelv ved Sammenſættelſe at danne flere. Dernæſt forekommer en **Kort Afhandling om den danſke Skriverigtighed til nøyere Overveyelſe**, med Overſkrift: parva libellum fuſtine patientia, ſeveritatem frontis dum placo tuæ. Denne liden Afhandling, ſaa liden den er, gaaer ud paa intet mindre, end en ſtor Reformation i vort danſke Sprogs Skrivning og Bogſtavering, og det i ſig ſelv ey ubetydelige Forſlag, at indrette Skrivning og Tale ſaaledes, at de kom overeens med hinanden. Viſt er det, at ligeſom Overeenſtem-

ſtemmelſen derimellem er ſtørre eller mindre, ſaaledes er det og lættere eller vanſkeligere i den Henſeende at lære et Sprog. Men man maae derhos og tilſtaae, det og Forfatteren har erkiendt, at Uovereenſtemmelſen i den Henſeende er i vort danſke Sprog ikke nær ſaa ſtor ſom i andre. Kun et Spørsmaal forefalder herved, ſom Forfatteren ſynes ikke velnok at have taget i Betragtning: om ikke nemlig Udtalen ligeſaavel og ofte kan blive urigtig i at afvige fra Skrivemaaden, ſom Skrivemaaden overalt af Forfatteren anſees for urigtig i det den afviger fra Udtalen? Een udtaler et Ord ſaa, en anden ſaa, vil enhver anſee ſin Udtale for den rette, og ſkrive derefter, ſaa kan man af eet og ſamme Ord faa ligeſaa mange forſkiællige Skrivemaader, ſom Udtaler, ſaa Ordet i Skrivning ikke mere ligner ſig ſelv. Dette vil man oplyſe med det af Forfatteren ſelv i hans Sag brugte Exempel. Det Ord Skielm for Ex. vil han man ſkal ſkrive Sjælm, fordi det ſaaledes udtales. Saa maae nu vel Forfatteren ſelv udtale det. Men naar man nu forſikkrer ham, at en anden eller andre, ja mange udtale det anderledes for Ex. Skielm, Skelm, ja vel gandſke tydelig Skelem, og nogle i det mindſte af Kiælendſkab til ſmaa Børn Skiemmel, ſaa kan enhver holde ſig berettiget til at ſkrive efter ſin Udtale, ſom han holder for den rette. Det er derhos en vigtig Anmærkning, at man langt lættere kan tvinge Skrivningen, end Udtalen, til en vis faſtſat og vedtagen Rigtighed: thi man kan i Skrifter og Bogtrykkerier lættere indføre og authoriſere en vis Skrive- og Sættemaade, end man kan faae Folk til at tale eens, da vel enhver mere raader for ſin egen Tunges Brug i den Henſeende. Man maatte jo, for at bekomme en vis og ſtadig Orthographie, forſikkre ſig om een almindelig Udtale af Ordene, og hvor vilde man faae den Forſikkring, med mindre man først er bleven eenig om, hvorledes Ordere endten rigtigſt eller rimeligſt eller efter almindelig Vedtægt bør ſkrives. Endda kan man ikke tvinge nogens Udtale. Mon det ikke da bliver bedſt man bekymrer ſig kun om Skrivningens endten Rigtighed, Rimelighed eller frivillige almindelig Vedtægt, ſaa vidt mueligt, og ſaa faaer man vel lade Folk tale, efter deres Provinziale Vaner og Dialecter, ſom de ſelv finde for godt? Saa ſkrive nu alle Skielm, og er det vel bedſt at lade det derved blive og lade dem ſige Sjælm,

hvem der vil; ligesaa hvad, og hvem, og hvilke, uden at ville forbyde nogen at udsige det Vad, og Vem, og Vilke. Men det er og billigt, man lader Forfatteren selv tale. „Da „ Skrift, siger han, ey er anderledes at ansee, end som en „ stiltiende Tale, og Bogstaver de Led, hvoraf samme er „ hæfret sammen; saa følger deraf ligefrem denne Slutning, „ at Skriften saavidt muelig bør stemme overeens med Ta„ len, og at man bør bestemme sine Ord paa Papiret, nær „ op med de Bogstaver som lydeligst i Udtalen høres." Saa ligefrem denne Følge synes i Forfatterens Øyne, saa ligger dog derved en Hypothese til Grund, som Ingen vil erkiende for rigtig, nemlig at al Udtale er eens og almindelig rigtig. Thi naar hverken Udtalen er eens, og den ofte er aabenbar falsk og urigtig imod en rigtig og vis eller rimelig Etymologie, hvor kan det da forlanges, at Skrivning i Almindelighed skulde rette sig efter Udtalen. Endog i den Fald, om ulige Skrivning og Udtale, som Skielm og Sjælm, begge beroede paa lige almindelig Vedtægt, er man ligesaa meget forbundet til at rette sin Udtale efter Skrivning, som Skrivning efter Udtale. Vist er det, at Udtalen er saa forander„lig, ja saa udskejende, og i hele Provintzer saa almindelig fordervet, at man ikke kan gisre den til en Regel for Skrivning, i hvor vel man ikke kan nægte at jo Skrivningen maae i Begyndelsen have rettet sig efter deres Udtale, som først har sørt den i Brug. Men da det er en stadig og fast vedtagen Skrivning, der nogenledes skal og kan tvinge vore ustadige og flygtige Munde og Tunger, og holde Sprogene i en stadig Gang og Forfatning, saa begik man vel en stor Daarlighed, om man lod Skrivningen rette sig efter den saa vaklende og uvisse og ofte falske Udtale, om end og Projectet var mueligt at udføre. Skulde da vel Forfatteren ikke have røbt nogen alt for stor Tillid til sig selv og sit Project i det han skriver: „Naar noget kan gisres let, naturligt „ og fatteligt, bør saadan Forandring vel finde Sted hos „ kloge Folk. Nu er det en Sag af ey saa ringe Vigtighed, „ at man indretter Skrivemaaden saa let naturlig og lige„ frem skee kan efter Udtalen. Det er dog vel ingen Zirat „ i et Sprog, at man gisr det forvirret og vanskeligt, som „ kunde være tydeligt og let? Naar Sproget skrives lige„ frem, da kan Børn saa meget lettere og snarere lære at

„ bog-

„ bogſtavere, læſe og ſkrive rigtig, Fremmede haſtigere „ forſtaae Sproget, og uſtuderede Folk ey ſaa meget tage „ Feyl i Skrivningen; da de endog i de Ord, ſom ſkrives „ ligefrem, ofteſt forſee ſig, alene fordi de veed, at det „ eller hint Ord ſkrives anderledes end det udtales." Viſt og rigtig nok har Forfatteren i Almindelighed indſeet, at den ſtore Uovereenſtemmelſe imellem Skrivning og Udtalen er en ſtor Ufuldkommenhed, der foraarſager ſtor Vanſkelighed i Sprogene, men han maae ikke have betænkt, at Skrivning hverken kan eller bør i Almindelighed rette ſig efter Udtale for Ex. ſaa ſkriver Forfatteren gandſke urigtig Stæder, naar han meener Loci, og ikke Civitates, om han end kunde bevise, at alle ligeſom han udtalte det med Æ; thi da Stæd og Stad maae nødvendig være tvende adſkillige Ting, ſaa maae man og ſkrive Steder (Loci) og Stæder (Civitates) for at undgaae Tvetydighed, og hvorfor Steder, naar ikke Sted i Enetallet, ey at tale om at Æ. i Fleretallet ey kommer uden af A. i Enetallet. Iligemaade om Forfatteren og den hele danſke Verden blev ved at tale i ſtæden for, ſaa vilde dog Recenſenten ævindelig blive ved at ſkrive i Stedet for, og ævindelig for Etymologiens Skyld, om han ſelv og alle andre tale evindelig, med ſimpelt E. Dernæſt har han heller ikke betænkt, at Beſværligheden i Sprogenes Læring ſlet ikke hæves derved, med mindre det var mueligt at tvinge Udtalen til en almindelig Overeenſtemmelſe: thi naar man i een Provintz taler ſaa, og i en anden ſaa, ja naar ey engang enkelte Perſoners Udtale er eens, og enhver ſkal ſkrive ſom han taler, det jo alle har lige Ret til, ſaa vil man faae mange Dialecter at lære for at lære et Sprog i ſin Almindelighed. Altſaa maatte Udtalen bringes til en almindelig Overeenſtemmelſe og hvor vil man faae den tilvejebragt? Er ikke da Projectet umueligt? Forfatteren troer dog, det var mueligt, „ hvis ikke Vanen, ſom ofte misbruger ſit Herre„ dømme, vilde ſætte ſig derimod." Juſt derudi ſtikker Umueligheden? Hvi har Forfatteren ikke da betænkt dette og i Stedet for dette ſit Project hellere leveret os nogle flere Paradigmata til ſin Sprogkunſt. Han troer og, „ at Over„ ilelſe, Ukyndighed og den ſkadelige Fordom, at man ſelv „ veed det rigtigſte, kunde ville ſætte ſig derimod, og udraabe „ den liden Forandring, ſom derved maatte ſkee, for ſælſom:

„ og urimelig.“ Recensenten bekiender sin Skrøbelighed, og nægter ikke, at der jo er den skadelige Fordom, der holder ham tilbage fra at biefalde Forfatterens Project, der vist kommer ham sælsom for. Men Forfatteren befinder sig selv med ham i lige Fald. Det er en skadelig Fordom, at Rec. holder sin Udtale Skielm for den rette, og ligesaa en skadelig Fordom, at Forfatteren holder sin Sialm, sit Vad, sit Vilke ꝛc. for sin rette Udtale. Hvad da? Hvem skal dømme dem imellem? For at ingen af Os skal give efter for den anden, saa lad den almindelig vedtagne Skrivebrug giøre det. Siden den Skrivemaade Skielm er bleven saa almindelig, saa maae vel Skielm og have været fra først af den almindeligste Udtale, og altsaa kiendes for Ret i denne Sag, at Skiælm, som en rimelig fordervet Udtale bør vige for Udtalen Skielm. Forfatteren har endelig selv giort sig den Indvending, med et forunderligt Svar derpaa. „Jeg har vel hørt dem, som „ har sagt, at man i Udtalen kan høre for Ex. G i Giøre, „ h i hvad, Ei Skielm; men hvorvidt saadant er sandt, „ overlades til enhvers upartiske og betænksomme Dom.“ Et forunderligt Svar! hvad for en betænksom Dom hører dertil? Er det ikke saa, der ey anderledes kan bevises end med Vidner, og vil man ikke troe Vidner paa deres Ord, saa er der intet andet ved at giøre, end at man, naar Sagens Natur tillod det, maatte fordre dem paa deres Eed. Nu forsikrer Recensenten paa sin Ærlighed, at han baade selv i sin egen og andres fryelige Udtale hører E i Skielm. Vil Forfatteren ikke troe ham derpaa, saa ligger dermed hans hele Project. Altsaa en af Delene: enten vil Forfatteren ingen troe, uden sig selv i denne Sag, eller og Projectet gaaer overstyre, med mindre han skulde vilde gribe til den Udflugt at sige, at man baade burde skrive Skielm og Sialm, jænnem og giennem, giøre og jøre, ijæn og igien, hvad og vad, hvilke og vilke o. s. v. Thi naar Vidnerne troes paa begge Sider, og Skrivning skal rette sig efter Udtale, saa bør alle Udtaler giælde. Men et Spoa, og andet Alvor; Forfatteren har dog Ret i noget: At Skielm bør skrives som det almindelig tales med j og ey med i, som sædvanligt, der er derfor rigtigt, fordi Udtalen er almindelig med j, og man har i Skrivning ved en indført Misbrug ladet Vokalen i giælde for Consonanten j. Man vil af flere

Exem-

Exempler see, at Forfatteren virkelig har Ret i mange Ting for Ex. At aa, æ, ø virkelig ere enkelte og rene Vocaler, der altsaa bør have deres enkelte Navn efter Lyden, og en enkelt Figur at betegnes ved. Det dobbelte Aa, og aa, vilde han have betegnet med en Streg over, ligesom man har giort ved O og o før dermed at betegne Ø og ø. — C og Z og Q og X vil han gandske have udelukt af danske Consonanters Tal. — I Trykken burde man have nogen Forskiæl paa det store Jod og det store J. — Recensenten frygter meget, at om man efter Forfatterens Forslag indfører en saadan Skrivemaade, Humor, Portosæse, Kontribusion, Stelasie, Salusie, ꝛc. ꝛc. at derved snart vil udbrede sig en almindelig Barbarismus over vort Sproa, og at man om nogle Aar ikke mere vil kiende det. Hvor broget saae det ikke ud for nogle Aar siden og i Holbergs Tids, som selv saa meget har broderet det. Da kunde man endda skille det Ægte, og Egne fra det Uægte og Fremmede. Men nu vil man, saa meget desto værre! gisre os denne Forskiæl ukiendelig. Og hvem tør ikke nu bruge fremmede Ord, af Magelighed, for ey at umage sig med at lære vort eget Sprogs ægte og egne Ord og Talemaader. — Forfatterens jæmme, jænnem, ijæn, jøre for giemme, giennem, igien, giøre finder ikke Recensentens Biefald. Sæt man saaledes vilde skrive Jord for Giord (Belte) hvad vilde der blive for Tvetydighed af? — At vi bør skrive, Aavn, aam, Aamsvøb, Saammer, Saarg for Øvn, om, Omsvøb, Sommer, Sorg er ligesaa ugrundet, som Siælm for Skielm. — Det kan ikke nægtes, at jo nogle og i mange Ord udtale, e som æ, men derfor kan Recensenten endnu ikke biefalde, at man bør skrive mæn, ære, dæm, dæn, dær, hær, æfter, ælske. — At det af saa mangfoldige Ord fortrængte og fordrevne Jod, som i Kiøp, Skielm, giøre ꝛc., igien bør kaldes tilbage, det er vist, men at man bør skrive Ney og ikke nej, efter en Vokal, det havde Recensenten ikke ventet, thi hvad Bøielighed kan en simpel Lyd, som Y have meer end nogen anden Vokal til at udtrykke et ej, som i ejer? — Hvilken Urimelighed, at man skal skrive, Vad, ti, jæmme, jælde Siærs, Siaald for Hvad, thi, giemme, gielde, Skiærs, Skiold! i Stedet for. — Her vil Recensenten holde op, og overlade

Resten til Læsernes egen Bedømmelse. Men de maae allerede her vænne sig til Forfatterens nye Orthographie. Maaskee han vil i Begyndelsen komme dem noget barbarisk for. For Resten er denne hans liden Afhandling en Blanding af det rimelige og urimelige.

Amsterdam. Le Theatre, ou nouvel essai sur l'art dramatique 1773. 372 S. st. 8v. Værket er skreven i Frankerige, men med en Frihed, som har nødt Forfatteren til at lade det trykke udenlands. Det er skreven med megen Ild og Iver, men og tillige, næsten som alle de Bøger, der nu skrives i Frankerige, med neologiske Sving, og spidse Tanker. Imidlertid kan man ikke nægte, at jo Forfatteren har yttret mange veisindede Tanker. Her forestilles først det meget Gode, som en god Digter kan udrette. Forfatteren bevidner ved den Leylighed sin Afskye for Malherbe, der raadede Ludvig XIII. en desuden alt for streng Herre, uden Skaansel og Medlidenhed at udrydde Protestanterne. Fornemmelig bør en Digter opvække og belive de Følelser, af hvilke Dyderne have deres Udspring. Dernæst handles i Besynderlighed om Sørgespil. Grækerne havde lutter National-Skuespil, hvori Folket tog en langt meer levende Andeel, end man til Paris kan tage i fremmede og fabelagtige Historier. For den største Deel tiente og Sørgespillet til at forringe Asiens Fiender og i Almindelighed at give Grækerne sunde Raad til deres almindelige Bedste. Forfatteren ærgrer sig over de Folk, som tør foregive, at man i Frankerige er ligesaa fri som i Engeland. Man tør jo ikke engang bringe den saa høyt elskede Henrich IV. paa Skuepladsen. Albrecht I. har man undertrykt, fordi han lader sine Undersaatter uden Forskiæl vederfares Ret. Det er en slavisk Frygt, at man binder sig til 24 Timer og et eeneste Sted. Grækerne feylede imod Sædelæren, og deres Digteres Fatalisterie var anstødelig, men og i Frankerige giver man Heltene en falsk Storhed, og lærer dem at herske despotisk. Et ægte Sørgespil bør være vigtig og indtagende for alle Classer af Borgere. Man burde ikke pludselig ombringe Tyrannerne, men lade dem frygte for Døden, forsage og fortvivle. Om Lystspillene. Disse burde mere bestride det Lastværdige end det Latterlige, som gandske vel kan bestaae med nyttige Borgere,

gere, da derimod Digtekunſten ſkulde alene fornedre det, ſom er ſkadeligt for det ſælſkabelige Liv. Politiet dæmper i Frankerige alt formeget al Frihed, endogſaa i Domme, og Skuespillene ere saa høflig ſkrevne, at ingen taler meer end Forfatteren. Moliere bliver nu omſtunder næppe mere hørt. Sæderne ere forandrede, og hvad der tilforn var latterligt, bliver nu ingensteds bemærket. Miſanthropen er ikke hvad hans Navn medfører, han er kun en fortrædelig Mand, der alene for ſin halve Deel er i en ond Luune. Man igientager i diſſe Tiders Skuespil de Terentziſke Daver, og det Latterlige i forrige Tider, ſom nu ikke mere kan røre os. Greſſets Mechant er afſkildret alt for høflig, og ſtraffet alt for lemfældig. Og endelig foretrækker Forfatteren Richardſon for ſine egne Landsmænd, ſaaſom ſamme afſkildrer virtelige Sæder. Moliere har ſelv kun alt for ofte afſkildret Skielmeriet paa en angenem og Laſterne paa en alt for indtagende Maade. Hans George Dandin er et for Sæderne farligt Skuespil. Han har i den Gierrige foreſtilt en Søn, der beſpotter ſin Faders Forbandelſer. Sin Cotin har han faſt uden Aarſag giort latterlig indtil Fortvivlelſe. Forfatteren forſvarer det alvorlige Skuespil. Den ſaa kaldte Comedie larmoyante er vel ingen Comedie, men den er noget bedre. Retſkafne Folk lade ſig hellere røre af ædle Gemytsbeſkaffenheder, end de leer af Smaaheder. De ere den nyttigſte Art af Skuespil. Derpaa et Udkaſt til mange Comiſke Characterer: den ærlige og arbeydſomme Landmand: den vellyſtige med ſmaa Ting alene beſkæftede Sybarit: den modvillige Skyldner: Gudsfornægtere: den bequemme Ægtemand for en ærelos Kone: Magiſtraten, der misbruger ſin Magt til Qvinders Forførelſe: den troe Søn: den ſaa almindelige Egoiſt, der har ingen Følelſe for det almindelige Bedſte, og afmaaler alt efter ſin egen Fordeel. Skrivemaaden bør være omſtændelig og ikke epigrammatiſk. De ſaa kaldte Eenheder bør ikke deſpotiſk indſkrænke os. Her giøres et Udfald imod den Meening, at Millioner ere ſkabte for et eeneſte Menneſke. Dernæſt et Forſlag at bringe Politikens Arbeyder paa Skuepladſen, ſaaſom at lade Handelsmanden forfægte Handelens Frihed for en Miniſter, at tilraade Proteſtanternes Tilbagekaldelſe, at afſkildre en viis Monarch, en Lovgiver. Omendſkiøndt alt dette vel ſynes nyt, ſaa vil

man

man dog vænne sig dertil, som man har vænt sig til Molieres characteristiske Lystspil. Voltaire har urilbørlig paastaaet, at de comiske Characterer ere udtømmede: Snart har han selv skrevet Dramer, og snart igien spottet dermed. Midler, hvorved en Digter kan blive stor. Han maae kiende Menneskene og i Verden opsøge theatralske Træk og Characterer. Han maae i de Nødlidendes Hytter finde Farverne til Elændighedes rørende Afskildring. En Mands Indfald, der ledsagede de døende Misdædere til Døden. De saa kaldte Mysteres ere med al deres Eenfoldighed blevne rørende formedelst den for Øyne stilte Natur. Shakespear har ikke med Uret skreven for Folket. Engelænderen er ikke traurigere end Franzosen, men han tier kun ved sine Følelser. Menneskekiærlighed er den nødvendigste Drift hos en god Digter. Noget imod de nye ærlige Ephemeristers, som i den bedste Absigt forsvare den despotiske Magtes Sag. En Digter maae have levende Følelser. Her søger Forfatteren at bevise, at Menneskrt er af Naturen ikke saa ond, men godgiørende, og besidder en moralsk Følelse. At man i et Sørgespil meget vel kan lade Dyden blive ulykkelig og Lasten vinde Seyr. Imod Sørgespillets Afdeeling i Optog og sammes faststotte Tal. Man bør søge at optænde Kiærlighed til Fædernelandet, og afskildre Mohrernes Slaverie forhadt. En haard Critik over Aristotelis Digtekunst, som er abstraheret af nogle Græckernes Sørgespil, og bestemmer det Skionne af alt for enkelte Exempler. Den saa kaldte Medlidenhedens Renselse forstaaer Forfatteren saaledes, at man skal bestiæle Siælen med alle de Rørelser, som opvække Medlidenhed. Horatz's Digtekunst er endnu slettere, og Boileau's er en blot Rimekunst, ligesom overalt Boileau skal have besiddet en fattig og indskrænket Siæl. Forfatteren sætter Racine langt efter den høye Corneille. Han dadler med Ret Phædra's skadelige Sædelære, ligesom vore Laster vare ubetvingelige, og kom fra Guderne. Han misbilliger den alt for store Gelassenhed, med hvilken Iphigenia lader sig slagte af Calchas. Racine er svag og er bleven alt for meget ophøyet af Fruentimmerne. Imod Voltaire, som har søgt at forringe Corneille, og noget om hans Sprogfeyl. Imod Rimenes Nødvendighed, hvilke Italienerne og Engelænderne har giort sig fri fra. Rimet selv trætter i Henriaden.

Tele-

Telemaque kan man derimod læse fort uden Ækel. Imod Kritikerne. Imod Maanedskrifterne eller de saa kaldte folliculaires. Ugierne seer man her iblandt de Nyeres prisværdige Arbeyder, Helvets Værk de l'esprit, Rousseau's Emile, Diderots Værk kaldet Naturens Bog. Har da vor Dydens Ven ikke mærket, hvor meget disse Værker fra Grunden af omstyrte Moraliteten. Nogle Formaninger og Advarsler til en ung Digter. Af Avindsyge skal Voltaire have afholdt sig fra at tale om Richardson. Naar et ungt Menneske har forfærdiget et Drama efter disse Tiders Sæder, saa skal han lade det ligge i sex Maaneder, og derpaa ikke anbyde det til de stolte, dovne og uvidende Parisiske Comediantere, men lade det aftrykke. Omstændelig imod Skuespillerne, og imod Undertrykkelsen af den liden Frihed man endnu har til at udpibe svage Stykker. Om Skuespillerindernes saavel som og Skuespillernes lastefulde Levnet, og om sammes vidt udstrakte slette Virkninger, hvorfor en Skuespillers Kald med Ret er bleven giort foragteligt.

Halle. *M. T. Ciceronis* Opera omnia Ex Recensione Jo. Augusti Ernesti, cum ejusdem notis & Clave Ciceroniana. Cum privilegiis. Halis Saxonum in Orphanotropheo. 1774. Vol. primum rhetoricum. 734. S. st. 8v. foruden Fortalen til første Bind paa 16 og den almindelige Fortale paa 46 Sider. Ved denne Udgave kroner den berømte Ernesti sine mange Aars Bemøyelser til Fordeel for den gamle Litteratur, og opfylder tillige saa mange Ciceros Læseres længselfulde Ønske, som vel allerede har agtet sig ham forbundne for han tvende Gange har besørget en Aftryk af hans Værker til ringe Priis, og i sær for den fortræffelige Clavis Ciceroniana, som han har leveret tillige med, men dog med Ret har kundet vente noget langt mere af en Mand, der i saa lang Tid har giort sig et saa flidsommeligt Studium af Ciceros Læsning, og efterhaanden har havt Leylighed til at benytte sig af saa mange og skældene Hiælpemidler. I Førstningen har han immer kun været til Sinds at udgive Observationes in Ciceronem. Men det skulde have været meget at beklage, hvis han havde bleven alene ved dette Forsæt, og ey havde besluttet, at udgive Ciceros Værker selv

efter

efter ſin egen Recenſion. Saa meget man endog har lovet ſig af denne Udgave, ſaa maae man dog tilſtaae, at man finder ſin Forventning langt overgaaet. For det hele Værk er ſat en almindelig, og for enhver Deel i ſær en beſynderlig Fortale, alle læſeværdige og fulde af nyttige Anmærkninger. I den almindelige Fortale har Forfatteren først leveret et Udkaſt til en fuldkommen Kritikus i Henſeende til **Cicerons** Værker, og giver dernæſt en nøye litterariſk Efterretning om de Udgaver man hidindtil har af de ſamtlige Værker. Omendſkiøndt de kritiſke Regler i Almindelighed ere de ſamme hos alle Autorer, ſaa forandrer ſig dog meget hos enkelte Skribentere i Forhold efter deres Tidsalder, Genie, Skrivemaade, Ting og Perſoner, om hvilke de tale. Den der altſaa i den Ciceroniſke Critik vil udrette noget fuldkomment, maae først være vel bekiendte med Skiønheden i den latinſke Stiil, ſom til den Tid var bragt til det Høyeſte, og det ey alene i Henſeende til enkelte Ord og Talemaader, men og i Henſeende til Sprogets hele Analogie i Tale-Delenes Forbindelſe og Conſtruction. Han maae ved Cicerons idelige Læsning ſaa vel have fattet hans hele Skrivemaade, at han næſten ſtrax, kan føle og finde, hvilken iblandt flere Læſemaader der er den bedſte, og om en Forfalſkning er paa et vis Sted at formode, endſkiøndt alle Haandſkrifter kommer overeens. Diſſe Kundſkaber maae lede Skriftdommeren i Haandſkrifternes Brug; og da diſſe ofte ikke ere tilſtrækkelige til den rette Læſemaades Erſtatning, ſaa maae de og komme ham til Hiælp ved kritiſke Formodninger. Forfatteren erklærer ſig uden al Forbeholdenhed i den Henſeende til Fordeel for Geniet i Kritiken, og foredrager en lykkelig, ſkiøndt ofte driſtig Opfindelſes-Geiſt for den ovettroiſke og lade Vedhængenhed til Haandſkrifterne. Han ſammenligner derpaa de meeſt berømte Mænd, der har giort ſig fortiente om Kritiken over den Ciceroniſke Text, og characteriſerer dem efter de afhandlede ſem Udfordrelſer, nemlig den nøye Kundſkab om Latiniteten i Henſeende til enkelte Ord og Talemaader, om Sprogets Analogie i Taledelenes Forbindelſe, om den rette Brug af Haandſkrifterne, om Geniet i de formodentlige Forbedringer. Herpaa recenſerer han Udgaverne af ſamtlige **Cicerons** Værker, og beſtemmer fornemmelig deres kritiſke Værd. Det første Bind af nærværende Udgave indbefatter de rhetoriſke Værker. **Cicerons**

Lev-

Levnet af Franciſcus Fabricius er udeladt. I Bøgerne ad Herennium har Udgiveren brugt Udtoge af 4 Haandſkrifter, hvoraf et befinder ſig i det Leipziſke Pauliner-Bibliothek, det andet i det Winkleriſke, det tredie i Wolfenbüttel, og at et Fierde befinde ſig Excerpter antagende i et Exemplar af den Verburgiſke Udgave, ſom Hr. D. E. ſelv befidder. Hernæſt har han og benyttet ſig af den Oudendorpiſke Variant-Samling, ſom Burman har føyet til ſin Udgave, ey at tale om nogle gamle Udgaver, ſom findes recenſerede i den beſynderlige Fortale. Ved Bøgerne de Inventione har han brugt foruden den Oudendorpiſke Samling Varianterne af et Caſſiſk Haandſkrift, ſom og ere ſkrevne i Randen af det Verburgiſke Exemplar, og iligemaade et Wolfenbyttelſk. Af Bøgerne de Oratore har Hofraad Harles tilſendt Udgiveren en Codex af det 10de Aarhundrede, ſom tilhører det Erlangiſke Univerſitets Bibliothek, ſom indbefatter mange gode Læſemaader, men har paa mange Steder Aabninger, ſom en meget ſildere Haand har udfyldt. Desuden har han brugt en Deel af de bedſte blandt de i den beſynderlige Fortale recenſerende Udgaver. Ved Brutus de claris Oratoribus har han ingen Haandſkrift havt, ey heller nogen beſynderlig Udgave foruden dem, ſom indbefatte alle de rhetoriſke Bøger, undtagen den Corradiniſke, men ſom har kun liden kritiſk Nytte. Ved de øvrige oratoriſke Skrifter har han ved Hr. Ritter bekommet et Wittenbergiſk Haandſkrift af Univerſitets Bibliotheket. Forſynet med diſſe Hiælpemidler, med en uſædvanlig Kundſkab om den Ciceroniſke Skrivemaade og ikke mindre kritiſk Skarpſindighed har Hr. D. E. leveret en Udgave, ſom i Henſeende til Textens Rigtighed langt overgaaer de forrige. Paa utallige mange Steder er den rette Conſecutio temporum, endog uden at følge Haandſkrifterne, erſtattet, hvor den ſande Analogie det udfordrede. Mange Gloſſatorernes Indſkydelſer ere ved Klamre betegnede og derimod erklærede for det de ere. Af Haandſkrifterne ere fortræffelige Læſemaader indkomne i Texten for Ex. L. II. de Orat. c. 14. ſentio orationem meam illorum *tactu* qvaſi colorari i Stedet for Cantu, ſom en af Hr. Udgiverens Lærlinger Hr. von Rxder allerede engang tilforn var falden paa, og ſom han ſiden har fundet i det Erlangiſke Haandſkrift. Aabenbare rigtige Conjecturer ogſaa af anden Art, ſaaſom de, hvilke Conſecutio tem-

temporum udfordrede, har han ey undſeet ſig ved at indrykke i Texten. Om alle diſſe Forandringer, ſaaſom andre betydelige Varianter, ligemaade de ikke fuldkommen beviſlige kritiſke Formodninger give Anmærkningerne Regnſkab for i den ſtrengeſte Korthed. Nogle, dog ikkun faa ere Forklaringer over dunkle Steder. Men det meeſte af denne Art bliver indrykket i Clavis, ſom med ſtor Forøgelſe kommer for Lyſet. Den udvortes Indretning giør den Waiſenhuſiſke Boghandling Ære. Gandſke nye Bogſtaver, ſom falde ſmukt i Øynene, og hvidt Papir, giøre denne fortræffelige Udgave ogſaa i det udvortes behagelig. Paa Correcturen har Hr. Inſpector Witte anvendt en Flid, ſom ſielden i Bogtrykkerierne bruges. Ey alene her er ethvert Ark nøye corrigeret, og af en værdig Lærd paa nye giennemſeet, men og forſendt til Leipzig til Udgiveren ſelv for der endnu at bekomme den tredie og ſidſte Reviſion. Dog alligevel har man ikke kundet forebygge alle Trykfeil, og foruden de bag efter hvert Bind anførte ville der vel endnu blive nogle at opſamle. Saa har Rec. i dette førſte Bind allerede forefundet p. 2. l. 12. commodi for Commoti l. 24. certe for certæ p. 265 l. 4 fluxu for flexu p. 275. l. 28 hvor ſkal læſes erat p. 337 l. 22 hunc for huc. p. 397 l. 13. parva for prava. Dog opere in longo fas eſt obrepere ſomnum. Forreſten har Rec. og om en og anden Læſemaade ugierne ſavnet Udgiverens Underretning for Ex. Orat. II. c. 56. n. 229 hvor uden Tvil Heinſii formodentlige Forbedring er aabenbar rigtig, da han i Stedet for Sed hoc præceptum *prætermittendum* eſt facetiarum foreſlaaer prætermittendarum. Endnu dette maae anmældes, at den blotte Text af Bøggerne de Oratore er bleven aftrykt for ſig ſelv efter Hr. D. E. nye Recenſion med den Gruteriſke Recenſions Varianter, og ſælges for den ringe Pris af 6 Groſchen.

Leipzig. Ichtyologiæ Lipſienſis Specimen auctore *Nathan. Godofs. Leske*, Phil. Doct. & Medic. Baccalaur. Det er en nøyagtig Beſkrivelſe paa de til Karpeſlægten henhørende Fiſke i Egnen om Leipzig. Han har nogle Slægter, ſom ere undgangne Hr. Ridder v. Linne, og ved alle de anførte Slægter har han anbragt læſeværdige Bemærkninger, ſom forud giør Læſerne opmærkſom paa den af ham belovede Flora og Fauna Saxonica.

No. 28.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 11te Julii 1776.

Kiøbenhavn. Lucians Timon eller Menneſkehader, overſat af det Græſke af Peder Lofr, tredie Lectie Hører ved den Kongel. Latinſke Skole i Colding. 1775. 53 S. i 8vo. Hr. Loft bekiender, at hans Frygt og Undſeelſe ikke ſkulde have tilladt ham at udgive nærværende Overſættelſe, hvis ikke Hr. Rector Thorlacius ved ſine Opmuntringer havde bevæget ham dertil. Han tør ikke frikiende ſin Overſættelſe fra Feyl. Dette er viſt en oprigtig Bekiendelſe af hans Beſkeedenhed, hvorfor og ingen billig Læſer vil misbillige denne hans Undſkyldning: „Den, „ ſiger han, der forlegen maa ſavne, ey alene de nyttige, „ men og nødvendige Hielpemidler, den, hvis eget lærde „ Boehave er kort, og det ſamme ikke af brugbareſte Slags, „ allermindſt nyemodens, og ikke lættelig ſtaaer til at forøge, „ da Lønnen er knap afſkaaren, ſkiønt Arbeydet ſvært; den, „ der er bunden til en Kreds, langt fra Muſernes Sæde, „ hvor de fleſte Bogſamlinger næppe fortiene Navnet, og de „ faa værdige nødvendigen ikke kan være ſaa tilgiængelige, „ ſom en offentlig; den, ſiger jeg, der befinder ſig i diſſe „ Omſtændigheder, kan vel næppe frembringe noget Meſter„ ſtykke, og fortiener uden Tvil, om ikke Frikiendelſe for „ Feyl, dog Undſkyldning.“ Recenſenten ſkulde derfor og kun alt for meget ſmigre Overſætteren, om han ſagde, at han under andre Omſtænde og forſynet med flere og bedre

Hielpemidler ikke kunde eller ſkulde have leveret en bedre og fuldkomnere Overſættelſe; ligeſom han og paa den anden Side ſkulde gisre ham Uret, om han ikke bekiendte eller nægtede, at jo denne, han her har leveret, er jo i mange Stykker ſaa god og fuldkommen, ſom den kan ønſkes og forlanges, og viſer, at han ikke har foretaget ſig et Arbeyde, ſom endten var ham overlegen, eller han ikke var oplagt til. Om **Lucian** og hans **Menneſkehader** vil Recenſenten ey opholde Læſeren med megen Omſvøb. Han ſætter forud, at man kiender Lucians moraliſke og lærerige Spøg og Spot, og hans **Timon**, ſom en Mand, der var riig, forsødde ſine Midler ved utidig Gavmildhed mod Hyklere og Snyltere, blev fattig og forladt, gav ſig til at grave, klagede over Jupiter, blev atter igien beriget, men var aldrig ſaaſnart bleven det, førend de forrige Snyltegiæſter, der havde forladt og foragtet ham i hans Fattigdom, ſtrax indfunde ſig, hvilke han, ſom nu var bleven klogere, modtager med ſin Spade og ſtraffer dem for deres Falſkhed, men bliver ſelv en ligeſaa ufornuftig Menneſkehader, ſom han tilforn var en ufornuftig Menneſkeven, og da han tilforn havde giort alt for meget Godt end og mod Uværdige, ſaa vil han nu ſlet intet gisre og mod ingen, men beſlutter at lade ſin Rigdom ligge begravet under Jorden. Hvem der ikke kan formodes endnu at kiende ret endten **Lucian** eller **Timon**, vil da ønſkere lære at kiende dem af Overſættelſen. Hvad Recenſenten i Almindelighed har ſagt om denne, er intet meer, end hvad enhver Kiender ved Sammenligning vil finde ſig overbeviiſt om, og kunde for ſaa vidt vel være nok. Dog ønſker man maaſkee nogle Exempler af ſaadanne Steder, ſom man troer, kunde modtage nogen Forbedring, en Troe, man for Reſten overlader til Overſætterens og Kienderes egen bedre Overveyelſe. —— *Τοτε γαρ αυτοις πολυωνυμος γινομενος υπερειδεις το πιπτον τȣ μετρȣ, ϗ αναπληρις το κεχηνος τȣ ρυθμȣ:* thi da faaer du mange Navne af dem, og derved underſtøtter det Faldende i Verſet, og udfylder det gabende. Det er ſandt, *μετρον* betyder og Vers, men her ſættes det mod *ρυθμος*, og denne Modſættelſe er bleven ſaa vidt ubemærket, at det ſidſte Ord ey engang er bleven overſat. Maaſkee Overſættelſen bør da være denne: „ og derved un-

„ der-

„ derſtøtter du den Faldende i Stavelſemaalet (hvad ſom ſtø-
„ der an mod det rette Stavelſemaal) og udfylder det Gaben-
„ de i Vellydenheden (hvad ſom maatte mangle til Verſenes
„ fulde Velklang)" — το δε αοιδιμον σε χ εκηβολον οπλον, χ πεχειρον εκ οιδα οπως τελεως απεσβη χ ψυχρονεσι, μηδε ολιγον σπινθηρα οργης κατα των αδικουντων διαφυλαττον: og dette dit udraabte og langſkydede Haandredſkab, er nu, jeg veed ikke hvor-for ganſke udſlukt og kold, ſaa det giemmer ey en-gang den mindſte Gniſt af Vrede mod Uretkafne. Re-cenſenten ſkulde ey engang formode, at αοιδιμον bedre kunde overſættes ved dit ſaa meget beſiungne end ved udraabte, hvis ikke Lucian juſt her ſigtede til de poetiſke Beſkrivelſer derover, i det han tillige ſpotter over de prægtige Epitheter, ſom de tillægge Jupiter og hans Lynild, for Ex. εκηβολος, αστραπητης. Da Hr. L. har overſat οπλον ved Haand-Redſkab, og ey overſat πεχειρον, ſaa ſkulde man ſnart formode, at han har ſmeltet begge Ordene ſammen til Haand-Redſkab, og har troet, at πεχειρον vilde ſige det ſamme ſom, ο αει πο χειρος εχεις (ſom du altid holder i Haan-den). Men vil Lucian, ſom han nok vil, betegne noget mere, nemlig, at Jupiter har dette ſit Redſkab altid paa rede Haand, ſaa er det Ord Haandredſkab ey nok til at udtrykke den Tanke. εκ οιδα οπως ſiger ligefrem, jeg veed ikke hvorledes. Virkelig er det Aarſagen her ſigtes til, ſom ofte afgiver tillige den Maade, paa hvilken noget ſkeer. Men man er i ſaa Fald altid bedre betrygget mod Feyltagelſe ved den bogſtavelige Overſættelſe. Hvorledes ſige vi og paa Danſk om en Aarſag. — Herudover har endog Salmoneus driſtet ſig til at tordne om Kap med dig; ſlet ikke urimeligt (ε παυ τοι απιθανος ων) naar man ſætter en fyrrig og overmodig Mand i Lig-ning med en Jupiter ſaa koldſindig til Vrede. Hvad ſkulde vel hindre ham derfra (πως γαρ;) da du ſover ꝛc. Den Talemaade, at giøre noget om Kap med en,

er endnu ikke det ſamme, ſom tillige at giøre det lige til Trods imod ham, og dette ſidſte vil nok αντιβρονταν her ſige. Hr. Lofts elliptiſke Udtryk, ſlet ikke urimeligt, kommer virkelig Meeningen meget nær, men man kan giøre det fuldere uden at ſvække Originalens Udtryk, og overſætte, et Foretagende, der ſlet ikke var urimeligt af en Mand, eller, der var læt at tiltroe den Mand, eller, der var læt at forvente, formode af en Mand o. ſ. v. πιθανος og απιθανος kaldes nogen i Henſeende til hvad man lættelig kan tiltroe ham eller vente af ham. Men derimod kan diſſe hans Udtryk, naar man ſætter i Ligning, og hvad ſkulde vel hindre ham derfra? uden Tvil forkortes efter Originalen til Fordeel for Overſættelſen, maaſkee ſaaledes: „Det „ er og allerede derfor Salmoneus har vovet at tordne lige „ til Trods mod dig, et Foretagende der ſlet ikke var urime„ ligt af en ſaa hidſig og overmodig Mand mod en til Vrede „ ſaa koldſindig Jupiter. Ja, hvad Under? da du ſover „ o. ſ. v." —— ὅτε τὰς ἀδικίας ἐπισκοπεῖς: eller har Opſyn med Uretfærdige ſiger uden Tvil mere, og det ſamme ſom Skiælmer og onde Menneſker. —— Følgende Stykke og flere overalt ligedanne kan tiene til Prøve paa den hældigſte og bedſte Overſættelſe man kan forlange: „Da du endnu var ung, iilſindet (ὀξυθυμος) „ og hæftig i din Vrede, foretog du dig meget mod Uretfær„ dige og Voldſomme, og aldrig undgik du da Stilſtand med „ dem; men altid var Kilen i Arbeyde, Ægis blev ſvinget, „ Tordenen larmede, og foran blev Lynilden immer udſkudt „ (det lynede Glimt i Glimt) ſom til Forſpil for Striden: „ Jordſkiælvene vare ſom et Saald (kun dette ſiger vel ikke „ nok: Det hedder, Jordſkiælvene ſkeede κοσκινηδον, „ det er: ſom et Saald, der ryſtes frem og tilbage, „ nemlig, med ſaa idelige og hinanden ſtrax paafølgende Stød, i en vis Recenſion af denne Overſættelſe har „ man vildet rette Hr. Lofts Overſættelſe og giort den end „ værre ſaaledes: Af Jordſkiælve var Sædet fuldt.) „ Sneen faldt Dyngeviis, og Hagelen ſom Kampeſteene, og „ at jeg lige i Dynene ſkal ſige dig det, da vare der vold„ ſomme og vældige Jilinger, hver Draabe var en Flod; ſaa

„ der

„ der under Deukalion i et Øyeblik ſkeede ſaa ſtort et Skib-
„ brud, at alting blev overſvømmet af bruſende Vande,
„ næppe een Baad reddet, ſom landede ved Bierget Lyko-
„ ris, og giemte en Gniſt af den menneſkelige Sæd til ſtør-
„ re Ondſkabs Forplantelſe.“ Blot i Begyndelſen af dette Stykke ſavner man den Forbindelſe med det Foregaaende, ſom επει betegner, der her viſt ikke kan anſees ſom en overflødig Partikel. — Og du, Høylydende! ſtærkere, og du, den Høylydende! (nemlig, ſom Poeterne ſaa kalde eller høybrumlende, υψιβρεμετης). — Men du, Høyædle, Gigante-Dæmper (Γιγαντολετως) og Titane-Tæmmer (Τιτανοκρατωρ). Mon ikke bedre: Men du, den vældige Stridshelt, Giganternes Ødelægger, og Titanernes Overvinder, du ſad og lod dem beklippe o. ſ. v. — Naar ſkal da, ypperlige Jupiter, diſſe Ting ophøre, ſom du ſaa ubekymret overſeer. Den græſke Idiotismus er her vel ikke troffen, da det er ikke Tingenes egen Ophørelſe her ſpørges om, men naar Jupiter vil høre op med uden al Bekymring at overſee diſſe Ting. Man har i forberørte Recenſion vildet rette Hr. Loft ſaaledes: Naar ſkal denne din ſtore Skiødesløshed ophøre. Men i hvor gemeen en Karl Timon end er, ſaa veed han dog bedre at belægge ſine Ord og at tale med ſtørre Anſtændighed til Jupiter, i hvor bittre Bebreydelſer han end ellers giør ham. — Derſom Hr. Loft ikke havde overſat μηδε αναγνοντες ſaaledes, uden at læſe Opſkriften, men ſaaledes, ſom man i forberørte Recenſion vil have ham rettet, uden at kiende mig, ſaa havde han fordervet den hele ſmukke Lignelſe, ſom Lucian har ladet Timon bruge. Paa Opſkriften, ſiger man, er vel ikke at tænke, ſiden Steenen var omkaſtet, Man maa da have forestillet ſig en ſaadan flad Liigſteen, ſom der nu lægges paa vore Grave, hvis Opſkrift ikke kunde læſes, naar den var omkaſtet, med mindre nogen af Nysgiærrighed vilde give ſig den Umage at vælte den om. Men Tiden omkaſter dog ikke læt ſaadanne flade Steene, den knuſer dem før eller udſletter Gravſkriften. Lucian taler om oprettede Steenpiller, der af Tiden kunde kuldkaſtes til hvilken Side det ſkulde være, maaſkee ſaadanne,

som Jøderne sætte lige i Veyret og paa Enden over deres Grave. Nok Lucian har ladet Timon meget smukt sige: Man gaaer mig forbi, som en tilbageKastet Steenpille (ὀπτίαν, saa følgelig Opskriften vendte op ad og faldt i Øynene) over et gammelt Liig, hvilken Tiden har KuldKastet, og det uden engang at læse Opskriften, hvilket her med egentlige Ord siger saa meget, uden at man engang beKymrer sig om hvem jeg er. — Eller blive de mig vaer endnu langt borte, gaae de af Veyen, meenende at faae see et ulyKkeligt og fælt Syn, da jeg dog for kort siden var deres Hielper og Velgiører. Begyndelsen er her ikke rigtig og burde hedde: Andre, naar de blive mig vaer. I øvrigt er Hr. Lofts Oversættelse saa god og ligefrem efter Originalen, som den kan forlanges, og har al Originalens Styrke. Meenende at faae see er det eeneste der kan synes mat, men den samme Mathed, om den og saa bør kaldes, er i dette Originalens Udtryk ὀψεσθαι ὑπολαμβάνοντες, hvilket vel og kortere og syndigere saaledes kunde udtrykkes: de gaae af Veyen, som for et ulyKkeligt og fælt Syn. Ikke desto mindre langt stærkere i Grædsken, siger man i forbesrte Recension, og saa blot forandrer, om ikke forderver baade Original og Oversættelse saaledes: „Vende en anden Vey om, for iKke at „ faae det ilde forvardslende og fæle Syn at see, ham, „ som nyelig var deres Frelser og Velgiører." Ved saadanne Forandringer af ingen anden Forskiæl og Betydenhed skal man læt kunne fortiene Bebreydelse af Dadlesyge. — Man veed (i forbemældte Recension) ikke, hvorledes Oversætteren har giort Oeta, et bekiendt Bierg i Thessalien, til Ætna. Det maa vist nok Hr. Loft selv vide, og han kunde have undgaaet denne Bebreydelse af Uvidenhed eller Feyltagelse ved en liden Anmærkning, eller ved en mindre Sparsomhed af Ord i den, han virkelig har tilføyet under Texten. Hr. Loft har vel Ret, naar han i Fortalen erkiender det for en utilgivelig Svadsighed, at pine Læseren med fortrædelige og unyttige Noter. Men naar han siger, at hans Anmærkninger ey ere tilføyede for at oplyse de Lærde, saa seer han dog selv, at der iblandt de Lærde gives og Recensentere, som her kunde behøve saadan Oplysning, uden at man just derfor kan giøre dem no-

nogen haanlig Bebreydelſe af Vankundighed. Om han blot med et Par Ord havde tilkiendegivet, at han med fri Forſæt i Texten læſte Αιτνης for Οιτης, endog uden at angive ſin Grund; thi ſaa havde man dog troet, at han havde haft nogen og ſelv ſøgt den op. Denne havde man da rigtig nok fundet i en af de lærde kritiſke Anmærkninger til den Reitziſke Udgave af Lucians Værker, og ſammenligner hvad Lucian mælder om ſamme Bierg c. 19. og 40. i bemældte Udgave, og her i Overſættelſen S. 20 og 37. Man vilde da have ſeet, at Ætna og ey Oita var juſt det Værkſted, hvor Jupiters Lyn- og Tordenkile blev ſmeddet og tilſkiærpet af Cycloperne. Dette har Hr. Loft rigtig nok anmærket, men han maatte kun have tilføyet, og derfor læſer jeg i Originalen med Tan. Fabra, Αιτνης for Οιτης, da hans Recenſent, ſom ſelv maa have mangler al Kundſkab herom, og ſlet ikke agter paa hans liden Anmærkning, ey uden ſtor Forſeelſe, ſkulde kunne have giort ham mistænkt for nogen endten Vankundighed eller Feyltagelſe i den Henſeende. — Hans Godvillighed, ſaa at ſige, har ødelagt ham, hans Menneſkekiærlighed og Ynkſomhed imod alle Trængende; men egentlig hans Ubeſindighed ꝛc. Man tviler meget, om den ſtærke Modſættelſe mellem et falſk Rygte og foregivne Anſeelſe, og den rette Sandhed, er ſtærk nok betegnet ved de Danſke Talemaader, ſaa at ſige, lad være denne er bogſtavelig efter Grædſken, og den modſatte, men egentlig. Stærkere og meer eftertrykkelig var nok denne Overſættelſe: Som Ordet gaaer, ſaa ſkal hans Godvillighed have ødelagt o. ſ. v. men at tale den reene Sandhed (ως δε αληθει λογα) da er det hans Ubeſindighed o. ſ. v. — Ikke ſielden finder man, at Hr. Loft uden Aarſag, ophæver den Forbindelſe mellem Sætterne, ſom finder Sted i Originalens Sprog, for Ex. Men af ſlige Gribber blev hans Lever, den arme Diævel, ophakket; han meente, at diſſe vare hans Venner, og Sælſkabs-Brødre af Kiærlighed til ham. Den Forbindelſe, ſom Originalen her har, er ligeſaa væſentlig til den rette Meenings Udtrykkelſe, ſom noget Ord eller nogen heel Talemaade kan være. Det bør derfor efter denne Forbindelſe paa Danſk ſaaledes overſættes: Men i det hans Lever, den arme Diævel, blev ophakket af ſaa man-

ge Gribber, troede han dog, at de vare hans Venner, og ſøgte hans Sælſkab blot af Kiærlighed til hans Perſon, da det dog var kun Føden, de gik efter. — Uden at kiende ham mere eller ſee til ham: ſaa langt er det fra, at de endten hiælpe ham, eller meddeele ham igien. Dette, ligeſom det foregaaende Sted om Bierget Ætna for Oita, viſer, at Hr. Loft har ikke overſat paa Slump, men har haft gode kritiſke Anmærkninger for Øyne. Her har han uden Tvil fulgt dem, ſom uden noget Spørsmaals Tegn forbinde ποθεν γαρ med det følgende ſaaledes: ποθεν γαρ η επικερησαντες, η επιδιδοντες εν τω μερει, da det gielder det ſamme, ſom man ellers paa Danſk udtrykker ved ſaa langt fra er det, eller, end ſige, de da ſkulde o. ſ. v. Men ellers pleyer ποθεν γαρ med et tillagt Spørsmaals Tegn at føyes bag efter en foregaaende Nægtelſe, for at lægge nye Styrke til den, da den gielder det ſamme ſom ϰτοι, ϰδαμως. I den Bemærkning blev den viſt her vanſkelig at overſætte, med mindre det ſkulde ſkee ſaaledes: uden at kiende ham meer eller ſee til ham: Nøy, det lade de vel blive: end ſige de endten ſkulde hielpe ham, eller meddeele ham igien. Men da det Udtryk, end ſige, her aldeles dog bliver nødvendig, uden at Lucian beholder noget Ord, ſom kan gielde derfor, ſaa bliver det uden Tvil bedre, at lade ham beholde ποθεν γαρ i den Meening og forbinde det umiddelbar med det følgende, ſaa det hele ſtaaer ſom adverbialiliter og gielder for end ſige, der og i vort Danſke Sprog ſtaaer ligeledes. Man ſkal læt fatte og føle denne Bemærkning derudi, naar man først overſætter bogſtavelig ſkiønt udanſk efter Grædſken: hverken kiendende ham mere, eller ſeende til ham, thi hvorfra da (hvordan, hvorledes da) endten hielpende eller meddeelende ham Vederlag, ret ſom han vilde ſige: hvad vil man tale om de ſkulde giøre det ſidſte, naar de ikke giøre det første? — Her vil man holde op. Vilde man ſaaledes gaae hele Overſættelſen igiennem, da ſkulde man vel ikke mangle Anmærkninger til mere maaſkee end et heelt Ark, men ſom dog alle tiente kun til at viſe, at man vel overalt finder baade ſaadanne Steder, ſom ingen Forbedring taale, og ſom ere for-

forfattede med god Skionsomhed og Overlæg, men og saadanne, som ved nøyere Betragtning lade sig forandre til Fordeel for Oversættelsen, hvad endten man vil henregne deres Ufuldkommenhed til den af Oversætteren foregivne Mangel paa bedre Hielpemidler, eller til en Skiæbne, som er almindelig for alle Oversættere, at de nemlig ofte med al deres Eftertanke dog ikke tænke det retteste og bedste førend bag efter, og det ofte ved en Leylighed og et Indfald, naar de mindst bruge nogen Eftertanke dertil. Ellers veed Recensenten i en Hast ikke at sige, hvorfor man saa nøye piller en Oversættelse af de lærde døde Sprog, hvilket han selv gior med efter Moden, da man seer Oversættelser i Hobetal af Tydsk og Fransk, over hvilke Gud og Mennesker maa sig forbarme, og ingen bekymrer sig ret synderlig derom.

Berlin. **Geschichte des Berlinschen Gymnasii im grauen Kloster, nebst einer Einladung zum Jubelfeste desselben, herausgegeben vom seinem jetzigen Director D. Anton Friderich Büsching, Oberconsistorialrath 1774. 7¼ A. 4.** Om dette Gymnasii Historie, som er det første og ældste i hele Mark-Brandenburg, har allerede nogle Lærde skrevet noget, men i nærværende Skrift er den afhandlet og fortsat indtil nærværende Tid, næsten gandske og umiddelbar af de Efterretninger, som befindes i Gymnasii Archiv. Churfyrst **Johann Georg** har stiftet det 1574 i det forrige saa kaldte **grauen Kloster**, som Franciscaner-Munkene har havt inde, for hele Mark-Brandenburg, Adelen og Stæderne, og tilligemed de dertil henlagte Indkomster, Bygninger og Kirke skiænket det den Berlinske Magistrat til Eyendom, dog forbeholdt sig og sine Efterkommere i Mark-Brandenburg, at tage samme til sig igien tillige med Indkomsterne og alt Tilbehør, hvis ikke det blev vel besørget, som den Churfyrstelige Confirmation lyder af 1576. Dette Gymnasii høytidelige Indvielse skeede paa Margarethe Dag 1574. Den Churfyrstelige Lehns-Secretair og Borgemester, **Joachim Steinbrecher**, en Mindeværdig Patriot, foranstaltede Værket med utrættet Flid, opsatte og den af Churfyrsten stadfæstede Skole-Forordning, under den berømte Canzlers **Lampert Distelmeyers** Raad og Bistand. **Diterich** har vel i sin **Berlinsche Kloster-**

und Schulhiſtorie antaget for Sandt, at denne Skole-Forordning 1577 er bleven trykt til Frankfurt an der Oder: Men har ikke beviiſt det, og det er langt troeværdigere, at den aldrig er overgiven til Preſſen. I de første Aar havde Gymnaſium allerede over 600 Diſcipler paa een Gang, men erfarede ſtrax derpaa og i den følgende Tid megen Vidervær-dighed. Det har vel bekommet lærde og habile Mænd til Rectorer og andre Lærere, men diſſe har for den ſtørſte Deel ikke længe holdt ud ved Skolen, ſaaſom den gav kun ſlet Be-ſoldning og liden Ære. De ere komne til fordeelagtigere og anſeeligere Embeder for Ex. Peter Wehr er bleven Præſt og Conſiſtorialraad i Berlin, Jacob Hellvig tilſidſt Biſkop af Eſthland, Conrad Tiburtz Rango, General-Superinten-dent i Pommern, Nathanael Baumgarten Oberconſiſto-rialraad. I den lærde Verden ere forſkiællige Rectorer og andre Lærere med Berømmelſe bekiendte af deres Skrifter og Bøger, og i det 11de Aarhundrede har iſær Johann Leon-hard Friſch forhvervet ſig et udødeligt Navn ey alene ſom Rector og Skribent, men og ſom Opfinder af det ſaa kaldte Berliner-Blaae, og den første ſom her har plantet mange Morbær-Træer til Silke-Avlingens Fremvæxt. Gymnaſium har opdraget brugbare Mænd for alle Stænder, og har dog maattet kiæmpe med Armod og Ringeagtelſe indtil den nyere Tid. Endelig har det fundet flere Velgiørere, hvoriblandt den Venetianſke Kiøbmand Hr. Sigismund Streit, en indfødt Berliner, er den vigtigſte. Denne har 1752 ſkiæn-ket Lærere og Lærlinger 10000 Daler, og Lærernes Enker og Børn 3000 Daler og 1762 endnu 50000, og forordnet, at den ſidſte Sum ſkulde voxe ved Renterne indtil 125000 Dalere. Denne ſtore Sum ſkulde allerede have været for Haanden, hvis ikke en dobbelt Ulykkes-Tilfælde havde forrin-get Capitalen. Hvor ſnart Gymnaſium vil begynde at nyde denne tredobbelte Gave, lader ſig ikke nøye beſtemme. Den fortræffelige Patriot, ſom man har at takke derfor, har og ſkiænket til Gymnaſium en anſeelig Samling af ſkiønne Ma-lerier, hvilke han har overſendt fra Venedig, og for Reſten forordnet, at Rectoren i Fremtiden altid ſkal være Doctor i Theologie, og de tre følgende Lærere have været Magiſtrer paa et Univerſitet, om de ville tage Deel i hans ſidſte Stif-telſe, og Hoved-Øbſigten har derved været i det graae Kloſter

at

at ſtifte en Friſkole for Berliner og Mærker i Almindelighed. Strax efter Rector **Wippels** Død 1765 forordnede det Kongelige Statsraad en Commiſſion, til at underſøge Stadts-Gymnaſiernes Tilſtand, hvilken 1766 tilligemed Magiſtraten gjorde det Forſlag, til Lærernes bedre Beſoldning og Skolevæſenets deſto ſtørre Opkomſt, at foreene det Cølniſke Gymnaſium med det Berliniſke, og at lægge tvende Skoler under dette foreenede Gymnaſium, een i det graae Kloſter, og een i Cøln. Kongen bifaldte ey alene denne Plan, men og det Forſlag, af Stads-Kammeriet aarlig at anvende endnu 800 Rdlr. til Lærernes bedre Beſoldning. For at udkaſte og udføre Planen for det nye Gymnaſium, ſom ſkulde indrettes og ſammes Skoler, blev Forfatteren 1766 kaldet herhid, og den 29 May 1767 ſkeede den høytidelige Foreening af begge Gymnaſierne, hvilken Høytidelighed den juſt til den Tid her værende Petersburgiſke Kiøbmænd Hr. **Chriſtian Jacob Andreas** ved en Gave af 1000 Dalere har giort end mere mærkværdig. Planen til Gymnaſium og de ſamme underordnede Skoler er her kortelig bleven lagt Skolevæſenets Kiendere for Øyne. Allerede 1766 var Profeſſor-Characteren tiltænkt Gymnaſii Lærere, men de bekom den ikke den Gang. Men den 1ſte Oct indev. Aar bad Forfatteren Kongen allerunderdanigſt, at Hs Majeſtæt vilde tillægge Lærerne denne Characteer, hvilket og den huldrige Monarch ſtrax bevilgede. Til dette Skrift er føyet et tredobbelt Anhang. Det første nævner alle hidtil værende Lærere ved Graa-Kloſteret i alphabetiſk Orden. Det andet lægger den nærværende Tilſtand af de foreenede Gymnaſier for Øyne. Det tredie fortæller om alle de Stiftelſer, Teſtamenter og Gaver, ſom ere giorte for Graa-Kloſteret i Almindelighed, for Enke- og Faderløs-Caſſen, og for ſammes Communitæt og Currende i Beſynderlighed.

Berlin. Oeconomiſche Encyclopædie, oder das allgemeine Syſtem der Land-Haus- und Staatswirthſchaft. Aus dem Franzöziſchen mit Anmerkungen und Zuſätzen, auch nöthigen Kupfern verſehen von D. Johann Krunitz. Vierter Theil von Baum bis Biene 1774. 816 S. ſt. 8v. Værket er allerede af de forrige Deele bekiendt, har fundet almindeligt Beifald, og er berømt

i alle

i alle Journaler. Den første Deel af dette Bind indtage de Artikler Baum og Biene, af hvilke den første tager 125 og den sidste 400 Sider ind. Begge ere saa fuldstændige, saa underholdende, saa undervisende, at næppe nogen Læser vil dadle saadan Udførlighed, eller finde den mysommelig, da den betræffer tvende saa betydelige Grene af Landhusholdningen. I den Yverdouiske Encyclopedie æconomique indtager den Artikel om Bierne ikkun 7 Ark, og her 25, hvoraf man alene kan bedømme den i Fortalen til den tredie Deel af oeconomische Encyclopædie angivne og fra Bogstavet B. virkelig foretagne Forandring i den forrige Plan, hvorefter Hr. Dr. Krynitz nu selv udarbeyder Værket, uden at binde sig til Ordenen i den franske Originals Foredrag. Da i Bie-Avlingen af mange Lærde og i sær af de saa kaldte Bie-Sælskaber, og private Elskere af Bie-Avlingen, de vigtigste Forsøg og Opdagelser ere giorte siden Originalens Udgave; saa har Forfatteren ved disse Materiers Ordning og Udarbeydelse, aldeles maattet finde Byrden af den sig paalagde Lov, at giøre Værket til det mueligst fuldstændige Indbegreb af Oeconomien. Derimod ere vel faa Bøger undgangne hans Opmærksomhed, som i forskiællige Lande af Europa ere skrevne om disse nyttige Insecter. I det mindste ere de udeladte af ingen stor Betydelighed, hvorpaa de ved hver specielle Materie anviiste litterariske Efterretninger og Kilder ere selv et talende Beviis. I Afhandlingen om Bierne gives først Efterretning om Skov- eller Hede-Bierne, eller den vilde Bie-Avling, og dernæst om Have-Bierne eller den tamme Bie-Avling. For at give Læseren Begreb om disse Materiers fuldstændige Udarbeydelse, vil man anføre Rubrikerne af den første Afdeeling. —— 1, Von den Vorzügen und Vortheilen der Waldbienenzucht vor der Gartenbienenzucht: 2) von den allgemeinen nöthigen Eigenschaften eines Waldes oder Heide, wo eine Bienenzucht anzulegen: 3) von Verfertigung der Waldbeuten: 4) von Anlegung einer Bienenzucht im Walde: 5) Vom Schwärmen der Heidebienen: 6) Vom Zeideln der Waldbienen: 7) von einigen besondern Feinden der Bienen im Walde: 8) vom ihren Krankheiten: 9) Allgemeine Anmerkungen über die Wartung der Waldbienen: 10) von der Waldbienenzucht in Rusland, und dem künstlichen Bärenfange: 11) von der

Wil-

Wilden Bienenzucht und Zeidlergeſellſchaft zu Muſkau in der Oberlauſitz: 12) Von der Waldbienenzucht und Zeidlergeſellſchaft im Amte Hoyerswerda in der Oberlauſitz: 13) Von der wilden Bienenzucht und Zeidlergeſellſchaft in der Churmark: 14) von der Waldbienenzucht und uralten Zeidlergeſellſchaft im Nürnbergiſchen: 15) Von der itzigen Bienenwirthſchaft in der Wallachey und Moldau, welche an die Waldbienenzucht gränzt: 16) vom Wilden Bienenbau, als einer Forſtnutzung, und von den Maaßregeln der Forſt-Policey dabey. —— Da der i den theoretiſke ſaavel ſom practiſke Deel af Bie-Hiſtorien og Bie-Avlingen forekommer endnu meget, ſom hører til ubeviſte Speculationer, Hypotheſer og Problemer, og tildeels ogſaa hinanden virkelig modſigende Erfaringer og Bemærkninger, hvis Oplysning ſynes at være forbeholdt ſildere Tider; har Forfatteren blot anført hine uden at erklære ſig derover, eller at ſige God for deres Rigtighed, og af de ſidſte uddraget de Reſultater og Følger, ſom i Mangel af egne Erfaringer nogenledes kan tiene til Sandhedens Beſtemmelſe. Man kan derfor anprise denne vel udarbeydede Artikel til enhver Læſer, der ønſker ſig en nøyagtig tydelig og fuldſtændig Underretning om den for Stats- og Landhuusholderen ſaa fordeelagtige Bie-Avling, der kommer immer alt meer i Moden. Forlæggeren fortiener og Tak i den Henſeende, at han til deres Nytte og Bequemlighed, der ikke ville anſkaffe ſig det hele Værk af den oeconomiſke Encyclopædie, har ladet den Artikel om Bierne aftrykke for ſig ſelv under ſin egen beſynderlige Titel. I Fortalen til dette Bind erindrer Hr. K. at man af de hidindtil leverede Binds Antal ikke kan giøre nogen grundet Slutning til et forholdsmæſſig Antal af de tilbageværende Deele, og maae heller ikke anſee dette Værk ſom af en alt for viid Udſeende. Efter den forrige Plans Forandring, at afhandle de botaniſke Artikler under latinſke Benævnelſer, ere allerede mange Ord forekomne under det Bogſtav, og ſom altſaa ſiden ikke bør forekomme igien under de tydſke Benævnelſer. Overalt er de tre førſte Bogſtaver af Alphabetet de rigeſte, og naar efter Løfte, hvert Aar kan leveres 3 Bind, ſaa kan man efter nogle Aar ſee det hele Værk fuldendt. Hr. Hofraad og Prof. D. Joh. Gottl. Gleditſch's Billede er ſat foran dette fierde Bind, og 31 velſtukne og tydelige Kobberplader, tiene

Vær-

Værket efter Fornødenhed til fuldkommen Oplysning. De tvende Artikler om Befolkningen og Beregningen over et Lands Folk ere og paa en meget underviſende Maade afhandlede. Kun de af andre Skribentre udtegnede Steder maatte vel have været noget kortere anførte og hellere med Hr. Kr. egne Ord.

Altenburg. Jwan Lepechin Tagebuch der Reiſe durch verſchiedene Provinzen des Ruſſiſchen Reichs in den Jahren 1768, 1769, aus dem Ruſſiſchen überſetzt von M. Haſe. Erſter Theil. 1774. ſt. 4. De lærde Ruſſer ere endnu ikke ſaa mange, at man kunde overſee een og anden, uden mærkelig at formindſke Tallet, og Forfatteren af denne Dagbog hører iblandt de fornemmeſte. Han har først ſtuderet til St. Petersburg ved det Keyſerlige Academie og dernæſt til Strasburg, hvor han er bleven Doctor i Medicinen. Da han 1768 tiltraadde ſin Reyſe blev han først Adjunct ved det Keyſerlige Videnſkabs Academie, men blev 1771 udnævnt til ordentlig Medlem af ſamme for Naturhiſtorien. Den første Deel af hans Reyſebeſkrivelſe blev allerede trykt 1771 til St. Petersburg, og den anden ſammeſteds 1772 begge i det Ruſſiſke Sprog. Begge Deele betræffe kun Reyſen til Lands, ſom Forfatteren har giort fra 1768 til 1770. Den gik fra St. Petersburg over Moſkau, Wolodamir og Murom, igiennem det Niſchnez-Nowgoradiſke Gouvernement, og igiennem Strøget af det kaſaniſke, aſtrachaniſke og orenburgiſke Gouverments. I det Orenburgiſke holdt Forfatteren ſig længſt op, gik og tvende Gange af ſamme til det angrændſende Siberien i Beſynderlighed til Catharinenburg og Tiumen. Fra den ſidſte Stad reyſte han 1771 til Archangel og underſøgte derfra til Skibs Kyſterne af det hvide Hav, omſeylede den ſtørſte Deel af Condenos, og kom endelig i Begyndelſen af Aaret 1773 igien til St. Petersburg. Hr. M. Haſe overſætter nu Dagbogen over Hr. Lepechins Reyſe til Lands, ſom er beſkreven i de foranførte tvende Bind. Uden Tvil vil Dagbogen over hans Søereyſe og bliver trykt, og i denne er endnu mere nyt, end i hiin at vente. Men hvad hiin anbetræffer, ſaa har Forfatteren taget alle 3 Naturens Riger i Agt, ogſaa indladt ſig i Beſkrivelſen over Religionen, Sæder, Skikker, Haandte-

teringer, Levemaader, Sygdomme og Lægemidler hos forskiællige det Russiske Riges Indvaanere, til hvilke han er kommen, har indblandet mange topographiske Efterretninger, og beskrevet adskillige Oldsager, hvilke den ham medgivne Student Nicolaj Ozeretzkowskij har undersøgt, saasom Levningerne af den Bolgariske Stad Briachimow S. 164 iligemaade Ruinerne af en Stad til Uwiek ved Wolga S. 255 f. Som Russer har han for de øvrige Reisende havt det Fortrin, at han formedelst sin fuldkomne Kunskab om det Russiske Sprog kunde umiddelbar og med større Nøyagtighed udforske alt. Han viser sig og i sin Dagbog som en Mand af en oplyst Forstand. Hr. Mag. Hase har anvendt stor Flid paa Oversættelsen. Det fortiener og Bifald, at han har sammenlignet Hr. Pallas's Reysebeskrivelse med den Lepichinske og i Anmærkninger oplyst den eene af den anden; kun Skade, at han ved denne første Deel ikke allerede har kundet sammenligne den 2den og 3die Deel af Hr. Gmelins Reysebeskrivelse. Alle Læsere finde i denne Dagbog noget, som kan være dem angenemt og nyttigt. Naturhistorien er vel den fornemmeste Gienstand af Forfatterens Undersøgninger, men han har og indladt sig meget i Folkenes Beskrivelse. Saa finder man for Ex. S. 94-114 Efterretninger om de Morduaner, Tschuwascher, Tatarer, S. 132-142 om de døbte Kalmucker ved Stavropol, og S. 276. f. om de hedenske Kalmucker i det astrachaniske Gouvernement, hvilke ere meget forskiællige fra de døbte. Om de nye tydske Colonier i Egnen af Wolga finder man Efterretninger S. 237, 243, 246, som vise, at Forfatteren har fundet dem i god Stand. Allermeest roser han de foreenede evangeliske Brødres Colonier ved Floden Sarpa S. 273. Iblandt andet siger han S. 274. „ Sie sind gegen Freunde leutselig und gastfrey, und „ wissen sich durch ihr Betragen bey Jedermann, selbst bey „ den mehr wilden Thieren als Menschen ähnlichen Kalmu„ cken Liebe und Hochachtung zuerwerben. "

Leipzig. Briefe zur Ausbildung des Gemüthes, an ein Junges Frauenzimmer gerichtet. Aus dem Englischen der Frau Chapoue. Nebst dem Vermächtnisse eines Vaters an seine Töchter. Aus dem Englischen des D. Gregory 1774 282 S. 8v. Brevene

vene give god Anførſel til Religionen, gode Tilbøyeligheder, en elſkværdig Gemytsbeſkaffenhed, god Levemaade, Huusholdningskunſt og de Kundſkaber, ſom kan være en Zir for Fruentimmerlige Siæle. Den Feyl, der er ſaa egen for mange Opdragelſes-Skrifter, at de blive ſtaaende ved almindelige Lærdomme og Declamationer, kommer ſielden for. Underviisningen gaaer ey alene ud i det Enkelte; men og Forholdsmaaden og en Grundrisning af Kundſkaberne bliver anbragt. Hr. Gregory's Vermächtniſſe er ellers allerede bekiendt og ſkreven med Henſigt paa den virkelig og finere Verden. Imod Følſomheden og den alt for ſtore Forfinelſe af Tilbøyeligheederne giøres velgrundede Erindringer. Hvad den Dannelſe angaaer, ſom det andet Kiøn ſkulde bekomme ved Læsning, da er det vel at befrygte, at Forholdet og Handlingerne derved ſkulde tabe i det Naturlige og altſaa i Behagelighed. Gode Grundſatzer, ſom man fatter ved Omgang og Exempler, eller udfinder ved egen Bemærkning i Verden, føre ikke ſaa let til det Tvungne, ſom de, man har lært ved Læsning.

Helmſtadt. Kleine Schriften vermiſchten Inhalts, aus der Geſchichte und dem deutſchen Staatsrechte. Erſtes Stück. 1774 18½ A. 8v. I Alt 6 Afhandlinger, af hvilke fire allerede tilforn har været aftrykte i et offentlig Blad. De betræffe følgende Materier: 1) Hvorfor Churmayntz imod det i Aaret 1657 oprettede Fordrag har 1690 ſalvet den Romerſke Keyſer Joſeph til Augsburg: 2) Om Oprindelſen til den Romerſke Konge-Titel, ſaa vidt ſom derunder forſtaaes en af Paven endnu ikke kronet romerſk tydſk Keyſer: 3) Afridsning af en fuldſtændig Hiſtorie om Keyſer Carl VI. pragmatiſke Sanction: 4) Om Staten og Staden Avignon, ſom og Grevſkabet Venaisſin og de Franſke Prætenſioner paa ſamme: 5) Om en Rigsſkatmeſters Oprindelſe og Embede i den Ober- og Nederſachſiſke Kreds: 6) Om de Svendſke Statsforfatninger i Aaret 1720 og 1772. Det ſidſte Skrift er af den yngre Hr. Hæberlin en Søn af Geheime Juſtitsraaden.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 29.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 18de Julii 1776.

Kiøbenhavn. **Kort Anviisning til en Underdommers Forhold inden Retten**, ved Niels Wamberg, Byefoged og Byeſkriver i Kragerøe udi Norge. 1775. 116 S. i 8vo. — Forfatteren har anſeet denne ſin Underviisning ſom baade nyttig og fornøden for de mange unge Mænd, ſom, i hvor vel de kan have lagt ſig efter Theorien, dog mangle den til Embedets lykkelige Førelſe fornødne Praxis, og ſom hans egen Erfaring har været ham nok til Forſikring om den Nytte han dermed kunde ſtifte, ſaa har han ikke undſeet ſig ved at lade den komme for Lyſet, i hvor vel den i en erfaren Dommers Øyne maatte kun anſees for en Abc-Bog. Den handler i 14 Kapitler, om Rettens Sættelſe, Dommes Affigelſe, Sagernes Foretagelſe, om nye Sager, om Varſel hvorvidt altid behøves, om Opſættelſer, om Opſættelſer ſom begiæres beſkrevne, hvorvidt en Dommer er forbunden at tillade Parternes Procedure og Tilførſel i Protocollen, om en Dommers Forhold ved Vidners Førelſe, om en Dommers Forhold ved Inquiſitions- eller Criminel-Forhører, om en Dommers videre Forhold under Proceduren, naar en Dommer bør vige ſit Sæde, om Sagens Optagelſe til Dom, om Sagens Paadømme. Recenſenten har givet ſig Tid at gienneml æſe alle Kapitler, og maa vel tilſtaae, at Forfatteren overalt er kommen ham for, ſom en vel øvet Practikus, og desuden ſom en Mand af ſund Forſtand og Skiønſomhed og

en redelig Tankemaade, men ikke, ſaa vidt han af Stiil og Sprog og nogle indſlikkede latinſke Udtryk har kundet ſkiønne, ſom nogen lærd eller velſtuderet Theoretikus. Stricto jure vilde en latinſk Juriſt, eller juridiſk Latiner have ſkreven, hvor han ſkriver ſtricte juris paa meer end eet Sted. For Reſten ere Forfatterens Beſvarelſer paa adſkillige af ham fremſatte Qvæſtioner om en Dommers Forhold i og under Rettergangen af den Beſkaffenhed, at man overalt ey har kundet anſee dem anderledes end grundede paa Skiønſomhed og Billighed. Til Exempel kunde anføres, om det endelig var fornødent, hvad adſkilligt Forfatteren har anmærket over Lavdagelſen S. 11 o. f. og i ſær det Spørsmaal, om det er Dommerens Pligt af ſig ſelv at lavdage den Indſtevnede, naar han udebliver, omendſkiønt Citanten forſømte at begiære det? hvilket Spørsmaal Forfatteren efter det Medhold, han finder i Lovens Ord, har bekræftet med en anderledes vedtagen Praxin. En Deel af Forfatterens feylagtige latinſke Indſlikninger maa maaſkee regnes hen til Trykfeyl, for Ex. Effectus ſententiam (for ſententiarum): ceſſente cauſa: fidem atteſtatonam publicam.

Kiøbenhavn. Samlinger til Haderslev-Amts Beſkrivelſe, foreſtillende dette Amts, Herreders, Sogners, Byers Alde og nu værende Tilſtand, med hiſtoriſke Efterretninger om de i dette Amt hidindtil værende Herrer Amtmænds og Geiſtliges Liv og Levnet, ſamt andre Familier, af P. Rhode, Sogne-Præſt i Uttorſlev udi Lolland. 1775. 539 S. ſt. i 8vo. Med Godiches Skrifter. Forfatteren har forudſkikket nogle Strøe-Erindringer om Landets naturlige Producter, Jords og Luftes Beſkaffenhed, Præſter, Degne, Kirker, Bønder, og i Almindelighed om Indbyggernes Sæder og Character, i hvis Henſeende han har haft nogle Punkter at afgiøre med Hr. Mag. Düſſel, formedelſt hans alt for ringe Tanker om Beboernes Vittighed og Duelighed. Dette ſkal nu være noget ſom en Fortale, men intet ſammenhængende og fuldſtændigt, ſom man kunde have ønſket i en egen Artikel for ſig ſelv, og Værket tilhørende, da det vel ikke vilde have manglet Forfatteren paa Materie til en Fortale, hvor i man ſædvanlig giver Læſeren noget Begreb om ſit Værk, dets Kilder, Hielpemidler

og

og Forfatningsmaade. Pynt og Smykke og den nøvagtigste Flid i Hensende til Sproget er vel og ikke det man venter eller forlanger i et Skrift, der indbefatter kun Samlinger til en Beskrivelse over en Provintz. Man vil og ikke laste det ved saadan Samling, at den falder i det Vidtløftige, da den optager alt, hvoraf en egentlig Landbeskriver siden kan gjøre Valg. Skriftet indbefatter da I) **Samlinger til en Beskrivelse over Hadersleb Amt i Almindelighed**, som handler i enkelte Paragrapher om Landets Grændser, Størrelse og ældste Inddeeling; gamle Beboere og Herregaarde; Frugtbarhed og Friheder; Øvrighed og Ret; Love og Forordninger; Eyere og Regentere; Embedsmænd eller Amtmænd; Fiorde, Aaer og Søer; Amtets fornemmeste Begivenheder; dets Kirkehistorie. II) **Beskrivelse over Hadersleb Amt i Særdeleshed**, Staden Hadersleves Beskrivelse og verdslige Historie; dens geistlige Historie; Hadersleb-Herred med underliggende Sogner og Byer; Tyrstrup Herred med underliggende Soaner og Byer; Gram Herred med underliggende Sogner og Byer; Frøs-Kalslund-Nørrangstrup-Hvidding-Herreder, hver med underliggende Sogner og Byer; Efterretninger om lærde Mænd fra Hadersleb Amt; om Amtets Strøgods. Med Skriftet følger foran et Kobberstik, som forestiller Prospecten af Hadersleb til Søndre Side, optaget 1768. af H. Michelsen.

Kiøbenhavn. **Beskrivelse over Egypten og Nubien.** 1775. 256 S. i 8vo, med Høpfners Skrifter. Dette er et fuldstændigt fordandsket Udtog af den Sal. Hr. Capit. **Nordens** Voyage d'Egypte & Nubie. Oversætteren, Hr. **Jørgen Stauning**, residerende Capellan til Frue Menighed i Aarhuus, har uddraget og forfattet dette Udtog, og han kan vel ikkehave taa t Fevl i den Tanke, at han kunde forsyne Danske Læsere med et Udtog af dette saa kostbare Værk, hvis Indhold er tillige saa behageligt og interesserende for den Vidtløftige, der immer indtaaer os for Fremmede og i sær aamle berømte Ting. Vel har man allerede et Udtog deraf i **Efterretningerne om nye Bøger og lærde Sager i Dannemark og Norge for Aar 1756.** 7 Men som samme er deels kun kort, deels adspredt i et periodisk Skrift, der er sialden at overkomme, og desuden kostbart; saa kan et igien-

tagen og ſamlet Udtog deraf ikke anſees for overflødigt. Uden Sammenligning med Hovedværket ſelv i Originalen, tør man altid ſikkert forlade ſig paa Hr. Stauninge Skiønſomhed i Udtogets Forfatning og Efterretningernes Valg, og af det Rec. har læſt hiſt og her, har han overalt fundet ſig vel fornøyet med Overſættelſens flydende og reene Sprog. Man finder her 13 Kapitler af følgende Indhold: 1) om den gamle Alexandria: 2) om nye Alexandrien: 3) om nye Cajro: 4) om gamle Cajro: 5) om adſkillige Mærkværdigheder i Ægypten, i ſær omkring Cajro, item Regieringsformen, Krigs-Væſenet, Politiet, verdslig og geiſtlig ꝛc.: 6) om Felaqverne, Bedouinerne og de arabiſke Printſer: 7) om Pyramiderne: 8) Anmærkninger over Pyramiderne: 9) Anmærkninger over Obeliſkerne: 10) om Reyſen fra Cajro til Girge: 11) om Reyſen fra Girge til Eſſuaen: 12) om Reyſen fra Eſſuaen til Deir eller Derri: 13) om Hiemreyſen fra Derri til Cajro. Hr. Stauning har ikke vildet lade det beroe med den blotte Fortieneſte han med dette Udtog har indlagt ſig af Danſke Læſere. Naturligt er det, at de og gierne ville vide noget om den Mand, hvis Reyſebeſkrivelſe de læſe, ſaa vel ſom hans Reyſe ſelv, og dens Beſkrivelſe in originali, med hidhenhørende Omſtændigheder. Ogſaa denne Videlyſt har Hr. Stauning vildet fyldeſtgiøre, og derfor leveret foran en fuldſtændig Efterretning om Hr. Nordens Levnets og Reyſes Omſtænde, og hans Reyſebeſkrivelſes Forfatning, Foranſtaltning og Udgave i det Franſke Sprog. Ingen Materie kunde bedre ſkikke ſig til en Fortale til dette Udtog, og Rec. har læſt denne Efterretning ey uden at finde ſig fornøyet med Forfatterens tilſtrækkelige og fuldſtændige Korthed, hvis Skrivemaade desuden overalt her og andenſteds viſer ham ſom en Mand, der forſtaaer at føre Pennen i lærde Materier. Udtog af Udtog vil man her ikke levere, og det vilde vel ingen forlange for at undgaae at læſe ſaa læſeværdig et Skrift.

Odenſe. Korte, dog tilſtrækkelige Geographiſke Tabeller over de fire Jordens Hoved-Parter Europa, Aſia, Afrika og America, i Særdeleshed over Europa, til Ungdommens Nytte, efter Muelighed forfattede af Ludvig Boeſen, Sogne-Præſt for Rynke-

bye

bye og Revninge Meenigheder i Fyhn. 1775. Trykt og forlagt af Biering paa 24 smaa Foliant-Blade. Forfatteren tilstaaer, at han til disse geographiske Tabellers Udarbeydelse fornemmelig har betient sig af Doct. Büschings neue Erdbeschreibung, skiønt han ikke allevegne har kundet følge hans Inddeeling og Orden, men vil dog have iagttaget de betydeligste nyere Forandringer, som for Ex. den nyere Deeling af Pohlen ved de 3 forcenede Magter. Egentligen har Forfatteren udarbeydet disse Tabeller til sine egne Børns Brug og Nytte. En af hans udmærkede Fortienester derved er uden Modsigelse den vel udtænkte tabellariske Methode, hvorved en Videnskab, der ellers beroer paa blot Hukommelse, er bleven giort læt og fornøyelig, ved det alt ligger tydelig udkastet for Øynene, og kan læt baade fattes og beholdes, naar de Unge først blive bevante med Tabellernes Udkast, og har tillige Landcharterne ved Side. Bladene ere kun trykte paa den eene Side, og lade sig indbinde som Land-Charter. Ethvert Blad har 13 Hoved-Afdeelinger. Den første indbefatter under hvert Landskabs Hoved-Titel en kort Efterretning om ethvert Land i Almindelighed, dets Navn, Grændser, Længde og Bredde, Natur- og Kunst-Producter, og øvrige politiske Beskaffenhed i det Verdslige og Geistlige. Den anden indbefatter Landenes Hoved-Inddeeling i deres Provintzer. Begge disse Afdeelinger gaae paa tvers ud over det hele Ark-Blad. Den tredie indbefatter i nedstigende Columner under hver Provintz sammes mærkværdigste Steder, og indeholder lidt mere derom end de blotte Navne. Paa denne Maade kan det ikke nægtes, at jo alt falder læt og vel i Øynene. Recensenten veed ikke, om man vel med god Grund kan bebreyde disse Blade nogen Tørhed og Magerhed. Visselig kunde de have haft større Fuldkommenhed og en meer udførlig Fuldstændighed. Forfatteren har fattet alt paa det korteste. I sær synes han at have knebet sig lidt for meget ind over Tydskland, der i alt er bleven udkastet paa fire Blade, da han altsaa har været nødt til at medtage flere Kredser tilsammen paa hvert Blad, og kunde følgelig sige saa meget mindre om enhver i sær. Men tvende Betænkninger har herved ikke kundet undgaae Recensentens Opmærksomhed, deels at det er kun Tabeller for Børn og Begyndere, deels at der paa hvert Blad er i de nedstigende Columner efterladt en

næsten overalt tilstrækkeligt aaben Plads, som enhver efter Behag kan udfylde med at antegne hvad der kan synes at mangle ved et eller andet Sted. At Forfatteren har ladet trykke hvad han egentligen alene først har udarbeydet for sine egne Børn, det maa han have giort i den velmeente og i sig selv roesværdige Tanke, at det kunde være flere unge Mennesker til den samme Nytte han selv i sit eget Huus maa have erfaret deraf. Hans Hvemærke vil og ikke i den Henseende slaae ham feyl, og nyttige og vel indrettede Bøger til Ungdommens Underviisning ere viist nok iblandt de Bøger, hvorved vore Bogtrykkerier ville fortiene den største Tak af Publikum. Ikke desto mindre erklærer Forfatteren, at han ikke nu havde vovet sig til at udgive disse sine geographiske Tabeller, hvis ikke den halve Deel af dem allerede var aftrykt, førend den Kongel Forordning om Skolernes Forbedring blev bekiendt, hvor i der loves et større og mindre Udtog af Geographien i Landets eget Sprog. Riger og Lande forekomme her i følgende Orden: 1) Portugal, 2) Spanien, 3) Frankerige, 4) Storbritannien, 5) de østerrigske Nederlande, 7) Republiken Holland, Kongeriget Dannemark, 8) Kongeriget Norge, 9) Kongeriget Sverrig, 10) Rusland, 11) Preussen, 12) Pohlen, 13) af det tydske Rige, Bøhmen, Schlesien, Mæhren og Lausitz, 14) den Østerrigske, Bayerske og Schwabiske Kreds, 15) den Oberrhinske, Nederrhinske og Vestphaliske Kreds, 16) den Obersachsiske, Nedersachsiske og Frankiske Kreds, 17) Schweitz, 18) Italien, 19) Ungarn med de tilføyede Lande, 20) det Tyrkiske Keiserdom i Europa, 21) Asia, 22) Palæstina, 23) Afrika, 24) Amerika. Paa et halvt Ark foran handles om Europa i Almindelighed efter samme tabellariske Methode, da den eene af de tvende nedstigende Columner indbefatter en Recension af Landene, den anden en Beskrivelse paa de Europæiske Have og Vande.

Frankfurt. I Aaret 1774. er udkommen den 5te Deel af Hr. Hofr. Michaelis Mosaischen Recht paa 330 S. i 8vo. Den indbefatter Begyndelsen og den største Deel af Criminal Retten. Først om Imputationen. Efter Mosis Lov skal kun Forbryderen, men ikke hans Børn eller Forældre straffes. Dernæst om Strafferne. Om den høyeste Betients

Em-

Embede, ſom foreſtod Livsſtraffernes Fuldførelſe hos Ægypterne og Perſerne, der ikke til Moſis Tid, men vel under Kongerne har været bekiendt. Livsſtraffer er blot Sværdet, dog ikke ved Halshuggelſe, men ved Stikning, og Steeningen. Ophængelſe og Forbrændelſe ere blot Beſkiæmmelſer efter Døden. Udryddelſe af Folket er til Moſis Tid Dødsſtraf; Landsforviisning og Fængſel kiender han ikke, men vel de ſildere Jøder. Slag, Giengiældelſes-Straffer ved Lemlæſtelſe, Pengeſtraffer, og Synd- og Skyld-Offer til de ordentlige Straffers Ophævelſe eller Formildelſe. Herpaa følger den Lære om Forbrydelſerne, Afguderiet, med de derhen hørende Menneſke-Offere, afgudiſke Skikker og forſætlig Overtrædelſe af den Ceremonielle Lov; om Billeddyrkelſen, Gudsbeſpottelſen, de falſke Spaadomme og Sandſigeriet, Troldommen, Meeneederiet, Banden og Sværen, den unaturlige Utugt, Ægteſkabsbrud, Blodſkam, Voldtægt, Horerie, og Hosliggen til den maanedlige Renſelſes Tid. Det øvrige og Criminal-Proceſſen ere forſparede til den følgende Deel. Da ſaa vel Afſigten, ſom den hele Indretning af diſſe Oplysninger over de Moſaiſke Love ere nokſom bekiendte, ſaa har man kun at udtegne nogle Hr. Hofraadens fornemmelige Anmærkninger. S. 28 o. f. bliver den Aarſag underſøgt, hvorfor Ophængelſen i nogle Tilfælde er bleven forordnet efter Steeningen, og deraf oplyſes den Anvendelſe, ſom Gal. III. 13. er giort deraf paa Chriſti Korsfæſtelſe. S. 55 o. f. er den Underſøgning om Giengieldelſes-Straffen (pœna talionis) meget riig paa Anmærkninger, for at redde den Moſaiſke Forordning imod ſaa mange af Uvidenhed og af Ondſkab udbredede Spotterier, hvilke ere deſto ubilligere, da hine og har været ſædvanlige hos de ellers beundrede Folk, Grækerne og Romerne. Een af de vigtigſte er denne, at det aldrig er giort den Fornærmede til en Pligt, men at ham alene i det borgerlige Sælſkab er given den Ret, at fordre den. S. 106 bliver Forſkiælligheden af Billeddyrkelſen fra Afguderiet ſat i det fornødne Lys, og i det følgende den førſtes Natur ſaaledes forklaret, at man hverken med Grund kan beſkylde Moſen for nogen Intolerantze, ey heller holde den paa Forbrydelſen ſatte Livsſtraf ſom alt for haard. Ved ſaadan Dadel ligger altid Uvidenhed til Grund. S. 120 ved Menneſke-Offerne blive tvende Feyl igiendrevne, i det nogle nægte tvert-

imod Hiſtoriens Vidnesbyrd, at ſaadanne unaturlige Gudstienſtlige Handlinger virkeligere begangne af Jsderne, andre, ſom Voltaire, foreſtille dem endnu med langt ſtørre Uvidenhed, ſom ſaadanne, der har været Jsderne tilladte. Henrettelſerne i Kriaen kan ikke anſees ſom ſande Offere. I Almindeligded ere de Efterretninger, ſom vi endnu have om de Phoeniciers, det er, de gamle Carthaginenſers Menneſke Offere, meget koſtbare Kilder til at udbrede Lys over Moſis Forbud imod de ſidſte. S. 138 laſtes efter Fortieneſte de uforsødne Klager, af nogle uvidende Lærde, over den af Moſes befalede Forſtyrrelſe af Templer og Altere til Afgudernes Ære, ligeſom beundringsværdige Kunſtværker derved vare forlorne. Det fortiener og at bemærkes, hvad ſom ſtrax derpaa tilføyes, og erindres S. 159 imod den falſke Foreſtilling, ret ligeſom ey alene den Gudstienſtlige, men og al anden Brug af Billeder var bleven Jſraeliterne forbuden. Nyt er det ſom S. 163 bliver ſagt om Steenene med hieroglyphiſke Figurer, og ved den Leylighed om den Skade, ſom Hieroglypherne kunne ſtifte, og virkelig har ſtiftet iblandt Ægypterne. Over det vanſkelige Sted, ſom ſynes at belægge al Udtale af det Navn Jehova med Steenelſe, vover Hr. Hofr. en nye Forklaring, at derunder forſtaaes alene dets Udtale ved Gudsbeſpottelſe, hvilken ey alene hæver den Vanſkelighed, men og formilder det Haarde, ſom nogle i Almindelighed ville finde i Gudsbeſpottelſens Beſtraffelſe. Skadeligheden af Sandſigeriet i ſær under eet til Overtroe tilbøyeligt Folk, bliver S. 185 livagtig foreſtillet, og ſtadfæſtet med Erfaringer af den gamle Hiſtorie. Ved Lovene om Meeneed bliver iblandt andet S. 213 erindret, at det af det Nye Teſtamente, vel ikke med ſaa udtrykkelige Ord, ſom af Moſis Lov for Jſraeliterne, men dog ved en rigtig Følge lader ſig beviſe, at GUd forbeholder ſig ſammes Beſtraffelſe. S. 236 bliver ey alene nøyere forklaret, hvad Moſes forſtaaer ved Ægteſkabsbrud, men og Aarſagen, hvorfor han ſaa haardt beſtraffer den, og derudi er Manden mere gunſtig end Konen. S. 249 er indrykket en Digreſſion om Mahommeds Love om Ægteſkabsbrud, hvilke ere meget lemfældige. S. 261 o. f. bliver den Joh. VIII. fortalte Hiſtorie om Hoeregvinden reddet imod nogle ugrundede Jndvendinger. Lovene om det enkelte Horerie ſynes af den Aarſag alt for lemfældige, fordi de ikke tilkiende Hoeren

no-

nogen borgerlig Straf. Aarſagen dertil finder man S. 298. Tvertimod bleve offentlige Hoerer ikke taalte iblandt Iſraeliterne, efter en Politik, der til Moſis Tid var ligeſaa nødvendig, ſom den nu kan være. Endnu noget om det Gudstienſtlige Hoererie S. 306. Dette har vel haft en Indflydelſe paa de Præſte-Døttres Livsſtraffer, ſom lode ſig kranke. Og den Lov om den unge Ægtekones Død, hos hvilken Jomfruedoms-Tegnet manglede, bekommer nye Oplysninger, for rigtigere at bedømme dens Moralitet, end ſædvanligt. Hun døde egentlig ikke fordi hun ey var Jomfrue, men fordi hun var en Bedragerſke.

Riga. Beyträge zur Geſchichte Peters des Groſſen herausgegeben von Hartv. Ludv. Chriſtian Bacmeiſter, **Inſpector des Gymnaſii der Kayſerl. Academie der Wiſſenſchaften in St. Petersburg. Erſter Band, welcher den erſten Theil des Tagebuchs Peters des Großen in einer deutſchen Ueberſetzung enthält 1774 526 S. 8v.** Denne Overſættelse er umiddelbar af det Ruſſiſke Sprog. Var der ikke allerede en anden tydſk Overſættelſe af dette Værk, ſom er giort af den Franſke Overſættelſe, ſaa ſkulde Hr. Inſpector Bacmeiſter vel ikke ſaa læt være falden paa den Tanke, at udgive Bidrager til den ſtore Monark Peter I. Hiſtorie: Men nu har man Aarſag at være vel tilfreds dermed, ſaaſom man ey alene har Haab til at erlange Dagbogen over Keyſerens Forretninger men og andre gode Efterretninger, ſom angaae ſamme. Nemlig Hr. Bacmeiſter lover, at han i diſſe Bidrage vil levere Efterretninger over Keyſerens Levnet, ſom endten endnu ſlet ikke ere trykte, eller og blot i det Ruſſiſke Sprog. Derhen høre, foruden denne Dagbog, Keyſerens Breve, ſom man har trykt til St-Petersburg og Moſkow, Efterretninger, ſom ſtaaer i Tatiſchews ruſſiſke Hiſtorie og i Dimitri Theodozii Peter den førſtes Levnet og Bedrifter. Fremdeles Efterretninger om hans førſte Livs og Regierings Aar, korte Udtog af hans Forordninger i chronologiſk Orden, og en kritiſk Fortegnelſe paa de Bøger og Skrifter, ſom endten gandſke eller tildeels handle om ham. At levere den ſidſte fuldſtændig, vil vel falde vanſkeligt, men meget komme an derpaa, om Hr. Bacm. vil blive underſtøttet af an-

dre Lærde; ligesom han og udbeder sig sammes Biestand, paa det de Bidrage, som han lover at levere i denne Samling maatte blive betydelige. Ventelig vil Ingen, som er i Stand dertil, nægte denne flittige og habile Mand sin Hielp. Det første Bind af hans Bidrage indbefatter, som man har seet af Titelen, den første Deel af Peter den Stores Dagbog. I Russiske Sprog udgiør denne Dagbog tvende Deele, hvoraf den første er trykt 1770 i et Qvart-Bind, og den anden 1772 i tvende Qvart-Bind. Næsten den halve Deel af Værket bestaaer af 22 Bilager, som for en Deel ere bekiendte. Man veed allerede, at Dagbogen ender sig med den Nystadtiske Freds Helligholdelse den 22 Oct; og at den første Deel deraf i den Russiske og Französiske, ligesom nu og i denne tydske Udgave, strækker sig kun til 1714. Hr. Bacm. har selv oversat henved en tredie Deel deraf og det øvrige Hr. Christian Gottlieb Arndt umiddelbar af det Russiske, og hiin har forbedret den sidstes Oversættelse i Henseende til det tydske Udtryk. Men dette er ikke det eeneste Fortrin, som denne nye Oversættelse har, at den er giort umiddelbar af den Russiske Original af tvende dertil dygtige Mænd, men Hr. Bacmeister har endnu givet den andre Fortrin. Han har nemlig afdeelt det hele Værk i bequemme Spher, og forsynet dem med Overskrifter, som angive deres Indhold. Enhver Begivenheds Aar og Maaned er at finde i Randen, hvilket meget letter Opsøgningen. Personers og Steders Navne underskille sig ved Skriften. Hr. Bacm. giver atter Regnskab for den Maade paa hvilken han skriver de Russiske Navne, hvilken er forskiællig fra den, som andre tydske Lærde for ham har brugt i Rusland. Den kan vel være rigtigere end forbemældte, men vil dog synes noget fremmed formedelst sin Nyehed og falder ikke smukt i Øynene. Han har giort sig megen Umage for at rette de mange urigtige Navne i Originalen. Endelig har han og hist og her sat en Anmærkning under Texten, hvilke derved underskille sig fra Fyrst Schrscherbatowo's Anmærkninger, som har udgivet den Russiske Original, at disse ere betegnede med et S., og hine med et B. Et fuldstændigt Register skal siden leveres dertil. Hist og her forekommer en betydelig Underskiæl imellem denne tydske og den til Berlin trykte Franzosiske Oversættelse f. Ex. Efter S. 8 i den Franzosiske har Czaren 1699 for-

eenet

eenet sig med den Polske Konge August, Churførsten af Sachsen, om at bekrige Sverrig, og det saaledes, at Kongen af Polen skulde begynde Krigen endnu i dette selvsamme Aar, men Czaren da først, naar han fra sin overordentlige Gesandt til Constantinopel havde bekommet tilforladelig Efterretning, at han med Tyrken har hverken Fred eller Vaabenstilstand. Derimod efter S. 10 i denne tydske Oversættelse, vil Czaren ikke begynde Krigen imod Sverrig, førend hans Gesandt har endten sluttet Fred med Tyrken, eller og en Forlængelse af Vaabenstilstanden. De mange falske Navne, som den Russiske og Franzosiske Udgave har, ere i denne Oversættelse for en stor Deel, men dog ikke alle bleve forbedrede. S. 6 og 7 hedder General Golowin med Fornavn Awtonam, da han burde hedde Artemon S. 30 i den sidste Linie skulde i Sted for Prindß Alekſandr' Imretijskij bedre staae Alexander Artschilowitsch. S. 78. l. 7. neden fra skulde den Lithaniske-Feldtherres Navn i Sted for Wießniowiecki rigtigere have været skreven Wieschnowitzki. S. 89. hedder Staroſten af Masau ikke Chalecki men Galetzki, i det mindste maae Navnet af en Tydsker udtales paa den sidste Maade. S. 106 hedder den Svendske Oberstlieutenant Morath, og ikke Marqvart. S. 426 meener Hr. B., at den falsk skrevne Flod Ster, er uden Tvil Steckenitz, da det dog er den bekiendte Flod Stor i Holstein. S. 427. maae Olensburg forvandles til Oldenburg, som og ikke er en Landsbye, men en Stad i Holstein. Endnu lode sig mange deslige Forbedringer giøre, men det var virkelig en vanskelig Sag, at forbedre alle i den Russiske Dagbog forekommende urigtige saavel Personers som Steders Navne. Hr. Backmeister fortiener dog den Roes, at hans Oversættelse af denne Dagbog er den bedste man har. Om Dagbogen selv er tilforn mældet.

Berlin. Versuch einer Geschichte der Churmark Brandenburg — ausgefertigt von Samuel Buchholz — Fünfter Band 1774. Hr. Heynatz har vel beskrevet den afdøde Forfatters Levnets Løb. Forfatteren har selv oplevet den første Deel af de i dette Bind forekommende Begivenheder, og har altsaa ikke havt nødig at see sig ængstelig om efter fremmede Hiælpemidler, hvilke han, dog heller ikke

har

har vovet at forkaſte. Han har altſaa betient ſig af de Efterretninger, hvilke Faſſmann, Rauftt og Abel har leveret om Kong Friderich Wilhelms Levnet og Regiering. Han har og benyttet ſig af den tredie Deel af de Kongelige Memoires. Lünigs Samling af ſtore Herrers Breve, har giort ham ſtor Tieneſte, og endelig har han ogſaa raadført ſig med det Sidſte Bind af Hr. Prof. Pauli Preuſſiſke Statshiſtorie, hvilken Forfatter han kalder Kong Friderich Wilhelms Puffendorf, endſkiøndt denne Sidſte har alle ſine Materialier umiddelbar fra Archivet, i hvilken Henſeende Pauli med ham ikke kan ſættes i Ligning. Buchholz mælder heller ikke noget om utrykte archivaliſke Efterretninger. Det til Bogtrykkeriet leverede Haandſkrift, ſom var en Afſkrift af den Buchholziſke Original, har Hr. Heynatz for i Veyen nøye giennemſeet, og forbedret det i Henſeende til Skrivemaaden. Men Documenterne har han ladet aftrykke ſaaledes, ſom Værkets Forfatter ſelv egenhændig har afſkrevet dem. Forfatteren ſelv har i Forveyen underrettet Læſerne om, at de i denne Bog ey har at ſøge betydelige nye Efterretninger, ingen Opdagelſe af hemmelige Motiver til vigtige Begivenheder, ingen ubekiendte og af Archiverne fremdragne Beviis og Documenter, ſom betræffe Kong Friderich Wilhelms Hiſtorie, og de europæiſke Statshandeler, ſom han har taget Deel udi, men blot en Sammenhæng af mange i trykte Bøger adſpredte Efterretninger. Imidlertid ere dog endogſaa mange indenlandſke Læſere vel tiente, og for Fremmede fattes det heller ikke paa indblandede ſmaa Anecdoter, hvilke vel ſielden ere betydelige, men dog ofte gandſke angenemme. Det er Skade, at Forfatteren ikke har havt noget ſtort Bibliothek ved Haanden, for at høſte meget umiddelbar af de bedſte Kilder og foredrage det med ſtørre Rigtighed, da det ikke fattedes ham paa Underſøgnings Geiſt og Lyſt til møyſommeligt Arbeyde, og at han, for at give Kongens Hiſtorie en vidt Omfang, har indblandet mange udenlandſke Begivenheder, ſom har ſlet ingen Forbindelſe med Mark Brandenburgs og Kongens Hiſtorie, og i det mindſte kun ved Leylighed maatte været berørte, da derimod mangle en Deel ey ubetydelige Efterretninger om indenlandſke Begivenheder. Naar der S. 3. med et Par Ord mældes, at Printz Friderich Wilhelm 1694 har be-

kom-

kommet Græve Alexander von Dohna til Oberhofmester, da kunde været anført den Tale, hvorved, man veed ey af hvem, Printzen den 26 Febr. 1795 høytidelig blev overleveret til Grævен, der lyder saaledes: „Was kan von dem „ alleredelsten Brandenburgischen und Braunschweigischem „ Geblüte anders abstammen, als ein Würdiger Nachfolger „ so vieler unvergleichlichen Helden, deren Tugenden, Gloire „ und Rum die ganze Welt erfüllet haben! Und was blicket aus diesen durchdringenden Augen, und aus „ diesem angenehmen und zugleich majestätischen „ Wesen anders hervor, als daß ein so wohl gebildeter Leib von einem noch schönern Geiste bewohnet werde, und daß wir an dem selben dermahleinst „ erleben werden, einen tapfern David, einen Titum und „ zweyten Liebling des menschlichen Geschlechts, oder vielmehr, damit ich nicht über die Schwelbe dieses Durchlauchtigsten Hauses trete, einen klugen Fridericum primum, „ einen tapfern Albertum oder deutschen Achillem, einen „ großmüthigen Friederich Wilhelm, und einen gütigen „ Friederich den dritten. Gewitz große Namen und Exempel, aber welche ein genereuser Nachfolger mit dem bekannten plus ultra vor sich hat." Det er ellers i sær at rose ved dette Buchholziske Værk, at Forfatteren ved Enden af sine Efterretninger om enhver Landsfyrstes Levnet, har afhandlet Historien om de indvortes Lands-Anliggenheder. Dette er og skeet denne Gang, dog saaledes, at der er bleven Leylighed tilovers til adskillige betydelige Supplementer. De tilføyede Documenter betræffe Historien om Mark-Brandenburg fra 1312 til 1417.

Leipzig. Die Geschichte von Hindostan. Aus dem persischen von Alexander Dow, Esq. und nach der zweyten verbesserten Englischen Ausgabe, ins Deutsche übersetzt. Dritter Theil st. 8v. 1774. 1 Alph. 7 Ark. Om dette Bind siger Forfatteren, at han vel fornemmelig i Fortælningerne har fulgt de orientalske Skribentere, men har derved ikke tilsidesat forstandige Europæers Efterretninger, som i forrige Aarhundrede ere reyste til Indien. Han troer kun de sidste, naar de selv har seet, hvad de fortæller. Derimod foretrækker han de Indenlandske Skribenteres Efterretninger, naar Europæerne kun har hørt deres af andre.

Her-

Herved giør han os i det ringeſte ſer indenlandſke Skribenteres Navne bekiendte. Hvor meget vil ikke i Fremtiden Afſnittet i de hiſtoriſke Bibliotheker, om de indoſtaniſke Hiſtoriſkrivere, blive forandret og formeret, da man har haab om, nøyere at lære at kiende mere af dem. Dette Bind indbefatter Hiſtorien fra A. C. 1605 til 1669. Den er afdeelt i tre Afſnit. Den første indeholder Jehanzires Regiering hvilken 1605 fulgte Abkar i Regieringen og regierede til 1627. Det er ſandt, den indoſtaniſke Hiſtorie har derudi noget eensformig for mange Læſere, at Hovedbegivenhederne under alle Regieringer ere de ſelvſamme, det er, de beſtaaer af Sønnernes Opſtand imod Fæderne, Statholdernes og de første Miniſtres imod deres Deſpoter. Fortvivlelſe, Svaghed, Forladelſe, Hevngierrighed, Gruſomhed, og overdreven Lemfældighed afvexler allmindelig med hinanden. Imidlertid er de handlende Perſoners Caracter ikke ſaa meget eensformig. Endog under Jehanzire er næſten Intet andet, end ſaadanne Begivenheder forefaldne, i hvilke den ſkiønne og Kongen gandſke indtagende Sultana Noor Mahil havde en væſenlig Andeel. Men der forekommer og Caracterer, ſom man gierne underſøger. Mohabet har ſaa ædle, ſaa ſieldene Egenſkaber, at man neppe ſkulle have troet ham at have lever under en Deſpot. Kongens Caracter ſelv er S. 118 omſtændelig og ſkiøn udkaſtet. Han var i høyeſte Grad hverken Laſte- eller Dydefuld. Gode og Onde Bedrifter afvexlede forunderlig hos ham. I ſær er hans upartiſke Juſtitz yderſt roesværdig i Tilfælde, hvoraf det hele ikke beroede. Dog fortiener det at efterlæſes hos Dow. Ham efterfulgte hans tredie Søn Churrum under det Navn Schach Jehan, lykkeligere end den ældſte, der var et Offer for hans Opſtand imod ſin Fader, endſkiøndt denne ſamme Churrum havde giort det ſamme imod Jehanzire. Hans Regiering varede 30 Aar, eller naar man vil regne den egentlige Afſettelſe til 1660. I de ſidſte Aar havde han ikke mere at befale. Han var i ſig ſelv en god Fyrſte, alene hans Regiering var ved Ueenighed og hans forſkiellige Sønners Opſtand en Væv af indvortes Krige, hvorpaa Enden var Faderens omtalte Afſettelſe, og den eene Søns Aurengzebs Thronbeſtigelſe. Denne bekiendte ſtore og yderſt liſtige Printz havde den Lykke efter megen Uroe og mange Feldtoge endelig

at

at blive Mester af det heele Rige. Her er hans Begivenheder ikkun til 1669 fortalte. Dette Bind vil uden Tvivl langt bedre behage de Læsere, som kun for Fornøyelse studerer Historien, end det første og andet, og man haaber i Almindelighed, at Smagen paa grundige og rigtige Kundskaber om den indostanske Historie vil ved sammes Læsning meget udbrede sig.

Göttingen. Poetiske Kinder-Theologie, daring der Kern der heil. Schrift in 100 Strophen, in Gestalt eines Glaubens-Bekänntnisses kürzlich verfasset worden; wobey alle Worte mit biblischen Sprüchen, die zum Theil umschrieben und erklärt sind, bewiesen werden, dem Kindern im Christenthum zum Nutz und zur Erbaunng aufgesetzt von J. G. Frack. Superintendent zu Hohestädt. 1774. Denne Catechismus kom allerede i Aaret 1745 for Lyset med en Fortale af Doct. og Professor Feurlein, hvilken er en læsværdig Historie om Catechismerne for Luthers Tider, og erholdt den Gang det Bifald, som den fortiente. Her er nu et nyt og med et Tillæg forsøget Oplag, men som paa Titlen ikke er bleven anført, da det dog vilde tiene Bogen til Fordeel. Man vil vel hist og her støde paa et Vers i de poetiske Strophers, som turde være for raadt for vore Tiders Øre: men og dette lader sig undskylde, naar man betænker de Vanskeligheder, som maatte møde Forfatteren, da han næsten altid har beholdet de bibelske Udtryk. Det bliver afgiort, at Sandheder bragte i Vers og Rim indprentes bedre i Ungdommen. Næsten siden Folkenes Oprindelse overdrog man de vigtigste Sandheder ved Hielp af Digtekunsten til Efterkommerne. Men om de derved bliver tydeligere, om Popegoyebønner derved bliver forhindret, det maae Erfaring give, eller andre maae bedømme det. Det til denne Kindertheologie tilføyede Anhang bestaaer af Strophernes Opløsning i Spørsmaal, hvorved Hr. Forfatteren tænker at giøre Brugen af denne liden Bog meere allmeennyttig. I Forberedelsen til Anhanget bliver viist, hvorledes Lærere ved Undervisningen paa det bedste kan betiene sig af samme. Hvad Theologerne og Kritici vil sige til dette nye Oplag, tør Forfatteren ikke bekymre sig om i denne eene Tilfælde, naar han finder sin Læremaade bestyrket af Erfaring, og det vil han ventelig.

Pa-

Paris. Oraiſon funebre de Louis XV. le bien aime prononcée dans l'egliſe de l'abbaye Roy. de S. Denis par Jean Baptiſte Charles Marie de Beauvais, evêque de Senez. 1774 79 S. 8v. Ingen ſtor Veltalenhed, men en ſtrækkelig Mængde af latinſke Sprog, ſom giør Læsningen ubehagelig. Over nogle Træk, har endogſaa fremmede Magter beſværet ſig. Kongens Fromhed roſes, men ſom den, der maaſkee undertiden er gaaet forvidt, og hans Tilbøyelighed til Religionen, ſom den, ingen Naturaliſternes Forførelſe har kundet overvinde, ſaavelſom og hans Maadelighed i Seyervindinger. Anſtødeligt maatte vel være, hvad han ſiger om **Carl** den ſtore, om **Philip Auguſt**, **Franz I.**, **Henrich IV.**, og meer end een **Ludvig**, at de bøde maaſkee endnu for de Seyrvindinger, ſom man beundrer dem for, og at de Troendes Forbønner maatte være dem dyrere, end deres Bedrifters Eftermæle. Anſtødeligt er maaſkee og hvad han ſiger om de udmattede, mod bedragerſke Hoffolk misfornøyede og indſovende Konger. Jeſuiternes Forviisning berører han temmelig lemfældig, endſkiønt han vel forſvarer dem, og om Parlamentets Ophævelſe taler han og i maadelige Udtryk. Kongens Feyltagelſe i forbuden Kiærlighed berører han frimodig, dog med Skaanſel, og roſer hans ſidſte for Døden offentlig giorte Poenitentze. Et Mirakel (denne Tale er noget haard) har dog endnu kundet redde hans Siæl.

Leipzig. Af de med Biefald optagne **Predigten für Kinder von reiferm Alter** er det andet Bind udkommen 1774. 11 A. 8v. I Alt 11 Prædikener, ſom handle om Ungdommens Lætſindighed over Luc. XIV 11. 12. om Ungdommens Udſvævelſer Luc. XV. 13. om de elændige Følger af Ungdommens Udſvævelſer XV. 14. 16, om et lærſindig ungt Menneſkes Eftertanke over ſit Levnet Luc. 17 20. om Forældres Glæde over deres Børns Forbedring. Luc. XV. 20-24. om Hiælpemidlerne til at modſtaae Ungdommens Friſtelſer 1 Moſ. B. XXXIX. 9. om Ungdoms-Alderens Dyder Phil. IV. 8. om Børns Pligt at komme til Jeſum Marc. X. 13. om Beſtandigheden i det Gode 1 Joh. II. 28 Formanings Tale til Ungdommen for Confirmationen.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 30.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 25de Julii 1776.

Kiøbenhavn. **Den Danſke Læge.** Ved Johann Clemens Tode, Profeſſor i Medicinen ved Univerſitet, Hofmedicus og Læge ved Pleye-Anſtalten. Førſte Deel. **Om de fornemmeſte ſmertelige Tilfældes Kiendetegn, Oprindelſe, Følger, Cuur og Forebygning.** 1776. 8vo. Med dette Skrift, ſom Forfatteren Hæfteviis udgiver, har han haft en dobbelt Hensigt, deels paa Begyndere i Læge-Videnſkaben, deels paa andre fornuftige Læſere, ſom kunne og ville føre ſig ſamme hans Underviisning til Nytte. I førſte Hensigt er det en virkelig Lære- og Læſebog til hans egen og de Studerendes Brug, der ſkal indbefatte en fuldſtændig Afhandling om Sygdommenes Kundſkab og Cuur. I ſidſte Hensigt har han ſøgt at betage den Anſeelſe af en lærd og kunſtmæſſig Afhandlingsmaade, hvis mørke og modbydelige Tørhed ikke vilde have ſkaffet ham flere Kiøbere til Bogen, end han havde Tilhørere, og altſaa ikke holde ham ſkadesløs i Henſeende til de paa Udgaven anvendte Bekoſtninger. Han har altſaa vildet forene Publikums Nytte med ſine Tilhøreres og ſin egen Lættelſe. Da det ikke ſlaaer Feyl, at jo Forfatteren, naar han blot vilde have ſeet paa ſine Tilhøreres Nytte, endten vel havde fundet en eller anden bequem Læſebog iblandt de allerede trykte, ſom han kunde have lagt til Grund for ſine Forelæsninger, eller og for endelig at faae en deſto bequemmere efter ſin egen Me-

thode, ſelv uden Frygt for Skadesløsholdelſen kunde have udarbeydet og i Trykken udgivet en ſaadan Læſebog; ſaa ſeer man lættelig at hans Lyſt til at gavne flere med ſin Underviisning har egentlig været den Aarſag, ſom fornemmelig har bevæget ham til at ſkrive denne paa Danſk, og det paa en Maade og i et Sprog, ſom kunde giøre den forſtaaelig for flere, end egentlig ſtuderende Læſere, der i ſin Tid agte at giøre Profeſſion af Læge-Videnſkaben. En ſaadan fuldſtændig, tydelig og meer almindelig Underviisning bør man vel med ſaa meget deſto ſtørre Taknemmelighed modtage af Forfatterens Hænder, ſom vi har Mangel derpaa i vor Danſke Sprog, naar man undtager den gamle ærlige Henrich Smidts Læge-Bog, og nogle Overſætteliſer, ſom det dog vel efte turde være umueligt eller farligt at ville paa egen Haand giøre nogen Brug og Anvendelſe af, uden for dem, der ſelv maatte forſtaae noget af Læge-Videnſkaben, eller og i enkelte og mindre betydelige Tilfælde. Hvad en eenfoldig eller ukyndig Patient lærer af deres Giennemlæsning er ſom oftеſt kun dette, at han har alle de beſkrevne Sygdomme, og bør endten bruge alle de foreſkrevne Lægemidler eller ſlet ingen, og det ſidſte finder han altid ſikkerſt. Det kunde nu ikke være andet, end at jo Forfatteren her i dette Skrift og denne dets Henſigt maatte deels blive meer udførlig og vidtløftig i nogle Ting, end han behøvede at være for medicinſke Tilhørere, deels her udelade et og andet, ſom alene ſikkede ſig for dem, eller berøre det kortere, end de kunde behøve og forlange til deres Underviisning. Men hvor læt en Sag vil det ikke være for ham deels i det mundtlige Foredrag at opfylde hvad her mangler og ſom ikke var for enhver Læſer, deels at henviſe til det ſom her udførlig er afhandlet, hvormed ſpares den Tid, ſom et vidtløftigere Foredrag vilde medtage. Han har derfor ey uden god Grund troet det, ſom han og ſelv bedſt er i Stand til at erfare, at dette Skrift vilde blive, ligeſom til meer almindelig Nytte, ſaaledes og til den forønſkte Lættelſe for ham ſelv og hans Tilhørere under de offentlige Forelæsninger. Forfatteren gaaer ligefrem uden nogen Omſvøb, forudſikket almindelig Theorie, eller vidtløftig harangverende Fortale, lige til ſin Hovedſag, ſom er Sygdommenes og Cuurens Afhandling. Et førſte Hovedſtykke, ſom paa 160 Sider er endnu ikke fuldkommen udført, handler om Hovedpine. Med denne Sygdoms

Af-

Afhandling er Forfatteren i det Hæfte, ſom Recenſenten har i Hænde, ikke kommen videre end til i den 10de §ph. Afhandlingsmaaden er denne: Først forekommer i Begyndelſen af enhver §ph dens Hoved-Indhold trykt med ſtørre Skrifter, og det følgende med mindre Skrifter er den egentlige Afhandling og Forklaring over dette Indhold. At denne Afhandling i Begyndelſen og i ſær over den anden §ph ſeer noget vidtløftig ud, deraf maa Læſeren ikke lade ſig ſkræmme. Virkelig kom det Recenſenten i Begyndelſen for, ſom han greb Forfatteren i en aabenbar Feyl. Han havde Hovedpinen i Hovedet og med det ſeer han ſig bragt ind i en vidtløftig almindelig Betragtning over Sygdommenes Aarſager og Tilfælde (Symptomata). Han anſaae det for en Digreſſion, hvorved Læſeren blev bragt for vidt ud fra Hovedſagen eller den for Haande værende Materies Afhandling, men han havde endnu ikke læſt Forfatterens korte Fortale, da han gav ſig til ſaa for det løſe første Gang at læſe fort i Skriftet ſelv, ſaaſnart det var kommen ham til Hænde. Juſt denne Digreſſion ſtandſede hans Opmærkſomhed og kom ham til at læſe Fortalen, førend han gik videre frem i Bogen. Der ſeer han, at det er juſt den Methode, Forfatteren ſelv har ſat ſig for, nemlig at indrykke almindelige Betragtninger ved paſſende Leyligheder. „En ſaa kaldet methodiſk Indledning (ſiger „ han) i ſin høylærde ſtive Skikkelſe, har jeg ladet blive bor„ te. Jeg haaber at formindſke de abſtracte Begrebs og al„ mindelige Sætningers Modbydelighed uden Tydeligheds „ Bekoſtning, ved at anføre dem ved paſſende Leyligheder.“ Recenſenten troer vel, at det havde været Forfatteren mueligt at ſkrive en **Indledning** og derudi foredrage en almindelig Theorie, i en ikke mindre fattelig og behagelig Stiil, end han har vidſt at ſkrive Skriftet, og han ſeer juſt ikke hvorfor han ikke ligeſaa vel kunde betage denne **Indledning**, ſom Skriftet ſelv, den ſaa kaldte **lærde ſtive Skikkelſe**. Der, hvor nu Indholdet af ſaadan en Indledning, er fordeelt ſtykviis ved paſſende Leyligheder, maa det jo dog være foredraget ſaaledes, at det hele Foredrag overalt ligner ſig ſelv, og hvorfor ſkulde det da have behøvet en mere lærd og ſtiv Skikkelſe om det havde ſtaaet ſamlet i en forudſkikket Indledning. Men dermed bør Recenſenten ikke ville laſte den Methode, Forfatteren har foreſat ſig at gaae frem efter,

naar man kun een Gang for alle veed, det er en med ſri Forſæt valgt Methode, der og kan have ſin Nytte. Det kommer kun an paa, at ikke den egentlige Underviisning om enkelte og mere beſynderlige Materier alt for ofte og længe afbrydes i deres Afhandling, hvorved en Læſer læt kunde tabe Sammenhængen af Øyne, og dette ſaa meget mere beſvære den Vanſkelighed, det ellers kan have i ſaa vanſkelig en Videnſkab at ſamle ſig det Hovedbegreb af ſin Læsning, ſom han gierne ønſker om enhver ſærſkilt Materie. Men denne Vanſkelighed kan vel og hæves ved en deſto nøyere Opmærkſomhed paa enhver ſaadan Digreſſions Begyndelſe og Ende, og paa Hoved-Materiens Forbindelſe. Det er og billigt man herved tager i Betragtning, hvad Forfatteren ſelv S. 54 har forebragt til Forſvar eller Undſkyldning for denne ſin første Digreſſion: „Saa meget (hedder det) har jeg holdt mig for„ pligtet til at ſige om Tilfældene, Naturkræfterne og Aar„ ſagerne til Sygdomme overhovedet. Saadanne Læſere, „ ſom havde tænkt ſtrax paa de første Blade at finde Recepter „ og Underviisninger i den Kunſt at curere, vilde troe at „ ſkylde mig liden Tak for denne Indledning (maaſkee ſkulle „ de ikke ville være utaknemlige for Indledningen ſelv, men „ mere for det Sted, den ſtaaer paa, og hvor den næſten „ ikke fortiener Navn af Indledning ſaa meget ſom af Di„ greſſion) men de meer oplyſte og mindre cureerſyge, haa„ ber jeg ville ikke fortryde paa, at jeg i Forveyen har un„ derholdt dem med diſſe almindelige Betragtninger (nemlig „ førend han ſkrider til Anvendelſen paa den her i Beſynder„ lighed omhandlede Sygdom og dens Aarſager) ſom kunne „ tiene til at gisre det Følgende mere forſtaaeligt.“ Det er ogſaa ved den Leylighed man her først ret underrettes om den Methode, efter hvilken Forfatteren agter at gaae frem i Videnſkabens Afhandling. Han vil først betragte de enkelte Tilfælde; fremſtille dem i deres nogne Skikkelſe; viſe de forſkiællige Kilder, hvoraf de kunne flyde, og de forſkiællige Forbindelſer, hvorved de føde ſammenſatte Sygdomme; og endelig anføre hvad man bør gisre for at forekomme ethvert i Særdeleshed. Han anſeer det ſom en Feyl i de fleſte Lægebøger, der ere ſkrevne til almindelig Nytte, at de ikke gisre Læſeren først bekiendt med de særſkilte Tilfælde, eller dog med de mindſt ſammenſatte Sygdomme, men lede ham, ſaa ube-

redet

redet og uoplyst han er, lige hen til dem, der ere meest forvirrede og forviklede, og meest ledsagede med en forvildende Mængde af Tilfælde, hvor igiennem ofte den erfarneste Læge næppe kan veylede sig til Sygdommens rette Characteer og sande Grund. Forfatteren tvertimod smigrer sig med det Haab, at den af ham valgte Plan vil blive ham den sikkerste Vey til at forekomme denne Forvildelse. Men i Besynderlighed lover han af denne sin Methode den store Nytte, som han selv saaledes forklarer: „Foruden den store Lættelse, som den„ ne Methode forskaffer os i de egentlige Sygdommes Kund„ skab, har den endnu en besynderlig Nytte for de Herrer „ Præster og andre Personer paa Landet, som ikke kunne „ undslaae sig for de eenfoldige Bønders Consultationer. Jeg „ veed af Erfarenhed, hvor forkeert disse uforstandige Folk „ forestille den Syges Tilstand, naar man ikke selv kan un„ dersøge den. De nævne alene eet Tilfælde, gemeenligen et „ af dem, som give os mindst Lys. Har den Syge en Be„ tændelse i Brystet, saa klager Buddet, at hun ikke kan so„ ve: har hun en hidsig Feber, saa forlanger han Raad imod „ Værk: har hun Vattersot, saa kan hun ikke lade sit Vand: „ og har hun Svindsot, saa er Maden reent gaaet fra hende. „ Ved saadan et herkuliſk Arbeyde, som der hører til at ud„ finde den rette Sygdom, maa dette Værk, formedelst sin „ synthetiske Plan være brugbarere end alle andre Danske Læ„ gebøger, eller jeg bedrager mig meget.“ Hovedpinen regner Forfatteren iblandt de enkelte Tilfælde eller i det mindste for en af de simpelste Sygdomme, og det er da den, han her først afhandler. I 1. Syh foreſtiller han Fuldblodighed eller alt for meget Blod, som en Aarsag, hvoraf Hovedpine tager sin Oprindelse. Her meldes og, at man fornemmelig kan kiende dette af tvende Slags Tegn. Nu maa man her ikke gjøre sig Tanke om en saa strax følgende Forklaring over denne Oprindelse og disse Tegn. Fra nu af gaaer Forfatteren allerede ud i en almindelig Betragtning over Fuldblodighed og dens forskiællige Arter, og nogle deraf uddragne almindelige Følger. Denne Betragtning fortsættes lige til Syh 2., hvor da først meldes om de tvende Slags Tegn, som ere deels saadanne, som vise at denne Aarsag virkelig finder Sted, deels Tilfældets særdeles Omstændigheder. Strax herpaa maa man følge Forfatteren ud i en anden almindelig

Betragtning, deels over Vigtigheden af den Underſøgning om Sygdommenes Aarſager, deels over diſſe Aarſagers Forſkiællighed. Omendſkiøndt det ſynes, ſom man ved dette Udløb blev bragt for vidt ud fra den Materie, hvis Afhandling man egentlig har under Hænder, ſaa maa man dog tilſtaae, at det er et meget behageligt Udløb, der tillige giver os en lærerig Underviisning og ſaadanne nyttige Anmærkninger, ſom den man her vil anføre S. 40: „At vi bør ikke giøre vor „ legemlige Skrøbelighed større, end den virkelig er, ikke „ ſkiælve for enhver Forandring i Veyrliget eller i vor Leve„ maade, ikke med Frygt og Rædſel ſpiſe og drikke det, ſom „ ſmager os, ikke danne vort Legeme til et Thermometer, og „ dagligen udgranſke paa hvad Grad vor Helbred ſtaaer, ikke „ lade Modet falde ſaaſnart ſom det mindſte Tilfælde paakom„ mer. — Et af de fornemmeſte Tegn paa en fuldkommen „ god Sundhed beſtaaer derudi, at den maa kunne taale en „ eller anden ſtakket Uorden i Diæten, uden derved ſtrax paa „ en kiendelig Maade at lide. Hvo ſom ikke kan drikke en „ Koppe Coffee over ſit ordentlige Tal, uden at faae Hierte„ klemmelſe, eller en Gang komme ud i Blæſt, uden at for„ kiøle ſig, eller ſpiſe een Time for ſildig, uden at forderve „ Maven, den kan ikke roſe ſig af at være ret friſk, dens „ Sundhed kan ſiges at beroe alene paa Vilkaar. En or„ dentlig Levemaade er meeſt Skyld i ſligt. Jeg er langt „ fra at laſte ſaadanne Perſoner, ſom troeligen følge viſſe „ Leveregler, men jeg beklager dem; thi blindt at adlyde „ Sundheds Love er ogſaa en Trældom, er ogſaa forbunden „ med Fare. Lykkelig er den, ſom i ſin Ungdom har be„ gyndt at vænne ſig til de Forandringer, ſom Livet i ſær til „ Hove, i ſtore Stæder, i Krigsſtanden, til Skibs o. ſ. v. „ medfører. — Jeg ønſker, at den yngre Deel af mine Læ„ ſere endnu ville ſøge at hærde ſig ſaaledes; ikke agte en Af„ vigelſe fra deres ſædvanlige Levemaade, uden dog at lade „ diſſe Afvigelſer komme for ofte eller blive for ſtærke; giøre „ ſig Diætens almindelige Forſkrifter bekiendte, uden at paa„ lægge ſig en tyranniſk Tvang; underſøge hvad deres ſærde„ les Legems Beſkaffenhed nytter eller ikke, uden at kiælne „ for ſig; og flittig ſøge Oplysning i ſaadanne Lægebøger, „ ſom viſe hvad Naturens uefterlignelige Redningskræfter og „ et fornuftigt Forhold i Sygdomme kunne udrette.“ Til-

ſidſt

ſidſt en ligedan almindelig Betragtning over de ſaa kaldte Symptomata eller **Tilfældene**, hvilke efter Forfatterens Beſkrivelſe beſtaae i enhver kiendelig ſærſkilt Afvigelſe fra den naturlige Tilſtand og Orden, ſom til Menneſkets Liv og Sundhed ere nødvendige. I den 3die Aph angives endelig de Tegn, ſom vise, at en alt for ſtor Mængde Blod i det hele Legeme finder Sted. Diſſe maa fornemmeligen ſøges i de allerede tilſtedeværende Afvigelſer: derhos maa man dog ogſaa deels ſee til Anledningen til denne Tilſtand, deels lægge Mærke til Virkningerne af Blodets Formindſkelſe hos ſaadan en Perſon. Derved erindres, at enkelte Tegn intet bevise, men der maa være en ſtor Deel af dem tilſtede, ſom alle omhyggeligen maa overveyes og ſammenlignes. Iblandt adſkillige Arter af Fuldblodighed er der kun een i ſær, ſom Forfatteren her tager i Betragtning, og det er den, hvorved det rette Forhold imellem de faſte og flydende Deele overalt i Legemet lider. §. 4. De Afvigelſer, ſom tilkiendegive Fuldblodighed, ere, en rødladen Hud, opløbne Aarer, en fuld og ikke ret frie Puls, Hændernes Heede, dorſke Lemmer, et fortumlet Hoved, ſløve Sandſer, en tung og ſkrækſom Søvn. Diſſe Afvigelſer blive mærkeligere ved en ſtærk Legems Bevægelſe og andre Aarſager til Blodets Fortyndelſe og haſtigere Omløb, Aandedrættet higer, Pulſen taber ſin Fyldighed, Legemets Overflade hovner, og kløer, Lemmerne blive ſnart trætte og ligeſom ſønderſlagne, Hovedet ſvingler, det funkler for Øynene og ſynger for Ørerne. Diſſe Tilfælde indfinde ſig viſſeſt og ledſages ofte med Hovedpine, Taarer i Øynene, o. a. m. naar Hovedet bukkes, en Høſte **paakommer**, Halſen klemmes og Veyret ſtandſes. Men alle **diſſe Kiendetegn** maa være langſom paakomne og vedvarende **og** af ingen anden Aarſag rimeligere lade ſig forklare. Mere bedragelige Kiendemærker paa Fuldblodighed ere, den glimrende Fyldighed i Legemets Deele, Genegenhed til Øynebetændelſer, en ſtor Irritabilitet, den ſtærke, ſtore og langſomme Puls, det ganſke fri Aandedræt, den ofende og lugtende Sved, megen og tyk Urin, en faſt Conſiſtentz i Blodet efter Aareladelſe, Genegenhed til Blodløb o. ſ. v. Fedme forvolder og mange Afvigelſer, ſom kan forvexles med den rette Fuldblodigheds Virkninger. Men overalt ſkal en vedvarende Mathed i Pulſen og Kraftesløshed i Legemet, uden noget Spor af Sygdom, Blodman-

gel, eller anden Aarſag, være et af de mindſt uſikre Tegn paa ſaadan en Mængde Blod, ſom Kræfterne ikke kunne beſtyre. Over alt dette følger nu en nøyagtig og udførlig Forklaring, hvormed Forfatteren i Beſynderlighed og for en ſtor Deel har haft til Øyemærke at viſe ſine Læſere den rette Brug og Misbrug af Aareladelſe. Saa viſes her, hvorvidt Rødladenhed og de oplsbne Aarer kan bedrage. Tydelig Forklaring over den Kunſt at føle og bedømme Pulſens Slag, ſom man ikke kan løbe ſaa lige til. Samme Underſøgelſes ſtore Nytte, hvormed er forbundet en tydelig Forklaring over Blodets Omløb. Forfatteren maae her vel ſige S. 74. „Ugierne forlader „ jeg denne Materie, een af Phyſiologiens klareſte og lære„rigeſte Dele, ſom maae opfylde hvert eftertænkſomt Gemyt „ med hellig Forundring over Skaberens Viisdom. Men„neſkelig Forſtand har aldrig formaaet at opfinde ſaadant et „ hydrauliſk Værk, ſom nogenſinde kunde efterligne Hiertets „ og Aarernes uophørlige Arbeyde. Ingen Mechanik har „ nogen Tid formaaet at give en Maſkine ſaa megen Kraft „ og Varighed, ſom GUd har nedlagt i Hiertet. Man be„tænke kuns dette: i en voxen Perſon ſlaaer Pulſen over„hoved 70 Gange i eet Minut, følgeligen 100800 i 24 „ Timer: altſaa har Hiertet i et Menneſke, ſom har op„naaet en Alder af 60 Aar forrettet henimod 3,000,000,000 „ Sammentrækkelſer, alleſammen i en uafbrudt Følge, uden „ allermindſte Ophør eller Hvile, og ſaa længe ſamme Per„ſon har været frie for beſynderlige Tilfælde, er denne uop„hørlige Bevægelſe gaaen for ſig uden allermindſte Vanſke„lighed, Trættelſe eller Smerte, endſkiøndt hver Sam„mentrækning har ey udfordret mindre Kraft, end der hør„re til faſt at knytte Haanden.“ I Fuldblodigheden maae Pulſen være fuld, men ikke vel frie. Andre ſige fuld og ſtærk. Han finder derudi en Modſigelſe, alt for overflødigt Blod maae nødvendig ſvække Styrken i Deelenes Forretning. Iligemaade gaaer Forfatteren de andre Kiendemærker igiennem og tydelig forklarer, hvad der ved enhver i ſær er at mærke. Hvad for Ting fuldblodige Perſoner har i ſær at vogte ſig for, ſom Aarſager, der kunne forværre Fuldblodighedens Virkninger. Den formindſke de Fyldighed i Pulſen, ſom en naturlig Følge af Blodkarrenes forøgede Udſpænding.

Over-

Overalt gode og ſunde Advarſler finder man hiſt og her med en ſaa tydelig Forklaring, ſom Tingenes og Videnſkabens Natur vil tillade. Viſt nok kan de mangfoldige Omſtændigheders Jagttagelſe ſkaffe en Læſer meget at beſtille, om ey ofte forvilde. Men vil man vel forundre ſig derover, naar den ſamme ofte forvilder Lægerne ſelv. Den Ære og Tak ſkylder man Forfatteren, at erkiende nemlig den Flid, hvormed han har ſøgt at ſætte alt i ſaa klart et Lys, ſom man knap finder ſtørre i nogen Lægebog. §. 5. Her handles, om de Aarſager, ſom foranledige Fuldblodighed i det hele Legeme. Diſſe ere endten ſaadanne, ſom tiene til at forøge Blodets Mængde, eller ſaadanne, ſom hindre, at det ikke i det fornødne Forhold formindſkes, eller ſaadanne, ſom paa en lang Tid eller for beſtandig betage Blodet noget af ſit fornødne Rum. Til den første Claſſe hører Middelalderen, en ſund Legems Beſkaffenhed, god Appetit og Fordøyelſe, en raſk Circulation, mild og føderig Spiſe og Drik, maadelig Bevægelſe, roelig Søvn, Sindsmunterhed, ofte igientagne Aareladelſer ꝛc. Til den anden Claſſe hører, de ſædvanlige Blodløbs Udeblivelſe, Aareladelſers Forſømmelſe, Uddunſtningens Formindſkelſe ved Kulde, Orkesløshed, ſærdeles Føde o. ſ. v. Til den tredie henføres alene en vedvarende Kulde eller Ledemodenes Affærtelſe. Her viſer Forfatteren, af den rette Fuldblodighed, ſom udfordrer et ordentlig Anlæg og mange Aarſagers foreenede og jævnlige Virkning, juſt en Aarſag, hvorfore den til Troſt for Læſeren, forekommer kun meget ſielden. „Kunne vel, (hedder det S. 95) de forſkiællige Omſtændigheder, ſom nødvendigviis behøves til at forvolde denne „ Tilſtand, findes ſamlede hos mange? Kan vel deres uadſkilte Forbindelſe, deres uafladelige Virkning beſtaae med „ den Tummel, den Uſtadighed, ſom herſker i det menneſkelige Liv? Ney, gandſke Faa have ſaadanne Kaar, ſaadan Smag, ſaadant Legeme o. ſ. v., ſom forunder eller „ tilſteder dem alle de i de to første Claſſer angivne Ting paa „ een Gang. De ſtore Stæder ſavne vel ikke Sybariter, „ Ganens Slaver, hvis Liv er Inſecternes Liv, edere & „ cacare, og ſom ſynes at maatte forgaae under den Mængde Blod og Fedt, de ſtræbe at ſanke. Men diſſe Vedere „ ſavne ikke gierne de kraftigſte Antidoter imod Kræfter og „ Sindsroelighed, Fruentimre og Creditorer.“ Ved det

Forfatteren ſiger S. 99. at feede Folk har ikke gierne ſtærk Appetit, har Recenſenten erindret ſig Perſoner, hvis Graadighed ſyntes i lige Grad at tage til med deres Fedme, og ſom aldrig manglede den bedſte Appetit, og har derfor vel betænkt, at Forfatteren har ikke giort det til en almindelig Regel. Forfatteren erkiender det muntre og fornøyede Sind for en Gave af Himmelen, men lægger til, at det er en Guds Gave, ſom ofte giør dem, der beſidde den, megen moralſk Skade hos Dosmere. Mærkværdigt er det, ſom ſiges om Aareladelſer eller Blodſtyrtninger, at, omendſkiøndt man ſkulde holde dem for de bedſte Midler imod Fuldblodighed, og de under en vis Indſkrænkning virkelig ere det, give de dog en modſat Følge, naar de ſkeer alt for tidt. I øvrigt tilſtaaer Forfatteren, at hvad Blodrigheden og den deraf følgende Trang til Aareladelſe angaaer, da kan der i den Henſeende ſaa ſtor Tvilraadighed finde Sted, at Ingen ukyndig maae forſømme at raadføre ſig med en god Læge, om han er nær ved Haanden, der bedre kan indſee hvad der under enkelte Tilfælde og Omſtændigheder maatte være at giøre, end det i ſaadan en Bog kan forklares og beſtemmes. I øvrigt Anpriſes §. 6. Aareladelſen, naar den anſtilles med Maade og i en roelig Tilſtand, ſom et Middel til en almindelig og ſtadig Lættelſe hos den Fuldblodige, til Pulſens Forbedring og Kræfternes Forøgelſe. Samme Lættelſe befordres og ved en ſtræng Diæt, naar ſamme gradviis tages i Agt. Her advares Læſeren imod den falſke Lindring og Lættelſe, ſom viſſe Lægemidler virke for en kort Tid, en Lættelſe, der forſkaffer de fleſte Qvakſalvemidler ſaa megen Tillid hos den taabelige Almue, og ved den Leylighed ſkeer et muntert Udfald imod Lægedoms-Krømmerne, der udprange deſlige Qvakſalvermidler. „ Jeg har (S. 115) ſeet en Mand døe af en Sygdom ſom „ var en Følge af de Sverſke Draabers beſtandige Brug: „ Draaberne havde ingen Skyld, ſagde Enken, de ſlog godt „ an: han havde deylig Luft efter dem, undertiden 7 Gange „ om Dagen: Men det var ikke Guds Villie, han ſkulde „ leve, kan jeg troe. " En vis Opkaagning eller Fortyndelſe af Blodet maae ikke forvirres med en Fuldblodighed, ſom kræver Aareladelſe. Den Lættelſe, ſom en formedelſt Fuldblodighed fornøden Aareladelſe virker, maae være en almindelig ſtadig og vedvarende Virkning, der og ikke drager an-

andre Tilfælde efter sig. §. 7. Det Besynderlige ved den Hovedpine, som foraarsages af virkelig almindelig Fuldblodighed, bestaaer derudi, at den ledsages af en Tyngsel, Banken og Svingelagtighed, og indtager Forparten af Hovedet, undertiden og Tindingerne og Issen. Den er og ledsaget med Rødhed i Ansigtet og andre paa samme Fuldblodighed angivne Kiendemærker. §. 8. Den Fare, som samme medfører, beroer meest paa dens Aarsag. Denne er stegen til en høy Grad, naar Hovedpinen indfinder sig efter ringe Anledninger, og endten er hæftigere eller varigere, end saadan Anledning ellers pleyer at forvolde. Faren er overmaade stor, naar Hovedpinen er en Virkning af en særdeles Fuldblodighed i Hovedet, for uden den virkelige almindelige. I §. 9. opregner Forfatteren alle dens farlige Følger. Dog har han ikke derover her tilføyet nogen udførlig Forklaring. En Deel begribes allerede af det foregaaende, og det øvrige vil han have sig forbeholdt til mere passende Leylighed. For det første lader han det være nok, at en skiønsom Læser allerede veed, hvorudi Fuldblodighed bestaaer; kan dømme, om den er tilstede eller ikke; og kan indsee, at den medfører stor Fare for Liv og Sundhed. Hidindtil har Forfatteren betragtet de tre Stykker, som ved den rette Fuldblodigheds og den deraf flydende Hovedpines Kundskab og Behandling er at iagttage. Han har nemlig forklaret deres Kiendemærker (diagnosin) deres Oprindelse (Ætiologiam) deres Forvarsels Tegn (prognosin) Nu staaer tilbage deres Lægedom (therapia) og deres Forebygning (prophylaxis). Disse tvende Deeles Forklaring gaaer nu an fra §. 10. Hvad Hovedpinens Behandling angaaer, da bør man endten lindre, eller reent borttage og forekomme den. Det sidste skeer ved at borttage og forebygge dens Aarsag, som er den virkelige almindelige Fuldblodighed. Herved skeer nu strax et Udløb i den almindelige Betragtning om de fire Slags saa kaldte Indicationes i den lærde Lægekunst, nemlig indicatio vitalis, indicatio curatoria, indicatio palliativa, og indicatio prophylactica. Man seer lættelig at denne Forklaring er egentlig, for saavidt som Kunstordene ere tilføyede, for medicinske Læsere og Forfatterens Tilhørere. Thi for andre er Forklaringen i det øvrige saaledes fatter, at den let kan forstaaes, og viser uden Tvil, hvor let man ofte i Videnskaberne kan undvære

den

den kunstige Terminologie, som desuden ey altid er saa begvem til at forklare Sagen, som det daglige Sprog. Hvem skulde f. Ex. troe, at ved disse Indicationes forstaaes den firedobbelte Hovedhensigt, som en Læge kan have i en Sygdoms Behandling, nemlig Livets Underholdning, Sygdommens Hævelse, Tilfældenes Lindring, Forebyggelse imod Sygdommens endten Tilblivelse eller Gienkomst? Meget snarere maatte derved forstaaes en Sygdoms Kiendemærker.

(Fortsættelsen følger.)

Leipzig. Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung an bis auf gegenwärtige Zeit. — Des fünften Theils dritter Band enthaltend die Geschichte der alten Gallier, bis zu ihrer Besiegung durch Julius Cæsar, und von da bis auf den Einbruch der Franken und Gründung der Fränkischen Monarchie, nach dem Plan Wilhelm Gutthrie, Johann Gray und anderer gelehrter Engländer entworfen, ausgearbeytet und aus den besten Schriftstellern gezogen von Joh. Daniel Rittern D. 1774. 1 Alph. 20 A. st. 8v. Denne Deel er ikke nogen Oversættelse af det Engelske Værk, men Hr. R.. s eget Arbeyde. Hvem der har læst Originalen, vil lættelig erkiende de Vanskeligheder han skulde have fundet, hvis han blot ved Anmærkninger eller paa anden Maade vilde have rettet den Engelske Text. Enhver i Tingen forstandig Mand vil og med Taknemlighed erkiende, at man ey har leveret et saadant for Læseren selv høystbesværligt Værk. Forfatterens Skrivemaade er slet og jævn, uden at være nedrig, flydende rigtig og vel sammenhængende. Han erklærer i Fortalen, at han har holdt sig langt fra de oratoriske Udtryk, vittige Indfald og deslige Smaaheder, hvorved Historien bliver kun fordervet, og som ere ligestridige imod Historiens Væsen. De Skribentere, han har betient sig af, ere Kilderne selv; hvorfor man vil kun finde meget faa nyere Skribentere anførte, og det kun i den Fald, naar deres Meeninger prøves. Ogsaa dette maae man meget rose. Thi hvortil skulde tiene de Anførelser af nyere Historiker, Chronologer o. s. v., hvilke dog slet intet bevise, og hvis Anførelse var kun en løst Sag for en Mand, der har et Bibliothek. Materiernes kritiske Bearbeydelse er det, der fornemmelig maae

fin-

finde Biefald, og hvortil Anmærkningerne ere for den største Deel anvendte. Til dette Arbeydes Fortrin høre og de anbragte geographiske Efterretninger, hvis Nytte i Historien er uden Modsigelse, og for Theologer og Jurister er den samme i Fortalen ligesaa kort som grundig bleven viist. Et Udtog af Historien lader sig ikke giøre, og skulde ogsaa i mange Henseender være ufornødent. Man har derfor ladet sig nøye med at udmærke et og andet mærkværdigt for Ex. S. o. f. taler Forfatteren et Ord med de Folk til deres Bedring, som af et Ords ofte vilkaarlig antagne Betydning udlede de gamle Folkes hele Nedstammelser og Stammetavler, og med en ubegribelig Dristighed sammendrømmer deres Historier, ret som de kunde være Hyenvidner dertil. Endnu lystigere er det, naar saadanne Orddrømme udgives for Lærdom og lærde Undersøgninger. Er det ikke bedre, siger Forfatteren, at man med en nødvendig Beskedenhed erkiender, at man veed ikke det meeste af de gamle Ting. S. 154. o. f. ere de ældere Inddelinger af Gallien meget vel oplyste, og forskiællige Feyl udmærkede af ellers store Mænd. Den Bemærkning, som allerede Pagi har giort, kan i vore Tider ikke noksom igientages, at nemlig den politiske Indretning i det Romerske Rige med Præfecturerne o. s. v., ey altid kommer overeens med den kirkelige, ligesom nogle Nyere uden Grund har skrevet væk. S. 197. o. f. findes en læseværdig Samling af Efterretninger om Galliernes Religion. Dom Martins Opdigtelser i hans bekiendte Bog om Galliernes Religion og andre nyere Tilsatzer har han i Besynderlighed taget sig for, og viist det falske og Ugrundede i deres Efterretninger og Hypotheser. Gandske rigtig erindres han, at, da Cæsar selv siger, at Druiderne holdte deres Religions Grundsatzer hemmelige, det siger sig selv imod, at man i nyere Tider vil vide deres hele Systeme og hvoraf samme er dannet. Skade kun, at han ikke, som det synes, har havt i Hænde Picarts sieldene Bog de prisca Celtopædia, da han skulde have faaet langt meer underligt Tøy at igiendrive. Ligesaa vil man og fra S. 307 med Fornøyelse læse de Efterretninger om Galliernes Love, Sæder, Krigskunst, Bogstaver o. s. v. Det Sted hos Cæsar, hvor han taler om en Oberdruides Valg, at det undertiden derover kom til en Krig og ikke til en Duell imellem Valg-Partierne, er rigtig fortolket. Gandske

ske vist er det næppe at begribe S. 329. hvorledes, efter de allerede giorte Bemærkninger af Lipsius, Gronovius, og nyelig Ernesti, endnu virkelig lærde Mænd har kundet bruge og endnu bruge det Sted hos Tacitus om de Tydskes Sæder C. XIX. til Beviis, at de Tydske har ingen Bogstaver havt. Det er aabenbart, saa snart man læser Stedet i Sammenhæng, at Tacitus taler om Kiærligheds Breve. (Secretis Litterarum.) Der maatte ellers ikke giælde nogen Fortolknings Regel, eller og Tacits Fortælling er mindre sammenhængende, end et sygt Menneskes Drømme. Men man seer deraf, hvor ofte ogsaa lærde Mænd blot udskrive, uden at læse Kilderne. Fra S. 359 ere Galliernes Tog og fornemmelig deres Krige med Romerne beskrevne. Han indlader sig og i det berømte Tog, Gallierne har giort til Asien, hvor de under Navn af Galater giøre saa stor Opsigt, og beskriver kortelig sammes Historie. S. 466 fældes rigtige Domme om Wernsdorphs Bog de republica Galatarum, og Pelloutieres Histoire des Celtes og hans Dissertation sur les Galates, da hiin roses, men denne derimod lastes for sine uendelige Hypotheser. Galliens Historie under Romerne bliver kort afhandlet, da disse Begivenheder omstændeligere ere fortalte i den Romerske Historie.

Berlin. Abhandlung von der Beschaffenheit und dem Gebrauch der Cavallerie in den ältesten Zeiten nach den Erzählungen des Homers. 1774. 9. A. st. 8v. med Kobber. —— De Gamle har allerede tillagt Homer mange rigtige Kundskaber om Krigskunsten, ja nogle af dem har endogsaa skrevet om Krigskunsten efter Homers Regler, endskiøndt deres Arbeyder ere forlorne. Forfatteren har øst af Kilden selv, dog har han derved betient sig af Hr. Damms Oversættelse som den brugbareste. Fortalen indbefatter megen Lov over Homers store Krigskundskaber, og Forfatteren ønsker, at man vilde udarbeyde et Værk om den hele Krigskunst, paa samme Maade, som han her har handlet om Cavaleriets Brug. Den Tvil man kunde giøre sig om Nytten af saadan en Udførelse i vore Dage, er meget vel ryddet af Veien. De gamle forstaae under Navn af Ryttere og Rytterie ey alene saadanne Soldater, som sidde paa Heste og fægte af samme, men og dem, som sadde paa Elephanter, Cameler og Vogne, og strede deraf.

Den

Den første anseelige Armee af Græker, nemlig den, som blev ført imod Troya, havde alene saadanne Ryttere hos sig, som fægtede paa Vogne. Denne Satz bliver beviist af flere Steder i Ilias. Man finder i samme ingen Sted, som lader formode, at Ryttere paa Heſter havde fægtet med hinanden, og da nogle Steder synes at indbefatte det Modsatte, saa blive disse her oplyste, og her vises, at de sige intet andet, end hvad Forfatteren paastaaer. Flere Lærde endog den udødelige Winkelmann er af samme Meening, kun Marschalen af Puysegúr tviivler om denne Sandhed, hvis Tvilsmaale her blive opløste. For Resten var Ridekunsten dog ikke den Gang ubekiendt for Grækerne, kun at de i Træsninger ikke fægtede af Heſter. I Træsning fægtede Rytterne, og en anden, som kiørte, stod rimeligen ved venstre Side af dem. Begge vare af høy Stand, og begge vare bevæbnede, dog havde Kudsken ingen Vaaben til Angreb, men ikkun til Skyts. Vaabnene nævnes og beskrives. Vognens og dens Deeles Beskrivelse er meget noye udvikket. Man spændte gemeenlig tvende Heſter for Vognen, undertiden den tredie, nemlig Parioros eller Bilgberen. Troyanerne bespændte deres Vogne med flere Heſter, saasom de havde ingen Mangel paa dem. Denne Omstændighed har givet Forfatteren Anledning til at meddele meer Efterretning om Stutterierne i Grækenland, deres Foering og Røgtning og gode Heſters Egenskaber efter Grækernes Meening paa de Tider. Det er meget uvis, om Heſterne den Gang har havt Jern-Skoe. Det var meget sædvanligt at give Heſterne Navn. Forfatteren kommer nu nærmere til sin Materie. Han taler om Rytteriets Øvelser, om Veddeløb med Vogne, og de derved brugelige Love. Ved Fægtning, hvori Vogn fægtede mod Vogn, kom det fornemmelig an paa at afvinde sin Modstander den venstre Side. For Resten udsøgte man Slætter, ligesom nu til Fægtning for Cavalleriet. Paa Pyliernes Marsche for at undsætte den af de Epeer belevrede Stad Theyæsta, udgiorde Rytteriet Avantgarden, og Epeerne blive slagne. Med denne Undsætning bliver sammenlignet den af Turin 1706. Hvad den saa kaldte Choc giør for en stor Virkning paa Fienden, forstaaer Homer meget vel. Da Grækernes Rytterie og undertiden maae stige af og fægte til Fods, saa veed Homer meget vel de Regler, de derved og i sær ved Angrebet

grebet maae tage i Agt. Homer stiller sit Ryttere paa tre Maader i Slagtorden, saasom paa Fløyen af Infanteriet i Nationernes Mellemrummer, for i Spidsen og bag Infanteriet, hvilket atter nøye og med Grunde bliver udsat fra hinanden og oplyst med nyere Begivenheder. Homers Hoved-Grundsatz ved Troppernes Stilling, er, at understøtte en Art af Tropper med en anden. Om Cavalleriets Brug paa Forskandsninger, og om ide Regler, som derved maae tages i Agt, har Homer og været vel underrettet, og man finder det her fortræffelig oplyst. For endnu meer at oplyse hvad Homer siger om de græske Forskandsningers Angreb og Forsvar, saa gives en Efterretning om Grækernes Leyr og Forskandsninger for Troja, og da blive Reglerne videre udførte, og immer sammenlignede med nyere Forfælde, for just at vise, at den gamle Krigskunstes Studering har for nærværende Tider en fortræffelig Nytte. Endeligen bliver handlet om Tilbageryknínger, hvad det seyrende Cavallerie har at gjøre, og enkelte Tilfælde, og dermed besluttes denne Afhandling, som giver et unægteligt Beviis paa sin Forfatters Skarpsindighed og fuldkomne Indsigt i det Gandske saavelsom hans rige og velanbragte Lærdom.

Frankfurt an der Oder. D. Joh. Gottl. Tölneri disqvisitio, utrum Deus ex mero arbitrio potestatem legislatoriam exerceat. 1774. 8v. Denne Afhandling af den Sal. Tölner fik i Aaret 1770 Prisen af det Stolpiske Legats Forstandere i Leiden, og blev sammesteds trykt i 4t. tillige med nogle andre Skrifter over samme Materie. Da det er ikke meget bekiendt, saa har den vel fortient denne nye Udgave, hvormed følger og en Fortegnelse paa alle den afdøde Forfatters Skrifter.

Leipzig. William Fordyce Untersuchung der Ursachen, Zufälle und Heilung der faulen und entzündungsartigen Fieber, mit einem Anhange, von dem hectischen Fieber und der bösartigen und mit Geschwüren verknüpften Bräune, aus dem Englischen übersetzt 1774 250 S. 8v. Man finder en fuldstændig Recension af Originalen i Hr. Prof. Murray Med. Bibliothek og Gottingische Anzeigen. Oversættelsen er giort af en Lærd, der forstaaer Sagen, og har begge Sprogene vel i sin Magt.

No. 31.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 1ſte Auguſt. 1776.

Kiøbenhavn. Chreſtomathia Grammatico-Syntactica paradigmatica. Quam in uſum adoleſcentis Filii adornatam ſcripſit *Laurentius Sahl*, Schol. metrop. Conrector. 1776. 6 Ark ſtor 8vo. Jeg ſkulde ſkrive noget ſom et Programma, for dermed at anmælde Tiden, da det offentlige Examen her i Skolen tager ſin Begyndelſe. Beſkæftet for en ſtor Deel af den Tid, jeg har tilovers fra mit Embeds Forretninger, med min Sønns Underviisning, og for den øvrige Deel dog med andre dertil i Tiden henpaaſtaende Arbeyder, har jeg troet, at jeg uden Mageligheds Bebreydelſe frit kunde vælge til hiin Brug, hvad der laae mig for Haanden, for dog tillige denne Gang at udgive noget, der i det mindſte kan komme tvende Menneſker til Nytte, jeg meener mig ſelv og min Søn. Læſeren maa nu anſee det, enhver for hvad den vil. Jeg kalder det kun noget ſom et Programma, eller i Stedet for et Programma, og forſikrer, at det er kun ſkrevet til tvende Perſoners Brug. Hvem der ikke kan eller vil anſee det for en grammatikalſk-ſyntactiſk Chreſtomathie, den vil dog aldrig blive forlegen med at føre det i Brug ſom Programma. Men ſom det dog ved den Leylighed falder i manges Hænder, ſom endten kunde giøre ſig en urigtig Foreſtilling derom, eller en falſk og forgiæves Brug deraf, i Fald det anſees ſom Chreſtomathie, og det saa meget deſto lættere, ſom Leyligheden ey har tilladt mig at led-

sage det for Lyset med nogen om dets Brug og Beskaffenhed underrettende Fortale; saa holder jeg det for min Pligt her selv at give blot en almindelig Forklaring om dets Indhold, Forfatning, Indretning og Hensigt. — Den sædvanlige foregaaende Undervisning om Bogstaver, Bogstavering, og Retskrivning, sætter jeg forud, som den, der under Læsningens Øvelse deels er skeet, deels videre bør fortsættes, gaaer den her altsaa forbie, og lige til den egentlige grammatikaliske Lære. Denne kan her ansees som et almindeligt Grundlag til Undervisning i flere Sprog. I det mindste anseer og agter jeg saaledes at bruge det. Derfor er min Undervisning original dansk, oplyst i sin Anvendelse paa det latinske Sprog med latinske Exempler. Mig er det stedse kommen meget sælsomt for, at man ikke veed at skrive endten en Dansk, Tydsk eller Fransk Sproglære uden at plage endogsaa dem, der aldrig have lært det latinske Sprog, med de latinske grammatikaliske Kunst-Ord, hvoraf dog mange ere meget uskikkede til at betegne hvad de skulle, for Ex. Genitivus, Accusativus, Ablativus, Supinum &c. ret ligesom enhvers eget Sprog ikke var god eller tilstrækkelig nok for at afgive os nogle til saadan Undervisning endogsaa langt bequemmere Ord. Jeg tør da 1) kalde denne min Undervisning almindelig, saa kort den er, fordi hvad som her i Forveyen er sagt om Ordenes Inddeelning i Almindelighed og anmærket ved enhver Classe i sær, det samme maatte, Afvigelserne kun vel bemærkede, siges og anmærkes i ethvert andet Sprogs Undervisning; hvor man altsaa med en Lærling, der har lært Latin, kan gaae lige til Paradigmata og blot lade ham derhos bemærke det, hvor i det eene Sprog afviger fra det andet. Jeg holder det ikke for meget rimeligt, at begynde Undervisningen i det latinske Sprog med en raa Lærling fra dets grammatikaliske Kunst-Ord. De kan læres som en Bisag ved Leylighed under Læringen ligesom andre Ord i Sproget, hvorfore jeg og her har sat dem in parenthesi ved de Danske Ord, jeg har brugt. Men meget mindre rimeligt maatte det være, at man vilde bryde en Dansk Lærling i det Tydske eller Franske Sprog med den latinske grammatikaliske Terminologie, naar han ikke først har lært Latin. Mig kunde det her altsaa for saa vidt være ligemeget, om jeg havde begyndt denne min Undervisning med Fransk eller Tydsk eller noget andet

Sprog.

Sprog. Kun Paradigmata med de fornødne Anmærkninger bleve forandrede, den almindelige Underviisning blev den ſamme, og det ſkulde vel ikke være mere vanſkeligt, ved Hielp af nogen ſaadan almindelig Underviisning, at gaae over fra andre Sprog til det Latinſke, om man vil, end fra det latinſke til dem. Jeg tør 2) kalde min Underviisning original Danſk, for ſaa vidt jeg ikke veed at have brugt et eeneſte Ord, ſom ikke ſkulde være oprindelig Danſk, lad være det endnu aldrig var hørt eller læſt i Danſk Sprog. Jeg bekiender, at jeg er en Hader af det Ordmagerie, der i nogle Aar har taget ſaa ſtærk Overhaand, at, om det ſaa bliver ved, vil man om faa Aar ſee vort Sprog ganſke barbariſeret. Man kan næſten heller ikke uden en vis Art af Frækhed ſaa ligefrem, uden al Omſvøb og Compliment, paabyrde Publikum ſine nydannede Ord, ſom ey alene ikke ledſages med nogen dem anpriſende Forklaring, men meget ofte ikke kan holde nogen ſund Forklaring ud. Jeg bruger derfor ikke, det jeg mindes, noget nyt Ord i denne liden Bog, uden det anpriſes endten af en hosføyet Forklaring, der viſer Overeenſtemmelſen mellem Ordet og Begrebet, og altſaa Ordets naturlige Beqvemhed, eller og af ſine brugelige Stam-Ord, eller andre brugelige Danſke Ords lige Dannelſe. —— Nu nærmere til Sagen. Forſt Ordenes fire Hoved-Claſſer, I) Navne eller Navn-Ord. II) Gierninger eller Giernings-Ord. Hvor uſikket er ikke her det latinſke Verbum? Saa kan vel og alle diſſe Ord kaldes endog i deres lidende Form, da der er ingen Lidelſe, ſom jo correſponderer mod en Gierning, hvorved den virkes, ſom og her med faa Ord er bemærket. III) Middel-Ord (participia). Det forſtaaer ſig vel ſelv, at dette Navn her maa tages i en grammatikaliſk Bemærkning, og ikke ſom i Logiken, hvor det betyder Ord, ſom ſnart betegne en Laſt, og ſnart en Dyd. IV) Partikler, hvorunder indbefattes, 1) Maader eller Forholds-Ord, 2) Forbindelſer, 3) Forſættelſer, 4) Sindsbevægelſes-Tegn. Man ſeer heraf, at jeg blot overſætter de latinſke Kunſt-Ord, hvor de endten ere beqvemme nok, eller jeg for denne Gang ey har kundet hitte paa beqvemmere, men at overſætte Interjectio ved Mellemkaſt, ſom en vis i vort Danſke Sprog tydſk Sproglærer, det har min Samvittighed ikke vildet tillade mig. —— Nu gaaer min hele korte grammatikaliſke Un-

derviisning ud over diſſe fire Hoved-Claſſer: I) **Navn-Ordene**, hvoraf jeg antager fire Slags: A) **Selvſtænde** (Subſtantiva). B) **Beſkaffenheder** (Adject.) C) **Tal-Ord.** D) **Stednavne** (pronomina). Jeg beder man her for ingen Deel tager diſſe Ord i en ſtræng metaphyſiſk Forſtand. Efter Metaphyſiken ſkulde **Retfærdighed**, **Tapperhed** vel kaldes en **Beſkaffenhed**, og ikke nogen **Selvſtand** eller **ſelvſtændig Ting.** Men efter Grammatiken, og i den latinſke Grammatik, er det virkelig en ſubſtantiviſk Ting og altſaa med ſamme Ret i det Danſke Sprog. Det er jo ingen uſædvanlig, men vel formedelſt Sprogenes almindelige Mangel fornøden Sag, at man laaner Ord af en Videnſkab i en anden, og der forandrer, udvider eller indſkrænker deres Bemærkning. Derfor hedder en Selvſtand, et **ſelvſtændigt Navn**, her noget andet end i Metaphyſiken, nemlig en Ting, ſom kan forſtaaes eller beſtaae for ſig ſelv, og det kan **Retfærdighed**, **Tapperhed**, om ikke beſtaae, ſaa forſtaaes og betragtes i og for ſig ſelv, men det kan **retfærdig** og **tapper** ꝛc. ikke, og ey anderledes end ſom en **Mands** eller **Tings** Beſkaffenheder. Hvad jeg her har kaldet **Stednavne**, ſtaaer i Bogen kaldet **Fornavne**, ſom er en virkelig Forglemmelſe under Trykningen og i Correcturen, da det første har ſtaaet i Randen af Haandſkriftet for at føyes til det ſidſte, og lade Læſeren frit Valg, ſom nok vil falde paa det første. —— Nu herefter hvad ſom ved Navn-Ordene i Almindelighed er at mærke, nemlig deres 1) **Kiøn**, 2) **Tal**, 3) **Fald-Endelſer** (caſus), 4) **Afændringer** eller **Afændrings-Claſſer.** A. **Selvſtændene** betragtede i denne firedobbelte Henſeende. Jeg vil troe, ingen anſeer **kiønlige**, og **ukiønlige** (neutra) og de første endten **hankiønlige** eller **hunkiønlige Selvſtænde**, anderledes end gode brugbare, ſkiønt ikke brugte, Danſke Ord. De latinſke Navne ſtaae ved og hænge ved efter Haanden, jo mindre tvungne, deſto lættere. Men naar jeg her S. 3 har ſagt, at mange **livløſe Selſtænde**, der efter Naturen ikke have nogen Kiøn, dog i Sprogkunſten anſees ſom **hankiønlige** eller **hunkiønlige**; da er det en i Forglemmelſe grundet Mangel af Beſtemmelſe, at jeg ikke har føyet til, at tvertimod nogle, ſom efter Naturen have **kiønlig Forſkiæl**, dog i Sprogkunſten anſees og bruges, ſom ukiønlige Ord, ſaaſom Mancipium &c. og i det Tydſke

das

das Fräulein, das Mannlein ꝛc. Dette siger saa meget, at man i Talen retter sig ikke saa nøye efter Naturen, i hvor vel denne dog er Grunden til Ordenes kiønlige og ukiønlige Forskiæl. Vist er det, det vilde meget lætte Sprogenes Læring, om man giorde det, men dertil har Talebrugen alt for megen Caprice. Nu en tabellarisk Underviisning om Kiendemærkerne paa Ordenes Kiøn, som tages af deres A) Bemærkning, B) forskiællige Endelser, saa vidt begge i Almindelighed strække til og kan være nok for den almindeligste Underviisning i det latinske Sprog; thi her forlanger man dog vel ikke alle Undtagelser. Tvekiønlige kalder jeg de Ord, som ere generis communis, under een og samme Endelse, som parens og conjux. Tabellen indtager tvende Sider. —— Min Forklaring over Fald-Endelserne er tillige en virkelig syntactisk Underviisning derom. Ved Genitivus, Accusativus, Ablativus, har jeg i Parenthesi ogsaa tilsøyet de bequemmere latinske Navne, nemlig casus possessivus, passivus, modalis. For Resten kalder jeg dem paa Dansk, 1) Nævnefalds-Endelsen, 2) Ejefalds-Endelsen, 3) Gavnefalds-Endelsen, 4) Lidefalds-Endelsen, 5) Kaldefalds-Endelsen, 6) Maadefalds-Endelsen. Forklaringen svarer paa det nøyeste til disse Navne, og med det samme forsvarer deres Dannelse. Kun ved Nævnefalds-Endelsen mangler den Bestemmelse, at den ogsaa bruges, naar Ordet nævnes, som det der siges at være (nemlig med Sum) hvilken er den fierde Fald af dens Brug. Ved Lidefalds-Endelsen (casus passivus) er Forklaringen ved en liden Anmærkning saa nøye bestemt, saa hverken Forklaring eller Navn kan passe sig paa Nævnefalds-Endelsen i deslige Exempler Filius castigatur &c. Meeningen er, at res patiens objecta actioni agentis bekommer altid den Endelse, som jeg her kalder Lidefalds-Endelsen, den ellers saa kaldte Accusativus. En anden Fald er, om den bliver objecta res actioni, qvæ commodum vel incommodum aliqvod affert, og det er den saa kaldte Dativus. Naar man ved Ablativus ikke vil lade sig nøye med at sige, at den bruges i alle de Fælde, som ikke kan henføres til nogen af de 5 foregaaende, saa veed jeg ingen bedre Forklaring og intet bequemmere Navn dertil, end at betragte den som en Maadefalds-Endelse, saasom jeg har mærket, at de fleste Fælde, i hvilke den bru-

ges føyelig, lade sig bringe under det almindelige Navn af Maadefælde, hvoraf jeg og her har udmærket 6 forskiællige, som findes oplyste med bequemme Exempler. For Resten bliver den vel den vanskeligste, at give noget almindeligt Begreb om. Det latinske Navn Ablativus hielper nu slet ikke dertil, ligesaa lidet som Genitivus eller Acculativus giør noget til at lætte Begrebet om de Endelser, som derved skal betegnes. — Hvad Latinerne kalde Declinatio og Conjugatio, og som bestaaer i Almindelighed i Ordenes Forandring i Hensende til deres forskiællige Endelser efter den Forbindelse de staaer udi med andre, det kalder jeg med et og samme Navn Afændring. En Afændring er da hos mig det samme som en Classe af visse Navn- eller Giernings-Ord, der ligne hinanden i denne deres Forandrings-Maade. Det er sandt, at Classen af Ordene, og deres Forandring selv, som er en Afændring, har kun eet og samme Navn. Men det er ligesaa med det latinske Declinatio og Conjugatio. Dog kunde man paa Dansk adskille Afændring og Afændrings-Classe eller Afændrings-Maade, som tvende forskiællige Navne. Derpaa følger nu et Schema af de fem Navn-Ordenes Afændringer eller Afændrings-Classer. Enhver indtager tvende Linier, og alle tilhobe kun halvanden Side. Alt falder dog tydeligt i Øynene. En liden Stierne, et Par Klamre, og Cursiv-Skrifter sige her alt hvad en Lærer kan have at sige, og en Lærling at lægge Mærke til. Dansk Oversættelse er ikke tilsøyet, saasom jeg sætter forud, at Lærer og Lærling tale med hinanden i det Danske Sprog, og da vil den blot forskiællige Flereтals-Endelse og Ejefalds-Endelse i det Danske Sprog ey blive ubemærket. — Et Par Anmærkninger, førend jeg forlader de selvstændige Navn-Ords Afændringer, kan jeg ikke undlade: 1) Ved at gaae lige til Afændringerne med min Lærling, lærer han af Nødvendighed med det samme at kiende deres Forskiæl i Henseende til Tal, Fald-Endelser, og Afændrings-Maader. Hvad Kiønnet angaaer, da lad være dette her foran staaer berørt efter den sædvanlige Orden i Grammatikerne, saa finder dog den kiønlige Forskiæls Forklaring sidst Sted, saasom derved giøres en bequem Overgang til den Artikel om Beskaffenheds-Ordene (Adjectiverne) da det er for deres Skyld man maa kiende Selvstændenes forskiællige Kiøn. I den Fald havde det været

ret bedre, om jeg havde mældet ſidſt om Kiønnet efter Afændringernes fem Claſſer. 2) Her fattes Anmærkninger til de fem Afændringer, i ſær til den 3die, hvilke maatte betræffe deels afvigende Afændrings-Maader, deels Ordenes forſkiællige Kiøn i hver Afændrings-Claſſe, deels viſſe Fald-Endelſers Forſkiællighed i den tredie Afændring, ſaaſom, em, im; e, i; um, ium; og Ejefalds-Endelſens forſkiællige Dannelſe, ſaaſom, ris, tis, cis, inis, tris &c. med hvad andet man i Grammatikerne derved anmærker. Jeg foreſtiller mig, at den korteſte Samling af alt dette vilde her have indtaget et Ark med ſmaa Skrifter. Man ſeer ſelv, jeg med fri Forſæt har forbeholdt mig diſſe Anmærkninger til en anden Underviisning, hvormed min Lærling ikke for det første bør beſværes. — Nu B) Beſkaffenheds-Ordene, og deres trædobbelte Afændring efter 1) Selvſtændenes Kiøn, 2) efter Selvſtændenes Fald-Endelſer, 3) efter Beſkaffenhedens forſkiællige Grad, alt ſchematiſk og tabellariſk fremſat. Forklaringen derover med faa Ord er i ſig ſelv en ſyntactiſk Regel for deres Brug i Forbindelſe med Selvſtændene. Det tabellariſke Schema, Stierner og Curſiver er en taus Underviisning og lader intet ubemærket. En Fortegnelſe udmærker ved blotte Tal 10 Claſſer af uregelmæſſige Afændrings-Maader i Henſeende til Graden. Men blot Curſiv eller en Aabning betegnet med en Stræg tilkiendegiver enhver Mangel, eller Uregelmæſſighed, for Ex. idoneus, pius, ſiger det blotte e og i med Curſiv, hvad en Lærer bør erindre om diſſe Ords Afændring i den høyere og høyeſte Grad o. ſ. v. Den hele Artikel indtager ſaaledes 2½ Blad og er dog, ſom jeg troer fuldſtændig og tydelig nok til Underviisning. — Nu C) Tal-Ordene, med alt hvad derom bør vides næſten paa to Blade, ſaaſom Afændringen af unus, duo, tres ſchematiſk fremſat, og deres forſkiællige Skikkelſe og Geſtalt, eftersom de maa tiene til Svar paa forſkiællige Spørsmaale. Denne Artikel er tillige et virkeligt Vocabularium over Tal-Ordene, ligeſom den næſt forrige over de uregelmæſſige Beſkaffenheds-Ord. — Nu D) Jornavne eller rettere Stednavne. Deres Forklaring er tillige en ſyntactiſk Anmærkning om deres Brug. Deres Afdeeling og deres Afændrings-Maaders ſchematiſke Foreſtilling ſkeer med eet. Relativa kalder jeg henpaaſigtende, poſſeſſiva ejedommelige, gentilia Folkeſkabelige,

reciproca selvpaasigtende, lutter oprindelige Danske Ord. — II) Giernings-Ordene. Først en foregaaende Forklaring over Form, Person, Tal, Tid, Afændrings-Maade. Dernæst Paradigmata. Først Hielpe-Ordet Sum, der afændres som et Giernings-Ord, og maa være lært, førend man kan gaae til Amo i den lidende Form. Hver Tid indtager kun 2 Linier med Oversættelsen i Randen. Dernæst de fire regelmæssige Afændringer. Først Amo har sin fulde schematiske Foreſtilling. Men de tre øvrige ere forkortede med Forsæt og i den Hensigt, at min Lærling skal, det jeg har mærket han gierne vil, hielpe sig selv frem ved Analogien. Derfor indtager her alle 4 Afændrings-Maader næsten ikke mere Rum end i den sædvanlige Donat een af dem alene. Men herved ere tvende Mangeler, som vel ikke ville undgaae en Læsers Opmærksomhed, først er Stavelsernes Qvantitet i Afændringen ikke bleven betegnet med de sædvanlige prosodiske Tegn. Men denne Mangel maa skrives paa Bogtrykkeriets Regning, og af mig bliver den erstattet ved Pennen paa Skriv-Papiir eller planeret Tryk-Papiir, for saa vidt Øvelsen selv ikke maatte være nok til at befæste den rette Udtale. Dernæst er her intet Supinum og intet Gerundium, og denne Mangel maa tilskrives mig selv, der havde foresat mig at underviise med bequemme Danske Ord og Navne, og til al Lykke her ingen behøvede, hvor jeg ingen vidste, uden at gribe til Ordmageriet. Supinum er et virkeligt Futurum i sin Bemærkning saa vel i den gisrende som lidende Form. Derfor er det anført under Futurum infinitivum, men med bemærket Brug ved ire og dignus. For dignus sætter man efter Behag facilis, difficilis &c. Gerundium bliver siden anmærket, som tre Fald-Endelser af Amandus, hvilke Sprogets Caprice har fundet for Godt at bruge i gisrende Bemærkning. Disse Paradigmata besluttes med 6 smaa Anmærkninger, om visse Tiders Dannelse af andre; om visse Tiders Forkortelse, Sammendragelse og Forandring i Udtrykket; om Forbindelsen af sum med amaturus og amandus ligesom med amatus; om Brugen af Gerundium; om verbis neutris og neutro-passivis; om verbis deponentibus, hvilke dog her ere benævnte med saadanne danske Navne, som deres Begreb og Forklaringen derover selv anpriser. — Nu Paradigmata verbo-

borum variantium, defectivorum og impersonalium. Derefter 4 smaa Anmærkninger, som indbefatter en heel Syntaxin modorum verbalium. — III) Middel Ordene, hvorved er anmærket, hvad derved i Almindelighed er at mærke. Ved et &c. i den mindre Anmærkning er givet en Lærer Vink til efter Behag at forsøge det begyndte vocabularium, ligesom og det samme er skeet herefter ved Adverbia og Conjunctiones. — IV) Partikler. Først en kort Forklaring med en hosføyet Classificerende Recension af de saa kaldte Adverbia og Conjunctiones. For en Begynder kan denne Recension vel ansees for fuldstændig, og en Lærer kan forsøge den efter Behag. Men dansk Oversættelse har jeg ikke tilføyet, fordi jeg her, ligesom flere Steder, forudsætter en Lærer, der endten paa Tavle eller Papiir Stykviis efter Classificationens Anviisning sætter dem op for Lærlingen med dansk Oversættelse, og vel ogsaa tillige med en mundtlig Anmærkning om Brugen af dem, hvorved i Besynderlighed kan være noget at mærke i den Henseende. Jeg var i min Beslutning indskrænket nær op til 6 Ark, og maatte derfor i dette Grundlag til en grammatikalisk Underviisning overlade meget til mundtlig Underviisning og nøyes med ved et og andet Tegn blot at give Vink dertil. Men Præpositionerne og deres Brug, samt deres Forskiællige Oversættelser i det danske Sprog efter deres forskiællige Forbindelser, vare mig alt for vigtige endogsaa for en Begynder, for ikke derover at levere et classificerende syntactisk Vocabularium med tilføyet dansk Oversættelse, som jeg noget nær tør kalde fuldstændig. Den hele Artikel om Partiklerne indtager saaledes 4 Blade, og opfylder den Mangel, som i vor sædvanlige Donat er i den Henseende alt for kiendelig. — Nu tilsidst nogle faa Anmærkninger over den grammatikalske Deel af denne min Chrestomathie: 1) Mærker man vel, at Underviisningen derudi er grammatikalisk-syntactisk. Jeg ligner en Sproglære i den Henseende med Fornuft-Læren. Hvad Theorie og Praxis er i denne, det er Grammatica og Syntaxis i hiin, og det veed jeg, at ingen Theorie, som i sin Natur har Praxis til Hensigt, kan med Nytte og tilstrækkelig Tydelighed foredrages paa en blot theoretisk Maade. Det er Aarsagen, hvorfor min Forklaring over fast alle Partes orationis er tillige syntactisk, det er practisk, hvilket den og formedelst sin Natur

maatte være, naar den skulde have nogen tilstrækkelig Tydelighed f. E. over Fald-Endelserne, over Beskaffenheds-Ordene, over Stednavnene ꝛc. Det mangler i vor Donat. Jeg vil derfor ikke sige det mangler i enhver mundtlig Underviisning derover. Men der mangler dog Anviisning dertil, der vist kan have sin store, om ey umiskeliae Nytte saavel for Læreren som Lærlingen. Jeg underviser selv mundtlig, men jeg veed og har følet, hvor meget jeg har behøvet dette Grundlag til Underviisning for mig selv i min mundtlige Underviisning, og hvad Nytte det har, at jeg tillige, som jeg finder det beleyligt og bequemt, kan lægge Bogen for min Lærling, for ved visse Stykkers blotte bemærksomme Giennemlæsning at bekræftes og bestyrkes i det, han af det mundtlige Foredrag og ved practiske Øvelser paa en Tavle alt har lært og fattet. At et Barn veed at remse op, Casus ere 6, Nomin. Gen. &c. uden at kunne giøre sig mindste Begreb derom, det maae man dog tilstaae, er at lære som Papegoie i al den Tid, som anvendes paa at lære Donat uden den tilstrækkelige mundtlige Underviisning, som der mangler Anviisning til saa vel for Lærer, som for Lærling. I et Grundlag, hvor man har alt forklaret i en ordentlig og for en Begynder tilstrækkelig systematisk Samling, som man læt og snart kan overse, der seer en Lærer læt, hvor han skal ende og begynde sin Underviisning, hvad han skal give sin Lærling Beareb om først eller sidst, hvori Sproglærens Natur ey altid tillader at følge den Bogs Orden, hvori den er foredraget, f. E. først en liden Forrgad af Ord i alle fire Hoved-Classer, for ligesom at have noget mellem Hænderne at tale om: saa kiende Hoved Classerne, og vide at henføre de forekommende Ord til enhver Classe, ligemeget i hvad Sprog, det danske eller latinske, den Øvelse først skeer, maaskee bedst i begge tillige: Saa et Paradigma af et Par Declinationer og en Conjugation lært uden ad, for tillige dermed at lære kiende Ordenes Forskiæl i Henseende til Tal, Fald Endelser, Afændrings-Maader, og i Henseende til Form, Maader, Tider, Tal i Giernings-Ordenes-Afændrings-Maade. Begge Slags Paradigmata tages bequemmelig tillige med hinanden, for at øve Lærlingen i adskillige Fald-Endelsers Forbindelse med adskillige saavel Giernings-Ord i forskiællige Tider, som med andre Navn-Ord og Præpositioner, af hvilke Lærlingen til

den

den Ende maae have lært at kiende nogle i Forveyen f. E. Domini Servus, Servus obediet Domino. Pater amat filium, caſtigat filium, Filius caſtigatur a Patre &c. &c. Saa Genera Nominum, ſaa Adiectivorum Forbindelſe med Selvſtændene efter deres forſkiællige Kiøn og Tal og Fald-Endelſer: ſaa Pronomina og deres Afændringer, og Øvelſer over deres Brug: ſaa flere Paradigmata Verborum, med analogiſke Øvelſer, ſaavel over Tidernes lige Dannelſe i forſkiællige Conjugationer, ſom forſkiællige Giernings-Ords Afændring i een og ſamme Afændrings-Claſſe f. E. Caſtigo efter Amo, ſervio efter Audio &c. For endelig at kiende Modorum Brug maae Lærlingen i Forveyen have lært at kiende en Deel Conjunctivum og Indicativum ſtyrende Conjunctiones, og ſaaledes overalt ſeer man, at man i mundtlig Underviisning med en Lærling ſlet ikke maae følge ſin Bogs Orden for det første, men kan dog behøve dens Anviisning for i ſin mundtlige Underviisning at tage den for Lærlingen bequemmeſte Orden i Agt, og hverken at forvilde ſig ſelv eller ham. Siden, naar alt Stykkevis er fattet, ſaa der kan giøres en heel ordentlig Samling deraf i Lærlingens Hoved ligeſom i Bogen, da kan man først levere ham Bogen i Haand til en igientagende og beſtyrkende ordentlig Giennemlæsning. 2) Mærker man vel, at Bogen er med fri Forſæt indrettet ſaaledes, at den nøder enhver, ſom maatte ville bruge den, til at tage lige Deel med Lærlingen i Arbeydet, og en Lærling kan overalt ikke bruge den paa ſin egen Haand, i hvor vel jeg troer, at naar ikke Underviisningen derudi hiſt og her ſkeede mere med ſtiltiende ſchematiſke og ſymboliſke Foreſtillinger, end med Ord, ſom nu ere overladte til mundtlig Underviisning, ſaa vilde en Lærling, der var Noget til Alders bedre paa egen Haand kunne bruge denne, end ſin Donat. Hvad jeg her har mærket, gielder endnu meget mere i Henſeende til den ſyntactiſke Deel, ſom følger med paa tvende Ark for ſig ſelv. 3) Fattes her endnu til denne Chreſtomathie, foruden forbemældte Anmærkninger til Declinationerne, et vel indrettet Vocabularium grammaticum. Jeg meener et ſaadant claſſificerende Vocabularium, hvoraf min Lærling ey alene lærer kiende den rige Forraad af Ord, ſom det indbefatter, men tillige enhver Ordenes Claſſe af den Egenſkab, ſom Grammatiken anmærker ved dem, hvorved kan ſpares mange Grammatikali-

kaliske Regler, som Hukommelsen ellers maae besværes med, og hvis Anvendelse i sin Almindelighed Lærlingen dog sielden eller kun sildig fatter og næsten aldrig tilstrækkelig, saavidt samme skal beroe paa den blotte Læsning i latinske Skribentere. Et saadant Vocabularium har jeg vel giort en Begyndelse til, men er end ikke bleven eenig med mig selv i Henseende til dets Indretning, som bør skee med Flid og Eftertanke. Om den syntactiske Deel vil jeg melde en anden Gang. (Beslutningen følger.)

Leipzig. Harmonischer Vortrag der heiligen Geschichte N. T. aus den vier Evangelien Mathæi, Marci, Lucæ, Johannis, erst in ihrem historischen Zusammenhange, hernach in ihrer Wahrheit und Glaubwürdigkeit, so wol für die Schul-Jugend, in öffentlichen und geheimen Lehrstunden, wie auch für einen jedweden Christen, der seiner Seligkeit und ihrer Lehre will recht gewiß und froh werden, aufgesetzt und dem Druk übergeben von M. Johann Michael Uhlich, Pfarrer und Superintendenten in Bitterfeld 1774 8½ A. 8v. — Forfatteren har i denne Harmonie over de fire Evangelister sammenordnet den af dem fortalte Historie efter sin egen Indsigt, uden at erklære sig, hvad for Regler han derved har lagt til grund, og hvem han fornemmelig har fulgt. Han har derved været omhyggelig for, at betiene sig af saadanne Ord og Talemaader, der ere forstaaelige for enhver. Forskiællige Harmonier over Christi Historie saaledes som den bliver fortalt af de fire Evangelister, ere endten for lærde eller vidtløftige, eller for korte og tørre. Dette harmoniske Foredrag skal, som Forfatteren selv i Fortalen erklærer sig derom, afgive en Middelvey for enhver, paa hvilken først og i Besynderlighed den evangeliske Historie i det N. Te saaledes kan overses og eftertænkes af enhver, som dens væsentlige Godhed og Fortræffelighed udfordrer det. Han har ikke, som nogle Harmonister pleye at giøre, formedelst en liden Forskiællighed i Omstændene af en og samme Begivenhed giort tvende. Alene da anfører han en Begivenhed, som tvende Gange skeet, naar de Tider, da den har tildraget sig efter Evangelisternes egen tydelige Angivelse ere forskiællige. Saa melder for Ex. Johannes, at Christus strax i Begyndelsen af sit Lære-Embede, ved Paaske-Festens Hel-

Helligholdelse, har uddrevet af Templen Kiøbere og Sælgere. Men de tre Evangelister fortælle, at Christus just har giort dette kort for sin Lidelse ved Paaskefestens sidste Helligholdelse. I Almindelighed seer man, at Forfatteren omhyggelig har udarbeydet denne Harmonie, og saaledes indrettet den, at den med Nytte kan bruges. Han har og meget vogtet sig for, at blande sine egne Tanker og Meeninger ind med Evangelisternes Fortællinger. Dog har han ey altid giort det for Ex. S. 869. „Als aber der Hohepriester im „Namen des dreyeinigen Gottes ihn fragte, ob er Chri„stus des lebendigen Gottes Sohn sey?" Hvoraf veed man da, at den Lære om Treenigheden har været den ypperste Præst bekiendt? Der sammesteds hedder det: „Jesus vom hohen „Rathe verurtheilt, wurde nun zum Vollstreckung des Ur„theils dem Landpfleger Pilato übergeben. Als dieser die „Klage wieder ihn hören wollte, erwiederten die Juden „trotzig, sie würden ihn nicht hergebracht haben, wenn er „kein Uebelthäter wäre. Pilatus verlangte, sie sollten ihn „nach ihren Gesetzen richten, weil die Anklage ihr Gesetz „betraf. Diesem zu folge hätten sie ihn steinigen können, „da sie der Gotteslästerung ihn beschuldigten. Diese To„desart war ihnen zu gelinde, daher begehrten sie die schmäh„lichste Kreuzigung und antworteten Pilato: wir durfen „niemand tödten." Forfatteren synes her at forudsætte, at Jøderne endnu til den Tid havde havt den Magt at udøve Dødsstraffer, hvoraf dog det Modsatte gandske tydelig sees af det Jøderne selv sige: Vi tør ingen aflive. Thi at de siden har stenet Stephanus, kan ikke bruges til Fordeel for den af ham antagne Meening, saasom dette skede ved et Opløb af Folket, og ikke efter nogen ordentlig affagt Dom. Til Beslutning har Forfatteren med adskillige gode Grunde stadfæstet den evangeliske Histories Sandhed og Troeværdighed.

Jena. Hr. D. Frid. Sam. Zikler **Entwurf der Kirchengeschichte des alten Testaments** 1774. 564. S. 8v. Forfatteren har besluttet at levere en Haandbog over det G. Tes Kirke-Historie, hvoraf nærværende første Deel gaaer indtil den Tid, da Jøderne ere blevne forsatte i det Babyloniske Riges Provintzer. Vist nok er en nøyagtig Kundskab om denne Historie i dens sande Sammenhæng et umi-

umisteligt Hiælpemiddel for en Bibelforsker, og bør i sær i vore Tider anprises enhver Elsker af Religionen, da en stor Deel af de over den H. Skriftes Indhold udbredede Spotterier ligefrem betræffer disse Begivenheder, kommer endten af Uvidenhed eller af den rigtige Fortællings modtvillige Forvreyelse, og kan ikke lykkeligere afværges, end ved den rene Sandheds Forestilling med koldt Blod. Begge Øyemærker har Hr. D. Z. foresat sig at opnaae i dette Udkast. Han leverer os altsaa noget meer end en Kirkehistorie, og fortæller ikke blot mærkværdige Forandringer i Religionen og Gudstieneſten, men og andre det borgerlige Sælskabs, Familiernes og enkelte Personers Begivenheder, som forekomme i det G. Te, og dette vil man ikke tilregne ham som en Feyl, hvilken ellers en allerede gammel Talebrug i ald Fald skulde undskylde, men meget mere til en Fortieneſte. Der er dog imidlertid anvendt en fornemmelig Flid paa de Forandringer, som nærmere angaaer Religionen, Lærebegrebet, Aabenbaringernes Tidsfølge, den offentlige Gudstieneſte, de forskiællige Arter af Afguderie o. s. v. Perioderne ere saaledes afdeelte, at den Første gaaer fra Adam indtil Moſen, og det i 3 Afsnitter, af hvilke det første begynder med Verdens Skabning, det andet med Syndfloden, det tredie med Abrahams Udgang af sit Fæderneland. Den anden Periode gaaer fra Moſes indtil Christus. Den Sidste har følgende Afsnitter, fra Moſes til Josva, fra ham til Samuel, fra Samuel indtil Salomons Tempelbygning, og derfra til det Babyloniske Fængsel. Chronologien er den fornemmeste Grund til Ordenen: Almindelige Anmærkninger eller Begivenheder, ved hvilke Chronologien forlader Skribenten, ere mestendeels tilføyede ethvert Afsnit, eller paa bequemme Steder indrykkede. Foredraget selv er kort og indknebet, uden at dog nogen mærkværdig Omstændighed er udeladt. Men Beviser, Anmældelser af forskiællige Meeninger, Besvarelser paa giorte Indvendinger, eller Tvivl, andre Skribenteres Anprisning til Efterlæsning, alt dette bliver uden stor Vidtløftighed foredraget i tilføyede Anmærkninger. Det forstaaer sig selv, at ved denne Fuldstændighed Geographien er ikke bleven forsømt. Man finder og Efterretninger om andre Folkes Historier, i sær saadanne, som hænge tilsammen med den Jødiske. Nogle Exempler af Forfatterens Meeninger og Domme om

nogle

nogle iblandt Skriftfortolkerne stridige bibelske Begivenheder. Ægypternes Troldoms Kunster ere lutter Bedragerier Israeliternes Overgang igiennem det røde Hav er et Mirakel. Retmæssigheden i Canaans Lands Erobring grunder Forfatteren alene paa Guds Over-Eyedoms-Ret. Ved Solens Stillestand bliver den Formodning, at det ved et Mirakel er bleven længere lyst i den Egn, uden at Jordens ordentlige Bevægelse omkring Solen og om sin Axel derved er bleven hemmet, foredraget for andre Forklaringer. Jephta har ikke ofret sin Dotter. Saul var ikke besat, men plaget af Hypochondrie. Hvad der mældes om Hexen til Endor, har kun været Bedragerie. Elias har ikke bekommet sit Brød af Ravne, men af Mennesker, men det bliver ikke bestemt, hvorfra deres Benævnelse maae hidledes. o. s. v.

Cleve og Leipzig. Wilhelm Albert Bachiene — historische und geographische Beschreibung von Palästina, nach seinem ehemaligen und gegenwärtigen Zustande. Nebst 3 dazu gehörigen Landcharten Aus dem Holländischen übersetzt, mit Anmerkungen begleitet, und mit einem Register versehen von Gottfried Arnold Maas, Conrector des Königl. Gymnasii zu Cleve. Des Zweyten Theils vierter und letzter Band 1775. st. 8v. Hermed besluttes den tydske Oversættelse af dette lærde og nyttige Værk. Nærværende Deel betræffer Galilæa og de paa den Østre Side af Jordan beliggende Provintzer af Palæstina. Hr. Oversætteren har og beriget denne Deel med mange gode Anmærkninger, som deels forbedre det Bachieneske Værk, deels tiene til dets Oplysning og Fuldkommelse. Af de tilføyede Landcharter forestille begge de første Palæstina afdeelt i den nordlige og sydlige Deel, hvilken Afdeeling vel ikke har nogen Nytte, men bestemmer Stedernes Beliggenhed i romerske Mile efter de beste gamle og nye Efterretninger, i hvorvel alle disse Efterretninger ey ere tilstrækkelige for tilforladelig at angive visse Steders Beliggenhed. Det sidste Blad er gandske alene af Oversætteren, og forestiller Palæstina med omliggende Lande efter den gamle og nye Jordbeskrivelse, paa det man bequemmere kan overse og sammenligne det Hele. Hr. M. har derved ført sig de nyeste Undersøgninger til Nytte, og valgt saa liden en Maa-

le-

leſtav, at han har bragt Aſia mod Veſten indtil Helleſpont, mod Øſten indtil over den Caſpiſke Søe, og over den Perſiſke Havbugt, og mod Synden en ſtor Deel af Arabien paa et lider Blad, ſaa at Palæſtina ſelv næſten taber ſig paa ſamme. Det tilføyede middelmaadige Regiſter ſtrækker ſig over det hele Værk.

Leipzig. Regles & Principes de l'art de la guerre des meilleurs Auteurs, qvi ont ecrit ſur cette Science, recueillies par *G. R. Fæſch* Colonel des Ingenieurs au Service de Saxe & Chevalier de l'ordre milit. de St. Henri Tom. IV. contenant la defenſe des Places & un Extrait de la Charge des Gouverneurs des Places. 1774 1 Alph. 12 A. ſt. 8v. med 3 Kobbertavler og 14 Tabeller. Det er allerede af de foregaaende Deele bekiendt, at Forfatterens Hensigt med dette Værks Udarbeydelſe gaaer ud derpaa, af forſkiællige, i ſær de fornemmeſte og bedſte Skrifter, ſom handle om Krigskunſten, at levere et udførligt og fuldſtændigt Udtog bragt i en bequem Orden, paa det at de, ſom vilde lægge ſig efter denne Videnſkab, kunde have ligeſom et Krigsbibliothek, hvori de kunde finde Alt hvad nyttigt ſaa mange og de ſtørſte og berømteſte Kiendere har ſkrevet derom. Med dette fierde Bind beſlutter Hr. Ingenieur-Oberſt Fætſch dette ſit paa en fortræffelig Maade udførte Arbeyde, hvorved han foruden den Flid, han ſom Samler har anvendt, har tillige ved ſit veltroſne Valg af de brugbareſte Forſkrifter udviiſt en beſynderlig egen Indſigt i Alt hvad der henhører til Krigskunſten. I Begyndelſen af denne Deel finder man en Fortegnelſe paa 20 Skrifter, hvilke, undtagen 5 Tydſke, alle have Franzoſer til Forfattere, af hvilke de her anførte Regler ere tagne. At man kan vide, hvorfra i Beſynderlighed ethvert Stykke af denne Anviisning er laant, ſaa er dette overalt antegnet ved enhver Hph. Nærværende Deel handler egentlig i 25 Capitler om Pladſers Forſvarelſe imod fiendtlig Angreb. Dernæſt handles i 50 om en Commendants Pligter i faſte Stæder. Af denne Deel er tillige, ligeſom af de forrige, udkommen en tydſk Overſættelſe.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 32.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 8de Auguſt. 1776.

Kiøbenhavn. Doct. Morten Luthers ſkriftmæſſige Kiendetegn paa den ſande og falſke Kirke, eller Aarſagerne, hvorfor Luther og de Lutherſke ere udgangne fra den Romerſk-Catholſke eller Pavelige Kirke, og hans egen Beretning om Begyndelſen til den Lutherſke Reformation. Tilligemed nogle af den Martyrs Mag. Johan Huſſes Breve, ſkrevne i hans Fængſel til Bøhmerne. Og Udtog af et lidet Luthers Skrift om et ret frit chriſteligt Concilium. Alt udtraget og overſat af Luthers Skrifter. 1775. 116 S. i 8vo. Med Thiels Skrifter. — Maaſkee og en nye Aftryk af et ældre Skrift. Der ere Folk, ſom kan bilde ſig ind, at alt hvad der er Lutherſk og har kun Navn af noget, ſom Luther har ſagt eller giort, det er altſammen ſaa fortræffeligt og ypperligt, at det til Luthers Ære, ja til Lutheraners Opbyggelſe, fortiener at bekiendtgiøres om det end ſaa var de haardeſte og bitterſte Skiælds-Ord. Det har Forlæggeren til denne Bog troet, eller den, ſom engang paa hans Vegne har ſkrevet en Fortale dertil. Han tilſtaaer vel, at Skriftet, ſaaſom det er et Stridsſkrift, kunde ſynes upaſſeligt paa vore Tider. Men ſom dog derudi findes en Afbildning paa den ſande og falſke Kirke, ſamt Luthers egen Beretning om Begyndelſen til Reformationen, og de Aarſager, hvorfor han og Tilhængere gik ud fra den Pavelige Kirke,

saa har han troet, ingen i det mindste kunde anſee et Udtog deraf for unyttigt og overflødigt. Egentlig er det ſtilet mod den bekiendte **Duplik**, ſom Hertug **Henrich** af Brunsvig udgav imod Churfyrſten af Sachſen, imod **Luther** og Proteſtanterne, hvori han iblandt andet ſkal have beſkyldt **Luther** for, at han ſelv havde kaldet ſin Churfyrſte en **Hans Wurſt**. **Luther** gav da dette ſit Forſvars- og Stridsſkrift ud derimod under Titel, **Wider Hannß Wurſt D.** Martin Luther, og derudi igiendrev alt med ligeſaa ſkarp en Hæftighed, ſom det forekom ham utaaleligt og ufordrageligt, hvorudi han og dernæſt afſkildrer den ſande og falſke Kirke, og beretter hvad der har foranlediget Reformationen. Udgiveren nægter nu vel ikke, at jo **Luther** ved ſaadanne Leyligheder, det han og ſelv tilſtaaer, har været ſkarp i ſin Skrivemaade og end ikke ſkaanet høye Perſoner, og han giør en Anmærkning derved, ſom vel i Almindelighed kan tiene til Undſkyldning, om ikke til Forſvar derfor: „Ord, hedder „ det, om de end ere nok ſaa bittre og bidende, kommer dog „ i ingen Ligning med Ild og Sværd, Fængſel og Mord.“ Dette er nu vel ſaa i Sandhed, naar man kun derhos betanker, at vore Modſtanderes grovere Synd giør vor mindre Synd, vel for en Deel undſkyldelig, men ikke ganſke forſvarlig, og at bittre og bidende Ord kan komme Ild og Sværd af Sted. For Reſten er det en fortræffelig Anmærkning, han har føyet til, „at hvem det er om Sandheden at giøre, den „ vil altid finde den, hvad endten den er nedſyltet med Sukker eller Malurt.“ Men, ſom man tydelig ſeer, vil Udgiveren have **Luthers** Bitterhed ey alene undſkyldt, men og forſvaret, og det med **Luthers** egne Ord. De første af **Luthers** egne her anførte Ord ere ſærdeles mærkelige: „Jeg „ taler, ſiger han, med ſtor Anfægtning, med uſikkede Ord; „ men det vil min HErre Chriſtus forlade mig, for hvis „ Skyld jeg giør og taler alt.“ Viſt nok indbefatte diſſe Ord en aabenbar Følelſe og Erkiendelſe af menneſkelig Skrøbelighed, ſom **Luther** ſelv har troet han behøvede Forladelſe for, og ikke kunde undſkyldes, uden med en velmeent og uegennyttig Hensigt for Guds og Chriſti Sag. Men forunderligt er det, at han til andre Tider og i andre Skrifter ſynes endog med en Slags Paaſtaaenhed, at have forſvaret ſin bittre Strænghed, ſom naar han i et Brev, ſkal have beraabt

ſig

ſig paa, at Chriſtus, Peder, Paulus og Stephanus har heller ikke talet mildere til Jøderne, men kaldet dem Øgle-Unger, Mordere, Diævelens Børn, Narre, Hunde, Løgnere, Bedragere og Forførere, og endelig beſlutter Brevet med diſſe Ord: „Kort ſagt, hvorfor jeg er „ ſaa haard, ſkal til ſin Tid vel blive aabenbart: Hvo ſom „ ikke vil troe, at det ſkeer af et godt Hierte og velmeent, „ den maa lade blive, han ſkal dog engang komme til at be„ kiende det. Min naadigſte Herre ſelv har ſkriftlig for„ manet mig at ſkrive lemfældigere og mange andre Venner „ har giort det ſamme. Men mit Svar har altid været, „ at jeg hverken vil eller ſkal lade det. Min Handel er ikke „ en Mægler-Handel, der ſkal ſlaae noget af eller give efter, „ ſom jeg hidtil har giort.“ Dette ligner et Forſvar endogſaa med Paaſtand, og det har Skin af Styrke. Men Rec. vil dog helſt forklare Luther af Luther ſelv og til Luthers Ære, og derfor troer han, at det er en nye Skrøbelighed, der har friſtet Luther til at forſvare hiin første Skrøbelighed, at han nemlig fandt ſig friſtet og anfægtet til at bruge uſkikkede Ord, hvilken Skrøbelighed han ſelv ſaa vidt har erkiendt, at han har endog haabet og bedet, Chriſtus vilde forlade ham det. Maaſkee han og, om han til den Tid nøyere havde betænkt ſig, vilde have fundet, at hans Forhold i den Henſeende ikke fuldkommen vel lod ſig forſvare med Chriſti og Apoſtlernes Exempler. Ikke deſto mindre har Udgiveren kundet troe, at GUD, ſom viſt nok i Almindelighed har haft ſin Haand i det hele Reformations Værk, ogſaa har haft ſin Haand derudi, at Luther ikke ſkulde ſkrive mildere, og han vil, om GUD vilde, iblandt andet have det beviiſt med det Exempel, at da Hertug Georg af Sachſen beſvarede ſig ved Riigs-Regimentet i Nürnberg over Luthers haarde og ſkarpe Skrifter, i ſær over den Bog imod Kongen af Engeland, og paaſtod, at de Straffe ſkulde exeqveres, ſom det Keiſerlige Edict indeholdt, ſaa var det hele Svar, ſom han fik derpaa, ikkun en høflig Compliment. Man ſeer heraf, at Udgiveren har anſeet denne høflige Compliment for intet mindre, end et Orakel. Viſt kan GUD have haft ſin Haand i Luthers Befrielſe fra den ham overhængende Ulykke, men derfor ikke tiene til Forſvar for den Bitterhed, hvormed han kunde have paadraget ſig ſamme. At ſige ſandt,

ſaa finder den vel ſin Undſkyldning deels i Luthers Temperament, deels i Modſtandernes Ondſkab, deels i hans Nidkiærhed for den gode Sag, deels i Tidernes Smag og polemiſke Geiſt. Det giør og noget til Undſkyldningen om man vil ſige, at den Tids ſimple og aabenhiertige Tænkemaade talede og handlede uden Forſtillelſe efter Hiertets Følelſer og det naturlige Indtryk, ſom Tingene giorde derpaa, og derfor talede Munden af Hierternes Overflødighed, og udtømmede, uden Forbeholdenhed, alt det Onde og Gode, der klemte og trykte Folk om Hiertet mod hinanden. Det maa nu, om man ſaa behager, være diſſe Tiders Feyl. Nu derimod er det efter vor Tids høyoplyſte, polerede og forfinede Smag og Tænkemaade, tvertimod en alt for almindelig Mode, at man bær Honning og Sukker paa Læberne og har Munden fuld af Complimenter og ſøde Ord, naar derimod Hierterne endten ere tomme eller og fulde af en hemmelig Gift, den de veed at forberge og indeholde til den uformærkt bryder ud og dræber i Dsigsmaal. Saa meget mere ſikker man er i de aabenhiertige, end de lumſke Tider, ſaa meget kan der og ſiges til Undſkyldning for Luther og hans Tids herſkende Tænkemaade. Men ingen og af ham ſelv erkiendt menneſkelig Skrøbeligheds Feyl bør tages i Forſvar. Ja Recenſenten føyer end mere dette til, den bør heller ikke udbredes og bekiendtgiøres, ret ligeſom den kunde geraade ham til Ære og tiene andre til Exempel og Opbyggelſe. Nærværende Skrift har tvende Afdeelinger, af hvilke den første handler om den ſande og falſke Kirke, for at viſe, at Luther med ſine Tilhængere ere blevne ved den gamle ſande Kirke, men at Papiſterne ere derimod affaldne derfra i mange Maader. Man maa tilſtaae, at Luther taler aabenhiertig ſom han tænker, og han tænker ſkarp, og har Ret i Hovedſagen, om han endog kunde ſynes at have forſvaret ſin Ret med lidt for megen Strænghed i nogle enkelte Udtryk, der meget maatte forbittre Modſtanderne. Men i den anden Afdeeling om Begyndelſen til Reformationen, der ſynes hans oprørte Temperament alt for meget at tage for ſig ſelv, og bryder overalt ud i en Hæftighed, ſom ingen kan undſkylde, uden den, der troer, at alt er fortræffeligt, hvad ſom er Lutherſk. Man vil til Beviis anføre af mange et Stykke i Flæng S. 72, 3: „Der ſtaaer „ du bunden med Guds Doms Lænker og Baand til Helvede.

Lad

„ Lad nu Hertug Georg din Afgud, og ham i Maynz, din „ hellig Aand, hielpe og raade dig; eller har du Luſt dertil, „ ſaa kom igien, og tag alle Spyere og Skraalere til dig, „ paa det I kunde giøre det godt. Derſom du ikke kan for„ ſtaae det, ſaa vil jeg dog, om Gud vil, ſige til ham i „ Maynz og andre med ham ſaaledes, at han maa forſtaae „ det; thi han er ikke ſaadan en Wurſt eller affindig Nar, „ ſom Hintze (Henrich), han veed vel, hvad han ſkulde „ giøre, om han havde den Naade; og han kunde giøre Ri„ get mere Nytte, end du fortvivlede underfundige Morder, „ Fruentimmer-Karl, og forſagte Skielm har giort Skade. „ Men han ſkal ikke værdiges dertil. Og det maa giøre mig „ Ondt at jeg ſpildte min troehiertige Bøn, ſom jeg ſaa al„ vorlig og ofte har bedet for den ugudelige Præſt, for at „ omvende ham, ligeſom Samuel paa Saul Og du ſkiøn„ dige Hintze, lader dig ikke alene bruge til ſaadan jammer„ lig Mordbrand, men endog til at ſkrive ſaadanne Bøger, „ og til at laſte ſaadanne høye Ting om Kirken, Kiættere, „ Troe, Vantroe, Oprør, Lydighed, da baade de ſelv og „ du ogſaa veed, at du er en uforſtandig Nar hertil, og dog „ alligevel bliver høy for os ſelv, ſom i ſaa mange Aar har „ omgaaets dermed. Du ſkulde ikke ſkrive en Bog, førend „ du havde hørt en Bagendes Lyd af en gammel Soe; da „ ſkulde du opſpærre din Mund og gabe derimod og ſige: „ Hav Tak, du ſkiønne Nattergal, der hører jeg en Text, „ den er for mig; den er god at trykke i en Bog, om ingen „ andenſteds, ſaa i Wolfenbüttel, imod Skriftens Forſvare„ re og Churfyrſten. O! hvor ſkulle de holde for Næſen „ derfor og komme til at bekiende, at Hintze Pudſenmager „ ogſaa er bleven Skribent. Ja ſaaledes ſkulde du ſkrive „ Bøger, dem kunde du forſtaae.“ Af Ærbødighed for vor ſtore Kirkehelt ſkulde Recenſenten have undſeet ſig ved at lade dette Stykke her affætte, hvis ikke det ſkede for at viſe med hvor liden Ærbødighed for Luther dette Udtog er forfattet, eller med hvor ſtor Enfoldighed af en Mand, der ikke har vidſt at giøre et Udtog af hans Skrift om Kirken og Reformationen, uden at anføre Ting, der maa geraade Luther til Vanære, og alle de Læſere til Forargelſe, der med Udgiveren maatte bilde ſig ind, at alt hvad der kun bær Navn af Luther, det er endten ypperligt eller taaleligt,

og der ikke vide, at vi aarligen celebrere Luthers Feſt, ikke fordi vi tilbede ham ſom en Helgen, men for at takke Gud, der har brugt ham med ſamt alle hans Skrøbeligheder til at udføre ſit ſtore Værk. Recenſenten ſlutter af alt dette, at Udtoget maa være gammelt og forfattet efter gammel Smag, og at Aarſtallet paa Titelbladet betegner kun et nyt Oplag.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af Chreſtomathia Grammatico-Syntactica paradigmatica. &c. See forrige No.) Under Opſkrift, Exempla conſtructionum caſualium, og egne Sidetal, følger nu den ſyntactiſke Deel af min Chreſtomathie. Jeg maa først forudſkikke nogle faa Anmærkninger derover i Almindelighed, førend jeg recenſerer dens Indhold. Ligeſom Naturen i Almindelighed, ſaa i Beſynderlighed har ethvert Sprog, ſom tales og ſkrives, ſine Phænomena, viſſe forekommende Tale- og Skrivemaader, der beſtemmes efter viſſe Regler, ſom deels ere grundede i Tingenes Natur, ſom der tales og ſkrives om, deels i Talebrugens Vedtægt. En Samling af Bemærkninger over diſſe Phænomena og deres Regler i et heelt Sprog er det, man kalder ſamme Sprogs Syntaxis, eller Ordføyelſe. Denne Samling kan giøres efterhaanden i og under Skribenternes Læsning. Men denne Samling og min derved forhvervede Kundſkab om Sprogets Genie gaaer ikke da hurtigere for ſig end min Læsning, og den ſtrækker ſig ikke videre. Det er og bliver desuden en adſpredt og forvirret og ingen ſaadan ſamlet og ſyſtematiſk Kundſkab, hvor i jeg veed Ende og Begyndelſe. Vor Kundſkab voxer vel og tager til ſom vor Læsning, men ſaasnart man er kommen ſaa vidt, at man har faaet Smag paa ſine Skribentere og de Ting, de handler om, iler man gierne med Læsningen, og vor Iil, tillader ikke vor Opmærkſomhed at ſtandſe længe for at ſamle Sprogbemærkninger, og lader vor Kundſkab om Sprogets Genie endten aldrig eller kun ſildig naae ſin Fuldkommenhed. Kort, Læsningens Iil ſtandſer vor Sprogkundſkab, og denne ſtandſer igien vor Fremgang i Læsningen. Bør vi ikke da takke de gode Mænd, der har giort os et Offer af deres Flid for at opſamle Sprog-Bemærkninger til os, og levere os en ſaa fuldſtændig Samling deraf, ſom deels ſnart er fattet og overſeet, deels ret fattet giver os en let og ubehindret og deſto mere behagelig Fremgang

Skri

Skribenternes Læsning, hvorved den da videre kan bekræftes og forøges med hiſt og her forekommende ſjældene Bemærkninger, der ikke lade os føle noget Ophold under Læsningen. Denne er den anden Maade paa hvilken et Sprogs Syntaxis kan læres. Jeg kunde forundre mig over, at nogle nyemodige Reformatorer i Skolevæſenet, ville have den første Methode foretrokken for denne, hvis jeg ikke vidſte, at ingen er mere færdig til at give Love for Skolelærere, end de der ſelv aldrig har været øvede i unge Menneſkers Underviisning, og ſelv ikke vide, hvor de derudi ſkulde ende eller begynde, om de ſkulde til at lægge Haand paa Værket. Men man kan med den ſidſte Methode atter bære ſig ad paa tvende Maader. Endten kan man levere en tilſtrækkelig Samling af Exempler med hosføyede Forklaringer over de derudi forekommende Regler, og lade ſine Lærlinger anbefale ſamme til Hukommelſen, for i viſſe afdeelte Lectioner at gjøre Rede derfor. Den Læremaade er næſten uomgiængelig nødvendig i de offentlige Skoler, hvor en Lærer har en Mængde unge Lærlinger, nogle af ſaa vilde Hoveder, at det næſten ikke er dem mueligt at faae deres adſpredte Tanker ſamlede til at ſatte og bevare en eeneſte Bemærkning, ſom man mundtlig lærer dem at anſtille, med mindre de har noget i en Bog at binde ſig ved, og ſom de maa tvinges til at gjøre Rede for, der og tillige kan betage dem al Udflugt og Undſkyldnin, ſom de ellers altid vilde finde i Lærernes blot mundtlige Forklaring over Exemplerne. Eller og man kan læſe over en udvalgt Samling af lutter loca claſſica, der maatte være ordnede under de ſædvanlige Syntactiſke Rubriqver, hvis Forklaring med behørige Bemærkninger efter viſſe Tegn i Trykken maatte forbeholdes det mundtlige Foredrag. Denne Methode vilde man med Fordeel kunne bruge for en eeneſte Lærling eller et lidet Sælſkab af flere lige lærvillige og videlyſtende unge Menneſker, der elſke enhver Anledning, der gives dem til ſelv at viſe deres Flid og Skarpſindighed i at forklare ſig med egne Ord. Hvilken Øvelſe for deres Dømmekraft og deres Tale, at de ved et Vink, ſom et eller andet ſtumt Tegn giver dem, kan vide ſelv at gjøre ſig de fornødne Bemærkninger og forklare ſig derover. At Læreren for det første med ſin Forklaring maa gaae dem for og give dem Anviisning, det er vel noget, der forſtaaer ſig ſelv. Men ſiden maa de vænnes til at gjøre

ham det efter og det med egne og andre Ord, hvis Rigtighed han kun vaager over. Jeg har lagt Mærke til, at de unge Mennesker, som fra Begyndelſen ere vante til at binde ſig til Ordene i en Bog, ſtamme ſiden og famle med Tungen og blive ſtumme, ſaaſnart man vil have dem til at tale ſelv der uden for. Aarſagen er klar. Deres Hukommelſe er ovet meer end deres Skiønſomhed og Tunge. — Det er nu denne ſidſte Læremaade jeg har valgt for min Lærling. Syntaxis indtager her tvende Ark under Overſkrift: Exempla conſtructionum caſualium. Følgende Recenſion af dens almindelige og beſynderlige Artikler giver Læſeren Udſigt over dens Indhold, Fuldſtændighed og Indretning i det Almindelige: I.) Adject. cum Subſtantivo. II.) Appoſitio. Hvad ſom derom og forekommer S. 17 (thi diſſe tvende ſyntactiſke Ark, har deres egne Sidetal) og S. 28, kan en Lærer bequemmelig tage tilſammen paa eet Sted. III.) Nominativus cum Verbo. IV.) Genitivus 1) cum Subſtantivo: 2) cum nom. partitivis: 3) cum Adjectivis a) curæ vel incuriæ, b) Deſiderii & taſtidii, c) Notitiæ & ignorantiæ, d) Memoriæ & oblivionis, e) Metus & confidentiæ, f) criminis & laudis, g) Copiæ & inopiæ, h) cum Verbalibus in *Ax* & Partic. nominalibus *ns*: 4) cum Verbis, a) ſum b) mem. & oblivionis, c) monendi, d) curæ, dubitationis, ſolicitudinis, e) æſtimandi, f) forenſibus, accuſandi &c., g) impersonalibus. V.) Conſtr. Dativi 1) cum Adjectivis *commodi* aut *incommodi* &c., qvibus ſemper objecta res in Dativo ponitur. 2) Cum verbis act. & paſſ. *commodi* aut *incommodi* &c. &c., qvibus objectæ rei ſemper fit aliqvid, qvod utilitati ſit aut damno, congruum aut incongruum, ſecundum aut adverſum: 3) cum verbis compoſitis cum præpoſ. *ad*, *ante* &c. qvæ tamen ſi rite ſpectentur, commodum (aut incommodum NB. det ſidſte er glemt ude) objectæ rei afferunt: 4) impersonalibus. VI) Accuſativi, 1) cum verbis activis & actionem ſignificantibus: 2) compoſitis cum præpoſitionibus: 3) verbis & nominibus *menſuram*, *ſpatium*, ad *locum* & *qvamdiu temporis* ſignificantibus: 4) cum verbis *juvandi*, *celandi*, *ſeqvendi*: 5) dupplicis Accuſativi cum verbis *docendi*, *monendi* &c. & 6) cum verbis, qvæ Appoſitionem efficiant: 7) cum verbis imper-

perſonalibus. VII) Ablativi ſ. caſus modalis, 1) modo cauſæ; 2) modo inſtrumenti aut medii, 3) modo reſpectus aut partis: 4) modo præpoſitionum *a*, *ab* cum verbis act. aut paſſivis, aut deponentibus, neutrisqve paſſive ſignificantibus, 5) modo pretii menſuræqve in emtionibus, venditionibus, æſtimationibus, 6) cum nom. comparativis: 7) cum Adj. *dignus*, *indignus*, *fretus* &c. 8) cum Adjectivis ordinis & differentiæ: 9) cum nomine *opus*: 10) conſtr. modalis nominum in loco & de loco & qvando temporis ſignificantium (NB. saa bør Titelen her være meent: i Bogen er Conſtr. modalis udelukt): 11) cum participiis *natus*, *prognatus* &c. 12) Conſtructio participialis duorum ablativorum i. e. Abſolutorum ſ. Conſeqventiæ: 13) cum verbis copiæ & inopiæ: 14) *implendi*, *onerandi*, *liberandi* & contrariis: 15) cum verbis *induo*, *exuo*, *dono* &c. 16) *arceo*, *pello* &c. 17) *utor*, *fruor* &c. 18) compoſitis cum præpoſitione, qvæ caſum modalem per ſe regit. — Appendix, ſom indbefatter følgende Artikler: I) Conſtruct. Accuſativi cum verbo *infinito* loco *finiti* cum particulis *ut* & *qvod* 1) loco *finiti* cum part. *qvod* a) poſt verba *cujuscunqve cognitionis*, b) *cujuscunqve affectus*, c) *dicendi* & *ſignificandi* 2) loco *finiti* cum part. *ut*, a) poſt verba *volendi* b) *jubendi*, c) impersonalia, & impersonaliter poſita. II) Appoſ. ejusdem caſus ante & poſt infinitivum. III) Conſtr. Pronominum 1) Relativi, *qvi*, 2) *hic ille*, 3) primitivorum *mei*, *tui*, *ſui*, *noſtri*, *veſtri*, 4) reciprocorum *ſui*, *ſuus*, 5) poſſeſſivorum cum ſubſtant, interc. Gen. alius nominis vel participii. — Man vil giøre ſig en gandſke urigtig Foreſtilling om denne Samling af ſyntactiſke Paradigmata, om man tilſkriver mig den Hoved-Henſigt, dermed at ville have frembragt vigtige Nyheder, ſkiønt meget nyt virkelig er fremkommen imellem Hænderne efter Indfald, ſom tilbøde ſig ſelv, og den hele Methode i ſig ſelv har en gandſke nye Anſeelſe. Man maae kun foreſtille ſig Samlingen, ſom et vel nogenledes ordentlig og ſyſtematiſk men derhos første raa Grundlag, deels til en bedre og fuldkomnere Udarbeydelſe i ſamme Orden og Geſtalt, deels til en anden Chreſtomathie, ſom jeg endnu i Plan og første Udkaſt har mig forbeholden. — Det var Indholdet og Henſigten foruden hvad jeg om

den ſidſte alt har erindret. Nu noget om Forfatningen. Hvad man i den ſyntactiſke Deel af Sproglæren anſeer ſom Hoved-Regel, er her trykt med ſtørre Skrifter, Undtagelſer, og beſynderligere Anmærkninger, med mindre, og af Exempler er her en tilſtrækkelig Forraad, ſaa man med en Lærling, efter Behag, kan giøre Valg. Alle de Exempler, ſom høre til en Hoved-Regels eller ſærſkilt Anmærknings Oplysning, ere adſkilte i en Samling for ſig ſelv blot ved en Tverſtreg foran og bag efter. Mine Tverſtreger ere altſaa her ikke Sandſeløſe, ſom de ere i ſaa mange nyemodige Skrifter, men de tale til Læreren og lægge ham de Ord i Munden han har at ſige ſin Lærling ved enhver Hoved-Regel og Anmærkning. I Exemplerne ſelv erſtatte Bogtrykkerens Curſiver den ſkriftlige Oplysning over Reglerne. De tale baade til Lærer og Lærling, og fordre begges Opmærkſomhed, men den førſte maae være en Mand, ſom forſtaaer dette Curſiv-Sprog, det er, ſom ſelv har den ſyntactiſke Sproglære i ſin Magt. Exemplerene ſelv ere alle, det jeg forſikrer, i Grunden Claſſiſke, endſkiønt jeg ikke har anført deres claſſiſke Autoritet. Thomæ Bangii ſyntactiſke Værk, Grammatica Marchica, og Langii Grammatica ere mine 3 og eeneſte Hovedkilder, og det med fri Forſæt, fordi jeg i det førſte Grundlag har ikke vildet forvirre mig ſelv, og forøge min Hovedſvimmel med at ſidde bugget og kige omkring af een i anden af mange Bøger. Men det er dog kun ſaa Exempler man finder her, ſom de ſtaae hos dem og deres anførte Skribentere. Vel har jeg ikke giort Hiertets moraliſke Forbedring til en Hoved-Henſigt ved en grammatikalisk Underviisning. Det var en Daarlighed. Men jeg har troet at Forfatteren til mine forbenævnte Kilder har ikke forgiæves valgt ſaa mangfoldige udſøgte moraliſke Exempler, og jeg veed, det er ingen Feyl, at man endogſaa ved ſaadan en Underviisning lader det unge Hierte vinde til ſin Forbedring og Dannelſe alt hvad ſom i det mindſte af ſig ſelv og ved Leylighed vil hænge ved, og meget ſkal deſto lættere klæve ſig an, jo mindre man lader ſig mærke med undertiden, at man vil, det ſkal, og at det derfor bliver ſagt. Tauſe Exempler i Ord, Tale, og Gierning, giøre ofte ſtørre Indtryk paa et af Naturen veldannet ungt Hierte, end bydende og ſtrænge Formaninger. Alle diſſe moraliſke Exempler har jeg valgt.

Alt-

Altsaa ere her kun meget faa, som har blot sensum grammaticalem, og disse af en Nødvendighed, fordi de endten ingen bequem Anlæg havde til en moralsk Forstand, eller og fordi denne nu ikke lættelig vilde falde mig ind for denne Gang. Men de fleste endog blot grammatikalske Exempler ere med Skribenternes egne Ord af mig moralificerede, og de som allerede vare moralske, deres Morale er ofte meer udbredet, saa de deels tiene til Oplysning over flere Regler, og til Exempler af flere Ords forskiellige Brug, deels kan anvendes og bruges, og end videre udbredes i Oversættelse paa en Tavle, som smaa moralske Stile, ligesom det og overalt staaer en Lærer frit for, om han vil bruge Bogen eller Tavlen til denne hele syntactiske Underviisning. Jeg vil anføre nogle Prøver af saadanne moralificerede og i deres Morale meer udbredede moralske Exempler. S. 10. —— *Parendum* est *principibus*, qvi juste *nobis* & utiliter *imperant; parentibus*, qvi *nobis bene cupiunt* & *prospiciunt;* magistris, qvi bene *præcipiunt.* Ne *cui invideas* tua bona. Ne *cui irascaris* nimis aut succensęas, sed ad *ignoscendum cuilibet*, qvem peccati poenitet, facillimus esto. Adolescentem decet, optimis *studentem* artibus, Deum, cujus in manu sita fortuna est, assiduis orare precibus, ut hæc tuis *studiis faveat* atqve *arrideat;* nam sine Deo *fortunæ* nemo hoc *persuaserit*, ut ipsa per se faciat. —— Penes Deum hoc est, ut *aspiret* fortuna *labori.* Albus *errori* calculus non est *adjiciendus.* Afflictionem *afflictis* ne *addas.* Scelus est *veritati* tenebras *offundere*, noctemqve *peccatis* & *fraudibus objicere* nubem. Ne sic *immorare studiis*, ut *immoriaris.* *Fortunæ* non *succumbendum*, & cum adversa conflictantibus *amicis subveniendum.* Ne *interesse* qvidem *sceleribus*, nedum *præesse* debes. —— Qvi probos & beneficos injuria, malos autem & improbos beneficio afficit, is canibus pejor est, qvi *domium (no)* & *domesticos (cis)* *adulantur*, *fures (ribus)* autem & *alienos (nis)* *allatrant.* —— Multi qvidem *tibi* doctrinâ, sed prudentiâ *te* pauci *antecedant.* Qvo magis *alios* ingenii gloria *antecellis*, eo magis humilitate & moderatione animi *his ipsis antecellere* eoqve magis *eos (iis)* omni genere virtutis *anteire* & *antestare* debes, qvo & illos virtute tua certe meliores efficias. Nec *rationem*

ap-

appetitus, nec lingva *mentem præcurrat*. Malæ conſcientiæ poenam nunqvam effugies, ſi vel curſu *ventos* poſſes *prævertere*. Virtus *præſtat* cæteris *rebus*, qva qvo magis *alios præſtiteriis*, tanto fueris illis beatior. Et *præceptis* & *præcipientem attende*. Nec ipſe felix infelicium *calamitati*, neqve juvenis *parientiam* & *ſegnitiem* ſenis *inſultes*. *Præſtolari* patienter divinam *opem* debemus, qvippe ſemper ipſa rerum ac temporum *opportunitati præſtoletur*. Juvenes, qvi *litteris (litteras, in litteris)* optimisqve artibus diligenter ſtudent, præclariſſimam ex omnibus artem diſcunt, *cupiditatibus temperandi*, *qvas* ſapientiſſimus qvisqve ſemper optime *temperavit*. Ut effrenem & ferocem *equum* apta *palpare* manu, ſic infenſum nobis & iratum apta permulcere lingva debemus: nam & *illi*, ſi male *palpere*, recalcitrat, & huic ſi male dicas, infeſtat. Jnflictis a fortuna *vulneribus*, & vel graviſſimum illius *ictum*, virtus & philoſophia & religio *medicantur*. Aliorum *famæ labem* ne *adſpergas*, ſi qvidem *nulla tuam adſpergi* velis. *Jis æmulamur*, qvi habent, qvæ ipſi ſic habere cupimus, ut illi careant: *æmulamur* autem *eos*, qvi habent, qvæ & ipſi qvidem habere cupimus, ita tamen, ut illi non careant. *Vacare culpa*, magnum eſt ſolatium, atqve hac vacabit, qvi *ſapientiæ vacat* & *pietati* —— Jam *nos*, mi Fili, & occaſio & ætas tua matura ſtudiis, *me* docendi, *te* diſcendi *diligentiam admonent: qvod* ergo *te* jam diu *hortor*, ne committas, ut meam tua deficiat diligentia; ita, qvod polliceor, mea tuam nunqvam diſtituet: illud ego *te* meo jure *obſeqvium rogo*, qvo tu *me* hanc *fidem* tuo *repoſcas*. —— Ne *Deum* usqve *bona*, qvæ tibi videantur, *flagites*: haud enim aliter tecum, qvam benigniſſimus pater agit, qvi liberis ſuis, *nihil ipſum* licet *flagitantibus*, ultro largitur, qvæ profutura ſint, qvæ vero nocitura videt, qvamvis enixe rogantibus denegat. o. ſ. v.

Halle. D. Joh. Sal. Semlers Abhandlung von freyer Unterſuchung des Canons. Vierter Theil. 1775 460 S. 8v. Den forlængſt afdøde Hr. D. Schubert havde ikke lang Tid for ſin Død udgivet et Skrift under Titel: Abhandlung von der heiligen Schrift und deren Canon.

ion. Hans Hensigt dermed var ey alene at forsvare og om bedst mueligt at demonstrere alt hvad dogmatiske Com- endia, efter gammel Fæderne-Skik pleye at sige os for om anon og Inspiration, men og ved den Lethed at prøve en Sal. Tollners Grundsætzer om Inspirationen, og hvad Hr. D. Semler havde skrevet om Undersøgningen over Ca- on og om Bibelens guddommelige Indgivelse, og at igien- rive det, som stridigt mod hiin nye demonstrerte Theorie. Denne Bemøvelse af en saa berømt og anseelig Theologe har ivet Hr. D. Semler Anledning til denne Fierde Deel af in Afhandling von freyer Untersuchung des Canons, g at vise, at den Sal. Schuberts Satzer og Beviis slet ke vare tilstrækkelige til at kuldkaste hvad han hidindtil havde aastaaet om Canon. Han giennemgaaer altsaa det hele Indhold af det Schubertiske Skrift, og giør derover, det r, over den almindelige Theorie og Beviis om Canon og m Inspirationen, de fornødne Anmærkninger. Kun over e sidste Øyer om forskiellige Læsemaader, apocryphiske Bøger g deslige har Hr. S. ey udførlig udladt sig, deels fordi det y egentlig hørte til hans Absigt, deels og fordi han maatte ave sagt alt for mange bekiendte Ting, naar Indholdet af isse Øyer kun paa nogen Maade skulde have været bragt il Rigtighed. Da der ikke kan leveres noget fuldstændigt ldtog af Skriftet, saa har man alene vildet udtegne et og ndet. S. 21. Den Benævnelse, at nogle Bøger hedde μολογεμενα, har ikke Hensigt derpaa, at disse Bøger rax i Begyndelsen ere blevne antagne af den hele christelige irke, men alene derpaa, at den katholske Kirke antog dem; i der bliver ey engang derved betegnet et almindeligt Biefald f den hele katholske Kirke, men alene den hos katholske Dresbyterer frembragte Læreordning og Tradition, men som forskiællige Provintzer, endog hos det katholske Parthie har æret forskiællig. Deraf kom det, at Eusebius kunde sætte Apocalypsin baade i deres Klasse, som kaldes ομολογεμενα, g iblandt dem, som kaldes νοθα. S. 72-105. bliver un- ersøgt, om og hvorvidt de fire Evangelia ere tillige nyttige or enhver Christen, og om ikke for visse Subjecter eet kun- e kaldes tilstrækkeligt? og hvorledes det er tilgaaet, at Kir- er i det første, og andet Aarhundrede, som hidindtil havde

kun

kun havt eet Evangelium, har nu herefter antaget de tre andre dertil? S. 115. Om de Steder i det N. Te, hvoraf man gemeenlig udleder alle det G. Tes Bøgers guddommelige Inspiration. S. 129. Over Jødernes Forskiæl til Christi Tid i Henseende til Antallet af de Bøger de antoge, og over de af Hr. Semler der af udledede, men af Hr. Schubert bestredne Følger, i sær over de Alexandriniske Jøders Canon; og om de Christne i det første Aarhundrede alle har havt samme Canon af det G. Te, hvorved fornemmelig gives Oplysninger over den berømte Canon af Melito. S. 174. bliver den Lære om Inspirationens egentlige Beskaffenhed, saaledes som den Sal. Schubert vilde fastsætte den, nærmere oplyst. Denne byggede alt derpaa, at Skriften uden saadan en Indgivelse ikke skulde have været tilforladelig, og at man immer skulde have befrygtet en Vildfarelse derudi. Denne foregivne Demonstration modsiger Hr. Semler og nægter Nødvendigheden af saadan en Inspiration, ja selv Muligheden af et fuldstændigt og beviisligt Begreb om Inspirationen. S. 283. kommer Hr. Semler til det, som Hr. Schubert i Besynderlighed havde erindret mod hans Skrift om Canon, og erklærer sig endnu videre over den Characteer, hvoraf en inspireret Bog kan kiendes, hvilken han, som bekiendt er, havde sat i den almindelige og vedvarende Brugbarhed til Fremgang i Moralsk Fuldkommenhed. S. 334. blive Anmærkninger føvede til det, som Hr. Schubert havde indvendt imod Tellners Theorie om Inspirationen, hvilket giver Hr. S. Leylighed til at handle om Allegationerne af det G. Te i det Nye og flere deslige Materier.

Lemgo. Laidion oder die Eleusiniſchen Geheimniſſe. Første Deel 464. S. lid. 8. 1774. Dette Værk røber i sin Forfatter Hr. Heinse en Digter af en stor Indbildnings-Kraft, og et dristig foretagende Genie. Man fælder denne Dom, ikke efter det, hvad dette Værk er, men efter nogle Træk, af hvilke det lader sig slutte, hvad det kunde være. Hvad det heele skal være lader sig endnu ikke sige. Lais skriver, dette er Digtningens Grundlag, til Aristippus, og giør ham en Beskrivelse om Elysium, som næsten enhver Lais vilde ønske sig. Man er her i ikke overeenstemmende med Recensenten, at Forfatteren i Fremtiden vilde anvende

sin

ine Talenter, som virkelig synes at være ugemeene, paa en Maade, som passer sig bedre paa Poesiens Værdighed. Det rimler i det følgende af Fortællningen af ubestemt sagte Satzer, af Satzer, som enten sige slet Intet, eller forestiller Ting fra en skiev Side og derved gior dem latterlige, at de synes ikke at være lige stilte. Hertil kommer endnu den Ubegvemmelighed, at Forfatteren lader ofte sin Lais snakke hen i Veyret, uden at Læseren bliver i det ringeste sat i Stand til at bedømme, hvorvidt han giver hende Ret eller ikke. S. E. naar Lais S. 110 siger, at de ægte viise foresang Sandheden i en Opheus og Amphions lifligste og behageligste Melodier for den skiønne Naturs Sønner og Døttre, at Sandheden forandrer sig i indtagende Phantasier, og da udtrykkelig bliver tilsat: „Paa denne Maade gior Viisdommen Mennesk, neskene lykkelige, og ellers paa ingen anden.“ Intet er ortrydeligere for en Læsere, end en saadanne Tvetydighed. Hvad de enkelte Deele i denne Fortælning betreffer, saa har man fundet mange skiønne, men derhos og mange vidunderlige Digtninger. For Ex. den Fortælling om Philotas, og den Phantasie om Graziernes Kilder indeholder meget smukt; men Lais Døds Betragtninger, Beskrivelsen over den over sende holdte Ret, og den besynderlige Art af Fiske, som i Dydens Kilde, naar man bader sig i den, einem ganz Kirre, bald hiehin, bald dahin, bald dorthin fahren, und mit jedem plötzlichen Stoschen ein süsses Schrecken im ganzen Leib erregen. Ligemaade den Digt om Lais Forældre er Svatz. Lais Raisonnements har ikkun fundet lidet Bifald. Den Snak, som bliver Pericles tillagt over Sielens Bevægelse, Immaterialitet ꝛc. er og endnu kun Væv, naar man og efter den Anviisning, som gives i Anmærkningen S. 227. forudsætter, at alting bliver blot foredraget, for at blive giort Latterligt. Det Recensenten synes at have meest Opmærksomhed for, er den tilsøyede Prøve af et Helte Digt, som skal bestaae af tyve Sange. Digteren har dertil udvalgt sig den regelmæssige Form af de Italianske Stanzer med sem qvindelige Rim, og derved endnu paalagt sig den Lov, altid at iagttage Afsmittet efter den fierde Stavelse ved de Stanzer, hvor Personerne taler lyrisk Begeistring. Af den lykkelige Maade, hvormed han overvinder disse Vanskeligheder, og af Billedernes Riigdom, hvilke han desuagtet beholder uformindsket, maae man nødvendig bekomme store Begreber om Styrken af denne unge

Digters Genie. Man kan alene til en Prøve fremsette et par Strophер, som lettelig lader sig borttage fra det øvrige.

42. O Glüklicher! den Erato Gesänge
Terpsichore die Laute hat gelehrt
Und wenn sich ganz der Orkus um ihn dränge
Die Furien mit Slangenblut genärt
Wenn Cerberus nach seinem Herzen, sprünge
Die Laute tönt, er singt, und wird verehrt.
Und hät er selbst der Venus Reiz verlohren
So wird da durch sie schöner ihm gebohren.

43. O Jüngling, du dem aus dem himmel Feuer,
Die gnädige Natur zum Geiste stahl.
Ergreife früh der Arioste Leyer
Und laß das Gold den Seelen die schon schaal
Gebohren sind. — Du fesselst Ungehuner
Und Engel dann, und linderst deine Qvaal
Und zucheſt bey der Erde Donnerwettern
Stolz in Olymp den Nectar mit den Göttern.

Hertil føyer man den fortreffelige Beskrivelse om Veneris Geburt, som forekommer i begge følgende Strophер.

53. Uranien — aus Perlenschaum geboren
Von Rosenduft nach Paphos hiegeweht,
Im Muschelthron, entzückt, in sich verlohren
Und ausser sich voll süsser Majestät
Indessen in des himmels ofnen Thoren
Das ganze Chor der grossen Götter steht,
Mit nassen Blick das Wunder anzustaunen,
Und unten strauet das Volk der wilden Faunen,

54. Und zärtlich wird, und die Tritonen Blasen
Im Flöten ton; und himmel Luft und Meer
Schwül werden, vor Entzücken heimlich rasen,
Und Feuer fängt der Aether, ringsumher
Die Bluhmen Blühn aus schnellverjüngten Rasen,
Und jeder hayn von vollen Blüten schwer
Sich taumelt; und die Menschen voll Verlangen,
Am Ufer stehn, den Himmel zu empfangen.

Hvad for en Digter vilde det blive, naar han i Fremtiden gik til Arbeydet med Sulzeriske Begreber om Poesiens Værdighed og høye Bestemmelse, og ved Correctionen brugte et Ramlers eller Wielands File! Man ønsker, at mang maatte anſee denne første Deel af Laidion fra denne Synspunct, og da vil denne Lecture forskaffe dem en stor Fornøyel

No. 33.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 15de Auguſt. 1776.

Kiøbenhavn. Hiſtorien af Dannemark, Norge og Holſteen udi tvende Udtog til den ſtuderende Ungdoms Bedſte ved Peter Friderich Suhm. 1776. 180 S. ſt. 8v. Sælges hos Boatrøkker Laurids Simmelkiær paa Adreſſe-Contoiret for 2 Mk. — Det ſlaaer ikke Feyl, at det jo vil finde alle ſkiønſomme Kienderes Biefald, at Forfatteren har leveret dette Compendium af Fædernelandets Hiſtorie i et dobbelt Udtog, mindre og ſtørre, til Brug for de nedre og høyere Claſſer i Skolerne. At jo ogſaa hans tilføyede Tabeller ville være et fortræffeligt ſtyrkende Hielpemiddel for de Unges Hukommelſe, derom kan ſlet ingen Tvil være. Men diſſe tvende Fortieneſter ere langt fra nok til at udgiøre denne ſom en Skolebogs ganſke Værd, der beroer paa meget vigtigere og væſentligere Ting, nemlig Foredrag, Orden, Methode og Sprog, og Tingenes Valg. Har Forfatteren haft den rare Beſkeedenhed at troe, at vort Fæderneland eyer iblandt Skolelærere lærde og oplyſte Mænd, og at diſſe vide bedre at ramme Maade i Skoleſager, end den, der aldrig har underviiſt; har han af den Aarſag overladt de forbørte Poſter til deres bedre Kiendelſe; hvor meget mere har man ikke da Aarſag at tiltroe den høylærde hiſtoriſke Forfatter den ſamme rare Beſkeedenhed i Henſeende til de langt vigtigere og væſentligere Poſter, der egentlig ſkal beſtemme denne hans hiſtoriſke Skolebogs ganſke Værd. Der ere tvende Claſ-

ſer af Lærere. Nogle have vel ſelv ikke deres Foredrag i deres egen Magt, ſaa de kunne læmpe ſamme paa den fatteligſte, lætteſte og behageligſte Maade, ſaa vel efter unge Menneſkers Begreb i Almindelighed, ſom efter nogles i Beſynderlighed: Saa ere de ſelv underviſte, ſaa underviſe de andre, og alle ligedan: For dem er enhver Bog, man befaler dem at følge, altid god nok, og altid ſikker paa deres Biefald: De pæge kun for Lærlingerne hen ad Bogens Linier: Læs, hedder det, og lær, derfra og dertil: De følge deres Lærebøger, ligeſom ſlette Prædikantere haandværksmæſſig deres Poſtil, Ritual og Timeglas. Men der ere andre, Forfatteren kalder dem lærde og oplyſte Mænd, og har den Beſkeedenhed, at erkiende dem i vore Skolelærere, ſom have ſelv deres Videnſkab og dens Foredrag i deres Magt, fordi de ved lang Erfaring ere blevne bevandte med unge Menneſkers ſaa vel almindelige ſom beſynderlig forſkiællige Begreb, hvilket de har Forſtand nok til at bedømme, ligeſom Færdighed nok i at læmpe deres Foredrag derefter. At ikke diſſe ville finde en hver Lærebog, ſkreven over den eller den Videnſkab, af nogen, der ſelv aldrig har underviiſt, bequem nok for ſig til Underviisning, det er noget ganſke naturligt, og dog kunde den, der ſkrev Lærebogen, være Mand i og for den Videnſkab, hvor i han ſkrev den, kun at han ikke traf den bequemmeſte Methode til Underviisning. Om og hvorvidt nu denne Lærebog i det Væſentlige vil finde diſſe oplyſte Kienderes Biefald, det er noget Recenſenten maa lade ſtaae derhen. Han kan alene recenſere Bogen, ſom han finder den, og ſom Recenſent, og ikke ſom Skolelærer, der finder den bequem eller ubequem for ſig til Underviisning. Med ſkiællig Aarſag forbiegaaer han her ganſke det første Udtog, der er ſom et Extract af det større og ſidſte, og opholder ſig alene ved dette —— Det ſkal da være et Udtog ey alene af den Danſke men og af den Norſke og Holſteenſke Hiſtorie. Allered et Spørsmaal, om ikke diſſe Rigers Hiſtorier, udſatte fra hinanden hver for ſig, og ſiden igien forenede ved ſynchroniſtiſke Tabeller, vilde lættere fattes af Ungdommen, end den ne Blanding af dem alle under eet? En oplyſt Skolelære maa beſvare det. Diſſe Landes Hiſtorie inddeeles nu først tre Hoved-Perioder, den mørke, den fabelagtige, den hiſtoriſke. —— Den mørke Periode regnes fra en ubekiend

Be

Begyndelse i de allerældste Tider indtil den tredie eller sidste Othins Ankomst, omtrent 70 Aar for Christi Fødsel. I den Periodes Historie mældes kun ganske kort om de Cimbrers og Teutoners Tog, om de tre Othiner, af hvilke den anden skal have givet sit Folk Navn af Gother, et Stammefolk til Svenske, Norske og Danske. — Den anden og fabelagtige Hoved-Periode regnes fra den sidste Othins Ankomst indtil 800 efter C. F. Ligesaa her anfører Forfatteren i Fleng de mærkværdigste Tildragelser i denne Periode, deels visse, deels rimelige, saasom: Othins Ankomst og den Religion han indførte med sig eller ydermere stadfæstede, som en Levning fra en ældre Othin, hvilken han efter Sielevandringens Lære gav sig ud for: De nordiske Landes Deeling imellem hans Sønner og Venner: Longobardernes, Gothernes og Herulernes Udvandring: Det Norske Riges Stiftelse ved Nor, og det Danskes Udbredelse ved Dan Mikillati: Det Angelske Riges Stiftelse ved Hugleik: Anglernes Tog til Engeland og ved den Leylighed Sønder-Jyllands Erobring ved Rolf Krake: Vendernes Indfald i det Holsteenske Vagerland: Kong Frodes Anordninger: Ivar Vidfadmes og hans Efterkommeres Erobringer: Et Glimt af den christelige Religion i Sønder-Jylland. Allerede ved denne Periode følger 7 særskilte Artikler, om Regieringsform og Love, Religion, Videnskaber, Krigsmagt, Agerdyrkning og andre Næringsveye, Handel, Sæder. Recensenten faaer her Anledning til en dobbelt maaskee kun lidet betydelig Anmærkning. Først, saasom her mældes nu alt om visse bestemte Aars-Tal, og visse mærkværdige efter hinanden følgende Konger, saa kan allerede Chronologie og Kongefølge ikke ansees for saa ganske ubestemmelig, og det er i den Henseende falden Recensenten ind, at en vis bestemt Følge af Aar og Konger vilde maaskee ikke have været et utienligt Hielpemiddel for de Unges Hukommelse og givet dem noget mere Lys i Tildragelsernes Sammenhæng. Dette maa nu være overladt til Hr. Forfatterens egen og Skolelæreres bedre Betænkning. Den anden Anmærkning er vel kun Bagatel. Det havde nemlig maaskee været bedre, om de store Hoved-Perioder havde været betegnede med store Romerske Tal, de mindre Perioder under den historiske Hoved-Periode, med mindre, og endelig de 7 Artikler ved hver Periode med arabiske Tal. Her ere tvertimod de

mindſt betydelige Artikler udmærkede ved de ſtørſte Tal, ſom de mærkværdigſte, Hoved-Perioderne med mindre, og dog ikkun den tredie, og dennes mindre Perioder ere derimod ſlet ikke udmærkede ved noget Tegn, uden ved blot en Udgang, hvor de ende og begynde. Enhver veed, hvad bequemme og proportionerede Afdeelings-Tegn gióre dertil, at man læt og i en Haſt overſeer det Hele i ſine ſærſkilte Deele. Endogſaa i Hiſtorier, ſom ey ere ſkrevne for Ungdommen, har man ey anſeet Periodens og Hoved-Afdeelingers vel udmærkede Afſætning for ſaa ſtor en Bagatel, at den jo af alle Hiſtorieſkrivere tages i Agt. Her ſeer det i Begyndelſen ud for unge Mennesker, ſom alt var blandet mellem hinanden. —— Nu da den hiſtoriſke Hoved Periode, ſom gaaer fra 800. efter C. F. indtil vor Tid. Holberg har i ſit latinſke Compendio Hiſtoriæ Univerſalis antaget 5 Perioder i den hele Danſke Hiſtorie. Vor Forfatter har fundet for godt at formere dem til 7 og det blot af den hiſtoriſke Hoved-Periode. Dette er gaaet ſaaledes til. Af Holbergs hedenſke Periode har han udgiort ſine tvende Hoved-Perioder den mørke og fabelagtige og Begyndelſen af den hiſtoriſke; hvilket er det ſamme, ſom om han havde fulgt Holberg, og inddeelt hans førſte hedenſke Periode i 3 Tids-Aldere, den mørke, den fabelagtige, og den førſte hiſtoriſke, ſom ſiden varer ved i de følgende Perioder. Det Stykke af den hiſtoriſke Tids-Alder, ſom hører til den hedenſke Periode, har han giort til en førſte Periode af ſin hiſtoriſke Hoved Periode, og regnet den fra 800. kun til Gorm den Gamles Død 939., og af det Tidsløb derfra til Haarde Knuds Død 1042. har han giort en anden Periode. Dernæſt af det hele Tidsløb derfra til den Calmariſke Forening har han giort tvende, og antaget det Aar 1252., da Slesvig fik ſin beſtandige Hertug til Grændſeſkiæl imellem dem. I det øvrige ſvarer hans Inddeeling til Holbergs. Det vilde ikke være vanſkeligt end mere at forøge Periodernes Tal, om det var kun til noaen Nytte, og ingen Skade. Den korteſte Afdeeling, naar man endelig vil vige noget fra Holberg, er denne:

I) Hedniſke Hoved Periode.
1) Mørke Tids-Alder, til henimod C. F.
2) Fabelagtige Tids-Alder, til 800. efter C. F.
3) Hiſtoriſke Tids-Alder fra 800. o. v. f.

II) Christelige Hoved-Periode.
1) Periode fra Knud den Store til den Calmariske Foreening.
2) Periode, derfra til Reformationen.
3) Periode, derfra til Souverainitetet.
4) Periode, derfra til vor Tid.

Forfatterens Afdeeling seer saaledes ud i Tabelle:

I) Mørke Tids-Alder til den sidste Othin henimod C. F.
II) Fabelagtige Tids-Alder til 800. efter C. F.
III) Historiske Tids-Alder fra 800. o. s. v.
1) Periode fra 800. til 939., og Gorm den Gamles Død.
2) Periode, til 1042., og Haarde Knuds Død.
3) Periode, til 1252., da Slesvig fik sin bestandige Hertug.
4) Periode, til 1397. og den Calmariske Foreening.
5) Periode, til 1536. og Luthers Reformation.
6) Periode, til 1660. og Souveranitetet.
7) Periode, til 1766. og Frider. V. Død.

Nu den første Periodes Hoved-Tildragelser i Flæng. Dannemarks Erobring ved Gorm den Gamle, og Norges ved Harald Haardfager. Saasom Holbergs Dannemarks Historie saa vel som hans Compendium Historiæ Universalis rimeligen er i mange Disciplers Hænder, saa skulde det ey have været for dem en unyttig Anmærkning, der neden under Texten havde angivet nogen Grund til den betydelige Uovereenstemmelse, at det tillægges her Gorm den Gamle, som hos ham tillægges en Gorm den Grumme, der efter hans Meening er en langt anden end Gorm hin Gamle, der gaaer langt foran. Islands og Færøernes Bebyggelse ved Anledning af Norges Erobring. De Danskes og Norskes Udvandringer og Tog under Titel af Normanner, med foregivne Aarsager dertil. Christendommens Indførelse i Dannemark ved Anscharius. Erkesædets Stiftelse til Hamburg. Aarsager som befordrede og forhindrede Christendommens hastige Udbredrelse. Af hvad Aarsag Forfatteren fortæller dette i Flæng for unge Mennesker, uden nogen Afsatz eller anden Destinction, og uden at følge Aars og Konzers Orden, det veed Recensenten ey at angive nogen særdeles Aarsag til. Om endogsaa blot Marginalia havde været

tilføyede, vilde det fortræffelig have hiulpet unge Mennesker til i en Hast at overse det Adskillige i enhver Periodes Indhold, og desto bedre at huske det igien efter første Giennemlæsning. Man vil forbigaae de sædvanlige 7 Artikler ved hver Periode. — **Anden Periode** fra 939. til 1042. Her fortælles nu, og det mere ordentlig efter Aarstal og Kongefølge en **Harald Blaatands, Svend Tveskiægs og Kong Knud den Stores Bedrifter**, skiønt i Fortællingen ey udmærkede fra hinanden ved nogen Distinction. I samme uafbrudte og fortløbende Fortælling er ogsaa her tilføyet, hvad som ellers i de sædvanlige Artikler pleyer for sig selv at anføres. Forfatteren har dertil vel angivet sin Aarsag, men for **Analogiens** Skyld kunde det dog have været anført under en egen almindelig Rubrique, hvor under de øvrige smaa Artikler vare sammensmeltede, som de og her virkelig ere. — **Tredie Periode** fra 1042. til 1252. Her fortælles nu de bekiendte Danske Kongers Bedrifter, eller rettere nogle under dem forefaldne Hoved-Tildragelser, dog immer saaledes, at Forfatteren snart har fat paa Dannemark, snart Norge, snart Island, og Holsteen, slipper dem igien og kommer til dem igien, saa det turde være vanskeligt endog for en i Dansk Historie øvet Læser at samle alt dette tilsammen i Hovedet, og skulde han maaskee hellere have ønsket i det mindste Fortællingen i hver Periode heel og holden og uafbrudt for hvert Rige. Det maa beroe derved, at den Norske og Holsteenske Historie lade sig bequemmeligen afhandle og fortælle efter Perioderne i den Danske. Kun dette vedkiender Recensenten, at mange kunne slet ikke fordøye den smaahakkede Fortælling af hele Rigers og Landes sammenhængende Historier, og den Blanding af flere Rigers Historie, hvorved man i een og samme Tid forsættes saa pludselig af et i andet Land og Rige, saa man tilsidst selv ikke veed i hvilket man er. Men det vil nu meget beroe derpaa, hvorvidt Discipler i Skolerne og deres Lærere finde sig tiente med disse Adspredelser. Noget kommer her og for i Historiens Fortælling, for Ex. S. 50 og 51, hvad der siges om Valgrettighed og Kongemagt, det synes meer at henhøre til de sædvanlige tilhængte Artikler. Til disse Artikler er her føyet et Stykke om Norge i sær, blot under den Forskrift **Norge** — **Fierde Periode** fra 1252 til 1397. Her beskrives Rigets slette og forfaldne Tilstand

un

under Kongerne Chriſtopher I., Erik Glipping, Erik Mendved, Chriſtopher II. og Waldemar III. (eller IV.) hvortil er anført adſkillige Aarſager. Deriblandt anfører han og Chriſtopher IIdens ſlette Regiering, ſom vel ikke kan nægtes, endſkiønt der vel meget kan ſiges til Forſvar for denne Konge i Henſeende til hans haarde Haandfæſtning, ſamt Adelens og Geiſtlighedens ſlette Forhold, i ſær i at fornægte ham al Hielp til at afbetale hans Faders Gield, ſom han havde maattet forbinde ſig til, og der dog var ham plat umuelig uden Skatters Paalæg. Man kan derom efterſee den Anden Deel af Hr. Conference-Raad Koefod Anchers Lovhiſtorie. Dette Adelens og Geiſtlighedens overmodige og ſelvraadige Forhold har og Forfatteren ſiden berørt iblandt Aarſagerne til Rigers ſlette Tilſtand. Tilſidſt om Dronning Margrethes Regimente, Rigernes Foreening under hende, og med det ſamme noget om Holſteen. Herpaa tilføyes ſtrax de ſædvanlige ſmaa Artikler. Hvoreſter følger imod Sædvane og Analogie noget mere om Holſteen i denne Periode, og ſaa det Stykke, ſom angaaer Norge, med tilføyede tvende Artikler om Regieringsform og Handel. — Femte Periode fra 1397. til 1536. Fra nu af har Forfatteren fortalt ſin Hiſtorie med en meer udmærket Orden og Diſtinction for enhver Konge. Man veed ſelv hvad man her har at vente, Hoved-Tildragelſer under en Dronning Margarethe, en Erik, en Chriſtopher, og Kongerne af Oldenborg indtil Chriſtian III. og Reformationen. Prøver paa Forfatterens Upartieſkhed i ſin Fortælling finder man nok af tilforn under forrige Konger, og her i ſær i Chriſtian II. Hiſtorie. Vore Læſere ſkiønne nu vel ſelv, at vi af de tvende følgende Perioders velbekiendte Oldenborgiſke Konge-Hiſtorie kan ikke have noget beſynderligt at anføre eller at anmærke derved, uden det ſkulde være dette, at da hver Konges Hiſtorie falder noget meer udførlig, end i de forrige Perioder, ſaa havde det været Godt, om man havde kommet de Unges Hukommelſe til Hielp deels med mere udmærkede Udgange ved Begyndelſen af enhver Konge, ſom kunde have været udmærkede med deres Navnes Overſkrift, deels med enkelte Udgange for enhver under dem forefalden Hoved-Tildragelſe, ſom ogſaa ved Marginalier maatte have været betegnede. Uden Tvil ville nogle Lærere af ſig ſelv falde derpaa, at lade deres Diſcipler ſelv af-

ſkrive ſig ſaadanne Marginalier i Randen af Bogen, hvorefter de kunne indrette deres Spørsmaale til dem. — Recenſenten ſeer ikke rettere, end at man jo har billig Aarſag at være forſynet med Tingenes og Begivenhedernes Valg. Hvad Forfatterens for en ſtor Deel ulaſtelige Sprog og Stiil angaaer, da finder Recenſenten dem ſom i hans andre Værker, ikke at han ſkulde have giort ſig nogen ſaa beſynderlig Flid derfor, ſom man kunde have ventet af en Skolelærer, der havde Sproget og dets hiſtoriſke Veltalenhed i ſin Magt, og vilde føre en Stiil, der ſkulde tiene til Mønſter for unge Mennesker. Man vil nok finde en Deel lange Perioder og Satzerne i dem ey altid ſaa tydelig med hinanden forbundne, ſaa den hele Sammenhæng i en Haſt kan overſees, ey heller ved ſaadanne Diſtinctioner adſkilte, ſom en Lærer i en danſk Stiil burde tillade ſin Lærling, ſom for Ex. naar en hele Sider lang Periode har ſine enkelte Led forbundne med hinanden ſom i en Kiæde ved Semicolon, og der dog løber meer end eet Punktum ind imellem og bryder Kiæden overtvers (See S. 51 og 52 i Opregnelſen af Kong Svend Eſtrithſens Sønner.) Paa Forfatterens Orthographie vil man ſielden finde noget at udſætte, uden for Ex. at han ſkriver med Forſæt Del, dels, tildels, meſtendel, endel, maaſkee urigtig for Deel, deels, tildeels, meſtendeel, en Deel. Diſſe i en anden Bog end for Ungdommen virkelige Bagateller erindres nu viſt ikke af Dadleſyge. Man vil kun ſige ſaameget dermed: 1) Saadanne Smaaheder pleye gemeenlig vore ſtore og lærde Kritiſke Skeibentere at anſee ſom uden for deres Rang: Recenſenten vil kalde det en dem ey uanſtændig gratia negligentia i Henſeende til ſmaa Skole-Pedanterier, der dog ſtaae Skolelærere meget vel an: 2) I den Henſeende ſkulde det ikke have været unyttigt, om en i Sprog og Stiil nøyagtig og Veltalende Skolelærer, havde ordnet og indklædt, hvad en anden med kritiſke Underſøgninger og høyere hiſtoriſk Lærdom beſkæftet Mand havde ſamlet til Ungdommens Nytte: Denne ſamme, længe bevandt med Ungdommens Underviisning, ſkulde da vel heller ikke have forglemt nogle ſaadanne methodiſke Kunſtgreb, hvorved der kan kommes de Unges Hukommelſe til Hiælp: 3) Saaſom Forfatteren ſelv har havt den ædle Beſkedenhed, at overlade til oplyſte Skolelærere ſelv at ramme den bedſte Maade i deres

Un-

Underviisning; saa kan han heller ikke ville have dette sit Udtog anseet anderledes, end som en brugbar og for en stor Deel allerede velordnet Samling af Materialier til historisk Kundskab om Fædernelandet for Ungdommen; hvorved han for Resten maae ville have det overladt til oplyste Læreres egen Skiønsomhed, om de finde det tienligt i Henseende til Orden og Methode at giøre nogen Forandring til Lættelse for Ungdommen. Vist er ogsaa det, at Methoden i Underviisning kan og bør af alle Ting mindst bindes til Regler, hvorefter man maatte gaae frem. Ved et offentlig, eller privat Forhør over Ungdommens Fremgang spørger og en fornuftig Censor kun om hvad den veed, og ey om Maaden, paa hvilken den er kommen til at vide det. Altsaa kan man med Sandhed gratulere Fædernelandet med en brugbar Læsebog over dets Historie, brugbar for enhver, der har Leylighed og Forstand til at giøre den bedste og bequemmeste Brug deraf, da vel ey ethvert ungt Menneske kan selv gaae saa lige dertil som til sit Holbergiske Compendium. — Hvad i Almindelighed den Historiske Methode angaaer, da kan Recensenten efter sit, maaskee svage Begreb slet ikke faae den Methode i Hovedet, der endten i den almindelige eller nogen besynderlig Historie immer afbryder Historiens Kiæde, saa man maae fare fra et Rige til et andet, og under denne idelige Frem- og Tilbagegang opsamle hvert Riges Historie i Stumper og Stykker, hvilke man siden maae samle tilsammen og opsøge paa adspredte Steder for at faae en heel sammenhængende Historie deraf over hvert Land og Rige. Det er Synchronismus, man i sær med den Methode har for Øyne. Men en lykkelig Hukommelse hiulpen desuden ved Synchronistiske-Tabeller, vil uden Tvil i den Henseende slet ikke finde nogen Vanskelighed. Hvad man endelig vil tilføye om Landenes Religion, Videnskaber, Handel, Sæder o. s. v. maatte 1) være besattet under et meer almindeligt Begreb end just ved enhver enkelt Periode, da det for den største Deel i den Henseende seer ud i een Periode som i en anden, og man ellers let kan forfalde til unyttige Igientagelser: 2) maatte det ikke just bestaae i almindelige Domme der over, men meget mere i Fortællinger om hvad som i den eller den Henseende virkelig er skeet; hvoraf da en Læser let selv kan fælde Dommen. Men man skal da herved

ikke ſaa læt kunne vogte ſig for unyttige Igientagelſer, naar man deraf vil giøre ſærſkilte Artikler: hvorfore det altid er kommen Recenſenten for, ſom diſſe Artikler bedſt kunde indlemmes i Hiſtorien ſelv, dog udmærkede ſom ſærſkilte Hoder og Udgange med deres Marginalier. —— Nær havde Recenſenten glemt, at man i Forfatterens Betænkninger og Domme ſavner ikke det man i ſær vil vente i en hiſtoriſk Skolebog, Skiønſomhed og Fornuft. Overalt fordrer man den Skiønſomhed i en Hiſtorie, at Skribenten ikke kommer frem med overilede Domme over Perſoner, men fortæller i al Oprigtighed deres Handlinger og Forhold, da Fortællingen, om den kun er characteriſtiſk nok, er nok til at bedømme Perſonen. Saa var det for Ex. alt for overilede Domme, om man vilde begynde en Konges Hiſtorie ſaaledes: **Denne var en ond Konge, førde et ſlet Regimente, eftertragtede Enevolds Regieringen** o. ſ. v. Alt dette er noget man først ſkal dømme af hans Bedrifters Hiſtorie og Levnetsbeſkrivelſe, og det kan en Læſer ſelv giøre. Ofte har en Konge i Begyndelſen aldrig havt andet i Sinde end blot til ſine Underſaatters almindelige Bedſte at indſkrænke nogle Stænders næſten Enevolds Magt og deſpotiſke Herredømme, ſom de har vidſt at rykke til ſig paa den Kongelige Magts og de andre Stænders Bekoſtning. I ſaa Fald kommer den **Dom** for tidlig, at han har eftertragtet Enevolds-Regiering. Man maae følge ham Skridt for Skridt i Hiſtorien, for at ſee, om han ikke først er bleven bragt ſaavidt, at han nødvendig maatte bekomme endten al Magt eller ſlet ingen i Hænde, førend der kan tales om nogen Enevolds Eftertragtelſe, og endda bør det af Fortællingen kunne ſkiønnes, om Skylden har været mere paa hans end Underſaatternes Side, for ey at formaſte ſig med den Beſkyldning, **at han har været en ond Konge, ført et ſlet Regimente** o. ſ. v. Saaledes naar Holberg ſiger om **Chriſtopher II., at Underſaatternes Klagemaal ikke vare ilde grundede, at Chriſtopher var ingen god Konge**, da er der i Forveyen intet anført endnu, ſom kan beretfige ham til denne Dom, uden dette, at Kongen for at komme til Regieringen havde indgaaet ſaa haarde Forpligtelſer, ſom han aldrig var i Stand til at holde uden ſine Underſaatters Hiælp. Men det var mere en Feyl paa deres end paa hans Side, da de jo ikke burde have forlangt,

langt, hvad der ikke kunde holdes, naar de selv ikke vilde hiælpe dertil. Deres Klagemaal var ligesaa ilde grundet, som dens, der beskiænker en Person, som han ved der i Drukkenskab ikke kan regiere sig selv, og saa siden lader ham tiltale for overlastig Opførsel imod sig. Ved saadanne overilede og formastede Domme har en Regent ofte faaet Navn af Tyran og Despot, og en anden af den eyegode og milde Landsfader, begge uden Fortieneste. Ungdommen bør i sær ikke vænnes til saadanne formastelige Overilelser. I denne historiske Læsebog tør man heller ikke frygte derfor. Vel siger Forf. strax i Begyndelsen om Christian II, at han var hidsig og stræbede efter Enevolds Magten, hvilket, om det end siden blev sandt, kan her synes at være for tidlig sagt. Men det gjøres godt igien med det han har føyet til, at Adelen og Geistligheden gave stor Anledning dertil ved deres Overmod og Almuens Mishandling, hvorved han synes at formilde sin Kritik og forklare den derhen, at det er siden bleven til Hidsighed, hvad der i Begyndelsen har kun været Nidkiærhed imod Overmod og Mishandling. Ved Modstand falder Nidkiærhed ud dertil, og man fatter ofte da videre Hensigt end man i Begyndelsen har havt. Eyheller har Forfatteren forpakket sin Fortælling med egne Reflexions-Harangver. Endog saadanne smukke Enthymemata og Epiphonemata komme sielden for S. 73. Dyden kan ey aldeles forgaae. S. 92. Saa frygtsom er den onde Samvittighed, naar Modgang møder den.

Halle. D. Frantz Dominicus Häberlins neueste teutsche Reichsgeschichte von Anfange des smalkaldischen Krieges bis auf unsere Zeiten, als eine Fortsetzung seiner bisher herausgegebenen teutschen Reichsgeschichte in den zwölf ersten Bänden des Auszuges aus der neuen allgemeinen Welthistorie 1774. 1 Alph. 3. A. st. 8v. Enhver Elsker af den tydske Rigs Historie, vil være den berømte Forfatter Tak skyldig, at han her har leveret den lykkelige Begyndelse til sin Rigshistories Fortsættelse. I Fortalen fremlægger Forfatteren betydelige Anmærkninger, Tilsatzer og Urskrifter, som høre til de første 8 Deele, og som ere blevne ham meddeelte af Hr. Regierings-

raad

raad og geheime Archivarius Speis til Plassenburg, dog har kun en Deel deraf for denne Gang kundet blive indrykket. Herved udmærker sig Hr. Regieringsraaden frem for saa mange andre Archivarier, der endten af Dumhed eller af en nedrig Misundelse ikke ville bekiendtgiøre noget af de dem anfortroede Skatter. Mestendeels vide disse Sidste ikke, hvad der virkelig maae blive hemmeligt, og hvad der uden al Skade kan overgives til Trykken. Iblandt disse nu her aftrykte Tilsatser synes dette Document det vigtigste, hvori Kong Venceslaus udnævner sin Fetter Margrøve Jobst til Mähren 1389 til sin General-Vicarius og Locumtenens i Italien. Hr. G. R. Häberlin havde selv giort Factum mere bekiendt af en Kongens Skrivelse til Pave Bonifacius IX. hos Raynald i det fierde Bind af hans Uddrag. Her er altsaa et endnu vigtigere Bevis. Hr. Spies dømmer fuldkommen rigtig, at den er saa fuld af Cauteler, som om den var bleven opsat af Bartolus og Baldus. En paa den Tid saa kaldet Jurist maae og virkelig have opsat den. Dette vise de hyppig anførte Leges af Codice og den hele forvirrede Fremstilling, som Concipienten har giort sig. I Værket selv har Forfatteren brugt samme Skrivemaade, samme Omstændelighed i Udførelse, samme Nøyagtighed i Begivenheders Bemærkning og Grundighed i Kilders og Hiælpemidlers Brug, som ligge for Øyne i de første 12 Deele af Værket. Dette Bind indbefatter Aarene 1546-1551, og altsaa den Smalkaldiske Krig og dens første sørgelige Følger. I den Første Fortælling er Forfatteren billig noget omstændelig, og giver fornemmelig Høvedernes Eenighed Skyld for det ulykkelige Udfald paa Tingene. Landgrave Philipp burde alene have havt Obercommando, saa skulde Tingen uden Tvil have faaet et andet Udfald. Ved Fortællingen om Slaget ved Mühlberg er der saa lidet om Churfyrst Johann Friderichs Forrædere, hvis Anklagelse vel ikke er grundet paa blotte Traditioner. Over Keyser Carls Forhold, at han uforhørt i Krigsleyren fradømte en Churfyrst Hovedet, afholder Forfatteren sig fra al Dom. I Henseende til den saa omtvistede Omstændighed ved Landgrævens Fængsel til Halle, søger han at undskylde Keyseren selv, og vil, at kun de Keyserlige Betientere har handlet utroe og imod given Ordre. Om den haarde Bebreydelse, som man i de nyere

Tider

Tider har giort den fortræffelige Landgræve, at han nemlig skulde have forraadt Churfyrsten, finder man her intet. Formodentlig har Forfatteren troet, at det ikke var fornødent at forsvare denne uden Modsigelse uskyldige Fyrste. Hvad som er forefalden paa den uforglemmelige Rigsdag til Augsburg 1547 er her atter nøye fortalt, og Historien om det saa kaldte Interim er meget fuldstændig. Endnu immer maae man forundre sig over, hvad for falske Begreber man i Tyskland til den Tid har havt om den høyeste Magtes Grændser i Henseende til Religionens Væsen, og hvorledes man saa gandske uden Skye har med Straffe-Sværdet i Haanden vildet paatvinge Menneskene er vis Troes Formular. Endogsaa mod den fangne Churfyrst gik man paa den haardeste Maade til Værks S. 439, da han ikke vilde antage det saa kaldte Interim. Den Rolle, som endnu 1557 Biskoppen til Arras spiller, giver nokſom at forstaae, hvad vi Protestanter havde at vente, hvis ikke Forsynet hereſter havde reddet os. Han sagde udtrykkelig til Censoren til Augsburg, at Keyseren kunde giøre Love i Religionen, og da denne svarede, saa sagde han til ham, Hebe dich hinaus, du Bestie! Herved ere de Efterretninger om de verdslige Rigsdags-Sager og de derpaa fornyede Rigslove ikke forgiættede, men mange skiønne Bidrager ere blevne leverede til sammes Historie. Iligemaade er den mærkværdige Rigsdag af 1550 særdeles vel beskreven. I Almindelighed finder man i dette Bind, saa bekiendte de da forefaldende Begivenheder endogsaa ere, et stort Antal af de brugbareste Bemærkninger til den tydske Statsforfatnings Historie.

Frankfurt og Leipzig. Die Schriftlehre von der Dreyeinigkeit, worinn Jede Stelle des neuen Testaments, die diese Lehre angeht, besonders betrachtet, und die Gottheit unsers hochgelobten Heilandes nach den Schriften bewiesen und erklärt wird, von Samuel Clarke. Mit einer Vorrede Sr. Hochw. des Hern D. Joh. Sal. Semlers. Nach der dritten vermehrten und verbesserten Auflage aus dem Englischen übersetzt. 1774. 1 Alph. 12 A. — Clarkes Navn er berømt. Originalen kom første Gang for Lyset i Aaret 1712. Man veed hvad Opsigt den har giort. Man har stridt derover

over i mange Aar med stor Iver i Engeland, og en stor Mænade Stridskrifter ere ved den Leylighed komme for Lyset. Alt nok for at opvække Læsernes Opmærksomhed paa dette Skrift, om endogsaa Indholdets Værd, Vigtighed og Brugbarhed ikke var saa stor, som den virkelig er. Men for at føre sig Skriftet til Nytte behøver man just ikke at have de selvsamme Forestillinger om Christi Person, som Clarke derom har giort sig. Enhver, han maae antage om Christi Person hvad Theorie han vil, kan trække Fordele af Bogen, saafremt han ellers selv vil tænke og prøve, og bygge sit Systeme paa Bibelens Udsagn. Den fuldstændige Samling af alle de Steder i det N. Te, 1251 i Tallet, hvori der forekommer noget, som har Hensigt paa Faderen, Sønnen og den H. Aand, var allerede for sig selv Umagen værd, da det er unægteligt, at Intet kan være et bedre Hiælpemiddel til at finde den sande skriftmæssige Forestilling om Christo, end naar alle Paralleleske Steder i det N. Te saaledes sættes ved Siden af hinanden, at man læt med et Øyekast kan overse dem. Dertil kommer endnu de hist og her indstrøede Anmærkninger af Forfatteren, og de tilføyede vigtigste Steder af de gamle Kirkefæders Skrifter. Værkets Brugbarhed vil endnu blive meget mere forøget, naar den ubekiendte Oversætter vil opfylde sit Løfte, og i et eller to følgende Bind endnu levere det, der saa vel af de anseeligste engelske Theologer er bleven erindret imod Clarke i Stridskrifter, som og hvad han selv har svaret paa Hinés Indvendinger. Recensenten har allerede længe siden ønsket et vel indrettet Udtog af den store Rad af Bind, som til den Tid ere blevne skrevne i Engeland; og som indbefatte det Vigtigste, hvorpaa Sagen fornemmelig beroer ved en prøvende Sammenlianing imellem det Arianiske og Athanasianiske Systeme. For Resten maae saa vel Indholdet som Indretningen i det Clarkiske Skrift være saa vel bekiendt for alle dem, der giøre nogen Paastand paa theologisk Erudition, saa man ikke behøver at give nogen vidtløftig Recension eller Beskrivelse deraf. Nok med faa Ord at melde, at foruden Indledningen bestaaer Værket af trende Deele. I den første Deel blive de Skriftsteder, som kunne have nogen Indflydelse i den Læres Bestemmelse om Treenighæden, samlede og hist og her kortelig oplyste. Det anden Deel indbefatter i 55 korte Satzer det

Lære

Lærebegreb, som efter Clarks Meening skal lade sig udlede af de samtlige Skriftstæders Sammenligning. Ved enhver Satz ere tilføyede oplysende Anmærkninger, som betræffe de ældste Kirkefædres Forestillinger om den i Satzen udtrykte Sag. Den tredie Deel beskæfter sig med de Steder i det Engelske Liturgie, der have nogen Hensigtelse paa den Lære om Treennigheden. I Fortalen viser Hr. D. Semler Skriftets store Nytte, og Uskadeligheden af Oversættelsen; dog saaledes, at han tillige bekiender, at han ingenlunde kan biefalde det Clarkiske Systeme, ey heller i Besynderlighed samtykke derte, at den lærde Engelænder bygger saameget paa Kirkefædernes Anseelse. Hr. D. Semler giør ved den Leylighed tillige nogle Bemærkninger over Oprindelsen, Hensigten, Beskaffenheden og Forbindtligheden af gamle fordum fastsatte Læreformer. I det tredie Ark af denne Fortale paa den sidste Side har indsneget sig en Trykfeyl, der giver en gandske forkeert Forstand. I Stedet for „die Arianer bestreiten einen physicalischen Zusammenhang bey der Natur" maae det hedde, beschreiben.

Hannover. *M. J. Marx* Med. D. Observationum Medicarum P. I. sistens usum & abusum vesicatoriorum in delirio febrili, hist. accurratam febris tertianæ epidemicæ prioris anni Obss. de Scrophulis, obscuritate Visus, de ventriculi imbecillitate cum aliis qvibusdam ex flatibus subortis symptomatibus, de catarrho suffocativo ex affecto Asperæ asteriæ Capite, de usu Olibani in fluxu uterino 1774. 126. S. 8v. Forfatteren befinder sig for nærværende Tid som den jødiske Meenigheds Læge til Hannover, og udgav for to Aar siden, da han opholdte sig til Dessau, en anden liden Samling af Bemærkninger, som bleve med Bifald optagne. Misbrugen af Blæreplasteret i flere Tilfælde bliver her vel oplyst. Det kan ikke hæve alle Arter af Deliriis, og nogle af samme forøger det aabenbar. De skarpe Deele af de spanske Fluer absorbere sig i Blodet, pirre, smelte, og kan undertiden hidse. Forsigtigheds Reglerne ere her vel bestemte. Den her beskrevne tredags vedholdende Feber var smitsom. Den kom aabenbar af en Fordervelse i Galden. Brækvinsteen i smaa Doser, og Huxhams Spisglasvin giorde Forønskte Virkninger. Rivers

Salt-

Salt-Mixtur ligeledes. Hr. M. troer ikke paa de beſkrevne Underkræfter af den fixe Luft (S. 79.) Om udvortes Feber-midlers Virkninger og deres Værd. Over Chinabarkens og Aareladens Brug i denne Feber. At Ophthalmien ofte er rheumatiſk, og Chinabarken med Tinctur af Quajak nyttig. De beſværligſte Tilfælde, ſom kom af en Svaghed i Maven, forſvandt paa et ſtærk Pulver. En vandagtigt Hals-Hævelſe, ſom truede med Stikflod, blev hævet ved ſaadant Middel, ſom ſkaffede Slimen bort, og udvortes ved det Prinzliſke Liniment. Olibanorum hialp en 50 Aars gammel Kone, ſom efter den hæftigſte hæmorrhoea Uteri endnu immer var plaget med Kramp i Utero og Blæren, og den hvide Flod. Middelet var en Opløsning af Vihrak afreven med Sukker, blandet med Tinctur af Chinabark i ſvagt Kannel-Vand.

Hamburg. **Triſtram Shandys Leben und Meynungen. Neun Theile.** 1774. 8v. Man roſer meget denne Overſættelſe, ſom den, der i rigtige og træffende Udtryk, Naiveteet og Velklang fuldkommen opnaar ſin Original, og ſkal i den Henſeende have mærkeligt Fortrin for den tydſke Overſættelſe, der tilforn af ſamme Skrift er udkommen til Berlin. Men man beklager, at man ey har kundet levere dette ſmukke Arbeyde uden ſaa mangfoldige Trykfeyl, af hvilke nogle endogſaa forandre Meeningen. Overſætteren har i Fortalen givet et halvt Haab om et Real- og Verbal Lexicon over **Triſtram Shandys** Levnet og Meeninger, ſom vel ikke turde være overflødigt.

Leipzig. **Die Vornehmſten Urſachen vom dem Verfalle der Religion mit ſeinen traurigen Folgen in Abſicht auf dem Staat.** 1774. 2 A. 8v. Den ubeynævnte Forfatter troer, at Religionen for den ſtørſte Deel af mange bliver foragtet, fordi der iblandt Proteſtanterne anvendes ſaalidet paa Gudstieneſtens udvortes Pragt, og der ſørges ſaa ſlet for de Geiſtlige. I ſær gior han en meget beklagelig Beſkrivelſe over den uſle Tilſtand, i hvilken mange Landsbye-Præſter befinde ſig og gior viſſe Forſlag til at afhiælpe Samme. I nogle Stykker troer man vel ikke Forfatteren har Uret, men man frygter kun, at hans Foreſtillinger og Klager ville være forgiæves.

No. 34.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 22de Auguſt. 1776.

Kiøbenhavn. Jerusalems Betragtninger over Religionens fornemmeſte Sandheder. Overſat af Peder Topp Wandal. Anden Deel. 1775. 346 S. ſt. 8vo. Nærværende Deel af dette ſaa betydelige Skrift indbefatter 3 Betragtninger, af hvilke den første Betragtning underſøger og afhandler det Spørsmaal, Om i Almindelighed en overordentlig guddommelig Underviisning om Religionen eller en Aabenbaring kan beſtaae med Guds Viisdom? Forfatteren aabner ſig Indgang i denne Betragtning med at foreſtille den Tilſtand, de første Mennesker maatte have geraadet udi, naar de havde været overladte til ſig ſelv, og ikke havde haft nogen umiddelbar Anviisning. Denne Foreſtilling er nu saa temmelig indrettet efter det vi vide af Hiſtorien om det hedenſke Afguderie. Særdeles mærkværdig er den Contraſt, at den menneſkelige Fornuft har taget ligesaa meget af i den sande og reene Guds Kundſkab, som den i andre Kundſkaber har taget til. Det skal derfor, meener Forfatteren, være vanſkeligt for Fornuften, at trænge igiennem til et eeneſte allerhøyeſte Væsens Erkiendelse. Philoſophien i den hele græſke og romerſke Verden skal ikke have haft den reene og sande Kundſkab om et eeneſte høyeſte Væsen, og den derpaa grundede Viisdom og Dyd, men i Stedet derfor Religion fuld af Fabler og Forargelſer. Dog nægter Forfatteren ikke, at der jo i alle gamle Nationers Afguderier og

Religions-Fabler findes Spor efter Kundſkab om et eeneſte guddommeligt Væſen og Egenſkaber, ſom ved diſſe Fablers Udtydning lader ſig opdage. Men herved møder nu det vigtige Spørsmaal, hvo fra vel denne allerældſte Guds-Kundſkab, fra hvilken den menneſkelige Fornuft ſiden har forvildet ſig? Forfatteren paaſtaaer, at Kilden dertil bør ſøges i den menneſkelige Kiøns første Oprindelſe, og at GUd i Skabelſen maa have givet Menneſkene de første væſentlige Begreber om ſig ſelv og deres Beſtemmelſe og Forhold imod ſig, ſom deres GUd og Skaber. At denne Kundſkab ſaasnart kunde tabe ſig, det finder ſin rimelige Grund i Menneſkenes Svaghed og Naturens Løb. Men om man derhos fandt, at GUd dog har haft en beſynderlig Omſorg for Sandhedens Vedligeholdelſe, kunde man ey andet end i alt dette anſee den for en beſynderlig og ſtor Velgierning. Paa den Indvending, at GUd maatte have forſeylet ſin Plan og Henſigt med den menneſkelige Fornuft, ſom den, der ſkulde veylede dem til Sandheds Erkiendelſe, naar en ſaadan Omſorg for Sandheden Vedligeholdelſe ved en beſtandig Aabenbaring ſkulde desude være fornøden, ſvarer Forfatteren, at man ikke forud maa beſtemme, hvad der ſtemmer overeens med Guds Viisdom eller ikke, og at vi ikke kan domme derom uden a poſteriori og efter det, vi virkelig finde for os. Saa meget kan ikke nægtes allerede, at jo en ſaadan Omſorg af Forſynet for Sandhedens Vedligeholdelſe midt iblandt hine Fornuftens utallige Forvildelſer vilde være, efter denne Verdens Tilſtand, de bequemmeſte og ønſkeligſte Velgierning, GUd nogenſinde kunde bevise den. Man indvender og, at ſaadan en Aabenbaring ey er given alle Nationer over hele Verden. Forfatteren ſætter derimod den ligeſaa ulige Uddeeling af andre legemlige og naturlige Fordeele til de mangfoldige Folkeſlægter paa Jorden. Overalt i den hele Natur er der en Gradation i Fordeele, ſom een Claſſe af Skabning har for en anden. Samme Ulighed i Fornuftens Lys. En almindelig Aabenbaring forkyndet alle Menneſker, i alle Verdens Egne, paa ſamme Tid i een og den ſamme Grad af Lys, lader ſig efter Forfatterens Meening ikke tænke. Meer overeenſtemmende med Guds Viisdom og Kiærlighed ſkal det være, at han har ladet det fuldkomnere Lys først opgaae i de Egne, hvor Menneſkeligheden var beredt til dets Antagelſe, og efterhaand

lad

lader det udbrede sig ogsaa over de andre Egne, eftersom de blive bequemme dertil. Denne langsomme Fremgang vil man finde meget vel passende til Guds Viisdom og Godhed, naar man betragter den hele øvrige Naturens Gang, den langsomme Gang, hvorledes Menneskeligheden i Almindelighed udvikler sig, hvorledes de moralske Selskaber danne sig, hvorledes de øvrige nyttige Videnskaber udbrede sig, hvor sildig vi blive bekiendte med de meest godgiørende Lægemidler, som dog ere lagte i Naturen i den Hensigt, at de skulde tiene os dertil. Den Indvending Rousseau tilligemed andre flere har giort imod Aabenbaringen, at den nemlig efter sin egen Grundsætning skulde være den uindskrænkede Saligheds Vilkaar for alle Mennesker, da den dog ikke er bleven dem alle bekiendt, og at Gud efter den, uden Forskiæl, vil dømme alle Mennesker, Europæer og Vilde, Indianer og Mohrer, ja dømme og øvig fordømme alle, som ikke have kiendt og tient ham derefter, om han end aldrig har givet dem endten Leylighed eller Evne til at kiende og prøve den, denne kalder Forfatteren en uretfærdig Beskyldning, og han har vel Ret derudi, saa vidt man tilskriver Aabenbaringen selv saadan en Grundsætning. Men uretfærdig kan den vel ikke kaldes, saa vidt Rousseau har anseet den som en til en vis Tid herskende theologisk-dogmatisk Grundsætning, hvilken man, forført af nogle misforstaaede bibelske Sprog, med stor Iver har forfægtet og som han derfor ogsaa kan have anseet for Aabenbaringens egen Grundsætning, og er for saa vidt at undskylde, som saadan en Grundsætning ikke kunde andet end være meget anstødelig for enhver sund Fornuft og imod Guds almindelige Menneske-Kiærlighed. Forfatteren kalder selv denne Beskyldning en aabenbar Forfalskning, men at han tilskrev Rousseau denne Forfalskning, dermed giør han ham uden Tvil nogen Uret. Hvor længe er det vel siden, at den Tænkemaade har begyndt at blive herskende, at man nemlig med Forfatteren erkiender denne Sætning for en forfærdelig Grumhed, for en skrækkelig Sætning, der giør Menneskelighed og Fornuft oprørisk imod Aabenbaringen og Gud til en forfærdelig Tyran. At en og anden har indseet dette, og efter sin Indsigt vovet at erklære sig derover, det er her ikke nok, da man vel og kiender dem, som ere blevne forhadte og forfulgte derfor, og det kommer an paa hvad Meening der er den herskende, da den

Dom og skal erkiendes for at være grundet i Bibelen. I saa Fald ere mange ey at fortænke, at de har dømt Aabenbaringen selv efter herskende theologiske Grundsætninger. Fremdeles besvares den Forevending, at Gud kunde have medskabt Fornuften saadan Styrke, at den ikke havde behøvet nogen overordentlig Hielp af en Aabenbaring, saa vel som og denne, at Fornuften ved en overordentlig Aabenbaring taber i sin naturlige Værdighed og maatte forfeyle sit Øyemærke, hvortil Skaberen har givet os den. Gud er ligesaa vel virksom i at foranledige Fornuften til Fremgang i de naturlige Kundskaber, som i sin Omsorg for Religionen. Aabenbaringen er ligesaa lidet et imod Tingenes Orden stridigt Mirakel, som Lægemidlerne, hvorved de Mangler erstattes, der af andre høyere Hensigter have faaet Sted i Naturen. Overalt maa en guddommelig Aabenbarings blott-Mueligbed og Overeenstemmelse med Guds Viisdom, allerede give os Ærbødighed for en Bog, som af den oplyste Verden troes at indbefatte en saadan umiddelbar guddommelig Aabenbaring. Man vil af denne Betragtnings optnærksomme Giennemlæsning lættelig udmærke sig disse tvende Hovedsætninger, som dem, den hele Betragtning gaaer ud paa: 1) Fornuften, formedelst sin naturlige Svaghed og Uformuenhed til selv at indtrænge til Begreb om et eeneste guddommeligt Væsen, har høyligen kundet behøve en umiddelbar guddommelig Undervisning, og maa rimeligen have bekommet den i Menneskenes første Oprindelse fra Almagtens Haand: 2) En saadan umiddelbar guddommelig Undervisning er muelig og overeenstemmende med Guds Viisdom. Under Læsningen er det falden Recensenten ind at spørge sig selv, om ikke den menneskelige Fornuft mere maatte ansees som en, deels af alt for meget grublende og stridige Speculationer over et guddommeligt Væsens Natur, der af Mennesker ikke vil eller kan begribes, deels af en falsk og herskesyg Statskunst, mere forført og i sit Begreb om et guddommeligt Væsen forvildet Fornuft, end en i sig selv alt for svag og uformuende Fornuft til at fatte Begrebet? Kortere: Skulde ikke det menneskelige Hiertes tidlige Fordervelse mere være Skyld i denne Forvildelse, end Fornuftens egen Svaghed og Uformuenhed? Om end den liden Indsigt Recensenten har af Historien i Tingenes virkelige

Løb

Løb kunde berettige ham til at troe dette, saa finder han dog blot en Mangel hos Forfatteren af disse Aarsagers Betragtning, hvilke vel maatte sætte den Forestilling, han har givet om den menneskelige Fornufts Svaghed og Uformuenhed noget ned, men dog ikke skulde betage ham den rimelige Formodning, som han desuden med Forfatteren er meget tilbøyelig til, at nemlig de første Menneskers Fornuft kan dog af deres Skaber have bekommet en anden umiddelbar Anviisning, end den blotte Anledning, de kunde have haft i Naturens Betragtning. Det forstaaer sig selv, man betragter Sagen uden for Skriften efter Fornuftens Formodning. Maaskee har da dette Begreb været dem medskabt, maaskee paa nogen anden os ubegribelig overnaturlig Maade meddeelt. Men maaskee ogsaa det første Menneskes Fornuft kan ikke længe have standset, men maatte strax selv med Forundring giøre sig det Spørsmaal, **hvorfra kom du her frem, og** skabt med en moeden Fornuft maatte det strax svare, **en usynlig Haand maa have frembragt dig**, og siden nøye re eftertænke og bekræfte sig dette Svar imod al Tvil. Er den Grundsætning, **intet uden Aarsag**, os indprentet i Naturen, som det visselig synes, saa kunde Mennesket ikke længe betænke sig paa Svar. Men om endogsaa Menneskets igen Fornuft var saa stærk, at den af sig selv strax maatte satte dette Bregreb, saa seer man dog ikke læt, hvorledes en umiddelbar guddommelig Aabenbaring og nærmere Anviisning for Fornuften til og selv at giøre sig denne Slutning, kan ansees for overflødig, da den jo aldeles kunde tiene til at forebygge al Tvil, som derimod vel kunde opstaae i Menneskets Hierte, og følgelig maatte ansees for en virkelig guddommelig Velgierning. Hvad den anden **Hovedsætning** indgaaer, da har Recensenten altid troet, at det er ligesaa umueligt for den menneskelige Fornuft, at forklare og beviise, at noget er mueligt og overeenstemmende med Guds Viisdom, om at det er stridigt derimod eller uovereenstemmende dermed, grend man veed, om en Ting virkelig af Guds Viisdom er valgt eller forkastet. Ingen Undersøgning behøver større Forsigtighed end denne. Paastaaer nogen, at en vis Forandring i Verden var uovereenstemmende med Guds Viisdom, da maatte en Modstander ikke gaae videre, end til at røve hans angivne Grunde og igiendrive dem som falske, og

ugyldige, om de ere det. Vilde han derpaa vove dette Skridt altsaa er den omtvistede Foranstaltning ey overeenstemmende med Guds Viisdom, da var det alt for meget vovet. En for ham forborgen Grund kunde endnu giøre, at den var det, og denne havde Modstanderen heller ikke vidst at anføre. Ja med at sige, at noget ey er overeenstemmende med Guds Viisdom, bekræfter han alt, at det er overeenstemmende, og det skal maaskee være ham ligesaa vanskeligt at bevise, der har ligesaa liden Indsigt i Guds Viisdoms hele Plan i Verdens Regiering og Bestyrelse. Man kan i den Henseende ey andet end biefalde dette, at Forfatteren har i denne Betragtning fornemmelig befæstet sig med at prøve og igiendrive deres Grunde, som vil paastaae, at en Aabenbarings Foranstaltning i Verden er overeenstemmende eller stridig mod Guds Viisdom. Men naar han selv S. 74 tvertimod paastaaer, som uimodsigeligt, at en Aabenbaring er ikke stridig mod Guds Viisdom, skulde det da ikke være et forvovent Skridt til den anden Side? Kan nogen menneskelig Fornuft undgaae den Slutning: Hvad der er ikke stridigt eller overeenstemmende med Guds Viisdom, det er aldeles overeenstemmende dermed: Hvad der stemmer overeens med Viisdom, det maa den uendelige Viisdom aldeles giøre: Nu Aabenbaringens Foranstaltning, er ikke stridig; altsaa overeenstemmende med Guds Viisdoms; altsaa maa den virkelig være foranstaltet. Men denne sidste Slutning, som Recensenten seer ingen Middel til at undgaae, er dog virkelig imod Forfatterens egen Agt og Meening. Man høre hans egne Ord strax efter paa den foranførte Side: „Men „ dette er ogsaa den Punkt, hvor vi maa blive staaende, „ naar vi ikke ville overskride de Erbødigheds Grændser, vi „ skylde en uendelig Viisdom. —— Om Gud virkelig har givet os en Aabenbaring, det maa vi erbødig forvente. „ Hvilken Fornuft turde tage sig den Ret, at bevise, hvad „ Gud er skyldig efter sin Naade eller efter sin Viisdom?“ Men er Gud efter sin Viisdom ikke skyldig at giøre, hvad der stemmer overeens med Viisdom? Recensenten seer ikke rette. Men Aabenbaringens Foranstaltning i Verden er et Factum, hvis Sandhed maa stadfæstes med Vidnesbyrd og historiske Beviis. Er den sat uden Tvil, saa vide vi først

med

med ufeylbar Vished, at den, som af Guds Viisdom virkelig valgt, er ikke stridig mod, men overeenstemmende med Guds Viisdom, og da er al den Betragtning vel anvendt, hvormed vi siden søge at gisre denne Overeenstemmelse begribelig, saa vidt mueligt for os selv og andre. Men i Underhandling med Modstandere, som forkaste det historiske Beviis, kan og tør vi vel ikke gaae videre, end deels til at igiendrive de falske Grunde, hvorpaa de ville bygge den foregivne Uovereenstemmelse med Guds Viisdom, deels til at anbringe saadanne Grunde paa den anden Side, efter hvilke Overeenstemmelsen kan synes os rimelig og formodentlig. Men dens sikre Bekræftelse paa blotte Fornuft-Grunde, og som man siger a priori, uden nogen dens forudsatte Virkelighed, vilde vist være forvovet. En saadan apodictisk Demonstration for Overeenstemmelsen i Aabenbaringens Foranstaltning med Guds Viisdom, som giver os Ret til dens sikre Bekræftelse, bør aldeles følge efter det historiske Beviis for dens Virkelighed, saasom den alene derpaa kan bygges, og kan ikke gaae foran, uden som blot rimelig Formodning paa de Grunde, Fornuften kan udtænke derfor, naar den tillige seer sig i Stand til at igiendrive de modsatte Grunde for den foregivne Uovereenstemmelse. — Den anden Betragtning beskriver de første Menneskers Fornufts og Religions Tilstand efter den Mosaiske Historie, fra det menneskelige Riigns Oprindelse indtil Syndfloden. Først en Foreſtilling om Bibelen, som en særdeles mærkværdig Bog, med hvilken Fornuftens Lys er udbredet i Verden, og med hvis Mangel Menneskene ogsaa har savnet fuldkommen Lys og Vished, og som den Bog, der tillige indbefatter Historien om det menneskelige Riigns Oplysning. Betragtningen fortsættes over den første Mosis Bog, og foreſtiller den fra den rette Synspunkt, hvorfra den maa anſees, for ret at skiønne paa dens Værd, Skrivemaade, Alderdom og Paalidelighed. Hernæst betragtes den Mosaiske Skabnings-Historie, i sær Fortælningen om Menneskets Skabning, Sprogets Oprindelse, Syndefaldet, Kunsternes Opdagelse o. s. v., og overalt Mosis Troeværdighed i den allerældste Historie. Det forstaaer sig selv man vil ingen Udtog have, og det kan heller ikke gives. — Den tredie Betragtning beskriver Verdens og Religionens Tilstand fra Syndfloden til Mosen. Her møder os Betragt-

tragtning over Syndfloden og den Mosaiske Fortælning derom, hvilken ligesom den hele foregaaende Fortælning skal have Lighed efter en gammel Sang. Indvendingerne imod den Mosaiske Fortælling derom besvares. Adskillige Theorier over Syndfloden. De gamle Nationers Beretninger om en saadan Flod, og hvad mærkværdigt er derudi. Beviis for den almindelige Vandflod af dens over den hele Jordklode efterladte Mindesmærker. Med hvad for Indskrænkning det Ord **Almindelig** kan forstaaes om den Noachiske Vandflod. Naturlige og for os ikke paradoxe Aarsager til denne Oversvømmelse. Efter Vandfloden kommer Forfatteren til Fortællingen om det Anslag til det Babeliske Taarns Bygning, og afviser de derimod anbragte Spotterier. Forvirringen ved **Babel**, skal ikke have bestaaet i saa mange Sprogs pludselige Frembringelse ved et Mirakel, men i Usamdrægtighed, hvorfra med Tidens Følge Sprogenes Oprindelse skal være kommen. Herfra skeer nu den store Udvandring, hvorved alle Nationer har udspredet sig over den ganske Jord, da de Nationer, som ville gisre sig ældre, forfalde kun til Fabel. Hermed besluttes en første Afdeeling af denne tredie Betragtning. I en anden Afdeeling forestilles Forsynets Omhue og Anstalter for at bevare Begrebet om det Høyeste Væsen, samt Fornuftens eller Philosophiens første Afvigelse i Pantheismus og Stiernernes Tilbedelse, hvoraf siden Polytheismus. En synderlig Nations Udkaarelse til Verdens Oplysning. Herefter Betragtning over den Abrahamitiske Historie og dens enkelte Omstænde. En tredie og sidste Afdeeling fortsætter Betragtningen over **Isaaks Jacobs og Josephs** Historie med alle dens Omstænde indtil Israeliternes faste Boepæl i Ægypten. **Josephs** Forhold i hans store Hunsholdnings Embede bliver her forsvaret, og efter Forfatterens Forestilling skal han ikke have giort Ægyptens Indvaanere til solgte Trælle, men til Lehnsmænd, eller til formelige Undersaatter, som kun svare deres aarlige og meget taalelige Afgift. Han vil og ikke finde i **Josephs** Indretning nogen Partieskhed for Præsteskanden. „Præsternes Jorder „ (hedder det) og Indkomster vare frie for denne Forandring, „ saasom de umiddelbar tilhørte Riget. Thi da til denne „ Stand, som den første og anseeligste i Riget, ogsaa hørte „ alle deres Classer, der tilligemed den offentlige Gudstiene-

„ ste

„ ste besørgede de almindelige Rigets og Regieringens For-
„ retninger, Videnskaberne, og alle offentlige til almindelig
„ Lands-Velfærd tienende Anstalter, og denne hele Stand
„ havde ikke alene sin Underholdning af disse Lande, men
„ ogsaa alle Omkostninger til den offentlige Gudstieneste
„ bleve tagne deraf, saa udfordrede Landets Umiddelbare
„ Velfærd, at denne Indretning blev uforandret.“ For-
fatteren beslutter endelig sin Apologie for Joseph med dette
Ønske. „ O maatte dog kun alle, som ere ham lige i Stand
„ og Kald, saa lykkeligen og varigen, som han, forbinde
„ deres Herres Storheds Formerelse med Landets og Under-
„ saatternes indvortes Velfærd, og i det de arbeyde paa at
„ forøge deres Herres Magt og Indkomster, ogsaa tillige
„ af Folket fortiene den velsignende Tak: Du er vor Be-
„ frier, vi have dig vort Liv at takke!“

Leipzig. Lyrische Blumenlese 1774. 444. S. 8v. Med den fortræffelige Samling har Hr. Ramler giort alle dem, der elske Fæderneland og Fædernelands Digtkunst og Sang, en uskatterlig Skiænk. Den er en Følge af de i Aaret 1766 af ham udgivne Lieder der deutschen og begge indbefatte tilsammen et halvt Tusende Sange. De Digtere, som have Deel i denne Blomstersamling, har, som man seer af Forberedelsen været tilfreds med Hr. Ramlers Forbedringer, og har selv ogsaa tilføyet andre, som han har benyttet sig af. Han haaber for nogle af ham endnu siden giorte Forandringer det samme Bifald, og har ogsaa allerede af nogle bekommet det. „ Ob man einzelne Verse, Halbverse und
„ Wörter, dem ersten oder dem zweyten Herausgeber zuzu-
„ schreiben hat, ist eigentlich eine sehr gleichgültige Sache; ja
„ es wäre für den zweyten Herausgeber vielleicht vortheil-
„ hafter, wenn er das Geheimniß den Augen aller Leser
„ hätte entziehen können. Mancher ist sehr geneigt die mei-
„ sten Veränderungen, die von einer fremden Hand herkom-
„ men, den eigenen alten Lesearten der Verfasser nachzusetzen.
„ Geschiehr dieses vielleicht aus Liebe zum Wiederspruch, die
„ der natürlichen Freyheits Liebe der Menschen so sehr gemäß
„ ist? oder geschieht es aus Ehrgeiz, weil man seinen ersten
„ Beyfall keinem fehlerhaften Stücke geschenkt haben will?
„ oder geschieht aus Rücksicht auf seine eigenen Werke, die

„ man nicht mehr zu verbeſſern im Stande iſt, und für die „ man gern den Grundſatz geltend machen möchte: der erſte „ Gedanke ſey allemal der beſte? oder geſchiehtes aus Liebe „ für die Perſon des Poeten, an dem man auch die Schwach„ heiten liebt, und dem man durch dieſen Beyfall eine Schmei„ cheley macht, die er nicht leicht zurückweiſen wird? Meh„ rentheils iſt wohl die Urſache dieſe. Man hat die alten „ Leſearten zu ſtark im Gedächtniſſe. Sie machen bereits „ einen Theil unſerer eigenen Gedanken aus. Hätte man „ die neuen Leſearten eben ſo ſtark im Gedächtniſſe gehabt, „ ſo würde das Urtheil vielleicht umgekehrt geweſen ſeyn.“ Man maae anſee denne Hr. Ramlers Bemøyelſe, med at renſe en ſaa anſeelig Samling af de fortræffeligſte lyriſke Digter fra ſine Feyl, for en ſand Fortieneſte ſaavel af Digterne ſom af Læſerne, og allermeeſt af Læſerne, da det uden Tvil er en ubehagelig Fornemmelſe, i en ſmuk Sang at ſtøde anpaa Steder, hvor enten et mat Udtryk, eller et tvungen Riim, eller et ikke hidhenhørende Billede, eller en Haardhed i Verſificationen fornærmer os. I alle diſſe Punkter har Hr. Ramler viiſt ſig ſaa omhyggelig, at der næppe for den delicateſte Læſer bliver mere at ønſke. Et ret tydeligt Exempel ſeer man i Hr. Bürgers Nachtfeyer des Venus. Saadan ſom man tilſidſt læſte den i Muſenalmanach, ſkulde man have troet den var gandſke uforbederlig, men man finder dog ved Sammenligning mangen Læſemaade, ſom har et øyenſynligt Fortrin f. E.

Kleine laue Weſte blaſen
Wohlgerüche vor ihm her.

Her er Weſte meer betydende end Winde og mere paſſende. Fremdeles naar det ſørſt hedte:

Was da lebt auf Erden gattet
Um die Zeit der Blüthen ſich

Saa flyder nu Verſet lættere ſaaledes

Was da lebet, das begattet ꝛc.

Af ſamme Grund kan og følgende Forbedring forklares.

— Als im Anbeginn da Aether
Mutter Tellus lieb gewann.
Als ihr Schoos von ihren Gatten
Floren und den Lenz empfing
Und des erſten Haines Schatten
Um die Neugebornen hing.

I Ste-

I Stedet for:

—— Als ihr Schoos aus der Begattung
Floren und den Lenz empfing
Und des ersten Hains Umschattung ꝛc.

I følgende Sted holder man dog Læsemaaden i Musen almanach

Morgen vom erhabnen Throne
Winket uns ihr Richterstab,
Und sie spricht zu Straf' und Lohne
Gütevolles Recht herab.

For bedre og mere tankefuld end denne her:

Und sie spricht samt ihrem Sohne
Unverletzlich Recht herab.

Derimod i Tiltalen til Diana er det uden Tvil Naturligere

Dich auch lude sie zur Feyer
Dich auch lude Cypris ein
Ziemt' es dir nur ohne Schleyer
Jungfrau uns so nah zu seyn.

End det hedte tilforn:

Zu des schönsten Festes Freude
Lude sie auch dich mit ein,
Ziemt' es deinen keuschen Eide
Jungfrau unter uns zu seyn.

Naar det hedte om Bacchus.

Auch den Held, der fern am Indus
Vom bezähmten Pardel stritt

Saa falder det nu lættere saaledes:

Auch den Helden, der am Indus
Auf bezähmten Pardel ritt.

Saadanne Spor af den Ramleriske Stil finder man overalt mange. Af de komiske Operer forekomme her flere Arier, mange i deres hele første Gestalt, men og mange, som behøvede det, i enkelte Steder unægtelig forskiønnede. I Romanzen af Lisuart og Dariolette er dette usikkede Udtryk

Oft schwoll auf ihrem Kopf die Mähne
Und Wuth und Herschsucht war ihr Blick.

Saaledes forandret:

Oft sprach ihr Mund durch Donnertöne
Und Feuerfunken schoß ihr Blick.

Ogsaa i følgende Vers vil man læt mærke Forbedringen, naar man sammenligner eller erindrer sig den gamle Text.

Sie

Sie trieb den Teufel recht zu Paaren
Bald sehnte sich zu seinen Schaaren
Beelzebub zurück.
Sie ließ nicht Tag nicht Nacht im Friede
Er war des zankens endlich müde
Und schlich im Stillen sich davon;
Und fuhr sich wieder zu erholen
Mit lächerlichen Capriolen
In einen Musensohn.

Følgende Sang vil man gandske affkrive efter Ramlers Recension.

Ich liebte nur Ismenen,
Ismene liebte mich:
Vor allen andern Schönen
Verschloß mein Busen sich.
Noch hea ich gleiche Triebe
Nur sie sieht mein Gesicht:
Beweg ihr Herz, o Liebe,
Nur straf Ismenen nicht.
Lieb ich nicht unter allen
(So schwur sie) dich allein;
So mag mein Reiz verfallen
Mein Anblick schrecklich seyn. ——
Aus Neigung zur Narcissen
Vergißt sie Schwur und Pflicht
Erinnre sie Gewissen,
Nur straf Ismenen nicht,
Sie kam mich aufzusuchen
Auf meine Flur und fand,
Mich einsam unter Buchen
Und nahm mich bey der Hand
Und gab mir mit Erröthen
Den Ring —— den Untreu bricht;]
Gedancken, die mich tödten,
Straft nur Ismenen nicht.
Sie grub in eine Rinde
Mit eignen Händen ein:
Wer untreu wird, der finde
Sein Grab in diesem Hain.
Schont Götter, schont Ismenen

Die

Die selbst ihr Urtheil spricht
Mein Tod soll euch versöhnen
Straft nur Ismenen nicht!

Hr. Ramler har fundet for Godt ey at sætte Digternes Navne under deres Stykker, „um solchen Kennern die allein „ von dem Namen auf die Güte des Werkes schliessen, die „ Beurtheilung ein wenig schwerer zu machen.“ Men er det ikke Uret, blot for denne skiemtfulde Hensigts Skyld, at undertrykke Digternes Navne? Mon ikke mange skulde ønske, at der i det mindste ved Enden var bleven tilføyet et Register over Forfatterne med en Anviisning af de Stykker, som høre enhver til? I øvrigt bør man ikke lade ubemærkt, at denne Samling ogsaa derved bekommer en høyere Værd, at mange Sange ere her for første Gang udkomne i Trykken. Til disse høre, som Hr. Ramler siger, i sær de Stykker af en Digter, som vil blive ubenævnt, Stykker af en overordentlig Finhed og Sødhed. Det var nok at ønske, at Hr. Hiller vilde lade sig Hr. Udgiverens Opmuntring gefalde til at sætte denne Samling af Sange i Musik. De skulde saaledes først naae deres fuldkomne Bestemmelse. Imidlertid tviler man ikke paa, at jo desuden enhver, der forstaaer sig paa Indbildningskraftens Fornøyelse, vil anskaffe sig denne Samling. Der ere tvende Aftrykker bleven foranstaltede deraf til mere Bequemmelighed for Kiøberne. Den eene har det Fortrin, at den foruden det smukke Papiir er af den berømte Kunstner Hr. Meil bleven ziret med fortræffelige Vignetter. Sammes Opfindelse saavel som Udarbeydelse maae geraade ham til Ære. Foruden Titel-Vignetterne er ved Begyndelsen og Enden af enhver af de fem Bøger sat en Vignette, som altid har Hensigt til Indholdet af den første og sidste Sang. Trykkens nøyagtige Correction hører og iblandt disse Samlingers udvortes Fortrin.

Berlin. D. Edvard Haarwoods vier Abhandlungen 1) Ueber die Athanasianische Lehre. 2) Ueber die Person Christi. 3) Ueber den Ursprung, den Anwachs, die Vollkommenheit, und das Ende des Reichs Christi. 4) Ueber die zur Bewirkung der Seelenangst unsers Heylandes im Garten wahrscheinlicher Weise zusammengestossene Ursachen. Aus dem Englischen.

Mit

Mit einigen vorausgeſchickten Antitheſen und Erläuterungen derſelben von D. Wilh. Abr. Teller 1774. 200. S. 8v. Hr. T. erklærer ſig, at han hverken har foranlediget Overſættelſen af diſſe Afhandlinger, ey heller befordret dem til Trykken. Den første Afhandling fortæller, under hvad for Omſtændigheder det Athanaſianiſke Syſteme er kommen i Stand og bleven fortplantet. Diſſe ere viſt nok meget ſørgelige og tiene kun lider til dets Anprisning. Men det er en Bebreydelſe, der med lige Ret kan gisres alle i Alderdommen faſtſatte Læreformer. Imidlertid vil man have denne Deel af Afhandlingen alle dem anbefalet, ſom endnu ere indtagne af Fordomme for Alderdommens Anſeelſe. Men hvad derpaa bliver ſagt imod det Athanaſianiſke Syſteme og i ſær mod det Athanaſianiſke Symbolum, har ikke behaget Recenſenten. Det er pur Declamation. Hvortil paa alle Sider diſſe Udtryk: kauderwelſches Gewäſche, höchſt alberne Formel, abgöttiſches Symbol, dreygötterische Gottloſigkeit, geiſtliches Dreyzack des Athanaſius? o. ſ. v. Det befordrer aldeles ikke den roelige Underſøgning, men er kun Iverſmed Uforſtand, og fornærmer end og den gode Levemaade. Det er og klart nok, at Hr. H. ikke tilſtrækkelig kiender den Læreform, ſom han beſtrider. Den Athanaſianer, der grundig forſtaaer ſit Syſteme, vil kun løfte paa Skulderne og lee over de fleſte ham her tillagte Abſurditeter. Den anden Afhandling over Chriſti Perſon betræffer det Sted Col. I. 15:19, og ſkal tillige tiene til Andagtens Underholdning. Dertil kan den ſnarere bruges, end til en nøyagtig og hiſtoriſk Forklaring over den beſtemte Meening af Apoſtelens Ord. Ved den fierde Afhandling over Chriſti Rige er det Sted 1 Cor. XV. 24:28 lagt til Grund, men man kan der ligeledes overalt være tilfreds med Forfatterens Exegeſis. De Aarſager, ſom i den fierde Afhandling angives til Chriſti Siæle-Angeſt ere følgende: 1) den kummerfulde Tanke, at alle hans beſværlige Bemøyelſer og velmeente Forſøg til Jødernes Omvendelſe og Forbedring i Almindelighed vare blevne uden Frugt og Nytte. 2) Den Forudſeelſe, at han under den ham foreſtaaende ſidſte Skiæbne ſkulde blive forladt af alle ſine Diſcipler og Venner, forbunden med den trykkende Tanke om Judas's Forræderie. 3) Det ſtærke Indtryk, ſom den Forhaanelſe

og

og Marter, han snart havde at udstaae, giorde paa hans følsomme Siæl: 4) en stærk foregaaende Fornemmelse af de Trængseler, som hans Discipler for hans Religions Skyld bleve udsatte for. 5) Forestillingen om den Ulykke, som det Jødiske Land herefter havde sig at forvente. Imod disse angivne Aarsager var der vel meget at erindre for Ex. hvorfor nogle af dem just til den Tid havde begyndt saa stærk at virke. Nu til Hr. Tellers Antitheser. Anledningen dertil gav den berømte Hr. General-Superintendent Jacobi i hans Entdeckung eines neuen Lehrgebäudes der Religion nebst einer Prüfung derselben. Denne anseelige Theolog underretter Kirken om en yderst vigtig Kunskab, som han vil have indhentet. Sagen er ingen Bagatel. Den betræffer intet Mindre end dette: i de Kongelige Preussiske Lande bliver hemmelig arbeydet paa en Mine, ved hvilken den hele christelige Religion skal springe i Luften, og da vil man opføre en ganske anden Religions Lærebygning. Det er ikke Recensentens Forretning og Rummet tillader heller ikke at fremstille saadanne elendige Oydigtelser i deres Nøgenhed. Hvem der imidlertid kiender de Mænds personlige Characterer, der skulle være Hoveder for Sammenrottelsen; Hvem der kiender deres forskiællige Tænkemaader, og deres i mange Stykker forskiællige Indsigter; Hvem der ikke griber efter Tingene i Luften, eller som Hr. J. troer paa Snak og Rygter, men giver Agt paa hvad der skeer eller ikke skeer; ja hvem der kun er skikket til at sundersKille Rimelighed og Urimelighed; hvem der paa nogen Maade af Erfaring og af Historien kiender Verdens Løb, og veed, hvad der er Middel til Øyemærke og hvad der ingen er, den vil løt indsee det Urimelige i saadanne for nærværende Tid ikke sieldene Forvardsler, hvilke man kun betiener sig af for at vedligeholde visse Læreformularer, som man vil udgive for alene rigtige aldeles nødvendige og væsentlige for den christelige Religion. Hr. T. svarer derpaa som en Mand, der har en god Samvittighed. For imidlertid at retfærdiggiøre sine Indsigter i Christendommen og at give Anledning til Mangfoldige modnere Overlæggelser, har han imod nogle Satzer, som man ofte hører af dem, der gierne ville rose sig alene af Reenhed i Lærdommen, sat ligesaa mange andre, for at lade Læseren selv eftertænke derover, om og virkelig hine Satzer ere saa

visse

visse og nødvendig sande, saa tydelig grundede i Bibelen og saa evidente, som deres Forsvarere paastaae, eller om ikke en Forskiellighed i Meeninger nok kan finde Sted ved en lige oprigtig Undersøgning. Et Udtog af disse Antitheser kan man ikke giøre. De maae ganske læses og ganske giennemtænkes.

Leipzig. Ernst Christian Westphals, der Rechte und Philosophie Doctors, und der ersten ordentlichen Professors in Halle, systematische Anleitung zur Kenntniß der besten Bücher in der Rechts gelehrsamkeit und in den damit verbundenen Wissenschaften für Liebhaber der Litteratur eingerichtet. 1774. 7. A. 8v. Forfatteren siger i Fortalen, at den af Hr. Doctor Miller i Göttingen hans historisch-moralischen Schilderungen tilføyede Anvisning til Kundskab om de bedste Bøger i alle Videnskaber, har opvakt hos mange det Ønske, at hver Hoved-Videnskab fuldstændigere og vidtløftigere maatte affattes og trykkes for sig selv. Det theologiske Fag, paa nye bearbeydet har Hr. D. Miller selv allerede udgivet 1773, og i Henseende til det Medicinske har Hr. Prof. Murray giort det samme. De andre Fag ville ligeledes med det Første komme for Lyset. Her leveres altsaa det Juristiske. Planen er denne. I det første Afsnit forekomme de Skrifter, som høre til Indledningen i Retsvidenskaben og dens Hiælpevidenskaber. Det andet Afsnit leverer de Skrifter af almindeligt Indhold, det tredie dem om den borgerlige, i sær romerske Ret, det fierde dem om den tydske Ret; det femte dem om den pinlige Ret, det siette dem om Lehnretten, det syvende om Statsretten, det 8de om den europæiske Folke-Ret og det 9de om Kirke-Retten. Ethvert Afsnit bestaaer atter igien efter Nødvendighedens Forhold af flere eller færre Under-Afdeelinger, saa at man let kan opsøge ey alene de almindelige, men og de til enkelte Materier henhørende Skrifter. Af de allerfleste Bøger ere Udgaverne bemærkede, saavidt Øyemærket det udfordrer. Domme over enkelte Bøger ere ikke fældede, men i Almindelighed er kun deres Brug og Værd anført.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 35.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II Hæfte. Torsdagen den 29de Auguſt. 1776.

Kiøbenhavn. Samling af philoſophiſke Skole-Taler, oplæſte af Meſterlectiens Diſcipler i Kiøbenhavns latinſke Skole. Førſte Stykke. 1774. 6½ Ark i 8vo med Thieles Skrifter. Vi har allerede tilforn recenſeret Indholdet af den tredie, fierde, femte og ſiette Tale, ſom indbefattes i denne Samling, da de tilforn ere udgivne paa Latin i Form af Skole-Programmer. Deres Indhold er nu her udført paa Danſk i en fri og utvungen Overſættelſe, lad være den paa mange Steder og næſten overalt følger den latinſke Text Ord til andet, hvor nemlig den Danſke Stiil derved intet tabte i ſin Regelmæsſighed og Flydenhed. Samlingen er her geleydet med en Fortale, hvor i Udgiveren har førſt viiſt, at de tvende Kunſter, at tænke og tale ret og vel, ere af langt mindre Vanſkelighed, end man gemeenlig foreſtiller ſig, naar man kun i Tide og fra Ungdommen af er bleven anført dertil. Dernæſt foreſtiller han, hvor nødvendigt det er, at Ungdommen i Skolerne allerede bør have fattet et kort og grundigt ſyſtematiſk Begreb om alle Videnſkaber. At jo Sprogene i Skolerne ogſaa bør læres og øvrkes nægter han vel ikke, men bifalder ſlet ikke dem, ſom immer raabe paa Sprogene i Skolerne, ſom næſten det eeneſte og væſentligſte Stykke af Skole-Underviisningen, ret ſom der i Skolerne ikke laae nogen Magt paa Videnſkaberne, og det paa den fattige Grund, at diſſe kan bedſt læres ved Aka-

demiet. Dog har Forfatteren herudi taget Middelveyen saa vel og nøye i Agt, at han slet ikke har viist en ringe Agt for de lærde Sprogs Dyrkning, i det han driver paa den videnskabelige Kundskab, som en væsentlig og den vigtigste Deel af Skole-Undervisningen. Hans Beviis for den sidste er ligesaa stærkt som simpelt. „Kongen befaler, at Talekunsten „ skal øves i Skolerne, og den udkræver baade Sprog og „ Videnskaber; for man kan ikke tale om det, man ikke veed." Endelig geraader Forfatteren paa det Spørsmaal, hvorledes Talekunsten kan og bør dyrkes i vore mindre Skoler? „Jeg „ tænker (svarer han) ikkun i smaa Prøvestykker, i Forhold „ mod Tænkekunsten og efter det Begreb, de have fattet af „ Videnskaberne. Veltalenheds Mønstre og Mesterstykker „ bør ventes af Studenterne ved den høyere Skole, udarbeyd „ dede under Opsigt af den høyere Veltalenheds Læremestere. „ Men hvor, i hvilke Skoler og hos hvilke Unge man ikke „ kan forudsætte det fornødne korte Begreb af Videnskaber, „ saa vidtløftigt og tydeligt, som nødvendigt, for selv at „ udbrede og vel at forbinde sine Tanker over en foreskrevet „ Materie; hvor man ikke kan forudsætte hos de Unge de „ øvrige fornødne Hiælpemidler til egne Udarbeydelser, eller „ den behørige Tid og Leylighed dertil, for det meget andet „ de bestandig har at lære til det dem ved den høyere Skole „ forestaaende Forhør i Sprog og Videnskaber; der faaer „ man vel, tænker jeg, give dem Udkastet til Talen, udfyld „ de dens Hoved-Deele, lære dem kiende dens Indretning, „ vise dem Hovedkilden til Tankernes Udspring og deres Afle„ delse derfra, eller ligesom Hovedstammen til flere Grene, „ forestille dem, saa vel deres Orden og Forbindelse, som „ Ordenes bequemme Valg, og endten ziirlige eller rigtige „ Sammensøyelse. Dermed skal man i det mindste lære „ dem det, som alt er meget, hvorledes de selv skal udlede, „ udføre og forbinde deres Tanker, naar de selv først engang „ faaer lært at tænke det, hvor over de skulde eller ville tale. „ Lad endogsaa Talen være heel og holden udarbeydet for den „ Unge, naar han selv hverken har Indsigt, Evne eller Ti„ dertil, saa kan den dog med ham saaledes giennemgaaes, „ at hans Forstand selv med det samme ligesom undfanger „ den, for selv igien ligesom at føde den paa nye, i det han „ læser den op. Jeg vil om Øvelsen i Udtale og Oplæsning

„ inte

„ intet tale; for dens Nytte er øyensynlig nok, og det er „ ogsaa den, man sigter til.“ —— Hvad Talerne selv angaaer, som her ere 6 i Tallet, da ere de tvende første tilforn ikke udgivne paa Latin iblandt de saa kaldte Sermones philosophicos, som tilforn i Programmata skykvis ere udgivne. De handle begge om Sokrates. Den første skildrer ham som Philosoph, eller det Fortræffelige i den Sokratiske Læremaade. Den anden skildrer ham som Helt, eller det Fortræffelige i den Sokratiske Læremaade. I den første gives først et kort Begreb af hans Levnets og Persons Hoved-Omstænde, og dernæst beskrives Skrømteriet og Enfoldigheden, som tvende hans Læremaades egentlige Kiendemærker, ey alene i sig selv, men og i deres Fordeele og Følger, hvorved de forestilles som tvende ikke mindre fortræffelige end besynderlige Egenskaber ved hans Læremaade. I Skrømteriet finder Forfatteren en Samling af flere Dyder, Modestie, Varsomhed, Ydmyghed, og samme beskrives paa det Fordeelagtigste saa vel af sine egne Følger som og ved Contrasten af det Modsatte. „ Sokrates (lader der) vandt „ ved denne sin Modestie, sin Varsomhed og Ydmyghed, det „ han vist fortiente, sine Lærlingers Fortrolighed, og disse „ bleve ved hans Beskeedenhed vante til den Ydmyghed, den „ Varsomhed i deres Indbildning om sig selv, som de selv „ erkiendte for en Zier i hans Læremaade. Thi hvad er det „ andet, Høystærede, der ofte opvækker de mange for Lær„ dommen høyst uanstændige Trætter og Klammerier, end „ den alt for store Tillid, mange sætter til deres Indsigt. „ Man vil være ubedraget, og ubedragelig i alt hvad man „ har tænkt eller sagt. Siden skammer man sig at være „ Menneske, fordi man ikke betænkte man var det. Skulde jeg have feyler? Jeg! der talede saa fuld af Indsigt, „ og derfor saa myndig? Det var jo en dobbelt Skam! Lad „ see! Kan det ikke forsvares? Det skal; det maa nu koste „ hvad det vil, Kunstgreb, List, Klammerie, Skieldsord, „ Had, Forbittrelse, Forfølgelse, Fiendskab; ingen Ting „ for kostbar for den sande Ære, naar det gielder om at red„ de den indbildte. Hvad Under, at den Lærde undseer sig „ for den Ulærde ved sine Feyl, og derfor arbeyder saa møy„ sommelig for at redde dem, naar man først har vant den„ ne til at giøre sig et høyere Begreb om en lærd Mand, end

„ ſom et Menneſke? Hvad andet har indbragt den Myndig-
„ hed i den lærde Verden, ſom lægger Baand paa den men-
„ neſkelige Tænkemaade og vil tvinge Folk til ſine Meeningers
„ Biefald? Hvad andet er Aarſag til det Herredømme, Læ-
„ reren tilegner ſig over Diſciplens Tænkemaade? Til den
„ Eed, den første er ofte ligeſaa driſtig til at kræve, ſom den
„ ſidſte villig nok til at aflægge paa en vis Læremaade og viſſe
„ Meeninger, for igien ſelv at kræve den ſamme Huldſkab af
„ andre? Hvad andet end den ſom oftest alt for høye Ind-
„ bildning, hvor med man for driſtig giver ſig ud for an-
„ dres Lærere, og i alt, hvad man lærer, vil næſten ſelv
„ være Prophet, ikke fornøyet med Anſeelſe af et Menneſke,
„ der ſelv tillige med andre ligeſom i en mørk Taage maa
„ famle og føle ſig for efter den rette Vey? Diſciplen tør
„ ingen Indvending, intet Spørsmaal giøre ſin Lærer, uden
„ at faae Svar, ſom af et Orakel, og blive bedre oplyſt om
„ det, han een Gang for alle har ſagt. Nu begynder han
„ at lære med ſamme Myndighed, og nu maa andre tie for
„ ham. Men af alt er dette det værſte, at man for tidlig
„ med al for ſtor Myndighed har lært og ſagt, hvad man
„ paa en andens Ord med alt for ſtor Sikkerhed har troet for
„ faſt og viſt. Hvor nødig vil man lære om igien, hvad
„ man først urigtig har lært, og ſiden med en utidig Myn-
„ dighed foredraget for andre? Skal det endelig ſkee; o hvor
„ koſter det ikke meget! Hvad Arbeyde, hvad Møye vil man
„ ikke først give ſig for at forſvare ſin indbildte Lærdom og
„ Ære! Hvor vil man ikke krympe ſig! i hvilken Forlegen-
„ hed har man ikke ſat ſin egen Skrøbelighed! den gode Sag
„ maa dog endelig i de Fornuftiges Øyne vinde ſin fortiente
„ og af vor egen Samvittighed erkiendte Seyer. Men hvil-
„ ken Skam nu at frafalde, hvad man med ſaa ſtor Heftig-
„ hed har forſægtet! nu først at kiende, man er det Men-
„ neſke, man ſaa læt, uden ſaa megen forgiæves Møye,
„ kunde og burde have kiendt! Den eene Yderlighed føder
„ den anden, man betænker ſig igien, man forſvarer nu
„ med større Haardnakkenhed og ſaa meget større Skam den
„ af ſig ſelv og alle Fornuftige erkiendte Urimelighed, ſom
„ man tilforn med Ære kunde have kaldet tilbage, naar den
„ med større Beſkedenhed og mindre Myndighed havde været
„ fremſat. Men den Socratiſke Ydmyghed, den meener

„ jeg,

„ jeg, der med Solon erkiender sig selv for enhver Dags
„ Discipel; den der nedlader sig til en lige Grad af Indsigt
„ med sin Lærling, for med ham at holde lige Fod paa den
„ Bane, som fører til Sandheds Kundskab; den, som, al
„ egen Ære, egen Nytte til Side sat, vil alene tillige med
„ ham, undersøge den eene, reene, og rette Sandhed, for
„ tillige med ham villig at adlyde samme; den der glæder sig
„ ved at lære af hvem det er, hvad got den selv enten ikke
„ eller urigtig har vidst, ligesaa vel fornøyet med en andens,
„ som med sin egen Indsigt; den er det, Høystærede, der
„ sætter os ud af og uden for al den Forlegenhed, som en
„ utidig Myndighed sætter os i; den forebygger alle de La-
„ ster, som vanære Sandheds Undersøgning, denne de Lær-
„ des saa ærefulde Profession, den er et Lægemiddel mod den
„ Hovmodighed, der plager os med at forsvare en indbildt
„ og umenneskelig Ære. O fortræffelige Læremaade! vær-
„ dig at beundre, værdig at efterfølge!“ Endelig bliver Sokrates forsvaret imod den Bebreydelse, at han begik en Daarlighed, i det han, fremfor andre, vilde udmærke sig af en Læremaade, hvor med han dog, i hvor uskyldig og fortræffelig den var, maatte støde sin Tids Mennesker for Hovederne. I den anden Tale afskildres Tapperhed, først i Almindelighed, og dernæst i Sokratis Person og personlige Bedrifter. Allerførst vises, at en Helt og en god Mand kan og bør aldrig adskilles, og at Heltens rette Boelig er i den gode og dydige Mands Hierte, uden for hvilket han har ingensteds Hiem. Dernæst bliver Helten med sin Tapperhed saaledes characteriseret, at han paa den eene Side adskilles fra den Frygtagtige, den Feyge, den Kiælne, og paa den anden Side fra den Uforskammede, den Affindige, den Forvovne, den Hidsige, den Listige, og den Haardnakkede, og Tapperheden ligeledes fra disses paa begge Sider modsatte Egenskaber. Derpaa gives Heltens egne og egentlige Portrait saaledes S. 35: „Vi kiende nu dem,
„ Høystærede! som paa begge Sider ville ligne Helten, men
„ fortiene selv ikke Navn af Helte. Men Helten selv! hvem
„ er han da? og hvorledes seer han ud? Mig synes jeg seer
„ ham der allerede, den gode, den dydige Mand, iført
„ Gudfrygtigheds fulde Rustning, med Viisdom-
„ mens Harnisk, Klogskabs Skiold, Forsigtigheds

„ Hielm. Samvittigheds Pandser, Retfærdigheds
„ Sværd, paa Middelveyen i Mod og Frygt, at
„ fægte for Dyd og Pligt. Paa hans venstre Side har
„ man for megen Frygt, paa den høyre for meget Mod,
„ hvori og hvorfor, naar og hvor man ikke burde. Det er
„ Mennesker, der paa begge Sider kan ikke træffe eller bevare Middelmaadighed. Han er og et Menneske. Han maa
„ frygte som Menneske, for Ulykker og Farer, for Død og
„ Smerte, men ikke for meget, ikke mere end de fortiene
„ det, ikke saa meget, at han af Frygt forlader sin Pligt,
„ og overgiver Dydens Fæstning. Han er tillige Helt. Han
„ bør som Helt have Mod nok, til at forsvare Dyd og Pligt
„ imod al Fristelse, al Anfægtning, al Fare og Smerte, ja
„ Døden selv. Vor Helt er et skrøbeligt Menneske; men
„ Gud har givet ham Tapperhed, som den menneskelige
„ Skrøbeligheds uovervindelige Bolværk. Forskandset der-
„ med, fægter han for sin Frihed, ikke mindre mod sig selv,
„ end mod andre. At regiere sig selv er det smukkeste Herre-
„ dømme, og hvor skulde den, som er Herre over sig selv,
„ ville være Slave af nogen udvortes Herre? Ingen Vellyst,
„ ingen Begierlighed kan lokke, hverken Ild eller Sværd,
„ Død eller Smerte, Magt eller Vælde kan afskrække ham
„ fra Dyden. Ophøyet i og ved denne, ligesom over al
„ Verden, overseer han lættelig al Verdens Høyhed og Ring-
„ hed neden under sig. Hvor den Frygtagtige, den Feyge,
„ den Kiælne frygter for meget og flyer, der staaer han,
„ som Helt, kiækmodig og fast. Hvor den uforfammede,
„ den affindige, den forvovne, den hidsige, den listige, den
„ haardnakkede Mand er alt for modig i sine Laster, der fryg-
„ ter han som Menneske, og for at bevare sin Dyd. Ja,
„ ligesom han aldrig frygter, hvor Dyden behøver hans
„ Mod, saa løber han heller aldrig de Farer i Møde, hvor-
„ af den ikke fristes; end mere, han maa undertiden flye,
„ for at redde den tillige med sig. Han trodser ikke den
„ Fare, han ved Forsigtighed kan forekomme, afværge, und-
„ flye. Han sparer sit Liv, hvor Dyden ikke kræver hans
„ Død, for ey at berøve Verden den gode og dydige Mand.
„ Vor Helt er en stor Mand, han maa da, hvor Dyd og
„ Pligt kalder ham, forrette store Ting. Han er stor alle-
„ vegne, stor i Fred, stor i Krig, stor i alt, hvad han er,

„ stor

„ ſtor Philoſoph, ſtor Statsmand, ſtor Krigsmand. Nu! „ ſaa boer da vor Helt i den gode, den dydige Mands Hier„ te, han ſtaaer paa Middelveyen i Mod og Frygt, fægten„ de med Tapperhed for ſin Dyd og Frihed. Han er, kort „ at ſige, den i Mod og Frygt middelmaadige, den i det „ gode ſig ſelv altid lignende og ſtandhaftige Mand, der „ baade frygter og ikke frygter, hvad, naar, hvorledes, „ hvor og hvorfor han bør og ikke bør, for i alt at opfylde „ ſin Pligt, for aldrig at forlade Dyden.“ Endelig i den anden Deel af Talen lader han Sokrates træde frem og viſe ſig i denne Geſtalt, ſom Helt baade i Krig og Fred. I ſidſte Henſeende udmærkes i ſær hans Forhold, ſom Proſtates eller Førſte i Raadet, i den bekiendte Sag med de 10 Feldtherrer, hans Opførſel mod de 30 Tyranner, og endelig hans ſidſte Forhold under hans Proceſs og i hans Afſkeed fra Verden. Efterat det kortelig er fortalt, hvorledes man ſkred til den Yderlighed, at lægge Sag an imod ham, hedder det til Slutning: „ Hvad nu? Socrates forfører Ung„ dommen, for ingen underviſte den bedre, end han. So„ crates giør hvidt til ſort, og ſort til hvidt, for hvad „ mange troede var hvidt, det viiſte han var ſort, og tvert„ imod. Socrates — Ja! hvad giør han endelig? Det „ ſamme, ſom enhver, der uden Fordom, og med Fornuft „ ærer og dyrker Guddommen, ey ſaa meget i Ord, Gebær„ der og Ceremonier, ſom i Gierning og Sandhed. Men „ hvad giøre da diſſe? Ja! de forderve Religionen. So„ crates, maatte det da hedde, indfører nye Guder. Men „ hvad ſagde da vor Helt til alle diſſe Beſkyldninger? Slet „ intet. Hvad? En Helt ikke forſvare ſig? Hans hele Liv „ var hans Forſvar, og Vee den Uſkyldighed, der har intet „ andet end Ord at forſvare ſig med! Men han talede jo dog „ i ſin Sag? Ja viſt, men ſom Lærer og Helt, ikke ſom egen „ Advocat. Thi den behøvede han ikke. Her var intet at „ forſvare. Men hvad talede han da? ikke ſin, men Dy„ dens Sag, for i Almindelighed at forſvare Retfærdighed, „ for at bevare ſine Dommeres Eed og Samvittighed ukræn„ ket, for endelig at forekomme deres angerfulde, men for „ ſildige Fortrydelſe. Men hvi bad han dog ikke for ſig i „ det mindſte? Fy! en Helt maa intet ſkammeligt begaae, „ men heller ikke tilſtaae det, han ikke har begaaet. Men

„ for Penge og gode Ord kunde han jo dog have igienløſt ſit „ for Verden ſaa nyttige Liv fra Døden. Men ey uden den „ ſelv ſamme ſkammelige Tilſtaaelſe, ey uden hidindtil at „ have levet, ſom den kiækmodigſte Helt, for dog ikke længe „ herefter at døe ſom den foragteligſte Kujon; thi han var „ allerede en meget gammel Mand. Men han burde døe, „ ſom han havde levet. Han levede ſom Helt, han døde „ ſom Helt, med Hengivenhed og Tillid til en naadig Gud, „ og Gud være os alle naadig med ham! Skee Guds Vil„ lie! det gaae ſom Gud vil! Dette var hans Mund„ hæld i Liv og Død. Nu! den ſkeede, det gik ſaaledes, „ han ſtreed i Livet Dydens gode Strid, og ſom han le„ vede for Gud, ſaa døde han for Gud, og hørde Gud til „ i Liv og Død. Hvad vi da? Vi Chriſtne, ſom bør ſtri„ de Troens gode Strid? O lader os meget mere leve „ for HErren, og døe for HErren, at vi og ikke mindre „ maa høre HErren til, hvad endten vi leve eller døe.“ De fordeelagtige Tanker her ytttes til Slutning over hans Afſkeed fra Verden, vil næppe nogen i diſſe Tider ſtøde ſig over. I det mindſte vilde enhver from Chriſten ønſke det, han har ſaa god og rimelig Grund til at troe, at han ved ſin Afſkeed fra Verden maatte finde Socrates i de forløſte ſalige Siæles Sælſkab, og der lære at kiende den Mand, han har hørt ſaa meget godt om her i Verden. —— Saaſom Indholdet af de følgende Taler tilforn findes recenſeret i diſſe lærde Efterretninger, ſaa nøyes vi med her at anføre deres Opſkrifter. III. Tale. Opmuntring til Veltalenheds tidlige Øvelſe. IV. Tale. Viisdom, hvad er og hvor i den beſtaaer. V. Tale. Philoſophie, hvad er og hvor i den beſtaaer. VI. Tale. Videre Forſvar for Begrebet om Philoſophie. —— Et Par Feyl, ſom ere indløbne ved Trykken, og ſom endelig en tænkende Læſer vel ſelv vilde bemærke og erkiende for Trykfeyl, bør Rec. dog ikke her lade ubetegnede, ſiden de ikke har undgaaet hans Opmærkſomhed. S. 32: Jeg ſiger, han frygter hverken ꝛc., ſkal ſaaledes være diſtingveret: Jeg, ſiger han, frygter hverken o. ſ. v. ſom ſees af næſte Periode. S. 76: Det var den høyere Siælens Tænkekraft, ſkal være, det var den ringere Siælens Tænkekraft, ſom kan ſees af diſſe tilføyede Ord, den vi have tilfælles med de umæ-

lende

lende Dyr. S. 84: Hvem skulle vi kalde Philosoph, om ikke den der bestræber sig paa Lærdom? skal være, der bestræber sig paa Viisdom, som er klart af hele Talens Hyemærke og næstfølgende Ord: hvad skulle vi kalde Philosophie, om ikke Viisdoms Øvelse og Eftertragtelse. S. 97: studseed for studsede. — Noget rester endnu at erindres om den Sammenhæng og det Forhold disse Taler staaer udi med hinanden. Man kan forestille sig, at de tvende første Taler, som skildre den største Philosophs fortræffelige Lære og Levemaade, ey ubeqvemmeligen ere skikkede foran de følgende, som, saa vidt man af disse Begyndelser kan skiønne, ville blive at ansee som Forelæsninger over Philosophien. Endnu dette kan tænkes derved, at Sokrates er just det største Mønster af den efter de næstfølgende Talers Theorie retskafne og sande Philosoph. Kommer endelig dette dertil, at Sokrates Lære- og Levemaade maae herefter i disse philosophiske Taler eller Forelæsninger blive et Mønster til Efterligning, saa den Sokratiske Ydmyghed og Beskedenhed maatte viise sig overalt, og alt hvad der læres og foredrages maatte, saa vidt mueligt, have Hensigt til det menneskelige og borgerlige Livs Forbedring, saa ville disse tvende Taler endogsaa i den Henseende finde deres saa meget desto beqvemmere Sted for i Spidsen af de andre. Fremdeles, da det er unge Mennesker for hvilke disse Taler ere udarbeydede og af hvem de ere oplæste, for at de derved skulde øves i Veltalenhed, saa finder den tredie Tale, som er en Opmuntring til Veltalenheds tidlige Øvelse, næst derefter og for de følgende Taler sit beqvemme Sted. Det er viist i samme Tale, at den Kunst og Evne, at tale vel, forudsætter Kundskab og Indsigt, og at Veltalenhed grunder sig paa Veltænkenhed. Denne sidste høstes af Philosophien, og som da Philosophien forsyner Talekunsten med saa riig en Forraad af Materialier, saa bør Talekunsten igien med sin Veltalenhed tiene Philosophien til Zier og Prydelse. Denne Sandhed bliver foredraget i Indledningen til den fierde Tale, som giver at forstaae, med hvor god Grund Udgiveren eller Forfatteren har valgt Philosophiens Afhandlinger til Øvelser i Veltalenhed, for tillige med disse samme Øvelser som Exempler at viise, at Veltalenhed ogsaa ret vel (efter den Talendes Evne og Lyelighed) lader sig anvende paa Philosophien.

Derpaa til Sagen ſelv i de følgende Taler, hvilke først afhandle hvad der egentlig i en Indledning til Philoſophien bør komme i Betragtning. Det første er at forklare, hvad Philoſophie og Philoſoph er i deres Natur, deres ſande Retſkaffenhed og Øyemærke. Dette ſkeer i de trende ſidſte Taler, ſom her indbefattes i dette første Stykke af den Samling, man ikke nu videre kan vente fortſat. Den Fierde Tales Indhold er ſom en Forberedelſe eller Indledning til Philoſophiens Begreb, i det den forud forklarer hvad Viisdom er. Den femte anviſer Viisdommen ſin rette Plads og Orden efter ſin Værd, ſom den høyeſte og ypperſte Grad af menneſkelig Kundſkab, og afhandler derfor tillige de andre foregaaende og ringere Grader i den menneſkelige Kundſkab efter de forſkiellige baade ringere og høyere Evner af menneſkelig Tænkekraft, og endelig derpaa tilſidſt kortelig beſtemmer i Følge af de foregaaende Betragtninger Philoſophiens rette Begreb, hvori han retter ſig efter Ordets Etymologie og første Oprindelige Dannelſe Beſtemmelſe og Brug. Den Siette forſvarer dette Philoſophiens og Philoſophers Begreb, ſaa vel efter de gamle philoſophiſke, ſom de hellige chriſtelige Skribenteres baade Lære- og Talemaade. Man ſeer af Indledningen til denne ſiette Tale, hvad man havde havt at vente i de næſtfølgende Taler i det andet Stykke af Samlingen, om den havde bleven fortſat.

Berlin. Den Berlinſke Overſættelſe af Hr. von Buffons Naturhiſtorie er nu bragt til Ende. Den ſiette Deel 330 S. og den ſyvende og ſiette Deel 285 S. ſt. 8v. 1774. Buffons Værd og hans Fortieneſter af den læſende baade lærde og halvlærde Verden, og den Gunſt, Publikum har ſattet for hans Værker, er nokſom beviiſt af de mange ſtærke Oplag og Overſættelſer, ſom man nu for en 30 Aar ſiden har giort af hans almindelige Naturhiſtorie. Ikke lættelig vil nogen Skribent, han maae være ſaa ſindrig, ſaa læſt og beundret, ſom han være vil, vedligeholde ſig ſom Reformator, Forſtander og Forſvarer i en Videnſkab, hvori en eeneſte ſlet og ret Erfaring kan forſtyrre og kuldkaſte den zirligſte og med mueligſte Flid opførte Lærebygning, ſaa vel ſom den Skribent, hvilken Haller holder en tydſk Overſættelſe værd. Over Hr. v. Buffons Arbeyde ere de Lærde for nær-

værende Tid temmelig eenige, maaskee dem alene undtagne, som offentlig forringe og hemmelig udskrive dem. Ogsaa Hr. D. Martini, Forfatteren af nærværende Oversættelse fælder den Dom, at Buffon i hans Lærebygning om Jordens Oprindelse og om Avlingen har sagt mere sindrigt og vittigt end grundigt og uomstødeligt; at han i Henseende til de berømteste Methodister iblandt Naturforskerne, har viist mere Styrke i at dadle, end i at gjøre det Bedre, og der, hvor han bemøyer sig for at gjøre vort Legeme til en Modification eller til en egen Art af Tanke i vor Siæl, men Legemerne uden for os til slet intet virkeligt og alle Dyr til blotte Maschiner, endten med Flid ikke forstaaet sig selv, eller i det mindste har bygt paa egne tildeels besynderlige Grundsatzer. Derimod i Henseende til den historiske Deel af Naturhistorien, den overordentlige Belæsenhed, de møysommelige Sammenligninger, de grundige physikaliske Bedømmelser, de uforlignelige Beskrivelser over alle af ham anførte levende Skabninger, veed Hr. Martini ey at nævne nogen, som han turde give Fortrin for Hr. Buffon eller blot sætte ved Siden af ham. Buffon er allevegne uforlignelig stor, hvor hans Genie, men ingensteds, hvor hans Egensindighed arbeyder. I det Buffoniske Værk befindes i den første store Franzøsiske Udgave, som og i den første tydske Oversættelse af Hr. Daubenton, anatomiske Beskrivelser, der har været en kostbar Skiænk for de Lærde, men som for de fleste Læsere ikke vare underholdende nok. Derfor kom allerede 1769 til Paris en nye Udgave for Lyset af Buffon i 13 Octav-Bind, der intet indbefatter af de Daubentoniske Tilsatzer, og derfor har M. lagt denne Udgave ved den her nu fuldendte Oversættelse til Grund, der ikke indbefatter noget Udtog af det Buffoniske Værk, som man i nogle offentlige Efterretninger har vildet paastaae, men hele Buffon fra Linie til Linie, uden en eeneste Tankes Udelukkelse, og som desuden er forøget med Oversætterens Anmærkninger, Tilsatzer og ofte fornødne Rettelser. Den Siette Deel indbefatter Hr. B. Afhandling om de forskiellige Slags Mennesker. I et Anhang har Hr. Oversætteren giort mange betydelige Tilsatzer til denne Materie, hvori han i Besynderlighed handler om Dverge, om Kiæmper, om Mennesker vanskabte ved Kunsten, om vilde Mennesker som ere opvorne i Skovene, og om det Menneskelige Kiøns Op-

hold

hold og Næring. Nogle bemalte Kobbere ziire dette Bind, og Hr. v. Buffons Brevveksling med det theologiſke Faculteet til Paris, er og bleven tilføyet, formodentlig, at de nærværende Tiders Læſere kan endnu, efter Behag, udlee Facultetet, hvilket med den ſig medfødte Gravitet blandede ſig i Ting, ſom det ikke forſtod. Den ſyvende og ſidſte Deel handler om Dyrenes Natur, og i et Anhang om Dyrenes Inſtincter. Tvende fuldſtændige Regiſter giøre Brugen af dette Værk bequemmere.

Leipzig. Sammlung auserleſener Abhandlungen zum Gebrauche practiſcher Aerzte. Viertes Stück. 1774. 180 S. 8v. Nærværende Stykke af denne Samling indbefatter 1) Mounley von einem auſſerordentlichen Schmerze an der Hand. 2) Madix vom St. Veits Tanze. 3) Euſtache von Zwey nach verſchiedenen Methoden behandelten Malekoliken. 4) Vergleichung zweyer Coliken von Poitou, von Riccard und Boisdunal. 5) Von krebsartigen Geſchwüren im Geſichte, die durch Umſchläge von Möhren geheilt worden von Denis. 6) Heilung eines langwierigen Durchfalls bey einem Kinde vermittelſt eines Fontanells von Vialez. 7) Maumery von den antiſpasmodiſchen Kräften der Schaafgarbe. 8) Fernere Beobachtungen von den guten Wirkungen der Schaafgarbe von Sagny. 9) Baun von Heilung eines Wechſelsfiebers bey einem noch ſaugenden Kinde, durch die der Amme gegebene Fieberrinde. 10) Von dem Nutzen der der Factorcelle in Blutſtürzungen von verſtopfter monatlicher Reinigung. 11) Olivier von der Heilung eines viertägigen Fiebers durch das im Anfall zur Zeit der Hitze gebrauchte kalte Bad. 12) Von einem Mittel, die alzuheftigen Wirkungen der harzigen Purgiermittel zu verlindern von Houlſton. 13. De la Rade von dem Nutzen des auſſerlichen Gebrauchs des Opiums. 14) Salyves von einem durch den Stuhl abgegangenen Blinddarm, und der darauf erfolgten völligen Heilung des Kranken. 15) Rachard von einer hyſteriſchen Kolik, die durch den innerlichen und auſſerlichen Gebrauch des Eiſes und kalten Waſſers geheilt worden. 16) Bemerkung von der Behandlung der Gicht, und der Wirkung des Euliawans Oels in ſolcher, von Fuun. 17) Derſelbe eben darüber. 18) Derſelbe von einem beſondern Zufall an den Brüſten

sten einer Frau. 19) Gaubius von einem berühmten Mittel gegen die Gicht. 20) Von Jpern von einer scorbutischen Krätze. 21) Leverts neue Beobachtungen von der Behandlung und den Krankheiten saugenden Kinder. 22) White von der Anhäufung des Kothes in den Gedärmen. 23) Von Pflaumen und Kirschkernen, die in den Därmern stecken geblieben. 24) Von Zwey im Grimdarm verhaltenen Steinen. 25) Gooch von der besondern Wirkung einer grossen Dosis des Mohnsafts. — Oversættelsen kunde paa mange Steder have været rigtigere og tydeligere. Der følger tillige hermed et Register over de fire Stykker.

Giessen. Pomponius Mela drey Bücher von der Lage der Welt. Jns teutschen übersetzt und mit einen vollständigen geographischen Commentar zum Gebrauch der Schulen erlautert von Johann Christian Dintz, Prof. Theolog. extraord. und Stadtpfarrer zu Giessen. 8v. 1774. 10 Ark. Oversættelsen af denne saa nyttige gamle Jordbeskriver er bogstavelig, saa meget som Forskiellen paa begge Sprogene vil tillade det. Dette har været Forfatterens Hensigt, som han herover udtrykkelig forklarer, og dette Forsæt er udført med god Lykke. Der vilde altsaa være en Modedadel, naar man vilde sige, denne Oversættelse lod sig ikke læse behagelig, den skulde være friere, utvungnere o. s. v. Hvad Commentarien angaaer, saa viiser og allerede Titlen, til hvad Øyemeed den er bleven opsat. Hr. Forfatteren har i Fortalen nævnet Kilderne og Hiælpemidlerne, af hvilke han betiener sig, og paa samme kan man ikke udsette noget. Til den bestemte Brug finder man Anmærkningerne meget nyttige og med meget Flid forfærdigede. Begyndere kan ikke behielpe sig med en Stephan og Cellarius. Denne Commentar vil altsaa giøre unge Mennesker, maaskee og mangen nyemodig Skoelemænd god Tieneste, ey alene for bedre at forstaae Pomponius Mela, men endog for at faae mere Kunskab om den gamle Geographie. Sammenligningen imellem de gamle og nyere Jordbeskrivere er anført, og nyttige Efterretninger om Folkene ere hist og her tilspyede. De gamle Jordbeskriveres bekiendte Feyl, og deres ofte fabelagtige ja latterlige Fortællinger ere tilligemed Aarsagerne anførte. Critiske Anmærkninger i sær til Textens Rettelse fin-

finder man kun faa, eftersom Forfatteren ikke holdt den overeenstemmende med hans Øyemeed, og forudsatte der gronoviske Textes Rigtighed. Endnu er en Levnets Beskrivelse om Pomponius Mela foran tilføyet, hvorved Hr. Forfatteren har giort sig den Umage at samle de fleste Udgaver af Mela. Iblandt de nyere har man savnet en gronovisk Edition fra 1722 st. 8v. til Leyden og en mindre uden Noter ex recensione Abrahami Gronovii in 12 sammesteds. 1743. Af de ældre seyle begge de fra det vecheliske Trykkerie til Paris i 8v. 1532 og 1539, dersom ikke de af ham anførte Pariser fra 1530 og 1540 skulle have betegnet hine.

Leipzig. Johann Baptist Pergolesi Stabet Mater oder Passions-Cantate, mit der deutschen Parodie des Hrrn Klopstoks, in einem Clavier-Auszüge, zum Besten der neuen Armenschule zu Friedrichsstadt bey Dresden 1774. Hr. Musik-Director Hiller i Leipzig er Forfatter af dette Claveer-Udtog. „Dank sey es (siger han i „ Forberedelsen) dem grossen Sänger des Messias, der „ den Ausdruck der Pergolesischen Musik so tief, so richtig „ einsah, und worte und Gedanken dazu fand, welche der „ italiänischen Componisten, wenn er noch lebte, und seine „ Musik mit dem deutschen Texte hören und verstehen könte, „ über das Angemessene desselben in Verwunderung setzen „ würden. Ich gestehe es gern, daß ich kein Musikstück „ kenne, welches für mich, vom Anfange bis zum Ende „ von gleicher Rührung wäre, als diese Composition des „ Pergolesi mit der deutschen Parodie vom Hern Klop„ stok." Denne Dom af en berømt Synge-Componist vil ventelig være vigtig nok, efterhaanden at fortrænge af de tydske Kirker og Concert-Sale den elændige latinske Text, hvorpaa Pergolesi har forødt sin saa smukke forævigede Musik og derimod at indføre saa fortræffelig en Parodie, af hvilken man ikke mærker de Kiæder, som Digteren ved sammes Forfærdigelse har maattet paalægge sig. Hr. Hiller har, foruden de smaa Forandringer, som den tydske Textes Underlæggelse paa nogle Steder udfordrede, og hist og her forbedret et Par Feyl, som forekomme i de urigtige Afskrifter man har af denne Musik. For Resten giør det Hr. H. megen Ære, at han ved dette og andre flere Arbeyder søger at bringe saa priselig en Stiftelse, som en Fattigskole i Veyret.

Ber-

Berlin. Predigten von Proteſtantiſchen Gottesgelehrten. Vierte Samlung. 1774. 21 A. ſt. 8v. Man finder derudi 16 Predikener, hvis Forfattere ikke ere nævnte: 1) Om Ydmygelſe for Gud over Jer. X. 7. — 2) Om Kiærlighed til dette Livs Forlyſtelſer over 2 Tim. III. 3. — 3) Om Troens og Vantroens Indflydelſe paa Menneſkenes Vel og Vee, over Joh. III. 16 21. — 4) Om den ſande Tilberedelſe til Evigheden over Marc. XVI. 14 20. — 5) Om Vantroens Straſbarhed over Joh. III. 19. — 6) Opmuntring til Jeſu Efterfølgelſe i Kiærlighed, Taalmodighed og Standhaftighed over 1 Petr. II. 21. — 7) Om Ydmyghed over 1 Petr. V. 5. — 8) Ugudelighed, ſom en meget naturlig men høyt ſkadelig Følge af et yppigt Levnet, over Dan. V. 24. — 9) Eftertanke over forgangne Leve-Aar, over Pſalm. LXXVII. 6. — 10) Nødvendigheden og Nytten af Chriſtendommens Underſøgning, over Math. XXI. 10. — 11) Om den chriſtelige Troeſkab i ſit Kald over 2 Tim. IV. 5. — 12. 13) Om den tilkommende Salighed, over Joh. XIV. 19 — 14) Om Nødvendigheden i at kiende vore forborgne Feyl, over Pſal. XIX. 12. — 15) Om de opſtandne Legemers Beſkaffenhed over 1 Cor. XV. 24-44. — 16) Om Helliggiørelſe over 1 Theſſ. IV. 3. Prædikenerne ere alle, ſom i de forrige Deele, vel valgte, og mange fortiente meget mere at overſættes i andre Sprog, end mange, ſom man af det Engelſke har overſat.

Riga. Vermiſchte Aufſätze und Urtheile über gelehrte Werke, aus Licht geſtellt von unterſchiedenen Verfaſſern in und um Liefland. Erſten Bandes erſtes Stück. 1774 200 S. 8v. Hr. Rector Schlegel i Riga, der nævner ſig ſom Udgiver af dette Skrift, giør ſig virkelig derved meget fortient af ſine Landsmænd. Det bliver udgivet til Videnſkabers Udbredelſe i Liefland og tilgrændſende Provintzer, og er ſkreven af de der værende Lærde, og ſeer man paa begge diſſe Stykker, ſaa maae man tilſtaae, at det indbefatter meget Godt og ſvarer til ſit Øyemærke. Forfatterne har i Beſonderlighed i Fremtiden ſat ſig for at bearbeyde deres Fædernelands Hiſtorie. Dommene over Skrifterne ere ikke egentlige Recenſioner, men indbefatter mere en blot Betragtning over Tingene eller og Forſlag og Udvidelſe.

Ind-

Indholdet af dette Stykke er: 1) Ueber die neuen Bibelüberſetzungen und die Anwendung derſelben zur Berichtigung der Lutheriſchen: 2) Entwurf einer Unterſuchung über den Urſprung der Sprachen: 3) Briefe durch Eberhards Apologie des Sokrates veranlaßt: 4) Uber Ulrichs erſten Umriß einer Anleitung zu den philoſophiſchen Wiſſenſchaften: 4) Zerſtreute Anmerkungen über die Dichtkunſt: 5) Von der Schrift: 6) Ueber die Nutzbarkeit des Predigtamts, und deren Beforderung: 7) Von der Verſchiedenheit in den Kanzel-Vorträgen und von demienigen, was in allen zu finden ſeyn müßte: 8) Eines Landwirths Gedanken über die Hinderniſſe einer weit reichlichern Erndte: 9) Ueber die Einfluſſe der Bücherkritik: 10) Beytrag zu den etymologiſchen Muthmaſſungen über die Namen einiger Völker: 10) Beurtheilung einer Franzöſiſchen Idylle: 11) Das durch Erfahrungen beſtätigte Mittel, die ausgefaülten Stellen im Roggenfelde wieder herzuſtellen dem Publikum mitgetheilt von J. G. Eiſen.

Leipzig. Schwickert har her givet en ſmuk Aftryk af den Xenophontiſke Cyropædie efter den Hutcheſoniſke Udgave 1774. ſt. 8v. Trykken er, ſaavidt man har læſt, rigtig og med Flid beſorget. De Hutcheſoniſke Anmærkninger ere i Udtog tilſoyede. Af den udgiendte Udgiver er og tilſoyet et Index Græcitatis, ſom indbefatter meget Godt, og maae være forfærdiget af en lærd Mand. Men et hiſtoriſk Regiſter over Tingene burde vel og have været tilſoyet, at det ikke maatte ſynes, ſom man alene vilde have denne ſtore Skribent læſt blot for Sprogets og Ordenes Skyld.

Stuttgard. M. Georg. Fried. Grieſinger, Diac. an der Stiftskirche zu Stuttgard, Grunde und mittel Wider die alzugroſſe Furcht für der Gewittern 1774. 74. S. 8v. Forfatteren leverer her en ſaa kaldet Phyſico-theologiſk Abhandling til en almindelig Fordoms Udryddelſe. Det kommer her an paa tvende Ting, først paa moraliſke og phyſiſke Kundſkaber og deres Rigtighed, dernæſt paa et fattelig Foredrag, ſaa at allehaande læg Folk kan fatte de phyſiſke og moraliſke Grunde, og overbevise ſig om deres Sandhed. Dette Forfatterens Forſøg ſynes at have naaet ſit Øyemærke.

No. 36.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 5te Septbr. 1776.

Kiøbenhavn. En Danſk Lov-Hiſtorie fra Kong Harald Blaatands Tid til Kong Chriſtian den Femtes af Peder Kofoed Ancher, Conference Raad og Prof. Juris ved Kiøbenhavns Univerſitet. II Deel. 1776. Bekoſtet af Frid. Chriſt. Pelt. 267 S. i 4to. Med Godiches Skrifter. — Nærværende Deel indbefatter Hiſtorien fra Kong Erik Plovpennings Tid indtil Kongerne af den Oldenborgiſke Stamme. Forfatteren bekiender, at han ſjerne kunde have indſkrænket denne Hiſtorie til tvende maaneelige Bind, naar Enden af Arbeydet havde været hans Hoved-ſag. Men han giver derved at betænke, at det er en kriſk Lovhiſtorie, han ſkriver, hvor i han ikke kan blive ſtaaende ved den blotte Fortælling om adſkillige Tiders Love, men øye maa undersøge Lovenes Oprindelſe, Tilvext og Fremgang med alle ſine Omſtændigheder, og intet antage uden ſkarpeſte Prøve. Desuden har hans Hoved-Øyemaal, der igtede ikke ſaa meget til Hiſtorien, ſom til Lovkyndigheden, iort ham det til en Pligt ved alle Leyligheder, ſaa vidt han ar kundet, at oplyſe og forklare vore gamle Love, at ikke det tore Mørke, de omhyldes af, ſkal være deres Læsning og Brug til Hinder. Dette har forvoldt, at han ofte har maatet opholde ſig, nu ved Ord og Lovforklaringer, nu ved Aarstal, nu ved Undersøgning om Lovgiveren, nu ved Lovenes ette Læſemaade; hvorved Arbeydet under Hænderne har be-

kommet en større Tilvært, end det ellers som blot Historie skulde have faaet. Her fortsættes nu denne kritiske Lovhistorie i det XIII. Kapitel fra Kong Erik Plovpennings Tid, om hvis Love dette Kapitel handler. Forfatteren erklærer for uefterretteligt alt hvad der fortælles om denne Kong Eriks Love. Han skal vel have haandhævet Lovene, men selv ikke været nogen Lovgiver. Denne Konge var ikke den første, som har indført Plovskatten, og den har formodentlig fra gammel Tid været i Brug. I den Henseende kan det synes forunderligt, at denne Konge har giort sig forhadt ved denne Skat. Forfatteren gietter, at man fornemmelig maa have besværet sig over Skattens Størrelse, og tildeels anseet det Liestandske Tog, for hvis Skyld den blev begiært, som en ikke saa fuldkommen gyldig Aarsag til at fordre denne Skat, der ellers tilforn i Nødsfald ikke har været usædvanlig. Den er efter denne Konges Tid under Kong Christopher I. og Erik VI. bleven til en aarlig Skat, men derhos saa forhadt, at den adskillige Gange er bleven afskaffet, og endelig tilsidst, fordi den fandt saa megen Modsigelse, ganske ophævet. Dernæst om Kirkemodet til Odense 1245. og den Bandsætnings Dom der blev forkyndet over alle dem, der krænkede Kirkens og Geistlighedens Rettigheder. Anledningen til denne Dom forklarer Forfatteren saaledes S. 10: „Anledningen til dette „ Kirkemode og derudi forkyndte Bandsætning, der uden „ Tvil sigtede i sær til Kongen, synes at have været nogen „ Strid imellem Kongen og Erkebispen, som formodentlig „ har reyst sig, foruden andet, af en Deel Byrder, som de „ Geistlige i Krigs-Tid bleve besværede med. Det er bekiendt, „ at Bisperne brugte fordum at følge vore Konger i Krig, „ som de og for den Aarsags Skyld ofte bleve forlehnede med „ verdslige Lehn. Men den Krigs-Aand, som tilforn drev „ Bisperne til anseelige Bedrifter til Kongens Tieneste og „ Landets Forsvar, den førte dem nu til Oprør og Opsætsighed mod deres Konger." De har i denne Konges Tid allerede søgt at unddrage sig fra Krigs-Tog. „Desuden bleve „ de Geistlige endeel medtagne i den indvortes Krig, som „ Kong Erik førte med sin Broder Abel. Dette kunde „ deres Egennyttighed ikke taale. Alle Krigsbyrder søgte de „ at vælte paa den verdslige Stand alene, imod selv at nyde „ tilligemed andre almindelig Sikkerhed og Landets Gode.

„ Blev

„ Blev noget handlet herimod, Fornødenheden maatte være „ hvor stor den end vilde, strax var det at lægge Haand paa „ hellige Ting, til hvis Forsvar det aandelige Sværd maatte „ bruges.“ Man var og saa forsigtig, at foreſtille denne Bandsætnings-Dom blot som en Anvendelse paa den Danske Kirke i Besynderlighed af hvad Pave Leo tilforn havde anordnet i Henseende til den Christne Kirke i Almindelighed. Maaskee, siger Forf., at de ogsaa for den Aarsags Skyld fandt for Godt at lægge denne Leonis Dom til Grund, paa det at deres Landemode-Forordning, bygget paa pavelig Myndighed, uryggelig maatte staae ved Magt, da de vidſte, at Kongen var Pavens Ven, og derfor kunde frygte for, at han ved at klage hos Paven, maatte udvirke nogen Iretteſætteſse i denne Sag, naar de ikke havde haft noget paveligt at beraabe sig paa. Tilsidst ganske kortelig om hvad videre i geistlige Sager er forefalden under denne Konge. Som i et Anhang til S. 9 af dette Kapitel fortælles, hvorledes Bandsætning fordum blev sat i Værk med Lyses Udslukkelse og Steenes Efterkastelse. —— XIV.) Om Kong Abels og Kong Chriſtopher den Førstes Love. Huitfeld tillægger denne Konge nogle Ordonnantzer, som skulde findes ved Jydske Lovbog, men som man ikke nu veed af at sige. Her anføres ellers adskillige af ham udstædte Privilegier. Tilsidst udførlig om den bekiendte Stridighed imellem Kong Chriſtopher I. og Erkebisp Jacob Erlandsen, hvilken Forfatteren har anseet alt for betydelig, endog i Henseende til Lov og Ret, for meb Taushed at kunne gaae den forbie. Han tager ingen Deel i den Beskrivelse nogle have giort over denne Konge, som uduelig til at regiere; saasom det i slige Characterer fornemmelig kommer an paa, af hvad Partie den Person er, som fører Pennen. Kun dette veed man, at Erkebispens og Kongens Grundsætninger vare ganske stridige og begge i deres Paastand ubøyelige. Bispen stred paa det yderste for Kirkens Myndighed. Kongen vilde aldeles ikke taale, at denne skulde i Staten udgiøre en for sig selv af den verdslige Magt uafhængende Stat. Kongen, siger Forfatteren havde vist nok Retten paa sin Side; men eet er at have Ret, et andet at bruge behørig Forsigtighed i at forfølge sin Ret; hvilken her var saa meget mere fornøden, som Kongen havde en farlig Fiende, der i alt fandt Medhold hos Paven, havde ad-

ſkillige Biſper og den gemeene Mand paa ſin Side, og var færdig at vove alt for ſit Partie. Aarſagen til Uenigheden ſkal fornemmelig have været, at Biſpen, Kongen uadſpurgt, kom til Lunde Sæde, og derpaa ſtrax tog ſig for at forandre den Skaanſke Kirke Lov, og øvede for Reſten i Kirkeſager en uindſrænket og af Kongen uafhængig Myndighed. Her anføres Kongens Indvendinger imod den af Biſpen foretagne Forandring, og deriblandt var denne af beſynderlig Vægt: „ at efterdi Tiende her i Riget er de Geiſtlige først bevilget „ med vis Beſkeed, da hvis Kirkeſkraaen ikke maatte holdes, „ ſom til Malſtevne var giort til Lund, Almuen og de Geiſt„ lige imellem, ſkulle de ſige dem af herefter med at give „ Tiende. Thi ſom den Skaanſke Kirke-Ret var en For„ eenings-Lov (Lex pactitia) indgaaet ved fælles Bevægt „ imellem Kongen, Biſpen og Almuen, ſaa flød deraf, at „ ſamme ikke kunde rykkes af een af Parterne uden tillige at „ give de andre Frihed til det ſamme.“ Striden falder endelig ud dertil, ſom bekiendt er, at Kongen og det hele Rige blev ſat i Band i Kraft af den Forordning, cum Eccleſia Daciana, hvilken Biſpen fik ſmeddet paa Landemodet til Wejle. Henſigten af denne Bandſættelſe var, at Folket med Magt for Religionens Skyld ſkulde tvinge Regenten til Lydighed imod Kirken. Kongen kunde med al ſin Magt ikke forhindre denne Bandſættelſes Dom, at den jo blev ſat i Værk, og galt indtil paa 17de Aar. Forfatteren viſer, hvor meget Biſperne derudi handlede ſaa vel mod deres Pligt, ſom deres egen Fordeel. Men de opofrede gierne alt for at faae det Forſæt fuldført, ſom de i ſær i det 12te og 13de Aarhundrede havde ſat ſig i Hovedet, at de nemlig vilde have Kongerne bragte under Aagt. „ Det 13de Aarhundrede, ſiger „ Forfatteren, var den rette moedne Alder af det geiſtlige „ Herredømme. Da var det, at Biſperne til Rom overalt „ lode ſee, at de vare Paver. Ikke Dannemark alene, men „ ogſaa Frankerige Aar 1200., Engeland Aar 1208., Un„ gern 1232., Bayern og Schwaben 1247. bleve i dette „ Tidsrum ſatte i Band, og Portugal juſt i ſamme Aar „ 1259. ſom Dannemark, ikke for nogen Folkets alminde„ lige Brøde, men for Kongernes Skyld, og ey engang for „ nogen vigtig Forſeelſe af dem, foruden denne, at de ikke „ med en blind Lydighed vilde underkaſte ſig den pavelige „ Stoel.“

„ Stoel.“ Et Anhang handler om Oprindelsen til den Lærdom om Kirkens tvende Sværd. —— XV.) Om Kong Erik Glippings Love. Nogle klage over denne Konges Forordninger, som forskiællige og tildeels urigtige. Forfatteren erindrer, at Klagen fornemmelig er grundet derudi, at man uden Forskiæl har anseet dem for almindelige Danske Forordninger, som dog ikkun har været givne for visse Provintzer i sær. Forfatteren har giort sig Umage for, ved Hiælp af Haandskrifter og Forordningernes eget Indhold, saa vidt mueligt, at adskille dem fra hinanden og henføre dem til deres rette Aarstal. Det bliver ellers ikke mueligt at følge Forfatteren i hans kritiske Undersøgning over denne Kong Eriks Love og Forordninger. Det er mærkværdigt nok, hvad Forfatteren i Fortalen har antegnet om samme Forordninger, til Exempel og Bevis paa, hvor meget Hypotheser ofte kan gisre til at finde den rette Sandhed. „ Til hvad „ Nytte vil man tænke, i Historien, at komme frem med „ Gisninger? Sandt nok, at de bør bruges med Forsigtig„ hed og Sparsomhed, ikke uden i Mangel af gode tilforla„ delige Beviser, paa samme Maade, som Formodninger i „ Rettergang, nemlig som Bimidler til Sandhed; de bør „ være byggede paa tilstrækkelig Grund, og aldrig gives ud „ for høyere end de ere. Men med alle at ville udelade Gis„ninger og formodentlige Slutninger, for at faae Historien „ fastsat paa lutter uryggelige Grunde; det var at forestille „ den i sin usle Nøgenhed. I sær kan det ikke skee i en kri„ tisk Historie, hvor man bør gaae Sandhed saa nær som „ mueligt. Saa meget mindre, som det ofte kan skee, at „ man ved at ansee Sagen efter vedtagen Gisning paa en „ vis Kant, veyledes til at opdage den rette Sandhed. Den „ store Romerske Taler, der foruden mange andre skionne „ Videnskaber, besad ogsaa megen Indsigt i Giætningskun„ sten, skal være min Hiemmelsmand. Intet kan siges ret„ tere og bedre, end hvad han siger de Divinatione l. 25. „ Ea (sc. Conjectura) fallit forte nonnunqvam: sed ta„ men ad Veritatem sæpissime dirigit. At dette virkelig er „ saaledes, har jeg selv haft Prøve paa i dette mit Værk. Da „ jeg for Ex. fandt for mig de mange adskillige Kong Erik „ Glippings Forordninger, eller saa kaldte Haandfæstninger, „ hinanden baade lige og ulige, som Søstrene hos Poeten,

— — — Facies non omnibus una,
Nec diversa tamen: qvalem decet esse Sororum,

„ og gierne ønskede at vide den rette Aarsag til begge Dele,
„ som jeg ikke kunde overtale mig til at troe, at Uligheden,
„ saaledes som Sperling og Stubæus have meent, skulde
„ have revset sig af blot Vildfarelse og Urigtighed i Afskriv-
„ ning; blev jeg først paa den Tanke, i det jeg mærkede, at
„ Forskiællen strak sig kun til adskillige Provinzers Lovbøger,
„ om de ikke maaskee kunde være forskiællige Forordninger,
„ givne for adskillige Provintzer. Snarere havde jeg ikke
„ lagt samme til Grund, førend jeg fik at see alle Omstæn-
„ digheder at stadfæste den, og det som først var en blos Gis-
„ ning, at blive omsider til en udisputeerlig Sandhed."——

XVI.) Om den nye Siellandske Lov, der rimeligen skal være kommen fra Kong Erik Menved; hvilket bestyrkes derved, at han i sin Gravskrift kaldes Justitiarius. Først undersøger Forfatteren Pontans og Hvitfelds Beretninger om denne Lovs Udgivelse. I Størrelsen har denne nye Lov Fortrin for de andre, da man i de vidtløftigere Capitler finder en Deel Materier, som de andre Lovbøger har intet om. I Henseende til Materien kommer den i Hovedsagen vel overeens med vore andre gamle Loves almindelige Analogie. I et og andet stemmer den mere overeens med den Skaanske end med den Jydske Lov. Dens Forfatter har ikke saaledes lagt den gamle Siellandske Lov til Grund, at den nye kan siges at være blot en Forbedring af den Gamle. Vel stemmer den i Hovedsagen overeens med samme, men dog ligesaa meget med den Skaanske og Jydske. Det synes derfor at have været dens Forfatters Hensigt, uden Hensende til nogen vis Lov i sær at faae en nye Lovbog bragt til Veye i Overeenstemmelse med samtlige vore gamle Loves fælles Grundsætninger. Med denne Lovbog synes og hans Hensigt at have strakt sig videre end til Sielland alene. Det er vist, at man allerede i Kong Erik Menveds Tid skal have begyndt at arbeyde paa en almindelig Lov for alle Danske, et Arbeyde, der ikke fuldkommen er bleven sat i Værk førend halvtredie Hundrede Aar derefter. Rimeligen har den nye Siellandske Lov sin Oprindelse fra den Lovsamling, som Erik Menved ved en Forordning skal have foranstaltet (Congesta Mendvedi) i den Hensigt, at forsyne Landet med en nye og almindelig Lovbog.

Dette

Dette forudſat, bliver man tillige underrettet om denne Lovs ellers ubekiendte Forfattere, af den her anførte Artikel i forbemældte Forordning, ſom juſt betræffer denne Lovſamling, at ſamme nemlig først maa være udkaſtet paa Latin af en ved Navn Tord Lille, dernæſt bleven overſat paa Dansk, og ſiden giennemſeet af Biſp Chriſtian til Ribe, tilligemed en Gunnulf Svendſon, en Svend Bonde, Thord Lille og Niels Brock, og endelig af Kongen ſelv. Forfatteren anfører og beſvarer de Indvendinger, der kan giøres imod denne hans Meening, at forbemældte Forordning i den Artikel om Lovene bør forſtaaes om en almindelig Dansk Lov, der omſider er bleven til en ſærdeles Lov for Sielland. Hvorledes dette kan være gaaet til, forklarer han ſelv S. 88 med diſſe Ord: „Omendſkiøndt det har været Lovforfatterens ſaa „ vel ſom Kong Eriks Henſigt, at bringe en almindelig „ Dansk Lov til Veye, ſaa kan det dog af adſkillige Aarſager „ gierne være, at det ikke er kommen dertil. Maaſkee de „ ikke have kundet komme overeens om, hvad de have vildet „ haft indført i en almindelig Lov, maaſkee de Poſter i ſær, „ hvorudi vore gamle Love ere forſkiællige have foraarſaget „ Uenighed. Denne Formodning er ſaa meget mere rime„ lig, ſom man veed, at vore Forfædre, hengivne til deres „ gamle Love og Skikke, var meget imod Nyheder og Foran„ dringer. Nok er det, i Betragtning af den nye Siellands„ ſke Lovs Overeenſtemmelſe med ſamtlige vore gamle Love, „ har man Aarſag at ſlutte, at Forfatteren har haft en al„ mindelig Lov i Sigte; omendſkiøndt det tillige er unægte„ ligt, at den ſiden er bleven en beſynderlig Lov for Sielland, „ hvor de i ſær behøvede en mere fuldkommen Lovbog, end „ Kong Waldemars den Førſtes; da den ikke alene kaldes „ ſaaledes i en Deel Haandſkrifter ſaa vel ſom i de trykte Ud„ gaver, og fra Mands Minde har været brugt og anſeet „ ſom en Siellandſk Lov, men den ogſaa i Haandſkrifterne „ næſten allevegne findes ſamlet med den gamle Siellandſke „ Lov. Man ſeer desuden af Indholdet, ſom nærmer ſig i „ viſſe Stykker mere til den gamle Siellandſke Lov, end til „ de øvrige, at den først eller ſidſt har været beſkikket til en „ Lov for Sielland.“ Dersom den nu fra først af har været beſtemt til en almindelig Lov, ſaa meener Forfatteren den ikke ſaa ſtrax og uden nogen Forandring kan være bleven an-

tagen til en Lov for Siælland i sær. Han erklærer det for uvist, om den nogen Tid af Kong Erik Menved selv er bleven paabuden som en Siællandsk Lov, og anfører en Deel rimelige Grunde for at det ikke er skeet, saasom, at den i de ældste og bedste Haandskrifter ey endnu kaldes Siællandsk Lov, at den ikke findes med Underskrift som en af vedkommende autoriseret Lov. Han giør det og rimeligt, at den Gamle maa have staaet ved Magt endnu efter at den nye var antagen, og at denne har til en Tid kun været som en Subsidiaire Lov, men har dog endelig omsider fortrængt den Gamle, som ganske er kommen af Brug. Forfatteren formoder ellers, at den først er bleven antagen og samtykt som en Siællandsk Lov efter Kong Eriks Død under hans Broder Christopher den Anden. Tilsidst handler Forfatteren om denne Lovs Inddeeling, de bedste Haandskrifter deraf, dens tvende slette og meget feylagtige Udgaver til Kiøbenhavn ved Bogtrykkerne Gemen og Mads Wingaard. Han giver os og S. 96. Haab om en nye og rigtig Aftryk af denne nye Siællandske Lov, saavelsom andre vore gamle Lovbøger, efter tilforladelig gode Haandskrifter. —— XVII.) Om Kong Erik Mendveds Forordninger, saasom en Forordning af 1304, som iblandt adskillige Mærkværdigheder indbefatter tillige den betydelige Artikel, som angaaer forbemældre Lovsamling, og skal have givet Anledning til den nye Siællandske Lov. Forordningrn af 1314, given for at hemme den da brugelige Giæstning: Skaaningernes Privilegier givne 1317: en Forordning given til Barre-Herred i Skaane sør at raade Bod paa adskillige Besværinger af Bønderne i denne Provintz. Fremdeles anføres denne Konges Forordninger angaaende Esthland og Liſland, og tilsidst et Par Bispe-Forordninger: hvoriblandt er i sær mærkværdig den af Bisp Gieſiko i Fyhn, som stadfæstede Præsterne en fuldkommen Frihed til at giøre med deres rørende Gods hvad de vilde, saavel i Levende Live, som ved Testamente efter deres Død, da det ellers efter den almindelige geistlige Ret paa de Tider faldt til Kirken og de Personer, som forestillede samme, i Følge det saa kaldte Jus Spolii, saa Præsterne ey uden besynderlig Tilladelse kunde giøre Testamente. Det tilsøyede Forbud, om ey at afhænde eller borttage noget af den Afdødes Efterladenskab mod Bispens Vidende og Samtykke, har altsaa ikke sigtet til at

be-

betage de rette Arvinger deres Arveret efter Loven, men kun at forebygge, at Arvingerne ey egenmyndig maatte bemægtige sig den Afdødes Boe, hvorved noget af Kirkens Gods kunde forkomme, som Bisperne burde have Tilsyn med. Samme Præsternes Frihed er og bleven stadfæstet ved andre Kongers Haandfæstninger og Forordninger. Ikke desto mindre finder man Exempler, at Bisperne uagtet disse Forordninger siden har udøvet det forhadte Jus Spolii. — XVIII) **Kong Christopher II. Love.** Det var ved denne Konges Antagelse til Regiæringen de Mægtigste i Riget grebe Leyligheden til at binde Hænderne paa de Danske Konger ved Haandfæstninger. **Fra Erik Glippings** Tid af have vel alle de Kongelige Forordninger, hvorved Kongerne bleve forbundne, havt Navn af **Haandfæstninger**, men denne var den første Konge, som med Eed maatte forpligte sig til Undersaatterne. I Følge af en Artikel i denne Haandfæstning vare Undersaatterne endogsaa forpligtede til med Magt at sætte sig imod Kongen, om han handlede mod sin Eed og Pligt. Samme Artikel lyder ligesaa streng i Kong **Christian II.** og **Friderich I.** Haandfæstninger. Man mærkede siden det var kun at give Tonen til almindeligt Oprør; hvorfore det i de følgende Kongers Haandfæstninger er siden bleven formildet dertil, at **Kongen ved lovlig Rettergang** skulde tiltales for **Rigens Raad og Mogle af Adelen**, og for dem efter **Lands Loven staae hver Mand til Rette.** Allerede tilforn var der ellers giort et Udkast til en bestandig Haandfæstning for alle danske Konger, hvilken findes i det Stokholmske Antiqvitets-Archiv. Samme er bleven lagt til Grund til Kong **Christophers** Haandfæstning, med visse Artiklers Tillæg. Denne har siden tient til Mønster for alle de følgende Haandfæstninger, dog saaledes, at man gemeenlig ved enhvers Kongens Antrædelse til Regieringen forandrede noget eller lagde noget til efter Omstændighedernes og Tidernes Forandring. Vel blev Riget først i Christian I. Tid erklæret for et Valg-Rige, men man seer dog af denne Kong **Christophers** Haandfæstning, at Stænderne allerede da havde faaet Valg-Rettigheden i Hovedet, for derved at faae deres erhvervede Friheder og Rettigheder stadfæstede og formerede, og tillige Grændser satte for den Kongelige Magt og Myndighed. Det blev og derfore efter

den Tid en beſtandig Regel, at ingen Konge ſkulde hyldes, med mindre han først havde forſikkret Folket om, at ville lade dets Rettigheder i fær Geiſtlighedens og Adelens uryggelig ſtaae ved Magt. Aarſagen til det almindelige Had Kong Chriſtopher ſiden blev underkaſtet, forklarer Forfatteren ſaaledes S. 129. „Paa den eene Side havde Kongen for„bundet ſig til at betale den Afdøde Konges Gield, og at „holde den Forvaring, derfor var ſat, til Gielden var al„deles afbetalt; paa den anden derimod, ey at paalægge „nogen Tyngde og Beſværing. Men ſom Rigets Indkom„ſter vare af hans Broder meſte Deel bleven pandſatte, „følgelig utilſtrækkelige til Gieldens Afbetaling, ſaa fordre„de han for den Aarſags Skyld Aar 1323 en ſtor Skat af „Aandelige og Verdslige; en efter Omſtændighederne meget „billig Fordring! Men Erkebiſpen og en Deel af Raadet „vilde ikke ſamtykke derudi, men holdt ſig faſt til Haand„fæſtningen; hvorudover Kongen var nødſaget til at tage „en ſtor Deel af Pandte Godſet tilbage fra Pandthaverne. „Hinc illæ lacrymæ! Det maae vel have gaaet til i de „Tider, ſom det gemeenlig gaaer endnu, at det alminde„lige Bedſte maae vige, ſaa ſnart det ſtøder an imod Egen„nytte, det ſtore Hiul hos de fleſte Menneſker.“

(Beſlutningen følger.)

Leipzig. Der Staffiermaler, oder die Kunſt anzuſtreichen, zuvergolden, und zu lackiren, wie ſolche bey Gebäuden, Meublen, Galanterie Waaren, Kutſchen u. ſ. w. auf die beſte, leichteſte und einfachſte Art anzuwenden iſt, ſowohl den Künſtlern als den Liebhabern zum Unterricht herausgegeben von Watin, Maler, Lackierer, und Forbenhändler in Paris, nach der zweyten viel verbeſſerten Franzöſiſchen Ausgabe überſetzt 1774. 1 Alph. ſt. 8v. I Betragtning af de mange unødvendige og urigtige Anviisninger til diſſe tre Kunſter, fortiente dette Værk fornemmelig ved en god Overſættelſe at gisres videre bekiendt. Hr. W. har først udgivet dette ſit Arbeyde under Titel L. art de faire & d'employer le Vernis, og afhandlede derudi fornemmelig Lackeringskunſten. I denne anden Udgave er ſeet med lige Nøyagtighed paa Staffeer-Malningen og Forgyldningen, og er den

en altsaa at ansee som et ganske Nyt, og fuldstændigt Værk
or disse tre Kunster. I den første Deel afhandles den Kunst
it anstryge, og her handles i Besynderlighed om en Staffer-
nalers Redskaber, om Farverne, deres Afrivning og Ind-
:gring, om Brugen af Vandfarverne, Oliefarverne, de med
Fernis indrørte Farver, Farve med Vox, Mælk, Sæbe o.
. v. om Malerier paa Lærret med Vand, og Oliefarver,
om Maaden at rense Malerier. Den anden Deel afhandler
Forgyldningskunsten. Først handles om Redskaberne og
Materialierne til Forgyldningen, om Vandforgyldningen og
de forskiællige Maader at forgylde og forsølve. Om Olie-
forgyldningen og dens Maader, om Avanturgrundens For-
færdigelse, om Maaden at broezere allehaande Jernværk o. d.
Om at rense gamle Forgyldninger og give dem deres forrige
Glands igien. Den tredie Deel indbefatter Lackeringskun-
sten. Først ere de Arter af de tre forskiællige Fernisser, Spi-
ritus, Lin-Olie og Terpentin-Fernis rigtig beskrevne, og de
dertil hørende Materier vel afhandlede, saa at Bernsteen og
Copal bliver beskreven med vidtløftig Critik. Tillige bliver
her mældt om Efterlignelsen af den chinesiske og japaniske Lack,
og hvorledes man skal betiene sig af samme ved allehaande
Arbeyder. Endelig bliver lært, hvorledes man polerer Fer-
nis, giver den Glands og fornyer den. Som et Anhang
er tilføyet P. Jncarville's læseværdige Afhandling om den
chinesiske Fernis. Overalt forefinder man i denne Bog man-
ge meget artige og mærkværdige Ting, som deels betræffe
Materialierne, deels Kunstens Historie. Af det hele Fore-
drag seer man den ærlige Mand, som der er om sine Læseres
Underviisning at giøre. Værket er skreven paa saadan en
Maade, at endogsaa en usvet deraf kan lære at anstryge ad-
skillige Ting, den Franzøsiske Maneer, forskiællige Forgyld-
nings Maader og andre Kunster, og, naar han selv ikke vil
lægge Haand derpaa, dog kan være i Stand til at siae andre
de fornødne Haandgreb til Udførelse. Saa aabenhiertig og
redelig Forfatteren er i den hele Bog, saa har han dog for-
beholdt sig en af ham selv opfunden Fernis uden Lugt og en
Lage til Forgyldning, hvilket man ikke kan fortænke ham i,
da han derved forskaffer sig og sin talrige Familie Underhold-
ning, men man kan kiøbe den hos ham for billig Priis.

Halle.

Halle. Unterhaltungen mit Gott bey besondern Fällen und Zeiten, von Jacob Frid. Fedderſen, Prediger an der Hauptkirche zu St. Johannis in Magdeburg. Der Unterhaltungen mit Gott in den Morgenſtunden auf jeden Tag des Jahres dritter Theil. 1774. 1 Alph. 7. A. ſt. 8v. Hr. Paſtor Sturm havde i Fortalen til den anden Udgave af ſine Unterhaltungen mit Gott in den Morgenſtunden auf jeden Tag des Jahres, lovet, at udarbeyde nogle Caſual-Andagter, der kunde anſees ſom en tredie Deel af diſſe Unterhaltungen; men ſaaſom forſkiællige Arbeyder har hindret ham at opfylde dette ſit Løfte, og det belovede Skrift dog af mange blev forlangt; ſaa har han formaaet Præſten Hr. Fedderſen til at forfærdige ſamme. Denne har og ladet ſig finde beredvillig dertil, og ſaaledes udført den ham overdragne Forretning, ſaa ey alene Hr. Sturm men og hans Læſere meget vel kan være tilfreds med hvad han har udrettet i denne tredie Deel af Unterhaltungen mit Gott. Enhver Underholdning fylder, ligeſom i de foregaaende Deele, et Blad, og for ſamme ſtaaer en Motto, ſom indbefatter i ſig det hele Indhold eller dog nogle Hovedtanker deraf. Forfatteren har i Udarbeydelſen af diſſe Unterhaltungen rettet ſig efter de Regler, ſom deels af ham ſelv, deels af Hr. Sturm ere foredragne i den Andächtige. Man har derudi ſeet paa følgende Hoved-Afdeelinger: 1) I lykkelige og frydefulde Tilfælde: 2) i bedrøvelige Tilfælde i ſær i Sygdomme og Dødsfald, ſaavel andres, ſom naar man bereder ſig ſelv til Døden. Derpaa følger Unterhaltungen bey beſondern Zeiten: 1) Til hellige Tider, ſom betræffe den offentlige og private Gudstieneſte: 2) til forſkiællige Aarstider: 3) Til forſkiællige Tider om Dagen og i Beſynderlighed til Bord-Tiden. I et Anhang forekommer endnu følgende Unterhaltungen: 1) ved vigtige Foretagender og Beſlutninger: 2) ved glædefulde Forventelſer: 3) ved trueyde Ulyks-Tilfælde: 4) paa Reyſer: 5) efter Reyſen: 6) i rndt Veyr. Diſſe Unterhaltungen ere endnu 174 Sange tilſøyede, hvoraf een altid kan forbindes med en ſig dertil paſſende Unterhaltung. Foruden dem, hvilke man her ganſke læſer, blive og andre anførte blot efter deres Begyndelſe, hvilke man kan bruge i lige Henſigt. De heraf trykte Sange ere tagne af Cramer, Klopſtock, Funk, Storm, Schlegel,

gel, Lavater, Liebich, Meander, Münter, Breithaupt, Löve, fremdeles af den Berlinſke, Zollikoferſke, Baſedoviſke og Schulziſke Sangbog, iligemaade af den Sange-Samling, ſom for kort ſiden er udkommen i Berlin, og af ſin ibenævnte Forfatter tilegnet Digteren Klopſtock. Nogle af ſamme har Forfatteren ſelv forfærdiget, men ingensteds anſiget ſit Navn derved eller ſagt, hvilke de egentlig ere. De ver have fundet Fornøyelſe og Opbygelſe i de Sturmiſke Anerhalrungen ville og paa ſamme Maade føre ſig diſſe til Nytte, og derved underholde og beſtyrke ſig i en gudfrygtig Gemyts beſkaffenhed.

Leipzig. Die Leiden des Jungen Werthers. Erſter und zweiter Teil. 1774. 224 S. 8v. Et fortræffeligt Product af den Göthiſke Genie. Den unge Werther, en ung Perſon af et Genie, ſom man maae beundre, og et Hierte, ſom man maae elſke, har den Ulykke at forelſke ſig i et Fruentimmer, ſom allerede er lovet til en anden. Denne Lidenſkab, ſom han forgiæves arbeyder paa at undertrykke, hvilken han og ikke kan aabenbare, i ſær fordi han ikke kan lade af at være en Ven af Albert, Hendes Forlovede, bringer ham i en immer dybere Melancholie, hvori han efter megen Kamp med ſig ſelv endelig ſkrider til den faſte Beſlutning at dræbe ſig ſelv. Hiſtorien bliver for den ſtørſte Deel fortalt af den unge Werther ſelv i en Rad af Breve til ſans Ven Wilhelm. Fortællingen om den tragurige Katastrophe føyer Udgiveren til under ſit Navn. Hvad man i dette Værk allermeeſt maae beundre, er den fine Udvikling af de forborgne Gange af en eneſte Lidenſkab, hvorledes den ſlydslig opkommer, ſlaaer ſtrax faſte Rødder, og nu efterhaanden trænger immer nærmere ind i den arme Werthers Siæl, indtil endelig den Beſlutning oliver moeden at gjøre Ende paa ſaa kummerfuldt et Liv. Hvorvidt denne Bog kan forføre til Selvmord, og af den Aarſag fortiener at haſtes, derover vover Recenſenten ey at fælde nogen Dom. Foruden Medlidenhedens Intereſſe, hvorved Bogen fra først til ſidſt tiltrækker ſig Læſerens Opmærkſomhed, har den og ſeſynderlige Fortrin formedelſt det ſtærke og hentivende Udtryk, og formedelſt de indblandede fortræffelige Anmærkninger over Mange Sider af der menneſkelige Hierte, ligeſom og

enhver, der ikke blot af Hyper har lært at philoſophere ove Menneſket, gierne vil ſøge at oprette en nye Grad af Be kiendtſkab med en Mand, der overalt viiſer ſig ſom en ind viet Beſkuer af det menneſkelige Hiertes Hemmeligheder Overſættelſen af nogle Oſſians Sange, ſom Hr. Goth paadigter Hr. Werther, og lader ham forelæſe, fortiene at ſtuderes ſom et Mønſter.

Cleve. Beyträge zu einer neuen Theorie de Gährungen, von J. P. Brinkmann, Phalziſchen Hof rath. 1774. 176. S. 1. 8v. Meget ſkarpſindig har For fatteren i dette philoſophiſke Skrift forbyet og forbedret den Lære om Fermenter og Fermentation, hvilken Baarhaav tilſidſt havde forviiſt af Pathologien. Hr. Br. viiſer, a Baarhaave's Begreb om Giæringen har været alt forme get indſkrænket, og forſvarer ey alene Giæringen ſom en Aar ſag til mange Sygdomme, men han anſeer den og ſom den vigtigſte Drivefieder ved Safternes Secretion. Efter d Begreber, ſom Forfatteren udvikkler synes man her ikk det Urimelige, ſom man ellers pleyede at forekaſte denn Theorie, og Hr. Br. oplyſer mange Phænomener i den ſun de og ſyge Tilſtand paa en meget utvungen Maade, ſaa man ikke ſkal kunne nægte ham ſit Biefald. Animaliſation o Aſſimilation ere i Grunden den ſamme Giæring, ſom Hr B. antager. Theorien om de anſtikkende Sygdomme, de arvelige Onde, vinder ſærdeles meget ved Forfatterens lætt og fattelige Forklaring. Hvad der S. 141. bliver erindre imod Misbrugen af den Tiſſotiſke Methode, at give Vitrio ſyren i hidſige Febre, fortiener fornemmelig de practiſke La gers Opmærkſomhed. Forfatteren bliver ikke blot ſtaaend ved Giæringen i Almindelighed, men oplyſer i Beſynderlig hed forſkiellige Fermenters og Gifters Natur, ligeſom o Modgifterne. Man vil i lang Tid ikke have læſt ſaa ſkarp ſindig en Afhandling. Hvorledes de vegetabiliſke Nærings midler blive omſkabte i den dyriſke Natur, bliver meget v oplyſt. Den hele Forretning af Criſis i hidſige Sygdomme grunder ſig paa de ſamme Virkninger, ſom Forfatteren he underſøger.

Leipzig. Specimen Animadverſionum qvibus loc nor

nonnulli Danielis & Interpretum ejus Veterum, præsertim Græcorum, illustrantur, emendantur, Auctore *Joh. Gottfr. Scharfenberg* 1774. 132. S. 8v. Titelen viser tydelig nok Forfattetens Øyemærke. Foruden de græske Oversættelser har han brugt den saa kaldte Vulgata og den Syriske Oversættelse, men ikke den Arabiske, saasom han ved hver Gang han efterslog befandt, at den gandske nøye kom overeens med Theodotions Oversættelse, og syntes altsaa gandske deraf at være giort. Desuden har han til Textens Oplysning ogsaa søgt at benytte sig af det, som Josephus Ant. L. X. c. 10. 11. beretter om Daniels Levnet og Bedrifter. Af nyere Fortolkere har han derhos raadført sig med Grotius, Drusius, de Dieu, Schultens, og Harenberg. De Anmærkninger, som her befindes, ere af forskiællig Art. Mange indbefatte Oplysninger over hebraiske og chaldaiske Ord og Talemaader; andre forskiællige Læsemaader, hvorved Forfatteren og hist og her har anmærket saadanne Exempler, af hvilke man let kunde forledes til at troe, at en gammel Oversætter har i sin hebraiske Text havt en anden Læsemaade, end man nu har i den Masoretiske. Mange Anmærkninger betræffer alene de gamle græske Oversættelser, og sigte til at rette de derudi opkomne Skeiverfeyl. Josephus bliver her flittig brugt som en gammel Commentator, og man kan sige, at han er vel brugt. For Resten tilstaaer man at have læst disse faa Ark med megen Fornøyelse, og som et Beviis paa deres Forfatters Lærdom og Indsigt, og man ønsker, at de fornemmelig maatte blive læst af dem, der have Lyst til at lære noget meer Hebraisk, end sædvanligt er, paa det de af Forfatterens Exempel maatte lære, hvor meget dette Studium befordres ved det Hiælpmiddel, som de gamle Levninger dertil give os i Hænder.

Berlin. Patriotische Plantasien von Justus Möser. Herausgegeben von seiner Tochter J. W. J. von Voigt, gebornen Möser. Erster Theil. 1774. 372. S. 8v. Enhver Læser, der endnu har nogen Følelse for den forlegne Ting, man kalder Patriotismus, maae være Udgiverinden, for en saa angenem og Næringsfuld Gave, Tak skyldig. Det er Afhandlinger, som for den største Deel allerede har være tindrykkede i offentlige Blade, fornemmelig i det Osnabrückiske

ckiske Intelligentz-Blad, og deels indbefatte de Betragtninger over Moralen og Forslage til Forbedring i Stads- og Land-Politiet og den huuslige Oeconomie, deels ere de af historisk og juridisk Indhold. De tørreste Materier veed Hr. M. at bringe i en interessant Stilling, eller give dem en oplivende Farve, og om endskiøndt mange Afhandlinger ere blot locale, og i Almindelighed egentlig skrevne for Stiftet Osnabrück eller Vestphalen, saa ere der dog kun meget faa, af hvilke enhver ikke Fulde kunne føre sig noget til Nytte. Man overlader til Andre at opsøge et Par Steder hvorimod der kunde være noget at indvende. f. E. naar Forfatteren troer, at Harburg ligger beqvem til en stor Handel, eller naar i Afhandlingen over den moralske Synspunkt, den Følge, som man kunde uddrage af de givne Grundsatzer, uden Modsigelse gaaer forvidt. Man ønsker ellers, at Skriftet maatte finde mange Kiøbere, ey alene fordi det fortiener dem, men og fordi Indtægten deraf skal anvendes til et patriotisk Øyemærke.

Brunswig. Die Kunst zu catechisiren. Ein Hirtenbrief des Generalsuperintendenten zu Wolfenbüttel. 1774. 56. S. 8v. Den berømte Her G. S. erindrer i Forveyen, at den Kunst at katechisere er en Green af den Kunst at experimentere, inddeeler den katechetiske Øvelse i den prøvende og undervisende, bemærker hvorledes den første maa ligge til Grund ved den Sidste, og angiver kortelig derpaa Catechitikens Grundsatzer. Alt kommer derved anpaa, at Catechisationens Materie bliver vel valgt, at Catecheten ret formerer sine Spørsmaale, og at han deels behørig bedømmer Svarene, deels og nytter dem vel. Disse Punkter har Forfatteren meget vel opløst i en indskrænket Korthed. Man ønsker, at alle, der har at give nogen katechetisk Undervisning, ville med Opmærksomhed giennemlæse disse faa Ark, og overtænke dem meer end een Gang. Mere godt over en saa særdeles vigtig og tillige saa vanskelig Sag ville de neppe finde nogensteds tilsammen i saa ængt et Rum.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 37.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 12te Septbr. 1776.

Kiøbenhavn. Beſlutningen af **En Danſk Lov-Hiſtorie fra Kong Harald Blaatands Tid til Kong Chriſtian den Femtes af P. K. Ancher, ꝛc.** (See forrige No.) XIX.) **Kong Waldemar Erikſens Love.** Det er bekiendt at nogle ikke ville erkiende denne unge Schlesvigſke Hertug for Danſk Konge, i ſær de, der anſee **Kong Chriſtophers** Affættelſe for ulovlig og ugyldig. Men det er dog viſt, at han er bleven hyldet til Konge, har underſkrevet en Haandfæſtning, i et Par Aars Tid udøvet Kongelig Magt og Myndighed, og udgivet adſkillige Privilegier, der ſiden forbleve i fuld Kraft. Hans Haandfæſtning ſynes ellers at være given i ſær for Skaaningerne. Den bliver, ligeſom Kong **Chriſtophers**, kaldet Placitatio nobilium, hvilken Titel efter Hr. Forfatterens Meening ikke vil ſige andet, end at den blev bragt til Veye fornemmelig i Kraft af Adelens Paaſtand. Thi det ſkeede først under Kongerne af **Oldenborg**, at Haandfæſtningerne bleve til en Handel imellem Kongen og Rigets Raad. Kong **Chriſtophers** Haandfæſtning blev lagt til Grund til **Waldemars**, men dennes indbefatter dog en Deel Forandringer og meget nyt, og **Waldemar** maatte desuden forpligte ſig til at holde alt, hvad der ſtod i Kong **Chriſtophers**. Herefter handles om adſkillige Geiſtlige Privilegier, Forordninger og Statuter, med chronologiſke Underſøgninger derover — XX.) **Kong** Waldemar Chri-

stopherſens Love. Denne Kong Waldemar maatte først udgive en Amneſtie for alt hvad der var handlet hans Fader og Brødre imod, hvilken tillige var at anſee som en Haandfæſtning, skiøndt han siden tillige maatte fornye sin Faders. Desuden udgav han atter en nye Haandfæſtning paa en almindelig Herredag til Nyborg Aar 1354., som fornemmelig sigtede til at stille de Uroeligheder, som den Jydske Adel, understøttet af de Holsteenske Herrer og Søestæderne, havde opvakt. Men Roeligheden varede kun kort, og Kongen maatte paa en Herredag til Kallundborg Aar 1360. indgaae en nye Haandfæſtning, som i alle Danske Lande ubrødelig skulde holdes. Det er en særdeles betydelig Anmærkning herved, at i ingen af disse tvende sidste Haandfæſtninger har man i Besonderlighed søgt at faae noget Kongens ubillige Indgreb i Undersaatternes Rettigheder forebygget eller rettet ved nogen Kongens besynderlige Forpligtelse i den Henseende. Alt hvad han for sin Person forbinder sig til, gaaer kun ud paa det almindelige i Haandfæſtningerne. „Derimod forbindes Undersaatterne paa det allerhaardeſte, ikke alene til „ selv at entholde sig fra al Fiendtlighed, i sær ikke at giøre „ Rov eller Brand, eller forringe nogen inden Dannemarks „ Rige, eller at indlede fremmede Herrer og Mænd, som i „ nogen Maade kunde formindske Riget, eller mærkelig at „ bryde mod Kongen eller Dannemarks Krone, men endog „ allesammen fuldkommelig at hielpe til, at saadanne Stra„ tutens Brydere dømmes efter Lands-Loven og skiælligen „ pines. Ydermere forbindes de til at lade enhver, der søger Danne-Hof, nyde fuldkommen god Tryghed; ikke at „ aiæſte nogen uskikkelig uden Husbondens Forlov; ikke at „ trænge eller nedtrykke deres Underdanere; ikke at tale for„ trædelige Ord, at kundsige eller true for Ret og Dom; ikke „ at lægge Kongen eller hans Embedsmænd det til Onde, at „ han retteligt over nogen Ugierning retter efter Loven. I „ sær fortiener at mærkes, at endskiøndt det lægges Kong „ Waldemar fornemmelig til Last, at han bebyrdede Un„ dersaatterne med alt for haarde Skatter og Tyngde, hvor„ ved han formeenes at have givet Anledning til de idelige „ Rebellioner; saa anføres dog intet derom i nogen af hans „ to sidſte Haandfæſtninger, angaaende Skatters og Byrders „ Lettelse, saaledes som i Kong Erik Glippings og Chri„ sto-

„ ſtopher den Andens. Det ſynes derfor, at Stænderne „ ſelv maa have erkiendt, efter da værende Omſtændigheder, „ Fornødenheden af Skatter og Byrder, ſtørre og haardere, „ end de ſædvanlige.“ Forfatteren har af denne mærkelige Omſtændighed draget den ufeylbare Slutning, at Aarſagen til de idelige Bevægelſer i Riget, i ſær i Jylland, hverken fornemmelig eller alene, ſom man gemeenlig holder for, har været Kongens Haardhed eller Uredelighed i at ikke holde hvad han i ſine Haandfæſtninger havde lovet, men den Jydſke Adels ſlette Forhold, ſom ſtedſe giorde Partie med Rigets Fiender imod Riget og deres Konge, for at kunne fiſke i rørte Vande. Hr. Forfatteren har anſeet denne Erindring ſaa meget mere betydelig i denne ſtore Konges Hiſtorie, ſom han, forhadt af de fleſte for den Strænghed, han ofte maatte bruge, og de mange uſædvanlige Byrder, han maatte beſvære Undersaatterne med, for at faae ſit adſplittede Rige ſamlet igien, og at bekrige de mange Fiender, han derved tildrog ſig, har haft den Skiæbne, at han afmales i Hiſtorien paa den ſlette Side alene, uden at der tillige anføres hvad der burde og kunde ſiges til hans Forſvar. Fremdeles handles og tilſidſt om geiſtlige Anordninger, hvoriblandt er i ſær mærkvardig den Forordning af 1349., hvorved Naadſens Aar for Præſterne overalt i Dannemark først er bleven indført. — XXI) **Om Thor Degns Artikler.** Her anſtilles først Undersøgning om Forfatterens Navn og Perſon, og om Ordet Degn er et Embeds eller Slægtſkabs Navn. At han har været en geiſtlig Mand, ſluttes rimeligen af det, at adſkillige hans Artikler ere de Geiſtlige til ovenſynlig ſtor Fordeel. Saa var det for Ex. et beſynderlig ſtort Fortrin, ſom en Biſp havde i Rettergangs Sager, at hans Udſigende, naar der bleve førte Vidner af begge Parterne, og ſamme vare hinanden imod, altid ſkulde have Overvægt og anſees ſom idel Sandhed; at de Vidnesbyrd, ſom Biſpen var Formand udi, kunde giøre Sandemænds og Stævningers Eed til intet; at Biſpen imod Sandemænds Eed og Dom kunde dømme, hvem han vilde fra og til deres Fred o. ſ. v. Iligemaade ſkulde en Læg, om han dræbte eller ſaarede en Klerk, bøde baade til Kongen og Biſpen, men en Klerk derimod, om han giorde det ſamme mod en Læg, ſkulde han kun bøde til Biſpen. Artiklerne ſelv holdes for at være ſkrevne i Kong Waldemar III. Tid af en

Thord Degn, ſom ſkal have været en Land-Dommer i Jylland. Dog ere der Tvilsmaale derimod, og deriblandt er denne i Forfatterens Øyne den vigtigſte, at Artiklernes Indhold roſer ved deres Gunſt for Geiſtligheden en geiſtlig Forfatter, der ikke kunde eller maatte være Landsdommer. Der har ellers i ſamme Tidsrum været adſkillige Thord Degne, baade verdslige og geiſtlige; en Tord Lille, der levede 1304. en Erkedegn Thord, der døde 1312.; en Thordo Diaconus, Landstings-Hører i Wiborg fra 1365. til 1367.; en Thord Diegen af Midten i det 14de Aarhundrede, Eyer af Bierregaard og begravet i Mariager-Kirke; endelig en Thordo Dyecn i Aar 1365., der har været Geiſtlig. „Ret „ en uhældig Skiæbne (ſiger Forf.) har frembragt diſſe mange Thord Degne ſaa godt ſom paa een og ſamme Tid, „ for at føre Efterkommerne i Vildfarelſe. Thi iblandt diſſe „ adſkillige, i den Mangel man har paa tilſtrækkelig Efter„ retning om deres perſonlige Omſtændigheder, at udfinde „ den rette Mand, kan ey andet end have ſine ſtore Vanſke„ligheder. Endſkiønt den Meening efter Omſtændighederne er meget rimelig, at den Thord Degn, der har levet „ midt i det 14de Sekulum, og faaet ſit Hvileſted i Mariager Kirke, er den rette Forfatter af Artiklerne; ſaa kan „ jeg dog ikke rettere ſkiønne, end at jo den Indvending, „ tagen af Artiklernes Yndeſt for de Geiſtlige, giør Sagen „ uvis.“ Fremdeles handles om Artiklerne ſelv, deres Afſkrifter og Udgaver. Deres Forfatter har i ſær haft den Jydſke Lov for Øyne. Selv indbefatte de deels Forklaringer over Loven, deels Rettelſer, Forbedringer og Tillæg dertil. Et Tillæg til dette Capitel indbefatter en Efterretning om Thord Degns Vaaben i Mariager Kirke. Iblandt andre flere Capitler kan ellers i ſær dette tiene til en Prøve paa Hr. Forfatterens Flid og møyſommelige kritiſke Underſøgninger i dette hans hiſtoriſke Værk over den Danſke Lovkyndighed. —— XXII.) Kong Olufs Love. Her fortælles Hiſtorien om Kong Olufs Haandfæſtning af Aar 1376., der ey indbefatter alt hvad der findes i Kong Chriſtophers Haandfæſtning, men har derimod nogle tilſatte Artikler; om hans Forſkrivelſe af 1377., og Anledningen dertil; om hans Forordninger om Kiøbmænd og Handel, og overalt hans Omhue for Lov og Ret. —— XXIII.) Dronning Margarethes Love. Her for-

forudsættes, at Dronning Margarethe har i nogen Tid regieret fuldmondig og alene. I hendes Søns Tid regierede hun ikkun som Formynderske. Efter hans Død har hun regieret som virkelig Dronning, og ikke blot som Formynderske for Kong Erik af Pommern, men og tillige under den Titel, og siden efterat han var bleven myndig, endda tillige med ham som virkelig regierende Dronning. I den Henseende kan hun og betragtes som Lovgiverinde. Dog kan i sær de Love tilskrives hende, som bleve givne i de 9 Aars Tid efter hendes Søns Død, da hun regierede alene, i hvilken Tid Forordninger og Breve ogsaa bære Navn af hende og ingen anden, som hendes Medregent. Disse Forordninger har Forfatteren og anført og endelig tilføyet en Erindring angaaende Hvitfelds Udgave af det Calmarske Forbund i Aaret 1397., hvormed han tager Hvitfeld i Forsvar mod de Beskyldninger Messenius har giort imod ham, som han derved skulde have begaaet et aabenbar Crimen falsi. I denne sin ugrundede Beskyldning klager han tillige derover, at de Svenske saa langt fra have faaet, saaledes som det var indgaaet, nogen Afskrift af den Calmarske Foreening, at de ikke engang har kundet faae den at see. Forfatteren viser, at denne Klage strider ey alene imod Sandhed, men og imod al Rimelighed. „Skulde vel, siger han, endten Dronningen „ have villet forbinde, eller de Svenske lade sig forbinde til „ en Foreening, som ikke var dem bekiendt? I de Svenskes „ Besværinger siden mældes intet derom, da dette dog var „ den første Hovedpost, der burde doleres over, om nogen „ Besværing ellers skulde have Sted. Og denne samme For„ bindelse af 1397., en Deel forøget, er jo siden igien i „ Calmar 1436. af alle 3 Riger bleven stadfæstet. Men „ hvem vilde troe, at de Svenske paa nye have villet stad„ fæste den første Foreening, uden at vide dens Indhold? „ Dalin underretter os om, at det i Følge Foreeningen er „ gaaet saaledes til, at der bleve forfattede paa Pergament „ 6 ligelydende Originaler, af hvilke ethvert Rige be„ holdt to, stadfæstede ved Kongens, Dronningens, Raa„ dets og Stændernes Indsegle og Underskrift.“—— XXIV.) Kong Erik af Pommerns Love. Lyskander har tilskrevet Kong Erik af Pommern Forfattelsen af den Skaanske Lovbog Aar 1401. Det er vist, at den i nogle Haand-

ſkrifter tillægges en Kong Erik. Ikke deſto mindre ſtrider det mod al Rimelighed, at endten Erik af Pommern, eller nogen anden af ſamme Navn, ſkulde være første Forfatter af denne Lov. Forfatteren vil hellere troe, at en Vildfarelſe har tilvejebragt den Navngivelſe af en Kong Erik, nemlig, at Kong Erik Glippings Skaanſke Haandfæſtning, ſom i Haandſkrifterne gemeenlig findes ſtrax efter Loven, er bleven anſeet for en Deel af ſamme, og at man derfor har meent, at Kong Erik har forfattet Lovbogen ſaa vel ſom Haandfæſtningen. Fremdeles handles om den Skaanſke Fiſker-Ret og Lybekkernes ſtore og for Riget ufordeelagtige Privilegier i Handel og Fiſkerie. Kong Erik har og udgivet Privilegier for nogle Kiøbſtæder, tvende Politie-Forordninger, og Privilegier for Kiøbenhavn, Helſingørs Stads-Ret af 1425., Forordninger angaaende Kiøbmandſkab og Kiøbſtæd-Privilegier i Norge, og nogle Forordninger angaaende Sverrig. Mærkværdigt under hans Regiering er det ſtore Kirkemøde til Kiøbenhavn Aar 1425., holdt af Erkebiſpen Peder Lykke i Skaane. Forordningen, ſom blev ſluttet til dette Møde, er en af de vigtigſte iblandt vore gamle Kirke Ordninger, der har ſigtet ey alene til at befæſte Kirkens og de Geiſtliges Sag, men og til at rette adſkillig Uorden i Kirke-Tieneſten, ſamt at forbedre de Geiſtliges fordervede Sæder. Iblandt andre befaler en nye Artikel, at der ſkulde bedes i Meſſer og daglige Bønner for de regierende, ſamt afdøde Konger og Dronninger, for Kirkens Velſtand og Roelighed, for alle dem, der havde ſtiftet eller begavet Kirker eller Kloſtere, i ſær for den afdøde Dronning Margarethe, for den beſynderlige Kiærlighed, hun havde haft for den Danſke Kirke. Bandſættelſe er ellers allevegne omgiædet i denne Forordning, ſom i de forrige. I ſær lyſes Band over alle dem, der forſtyrre almindelig Fred, tilintetgiøre geiſtlige Friheder, indvælte ſig i Kirkers Gods og Eyedom, og formindſke Tiender, Offer og andre Accidentzer. Det Baſelſke Kirkemøde, ſom tog ſin Begyndelſe i Kong Eriks Tid, havde den Indflydelſe hos den gemeene Mand i Dannemark, at, ſom de troede, at ſamme ſigtede til at rette Geiſtlighedens Feyl, ſaa fattede de derved Haab om at blive befriet fra al formeent Undertrykkelſe, og vægrede ſig for, i ſær de i Venſyſſel, at ſvare de Geiſtlige deres Rettigheder, og ſom de ey anſaae Geiſtligheden og Adelen

len anderledes end ſom deres Underſaatters Tyranner, ſaa nægtede Bønderne og deres Husbonder den ſædvanlige Skat og Landgilde. Kongen ſøgte forgiæves at ſtille Almuen tilfreds, hvorfor en Deel af den Jydſke Adel ſøgte Hiælp hos Holſteenerne, hvorved Grev Adolf fik Hadersleb og Ertoe, ſom et Pertinentz til Holſteen. Tvende Tillæg til dette Kapitel indbefatte, det første en kort Beſkrivelſe over Indholdet af den Bog ſom under Titel af Statuta provincialia er trykt til Paris 1514., hvilken indbefatter blandt andre forbemældte Kiøbenhavnſke Kirke-Forordning, og det andet en hiſtoriſk Efterretning om Hanſeſtædernes Jurisdiction ved Fiſke-Markederne. — XXV.) Kong Chriſtopher den Tredies Love. Først om denne Konges Eed og Forſkrivelſe. Om denne Konge ellers har givet nogen anden beſynderlig Haandfæſtning, veed man ikke, ſaaſom den ingenſteds er at finde. Forfatteren formoder, at man har været betænkt paa en almindelig Haandfæſtning for alle 3 Riger. Det farlige Oprør, ſom havde begyndt under Kong Erik, brød fornemmelig løs under denne Konge. Hvitfeld beſkylder Kong Erik, at han ſelv ſkal have opæget Bønderne dertil, foruden den Anledning de ſelv toge af forbemældte almindelige Kirkemode. Efterat Oprøret var dæmpet, udgav Kong Chriſtopher 1442. en Forordning, hvorved han for Fremtiden ſøgte at forebygge ſaadant Oprør. Han udgav og, ſom det ſynes, i ſamme Anledning og ſamme Aar en Forordning, hvorved det blev forbudet alle og enhver, baade Geiſtlig og Verdslig at bære Vaaben. Mærkværdig er den Dom om Tiende, ſom af Kongen og Rigets Raad blev affagt til Ribe 1443. Forfatteren anmærker derved, „at det ingen„ ſteds har havt større Vanſkelighed at faae Tiende til geiſt„ lig Brug endten indført eller haandhævet, end hos os i Dan„ nemark. Al den Prædiken om Tiende, at den var paabu„ den i Guds Lov, og at de, ſom rigtig udgav Tiende, kun„ de derved tilkiøbe ſig den 10de Deel af Himmerig, ſom det „ hedder i Kong Magnus Haagenſens Forordning i Nor„ ge af 1267., fandt ikkun liden Indgang hos vore vantroe „ Forfædre. Kong Knud den Hellige koſtede Tienden hans „ Liv, og ikke for den høve Pris engang kunde han ſkaffe „ Geiſtligheden den anſeelige Indkomſt ſat paa en ſikker Fod. „ Fornemmelig har Biſpe-Tienden været et Tviſtens-Æble,

„ o. ſ. v.“ I den Henſeende fandt Rigens Raad i Kong Chriſtopher den Tredies Tid det fornødent, at derudi maatte foreſkrives en vis almindelig Regel. Sagen blev ført for Kongen og Erkebiſpen paa Herredagen til Ribe af 4 Jydſke Biſper, ſamt den Fyhnſke, paa de Geiſtliges, og af de verdslige Rigens Raad, paa Folkets Vegne. „Biſperne beviſte klarlig, „ſiges der (dog vel ikke anderledes, end geiſtlige Beviſer „pleyede gemeenlig i de Tider at falde) at Tienden var en „Afgift, der ſkulde gives til Gud og Gudsdyrkelſe, grun„det baade i det Gamle og Nye Teſtamente. De Verdslige „derimod beraabte ſig paa Brug og Sædvane. Men den „Titel af Guds Lov, ſom de Verdslige maaſkee ikke vare i „Stand for at igiendrive, underſtøttet af nogle mægtige „og myndige Biſper, kunde ikke andet end give de Geiſtli„ges Paaſtand Overvægten. Altſaa blev Dommen, der „ſkulde anſees ſom en almindelig ſtedſevarendr Forordning, „denne, at den Maade, at give 15de Deelen i Stedet for „Tiende, burde forkaſtes, ſom en ond fordervelig Skik; der„imod ſkulde alle og enhver i Dannemarks Rige, under „geiſtlig Straf, reent ud give af alt erhvervet Gods Tien„dedelen, ſom igien ſkulde ſkiftes i tre lige Deele, den eene „til Sogne-Kirken, den anden til Biſkoppen, den tredie til „Sogne-Præſten:“ Denne Deelingsmaade, ſom er ſtadfæſtet ved Kong Chriſtian III. Kirke-Ordinants, vedvarer endnu, kun at Kongen ved Reformationen fik den Trediedeel af Tienden, ſom tilforn var tillagt Biſperne, imod at han forbandt ſig til at forſyne Superintendenterne og andre lærde Mænd med fornøden Underholdning. Fremdeles en Forordning af 1443. om Kloſternes Reformation, i Henſeende til det ryggesløſe og forargelige Levnet, ſom derinde herſkede. Erkebiſp Johannis mærkværdige Statuta ſynodalia, de vigtigſte af vore gamle Kirke-Retter, falde og under denne Konges Regiering. Det Lollandſke Vilkaar (en Ret, ſom Lollænderne mellem ſig ſelv indbyrdes og frivillig havde ſamtykt) blev og ſat i denne Konges Tid. Denne Lov er mærkværdig, i ſær i Henſeende til de i ſamme faſtſatte Straffers Strænghed. Han har og givet Kiøbſtæderne i Norge, i ſær Bergen, et Privilegium, ſom har ſigtet til at indſkranke Hanſeſtædernes for Riget ſkadelige Handel. Foruden trende Forordninger angaaende Sverrig, har han og udgivet og ſtadfæſtet

ſtet en almindelig Svenſk Lovbog, hvorved han i Sverrig har forhvervet ſig et udødeligt Æreminde. —— Saavidt gaaer nu den egentlige Lovhiſtorie. Herefter følger et dobbelt **Tillæg**, ſom indtaager meer end det halve Rum i denne Deels ganſke Volumen. Man kan deraf ey anføre meer end det almindeligſte Indhold, hvoraf man nokſom vil erfare dette Værks Rigdom paa Materier til Danſke Juriſters og danſk Lovkyndigheds Oplysning. Det **første Tillæg** indbefatter følgende **Hiſtoriſk-Juridiſke Afhandlinger**: 1) **om vore gamle Gaards Retter, i ſær Kong Eriks af Pommern.** Her handles om Gaards-Rettens Oprindelſe, den ældſte Gaardsret i Dannemark; om der for Dr. Margarethes og Kong Eriks Tid har været nogen anden end Vitherlags-Retten? om Kong **Erik Glipping** eller **Erik Ejegod** har givet nogen Gaardsret? om de gamle Danſke Gaardsretter have deres Oprindelſe fra Sverrig eller hvorfra? om Kong **Magnus Smeks** Gaardsretter; tilſidſt om Dr. **Margarethes og Kong Eriks** af Pommerns Gaardsretter. 2) Om den ſaa kaldte **Rigens Ret og Dele**, en Lov angaaende Rams Dommes Execution og den derved brugelige Rettergangs Maade. 3) Om de **ældſte Danſke almindelige Kiøbſtæders Retter**, ſaaſom i **første Afdeeling**, om Kong **Svend Grathes** Schlesvigſke Stadsret; **anden Afdeeling**, om den Roſkildſke Stadsret; **tredie Afdeeling**, om Riber-Ret; **fierde Afdeeling**, om Kong **Erik Glippings** almindelige Stads-Ret; **femte Afdeeling**, om Land Birkeretten; **ſiette Afdeeling**, om den Helſingborgiſke Birke-Ret; **ſyvende Afdeeling**, om Dr. **Margarethes**, Kong **Eriks** af Pommern, i ſær Kong **Chriſtopher** den Tredies almindelige Stadsretter. 4) Om de **gamle Retterting**, ſom handler i 8te Kapitler, om Jurisdictionens Beſkaffenhed i de ældre Tider, om Kongens Embedsmænd og Fogder, ſamt Lehns-Befalings-og Høveds-Mænd, om Herredsfogder, Tingmand, Nævnieger, Sandemænd, Lov, Landsting. 5) **Nogle Anmærkninger til begge Deele af Lovhiſtorien, i ſær den første.** Det **andet Tillæg** indbefatter nogle **gamle utrykte Love** under de Bogſtaver A til U. Derpaa følger et **Regiſter** paa de Ting og forklarede Ord, ſom forekomme i Lovhiſtoriens 1ſte og 2den Deel. Efter Regiſteret følger

tilſidſt Acceſſio Jurium qvorundam Daniæ municipalium ad Tomum Ildum Hiſtoriæ Juris Danici. Diſſe Stadsretter ere ſølgende: 1) Jus Slesvicenſe antiqvum: 2) Commentarius Pauli Cypræi in Jus Slesvicenſe recentius: 3) Regis Erici VI. Jus civitatum Daniæ Commune: 4) Ejusdem Jus Bircicum rurenſe: 5) Jus Bircicum, ſeu Municipale Helſingburgenſe: 6) Reginæ Margarethæ. Privilegium civitatum Daniæ: 7) Privilegia data Civitatibus Scaniæ Anno MCDXV, Auctore Erico Pomerano: 8) Jus civicum Ripenſe, primum vere & antiqvisſimum, ex Archetypo deſcriptum. De tilſøyede Hiſtoriſk-juridiſke Afhandlinger har Forfatteren for deres Vidtløftigheds Skyld ikke vildet indføre i den almindelige Lovhiſtorie, for ikke derved tillige at overbryde Hiſtoriens Løb, og foraarſage et alt for ulige Forhold imellem dens adſkillige Deele. Derved har han og bekommet Leylighed til deſto bedre at oplyſe diſſe Materier i deres uafbrudte Sammenhæng. Af den Afhandling om vare gamle Retterting har han for Materiens Vidtløftigheds og den nøyagtigſte Underſøgnings Skyld, ikke for denne Gang kundet levere meer end de 8te førſte Kapitler. Det øvrige af Retternes Hiſtorie, nemlig om Canslere, om Kongens Retterting, om almindelige Herredage, om privilegerede Retter, ſaavelſom Afhandlingen om vor gamle Retterganges Maade, lover han, ſaa ſnart muligt, at fuldføre. Den ſtørſte Deel af de tilſøyede utrykte Love er Forfatteren kommet over i det Kongelige Stockholmſke Antiqvitets Archiv, da han for faa Aar ſiden opholdte ſig paa nogen Tid til Stockholm. Der findes i dette Archiv en anſeelig Samling af Nordiſke Oldſager i ſær af Danſke, Norſke og Svendſke haandſkrevne Lovbøger. Af Danſke er der ikke mindre end 60 Bind af Jydſke og Siellandſke, 22 af Skaanſke, foruden 36 af Norſke og Islandſke. Det er ved Cancellieraad von Berches Godhed han har fundet Leylighed til at giennemgaae de Danſke, og deels ved Afſkrifter, deels ved Sammenligningen med de bedſte af vore egne Haandſkrifter ſøgt at giøre ſig dem ſaa nyttige, ſom han i den korte Tid meeſt kunde. Han har i Fortalen meddeelt en Beſkrivelſe paa de ældſte og bedſte af diſſe Haandſkrifter af danſke Lovbøger. Videre Efterretning finder man og i Fortalen om de tilſøyede Stadsretter. Forfatteren tilſtaaer, man kun-

kunde have undværet de fleste af disse Tillæg, hvis han kunde have vedbleven sin første Tanke, at levere os en fuldkommen Udgave af gamle danske Love og Forordninger, indtil Kongernes Tid af den Oldenborgiske Stamme, aftrykt efter vore ældste og bedste Haandskrifter. Men som han under Arbeydet mærkede, at Arbeydets Vidtløftighed vil blive hans Alder og Kræfter overlegen; saa har han maattet afstaae fra dette sit Forsæt, dog ikke saa ganske, at han jo giver os Haab om en nye og forbedret Udgave af den Jydske Lov med Oversættelse og Forklaringer, da samme Lov gielder endnu i det Schlesvigske og er ingensteds saa vel og rigtig aftrykt, at den jo behøver megen Rettelse og Forbedring. — Recensenten tør nok kalde denne sin Efterretning fuldstændig nok for at udmærke ved blot Recension af Indholdet saavel dets Rigdom, Værd og Vigtighed, som og Forfatterens møysommelige Flid i sine kritiske Undersøgninger for at sætte saa mangfoldige tildeels vanskelige og mørke Ting i det største og bedste Rimeligheds og Sandheds Lys.

Berlin. Vollständige Topographie der Mark Brandenburg, herausgeben von D. Anton Frid. Büsching 1775. 2 Alph. 7 A. st. 4. Som Jordbeskriver har Forfatteren fundet sig forpligtet til at opsøge Mark Brandenburg, hvori han lever, en Deel af sin besynderlige Flid. Dette er nu skeet i dette Værk, som er bleven færdig med Beslutningen af forrige Aar, hvorpaa der har været trykt over et heelt Aar. Der har næsten for 2 Aar siden foreenet sig særdeles Mange gunstige Omstændigheder for samme, som maaskee ikke i en heel Menneske-Alder maatte træffe tilsammen igien, og denne beleylige Tid har Forfatteren ikke vildet forsømme. At Værket har været ham et meget møysommeligt Arbeyde, det vil Læsere læt selv mærke det af. Begyndelsen skeer med 5 Hovedstykker. De første leverer de stukne Landcharter af Mark Brandenburg, og i et Anhang dertil og de i Kobber stukne Grundrisser og Prospecter af Stæder og Slotter S. 1-16. Landcharterne ere afdeelte i fire Afsnitter med Forfatterens Beskrivelse og Bedømmelse derover. Dette Hovedstykke grunder sig næsten ganske paa hans egen Samling, og paa hans eget umiddelbare Øyesyn. Men denne Fortegnelse kan aldrig bekomme nogen uforanderlig

Fuld-

Fuldstændighed. Det andet Hovedstykker et systematisk Geographisk Udkast af det hele Mark Brandenburg. S. 17-40. Det tredie handler om de gamle Stæder, Flekker og Landsbyer i Mark Brandenburg S. 41-56. Om følgende Landsbyer bliver ved Documenter og andre Efterretninger bevist, i det mindste om nogle giort rimeligt, at de fordum har været Mediat-Stæder, Flekker og Burgflekker, nemlig om Blumberg, Buch, Gotzow, Hohen-Mauen, Löcknitz, Löwenberg, Manker, Nitzow, Potzlow, Tankow, Wildberg, Zantoch. At Görtzke, en liden adelig Stad i Hertugdømmet Magdeburg, og har fordum hørt til Mark, bliver og bevist. Af gamle Landsbyer, hvis øde Jordmarker endnu ere til, forekommer til Prøve en Fortegnelse af den Ruppiniske Kreds. Her bliver og talt om de nye Landsbyer, Forværker, og enkelte Colonist Huuse, som fra Churfyrst Friderich Wilhelms Regiering af indtil nærværende Tid ere blevne anlagte. Det fierde Hovedstykke leverer nogle Betragtninger og Anmærkninger over Stæderne, Flekkerne, Burgflekkerne, Landsbyerne og de adelige Godser i Mark Brandenburg S. 57-62. Her er den vanskelige Materie om Immediat og Mediat Stæderne grundig og udførlig foredragen, og Begreberne om Stad, Flekke, Burgflekke, Landsbye, Ridderstæde ꝛc. fastsatte. Det kan vel være, at en eller anden nøye Kiender af de markiske Sager, bedre ved et og andet, som forekommer i disse Hovedstykker, end Forfatteren, som en Fremmed, der først for en Tid siden af 8te Aar opholder sig i Mark, og først for nogle Aar siden har begyndt at samle noget om de her afhandlede Materier; dog ville vist endogsaa de bedste Kiendere her finde meget, som er dem Ubekiendt. Det femte og sidste Hovedstykke giver Efterretning om Rettens Pleye paa det platte Land S. 63-64. Efter disse Afhandlinger følger nu Hoved-Sagen i Værket selv, nemlig den fuldstændige Topographie af Mark Brandenburg paa 348 Sider. Formedelst Titelen vil man her vente en Fortegnelse paa alle de Stæder, Flekker og Landsbyer, som ere for nærværende Tid i Mark. Alene der ud paa gik ogsaa det første Udkast, som Forfatterens ældste Søn, Wilhelm David Büsching giorde af hans samlede Efterretninger, og i Hensende til samme vil der ikke fattes noget i den belovede Fuldstændighed.

Men

Men i Udarbeydelsen har Forfatteren selv noget mere udvi-
et Planen, og indført tillige med de adelige Godser, For-
værker, Meyerier, Skæferier, Skowhuuse, Jagthuuse,
Møller, Tiær-Gyne o. s. v. i Henseende til hvilke der dog
kke loves saadan en Fuldstændighed, som i Henseende til de
ørst benævnte Steder. Den Orden, i hvilken Stederne
re anførte, er den tabellariske og alphabetiske, saasom man i
de Kongelige Collegier har vandt sig til samme, da den er
den bequemmeste til at efterslaae, og saasom den forsparer
det Register, hvis Sted den tillige betræder. Man finder
altsaa paa hver Side 7 Columner, og i den første et Steds
Navn, i den anden, om det er en Stad, eller en Flekke,
eller en Landsbye o. s. v. om det i Henseende til den Kirkelige
Stand er et Unicum, eller Mater eller Filia, eller lagt un-
der Sognet? om det har Møller? o. s. v. i den tredie til
hvad Provintz, og i den fierde til hvad Kreds det hører? i
den femte, om det er immediat eller Mediat? og naar det
har den sidste Egenskab, om det er et Kongeligt Amtssted,
eller et adeligt Sted? om det hører til et Domkapitel, eller
et Stift og Kloster, eller et Stads-Kæmnerie o. s. v.? i den
siette under hvilken geistlige Inspection det staaer? og i den
syvende, hvem der er Kirke-Patron og Rets-Øvrighed? Disse
Omstænde ere de fornemmeste man kan spørge efter ved ethvert
Sted. Landsbyernes kirkelige Beskaffenhed er undertiden be-
stemt af Consistorial-Domme. De nærvarende Besiddere af
Landsbyer, adelige Godser ꝛc. kunde vel have været nævnte,
men som de ofte forandre sig i Henseende til de fleste Steder,
saa har Forfatteren lukt dem ude. Da nye Steders Dyrk-
ning i Chur- og Neu-Mark immer endnu vedvarer (da der i
hele Europa er inted Land, paa hvis Dyrkning og Forbedring
saa stærk og bestandig arbeydes) saa er der altid imellem tven-
de Artikler efterladt saa megen Plads, at man kan føre dem
ind. Forfatteren vil og efter nogle Aars Forløb levere et
Anhang om nye Steder, og tillige med Alt hvad der ellers
maatte være fornødent og nyttigt til Værkets Forbedring,
ligesom allerede nu i et Anhang er bleven anbragt, hvad han
til Forbedring og Opfyldelse har anmærket. Fortalen giver
Efterretning om Hensigten, om Vanskelighederne, og Ind-
retningen ved Værket, om den Beckmannische historische
Beschreibung der Chur- und March-Brandenburg, og

om

om den meget mærkværdige og koſtbare markiſke Landbuch ſom 1373 paa Keyſer Carl IV. Befaling er bleven optaget i det latinſke Sprog, og efter Forhaabning ſnart vil blive trykt. Format, Papiir og Tryk er anſeelig og ſmuk.

Berlin. Ueber die Taufe der Chriſten, eine nähere Erklärung und eine Zurechtweiſung für Hrr Troſchel, von M. Carl Chriſtoph. Reiche 1774. 86. S 8v. Vi har tilforn anført et Skrift under Titel, Die Taufe der Chriſten, ein ehrwürdiger Gebrauch und kein Geſetz Chriſti. Hr. R. var dets Forfatter, ſkiøndt han ikke havde angivet ſit Navn derved. Præſten Hr. Troſchel har paataget ſig at igiendrive det, og imod ham er det Hr. R. her forſvarer ſig. Om dette hans Forſvar kan man ikke have meget at ſige. Thi at underſøge det Spørsmaal, om Hr. R. virkelig har viiſt ſin Modſtander, at han har misforſtaaet ham, og har paa et eller andet Sted fornærmet ham, det maatte vel ikke meget intereſſere Publikum. Ligeſaa lidet kan man opholde ſig ved det, Hr. R. har ſagt til Forſvar for ſin perſonlige Character, hvorved man dog ikke vil fortie den ſiældene Aabenhiertighed, hvormed Forfatteren tilſtaaer, at han og ſkriver i den Henſigt at værge ſig imod Hunger. Hoved-Spørsmaalet er, om Hr. R. til ſin Paaſtands Underſtøttelſe, nemlig at Vanddaaben er af Chriſto ikke forordnet, har ſagt noget Nyt, ſom kan fortiene Opmærkſomhed, og om han ſaaledes har beſvaret ſin Modſtandres vigtigere Indvendinger, at hans egen Meening derved har bekommet nogen Grad af Rimelighed, og dette Spørsmaal kan man ey andet end beſvare med Ney. Overalt finder man aabenbar urigtige Skriftforklaringer, og overalt fremlyſer Ubekiendtſkab med de rette Fortolknings Regler. Denne Mangel kan ved deſlige Underſøgninger aldeles ikke erſtattes med nogle almindelige Raiſonnements, imod hvis Rigtighed der desuden og med god Grund lader ſig meget indvende. I øvrigt er dog dette Skrift ſkreven med nogen meer Moderation end det første.

Berlin. M. Chriſtoph. Reiche Ueber den Werth und zur Berichtigung der Gefühle von dem Theater herab. 1774. 64 S. 8v. Forfatteren bemærker rigtig nok, at

at mange Menneſker beſøge Theatret imod deres Overbeviisning og imod deres Samvittighed, og viſer, at dette drager de ſkadeligſte Følger for Moraliteten efter ſig. Da nu dog alligevel Menneſkets ſtore Tilbøyelighed til Theatrets Forlyſtelſer falder i Øynene, og Theatret i ſig ſelv er ikke ſkadeligt, men kan endog blive nyttigt til Dydens Befordring, ſaa vil han, at man ikke ſkal erklære Skuespil for utilladelige, men hellere tænke paa deres Forbedring. Han viſer, at Moraliſten, naar han vil forpligte til Noget, ſom Menneſkenes Drift og Følelſe ſætter ſig imod, bør ikke lade ſig nøye med Forſtandens blotte Overbeviisning, og endnu mindre med en Anførelſe af nogle bibelſke Sprog, men at han maae bemøye ſig for at opvække Drifter og Følelſer, ſom ere hine imod. Nu paaſtaaer han, at fra Theatret af kan opvækkes mange og ſtærke Følelſer til Beſte for Dyden og gode Sæder, naar nemlig Skuespil ere hvad de bør være; hvilket han dog kunde have beviiſt med langt bedre valgte Grunde. Derfor ligger ham nu Skuepladſens Forbedring meget om Hiertet. Til den Ende giør han det Forſlag, at der af den høyeſte Øvrighed ſkulde beſtikkes for ethvert Theater en god Moraliſt, ſom i det mindſte een Gang om Ugen ſkulde betræde Skuepladſen, og af eet eller nogle af de opførte Stykker udvikle det forviklede moraliſke Onde eller Gode, dets første Begyndelſe, Tilvært, Moedenhed, Følge og Ende, indtil Følelſens Opvækkelſe. Ved dette Middel haaber han at forbedre tillige baade Skuepladſen og Skuespillerne.

Leipzig. Amyntas Klagen über die Flucht der Lalage. Eine Cantate für die Diſcant Stimme, begleitet von verſchiedenen Inſtrumenten, zum Beſten der neuen Armenſchule zu Fridrichsſtadt bey Dresden, verfertigt von Georg Benda, Herzogl. Sachſ-Gotha- und Altenburgiſchen Capelldirector. 1774. Den Idee, at ſætte denne ſkiønne Kleiſtiſke Sang op i Muſik efter en Art af Cantate, er af Hr. Benda meſterlig udført. En flydende og indtagende Melodie, og derhos den hele Styrke af den i Sangen herſkende Affect, ſkildret i de angenemeſte Toner. Og dog er det Biefald, Hr. Benda fortiener ſom Muſikus, mindre end det, han fortiener ſom Menneſkeven formedelſt den ſaa roesværdige Anvendelſe af ſine ſmukke og ædle Talenter.

Altenburg. Beyträge zur Naturgeſchichte, ſonderlich des Mineralreichs aus erlaubten Briefen gelehrter Naturforſcher. Erſter Theil. 1774. 212 S. ſt. 8v. Man vil i diſſe Breve finde mange Slags mærkværdige Optrin i Naturen, og mange for Naturforſkeren intereſſante Anmærkninger, hvilke, om de endogſaa ikke ere alle lige vigtige, dog immer give nogen Underviisning, og kan opvække Ønſke om Fortſættelſen af denne Brev-Vexling, hvoraf der endnu ſkulle komme tvende Bind for Lyſet. I Besynderlighed læſer man her udførlige Beretninger og Bemærkninger over mange Foſſilier og enkelte Egne; dernæſt om Fiſkenes Tilberedelſe for Cabinetter; om gode Foſſiliers Ombytning med Holland; om nogle Forſteenelſers Sielden-heed, Domme over lithologiſke og oryctographiſke Skrifter o. ſ. v.

Hamburg. Wiederholte Nachricht von dem Hamburgiſchen Inſtitut zur Erziehung und Vorübung des jungen Kaufmans von Johann Georg Büſch, Profeſſor der Mathematik am Hamburgiſchen Gymnaſio 1774. Dette fortræffelige Handels-Academie er en privat Anſtalt, og det er og at ønſke, at den aldrig bliver til en offentlig, men endnu i mange Aar maae beholde ſin værdige Forſtander Hr. Prof. Büſch, og ſin duelige Underforſtander Hr. M. Ebeling, og efter deres Afgang maae komme under lige ſaa brave og redelige Mænds Opſyn, da private Anſtalter af det Slags blive gemeenlig bedre beſørgede, end offentlige.

Leipzig Les Converſations d'Emilie. 1774. 430. S. 8v. Diſſ en Moders Samtaler med ſin Dotter, Tolv i Tallet, ere meget underholdende. Indholdet er for den ſtørſte Deel moraliſk, og meget vel indrettet efter unge Diſcipelinders Begreb. Skrivemaaden er desuden meget reen og flydende, ſaa man maae være Forlæggeren forbunden for denne ſmukke Aftryk af Converſations, og kan med Ret ønſke dem en mangfoldig Brug i unge Fruentimmers endten offentlige eller private Underviisning.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 38.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 19de Septbr. 1776.

Kiøbenhavn. Däniſche Reiſe-Beſchreibungen und andre denkwürdige Handſchriften in der Samlung zur Däniſchen Geſchichte, ans Licht geſtellt und erläutert und nun überſetzt durch Johann Heinrich Schlegel, Kön. Dän. Juſtitzrath, Profeſſor und Hiſtoriograph. 1776. 387 S. ſtor 8vo, med M. Møllers Skrifter. — Det er nofsom bekiendt, at Forfatterens Samlung zur Däniſchen Geſchichte ꝛc. indbefatter, foruden tydſke Originaler og Haandſkrifter, en Deel betydelige Stykker i det Danſke Sprog. I hvor vel Forfatteren har vidſt, at det er kun meget faa i Tydſkland, ſom forſtaae det Danſke Sprog, ſaa har han dog ikke i et Skrift, der angik den Danſke Hiſtorie og ikke mindre ſkulde ſkrives for Danſke end tydſke Læſere, kundet undgaae at indføre de Afhandlinger, der umiddelbar henhørte til Dannemarks Hiſtorie, i deres eget Sprog, i hvilket han maatte formode, Danſke Læſere helſt vilde have dem. Ikke deſto mindre har man ſaa vel i offentlige Skrifter, ſom i private Breve til Forfatteren, klaget over, at hans Danſke Originaler maatte næſten for alle tydſke Læſere blive forborgne Skatter. Man har derfore opmuntret ham til en Overſættelſe af de hidindtil meddeelte Stykker, eller og forlangt, at han herefter vilde lukke dem ude, ſaaſom deres Indrykning forhindrede, at hans Samling i Tydſkland ikke blev ſaa vel optagen, ſom ellers.

Den første Begiering har Forfatteren saa meget hellere herved søgt at fyldestgiøre, som Erkiendtlighed mod den Danske Nation ikke har tilladt ham at fyldestgiøre den sidste. Hans Tænkemaade er i den Henseende ædel og roesværdig: „Dieß „ letztere zu thun, verbieten mir Ergebenheit und Dankbar„ keit gegen mein itziges Vaterland. Denn eben dadurch, „ daß ich ein gebohrner Deutscher, und in der Schoos der „ Dänischen Nation bey einem Aufenthalte von fast 28 Jah„ ren aufgenommen bin, und daß sich Trieb, Gelegenheit „ und Beruf bey mir vereinigen, ächte Quelle der Geschichte „ aufzusuchen, sie zu nutzen und ins Licht zu stellen, halte „ ich mich verpflichtet, durch ihre Ausgabe, so wohl Ein„ heimischen als Auswärtigen zu dienen. Einheimische fo„ dern mit Recht die Originale, wenn sie in Absicht auf In„ halt, Urheber oder Sprache, die Bekanntmachung verdie„ nen.“ Men som dog Fremmede har mere Nytte af Oversættelsen, saa har han vildet besørge den paa saadan Maade, der dog ikke skulde give Anledning til Klage over unyttige Igientagelser, da en Liebhaber efter Behag endten kan anskaffe sig Samlingen, eller nærværende Oversættelse for sig selv alene, eller begge Skrifter tilsammen; i hvilken sidste Fald Oversættelsen er at anſee som et Bilag, der kan være tienligt endog for indfødte Danske til at giøre dem de i Samlingen indbefattede Stykker mere forstaaelige. Endogsaa de ville derudi finde mange for dem dunkle Steder, formedelst forældede Udtryk og en afkortet Skrivemaade. Forfatteren har ogsaa derfor ikke oversat bogstavelig, men har hist og her ved en noget forandret Vending eller et tilføyet Ord, søgt at giøre Meeningen mere fattelig. Forfatteren har vel vidst, hvad der udfordredes til at fatte Meeningen paa saadanne dunkle Steder, ey alene en nøye Bekiendtskab med en Forfatters Skrive- og Tænkemaade, men og om Tingene selv, om hvilke han taler. Han tilstaaer og, at Leyligheden til et saadant Bekiendtskab, der ofte gaaer meget i det Individuelle, kan fattes den meest øvede Kiender af Historien. Men „Ich „ habe sie erlangt (siger han) indem ich selbst nicht nur die „ bis itzt ausgegebnen Handschriften, sondern weit mehrere, „ die sich auf dieselben Zeiten und Umstände beziehen, nach „ den Orignalen abgeschrieben habe; und überhaupt habe ich „ alle ersinnliche Mittel angewendet, die Verfassung und die

„ Sit-

„ Sitten des Jahrhunderts zu kennen, welches sie angehen.“ Hvad de her oversatte Skrifters Værd og Brugbarhed angaaer, da kunde Forfatteren vel i den Henseende have ladet det beroe ved at henvise Læseren til sine Indledninger, som findes for ved ethvert Skrift i Samlingen. Men som det var at formode, at mange maatte læse nærværende Skrift, uden at have hiin ved Haanden, saa har han ikke gandske kundet forbigaae her at forudskikke nogen Efterretning om de Stykker, hvis Oversættelser han her har leveret. Dog har han indskrænket sig alene til de væsentligste Anmærkninger, for ey at igientage alt hvad som allerede er sagt derom i de Indledninger, som findes til ethvert Stykke i Samlingen. Følgende Artikler udgiøre da Indholdet af nærværende Skrift: I.) Beschreibung der ersten Dänischen Reise nach Ostindien, abgefaßt durch Ove Giedde, Gesandten und Admiral auf derselben Reise, S. 1-103. II.) Ove Gieddes eigenhändiger Bericht von seinen Unterhandlungen mit dem Kaiser von Ceylon und dem Raiken von Tanjour, 104-184. III.) König Christian des Vierten Reise um ganz Norwegen bis an die Russische Gränze, im Jahre 1599., durch Jonas Carisius, seinen Secretair und Begleiter, S. 185-222. IV.) Kurzer Ueberschlag der ganzen Einnahmen und Ausgaben der Königreiche Dännemark und Norwegen, vom 24sten Decbr. 1602., aus König Christian IV. eignen Handbuche, S. 223-309. V.) König Christian IV. eigenhändige Anzeichnungen in seinem Schreibkalender vom Jahre 1607., S. 310-333. VI.) Eben solche Anzeichnungen vom Jahre 1608., S. 334-355. VII.) Eben solche Anzeichnungen vom Jahre 1621., S. 356-385. VIII.) Fragment eines dänischen Briefs vom Jahre 1474. über König Christian I. Besuch bey Kaiser Friderich III., S. 386-387.

Kiøbenhavn. Samlung zur Dänischen Geschichte, Münzkentniß, Oekonomie und Sprache, durch Johann Heinrich Schlegel, Königl. Dänischen Justiz-Rath, Professor und Historiograph. Zweyter Band. Viertes Stück 1776. 179 S. i 8vo. Nærværende fierde og sidste Stykke af det andet Bind indbefatter følgende Stykker: I.) Abhandlung über die Schaumünze auf Christian I. Einzug in Rom und über die Reise dieses Kö-

nigs 1474. Forfatteren har i Anledning af denne sieldene Medaille, som er stemplet eller støbt til Rom, meddeelt en udførligere Efterretning om Kong Christian I. Romerske Reyse, end der lod sig give i hans Historie om Kongerne af Oldenborg. Medaillen er først bleven bekiendt i Dannemark i Aaret 1748., da Hr. Frid von Berregaard, der døde som Dansk Kammer-Herre og Gesandt i Dresden 1758., bragte den hiem med sig paa sin Reyse fra Italien. Samme Stykke er for nærværende Tid i den Kongelige Myntsamling, og et andet Exemplar tilhører Kammer-Herre Suhm. Af det Stykke, som befindes i det Kongel. Cabinet, har Sal. Etats-Raad Langebeck for længst siden ladet forfærdige en smuk Tegning ved Kobberstikker Lode, hvilken han har meddeelt Hr. Forfatteren til Brug ved nærværende Kobberstik, hvorved han dog ogsaa har haft den Original for Øyne, som tilhører Hr. Kammer-Herre Suhm. Kongen seer her alvorlig ud, og som en der er til Alders, saa Billedet har kun liden Lighed med det, som findes ved den Oldenborgiske Stammes Historie, og er giort af bemældte Lode efter et Portrait paa Friderichsborg Slot. Men desto mere Lighed har det med en anden nyere Medaille, som til samme Konges Afmindelse er præget af Myntmester Winecke med Enden af Frid. IV. Regiering, og med en anden af Hedlingers Svenske Kongefølge No. 38., kun, at Kongens Ansigt paa begge disse nyere er yngre end paa den Romerske. Af denne kan den Danske Kunster ikke have laant sin Tegning, saasom man til den Tid i Dannemark ey har vidst noget om en til Rom slagen Medaille paa Christian den Første. Man har ey at forundre sig over Kongens aldrende Mine paa den Romerske, saasom Kongens Reyse til Rom er indfalden i det 48 Aar af hans Liv og i det 26de af hans Regiering. Forfatteren tviler ikke paa, at jo den Romerske Medaille maa være af samme Aar, som Kongen var i Rom, da det ey er at formode, at Kunstneren har forsømt denne Leylighed. Dog vil Forfatteren just ikke dermed paastaae, at den endelig maatte være bleven færdig i det samme Tidsløb, mens Kongen opholdt sig til Rom. Han erklærer sig derover saaledes: „Aber dieß bedarf auch „ keiner Untersuchung. Es läßt sich von den allerwenigsten „ Schaumünzen behaupten, daß sie gerade in den Tagen, „ die sie bezeichnen, auch wirklich geprägt sind. Und war-

„ um

„ um ſollte die Hiſtorie einen ſo unbedeutlichen Umſtand auf-
„ behalten? Der wichtige Unterſchied iſt, ob Medaillen
„ gleichzeitige Denkmahler, oder blos Erneuerungen des An-
„ denkens ſind. Gleichzeitig verdienen alle die zu heiſſen,
„ deren Idee unter oder bald nach einer Begebenheit bey fri-
„ ſchem Andenken gefaßt, wenn ſie gleich manche Monathe,
„ ja auch Jahre ſpäter, zur Ausführung gekommen. Aber
„ ſolche, die die Nachwelt zum Gedächtniß der Vorwelt macht,
„ ſind von ganz andrer Art. Sie ſind Zeugniſſe von gerin-
„ gerer Zuverläßigkeit, ſie können Irrthümer und neuerlich
„ angenommene Geſinnungen enthalten. Dieſe beyde Clas-
„ ſen ſind leicht zu unterſcheiden. Und daß das vorhabende
„ Stück unter die erſte Claſſe gehöre, iſt höchſt wahrſchein-
„ lich, oder vielmehr gewiß, bis ſich Anlaß zu einem er-
„ heblichen Zweifel findet.“ Herpaa giver Forfatteren en Beſkrivelſe paa Medaillen, ſom man hos ham ſelv kan efterlæſe og ſammenligne med Medaillen. Omſkriften paa Averſen, Chriſtiernus Dacie Rex, cui Enſis & Deus III. ſubmiſit regna, er ikke, ſom Forfatteren har viiſt, ſaa fuldkommen overeenſtemmende med Hiſtorien, men rober en Fremmed, der blot af Rygtet har vidſt nogle Omſtænde, og har ſeet mere paa Udtrykkets Skionhed end Rigtighed. Reverſen forſtiller Kongens Indtog i Rom til Heſt, ſaa vidt Rummet af en Skuepenge har kundet fatte ſamme, og rundt omkring læſer man Talis Romam petiit Siſti Qvarti Pont. Max. Anno III. Det paa Grunden anbragte Meliolus ſacravit, betegner endten Kunſtnerens Navn eller den Romerſke Herres, der maaſkee har ladet ſamme forfærdige. Men hvem denne Meliolus egentlig har været, ſeer Forfatteren ingen Haab til at faae Kundſkab om. Herefter anfører Forfatteren noget af Italienſke og Tydſke Skribentere, om denne Konges Reyſe. Mærkværdig nok er den Efterretning om Kongens Modtagelſe i Rom, ſom Cardinalen af Pavia ſelv har givet i en latinſk Skrivelſe af 6te April 1474., ſtrax efter Konaens Ankomſt til Rom. Samme findes her overſat paa Tydſk, og viſer, hvor meget man har giort ſig til af denne ſtore Konges Erbødighed for den apoſtoliſke Stoel. „Dieſer Beherſcher
„ drey groſſer Reiche (hedder det til Slutning) iſt vom Nor-
„ den gekommen, uns Italiäner durch ſein Beyſpiel zu leh-
„ ren, von welcher Geſinnung wir gegen das höchſte Prie-

„ sterthum seyn sollten." Endelig har Forfatteren selv forsøgt, af alle troeværdige Efterretninger at meddeele et tilstrækkeligt Begreb om denne Reyse. Kongen havde giort et Løfte, at ville besøge den hellige Grav i Jerusalem. Egentlig veed man ey at sige Aarsagen dertil, da ingen har mældet derom, men Forfatteren formoder kun, at han har giort det af Taknemlighed mod Gud, der havde bevaret ham Livet, da han ved et Foretagende i Sverrig den 9de Octobr. 1471. geraadede i stor Fare, ved det nogle Tænder bleve skudte ham ud af Munden i et Overfald af Steen Stures Partie. Men ved nærmere Overlæg faldt det ham betænkeligt, at begive sig paa en saa lang og farlig Reyse. Altsaa foretog han sig i Stedet for samme en Pillegrims Reyse til Rom, hvor Paven gierne afløste ham fra det første Løfte, som og er skeet med andre Fyrster. Kongen havde i sit Følge Hertug Johann IV. af Sachsen Lauenburg og Rigsgræverne Burchard von Barby og Ludvig von Helfenstein, foruden anseelige Adelsmænd, og Lærde, saasom Doctorer og Magistrer. Kongens Svite bestod af 150 Heste, foruden dem, som forbemældte Herrer førte med sig. Saasom det var en Pillegrims Reyse, saa havde Kongen tilligemed de andre Herrer til den Ende klædt sig i Sort med hvidt Silke broderet. Udtoget skeede fra Segeberg den 8de Januar. 1474. Den 8de Februar. langede Kongen til Rothenburg ved Tauberen, hvor Keiser Friderich III. Hof til den Tid opholdte sig. Der skeede da den betydelige Underhandling, hvorved Hollsteen og Stormarn tilligemed Dithmarschen bleve ophøyede til et Hertugdømme. Den 24de Febr. kom han til Inspruck, hvor Erkehertug Sigismundus, Keyserens Fetter, residerede. Den 11te Mart. kom han til Brescia, hvor Republiken Venedig lod ham modtage med stor Pragt. Endnu langt prægtigere var hans Indtog i Mayland den 13de Mart., hvor Galeatius Maria af Huset Sforția, regierede. Denne Hertug giorde Kongen store og anseelige Foræringer og geleydede ham selv til Pavia, hvor Kongen slog tvende adelige Maylændere til Riddere. Hertugen behøvede Kongens Mægling og Forbøn paa hans Tilbagereyse hos Keiseren, hos hvilken han stod i Unaade. Han var desuden i Kongens Forvandtskab, saasom han havde haft en Søster-Dotter af Dronning Dorothea til Ægte. Den 20de Mart. kom han til

Mark-

Markgræve Ludvig af Mantua, hvis Gemahlinde var en yngre Søster af Dronning Dorothea. Derfra blev Reysen fortsat over Bononien og Siena til Rom. I Bononien gjorde han den unge Hannibal Bentivoglio til Ridder, og Republiquen Siena lykønskede ham ved sin Secretær Augustin Dathi, ligesom og ved Tilbagereysen. Secretæren holdt begge Gange ved den Leylighed en Tale, som er indrykket i hans øvrige Værker, der udkom 1503. in Folio til Siena. I Nærheden af Rom blev Kongen til Aqvapendente modtagen af tvende Cardinaler i Pavens Navn. Han havde tilforn ved en Skrivelse meldet Paven sin Ankomst, hvilken Paven havde besvaret paa Latin i følgende Udtryk: Cognovimus ex litteris Tuæ Serenitatis, in itinere Te esse, ut ad sancta Apostolorum Limina venias, & Successorem Petri in terra hac visites, Martyrum sangvine consecrata. Lætati eo nuntio plurimum sumus. —— Sine incommodo venies, sine incommodo abibis, discrimen nullum in domo patris Tui erit. —— Ingressus vero urbem accipiere obviis manibus & paterno sinu fovebere, nullaqve pietatis & devotionis officia, qvæ præstari catholicis Regibus soleant, a Nobis venerabilibusqve Fratribus Nostris, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, Tibi bene merito deerunt. Veni ergo in Benedictione Patris, Fili charissime, & pium propositum feliciter imple. Kongen bekom sit Ophold i Pavens eget Pallads og blev tilligemed 20 Personer af sit Følge og 20 Hester beværtet paa Pavens Bekostning, saa længe han var i Rom. Paaske Mandagen overleverede Paven ham i St. Petri Kirke den indviede gyldne Rose, hvilken han siden bar i en offentlig Processsion, gelejdet af Cardinaler, Biskopper og Prælater, og den hele Geistlighed til Hest og til Fods, til Cardinal Julian von Ruvere's Boelig ad Vincula Petri, hvor han samme Dag spiste til Middag. De øvrige Foræringer, Kongen fik i Rom, vare af anseelig Værd, ey alene formedelst deres foregivne Hellighed, men og formedelst deres egen Kostbarhed. Kongens Giengiældelser bestode i Hermelin og nordiske Fiskevahre, som til den Tid vare mindre bekiendte i Italien, endnu. Man veed, at der ved hans Nærværelse i Rom blev lagt Grund til det Kiøbenhavnske Universitets Stiftelse. Kong Erik af Pommern havde allerede 56 Aar

tilforn udvirket en Bulle af Pave Martin V., at der maatte anlægges et Univerſitet i de Nordiſke Riger. Samme var dateret Florenz den 26 May 1418, men given med den Indſkrænkning, at den meddeelte Frihed ſkulde være ugyldig, hvis ikke man inden 2 Aars Forløb giorde Brug deraf. Pave Sixti IV., Bulle, ſtilet til Erkebiſp Johan Broſtorp af Lund, er vel først udfærdiget den 19 Jun. 1476, og altſaa over et Aar efter Kongens Afreyſe, men dog i Kraft af Kongens bevægelige Foreſtillinger ved hans Nærværelſe i Rom. Vor bekiendte Danſke Sprogforſker Peder Syv ſkal en Tid lang have beſiddet Originalen af denne Pavelige Bulle, paa hvilken Univerſitetet grunder ſig. Fra ham er den kommen i det Kongelige Bibliothek. Men Kong Chriſtian V. har 1698 ladet Univerſitetet ſamme tilſtille, ſom et ſammes Archiv tilhørende Document, og for kort ſiden i Aaret 1775 har Hr. Prof. Abr. Kall udgivet den i et Programma til det Academiſke Rectorats Omverling. Det mærkværdigſte Sted er, at det tilkommende Univerſitet ſkulde have alle de Rettigheder og Friheder, ſom noget andet, i ſær det til Bononien, havde erlangt. Den anden Pavelige Bevilling, ſom Kongen udvirkede ved ſin Nærværelſe i Rom, beſtod i nogle viſſe geiſtlige Embeders Bortgivelſe i Danemark og Sverrig, ſom for Fremtiden blev tilkiendt Kronen. Diſſe vare Provſt-Embederne til Lund, Schleswig, Abo, Linkiøbing og Aarhuus, og Archidiaconaterne til Lund, Upſal, Abo, Linkiøping, Aarhuus, Stregnæs, Roſchilde og Ribe, og Dechanaterne til Roſchild og Kiøbenhavn; hvilke dog med den Betingelſe af Kongen maatte beſættes, at de af ham udnævnte Candidater inden 4 Maaneder ſkulde erhverve Pavelig Bekræftelſe. Vel ſtrakte denne Bevilling ſig ikke til Biſkopperne, ſom blev valgte af Domcapitelet, naar ikke Paven ſelv fandt for godt at beſætte en Biſpeſtoel; men den var dog af betydelig Vigtighed, ſaaſom diſſe Prælater dog vare de næſte efter Biſkopen i Værdighed, og Biſpevalget faldt gemeenlig paa een af dem. En anden ſærdeles mærkværdig Bulle blev og til den Tid udgivet den 20 Apr. 1474, angaaende det af Kongen ſtiftede Broderſkab til Trinitatis Capelle i Roeſchild, der ſtaaer i Forbindelſe med den Hiſtorie om Oprindelſen til Ridderordenen af Elephanten. Ordenskiæden blev given til fornemme Mænd og Fruer, ſom et

Ære-

Æremærke for Broderſkabet. Allerede paa ſin Italienſke Reyſe meddeelte Kongen denne Orden til ſin Svigerinde Marggrævinden af Mantua; hvorved Forfatteren anmærker, at det til den Tid var noget andet at ſlaae nogen til Ridder, end at meddele dem Ordens Kiæden. Kongen fandt i Rom ſaa ſtor Behag i den Pavelige Stiftelſe, ſom kaldtes H. Aands Hoſpital, at han beſluttede at opretze en ligedan Stiftelſe i ſit Rige, og det er den første Anledning til det H. Aands Hoſpital i Kiøbenhavn ſom kaldes Wartow. Her blev og ſamme Tid forhandlet mellem Kongen og Paven om Midlerne til at bekrige Tyrken, og i det mindſte i den Øbſigt at foreene de Italieniſke Førſter. Payen maatte i Samtale med Kongen betiene ſig af en Tolk, ſaaſom Kongen ikke forſtod Latin, der paa den Tid ikke var Modeſproget uden for Italien. Han ſkal og have havt en betænkelig Samtale med Paven om Aflad og dens Virkning. Han opholdte ſig i Rom i 3 Uger til den 27 April. Paa Tilbagereyſen kom han atter til Bononien, hvor tvende Lærde af hans Følge bleve beærede med Doctorgraden. En Bononiſk Skribent, ved Navn Bartholomæus Dulcinus har derom givet følgende mærkværdige Beretning: Memorabile factum Chriſtierni Regis Daciæ, qvi Romam petens. qvum omnia ferme litterarum gymnaſia peragraſſet, excellentia dignitateqve motus Bononienſis ſtudii, delegit tantum in eo duobus ex uis, alteri in Jure civili, alteri in Medicina Doctoratus inſignia conferri; ubi Rex veneratus Gymnaſii dignitatem, adduci non potuit, ut eminentiori loco ſibi parato ſederet, indecorum ratus ſibi fore, ſi eminentior eo in Sapientum Conſeſſu ſederet, ſed pari ſubſellio cum iis aſſidere Glorioſum ſibi eſſe reſpondit, qvos univerſus orbis ſumma veneratione proſeqvebatur. Den 9de May reed Kongen til Mantua, hvor han forblev i 6 Natter, og ſlog imidlertid tvende Adelige Mantuaner til Riddere. Marggræven lod ham til Ære holde Ridderſpil tvende Dage efter hinanden. Den 3die Jun. langede Kongen til Augsburg, hvor Keyſer Friderich III. i Sælſkab med Churfyrſterne ventede paa ham, for at raadſlaae med ham om Hertug Carls af Burgundien vidt udſeende Foretagender. Her forblev han til første Julii. Den 3die var han til Anſpach hos Churfyrſt Albert af Brandenburg,

burg, der ſtrax derpaa har paataget ſig Commando over Rigs-Armeen imod Hertugen af Burgundien. Den 25 kom ham til Mansfeld til ſin Svoger Grøve Gerhard. Den 12 Auguſt beſøgte han Hertug Vilhelm af Brunsvig med Tilnavn den Seierrige, og den 24 var han igien i ſit eget Land i det Holſteiniſke Kloſter Reinfeld. Denne Reyſe ſkal have koſtet ham 25000 Rhinſke Gylden, i hvilken Sum Hvitfeld, ſom ſkriver 2500, har overſeet et Null. Næppe havde Kongen udhvilet ſra denne Reyſe førend han paatog ſig en anden til Rhinen den 29 Oct. 1474, efter begge de krigende Herrers Begiering, nemlig Keyſerens og Hertugens af Burgundien. Denne Reyſe har Albert Kranz og Meurſius giort til een med den Romerſke, endſkiøndt de virkeligen vare tvende forſkiellige.

(Fortſættelſen følger.)

Berlin. Briefe über folgende Materien: I) Ueber Sanftmuth in Religionsſtreitigkeiten: II) Ueber Einförmigkeit in der Religion: III) Ueber das Recht des eignen Urtheils: IV) Ueber die bürgerliche Obrigkeit: V) Ueber Neuerungen: VI, Ueber Orthodoxie: VII) Ueber Verfolgung: VIII) Ueber Sophiſterey. Aus dem Engliſchen uebersetzt. 1776. 8 A. 8v. Diſſe Breve have egentlig deres Hensigt paa den nyeſte Religions-Tilſtand i Engeland og ere i Besynderlighed blevne foranledigede ved de for nogle Aar ſiden der opvakte Stridigheder i Anledning af de 39 Artiklers Underſkrivning. Men de derudi afhandlede Materier ere dog af den Beſkaffenhed at de ogſaa paa den tydſke Bund og i vore Tider vel fortiener at tages i Betragtning. Man forſætte kun Scenerne fra Engeland til Tydſkland. Man tænke i Besynderlighed, ved mange Theologers Forhold i Engeland, paa mange tydſke Theologers Forhold; ved Britternes nærværende Stridigheder over Symboliſke Bøgers Nødvendighed, over Samvittigheds Frihed, Tolerantze, Nyheder, Orthodoxie, paa Tydſkernes nærværende Stridigheder over ſamme Materier; ſaa ſkal næſten Alt i diſſe Breve lade ſig anvende paa de ſidſte Omſtænde, og ſaa ſkulle de og med god Nytte kunne læſes af Tydſkere, ſom elſke Sandhed og forſke derefter. De kunne forſkaffe opmærkſomme Læſere den Nytte, at de blive billige og menneſkekiær-

lige

lige imod dem, der i Religionen tænke anderledes end de, om de tilforn have hadet og forfulgt dem af blind Iver for Religionen. Til den Hensigt ere de tre første Breve især tienlige. De udfordre tilhobe tænkende, skarpsindige Læsere. Disse vilkevel hist og her have ønsket mere philosophisk Nøyaatighed, og tydeligere Udvikling af Beareber, men og overalt finde rig Materie til vigtige Kundskabers Forøgelse for Ex. i det andet Brev S. 27. „Schliessen sie also hier aus, mein „ würdiger Freund! daß, wenn Gott ein Fels ist, und alle „ seine Werke unsträflich sind, wenn Mannichfaltigkeit das „ Unterscheidungszeichen aller seiner Werke ist, ein Versuch „ zur Einführung einer Einförmigkeit eben so viel als eine „ Umstossung und Vernichtigung aller Ehre des Schöpfers sey. „ Eine Einförmigkeit der Färbe, des Schalles, des Geschmackes, des Geruchs zu versuchen, würde eine artige Unternehmung seyn; allein wie wollen sie einen Versuch „ zur Einführung einer Einförmigkeit der Gedanken nennen?" Det femte Brev indbefatter et kraftigt Lægemiddel imod deres syge Forstand, der skrige over enhver Nyehed, og ikke kunne overbevise sig om, at der er endnu meget at forbedre ved det Gamle. Kun et Sted deraf: „Fast alle „ große Männer, die in der Welt erschienen sind, haben „ ihrer Geschicklichkeit in Neuerungen, ihren Ruhm zu danken gehabt. Ihre Namen, ihre Bildniße, ihre Bücher, „ ihre Lebensbeschreibungen, die durch alle Länder ausgebreitet sind, sind gerechte Belohnungen ihrer Neuerungen. „ Als die Götzendienst die Welt überschwemmt hatte, war „ Moses das Werkzeug zu einer grossen und herrlichen „ Neuerung. Nach dem die Zeit die Anordnungen Mosis „ verderbt hatte; erneuerte Ezechias abermal, und schafte „ so gar das ab, was Moses angeordnet hatte; und da die „ Verbesserungen Anderer unzulänglich waren, setzte sich „ Jesus Christus auf seinen Thron, und schuf alles neu. „ Zwölf Neuerer giengen auf einem Weg, und siebenzig auf dem Andern. Ihr Schall gieng in alle Lande „ aus, und in alle Welt ihre Worte; sie verbesserten und „ erneuerten die ganze Gestalt der Erde. Wenn der Reichthum Macht hervorgebracht hatte, die Macht Unterwerfung, die Unterwerfung Trägheit, die Trägheit Unwissenheit, und da die reine Religion Jesu verfälscht war; so

„ trat

„ trat hier ein Alfred auf, und dort ein Carl; Turin „ brachte einen Claude hervor; Lyon einen Waldo; Eng„ land einen Wickleff. Der Muth eines Luthers, der „ Eifer einer Calvins, die Beredſamkeit eines Beza, die „ Geduld eines Crammer, alles vereinigte ſich zur Neue„ rung. Vortrefliche Neuerer! Ihr ſtrittet für das Ge„ wiſſen, gegen alte Gebräuche, eure Namen werden mit „ verdienten Lobe von der ſpäteſten Nachwelt geprieſen wer„ den.“ Forfatteren af diſſe Breve er Hr. Farmer et bekiendt philoſophiſk Hoved, og Overſætteren er en Lærd i Berlin, der allerede vel har overſat forſkiællige engelſke Skrifter.

Berlin. Ueber den ſeligmachenden Glauben und deſſen Vorſtellungs-Art, eine Unterſuchung von M. Chriſtoph. Reiche 1774 76. S. 8v. Forfatteren paaſtaaer, at, derſom man ved Troen forſtaaer denne et Menneſkes Tillidsfulde Troe, at Chriſtus og for ham har fyldeſtgiort, og at han, Meneſket, og med Vished for ſig har at vente ſine Synders Forladelſe og den evige Saliahed; ſaa er Troen hverken giort til en almindelig Saligheds Beringelſe for alle Menneſker, og heller ikke hos noget Menneſke for Gud tilſtrækkelig til Salighed; men den Troe, ſom er den almindelige og tilſtrækkelige Saligheds Beringelſe for alle Menneſker, beſtaaer i den hiertelige Antagelſe af alle de Sandheder, der ere mægtige nok for at bringe vore Hierter til Boed og Igienfødelſe, og at opfylde os med en hellig Begierlighed til al Dyds Udøvelſe. Og Indbegrebet af diſſe Sandheder er den Satz: Der er en Gud til, og han elſker og ſaliggior enhver, ſom beſidder et retſkaffen Hierte, og ikkun den alene. Dette er Forfatterens Syſteme. Ogſaa i dette Skrift finder man paa alle Sider Misforſtaaelſe, Fordrevelſe af vor Kirkes Lærebegreb, falſk Skriftfortolkning, løs Raiſonnement hen i Vevret, og dertil allevegne giennemvirket med paralogiſtiſke Slutninger. Hvis Forfatteren endelig maatte ſkrive for Brødets Skyld, ſaa ønſker man, at han dog vilde ſkrive om andre Ting, men om han bilder ſig ind at kunne være Religions Reformator, ſaa lader man ham vide, at han i Forveyen har endnu meget at lære. Alt hvortil denne Scharteke ſkal kunne tiene, er dette, at den eftertrykkelig kan advare ubetænkſomme Prædikantere, at, ſaa kiær Religionens

Ære

Ære maae være dem, saa omhyggelig maae de vogte sig for saadanne Foreſtillinger af Religions-Sandhederne og i Besynderlighed af den Lære om Troen, som kan give deslige Mennesker Anledning til saadanne Indvendinger og Bebreydelser, som man her læser. Hvem der lærer saaledes, som Forfatteren beskylder vor Kirke for, den maae see til, hvorledes den kan forsvare sig. Men vist nok vil ingen kan halv fornuftig Theologus i vore Tider paastaae en saadan almindelig Nødvendighed af Troen, som den Forfatteren her bestrider, og forsvare den i den Forstand, hvori han modsiger den. Eller hvem lærer en saadan Troens Tilstrækkelighed til Saglighed, hvoraf de Følger flyde, som Forfatteren bemøyer sig for at udlede deraf? Hr. R. maae tilskrive sig det selv alene, om han paa det haardeste bliver bedømt. Hvorfor beriener han sig af saadanne Vaaben imod vor Kirkes Lærebygning? og hvad maatte vel hans Hensigt være dermed?

Halle. Joannis Tobiæ Carrachii, JCti Potentiſſimo Boruſſ. Regi a Conſiliis intimis, Academiæ Fridericianæ, Directoris & Senioris —— —— Adnotationes ad B. Juſti Henning. Böhmeri JCti Doctrinam de Actionibus. 1775 1 Alph. 1 A. 8v. Man kiender den Bøhmeriske Haandbogs Værd, og veed, hvormange andre der har brugt og udpyndret samme ved deslige Skrifters Udarbeydelse. Forfatteren har lagt samme til Grund i sine Forelæsninger over den Lære de Actionibus, og dicteret sine Anmærkninger derover af Hukommelsen i Pennen. Disse, saasom de paa forskiællig Maade ere blevne afskrevne, og vel ogsaa af andre benyttede i deres Skrifter, saa har han hermed fattet den Beslutning at lade dem trykke, og har forsynet dem med et brugbart Register. Det er langt fra, at han paa sin Autors Bekostning har vildet indlægge sig Fortieneste hos sine Tilhørere ved at laste alt hvad der stod i Haandbogen, men han har fornemmelig bemøyet sig for at sætte de Bøhmeriske Læresatzer i et klart Lys, at bestemme dem rigtigere og nøyere, og tilføye hvad som manglede. Hvor han ikke har været af samme Meening, som Autor, der har han med Grunde og Beskeedenhed foredraget sin egen. Naar man veed, at Forfatteren har siddet her i saa lang Tid, i Facultetet, har ført Præsidium derudi, og selv havt saa mange Acter under Hæn-

der

der og dømt derudi, saa vil han selv være i Stand til at dømme om disse Anmærkningers Værd og Fortræffelighed. I Besynderlighed har Forfatteren derudi nøye bemærket den rette Brug af den romerske Ret og de Romerske Actioner.

Halle. Der Naturforscher. 3. St. 290 S. st. 8v. med 5 Kobbertavler, hvoraf tvende ere meget smukt illuminerede. Indholdet: 1) D. Kühn, Anecdoten zur Insectengeschichte, en Fortsættelse af den foregaaende Afhandling: 2) Pastor Goetze Abhandlung von zerschnittenen Wasserwürmern, deren Stücke nach einigen Tagen wieder wachsen, und vollkommene Thiere werden: 3) Conrector Meinecke entomologische Beobachtungen: 4) Hofr. Gynther Beschreibung der gestreiften Bohrmuschel in dem Cabinet zu Rudolstadt: 5) Hofr. Walch Beyträge zur Naturgeschickte der Bohrmuscheln: 6) Baron v. Hypsch Beobachtung einer bisher unbekanten Art von Maulwürfen: 7) Prof. Gmelin Abhandlung von den Arten des Unkrauts auf den Aeckern in Schwaben und von dessen Benutzung: 8) Pastor Meinecke lithographische und mineralogische Beschreibung der Gegend um Oberwiederstädt in der Grafschaft Mannsfeld: 9) Hofr. Walchs Abhandlung vom Ursprung des Sandes: 10) Baron v. Hypsch Beschreibung einiger uentdeckten versteinten Theile grosser Seethiere: 11) Hofr. Walch Geschichte der Pholaden im Steinreiche: 12) — — — lithologische Beobachtungen von dem Langischen Encriniten: 13) — — — von einem sehr seltenen Cochliten: 14) Gründler von dem Leuchten der Eidexeneyer im Finstern: 15) Inspector Wilkens Auszug der wichtigsten Nachrichten, so der Graf Ginanni im ersten Theil seiner hinterlassenen Werke von einigen Producten des Adriatischen Meers die er in dem Pflanzenreich rechnet aus dem Italienischen: 16) Hunters Anmerkungen über die so genannten Elephantenknochen, welche am Ohiostrohme in America gefunden worden, aus dem 58 Bande der phil. Transactionen: 17) Lavoisier über die Auflösung des Gypses: 18) Hern von Geers Discours über die Insekten überhaupt. — Indholdet

af

af disse Stykker er meget interessant, og da denne Journal indbefatter saa meget egent og Nyt, saa ønsker man billig dens lange Fortsættelse.

Helmstadt. **Neue Reisen nach Westindien, darinnen Nachrichten von der Religion, der Regierungs-Art, den Sitten, der Handlung und den Krigen der Völker enthalten, die an dem grossen Flusse Saint Louis, der gemeiniglich der Fluß Mißißippi genannt wird, wohnen. Herausgegeben von Mr. Bossu, Hauptmann unter den Seetruppen. Aus dem Französischen übersetzt. 1774.** Vel maae Reysebeskrivelser bedømmes med en besynderlig Billighed, saasom man ey altid kan forudsætte, at enhver allerede har læst saa meget, som den, der bedømmer dem. Meget kan for en stor Deel Læsere være nyt, læseværdigt og nyttigt, som en anden allerede tilforn ofte har læst. Men hvad disse Reyser angaaer, som Hr. Bossu har giort i Aarene 1758 og 59, da indseer man slet ikke, hvorfor de ere udgivne, og ligesaa lidet, hvi man har vildet oversætte dem i det tydske Sprog, da de ikke indbefatte uden lutter bekiendte og dertil ubetydelige Ting om disse Egne. Det meeste Indhold angaaer Forfatterens Person, og har slet intet betydelige. Endogsaa Attestaterne om hans gode Forhold ere tilsøyede, og troeligen oversatte i det tydske Sprog. Man beklager den ærlige Forlægger, naar han kommer i Forbindelse med saadan en Oversætter, der ikke veed at vælge bedre.

Leipzig. **Geschichte der Miß Charlotte Jarvis, aus dem Englischen. 1774. 12 A. 8v.** Charlotte, som lever paa Landet hos en ringe Kone, som hun holder for sin Moder, bliver elsket af en ved Navn **Davensport**. Hendes Fader vil ikke samtykke denne Forbindelse, han maae drage bort, og man mælder ham, at **Charlotte** har giftet sig. Imidlertid bliver **Charlotte** optaget i Hendes Faders Huus, uden at man der veed, at hun er den elskte Person. Ved sin Tilbagekomst træffer han hende der, men saasom Faderen aldeles ikke vil samtykke dette Hendes Ægteskab, saa undviger hun imod sin Kiæreste Willie til London, hvor hun har adskillige Skiæbner. Hun kommer endelig, som Kam-

mer-

mer-Jomfrue med Hendes Frue til Nederlandene, hvor hun ved den ſidſtes Død forfalder i beklagelige Omſtænde. Herpaa reiſer hun til Paris, hvor hun giør meget ubehagelige Erfaringer af det Franzøſiſke Venſkab. En Grev af **Clermont** efterſtræber Hendes Ære, fører Hende hemmelig til ſit Slot, hvor hun af ham bliver holdt meget haardt. Med Livsfare undløber hun, og i det hun bliver forfulgt tager en forbifarende Lord Hende i Beſkyttelſe. Hun bliver erkiendt for ſammes Dotter, reyſer med Hendes Forældre tilbage til Engeland, og bliver gift med Hendes Kiæreſte, ſom hun havde troet at være formælet. Fortællingen er vel udført, og man vil ikke uden Forundrelſe, og paa nogle Steder ey uden Rørelſe læſe denne Roman.

Strasburg. Rituum Romanorum tabulæ. In uſum Auditorum concinnavit Jer. Jac. Oberlinus A. L. M. Elogn. lat. Adj. 1774. 72. S. 8v. Den Nienportiſke liden Bog, ſom her kaldes Aureum opus, er her ey alene bragt i Tabeller og i en anden Orden, men og forøget med nogle Capitler. Forfatteren har forudſkikket en kort fattet Hiſtorie om den Romerſke Stat. Derpaa Stadens Roms Forandringer og dens Topographie. Først Private og ſiden offentlige Stykker. Det Capitel om de offentlige Skikker er inddeelt i tre Artikler om det almindelige Væſens Indretning og Forſvar. Det Capitul om Colonier og Municipier er indlemmet ved det om Magiſtraterne. Men Forſkiællen imellem den græſke og romerſke Religion synes Forfatteren ey at have bemerket, ſom den foranſatte Theogonie lærer, der vel ikke gaaer Rommerne an.

Schwerin. **Ueber die Zuläßigkeit oder Unzuläſſigkeit landesherlicher Bedienten bey Landſtändiſchen Verſammlungen, ein Verſuch.** 1774. 92 S. 4. Det er allerede tilforn i det Meklenburgiſke hos Ridderſkabet kommen til Omtale, at udelukke de Medlemmer, ſom ere Landherſkabelige Betiente fra at give Stemmer paa Landforſamlingerne, og i forrige Aar, er dette Spørsmaal atter igien bleven bragt paa Bane. Nærværende Afhandling er ſkreven derimod, og forſvarer de herſkabelige Betienteres Bequemhed til at give Stemmen, og dermed tillige Hoffets Meening, med megen Iver.

No. 39.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 26de Septbr. 1776.

Kiøbenhavn. Fortſættelſe af Samlung zur Däniſchen Geſchichte, Münzkenntniß, Oekonomie und Sprache. (See forrige No.) — II.) Urkunden von der Vermählung König Chriſtian II. mit Eliſabeth von Oeſtreich und Burgund. im Jahre 1514. Forfatteren har ey uden Aarſag giort ſig den Forhaabning, at han ved Meddeelelſen af diſſe Urſkrifter vilde giøre mange Læſere en ſand Fornøyelſe, og det ey alene dem, der i Almindelighed elſke den Hiſtorie, udi hvilken Kong Chriſt. II. og hans dydige Gemahlinde, formedelſt deres beſynderlige Skiæbne, ere ſaa intereſſante Perſoner, men og ſaadanne Kiendere og Forſkere, der ønſke at kiende Hoffernes Tilſtand, ſamt vedtagne Sæder og Skikker paa de Tider. Man finder herudi mange mærkværdige Ting ſaa vel om det Danſke, ſom Churſachſiſke Keiſerlige og Burgundiſke Hoffer. Han troer og, at Juriſter, der bekymre ſig om de ved vigtige Handlinger fornødne og brugelige Cauteler og Formaliteter, kunne høſte nogen Nytte deraf. De her meddeelte Urſkrifter ere aftrykte efter en til ſamme Tid henhørende Copie i det Kongel. Geheime-Archiv. Paa forbemældte Kobberblad ved Medaillen paa Kong Chriſt. I. Reyſe har Forfatteren ladet aftrykke en Guld-Ring med en uſleben Saphir, tre aabne Kroner, og Ave Maria gr. anbragt paa en Seddel i dreven Arbeyde mellem de tre Kroner og tvende Roſer. Samme forvares paa det

Kongel. Kunstkammer med den tilføyede Skrift: „Denne er „ Dronning Isabella's Kong Christian II. Gemahlindes „ Brude-Ring." Ringen har lagt i et Kongeligt Chatol, og er først 1772. kommen paa Kunstkammeret. Der er ingen Tvil om, at det jo er en Kongelig Ring, der henhører til de Tider for Reformationen. Men at den just er Dronning Isabellas Brude-Ring, at den ikke er ældre, eller og hører til Frid. I. Tid, derfor har man intet andet Beviis, end Traditionen, og nogle Kienderes Meening, hvor efter den ved Ringen tilføyede Skrift er stilet. Ved Ringens Betragtning ere der faldne Forfatteren et Par Indvendinger ind imod denne Meening og den derpaa grundede Skrift, men som han dog ikke har fundet vigtige nok, og har dog ey alene her anbragt dem, men og erindret hvad som med god Grund kan svares derpaa; hvorved han har forekommet andre, som de samme Indvendinger kunde falde ind. Svanings Beretning om Kong Christ. II. hemmelige Reyse til Nederlandene for selv at anholde om Princessen Isabella, bliver her af Forfatteren forkastet, som stridig mod de her meddeelte Documenter, endskiønt Gram i Anm. til Meursii Danske Historie har troet, at Svaning, der ved 1514., som en Dreng paa 10 Aar, har levet i Kiøbenhavn, har kundet vide noget om denne Sag, og at hans Fortælling derom var alt for omstændelig for at kunne beskyldes for Usandhed. Derimod erindrer Forfatteren følgende: „Hätte der gelehrte Verfasser dieser An„ merkung, in dem er sie schrieb, die hier mitgetheilten Ur„ kunden erwogen, die ihm vermuthlich nicht unbekannt „ waren, so würde er kein Bedenken getragen haben, die „ Erzählung eines Schriftstellers, der bey einem ganz zuver„ läßigen Tone, doch voll der offenbarsten Unrichtigkeiten, „ und so oft Begebenheiten und Zeiten verwirrt, auch hier„ in gänzlich zu verwerfen." Han giver ham og Skyld for, at have forderet Christ. II. Historie, og har dermed bekræftet den haarde Dom, som han allerede har fældet over ham i sin Geschichte des Oldenburgischen Stammes, hvor det hedder: „daß er sich in diesem Buche bloß auf Hö„ rensagen und sein schwaches Gedächtniß verlassen hat, ohne „ Urkunden zu sehen, ja wohl ohne Bücher nachzuschlagen, „ und daß seine Schrift mit den unglaublichsten Fehlern, „ selbst gegen die allgemeine europäische Geschichte, erfüllet „ ist."

„ iſt.“ Denne Dom overlader han for Reſten til deres egen Erfaring, der ſelv ville læſe og prøve den Svaningiſke Hiſtorie, men har derimod her tilføyet en udførlig litterariſk Efterretning om ſamme, ſom viſer hvorledes det er tilgaaet, at et Haandſkrift, ſom laae forvaret i det Kongelige Bibliothek, kunde geraade i ſaadanne Hænder, at det kunde blive trykt i Frankfurt mod alles Formodning under Titel: Chriſtiernus II. Daniæ Rex, e Veteri protractus Manuſc. Joan. Suaningii Dani. Efter denne Digreſſion kommer Forfatteren igien til Chriſtian II. Formælings Hiſtorie. Strax i Begyndelſen modſiger han Prof. Gebhard, der i Begyndelſen af denne Konges Hiſtorie taler meget om de Stores Misfornsyelſe i Dannemark og om Sigbrits Indflydelſe i Statens Sager, førend han kommer til Ægteſkabs-Tractaten med den Burgundiſke Princeſſe, i hvis Henſeende han ſiger, at Rigs-Raaderne fornemmelig har raadet til denne Formælling, i den Henſigt at ſtyrte Sigbrit. Derimod erindrer Forfatteren, at alt hvad der angaaer Sigbrits aabenbare og ſkadelige Indflydelſe, maa henregnes til 1515. eller rettere til efter Dyveckes Død. Man kan ikke nægte, Forfatteren jo har Ret derudi: „Es war ſo natürlich für „ einen König, der ſchon 32 Jahr alt war und keinen Bru„ der hatte, an eine Vermählung zu denken, und hierzu die „ größte Parthey auszuwählen, die damals in Europa war, „ daß es ſehr überflüßig iſt, hierbey Intriguen voraus zu „ ſetzen, welche die Sigbrit betreffen ſolten.“ For Reſten kommer det Recenſenten for, ſom den Henſigt, at drage Kongen ud af en allerede bekiendt Forbindelſe med en Perſon, hvis hemmelige Indflydelſe man allerede kan have vidſt og end mere befrygtet for Fremtiden, meget vel kan beſtaae med det Forfatteren har erindret derimod. Naturlig var det, at Kongen ſaa ſtrax gifiede ſig, men rimeligt og naturligt var jo ogſaa det, at Rigs-Raaderne i forbemældte Henſigt ſaa ſtrax dreve derpaa. Lad det være ſandt, at Sigbrits aabenbare Indflydelſe førſt maa henregnes til 1515. efter Formælingen, er det derfor vel troeligt, at den da ſaa pludſelig med eet brød frem, at ingen i den Tid fra 1513., da Kongen kom til Regieringen, ſkulde have mærket den eller vidſt noget deraf? Hvor kunde den ſamme Erik Walkendorf, der havde bragt Kongen i det ſkadelige Bekiendtſkab

med Dyvecke, ſtrax efter Formæhlingen paa Hertug Carls Vegne, have tiltalet Kongen derom, naar det ikke var aabenbar bekiendt, og ſaa bekiendt, at ſaa vel Dronningen, ſom Rigs-Raaderne nok maatte ſøge at faae ſamme hemmet og indſkrænket, hvilket de ſidſte nu maatte troe at være bleven dem lættere, ſiden de havde en Dronning og hendes mægtige Familie til Hielp. Hvad det angaaer Gebhard tilforn har mældet om Rigs-Raadernes Misfornøyelſe med Kongens Forhold, da maa vel mærkes, at det er ſagt i en almindelig Beſkrivelſe paa Kongens Characteer, ſom den, der viſte ſig ſaa vel for, ſom efter Formæhlingen, og hvortil hans hele Hiſtorie ligger til Grund. Hvor vidt nu denne Characteer er troffen eller ikke, og om den ikke kommer for tidlig i Hiſtorien, det er andre Spørsmaale, ſom ikke vedkommer det nærværende. Men naturligt var det, at i en ſaadan almindelig Characteriſation, ſom ſtaaer for Formæhlingen, maatte mældes om meget, ſom først ved Hiſtorien ſiden efter og ved Kongens Forhold i den følgende Tid er bleven bekræftet. Enhver, der læſer denne Beſkrivelſe, kan umuelig forſtaae Gebhard, ſom den, der vilde ſige, at alt hvad han her berører, var ſkeet for Formæhlingen. Men dette kan ikke nægtes, at jo Kongens Forbindelſe med Sigbrit og Dyvecke og begges Indflydelſe hos ham har tilforn været aabenbar bekiendt, og kan derfor ogſaa have været en Aarſag til nogen de Stores Misfornøyelſe, der dog ſiden mere kiendelig lod ſig ſee. Det kan og være ſandt hvad Forfatteren ſiger, at Kongen i Begyndelſen ærede Adelen og forøgede deres Privilegier, da han ganſke viſt har været for klog til ſtrax i Begyndelſen at bryde løs og lade dem ſee, hvad han ellers kan have haft i Sinde for at indſkrænke deres Magt, og Adelen alt for vær ſom til at lade ſig mærke for tidlig med en Misfornøyelſe, ſom den dog af Frygt længe tilforn hemmelig kan have fattet. Kort Recenſenten ſeer juſt ingen Grund til Uovereenſtemmelſe mellem diſſe vore tvende lærde Hiſtorieſkrivere. Gebhard kan vel med nogen Sandhed ſige: „Da man Sigbrit für „die Urheberin hielt, ſo ſuchte der Reichsrath den König, „um dieſe Perſon zu ſtürzen, zu einer Vermählung zu be„wegen.“ For Reſten viſer Forfatterens eget Exempel, at det er ſandt, hvad han ſiger: „Solche Vorſtellungen könnte „ſich ein Leſer aus dem Vortrage des Herrn Profeſſors

„Geb-

„ Gebhardi machen.“ Men uden Tvil beſtaaer hans Feyl fornemmelig derudi, at han for tidlig har ſkildret Kongens Characteer, førend den ganſke Hiſtorie endnu havde givet ham Trækkene dertil, og i den Henſeende kan det vel og være ſandt, hvad Forfatteren fremdeles har ſagt om ham: „daß „ er im Zuſammenbringen verſchiedner guter Materialien „ glücklicher geweſen ſey, als in ihrer Anwendung zum rich„ tigen Zuſammenhange der Begebenheiten.“ Viſt er det, at han i forbemældte Kongens Characteer har begaaet en Prolepſin, men dog efter andre Skribenteres Maneer. Det øvrige af denne Formæhlings-Hiſtorie har Forfatteren fremdeles ſat i Lys, for at Læſeren deſto bedre ſkulde forſtaae de derefter aftrykte Documenter, ſom beſtaae deels i de Breve og Taler, ſom betræffe denne høye Formæhling, deels i Notarial-Inſtrumentet over dens Fuldbyrdelſe, og Ambaſſadeurernes Relationer om deres Forretninger i ſamme Sag. III.) **Nachricht von der Verlaſſenſchaft der verwittweten Königin von Dänemark** Sophia, **gebohrnen Herzogin von Meklenburg, aus Archiv-Urkunden.** Denne Dronning er i den Danſke Hiſtorie ikke mindre berømt for hendes Dyd og Fromhed, end for hendes Godgiørenhed, ſtore Huusholdningskunſt, og ſin derved forhvervede ſtore Rigdom. Forfatteren har troet at giøre mange Læſere en Fornøyelſe ved at meddeele et Udtog af Inventarierne over hendes Efterladenſkab og Arvedeelingens Acter, efter de Originaler, ſom befindes i det Kongel. Archiv. Foruden det, at Sagen i ſig ſelv er vigtig, ſaa vil dens Beſkrivelſe og i Beſynderlighed tiene til at forſtille meget af det forrige Aarhundredes Pragt og Huusholdning, og at give et Begreb om, hvor høyt allehaande Kunſter og Fabriquer allerede til den Tid har været bragte. Af hendes Levnets-Beſkrivelſe har Forfatteren her alene berørt ſaa meget, ſom kunde tiene til en Indledning til nærværende Materie. Læſeren begriber ſelv, at det er en Artikel, hvoraf man ikke kan give noget Udtog, og vil finde ſin Intereſſe ved ſelv at læſe den ganſke igiennem, ſom han ikke vil giøre, uden med Høyagtelſe at erindre ſig en Dronning, der har kun faa ſine Lige. IV.) **Jon Olafſons, eines Isländers Reiſe nach Indien, in den Jahren 1622.-1625., aus deſſen Handſchrift zuſammengezogen.** Da denne Reyſe-Beſkrivelſe ſtaaer i Forbin-

delse med de Efterretninger, som Forfatteren har udgivet i første Bind af denne Samling over den Danske Handels-Historie, saa ere tvende anseelige og lærde Islændere, uden selv at vide af hinanden, faldne paa den Tanke, at give Forfatteren Anviisning paa dette Haandskrift. Den eene, som er Hr. Halfdan Einerson, Rector til Holum, har han endog behaget at meddeele ham et Dansk Udtog deraf. Forfatteren har her meddeelt først en kort Beretning om Autors Liv og Levnet, hvis Fortsættelse tilligemed Efterretningen om hans Reyse følger i næste Bind.

Kiøbenhavn. **Om historiske Forelæsninger** er Opskriften paa et Dansk Programma, hvorved Hr. Justice-Raad **Schlegel** underretter sine tilkommende Tilhørere om sine Forelæsningers Indretning og hvad de sig af samme kunne forvente, hvorved han og ikke lader det mangle paa Opmuntring til det historiske Studiums flittige Dyrkelse. Særdeles vigtig er den Anmærkning i Begyndelsen om de saa kaldte Autodidacter: „Det er sandt, siger han, at historiske „Sager, saa vel som Sprogene og philosophiske Satzer, „kan fattes blot ved en god Hukommelse; det maa ogsaa tilstaaes, at Læsning og Efterstanke i modne Aar kan giøre „meget, at man har Exempler paa lærde Mænd, som formedelst udmærkede Naturens Gaver og utrættet Flid har „naaet en vis Høyde i Videnskaber, hvori de i Ungdommen ved Mangel paa Leylighed eller ved Forsømmelse ey „vare underviste. Men ligesom den, der har lært en „Grammatik og en Deel Glosser uden ad, derfor ey bør „kaldes sprogkyndig, eller den en Philosoph, som veed en „Mængde Definitioner og Theser, saa bør ikke heller den „agtes for at vide Historien, som af meer end et Compendium kan opregne Navne, Aarstal og Begivenheder. Og „saa uforsvarligt det er, at bygge sin Velfærd paa en blind „Lykke, som andre ved Hændelse har truffen, og derover at „tilsidesætte de sikre Midler, man har i Hænderne; ligesaa „ubetænksomt er det, at forsømme Tid og Leylighed til Underviisning i Ungdommen, i Haab, at Forsømmelsen derefter ved egen Flid og Læsning kunde oprettes. Hvad der „er er lykket nogle faa, der har haft særdeles Drift og Evne, kan ikke med nogen Rimelighed ventes af de fleste.

„Ge-

„ Genier ere ſiældne; men der findes nok af de opvakte Ho-
„ veder, ſom ved Ungdoms Forfængelighed regne ſig ſelv i
„ deres Tal, fatte en utidig Tillid til deres Styrke, forſøm-
„ me den bequemme Leylighed; og ſee ſig ſiden med Skam og
„ Anger langt bag efter dem, ſom med langſomme Skridt
„ og maadelige Kræfter er gaaen frem paa Løbebanen. Ge-
„ nier, ſom har været meeſt oplagte til at begribe en Viden-
„ ſkab ved egen Flid, de med Ret ſaa kaldte Autodidacti,
„ ville dog bekiende, at de har haft ſtore Vanſkeligheder at
„ overvinde, og at de ved tidlig Hielp af en ſornuftig Lærer
„ vilde have bragt det endnu høyere. Erfaring bevidner og-
„ ſaa, at de, ſom ikke ere underrettede af andre, ſielden
„ naae en ſtor Færdighed i at meddeele andre deres Indſigt.
„ Staten er mere tient med denne Gave, og med at eye
„ mange Borgere med maadelige, men brugbare Indſigter,
„ end med den dybeſte Lærdom, end Mand har forhvervet
„ alene for ſig.“ Hernæſt viſes, at der fordres mere til en grundig og henſigtmæſſig hiſtoriſk og geographiſk Kundſkab, end blot Hukommelſe. „Ingen, ſom vil regnes iblandt Lær-
„ de og Oplyſte, maa ſavne rigtige og ſammenhængende Be-
„ greb om Verdens Begivenheder, om de forſkiællige Natio-
„ ner og Stater, og i ſær god Kundſkab om ſit Fæderne-
„ land? da endog Uſtuderte af begge Kiøn har Gavn og Ære
„ af ſaadanne Indſigter, og ellers ikke kan roſe ſig af en god
„ Opdragelſe.“ Herefter foreſtilles grundig og tydelig Hiſtoriens Nødvendighed og udbredede Nytte i Lærdommens fornemſte Fag, ſaaſom Theologie, Lovkyndighed, Philologie, ſkiønne Videnſkaber, og Litteratur. Forfatteren ønſker med ſine Forelæsninger at kunne tiene ſaa vel de Studerende i Almindelighed, ſom i Særdeleshed dem, der begiære en udfø-rligere Underviisning i viſſe Stykker af de hiſtoriſke Videnſkaber, om deres Stand, deres Drift og Beſtemmelſe bevæger dem dertil. Tre Slags hiſtoriſke Forelæsninger finder Forfatteren nødvendige for alle Studerende, nemlig over den almindelige Hiſtorie, den almindelige Geographie, og Fædernelanders nøyere Beſkrivelſe og Hiſtorie. Det er hans Forſæt at holde diſſe tre Forelæsninger ſiedſe i det Danſke Sprog, hver fire Timer om Ugen, og inddeele dem i Vinter- og Sommer-Forelæsninger, i ſær til deres Tieneſte, ſomikkun har Leylighed at opholde ſig et halvt Aar ved Akademiet; ſaa at den,

der begynder de historiske Collegia om Sommeren, skal have tabt lidet eller intet derved, at han ikke først har hørt dem om Vinteren; og den, som ikke faaer Leylighed at høre den hele Cursus i det samme Aar, kan uden Skade opsætte den anden Part deraf til et andet Aar. Inddeelingen bliver denne: af den almindelige Historie forklares den gamle og midlere om Vinteren, den nye, eller den af de tre sidste Aarhundrede om Sommeren: af Geographien forklares de Europæiske Stater om Vinteren, og Verdens øvrige Deele om Sommeren, og, om Materiens Rigdom og Methoden vil lade ham saa megen Tid tilovers, saa skal til den anden Deel af dette Collegium blive føyet en kort Forklaring over den gamle Geographie efter d'Anvilles Kort: af Fædernelandets Beskrivelse og Historie foretages Dannmark om Vinteren, Norge og Holsteen om Sommeren. Han vil i disse sine Forelæsninger følge de Haandbøger, som efter Kongelig Befaling herefter maatte komme for Lyset. Kun af dem, som melde sig til Examen philologicum kræves mere. Dog kan det historiske Studium og Forelæsningerne derover ey indskrænkes til dem, som i Hensigt til deres Bestemmelse og Omstændigheder ville tage dette dem foreskrevne Examen. Hr. Forfatteren ønsker ikke, at hans Tilhørere efterskrive meget, at ikke det levende Indtryk, og den Indsigt i Sammenhængen, som tilveyebringes ved det mundtlige Foredrag, derved skal tabes. I de historiske saa vel som geographiske Forelæsninger skulle de fornødne Korter og Tabeller være ved Haanden. Hver Maaned skal anvendes een eller to Timer til at igientage det forrige ved en kort Examen. Forfatteren advarer sine Tilhørere meget alvorlig imod den ved Akademier saa sædvanlige Misbrug, at de Studerende forsømme deres begyndte Collegia, en Forsømmelse der i sær er skadelig ved det historiske Studium, hvis Hoved-Nytte og største Behagelighed beroer paa Indsigt i Sammenhængen, som tabes ved forsømte Lectioner. I Henseende til Betalingen for disse sine Forelæsninger er Forfatteren særdeles billig. De, som een Gang har betalt, kan høre dem anden Gang frit, om det saa behager dem. De som af Ustadighed forsømme dem, eller ganske udeblive, maa ligefuldt betale den af dem een Gang antagne Undervisning. Uformuende, som forlange det i Forveyen, kan høre dem gratis, og Forfatteren vil ære deres

Flid

Flid frem for andres, naar den udmærker sig. Han ønsker ellers og at see disse sine Forelæsninger besøgte af andre, end egentlig Studerende, og i sær af unge Mennesker med deres Informatorer. Endelig mælder Forfatteren og om nogle andre historiske Collegier, han agter, om ikke for det første, da Leyligheden næppe vil tillade ham det, dog siden at holde for dem, som ønske sig nogen udførligere og fuldstændigere Indsigt i en eller anden Deel af de historiske Videnskaber.

Göttingen og Gotha. Isländische Litteratur und Geschichte. Erster Theil. 1773. 13 A. 8v. Hr. Prof. Schlösser erkiender i Fortalen, at Russer og Islændere uden Modsigelse ere Hovedmændene i den hele gamle nordiske Historie fra dens indenlandske Begyndelse af indtil i det 13 Aarhundrede. Deres Historie er altsaa nødvendig og maae kritisk undersøges. De Russiske Aarbøger kiender man først for en 40 Aars Tid siden, men langt fra endnu ikke fuldstændig nok, og der er endnu næsten slet intet trykt af dem. De Islandske Annaler kiender man for 140 Aar siden. De bedste deraf ere allerede trykte, men i Tydskland ikke nokſom bekiendte, ligesaa lidet som hvad Godt der er bleven skreven derover. Forfatteren har derfor besluttet, at han i fire saadanne Bind som dette første vil levere det Brugbareste, af de deels vidtløftige deels sieldene Afhandlinger, for derved at lætte for andre den Islandske Litteraturs Studium. Opsatzerne skulle deels blive egentlig historiske, deels kritiske og litterariske. I nærværende første Bind forekommer. 1) Forfatterens Forberedelse om den Islandske Litteratur i Almindelighed, og om Edda i Besynderlighed. Den Islandske Litteraturs Historie afdeler han i tre Epocher: Fra Christendommens Indførelse i Aaret 1000 indtil den store Pest 1350, henved 300 Aar, som var dens gyldne Tid: Fra den store Pest indtil Reformationen, henved 200 Aar, i hvilken Tid Islænderne forfaldt igien til Uvidenhed: Fra Reformationen indtil nærværende Tid, da Litteraturen har levet op igien. Ved den sidste viser han, hvad for Feyl der ere forefaldne uagtet de roesværdigste Bemøyelser. Derpaa kommer han til Edda, hvilken Resenius, som bekiendt er, har udgivet tillige med Voluspa og Havamal, hvilken Udgave bliver meget nøye giennemgaaet, og dernæst mældet om andre Lærdes Bemøyel-

ſer i Henſeende til denne Edda. Den ſidſte og uden Modſigelſe den vigtigſte af alle har man den berømte Cancellieraad Ihre at takke for i et Brev ſom han angaaende denne i Aaret 1772 har udgivet. Dette med ſaa megen Kritik opfyldte Brev bliver her 1) leveret paa Tydſk med egen Forandring i Henſeende til Ordenen. Forfatteren har føyet forſkiellige Anmærkninger dertil, hvori han yttrer ſig med en Deel Tvilsmaale, og fornemmelig er han ikke eenig med Ihre derudi, at Snorre Sturleſon ſkulde være Forfatter af Edda. Recenſenten bekiender aabenhiertig, at han af Hr. Ihre's Grunde finder ſig ikke overbeviiſt om, at Snorre ſkulde være dens Forfatter. Hans Grunde ere diſſe: 1) Ved Enden af den første Deel af Edda ſtaaer ſom et Anhang en Genealogie fra Adam af indtil Sturlei i Hvami, Snorro's Fader: 2) i andet Anhang ere alle Chriſtelige Lagmænder i Island opregnede, og hvor mange Aar enhver af dem har forvaltet ſit Embede. Den ſidſte er Snorro Sturleſon, hvor Aarstallene af hans anden Gang førte Laugmandſkab ey ere udtrykte: 3) ſtaaer det paa den upſaliſke Edda, men af en nyere, ſkiøndt temmelig gammel Haand, at Snorro er Forfatter. Af denne temmelig gamle Haand kunde man vel, ſom Hr. Schlœſſer og allerede har bemærket, danne ſig et Beviis, naar man kunde beviſe i hvad Aar denne Opſkrift er giort. For Reſten bliver det kun en Tradition, og ikke noget fuldkommen Beviis. Indholdet af dette Brev kan man ikke give noget Udtog af. Det indbefatter alt for mange enkelte læſeværdige Ting over Edda, og man maatte meget forundre ſig over, om en Mand, forſynet med en ſund Dømmekraft, endnu fremdeles kunde giøre ſig det høye Begreb om Edda, ſom de fleſte, om ikke alle Lærde hidindtil har havt derom, ſaa ſnart han har læſt denne fortræffelige Ihriſke Underſøgning. Den fortiente fornemmelig i diſſe Tider at giøres det tydſke Publikum bekiendt, da man arbeyder med ſaa ſtor Flid paa Forbedring i den nordiſke Hiſtorie, og, ſom det pleyer i den lærde Verden at gaae til, ey uden Strid og Modſtræbelſe. Forunden Hoved-Underſøgningen over Edda ere tillige med anbragte mange andre vigtige Ting, og Forniotr bliver forviiſt af Hiſtorien. Hvem veed hvorledes det endnu gaaer Odin? Der er allerede trakt over ham meer end et kritiſk Sværd, og Hr. Schl. er allerede S. 128 af

Par-

Partiet med, naar man vil forsende ham i Fablernes Rige. S. 135 o. f. har Hr. Schl. og leveret Fortalen til den Upsaliske Edda paa Islandsk og med Gioransans latinske Oversættelse. S. 150. o. f. ere aftrykte nogle artige Anmærkninger, som ere tilskrevne i det Exemplar af Resenii Edda, der befindes paa det Gøttingiske Bibliothek. Tilsidst har Forfatteren her fortsat den Strid han har med Hr. Prof. Thunmaan formedelst den sidstes Anmærkninger over den almindelige Nordiske Historie.

Berlin. Versuch einer Geschichte der Churmark-Brandenburg von der ersten Erscheinung der deutschen Sennonen an bis auf jetzigen Zeiten, ausgefertiget von Samuel Buchholz — und nach dessen Tode zum Druck befördert von Johann Friderich Heynatz, Lehrer an der Schule des Berlinischen grauen Klosters. Fünfter Band, welcher die Regierung des zweyten Preußischen Königs, Friderich Wilhelm, nebst den zur ältern Geschichte noch rückständigen Urkunden enthält 1775. 2 Alph. 7. A. st. 4. Dette samme Bind er og bleven aftrykt for sig selv med Documenternes Udelukkelse, under Titel: Neueste Preußisch-Brandenburgische Geschichte. — Erster Theil, paa det at de, der ikke bekymre sig om den ældre Historie kunne kiøbe denne nyere for sig selv alene. Da Den Sal. Buchholz ikke har oplevet den endelige Udgave af dette sit berømmelige Arbeyde; saa har Hr. Heynatz paataget sig at besørge samme, og lover det siette Bind til Paaske-Messen i dette Aar, som skal indbefatte nærværende Monarchs Regiering. Den af Hr. Heynatz forfærdigede Levnetsbeskrivelse over den Salige Forfatter viser, at om denne i sine yngre Aar havde havt en gunstigere Skiæbne, vilde han have erholdt en langt høyere Rang i Historien. Man kan sige, at han næsten har havt uovervindelige Forhindringer at bestride, og at den mærkelige Mangel paa Hiælpemidler meget har trykt ham. Den Levnetsbeskrivelse, som Hr. H. har opsat, lader sig vel læse, men Recensenten dadler derudi tvende. Indfald, som han kalder unartige. Den eene betræffer Wayſenhuſet, om hvilket han siger, at man der har maaskee havt den berømmelige Vane at forlægge nogle paranetiske og Synge- og Bede-Timer til

den

den Tid om Dagen, da der blev læst nogle nyttige Collegia. Dernæst siger han om Ludvig, Schmeizel og Wideburg, at de vel maae have været saa dyre med deres historiske Collegier, saa Buchholz har ikke formaaet at betale dem. Hvad den Sal. Forfatters Værk selv anbelanger, da har han selv oplevet en Deel af Kong Friderich Wilhelms Regiering, og har kundet erfare Begivenhederne af andre til den Tid levende Personer. Af den Aarsag anfører han kun faa Skrifter. Den Orden, i hvilken han fortæller, er ikke at laste. Han foretager den ene Begivenhed efter den anden ey afbrudt efter Aarene, men fortæller dem i Sammenhæng nogle Aar igiennem. Han beskæfter sig næsten mere med de udenlandske Begivenheders Fortælling, som Hoffet tog Deel udi; end med indvortes Forfælde. I Besynderlighed savner man en omstændeligere Efterretning om denne saa roesværdige Konges indvortes Indretninger S. 7. I Noten (**) er det en aabenbar Feyltagelse, at Kongen 1740 ey har haft nogen Stabs-Officier ved Armeen, som jo allerede har giort nogle Feldtoge med i Brabant, da der jo vare Prindser forsynede med høyere Poster, der først vare fødte i Begyndelsen af dette Aarhundrede. I Fortællingen om Religions-Besværingerne i Begyndelsen af Carl VI. Regiering, og i Almindelighed i de tydske Rigs-Sager mærker man let, at det har manglet ham paa Indsigter, og at han ikke har kundet erstatte samme med dertil henhørende Skrifter. S. 113 har han i Noten forvexlet Hr. Etatsraad Johan Jacob von Moser med hans Søn Friderich Carl von Moser. Den første var og ikke, førend han 1731 blev præsenteret til Cammer-Rets-Assessor af Hildesheim, Professor til Frankfurt ved Oderen, men blev det siden 1736. For Resten kan man til Forfatterens Berømmelse med Sandhed sige, at han har udrettet meer, end man har kundet vente af hans udvortes Omstændigheder.

Leipzig. Die gute Sache der ehemaligen Heidenbekehrungen in den mittlern Zeiten, nach Gründen der Religion, des Staats und der Geschichte, besonders der bekehrten heidnischen Sachsen, Preussen, Wenden und andrer Völker, geprüft und erwiesen von M. Joh. Frid. Frisch. der Gesgl. Bacc und Pr.

zu St. Georg in Leipzig. 1776 1 Alph. 11 A. 8v. Det er vist nok ubilligt og en stor Utaknemlighed imod Gud og hans Godheds Redskaber, naar man foregiver, at Hedningernes Omvendelse for den største Deel, i det mindste siden Carl den Stores Tider, er bleven udført ved Vaabens Magt, og altsaa ganske imod Guds Villie, og at man og i dette Stykke forringer mange værdige Fyrsters Fortieneſter, eller paastaaer, at alle saadanne Bemøyelser dog ikke havde frembragt andet end en af Hedenskabet og Pavedommen blandet Christendom, ja giver vel endogsaa Religionen selv Skyld for de derved forefaldne Udsvævelser. Disse Domme, der ere saa sædvanlige hos mange Skribentere, der ville synes ret pragmatiske, har Hr. Fr. med Rette søgt at bestride i dette Skrift, og om ikke saa ganske at igiendrive dem, saa dog at nedstemme dem til en billigere Tone. I det første Hovedstykke S. 35. f. foredrager Forfatteren de Religions Grundsætninger, og i det andet S. 134. f. de Statens Rettigheder, hvorefter man maae affatte Dommen over hine Hedning-Omvendelser. I det første viser han af den H. Skrift, at Gud vil Hedningenes Omvendelse, og at han forud har sagt, at og paa hvor mange Slags Maader den skulde skee. I det andet vil han bevise Fyrsternes Ret til at bruge deres Magt til Skyts og Trods til deres Staters Velfærd og forsvare Fyrsterne i Middel-Alderen i Henseende til den christelige Religions Udbredelse med Magt; hvilket han i sær udførlig har giort i Henseende til Sachsernes Omvendelse ved Carl den Store. Det samme foretager han i det tredie Afsnit S. 232 f. i Henseende til den fra det 8de til det 13de Aarhundrede udførte Preussernes og S. 293 Vendernes Omvendelse. I det fierde S. 333 f. blive forskiellige Indvendinger mod disse Omvendelsers gode Sag igiendrevne. Man vil ikke dølge, at jo Bogens Plan kunde have været bedre anlagt, og saavel derved, som og ved et mindre udsvævende Foredrag, den gode Sags Retfærdiggiørelse derved mere sat i Lys, ja at der og til dens Forsvar kunde være sagt meget mere bestemt og træffende, hvis Forfatteren havde brugt flere Kilder, end nyere bekiendte Skribentere, som han alene har øst af. Man lader det staae derhen, om og alle de, der laste Feylene ved hine Hednings-Omvendelser, ogsaa derved vilde nægte Guds Værk; hvor af man vel om mange turde for-

forſikkre det Modſatte; men man ønſkte kun, at Forfatteren mere omhyggelig altid havde giort Forſkiæl imellem hvad Gud og hvad Mennesker i denne Sag har giort. Det første bliver uimodſigeligt, og for at vise det sidſte, behøver man ey altid ved saadanne Forandringer at tage Mennesker i Forſvar, da Gud jo veed at lænke og vende Menneskenes endogsaa slætteſte og ureneſte Hensigter til det Bedſte. Da skulde vist mange Steder f. E. S. 130 have bleven mindre vaklende og mange Grundsætninger været udsatte for mindre slet Anvendelse. Hvad, om nogen for Ex. 63 f. vil parodisere, og ligeledes retfærdiggiøre Spaniernes Forhold imod Americanerne? Noget eensidige ere og de historiſke Esterretninger anførte. Dersom f. E. nogle Carl den Stores Love i Capitularierne, Helmolds og andres Klager over mange Grævers Forhold imod Slaverne, de tydſke Ridders Opførsel mod de Nysomvendte, og den aabenbare Udbredelse meer af den romerſke Kirkeform end af den reene Christendom o. ſ. v. havde været tagne i nærmere Betragtning, saa skulde mangen Anmærkning være falden anderledes ud, uden at man derfor behøvede at opgive den gode Sags eller det guddommelige Forsyns Retfærdiggiørelse. Men med alt dette har man Aarsag at biefalde Forfatterens Beſkedenhed, der fast ingensteds nævner sine Modſtandere, og bør i det Øvrige ikke miskiende Bogens store Nytte, da man i sær af samme kan lære i den Henseende som i al anden at dømme med Billighed og Ærbødighed om Guds gode Forſyn.

Berlin. Hr. von Buffons Naturgeſchichte der vierfüßigen Thiere. Mit Vermehrungen aus dem Franzöſiſchen überſetzt. Vierter Band. 1776. 318 S. 8v. Her forekomme først almindelige Betragtninger over de kiødædende Dyr, hvilke ere artige og sindrige, ligesom alt hvad der er flødet af Buffons Pen. Derpaa følger Beſkrivelsen over Dyrene selv. Alle Beſkrivelser ere giorte med den hos Buffon bekiendte Livagtighed, og Skildringerne med klare angenemme Farver, hvilke alle intet har tabt i Hr. D. Martini's skiønne Overſættelse, men meget mere her for Tydſke Læsere har bekommet en nye Indtagenhed. Foruden Dyrenes Synonymer og deres Benævnelser i mange Slags Sprog, har Hr. Martini i Beſynderlighed beriget nær-

nærværende Deel med mange Slags Anmærkninger, der vise Læseren tilrette over mange overilede, men iblandt blindende Skingrunde forsykne Feylslutninger, og underrette ham om de nyere Bemærkninger, som man først har giort siden Buffons Tider, eller som han i det mindste hverken har kiendt eller ført sig til Nytte. De Tilsætzer, hvilke Hr. Martini har giort til enhver Artikel af Daubenton og andre Skribentere, rette og udvide ethvert Dyrs Historie med mange Bemærkningsværdige Omstænde, og ere foredragne i saa angenem en Korthed, der ikke lyder Mangel paa Materie, men kun en Følelse af det nødvendige og alene brugbare. Afbildningerne ere i dette Bind 24, i hvilke alle Farve-Oplysningen er i det mindste meget nøye bleven taget i Agt, skiønt Tegningen undertiden kunde have været giort med større Flid og Rigtighed.

Cassel. **Die völlig eröfnete Alchymie oder höhere Naturwissenschaft, in einer deutlichen Anweisung, als ein Anhang der neuen alchymistischen Bibliothek, herausgegeben von D. Fried. Joh. Wilh. Schröder, Professor der Arzeneywissenschaft zu Marburg. 1774** 1 A. 8v. Forfatteren anmælder hermed et Værk, som skal indbefatte og oplyse alle baade ældre og nyere beviiste Grundsætzer i en saa mærkværdig Deel af Naturkundskaben, som den høyere Chymie er, og som viist vel fortiener at læses, da Hr. S. i saa mange Aar har beskæftet sig med denne Videnskab, og hans grundige Indsigter derudi ere med saa stor Bersømmelse bekiendte. Man Prænumererer paa Værket, som skal blive et Alphabet stærk, med 12 Gr. hos Forfatteren eller Forlæggeren. Skulde det blive stærker, saa bliver siden betalt en Groschen for hvert Ark til Efterskud. Til Paaske 1775 blive de for Prænumeranterne trykte Exemplarer udleverede.

Jena. Hr. Prof. Gruner handler i et Programma de Dæmoniacis a Christo sospitatore percuratis. Forfatteren har med sin bekiendte Lærdom og Sprogkundskab paa nye søgt at oplyse, at Besættelserne har deels været disse Tiders Commenta & vana opinio, hvilken da værende Qvaksalvere omhyggelig har underholdt, for desto bedre at for-

fordøiae deres Udygtighed; at Skribenterne ved Beſættelſerne virkelig har meent vanſkelige legemlige Sygdomme, ſom har været forenet med Forſtandens Forrykkelſe; at Chriſtus og de bibelſke Bøgers Forfattere ingenſteds begunſtiger den overtroiſke Meening; at der i det N. Te ikke forekommer nogen formeent beſat, der ey har været aabenbar legemlig ſyg; at de gamle Læger fuldkommen beſkrive Sygdommene ſaaledes, ſom de foregivne Dæmoniaci har været beſkafne. Forfatteren igientager og den Erindring, at Chriſti Mirakler blive lige ſtore uden at antage nogen virkelig Beſættelſe af Diævelen, og at Religionen taber meer, end den vinder, naar man uden Nød antager ſaadanne opdigtede Beſættelſer, der hverken lader ſig beviſe af Sagens Natur, eller ved nogen philologiſk Fortolkningskunſt over gamle Skrifter.

Altenburg. Predigten über die Sonn- und Feſttags-Evangelien, von Gotthilf Friedemann Löber Fürſtl. Sachſ. Conſiſtorialrathe und Generalſuperintendenten des Herzogthums Altenburg. Zweyter Theil. 1774. 1 Alph. 5 ſt. 8v. Den første Deel af diſſe Prædikener er allerede udkommen 1767. Da Nogle har iblandt andet dadlet den alt for store Vidtløftighed i diſſe Prædikener, saa har Forfatteren ført ſig denne Erindring tilNytte og indrettet de i denne Deel forekommende Prædikener ſaaledes, at man ey har Aarſag til at beſvære ſig over deres Vidtløftighed. Man ſeer ellers overalt; at Forfatteren beſidder den Gave, at afhandle en Sag paa en opbyggelig Maade, og at hans fornemmeſte Absigt gaaer ud paa at befordre den practiſke Chriſtendom. Dette andet Bind indbefatter i alt 26 Prædikener.

Strasburg. De noxis ex Sepultura in templis 1776. 4o S. 4. Forfatteren Hr. Phil. Ad. Lampe, har ſaavel benyttet ſig af ſine Forgængers Skrifter over denne Materie, saa man meget vel kan undvære dem alle. Da en Ubenævnt i Aaret 1775 havde søgt at beviſe Uſkadeligheden af Begravelſer i Kirken, saa havde man billig Aarſag at vente, at Nogen anden ſnart igien paatog ſig at beviſe deres Skadelighed. Ved deſlige Stridſkrifter bliver Sandhed allerbedſt oplyſt og beviiſt.

No. 40.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II Hæfte. Torsdagen den 3die Octobr. 1776.

Kiøbenhavn. Commentatio in Parabolam Luc. XVI. 19-31. qva de Sadducæis hæc exponitur, oratione exhibita, qvam die Synodi vernalis 1776. novos præpositos creaturus recitavit *Paulus Matthias Bildſoe*. 70 S. 8vo. Nogle af de Paraboler, ſom Chriſtus fremſatte for ſine Tilhørere, findes af ham ſelv oplyſte endten ved en Forale, eller tilføyede Epiloge. Dette finder i ſær Sted ved de vende, om Arbeyderne i Viingaarden og den uretfærige Huusfoged, over hvilke H. H. tilforn har kommenteret. Ligeledes forholder det ſig med nærværende Parabole Luc. XVI. 19-31., ſom af den Aarſag er deſto vanſkeligere at forſtaae, og deſto mere behøver den Oplysning, ſom H. H. her med ſin ſædvanlige Tydelighed, Grundighed og gode Orden har meddeelt os. — Først viser han, at Fortællingen om den rige og den fattige Mand, er ikke nogen virkelig Hiſtorie, men kun en Parabole. I det mindſte kan det, ſom fortælles om begges Død ikke forſtaaes i egentlig Forſtand. Hvor kan det ſiges i egentlig Meening om den afdøde Lazari Siæl, at den af Englene blev henbaaren i Abrahams Skiød, at han, ſom var død og uden Legeme kulle dyppe ſin Finger i Vand? Hvor kunde den afdøde rige Mands Siæl egentligen ſiges at have opløftet ſine Øyne, at have ſeet og tiltalet Abraham og virkelig begiæret Læſkelſe, om! for ſin virkelig tørſtige Tunge, og virkelig derpaa have

hørt Abrahams Svar? Og Abraham hvad for et Skiød kunde han egentlig ſiges at have? Paa de Platoniſke οχηματα eller fine ſtæliſke Legemer er ikke at tænke, ſaaſom de finder ingen Bekræftelſe i den Hell. Skrift, og om der end virkelig vare nogle ſaadanne fine ætheriſke Siæle-Legemer, ſaa kan det dog ikke virkelig ſaaledes være aaret til, hvad der fortælles om den rige Mand, at han ſaae Abraham langt borte, og Lazarum i hans Skiød, da det af Skriften ikke kan beviſes, at de fordømte og ſalige Siæle kan have nogen ſaa nær Samqvem med hinanden, at de kan ſee, tiltale og høre hinanden. Mærkeligt er ogſaa det Forfatteren med Exempler har beviiſt, at Chriſtus, der altid lempede ſin Tale efter ſine Tilhøreres Begreb, ogſaa her af den Aarſag har betient ſig af ſaadanne allegoriſke Udtryk og Talemaader, ſom vare vedtagne i Jødernes Skoler, og forekomme i de jødiſke Læreres Skrifter, ſom endnu ere tilovers. Efter Rabbinernes Foreſtillingsmaade komme de ſalige Siæle over til Abraham og ſidde i hans Skiød. Det er kun en allegoriſk Afbildning af det evige Livs Lykſalighed, ligeſom og denne, at ſidde til Bords med Abraham, Iſaac og Jacob i Himmeriges Rige Matth. VIII. 11. At de Retfærdiges Siæle ved de Hellige Engle bleve overførte til Paradiis, det er og en iblandt Rabbinernes Sætter om de Saliges Tilſtand efter Døden. Ved Hades (Helvede) forſtaaes Siælenes Tilſtand efter Døden, dog vel ikke ſaa ganſke blot og alene deres Tilſtand, uden ogſaa nogen Henſigt til det Sted, hvor de efter deres forſkiællige Beſkaffenhed befinde ſig i forſkiællig Tilſtand. Forfatteren meener, det han og med Exempler har beviiſt, at Hades bruges i Almindelighed ſaa vel om de ſalige ſom de fordømte Siæles Opholdsſted og Tilſtand efter dette Liv. Cum itaqve (hedder det) ἐντῶ ἅδῃ oculos ſuſtuliſſe dicatur dives epulo mortuus v. 23. voce hac itidem denotatur ſtatus poſt mortem, in qvo ſuperſtes anima illius ad ſe rediens, vitam male ante actam ſerio perpendit & promeritam tali vita damnationem æternam certo agnovit. Hinc orti ſunt morſus Conſcientiæ acerrimi ac affectus vehementiſſimi, metus iræ divinæ malorumqve imminentium, qvæ exſpectavit damnata anima, indignatio, qva in ſe ipſam furebat, ſe ut cauſam omnis ſuæ miſeriæ conſiderans, invidia, qva laboravit, beatas ani-

animas ſecum reputans, a qvarum conſortio erat remota, nec non recreationis deſiderium ardens ac irritum. Doloroſi hi morſus & affectus locutionibus ἐν βασάνοις ὑπάρχειν v. 23. ac ὀδυνᾶσθαι ἐντῇ φλογι v. 24. figuratis exprimuntur, maximos, ut palam eſt, ſignificantibus cruciatus, qvales ſuſtinent malefici, qvi eqvuleo torqventur, hominesqve, qvorum corpora flamma uruntur. Adde qvod verbis βασανιζεσθαι & ὀδυνᾶσθαι deſignentur ingentes animæ dolores 2 Petr. II. 8. Luc. II. 48. Act. XX 28. Ogſaa dette troede Rabbinerne, at Paradiis og de Fordømtes Pineſted laae hinanden ſaa nær, ſaa Siælene fra begge Steder kunde ſee og tiltale hinanden, ligeſom og Abraham og den rige Mand i nærværende Fortælling foreſtilles at tale med hinanden. Deraf ſlutter H. H. at diſſe ere blot paraboliſke Talemaader. Det er her kommen Recenſenten for, ſom det ved denne Slutning meget kom an derpaa, i hvad Meening Rabbinerne og Jøderne til Chriſti Tid har troet og antaget alt dette, endten blot ſom allegoriſke Beſkrivelſer over de Dødes Tilſtand, eller ſom Ting der virkelig i Sandhed ſaa forholdte ſig. I ſidſte Fald er det øyenſynligt, at Chriſtus taler i en fuldkommen Overeenſtemmelſe med deres Meening, uden med et eeneſte Ord at have tilkiendegivet, at han vilde have det forſtaaet blot allegoriſk og paraboliſk, ſom Jøderne har troet for Alvor og i Sandhed. Men om endogſaa Begivenheden bliver fortalt med ſaadanne Omſtænde, ſom man til den Tid har troet og antaget efter Bogſtaven, ſaa kan dog den hele Begivenhed i det Ganſke være en Digt og en paraboliſk Fabel. Fremdeles bildte Jøderne ſig ind, at Abraham ſad ved Porten til Hades, og hindrede, at hans omſkaarne Afkom ikke ſkulde komme ind i dette fæle Pineſted, og om nogle vare komne der, ſkulde de dog ved Patriarchens Hielp ſnart ſlippe derfra. De Ugudeliges afdøde Siæle digtes og (ſiger Forf.) af Jøderne, at ſtaae ved Aabredden af en Flod, hvis Vand de forgiæves ſøge at berøre. Eet er, hvad Forfatteren ſelv her kan have erklæret for en Digt, et andet, om ogſaa Jøderne har agtet det derfor eller om de ikke meget meer har troet det ſaa i Sandhed. Saaledes ſom deres forrige Meeninger anføres, maa man troe, at ogſaa dette har været deres alvorlige eenfoldige Mee-

ning. Den Anvendelſe Forfatteren har giort deraf paa nær-værende Fortælling, er ogſaa her i den Henſeende mærkværdig, at han ſøger kun i Chriſti Ord og Alluſion dertil blot en paraboliſk Forſtand. Man lader dette ſtaae ved ſin Værd. I Hovedſagen beholder Forfatteren dog Ret. Hoved-Fortællingen om en rig og en fattig Mand, med hvilket det ſkulde være gaaet ſaaledes til, ligner dog i det Ganſke en paraboliſk Fabel, om end Chriſtus med intet Ord har tilkiendegivet, at han meente Omſtændene anderledes end de af Jøderne til den Tid bleve troede. I øvrigt er Forfatterens Application og den paraboliſke Meenings Forklaring og Udvikling ſaa vel træffende, at vi ikke tage i Betænkning at lade den her aftrykke til Læſerens Fornøyelſe: Hisce convenit, qvod de epulone hoc loco traditur, ad *leniendos dolores*, qvos improbus ille effugere neqviverat, *opem Abrahami implorante*, ac *mittendum eſſe Lazarum*, petente, ut flumini, cujus *aqvam* ad ſedandam ſitim ipſe attingere non potuit, hic *digitum ſuum intingeret*, indeqve guttam *aqvæ afferret* lingvæ illius aridæ *porrigendam*. Anima nempe epulonis miſera ac conſilii inops auxilium, qvod ab Abrahamo exſpectarunt populares, ſibi in memoriam revocavit, ſimulqve ſuum ex ſtirpe illius ortum ponderans, qverelam miſeriæ ad patriarcham perferre & de liberatione ab hac miſeria cum eo precibus ſupplicibus agere poſſe, magnopere cupivit. Impenſe qvoqve optavit anima hæc, ut opera Lazari, cui notus erat epulo, de exauditis ab Abrahamo precibus & tollenda aliqvando omni calamitate lætum ipſi apportaretur nuntium, qvo non minus refocillari poſſet anima afflicta, qvam aqva refrigeratur homo ſiti ardens. Hujusmodi cogitationes & deſideria, qvorum non expers præſumitur condemnata Judæi anima, a Chriſto ut compellationes Abrahami ſtylo proponuntur parabolico. Om end H. H. her havde ſkrevet ſtylo proponuntur vero & proprio ad ſenſum Judæorum verum ac proprium accommodato & intelligendo, ſaa ſkulde han dog beholde Ret, at Fortællingen er en Parabole. Iligemaade maa det vel forholde ſig med det ſtore befæſtede Svælg (χασμα μεγα) ſom her mældes at ſkulle være mellem de Saliges og Ulykſaliges Opholds-Sted, at Jøderne nemlig maa virkelig have bildet ſig noget ſaa-

dant

dant ind, da Christus i Fortællingen har betient sig deraf for at lade Abraham vise den rige Mand Umueliaheden i hans Begiærings Fyldestgiørelse. I øvrigt smager Indbildningen om dette χασμα saa temmelig efter det χασμα μεγα ϗ κατω δηκον, som og finder Sted i den hedenske Beskrivelse paa Helvedet, saasom i det her i en Anmærkning anteegnede Sted hos Plutarch. Heraf drager nu Forf. den Slutning: Cum igitur ea, qvæ a v. 23. ad v. 31. leguntur, impropriis enarrentur verbis, & vere eveniſſe neqveant, ſed ut res geſtæ oppoſite ſint ficta, nec hiſtoriam, ſed parabolam hac narratione contineri, ex definitione ipſa parabolæ ſeqvitur. Det er sandt, hvad Forfatteren siger, at disse Ting kan ikke virkelig være gaaet saaledes til; thi om endogsaa Jøderne bildte sig ind, at noget saadant virkelig gik for sig med og imellem de afdøde Sjæle, saa var det dog kun en falsk Troe og blot Indbildning. Det er og sandt, at den hele Fortælling er meget artig digtet, og at det er en paraboliſk Fortælling, hvormed Christus har vildet sige noget andet, end det Ordene først og egentlig betegne, nemlig male sine Tilhørere en riig og en fattig Mands uliige Tilstand for Øyne i det andet Liv. Men man kan dog vel sige, at Omstændene i Fortællingen ere fremsatte med egentlige Ord efter Jødernes Indbildning om de Dødes Rige, saa sandt som de har meent og troet saadanne Omstænde efter Bogstaven, og Christus med intet Ord har giøvet tilkiende, at han vilde have det uegentlig forstaaet, og blot allegoriſk, som de troede i en egentlig Forstand. Recensenten vil oplyse dette med et Exempel: Der gik en Sædemand ud at saae ꝛc. Hvem nægter, at jo alle Fortællingens Omstænde maa forstaaes ligesaa egentlig, som man seer og veed en Sædemand at bære sig ad? Men den hele Fortælling er i alle sine Omstænde dog en Digt, hvormed Christus har vildet afbilde noget andet. Saa kan og den rige og fattige Mands Omstænde og Samtalen mellem Abraham og den Rige o. s. v. forstaaes ligesaa egentlig, som Jøderne egentlig troede, at noget saadant ellers virkelig gik for sig, og den hele Fortælling dog være blot en lærerig Digt. Men et andet vigtigt Spørsmaal, som herved kunde møde en tænkende Læser, vil Recensenten siden berøre. — Nu komme vi til den anden Deel, hvori Forfatteren undersøger

Fortællingens Øyemærke. Hele Undersøgningen gaaer ud derpaa, at Christus i den rige Fraadsers og Vellystlings Person har afbildet en riig og vellystig Saducær, der nægtede en Tilstand efter dette Liv, i hvilken Sielene efter deres Forhold i Livet bleve straffede eller belønnede, og han altsaa med det samme har vildet igiendrive denne Saducæernes Vildfarelse. Recensenten kan ikke nægte, at der jo ere mange Omstændigheder, som begunstige denne Meening, men kan heller ikke dølge, at jo nogle saa vigtige Modgrunde staae ham for Hovedet, saa han endnu ikke veed, om han saa ganske tør biefalde Forfatteren i denne hans ellers med megen Lærdom og Skarpsindighed anstillede Undersøgning. Skulde det vel være saa i Sandhed, at man hverken i den foregaaende eller følgende Context finder noget Spor hvorved at veylede sig til Fortællingens Øyemærke? Dette troede Forfatteren, vilde derfor finde Øyemærket i Fortællingens egne Omstænde, og fandt altsaa virkelig den sandsynligste Afbildning af en riig og vellystig Saducær. Vist nok finder man i den følgende Context ingen Spor, som kan veylede os endten til denne eller nogen anden Forklaring. Men i den foregaaende Context turde man vel ved nøyere Betragtning finde nogle saadanne veyledende Spor, skiøndt man maa tilstaae de falde ikke saa strax i Øynene. For det første er den Indvending ikke maaskee saa ubetydelig, som Forfatteren ellers troer, at der kort for an meldes ey et Ord om Saducæerne, men nok om Pharisæerne, som dem Christus har noget at sætte i Rette paa, deels for deres Giærrigheds Skyld, deels ogsaa fordi de gave sig Retfærdigheds Skin for Menneskene, og hovmodede sig deraf. Man lægge vel Mærke til, at hvad Christus i den næstforegaaende Parabole har sagt, **giører eder Venner af den uretfærdige Mammon**, og **I kan ikke tiene Gud og Mammon**, dette siges her V. 14. de giærrige Pharisæer at have taget sig til, og spottet ham derfor, hvorpaa han strax vender sin Tale til dem og bebreyder dem, foruden deres Giærrighed, som de selv kiendte sig skyldige udi, ogsaa det Retfærdigheds Skin de gave sig midt i deres uretfærdige Giærrighed, og den Stolthed, hvormed de hovmodede sig af samme falske Skin. Seer man ikke her Pharisæer, der havde samlet en uretfærdig Rigdom, som de dog ikke brugte til det Øyemærke, som al Rigdom og Overflødig-

hed

hed bør bruges til, nemlig til dermed at giøre ſig andre ſine trængende Medmenneſker til Venner. Hvortil maatte de da vel bruge den, om ikke til Vellyſt og Overdaadighed? og ſkulde vel ingen Phariſæer kunde være hengiven dertil, fordi man maa tilſtaae Forfatteren, at et vellyſtigt Levnet rimer ſig mere med den Saducæiſke Grundſætning, om ingen Lykſaligheds eller Ulykſaligheds Tilſtand for Siælene efter dette Liv? Det er ſandt, herpaa kommer noget ind imellem om Loven og Propheterne og Lovens ævindelige Gyldighed, ſom ſynes ganſke at afbryde Hiſtoriens Kiæde, og ey at ſtaae i nogen Forbindelſe endten med den foregaaende Parabole om den utroe Huusfoged, eller denne følgende om den rige Mand. I ſær hvad her mældes om Ægteſkabs-Skilsmiſſe, dette maatte man tænke aldrig at kunne vedkomme nogen af diſſe Paraboler. Hverken **Hammond** eller **Heumann** har kundet ſyne nogen Sammenhæng, og vor Forfatter ſynes ey heller at erkiende nogen, ſiden han i den foregaaende Context ingen Spor vil have fundet til denne Fortællings Øyemærke om den rige Mand. Viſt er det, at om her er nogen Sammenhæng, ſom der dog nok maa være, ſaa er den juſt forberget formedelſt viſſe af Evangeliſten fortiede Omſtandigheder, hvilke man maa ligeſom giætte ſig til. En mærkelig Omſtændighed, ſom røber en temmelig nær Sammenhæng, er denne, at her mældes om Loven og Propheterne, ſom de, hvis Lærdomme og Forſkrifter endnu bør høres og følges, og at dette juſt tvende Gange i den følgende Fortælling anbefales den rige Mands Brødre, at de bør høre Loven og Propheterne. Lader os nu giætte os til fortiede Omſtænde. Her tales om Phariſæerne, der ſamlede uretfærdig Rigdom, og dog dermed gave ſig Skin af Retfærdighed. Skulde hermed ikke være ſigtet til beſynderlige Omſtænde? og hvad for nogle? Her tales ſtrax efter om de mange utilladelige Skilsmiſſer af ugyldige Aarſager, ſom da gik i Svang iblandt Jøderne. Blandt hvilke fornemmelig, om ikke blandt rige Vellyſtlinger, der juſt af vellyſtig Kaadhed ſøgte at blive ſkilte ved deres Koner, ſaadanne Skilsmiſſer maatte ſøges. Mon det ikke har beroet paa de Phariſæiſke Lærere, at tillade ſaadanne Skilsmiſſer, og at kiende deres foregivne Aarſager for gyldige og retfærdige, og ſkulde de rige Vellyſtlinger ikke derved have vidſt at fornøye og tilfredsſtille deres Giærrighed. Saa gunſtige

Bevilgninger pleye gierne at give Sportler. I det mindste giorde den gode Rabbi Hillel sig elsket blandt de vellystige Jøder ved denne sin Præken om Skilsmisser, ligesom derimod hans Discipel Sammai giorde sig forhadt ved at sætte sig derimod, og af Matth. XIX. seer man, at Pharisæerne just ogsaa ved et fristende Spørsmaal derom har søgt at underkaste Christum samme vellystige Jøders Had. Christus har altsaa her haft med tvende Slags rige Vellystlinger at bestille, Pharisæerne, som, af Giærrighed og for at berige sig, tillode, under Retfærdigheds Skin, Lovens og Propheternes Overtrædelse, ved den groveste Uretfærdighed mod uskyldige Hustruer, af hvilken deres uretfærdige Rigdom de dog ikke giorde al Rigdoms og Overflødigheds retmæssige Brug; dernæst med de vellystige Jøder, som anvendte deres Rigdom i deres Vellystighed, ikke til at hielpe Fattige, men til den groveste Uretfærdighed i uskyldige Koners Forskydelse. Loven og Propheterne har stedse giældet indtil Johannes kom og prædikede om Guds Rige. Enhver efter sit falske Begreb derom vilde indtrænge sig derudi. (πας εις αυτην βιαζεται) Selv Pharisæer og Saducæer vilde døbes af Johannes og indvies til dette Rige, men han lader dem vide, de maatte giøre Omvendelsens værdige Frugter. Her lader Christus de rige Vellystninger vide, at de med al Magt ingen Indgaang skulde finde i Guds Rige, med mindre de holdte sig Lovens og Propheternes Forskrifter og Lærdomme efterretlige, hvis evindelige Gyldighed han stadfæster for dem, i sær i Henseende til den Handel med deres uskyldige Koner, de skildte sig ved af blot vellystig Kaadhed. Og for endelig ogsaa at afmale dem de rige Vellystlingers Skiæbne i det andet Liv i Contrast mod de Fattige, til hvis Hiælp de forsømte at anvende deres Rigdom, saa fortæller han dem den Tildragelse med den Rige og Fattige efter deres Død, i hvilken Fortælling han tvende Gange anbefaler dem at høre Loven og Propheterne, uden hvis Hørelse de hverken her i Verden skulde finde Indgang i Guds Rige, eller hisset undgaae den rige Vellystlings Skiæbne. Maa man ikke tilstaae, at baade Sammenhængen saaledes bliver ganske føyelig, og at Fortællingens saa vel Anledning, som Hensigt saaledes falder af sig selv. Recensenten har vel hermed vovet en, saa vidt han veed, ganske nye og ved nærværende Leylighed udtænkt Forklaring, hvilken

han

han haaber i det mindſte ikke bliver saa flet og ganſke foragtet, fordi den er nye og kommer kun fra en Recenſent. For Reſten vil han have Læſeren henviiſt til Evangeliſtens egen Text i det 14de til 18de Vers, hvor man vil finde, at ethvert Ord paſſer til denne Forklaring. Ανθρωπος δε τις ην πλουσιος V. 19. (Men der var en riig Mand) ſkulde være den urimeligſte Maade i Verden at anbringe en Fortælling paa, ja den ſkulde ſtaae her uden Hoved og Hale, naar den ikke ſtod i nogen Forbindelſe med de foromtalte Ægteſkabs Skiismisſer, og deres nærmeſte Aarſager, Phariſæernes Giærrighed og de rige Jøders kaade Vellyſtighed. Det ſkulde være en mindre Urimelighed at ſige, at her ſattedes noget i Hiſtoriens Kiæde og juſt det, ſom ſkulde viſe os denne Fortællings Anledning, naar ikke den forbemældte var juſt den rette Anledning. I det mindſte pleyer ſaadan en nye Fortælling at anbringes med et ελεγε δε eller και αλλην παραβολην ειπεν αυτοις eller andre deslige hiſtoriſke Præludier. Men her ſtaaer den blot og bar, ſaa enhver Læſer maatte ſtudſe derved, naar han ingen Sammenhæng fandt med det foregaaende. Hvad det angaaer, at den Rige ſkulde vilde have Lazarum ſendt til ſine Brødre, for at vidne for dem om de Dødes lykſalige eller ulykſalige Tilſtand efter dette Liv, hvilket juſt er Forfatterens Forklaring over denne hans Begiæring til Abraham; da kunde vel Meeningen af hans Begiæring og have været denne, at Lazarus maatte advare dem i Tide at giøre en retſkaffen Brug af deres Rigdom og omvende ſig fra deres vellyſtige Levnet. Rimeligt var det, at Abraham i den Henſeende henviſte dem til Loven og Propheterne, af hvilke de kunde lære det Chriſtus og med den hele Fortælling vil lære, at Rigdom nemlig ikke bør ſamles med Uret og forødes i Vellyſt og Overdaadighed, og anvendes til uſkyldige Menneſkers Fornærmelſe og Lovens Overtrædelſe, men meget mere til trængende Menneſkers Hielp og Undſætning i deres Nød. Det er rimeligt, at vellyſtige Menneſker ikke troe nogen Tilſtand efter dette Liv. Men om de end troe den, kunne de dog forfalde til Vellyſt i deres Rigdom og Overflødighed. Kun Vellyſtens Dvale tilſteder dem ey at tænke derpaa. Af denne Dvale vilde den rige Mand have ſine fem Brødre opvakte. De behøvede vel altſaa ikke at være Sadducæer, for

hvilke der ſkulde vidnes om de Dødes Tilſtand efter dette Liv. Mærkelige ere og i den Hen[illegible]ende Fortællingens ſidſte Ord: høre de ikke Moſen og Propheterne ꝛc., det er, de have i Moſis og Propheternes Skrifter, ſom de ſelv erkiende for guddommelige, ſaadanne Advarſler og Formaninger imod Vellyſt, Overdaadighed, Uretfærdighed og Rigdoms Misbrug, at de ikke behøve flere gudommelige Advarſler derimod, og naar deres Vellyſt har ſaa ſtor Herredømme over dem, at de ikke ville høre diſſe af dem ſelv erkiendte guddommelige Advarſler, ſaa kunde man ſikkert ſlutte, at de heller ikke ſkulde ville høre andre, om de oſaa fik dem, men Vellyſten vilde kun paa nye bemeſtre ſig deres Siæle, og rive dem derhen, om de endogſaa ved ſaadan overordentlig Advarſel for nærværende Tid bleve ſatte ligeſom i Skræk og Forbauſelſe, og det var en Formaſtelſe at forlange, at GUD immer ſkulde ſende overordentlige Geſandtere fra de Dødes Rige for ſaadanne liderlige Vellyſtlingers Skyld, der foragte og tilſideſætte de mange guddommelige Advarſler, de allerede have og ſelv erkiende. Enhver vil nu føle Styrken i diſſe Abrahams Ord. Men lad den rige Mands Brødre være Sadducæer, der nægtede Siælenes Udødelighed, hvilken de altſaa ikke troede at finde noget Beviis for i Moſis og Propheternes Skrifter; lad det være Henſigten af Lazari Sendelſe, at han ſkulde vidne for dem derom; kan man da finde den Sandheds Styrke i Abrahams Ord? Turde man ſaa flet hen ſige, at et ſaa overordentligt Sendebud fra de Dødes Rige, der maatte være et Mirakel, ikke ſkulde eller kunde giøre mere Virkning paa vantroende Sadducæer til at overbevise dem om det, ſom de ikke troede at finde Beviis for i Moſis og Propheternes Skrifter. Og om end Beviſet virkelig derudi findes eller kan uddrages deraf, ſtaaer det da der med den Tydelighed og Styrke, ſom et ſaadant overordentligt Vidnesbyrd maatte og kunde have. Herved kommer det vel og an paa, hvor meget af diſſe Skrifter Sadducæerne erkiendte for guddommelige, og hvorvidt. Erkiendte de dem for guddommelige og fandt den Lære om Siælenes Udødelighed derudi tydelig foredragen til deres Overbeviisning, da først kunde diſſe Ord med al Sandhed ſiges til og om dem. Overalt kunde vel Chriſtus med en ſaadan Fortælling ville have Sadducæernes Vildfarelſe rettet og igiendrevet? En digtet Fortælling i ſig ſelv overbeviſer ingen,

den

den har kun en moralsk Hensigt, og kan ikke have den uden for dem, efter hvis Grundsætninger Omstændene derudi ere læmpede. Hvad Virkning skulde den hele Fortælling om den rige og fattige Mands Skiæbne i de Dødes Rige med alle dertil hørende Omstænde giøre paa Saducæer, der ansaae alt dette kun for Tant og Snak. Men paa Pharisæer og andre rige Vellystlinger, som antoge den Pharisæiske Lære og deres Traditioner om de Dødes Rige, kunde saadan Fortælling giøre god Virkning, saa sandt som det er, at man kan overbevise Folk af deres Grundsætninger, saa sandt som det er en Klogskabs Regel og Pligt, man i sin Underviisning ofte maa følge, og som Christus selv ofte ved andre Leyligheder har taget i Agt. Af disse erkiendte Grundsætninger ville Christus betiene sig til at afskrække de rige og giærrige Jøder fra deres Vellyst og Uretfærdighed i deres ilde forhvervede og ligesaa ilde anvendte Rigdom, og til at betage dem al Haab og Tillid til Frelse og Redning i det andet Liv ved Abrahams Hiælp og Forbøn, som de saa meget stolede paa. Nu det vigtige forberørte, men hidindtil ubesvarede Spørsmaal: Hvor kunde Christus her lade saadanne falske Traditioner og digtede Omstænde, saasom de Salige Siæles Henbærelse af Englene i Abrahams Skiød, Siælens Samqvem og Samtale med hinanden, det store Svælg, gaae urettede hen, uden med noget Ord at tilkiendegive det Opdigtede derudi? var det ikke at styrke Mennesker i Drømme og Indbildninger? Recensenten maatte nok til Svarder paa spørge igien, om det er ikke een af Menneskelighedens Skrøbeligheder, at den regieres af sandselige Indbildninger? om ikke saadanne Indbildninger til enhver Tid kan betages Mennesker? om ikke Mange, lad være usande, dog kunne være uskyldige? om ikke Mange ere fra Begyndelsen af Folkenes Lærere bibragte dem som emblematiske Forestillinger af de vigtigste og dyrebareste Sandheder, skiøndt Mængden i Eftertiden siden tager dem alt for meget efter Bogstaven, i hvilken alt for bogstavelige og sandselige Meening de dog kunne giøre den samme gode Virkning, som Sandhederne selv i deres blotte og bare fornuftige Gestalt, og hos meget sandselige Mennesker en bedre og stærkere? Er det ikke nu en Klogskab at betiene sig af saadanne i sig selv uskyldige Indbildninger, helst naar og hvor de staaer ikke til at afskaffe, til et saa prisværdigt Øyemærke, som

Men-

Menneſkers Forbedring, naar de nemlig dertil bequemmelig kunne anvendes, og der tvertimod ikke kan gisres nogen Brug af dem til deres Forværrelſe og Forargelſe? Man betragte nøye nærværende Fortælling, og man ſkal finde, at alle diſſe Spørsmaale, ſom Læſeren ſelv kan beſvare, derover kan gisres. Men vil man endelig have et Bevis paa Chriſti fuldkomneſte Klogſkab i denne Fortælling, da glemme man ey derhos at betænke, at juſt den Indbildning, ſom havde og kunde have en ſkadelig og fordervelig Indflydelſe paa de rige og vellyſtige Jøders Forhold, nemlig den blinde Tillid de ſatte til Abraham, ſom den, der nok ved ſin Hiælp eller Forbøn ſkulde redde dem ud igien, om de endelig ved deres Vellyſt og ſlette Forhold ſkulde blive ſtyrtede i nogen ulyksalig Tilſtand i det andet Liv; juſt den Indbildning har Chriſtus, (ſee her Bevis paa faſt meer end menneſkelig Klogſkab!) den har han med ſelv ſamme Fortælling, hvori han lader andre deres uſkyldige Indbildninger gaae og gielde for hvad de ere, rettet og igiendrevet, ſaaſom den var en for Menneſker fordervelig og fordømmelig Vildfarelſe. Jo mere man betragter Fortællingen i den Sammenhæng og Henſiat, jo mere ſtikker det Store og Fortræffelige frem derudi, ſom her ikke er Rum til i flere Henſeender at opdage. Skulde nu Recenſenten have troffet den rette Sammenhæng, ſkulde ſamme give den hele Fortælling en langt anden og ſaadan Vending og Henſigt, ſom den han her har foreſtillet, ſaa vilde den H. Forfatter antage det ſom et Bevis paa hans Oprigtighed, at han med hiertelig Taknemlighed erkiender, at han har hans lærde og i ſig ſelv ellers høyſt rimelige Forklaringsmaade at takke for, at han er falden paa at opdage denne Fortællingens Sammenhæng, om den ellers er rigtig troffen, hvilket han overlader til hans egen nøvere Overvevelſe, og giør ham hermed et Offer deraf, ſom en Frugt og første Grøde, der er opvoxen ham under Hænderne af den Høyærv. Forfatters egen frugtbare Jord. —— Endelig har H. H. i den tredie og ſidſte Deel paa en Maade, hvis Føyelighed og Bequemmelighed man maae beundre, viiſt den nøyagtigſte Overeenſtemmelſe imellem Fortællingens vigtigſte Omſtænde og Punkter og den af ham ſelv foran opdagede Henſigt paa Sadducæerne. Rec. maae bekiende, at alt er ſaa vel paſſet, ſaa han ey et Øyeblik ſkulde betænke ſig paa at underſkrive den hele Forklaring,

ſom

som den eneste rette og sande, naar kun Sadducæerne, og ikke Pharisæerne vare nævnede fort foran, og naar han kunde overtale sig til at troe med Hammond og Heumann og med den H. Forfatter selv, at Fortællingen saaledes af Evangelisten er anbragt uden al Sammenhæng og Forbindelse med det næstforgaaende, ret som en Fortælling uden Hoved og Hale. Samme maatte finde Sted i Henseende til det som foran i 16:18 Vers er meldet om Loven og Propheterne, saa den hele Christi Tale derfra og til Enden af Capitelet ikke kunde ansees anderledes end som en saadan Rapsodie af nogle hinanden ganske uvedkommende Tanker og Taler, som den og virkelig er forestillet ved den usle og usammenhængende latinske Overskrift i Schoettgens Udgave. Disse tvende Omstænde fortiente vist saa vel en Recensents, som enhver anden Læsers ganske Opmærksomhed Recensentens blev først opvakt ved disse Forfatternes Ord S. 26. cum vero nec in antecedentibus, nec in sequentibus ulla appareant vestigia, quæ ad detegendum certo hunc scopum ferant. Han søgte hos andre Fortolkere, fandt at de og nægtede al Sammenhæng, forundrede sig, og gav sig selv til at tænke, det han har skrevet. I øvrigt var det vel en Urimelighed, om man saa ganske vilde udelukke vellystige Sadducæer fra deyne Fortællings Hensigt i Almindelighed paa alle rige Vellystlinger, fordi den i Besynderlighed er stilet mod de gierrige Pharisæer og andre riae vellystige Jøder, der gjorde saa skammelig en Misbrug af Rigdom til den helligste Lovs Overtrædelse, de første i at bevilge af Gierrighed, de sidste i at forlange af Vellystiahed deres ufkyldige Koners Forskydelse, begge i at forsømme deres fattige Medmenneskers Hiælp og Understætning. Havde nogle Sadducæer været Tilhørere af denne hans Tale, som dog Texten intet melder om, havde den vist forrient ogsaa deres ganske Opmærksomhed og Eftertanke, saasom dens hele Indhold er en fuldkommen Modsatz imod deres Meening og Lære om ingen Tilstand efter dette Liv, ingen Opstandelse ingen Engel, ingen salig eller fordømt Aand. Men det følger ikke, at hvad som blot er en Modsatz af en andens Meening er derfor egentlig fremsat til hans Overbeviisning. Den kan og uden andre Grunde ikke være det. Thi hvad hiælper det blot at modsætte, hvad den anden nægter. Det maae beviises og ikke blot fremsættes som

en

en Fortælling uden for dem der antage det. Saaledes, naar Christus egentlig vil overbevise Sadducæerne, Cap. XX. 27. 40. fremsætter han ikke blot det Modsatte som en Fortælling, men som en Satz, hvilken han beviser med en af dem selv erkiendt Grund, nemlig 2 M. B. III. 6. ligesom han her handler med pharisæriskiænkende Jøder efter deres Grundsætninger. Vil man da sige, at den hele Fortælling og lader sig anvende til at modsige Sadducæernes Grundsætning og til at opvække deres Eftertanke paa det Modsatte, saa kan Forfatterens Afhandling for saa vidt i det ganske bifaldes og vel foreenes med Recensentens nye Forklaring, i Fald ogsaa denne skulde fortiene Biefald.

Lemgo. Das Gastmahl Xenophons aus dem Griechischen übersetzt 1774 95 S. 8v. Dette Skrift bliver anmældt som en Prøve til en Oversættelse af alle Xenophons Værker, som Oversætteren tilbyder sig at levere. Sært nok er det, at han til saadan en Prøve just har valgt iblandt Xenophons Skrifter, det som har saa meget anstødeligt i Moraliteten. Desuden bliver Xenophons Giæstebud, med alle sine attiske Finheder, deels uoversættelig, deels, om det end nok saa vel var oversat, dog uforstaaeligt for tydske Læsere, der ikke besidde den saa kaldte klassiske Kundskab. Men hvad dem angaaer, som besidde samme, da ville de vel næppe give sig af med en Oversættelse, som kan kun give dem den ringeste Deel af Fornøyelse. Men med andre Xenophons Værker kan det have sig anderledes; saa man billigen maae forundre sig over det Valg, Oversætteren har giort, der dog synes at besidde lærd Sprogkundskab og Bekiendtskab med de gamle. Hurds Grille om Xenophons Giæstebud, at det skulde være en Satire, bliver i Fortalen forkastet.

Dordrecht. Historiam naturalem dentium humanorum, in qva eorum structura, usus, formatio, incrementum ac morbi explicantur &c. Anglice conscripta a *Jo. Huntes* Soc. R. Cond. Soc. & Assoc. St. Georgii Chirurgo lat. & belg. versa a *Petr. Baddaert* M. D. 1773. 213. S. st. 4. med 16 prægtige Kobbere. Originalen af dette fortræffelige Skrift findes recenseret i Gött. Anz. 1772 S.

S. 868. Man kan intet smukkere tænke, end disse Engelske Kobberstikker til Oplysning over Tændernes Dannelse, og intet Nøyagtigere end Forfatterens Beskrivelse, som er en Broder af den berømte Milliam. Hr. Boddart, der allerede ved flere egne Skrifter til Naturhistorien har giort sig berømt, har ved denne skionne Oversættelse stiftet sig en nye Fortieneste.

Paris. Theatre du monde, ou, par des Exemples tires des Auteurs Anciens & modernes les Vertus & les vices sont mis en Opposition. Par M. Richer. 1776. Denne Samler har meget ligt med Valerius Maximus. Kun ikke fuldkommen saa afbrudt fortæller Richer sine Anecdoter, men har forudskikket en Indledning for enhver, hvori han lærer Læseren at kiende de handlende Personer, og malder om deres Levnets Tid og Sted. For at anbringe Mangfoldighed derudi lader han paa ethvert Exempel af en Dyd følge et af den modsatte Last. Han har, ligesom Valerius, skreven for Folk, der ville undervise sig, og dog ikke søgt Underviisningen alt for langt borte. Han har og iagttaget et saa omhyggeligt Valg, at Personer af enhver Alder og begge Kiøn skal kunne læse ham uden al Fare for deres Sæder.

Paris. Economie de l'Amour, poeme en quatre Chants imite de l'Anglois du Dr. *Armstrong* 1776. *Armstrong* viser sig ofte kun alt for meget som Naturkiender, og giør Malerier, som ofte kan fornærme Delicatessen. Dette har Forfatteren af denne frie Oversættelse forandret, formildet, eller draget et Flor derover; saa at dette Digt, saadan som det her er, indbefatter overalt en reen og indtagende Morale. I et Aarhundrede, hvor man taler om Intet Andet end Oeconomie, om Cameral og Land-Oeconomie o. s. v. var det dog vel naturligt, at man bragte en for det menneskelige Kiøn saa vigtig Gienstand og under denne Syns-Punkt. Ustridig er denne den ædelste af Oeconomierne, der lærer os at holde rigtig Huus med den menneskelige Natures eyedommeligste Goder, og i den Henseende fortiener dette Digts Øyemærke en besynderlig Roes.

Gotha. Deutsches Apothekerbuch nach der Pharmacopœa danica ausgearbeitet und mit vielen Zusätzen bereichert von Johann Christian Traugott Schlegel D. und ausübendem Arzte zu Laugensalza. 1776 344 S. st. 8v. I Hoved-Planen har Hr. S. fulgt den anførte Kilde, men har og af andre benævnte nyere Skribentere, hvor det syntes ham fornødent optaget andre gode Lægemidler, og forelægger Publico sin Bog som et Forsøg til en kiernefuld Apotheker-Bog. Ligesom Hovedkilden indbefatter dette Værk tvende Deele. Den første indbefatter en Fortegnelse paa de enkelte, og den anden paa de sammensatte Midler.

Mietau. Briefe über den jetzigen Zustand von Großbritannien. Erster Band, welcher die Briefe des Junius nach der zwoten ächten und vermehrten Ausgabe enthält. 1776. 15. A. st. 8v. De indvortes Engelske Uroeligheder er i disse Tider en Materie, som interesserer Nysgierrigheden. De Breve af Junius, som ere skrevne i disse Tider, og skulle have Hr. Burk til Forfatter, ere allerede bekiendte af de politiske Tidender, da de fornemmelig giorde Opsigt i London. Ved den overalt store Mængde af politiske Skrifter, som komme for Lyset i disse Tider i Engeland, og af hvilke man med Rimelighed formoder mange at være slet skrevne og med en høy Grad af Partieskhed mod den gode Konge, var det et lykkeligt Indfald af Oversætteren, at levere disse Breve af Junius, og om samme finde Biefald, endnu flere deslige Stykker af de offentlige Engelske Blade i det tydske Sprog. Det behøver vel ingen Erindring, at disse Breve ere særdeles læseværdige og meget tienlige til en nøvere og dybere Indsigt i de indvortes Statsanliggenheder i Engeland, da man og derhos gierne tilstaaer, at Junius skriver meer end een Usandhed om de Store. Man har endnu ikke kundet begribe, hvorledes den Frihed, at angribe alle de Mænd, som sidde ved Stats-Roret, og Kongen selv paa en fordækt Maade i Skrifter, fortiener at kaldes en sand Lovmæssig Frihed. Paa den Maade kan enhver usel Stymper og ondt Menneske, der blot kan skrive, endten selv af egen Drift, eller leyet og underkiøbt af andre, opkaste sig til Dommer over den høyeste Magt, og forhaane de bedste Ministre.

No. 41.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 10de Octobr. 1776.

Kiøbenhavn. Qvintilians Undervisning i Veltalenheden. Tiende Bog. Oversat ved Professor Jacob Baden. — Ved Mag. Hans Jørgen Gottschalk. — Ved Peder Schouboe. — Udgiven ved Sælskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse 1776. Det er os alle bekiendt, at Sælskabet til de skiønne Vidensk. Forfremmelse havde udlovet en Priis af 50 Rdlr. for den bedste Oversættelse af Qvintilians Tiende Bog. Men det har saa fine, skiønt ikke benævnte, dog uden al Tvil rimelige og vise Aarsager, fundet for godt at deele Prisen imellem Forfatterne af disse trende Oversættelser, af hvilke det følgelig ikke har tildet erklære nogen for den bedste, om det end maatte have bekiendt nogen for at være det. Hvorvidt nu dette Forhold er overeenstemmende med Sælskabets Løfte, eller i sin Uoverensstemmelse forsvarligt, det er noget, der ikke kan være en Recensents Dom eller Betænkning underkastet, der just ikke kender det vise Sælskabs skiulte Aarsager, uden for saa vidt han rimeligen kan slutte sig dertil, og naar det ikke finder sig forpligtet til at aflægge Publikum noget Regnskab derfor, da kan han vel altid være beføyet til at ansee dem som en Hemmelighed, hvor i han ikke bør eller vil randsage. Men hvist denne samme Hemmelighed betager ham og det Mod, han ellers skulde have til i en kritisk Recension at parallelisere disse trende Oversættelser, for derved at udmærke nogen iblandt

dem, som den bedste, da dog et Sælskab af lærde og kunstersarne Dommere har endten ikke vildet erklære nogen derfor, eller ikke vovet det. Har Sælskabet endten haft vise Aarsager til denne Forbeholdenhed, eller ikke vovet at erklære sig, hvor vil man da forlange, at en Recensent endten skal handle mod vise Aarsager, eller formaste sig? Dog vil han giøre, hvad han under den Omstændighed alene kan, og troer at kunne giøre med Nytte. Han vil give en Prøve af nogle **Anmærkninger til Qvintilians** Text og dens Oversættelser, der maaskee kunde tiene nogle til Lættelse, som har at bestille med en paa mange Steder saa vanskelig Autors Forklaring for Ungdommen. Men Proven skal for denne Gang ikke strække sig længere end over Begyndelsen indtil det Sted, hvor Qvint. begynder sin Kritik over Skribenterne. Ved den Leylighed vil det vel ofte blive nødvendigt at parallelisere de tre Oversættelser, og skulde Læseren af denne Parallelisme ville uddrage nogen Dom til Fordeel for den eene eller den anden Oversættelse, da ville han være saa gunstig ey at skrive den paa Recensentens Regning, der bekiender oprigtig, at han aldrig har læst Oversættelserne i det Øyemærke for at lægge deres Fuldkommenheder eller Ufuldkommenheder i Vægtskaalen mod hinanden, og afveye dem til en saadan endelig Dom og Kiendelse, som det lærde Sælskab selv har ikke vilder fælde. Vi bedømme Oversættelserne, at ligne dem med hinanden i enkelte Stykker, der af udmærke den eenes Fortrin for den anden, det er endnu ikke det samme, som overalt og i der Ganske at erkiende nogen for den bedste. For at fælde den sidste Dom maatte man tælle alles Fuldkommenheder og Ufuldkommenheder i alle enkelte Stykker, ja i enhver Periode, og veye den af mod hinanden, og endda kunde man feyle i dette saa vanskelige og næsten Herkuliske Arbeyde, som Sælskabet selv maaskee har været bange for ved 3 Oversættelser, hvoraf ingen udmærkede sig frem for de andre ved noget overalt kiendelig Fortrin. Og hvad havde da Recens. endelig for Løn derfor andet, end Bebreydelse af Partieskhed, Forvovenhed og Overilelse? Nu til Sagen. B. skal betyde Baden, G. Gottschalk, S. Schouboe. Anmærkningerne følge i Orden efter Sidetallene af **Qvintilians** Text i det til Skolernes Brug afrykte Exemplar.

S. 1. Sed hæc eloqvendi præcepta, sicut Cognitio

n

i ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad vim dicendi valent.)
B. Men ſaa nødvendigt det er at kiende diſſe Talekunſtens Regler, ſaa giøre de alene dog ikke Talergaven klar. Man troer, at Talergaven er den naturlige medfødte Gave til at tale, ſom hos Cicero og Qvintilian hedder Natura, hvilken de beſødde, der fødes Talere. Saa kuger man og Digtegave, for naturlig Genie til Digtekunſten. Mange kan ved Underviisning, Flid og Øvelſe blive ſtore Talere, der har manglet denne Gave. Demoſthenes er et bekiendt Exempel. Ja, kan ikke Nogen ſkrive de fortræffeligſte Taler, der ikkun ganſke ſlet er begavet til at øre dem frem, og kan man ſige, at den beſidder Talegave. Men vim dicendi kan de dog erlange endten ved Talens virkelige Øvelſe, ſom Demoſthenes, eller i det mindſte i Talers ſkriftlige Forfatning og Udarbeydelſe. Thi vis dicendi er Veltalenhed (Eloqventia) og man har aldrig indſkrænket diſſe Ord alene til den mundtlige Veltalenhed. Om Veltalenhed kan Qvintilian ſige, at hans tilforn afhandlede Læreregler giøre den ikke klar; thi dertil behøves dog Lærereger; men ey om Talergaven, ſom er Naturens og ikke Kunſtens Gave. G. Styrken i at tale. S. Styrke i Talekunſten. Unægtelig bedre, naar kun Læſeren ikke forbinder andet end Veltalenheds Begred dermed. Skulde det falde nogen ind derved at foreſtille ſig en vis høy Grad af Veltalenhed, ſom den, de ſtørſte Talere kan komme til, da maa han betænke, at Qvintilians Læreregler ſigter i Almindelighed til at danne Talere og Veltalenhed, og han har i Beſynderlighed ikke ſkrevet for dem der ſkulle blive Veltalenheds Lys i Verden. Overſætter man vis dicendi ved Veltalenhed, ſaa forebygger man denne Misforſtand.

Niſi illis firma qvædam facilitas, qvæ apud Græcos ἕξις nominatur, acceſſerit.) B. Men dertil udfordres endnu en vis faſt Læthed, ſom Grækerne kalde ἕξις eller Færdighed. Grækerne kalde den kun ἕξις, men det er vi Danſke, der kalde den Færdighed. Viſt nok en Bagatel, men det eller er dog her urigtig anbragt i Stedet for den Parentheſe (d. e. Færdighed). Det har G. taget i Agt. S. giør det allerbedſt. Han har lagt Mærke til, at den faſte Læthed, er Definitionen eller Begrebet af det Ord Fær-

dighed, og har sat Definitum for Definitionen, som en hver har fuldkommen Ret til, med mindre man skulde giør sig en Samvittighed over den allermindste Afvigelse fra sin Autor. Men det han da lægger til, en vis, synes at indskrænke det til en vis Art eller Grad af Færdighed, da her nævnes kun Færdighed i Almindelighed.

Si qvalibet earum rerum possemus una esse contenti). B. Dersom jeg kunde lade mig nøye ꝛc. Da de gaaer nobis foran, hvormed Qv taler kun om sin egen Person, saa har dette forledet Oversætteren til at troe, at han med possemus og meente kun sig selv. Men der kan ingen Tvil være derom ved mindste Betragtning, at han jo har skrevet possemus i sit eget og alle deres Navne, som ville erlange den foromtalte Færdighed. S. har alene ret udtrykt qvalibet ved een af Deelene, hvilken vi ville vælge eller hvilken vi helst vilde.

Solida atqve robusta). B Grundig og stærk. Naar man herved tænker grundig Lærdom, saa vil man let befinde sig, at grundig er her ikke det rette Ord til Veltalenhed. Solidum kaldes baade hvad som har en indvortes Fasthed og Fyldighed, og hvad som er saa vel befæstet, at det ikke kan rokkes. Det er Veltalenheden, naar man har forhvervet sig den dertil fornødne Færdighed ved lang Øvelse. Altsaa fast og stærk. G. Hverken naaer Veltalenheden nogen Tid en Fasthed og stor Styrke. Meget vel. Kun en og stor hvortil? Bedre sin Fasthed og Styrke; thi de høre just til dens Natur og Væsen. S. Fuldkommen og mandig. Ja, naar den naaer sin Fasthed og Styrke, saa er den fuldkommen, altsaa var nu mandig til Overflod, efterdi fuldkommen kan gielde for begge solida atqve robusta. Men Mandighed skal nu staae for Styrke. Kun at man ikke med Mandighed foreenede et andet Begreb. Maaskee den dignitas virilis, eller den Actio viro digna, hvormed en Tale holdes og fremføres, fornemmelig derved betegnes, foruden det med Talens egen indvortes Styrke og Grundighed foreenede freydige Mod, og den paa Tillid til sin Sags Ret og gode Grund og sin Indsigt derudi grundede Myndighed.

Labor-fluit). B. S. Arbeydet-vakler. G. bliver vildt. Man maa lade de gode Oversættere vederfares den

Ret,

ſket, at fluit var et Ord, der maatte koſte dem nogen Be-
ænkning, ſom man og læt mærker dem af, og at man ikke
xt ſkal kunne hitte paa bedre Ord, at udtrykke det ved, end
e foranførte, med mindre man vil beholde flyder. I An-
nærkningen under den latinſke Text forklares det ved fluctuat
g fluitat. Det første fluctuat, betegner egentligen den
roelighed, der er i Bølgernes uſtadige Gang, hvorfore det
ommedelſt Ligheden mellem Bølgernes og et tvilraadigt og
aklende Sinds Uroelighed hedder fluctuat animus. Man
an ikke nægte, at jo den uſtadige og uviſſe Gang en Tale kan
aae, i hvis Udarbeydelſe man ſavner en ſikker Veyledning,
gſaa kan give det bequemme Udtryk af ſig fluctuat orationis
abor. Uden Tvil har den Tanke og den Metaphora ſtaaet
Overſætterne meeſt og nærmeſt for Hoveder. Men der er
ndnu tvende andre Bemærkninger, ſom fluere og fluitare
gſaa kan have, af hvilke den eene, og maaſkee begge, maat-
e her paſſe ſig nok ſaa vel. Man hælde Vand i et Kar, og
et omſluttes og indſkrænkes af Karrets Sider, ſom ſine viſſe
Grændſer. Man kan da ſige, non fluit. Men man hælde
et paa en Skive eller Flade, og da flyder det ud til alle Si-
er (fluit) for der er intet, ſom holder det tilſammen eller
iver det en vis Gang. Ligeſaa: Har man ikke læſt no-
gen, man kan tage til Mønſter, da flyder hiint Ar-
beyde, ſaaſom det har ingen, der ſtyrer og leder det
ſin Gang. Eller og man foreſtille ſig et Skib, der uden
Styrmand flyder paa Vandet for Vind og Strøm (fluit,
uitat) og da vil man ikke betænke ſig længe før man griber
il den Overſættelſe: da flyder hiint Arbeyde, ſom et
Skib uden Styrmand for Vind og Veyr. Hvilken
f diſſe tvende uden Tvil meget bequemme Overſættelſer man
aatte vælge, bliver dog fluit allerbedſt udtrykt ved flyder,
g dets Bemærkning tillige ſaa nøye beſtemt, at man har ſig
et intet at befrygte for nogen Tvetydighed af den Talemaa-
e, at gaae vel fra Haanden, ligeſaa lidet ſom Quinti-
ian har været bange for at hans Læſere ved labor fluit ſkul-
e tænke paa flumen orationis, paa melle dulcior fluens
ratio, og derfra hente Forklaringen over fluit paa dette
Sted og i den Forbindelſe.

Niſi tanqvam in procinctu, paratam qvidem ad om-
es caſus, labuerit eloqventiam.) B. Naar han ikke

har Veltalenheden ligesom paa rede Haand til alle so rekommende Tilfælde. Dette qvidem har denne først Oversætter lader som han ey har mærket engang, end sige fø let. Virkelig kan man bedre føle dets Styrke, end udtryk den. Her er et dobbelt Eftertryk dette qvidem her kan have Betænker man, at den latinske Partikel altid svarer til d græske γε eller γετοι, γαν, γε δη, og at disse have deel en forklarende Bemærkning, som scilicet, deels eet me Forhøyelse nøye bestemmende Eftertryk, som & qvi dem i dette, dixit, & mirifice qvidem; saa vil man he uden Tvil besinde sig paa samme Bemærkninger af qvidem Qvintilian kan ved qvidem ville forklare det metaphorisk Udtryk in procinctu ved det egentlige paratam ad omne casus. At have noget ligesom in procinctu, hedder at hav det liggende færdig i sin Forvaring og Giemme, som for Ex et Testament, til Leylighedens fremfordrer det, og Talemac den er laant af en Soldat eller Krigsmand, der staaer me Vaaben i Haand til at modtage Fiendens Anfald. Sko man nu kunne oversætte ham i denne forklarende Bemærk ning, bør man endelig beholde hans Metaphora, og da ble Oversættelsen denne, med mindre han staaer med si Veltalenhed, som en Stridsmand med Vaaben i Haand jeg vil sige, har den paa den rede Haand ved alle Leylig heder eller færdig og bereed. Dette, jeg vil sige, ka endda gierne være borte, til Exempel paa, at man kan ud lukke Partikler, naar en Oversætteise er med Forsæt saalede stilet, at deres Styrke kan føles. Man oversætte, med mit dre han altid har sin Veltalenhed, som Vaaben Haand, færdig og bereed ved alle Leyligheder, og hvi ken Læser skulde vel ikke mærke eller føle dette, at det sidst egentlige Udtryk forklarer det første, og følgelig føle alt hva Qv. i saa Fald kan have tænkt ved qvidem? Men vil ma give qvidem det meer bestemmende Eftertryk, da maa ma forestille sig, at Qv. har vildet sige to Ting, den eene mee end den anden. Og virkelig lade sig her i den Fald tvend saadanne Ting sige. En Stridsmand kan altid være bevæl net, altid gaae med Vaaben i Haand, og dog kunde der mø de ham et saa uventet Angreb og paa saa uventet en Maade at han her og i den Fald ikke vidste at bruge dem. En Tale ligeledes. Har kan have studeret sin Talekunst paa det bedste

gaa

gaae og gielde allevegne for en Orator, en veltalende Mand, og med ſin Veltalenhed bøde ret godt for ſig ved mange Leylighedder. Men med alt dette kan der møde ham en uſædvanlig Leylighed, et uventet Tilfælde, et Argument, for Ex. af Contraparten, ſom ingen ſkulde have tænkt paa, her ſkal ſvares, her ſkal tales paa ſtaaende Fod, uden foregaaende Betænkning og Overveyelſe, og her kan vor Taler famle og ſtandſe, endnu var han ikke ſaa giennemdreven og øvet i at modtage pludſelige og uventede og uſædvanlige Anfald, at han her ſtrax vidſte at bruge det Vaaben, han dog ellers altid gaaer med i Haanden og holder frem (in procinctu, εν προβολη) ligeſom til at værge og bøde for ſig. G. har mærket det Eftertryk og overſat, **uden han har Veltalenheden ſom ſtrax ved Haanden og tilrede endog ved alle Tilfælde.** Men ligeſom B har feylet derudi, at han har tilſidesat Qv. metaphoriſke Udtryk in procinctu, eller ſmeltet det tilſammen med paratam (thi paa rede Haand er knap metaphoriſk, viſt ikke fuldkommen den Metaphora, ſom in procinctu, og ſiger vel intet andet end paratam: Man kan have noget liggende paa rede Haand, det er, færdigt, ſom man derfor ikke bær ſom et Vaaben i Haand, at bøde for ſig med) ſaa har G. ligeledes ikke ret udtrykt in procinctu, men paratam tvertimod tvende Gange, ved **paa rede Haand og tilrede**, da det eene vel kunde have været nok med det tilføyede endog (qvidem). Man kan med deſto bedre Føye beholde Qv. Metaphora, ſom han paa andre Steder har ſat Taleren i Ligning med en Stridsmand. Vel kan det ikke nægtes, at in procinctu jo ogſaa bliver brugt om andre Ting, end juſt **Vaaben i Haand til Modværge**, ſom man i Almindelighed ogſaa kan ſiges at have paa rede Haand, ſaa vidt de ligge færdige ſtrax at gribe til ved Leylighed, ſom Teſtamentum in procinctu: men Qv. maae dog her have meent noget meer og noget beſynderligt, efterdi det ellers havde været ham nok alene at have ſagt, endten in procinctu ad omnes caſus, eller paratam ad omnes caſus. S. har overſat, **naar han ikke derhos har ſin Veltalenhed i Beredſkab, eller dog ved Haanden i ethvert Tilfælde.** Dette dog gielder i ſaadan Brug det ſamme ſom **hvis ikke** (i Beredſkab) ſaa dog, eller det ſamme ſom **i det mindſte.** Paa den Maade ſkulde paratam ad omnes caſus anſees for noget mindre,

ſom han dog i Mangel af Beredſkab maatte have, da det dog aldeles maa beregne noget meer, naar ikke ganſke det ſamme ſom in procinctu. Og desuden, den der har noget ved Haanden i ethvert Tilfælde, har han der ikke ogſaa i Beredſkab. Kort qvidem kan aldrig beregne eller dog, der desuden bibringer os e Begreb, ſom er ſtridig mod Forhøvelſen i Qvintilians Udtryk, parata m qvidem ad omnes casus, saafremt det ikke ſkal være ganſke tautologiſk med in procinctu, ſom man vel ikke lærtelig vil troe.

Velut clauſis theſauris incubabit). Den der vilde lade ſig nøye med Tilekuntens blotte Theorie, men aldrig befatte ſig med virkelig ſelv at tale, eller ved Øvelſe ſøge at forſkaffe ſig den fornødne Færdighed i at tale ved alle Leyligheder, han er ſom en gierrig Mand, der ſamler ſig en Skat, og giemmer derpaa, for aldrig at føre den i Brug. Lignelſens Styrke kan da ligge i det hele Udtryk incubabit clauſis theſauris. Hr. S. har i ſin Anmærkning ſat den blot i clauſis theſauris. Men alle tre har vel overſat.

S. 2. Non autem ut qvidqve præcipue neceſſarium eſt, ſic ad efficiendum Oratorem maximi protinus erit momenti). B. Dog fordi en Ting er høylig nødvendig derfor er den ikke ſtrax ꝛc. Man ſeer heraf ikke, at der tales juſt om de forbemældte 3 Ting, og den Comparation imellem dem, i Henſeende til deres Nødvendighed, ſom præcipue ſaa tydelig beregner, er ikke bleven agtet. G. Men det er ikke ſagt, at ſom ethvert Stykke er i ſær nødvendigt, ſaa er det og ſtrax ꝛc. Kiendelig bedre og nøyere beſtemt. S. Men det, ſom fremfor andet er nødvendigt ꝛc. præcipue er vel udtrykt, men det ſom er for meget i Almindelighed ſagt, da Qv. har qvidqve, ethvert af de tre forbemældte Stykker.

Nam certe--ſcribendi diligentiam) Alle tre meget vel. Kun S. har overſat in eloqvendo i at udføre ſine Tale, fordi han har troet at eloqvi var noget andet eller meer end dicere. Men deels er det jo her ſat ſom et ligegyldigt Ord for dicere, der følger ſtrax efter i ſamme Meening, deels, da man og kan udføre ſin Tale ſkriftlig, ſaa maatte mundtlig her endelig have været lagt til. Men vil Hr. S. bruge fremføre i Stedet for udføre, ſaa vinder han den Fordeel for ſine Colleger, at han har et eget Udtryk til eloqvi, ligeſom

ſom Qv. i Fald det endelig ſkal ſaa være. For Reſten havde Qv. jo ganſke vel ogſaa kundet ſkrive, nam certe, cum ſit in *dicendo* (for eloqvendo) poſitum Oratoris Officium, *dicere* ante omnia eſt.

Verum nos non, qvo modo ſit inſtituendus Orator, hoc loco dicimus: ſed ut Athletam, qvi omnia jam perdidicerit a Præceptore, nimirum qvo genere exercitationis ad Certamina præparandus ſit; ita eum, qvi res invenire & diſponere ſciet, verba qvoqve & eligendi & collocandi rationemperceperit, inſtruamus; qva ratione, qvæ didicit, facere qvam optime & qvam facillime poſſit.) Her ſættes en Athlet og en Taler i Ligning med hinanden i Henſeende til den Maade paa hvilken de begge bør undervises i deres Kunſt. Der er noget en Athlet og en Taler først maae have lært: hiin maae først have lært (didicerit) qvo genere exercitationis ad certamina præparandus ſit At dette juſt er det han forud maae have lært, og er det ſom ſkal forbindes med didicerit, giver Qv. med ſit nimirum tydelig nok tilkiende. (Men Hr. B. har bragt det i Forbindelſe med Athleta, ſom han læſer i Stedet for Athletam, og derfore qvo genere ſiden i Stedet for aliqvo, ligeſom han og derfor maae udelukke nimirum.) Denne nemlig Taleren maae have lært Verba & eligendi & collocandi rationem. Man ſeer, hvorledes Athleten i den Henſeende vel ſvarer imod Taleren. Men der er ogſaa noget de ſiden maae lære. Athleten naar han af ſin Læremeſter har lært alle Forberedelſes-Regler og Øvelſer til Certamina, ſaa blive ipſa certamina den Øvelſe han ſiden maae ſættes i for at lære at bruge og anvende dem. Taleren, ſom vil lære at udfinde og ordne ſine Ting, d. e. at lære at udarbeyde en Tale (qvi res invenire & diſponere ſciet) han ſkal da og endelig, naar han ligeſom Athleten, har lært ſine første Grunde (verba & eligendi & collocandi rationem) ligeledes bekomme den Underviisning han endelig forlanger, nemlig, hvorledes han i Tingenes virkelige Opfindelſe og Ordning, ligeſom Athleten i Kamperne, lætteſt og bedſt kan ſætte det i Værk han først har lært. Saa ſtaaer da Athleten her ogſaa i den Henſeende i en fuldkommen Correſpondence med Taleren. Lignelſen er fuldkommen, og halter paa ingen af Siderne, og er ganſke fattelig. Lader os

nu høre Hr. B. efter den af ham valgte Læsemaade: Men som en Athlet, der nu har lært alting tilfulde af sin Læremester, bør nødvendig ved et Slags Øvelse forberedes til Dysterne selv. Har han lært alting tilfulde af sin Læremester, hvad videre Forberedelse behøver han da, og skal han endnu lære noget, som skal bestaae blot i Forberedelses-Øvelser, hvor kan han da siges at have lært alt tilfulde af sin Læremester? Man skulde troe, naar han havde lært alt tilfulde, saa havde han lært alle Forberedelser, og saa staaer alene tilbage at sætte ham i virkelige Dyster (Kamper) for der at sætte det i Værk han har lært. Derudi kan han da ligne Taleren, hvis endelige Undervisning ogsaa skal bestaae derudi, at bringe ham an til virkelige Talers Udarbeydelse. Men lader man alt hvad han her siges at skulle lære bestaae i blotte Forberedelser, saa halter Lignelsen paa hans Side, hvor der bliver Intet, som svarer mod Talerens endelige Undervisning i virkelige Udarbeydelser. Heraf kan man let bedømme den af Hr. B. valgte Læsemaades Værd, for hvilken den billig burde have havt Fortrinet i Oversættelsen, som findes i den til Skolernes Brug trykte Text, da man kunde have anviist den anden sit Sted i en Anmærkning, naar man havde troet, den var nogen Agt værd. Endnu dette maae mærkes, at Hr. B. oversætter scient, ligesom Quintilian kunde have skreven scierit, og dermed henført rerum inventionem & Dispositionem til det en Taler allerede forud maatte have fattet, da det tvertimod er inventio og dispositio rerum, hvori Talens Udarbeydelse bestaaer, og som bliver Talerens endelige Undervisning. Hr. G. har fulgt samme Læsemaade og i alt oversat som Hr. B. Men hvor kan dog qvi scient være den, som alt veed eller som veed, uden man ogsaa her vil antage en foranderlig Læsemaade og desuden strider det mod Sagens Natur, at gisre rerum inventionem & dispositionem t en Talers Forberedelses Undervisning. Hr. S. har fulgt Læsemaaden i den aftrykte Skolebog, som staaer her oven for. Kun det veed man ikke, hvorledes han er kommen til at oversætte qui perd dicerit og perceperit ved skiøndt han har lært. For Resten har han vel oversat. Efter Indholdet af nærværende Anmærkning bør Oversættelsen ellers være denne, naar man tillige vil give den nogen liden Luft og Frihed, at den

ikke

ikke skal være for meget tvungen efter Originalens lange og ey alt for lætte Periode: Men det er ikke min Sag, herpaa dette Sted at forklare, hvorledes en Taler bør underviises. Men Jeg vil gaae til Værks med ham, som med en Fægter: Ligesom denne først maae have lært alt hvad hans Læremester bør underrette ham om, nemlig alle de Øvelser, ved hvilke han bør være forberedt, førend han kan indlade sig i nogen virkelig Kamp: Saaledes og den, der vil lære den Kunst at udfinde en Materie og vel at ordne den, efter at han og først har lært Ordenes Valg og Sætning, ham vil jeg endelig underviise paa hvad Maade han bedst og lættest kan sætte det i Værk, han har lært. Man mærker vel at ved Verba qvoqve &c. bør igientages det foregaaende qvi, men i Stedet for i Dansken at udtrykke det, giør man bedst, at man ombytter det med ham og lægger det efterat til, som perceperit og Sagens Natur selv giver en ponsende Oversætter i Haanden. Overalt maae enhver Oversættelse have hvad Feyl eller Ufuldkommenhed det være vil, saa maae noget deraf skrives paa Originalens Regning, og at man ofte i en Oversættelse maae tage sig nogen Frihed, er ey altid Sprogenes Skyld. Men en Forfatter kan undertiden paa et og andet Sted have udtrykt sig paa en saa vanskelig, vidtløftig eller uordentlig Maade, saa en Oversætter kan ikke komme til Ret med ham ligefrem, uden at blive sine Læsere mørk, uforstaaelig eller anstødelig, og paa saadanne Steder skylder man vist sin Læser meer end sin Forfatter. Skal her hos Qv. rerum inventio & dispositio henhøre til Talerens endelige og sidste Underviisning, som sciet og Sagens Natur udfordrer, da har han begaaet et aabenbart Hysteron Proteron og burde have skrevet ita eum, qvi, cum verba & eligendi & collocandi rationem perceperit, res jam invenire & disponere sciet, instruamus &c. Men skal rerum inv. & disp. høre med til den forberedende Underviisning, da burde han have skreven scierit, ligesom perceperit.

S. 3. Qvod est puerile & cujusdam infelicis Operæ) B. Dette er en barnagtig og ussel Møye. Meget vel! Man kunde og give det: et barnagtigt og kummerligt Arbeyde. G. Koster en Umage der er af det uhæidige Slag.

Slag. Saa meget bedre, ſom kortere, uhældig Umage. S. et barnagtigt og ulykkeligt Arbeyde.

Vim Orandi, non circulatoriam volubilitatem ſpectantibus.) B. har atter her ſin Talergave. Vis Orandi er eloqventia Veltalenhed. Fyndig, ſom S. har lagt til, er overflødigt. Men alle Tre har overſat circ. volub. ved Markſkriger-Svadſighed, Geſvadſighed, eller Markſkrigers løbende Tunge, ſom G. har alene. Men der bliver uden Tvil imellem Veltalenhed og Markſkrigernes Svadſighed et aabent Rum, hvor den almindelige Svadsagtighed og kan finde Sted. Snakſom og Svadsagtig kan nogen vel være, uden derfor at fortiene Navn af en Markſkriger. Vil man med G. lægge til den løbende Tunges Svadsagtighed, ſaa kan man maaſkee give Markſkrigeren ſin Afſkeed paa dette Sted.

Nam Scriptores quidam jamborum veterisqve comediæ, etiam in illis (ſc. verbis parum verecundis) ſæpe laudantur; *ſed nobis noſtrum opus interim tueri ſatis eſt.)* Men vel nogen af vore tre Overſættere ſkulde have troffet Meeningen af diſſe Sidſte Ord? Man læſe denne Anmærkning, og domme ſaa, hvad man ſynes! B. Men jeg ſeer kun her paa mit Arbeyde. Denne Overſættelſe er giort paa Slump, og Hr. B. tviler, man kan faae nogen ſund Forſtand ud af Texten, ſom den læſes, og har derfor vovet en conjecturam criticam til dens Forandring. Ov. mælder om nogle Forfattere af Jambiſke Digter og Lyſtſpil, ſom endog bleve roeſte i det at de brugte nogle, vel gemeene og ſmudſige, men derhos naturlige Udtryk. Juſt det Naturlige, det Rigtige og Naive derudi var det, ſom endogſaa derudi ſkaffede dem Bifald. Nu lægge man derhos Mærke til, at Ov. ſtrax derpaa har viiſt, at en Taler af Nødvendighed undertiden maatte bruge baade humilia, vulgaria og fordida (gemeene og nedrige Udtryk) naar Sagen det udfordrede. Vel ſagde han foran om dem, han kaldte parum verecunda, at alle Ord, diſſe undtagne, fant Sted i en Tale. Men at han dog ikke ganſke vil forbyde al Brug af dem i Nødfald, det vil han uden Tvil viſe med det hele foranførte Sted nam Scriptores —— ſatis eſt. Ja hvor kunde han dermed ville forbyde al deres Brug, naar han ſelv ſiden viſer, at humilia, vulgaria, fordida ofte vare fornødne,

og

og skulde der vel iblandt disse ikke være nogle parum verecunda? Veed man ikke, at her hos os undertiden forefalde de Sager, som for Høyeste Ret blive forhandlede inden lukte Dører, formedelst parum verecunda (uærbare Ting og Ord)? Vi har blandt Wivets Taler een, hvor han maatte nødes til at tale paa Latin. Det være da afgiort, at en Taler underriden maae nødes til at bruge saadanne Ord, ligesaa vel som Digteren. Men med hvad Forskiæl? Digteren gior det kun for at tale naturligen og bequemmeligen, og for at lade Personer tale efter deres Stand og Character, og for derudi at finde Læseres og Tilskueres Biefald. Kort, laudatur. Men Taleren maae ikke gisre det for at roses, at finde Biefald. Han staaer ikke og taler for at vise sig og sin Veltalenhed. Han maae kun gisre det af Nødvendighed, fordi Sagens Natur udfordrer, at der om uædle og uærbare Ting maae tales med de rette Ord, uden hvilke de ellers ikke blive hvad de ere. Om en har giver en anden et vældigt Øresigen, maae det for en Ret ey kaldes at han har klappet ham paa Kinden og ligesaa, naar der handles om parum verecundis rebus. Kort, det maae være Taleren nok undertiden at gisre hvad ham tilkommer, og hvad der er hans Pligt, ikke for at behage i det Naturlige, men for som Taler at forsvare sin Sag. Alt dette vel bemærket, falder Oversættelsen af sig selv saaledes: „Næsten alle Ord, saa undtagne, som ikke kun lidet ærbare „ kan have Sted i en Tale. Thi endogsaa for disse roses ofte nogle Forfattere af jambiske Digter og det „ gamle Lystspil: Men os (Talerne) er det nok, undertiden at gisre vor Pligt (vor Sag, vort Arbeyde, „ ikke som Digtere, for at roses, men som Talere og Advocater, for at behandle Sagen efter Natur og Ret.“) Nostrum opus interim tueri satis est behøver altsaa ved ingen Læsemaade at forandres. Interim betyder, som fast allevegne hos Qv. det samme som interdum. Efter denne Oversættelse og Forklaring seer man, at Qv. vil ligesaa lidet have parum verecunda ganske udelukte af en Tale, som af et Digt, men alene brugt med Forskiæl og i Nødsfald. Derimod strider ikke det, han har sagt foran, at alle Ord kan finde Sted, undtagen parum verecunda. Thi at disse ikke kan finde Sted, kan sige saa meget, som, at de kan ikke bruges

ges uden Anſtød, og hvor meget er ikke anſtødeligt, ſom dog Nøden udfordrer. Derfore forhandler man en Sag inden lukte Døre. Derfor ſkriver Wivet nogle Ting paa Latin, for ey at ſtøde delicate danſke Øre. Derfor maatte man ſkrive L** og S** ꝛc. for det man ſelv veed, naar Nøden udfordrede, at der ſkulde tales om diſſe uædle Ting, endten af Digteren for Naivitetens Skyld, eller af Taleren ut ſuum opus tueretur. Naar Qvintilian ſiden ſiger Omnia verba (exceptis, de qvibus dixi ſc. parum verecundis) ſunt alicubi optima, da ſeer man, at hans Meening foran har alene været, at diſſe Ord ikke vare de bedſte, nemlig fordi de altid ere anſtødelige, endogſaa hvor de ere nødvendige, men ikke denne, at de aldrig i nogen Tale kunde eller maatte bruges. Thi hvor kunde han da ſige, at nogle Skribentere bruge endogſaa dem med Biefald (etiam in illis laudantur). Vilde man dog endnu giøre ſig nogen Betænkning over denne Forklaring, ſaa ſtaaer der en anden tilbage, maaſkee ligeſaa føyelig. Sæt Qv. vilde have parum verecunda udelukte af en Tale, ſaa kunde hans Meening være denne: naar endogſaa andre Skribentere roſes for ſaadanne, ſaa er det os nok, at vi imidlertid, naar ſaadanne Ting og Ord forefalde, kan kun forſvare det der er vor Sag, og have giort alt hvad der er vor Pligt, om vi endogſaa for Ærbarheds Skyld maatte afholde os fra at tale derom med egentlige Ord. Hvilken af diſſe Forklaringer man end antager, ſaa falder Ordene læt at overſætte, ſaa at Overſættelſen ikke falder ſaa vanſkelig at fatte, ſom at forſtaae Meeningen i Overeenſtemmelſe med den hele Contert. Thi tueri ſuum opus kan dog ikke være andet, end at giøre det man kalder ſit ἐργον, ſin Sag, Forretning, ſin Pligt.

G. Men os er det nok at ſætte vort eget Fag i Sikkerhed. Deraf ſkal man ikke ſaa læt ſlutte ſig til Qv. Meening. Overſætteren maae have forſtillet ſig den ſaaledes: Uædle Ord maatte ey engang finde Sted hos Digtere og Comedieſkrivere. Men hvad gaaer det os Talere an? det maae være os nok at holde reent for vor egen Dør. S. Men vi har kuns imidlertid at vogte vore Taler for dette Slags, eller, ſom han føyer til i ſin Anmærkning, holde reent i vort eget Fag. Næſten ligeſom G.

Godt

Godt nok maaskee, naar ikke Qv. just havde sagt, at disse Ord endogsaa roses hos disse Skribentere. Thi da strax at lade ham tale om dem som noget ureent, en Taler burde holde fra sig, uden at han siger Læseren nogen Aarsag, hvorfor det er ureent i en Tale, der roses i et Digt eller en Comedie, denne blotte og i sin Grund ey udmærkede Modsættelse falder noget haard at fordøye. Havde han derimod sagt, at endogsaa disse Skribentere lastes derfor, da havde det skikket sig at sige, men hvad gaaer det os an? det er os nok at holde reent for vor egen Dør. Dog tueri suum opus, at holde reent for sin Dør? Man veed ikke, hvad man skal sige. Læseren maae dømme og vælge, men vel betænke sig, førend han antager nogen Forandring i en ganske forstaaelig Talemaade. Havde Hr. B. i Stedet for, men jeg seer kun her paa mit Arbeyde, betænkt, at Qv. taler i alle Taleres Navn, og da oversat, men vi har kun at see paa vort Arbeyde, (og ey at bekymre os om Roes og Biefald for Naiviterens Skyld) saa havde han været paa det nærmeste ved den af mig foranførte første Forklaring, vi har kun at gjøre hvad der tilkommer os.

§. 4. Hæc ut sciamus atqve eorum non significationem modo, sed *formas* etiam, *mensuras*qve norimus.) B. —— —— Former og Mensurer. Disse Ord har han ikke kundet begribe, og derfor beholdt Ordene selv. Men er Forma ikke Skikkelser og Mensura Maal, og kan han ikke lade den Danske Læser forstaae det samme derved, som den latinske Læser maatte forstaae ved Forma og Mensura? Det er ey altid mueligt at oversætte en Autors Ord, fordi det var umueligt, at fatte de rette Begreber, han har forbundet med Ordene. Nok maae det være, man har Ord i sit Sprog, der svare til Originalens. De faae da i begge Sprog være lige dunkle. Men sært er det, at man ikke har agtet den Anmærkning, som staaer i vor Skole-Udgave, hvilken i det mindste kunde have veyledet en Oversætter til noget Begreb om disse to Ord. Og bør man da saa ganske tabe al Mod og Haab? Ja meget mere, falder ikke Sagen af sig selv, naar man kun uden for Qv. veed alt hvad man maae vide for at bruge et Ord paa det rette Sted hvor det kan passe sig (ut ubicunqve erunt posita, conveniant.) Dertil hører: 1) Jeg maae vide hvad Bemærkning et Ord

og et Udtryk har, at jeg ikke ſkal anvende det der, hvor det ikke paſſer, og i ſær alle dets Bemærkninger, naar det har flere, for at vide i hvor mange Tilfælde det kan paſſe ſig. f. E. Jus en Suppe, Jus en moraliſk Evne til at kunne handle uden at overtræde nogen Lov eller Pligt, Jus Frihed fra andres Magt og Herſkab. Vilde man da ſige Cajus er Homo ſui Juris, og det fordi man havde ſagt Cajus habet jus ſuum exigendi pecuniam alteri mutuo datam; ſaa viſte man, at man ikke forſtod Bemærkningen af Jus i det Udtryk homo ſui juris, og derfor anbragte det paa det urette Sted. 2) Man maae vide Ordenes rette og beſtemte Begreber (notiones, formas, og rationes rerum, Ord, ſom i den Meening ere alle bekiendte i den ældre og nyere Philoſophie.) Hvem veed ikke, at det er fornødent at vide Begrebet om det vi kalde Løgn (mendacium) for at vide, om den der har ſagt en Uſandhed (falſiloqvium), tør beſkyldes, anklages og dømmes ſom en Løgner? Og om det vi kalde Bedragerie, for at vide, om Gud, der forſtilte ſig for Abraham i ſin Befaling om Iſaaks Opofrelſe, begik, om enhver der har brugt en Forſtillelſe, har begaaet et Bedragerie? 3) Maae vi vide Ordenes Maal og Strækning (extenſionem, menſuram) hvad for Ting de kan bruges om, hvor vidt de endten indſtrænkes eller udſtrækkes i deres Brug og Bemærkning. Dertil henhører ey alene deres Metaphoriſke Brug, men og al den forſkiællige Brug af Ord, at de tages nu i en udvider, nu i en indſtrænket Forſtand f. E. at det Ord animalia betyder gierne alle baade fornuftige og ufornuftige Dyr, at jeg derfor uriqtig ſagde, nam animalia, ut expertia rationis, ſenſu tantum moventur, hvor jeg burde ſige Bruta, eller Beſtiæ. Tvertimod er det Brug i vort danſke Sprog at tage Dyrene i den indſkrænkede Forſtand for ufornuftige Dyr. Kan man nu blot tvile om, end ſige, ikke vide hvad Qv. forſtaaer ved Formas & menſuras verborum? Alt dette maae man vide for at bruge Ordene paa deres rette Steder. Qv. ſiger det ſamme, ut, ubicunqve erunt polita, conveniant. Man lærer det alene af Læsning og Hørelſe. Qv. ſiger det ſamme, hæc ut ſciamus — niſi multa lectione atqve auditione aſſeqvi non poſſumus.

(Fortſættelſen følger.)

No. 42.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 17de Octobr. 1776.

Kiøbenhavn. Fortſættelſe af Quintilians Underviisning i Veltalenheden, Tiende Bog. ꝛc. (See forrige No.) Det er forunderligt, at Hr. B. ſøger Myſterier, hvor ingen er. „At Qv., ſiger han, har ſigtet til „ Ordenes Lyd og Fald, og til det Cicero kalder Commodi„ tatem in dicendo, ſlutter jeg af det han ſiden taler om „ Ørerne, og om ſaadanne Perſoner, der i Ørkener opdra„ ges af ſtumme Foſtermødre.“ Hvad ſiger da Qv. om diſſe? Han nægter dem Tale-Evne. For det er ikke nok, ſiger Hr. B., at lade en Lyd høre, man maa kunne maale Ord og Sætninger med Øret. Hvilket Spring! kan det være Qv. egen Aarſag? Har man ingen Tale Evne, fordi man fattes det Gehør, til at maale Ordenes Lyd og Fald, hvor mange flere maa da ikke mangle Tale-Evne, end infantes in ſolitudine educati? Ney, diſſe i Ørken opfoſtrede Børn fattes Tale-Evne, fordi, lad være de kan give en Lyd fra ſig, ſom Dyrene, ſaa har de dog ingen Ord hørt, og har altſaa heller ikke lært deres Bemærkninger og Begreber og Maal, og følgelig heller ikke nogen deres Brug og Anvendelſe, til Beviis paa, at vi maa kunne høre, for at kunne lære at tale, og det allerede fra Barndommen af. Og ligeſaa maa vi og ſom voxne Menneſker, naar vi ville være Talere, høre andre Talere, for med Ørerne at fatte Brugen og Anvendelſen af deres Ord. Andet taler Qv. her ſlet ikke om.

Det være sandt og godt, at man ogsaa tillige da øver sit Gehør i at fatte Ordenes Toner, Lyd og Fald, og Talens Modulation. Men her taler Quint. kun om deres bequemme Brug og Anvendelse efter deres Begreber og Bemærkninger. Just dette kan tvertimod sluttes af de i Ørken af stumme Fostermødre opfostrede Børn. Thi hvor kan disse fattes Tale-Øre, fordi de har ikke faaet et Gehør, som efter lang Øvelse og skarp Opmærksomhed først kan tilstaaes kritiske oratoriske Ører? Nej! men fordi de ikke ved Hørelsen har lært Ordene og deres Brug. G. Ordenes Art og Strækning. Mensura er troffen, men forma var bedre given ved Begreber. S. Men ogsaa deres Skikkelser og Maal. Han har ført sig op som en Oversætter i saa Fald bør. Kun i hans Anmærkning forstaaer han ved formas Bogstaver og ved mensuras Ordenes Længde, formedelst Stavelsers Tal, som noget man maatte vide for at dømme om Ordenes Fald, Lyd og Velklang. Men kan da de i Ørken opfostrede Børn derfor siges at have manglet Talens Øre, fordi de ey ere komne saa vidt med deres Dømmekraft, at de har kundet fatte Ordenes Velklang? og behøver man at tælle Bogstaver og Stavelser for at komme til at tale, saa Qv. kunde have sagt, at fordi de i Ørken Opfostrede ikke havde lært dette af deres stumme Fostermødre, derfor har de manglet Tale-Øre? Lære vore Børn ikke at tale, uden just at vide Tallet paa Bogstaver og Stavelser? Hr. S. har ikke lagt Mærke til propter qvod infantes &c. Hr. B. har endog giort en falsk og urigtig Slutning deraf.

Τροπικως). B. tropisk. G. lade sig dog ved en Vending føre hen til samme Meening. Her er τροπος uden Tvil meget vel og ret oversat. S. uegentlig. Og τροπος kalder han en uegentlig Vending i Randen af Oversættelsen. Hermed kunde gives Anledning til at tænke paa uegentlige Vendinger, og da kan τροπικως og uegentlig ikke være et og det samme, naar en Vending kan endten være egentlig eller uegentlig. Men Hr. S. har uden Tvil meent, at enhver tropus er et uegentlig Ord og Udtryk.

Nam per abusionem *Sicarios* etiam omnes vocamus, qvi cædem telo qvocunqve commiserint). B. Thi ved en Misbrug kalde vi Manddrabere alle dem, som begaae

gaae Mord, det være paa Mand eller Qvinde. Han har her ikke først sig op som Oversætter, ey heller siden, naar han giver dette Virgiliske Exempel hos Qv. & pressi copia lactis saaledes: ved Morderblye for Kugler og Fiæle-skrog for Skibe. Men er ikke det at omstøbe sin Original, og er det forsvarligt, naar hans egne Exempler lade sig føyeligen oversætte, og kunde i det Høyeste i en Anmærkning, med saadanne ligedanne Exempler oplyses? I det mindste maatte de andre Exempler, man vilde sætte derfor i Texten have været saa almindelige, at de kunde have passet sig til Qvintilians Tid. Ingen af de tvende andre Oversættere har vovet med Forsæt at begaae saa stor en Feyl, som vist havde fortient nogen Betænkning.

Plurima vero mutatione figuramus). B. Men de fleste forandre vi ved Talens Figurer. Da maatte Qv. have skreven plurima vero figuris mutamus. Men her er i de anførte Exempler ingen saa kaldte Figurer, her ere kun foranderlige Udtryk, fordi man ey altid vil bruge et og det samme. Variatio delectat. G. Men mange omdanne vi ved Forandring. Meget bedre. S. Mangfoldige Talemaader danne vi ved Omvexling af Ord. Allerbedst. Maaskeemeer eftertrykkelig saaledes: Mange give vi, vedblot Forandring af Ord, en anden Gestalt. For Ex. Jeg veed det, det er mig ikke ubevidst, jeg har vel mærket o. s. v., ere blotte Forandringer af Ord og i Udtrykkets udvortes Gestalt, og det er figurare. Paa Tale-Figurer er her vel ikke at tænke.

S. 5. Qvæ doctor præcipit, orator ostendit). B. Læreren fremsætter, Taleren udøver. Er præcipere, at give practiske Regler og Forskrifter, ikke mere end at fremsætte (proponere)? G. Hvad Læreren siger, det viser Taleren. Bedre. Kun Læreren viser og hvad han siger. Men havde blot i Gierningen været føyet til dette, det viser Taleren, saa var al Styrken af ostendit i Forhold mod præcipit udmærket. S. Taleren viser Brugen af det, Læreren foreskriver. Her staaer baade ostendit og præcipit i deres fulde Styrke.

Excitat, qvi dicit, spiritu ipso &c.) B. Der hersker i det mundtlige Foredrag en opvækkende Aand. Meget vel. G. Den der taler, opvækker endog ved det

blotte Mundveyr. Uden Tvil for mat. Spiritus og Mundveyr gaaer her knap lige op mod hinanden. S. Selv Talerens Aandedrag er opvækkende. Mange Tilhørere falde dog i Søvn, mens Taleren puſter og blæſer. Den Talende, og her forudſættes, at han taler vel, ſætter os i Opmærkſomhed (excitat, ikke ved ſit Aandedrag, men ved det Liv, den Aand og Kraft der herſker i hans hele Tale og dermed overeenſtemmende Adfærd (ſpiritu ipſo). Qv. forklarer det ſelv: vivunt enim omnia & moventur.

Excipimusqve nova illa velut naſcentia cum favore ac ſolicitudine). B. Og ſom nye Foſtere optage vi alt med Ydeſt og Ømhed. Kort og nøt. G. Og vi imodtage ſaadant nyt, ligeſom i Fødſelen ſelv, med en omhyggelig Bevaagenhed. Meer vidt og mat. S. Med en bevaagen Omhyggelighed for Taleren, ſnappe vi (for meget ſagt for blot excipimus) de paa hans Læber ligeſom nyefødte Udtryk.

§. 6. Præter hæc, vox & actio decora, commoda, ut qvisqve locus poſtulabit, pronuntiandi vel potentiſſima in dicendo ratio, &, ut ſemel dicam, pariter omnia docent). Qv. opregner her 3 Hovedting, ſom lærende i en Tale, man hører: 1) vox, 2) actio begge decora, 3) commoda, ut qvisqve locus poſtulabit, pronuntiandi ratio, om hvilken ſidſte han ſiger, at den er potentiſſima in dicendo. Alle diſſe 3 Poſter, med flere, ſom han ikke vil opregne, indſlutter han endelig i pariter omnia, og ſiger om dem alle docent. Hvilken Orden! hvilken Reenhed! hvilket Lys i denne hele Periode! og hvor løt falder Overſættelſen: Desuden den behagelige Mæle, den velanſtændige Adfærd (actio), den efter ethvert Steds Leylighed vel paſſende Udtale, der vel endog giver Talen allermeeſt Synd og Kraft, med eet Ord, alt er underviſende. Men Stedet har dog Hr. B. næſten ganſke forhutlet med ſin Læſemaade commendat for commoda. Jeg anmærker herved følgende: 1) maatte der da efter commendat endelig følge et &: thi naar ikke dette & ſtod foran ut qvisqve locus poſtulabit, ſaa ſkulde diſſe Ord ſtaae paa det ufordeelagtigſte Sted i Stedet for den Orden: pronuntiandi vel potentiſſima in dicendo ratio, ut qvisqve locus poſtulabit. Dog beroer maaſkee dette paa et ſkarpt Gehør. Men 2) naar pronuntiandi

ra-

ratio er den eeneſte Ting, ſom her nævnes ſom lærende, da blev Qv. alt for tidlig keed af Opregnelſen og brød den for haſtig af med ſit ut ſemel dicam pariter omnia. Man lader ſig ikke ſaa haſtig trætte i en Opregnelſe, førend man alt har opregnet nogle Hoved-Poſter. Da kan man først komme med ſit, ut ſemel dicam, men kommer ilde tilpas, naar man allerede har kun nævnet een af alle Poſter. Denne Anmærkning er uden Tvil vigtig. 3) Qv har ikke ſaa meget vildet foreſtille alle Egenſkaber i en Tale man hører, ſom fordeelagtige for Taleren i at anpriſe ham, men mere ſom fordeelagtige for Tilhørerne i at røre eller underviſe dem og vevlede dem til at fatte det ſkiønne og fælde en ſkiønſom og rigtig Dom over Talen, ſom et Mønſter til Efterligning. Han ſagde derfore foran, alia legentes, alia audientes magis adjuvant, men ikke dicentes commendant. Man høre nu hvorledes han overſætter: **Derhos trækker en behagelig Røſt og Action, og den mægtige Fordeel, at kunne give hvert Ord ſin Tone efter Stedets Medfør, med eet Ord, alting underviſer paa eengang.** Maatte man her ikke ſpørge Qv., om han havde ſkrevet ſaaledes, hvad dog det øvrige Alting er, ſom oaſaa kal underviſe, foruden den eene mægtige Fordeel? Hvilket Spring fra een Ting til Alting! G. har det meget bedre: **Det velklædende desuden i Røſten og Laderne, den paſſende Udtale efter ethvert Steds Beſkaffenhed, og kort ſagt, alt tilſammen er lærende.** Kun vel potentiſſima in dicendo maa være bleven overſeet. S. har fulgt en anden Conſtruction af Originalens Ord. Vox & actio decora, commoda, ut qvisqve locus poſtulabit tager han tilſammen. Men da den Velanſtændighed i Actionen, ſom ved decora betegnes, allerede ſiger dette ſamme, at den paſſer ſig efter alle Talens forſkiællige Leyligheder, ſaa maatte commoda &c. endten være en Tautologie, eller en ganſke ufornsden Forklaring over decora. Langt ſnarere bør Qv. her anſees at følge ſin foregaaende Regel: qvædam circumſcribimus. Han har brugt decora een Gang om vox og actio, og nu vil han ikke igientage det om pronuntiandi ratio, hvorved han fordrer ſamme Velanſtændighed, men har brugt Begrebet eller Omſkrivningen af decora.

Accidit, ut optime dictis gratiam prava judicia non

referant). B. at en ſlet Smag ſkiønner ikke paa det allerbedſte Foredrag. Bedre kunde dette vel aldrig gives. G. har det heller ikke urigtig. S. har ganſke overſeet det, eller det i Correcturen maa være forglemt, da Sætteren først kan have overſeet det.

Lectio libera eſt, nec actionis impetu tranſcurrit). B. Læsningen drives ey af Sted med Actionens Hede. G. ſpringer ey forbi i Fremførſelens Hæftighed. S. løber os ikke forbi med en Skynding og Vold, ſom Talerens Foredrag. Vil man have den fierde Overſættelſe: Læsningen er fri, og henrives ey af Talens Strøm (nemlig ſom det ſkeer med Hørelſen).

Erut cibos — Lectio non cruda — tradatur). B. Hvorfor mon det nu her ſkal være Lecture, ſom hidindtil altid har været Læsning? Confecta, maſet, var vel troffen i dette Stykke. Det ſynes og, at G. og S. har haft meer Umage med dette Sted, da B. med en meer umærkelig Flid har troffet at give det kortere med bequemmere og mere træffende Udtryk.

S. 7:10. Alt dette indtil det om Hiſtoriens Læsning, er næſten overalt af dem alle tre vel overſat. Man har kun nogle Smaating at lægge Mærke til. Cognitis omnibus). B. Naar vi have giort os bekiendt med det hele. Meget vel! Kun os bekiendte med, eller os det hele bekiendt. G. Naar vi have ſeet det alt. Bedre, naar vi har overſeet det alt. S. Naar vi har læſt og indſeet det hele. — Inſignes orationes ferebantur). B. Der gik meget Kye af de Taler. G. havde man fortræffelige Taler. Ikke ſaa vel og beſtemt. S. vare de Forſvars-Taler — —, i Ord, ſom meget fortræffelige. Det forſtaaer man ikke ſaa vel. Vare de blot fortræffelige i Ord? Kan de ikke og have været det i Sandhed? — & oneri cedunt). B. De lade Byrden ligge. G. De ſvigte under Byrden. S. Arbeydet bliver dem for tungt. Det ſidſte uden Tvil det bedſte. — Indulgent ingeniorum ſuorum Voluptatibus). B. De henrives af deres Vittighed. G. De følge deres egne Geniers Smag. S. De overlade ſig for meget til det, der fornøyer deres egen Vittighed. Det ſidſte uden Tvil det bedſte. B. har og i en Anmærkning erindret, at han ſnarere burde have overſat: opholde

ſig

ſig for meget ved det, ſom er efter deres Smag. —— Attrita qvotidiano actu forenſi ingenia). B. Naar Siælens Kræfter ere ligeſom ſpildte ved den daglige Brug paa Torvet. Attrita er jo ikke ſpildte, men forſlidte. G. De Genier, der ved Sagers daglige Førelſe for Retterne ligeſom ere forſlidte. S. Deres ved den daglige Rettergang ligeſom forſlidte Tænkekraft. Dette var vel endnu det bedſte. —— Meminerimus tamen —— ad Victoriam niti). Denne hele Periode har B. og G. vel nok overſat, uden at man vil bemærke nogen betydelig Forſkiæl imellem dem. Men S. har derimod ev alene ſkilt dem ad i tvende ſærſkilte Sphær, men endog trækket Sætningerne for meget ud af deres Forbindelſe, og derved nødt ſig ſelv til nok engang i Overſættelſen at igientage det første Meminerimus og ſlutte det ind mellem tvende Klamre. —— Neqve ego arma ſqvalere ſitu ac rubigine velim, ſed fulgorem his ineſſe, qvi terreat, qvalis eſt ferri, qvo mens ſimul viſusqve perſtringitur; non qvalis auri argentiqve, imbellis, & potius habenti periculoſus). B. Ey vil jeg, at vore Vaaben ſkal ſee ilde ud af Ruſt og Stov; men de ſkal have en Glands, ſom forfærder, liig Jernets, der dummer Sands og Syn tillige, ikke en qvindagtig, ſom Guldets og Sølvets, der ſnarere er farlig for Øyeren. Alt dette behager, undtagen Guldets og Sølvets qvindagtige Glands. G. har alt det andet ligeſaa godt, men i Stedet for qvindagtige Glands, en uſtridbar Glimmer. S. en Glands, ſom Guldets og Sølvets, hvilken ikke er ſtridbar. Uden Tvil ſavner man hos dem alle tre det rette naive Udtryk af imbellis. Hvad Stridbarhed forlanger man af Jern, Sølv og Guld? Af det første forlanger man kun, det ſkal bide (myrde, dræbe) foruden, at det tillige med ſin Glands ſkal blinde Sands og Syn. Altſaa bør man her overſætte: ey en Glands, ſom Guld og Sølv har, der (desuden) bidder ingen, men er ſnarere farlig for ſin egen Øyer.

S. 10. Hiſtoria qvoqve. —— S. 12. Gratiæ vacant). Af dette hele Stykke vil man og kortelig udmærke nogle enkelte Steder. —— Totumqve opus non ad actum rei, pugnamqve præſentem, ſed ad memoriam poſteritatis & ingenii tamam componitur). B. Det hele Arbeyde opſæt-

tes ikke for at bringes i Skranken og bruges til en Trætte, som strax skal afgiøres, men for at giemmes til Efterslægten, og giøre Forfatternes Genie Ære. Er vel given, kan, at et af de Ord bringes og bruges er til Overflod, da bruges kunde bedst alene været sat for ved i Skranken og til en Trætte, og giemmes til Efterslægten er knap nok til at udtrykke ad memoriam posteritatis, d. e. til Efterslægtens Erindring (nemlig om Fortidens Tilbragelser). G. Det hele Værk indrettes ikke efter at føre en Sag, eller vinde det nærværende Slag, men til Amindelse hos Efterslægten, og til Vittighedens Berømmelse. S. Overalt skrives Historien ikke for at afgiøre en Sag, og strax bestride en Modstander, men til Eftertidens Erindring og Vittighedens Ære. Naar kun Hr. S. havde efter afgiøre en Sag søget til, som for en Ret (ad actum rei) seer man ikke rettere, end at jo hans Oversættelse her er den frieste og bedste. — Remotioribus figuris). B. søgtere Figurer. G. mere udsøgende Figurer. S. Zirater, som ere alt for langt borte fra Talerens Øyemærke. En Figur kan være søgt med Flid, men remotioribus vil sige den er søgt i en vid Afstand fra den Ting, der egentligen skulde forestilles. Var det vel ilde given ved meer langthentede Figurer, eller længere hidsøgte? men mere udsøgende er vist falsk. Hr. S. har forstaaet det saaledes, at Historieskriveren bruger saadanne Figurer, der maatte bringe Taleren alt for vidt fra hans Maal. Da de følgelig af ham maatte være for vidt hidsøgte, for langt hentede, saa løber det ud paa det samme. — Satis docebit eum). At eum her sigter hen paa judicem, og at det er Dommeren Qv. her har for Øyne, er næsten ovensynligt, da her handles om hvad der er tienligt for de Dommere man taler for, og ikke hvad der staaer Taleren an. Ikke desto mindre har B. hellere vildet læse decebit og forklaret det, som det var Taleren her var meent. Han siger ikke hvorfor og overalt veier ikke sine valgte Løsemaader. G. og S. har begaa indseet der Rette. — Quanquam illum *bellicum canere, hujus ore Musas esse locutas* existimet). B. Skiønt han om den første siger, at han blæser til Strid, og om den anden, at Museme har talet igiennem hans Mund. G. Endskiønt han synes saa

hiin

hiin at høre Krigstrompetens Lyd, og af denne Musernes eget Sprog. Dette var meget vel given og svarer bedre til existimet. S. I hvor vel han dømmer om den første, at han blæser Allarm, og om den anden, at Muserne har talt igiennem hans Mund. — *Licet tamen nobis in digressionibus uti vel historico nonnunqvam nitore, dum in iis de qvibus erit qvæstio, meminerimus, non athletarum toros, sed militum lacertos esse).* B. Dog er det os tilladt i Digressioner undertiden at bruge endog Historieskriverens Pynt, naar vi kun erindre, at vor Strid ikke kræver Athleters Muskler, men Soldaters Arme, Da det er øyensynligt, at in iis de qvibus erit qvæstio er modsat in digressionibus, saa seer man, at vor Strid er her slet ikke rigtigt eller nok bestemt. Her tales ikke om den hele Rettergangs-Tale, som en Strid, men om en vis Deel deraf, der modsættes digressionibus. Dernæst er Athleternes Muskler heller ikke nok bestemt. G. har det i begge Henseender meget bedre: naar man kun erindrer sig, at man i det, hvorom Spørsmaalet er, ey bruger Fægternes laskede, men Krigsmandens stærke Arme. S. har og truffet det vel: naar vi kuns i Hovedsagen, hvorom der tvistes, erindre at bruge Soldatens faste Arme, og ikke Kunstfægternes bløde Muskler. Kun laskede synes at sige meer end bløde.

S. 12, 13. A Philosophorum — periculorum). I dette Stykke bemærkes kun følgende Ord: Altercationibus). B. Samtaler, for lidet. G. Ordvexlinger, lidt mere. S. Ordklammer, det rette og bestemte. — Auditorii. B. Høresen. Skulde det ikke være en Trykfeyl? G. S. Høresal. — Periculorum. B. borgerlig Velfærd, ikke nok. G. Velfærdssager, just dette. S. Livssager, for meget, uden man vil lægge til Livs- og Velfærds-Sager.

S. 15. Lascivia). B. Yppighed, for Ødselhed og Overdaadighed i Stilens Prydelse, gaaer nok an, men mon ikke lascivia siger endnu noget meer. G. Ladhed, dersom det er en Trykfeyl for Raadhed, saa gaaer det vel an. S. Det nye spillende og kiælne Sprog, men i sin Anmærkning den sminkede og kaade Skrivemaade. — Sunt etiam, qvi rectum dicendi genus seqvi volunt). Den Læsemaade ipsos etiam, som Hr. B. har valgt for sunt etiam, la-

lader sig høre for det første, men falder maaskee bort ved nogen Betragtning. Han kan ikke giøre sig noget Begreb om et rectum dicendi genus, som skulde finde Sted imellem veteres og recentiores, og hvad er dog lættere, end forestille sig dem, som bekymre sig hverken om nyt eller gammelt, men ikkun om det rette og sande og naturlige? At der efter qvi maatte endelig følge velint for volunt, naar sunt etiam var den rette Læsemaade, ønskede man at see stadfæstet med nogen fast og sikker Regel. Recensenten kiender ingen. Velint var ikke galt, men volunt turde han og skrive med god Sikkerhed. Men derimod kan der tænkes tvende vel ey uvigtige Grunde imod ipsos etiam. Først, mon ikke ipsos etiam da stod for langt borte fra alios? I det mindste har Hr. B. i Oversættelsen bragt det an strax efter andre. Dernæst, kan de siges at have sat sig et usminket Foredrag til Mønster (seqvi rectum dicendi genus) som finde Behag i alt hvad der er indrettet til en uerfaren Mængdes Vellyst, som Hr. B. oversætter omnia ad voluptatem imperitæ multitudinis composita? Hvad er dette, om ey en aabenbar Modsigelse? — Qvi confirmare facultatem dicendi volunt). B. som agter at føde sin Taler Evne. Er da confirmare det samme som alere? Lad saa være; er dog ikke det nærmeste, at giøre sig fast i Veltalenheden, ligesaa godt som dette vidt søgte, at føde den? G. som ønske sig større Fasthed i Talekunsten. S. som vil samle Styrke i Veltalenheden. Men giøre sig fast er sagt med mindre Omsvøb.

S. 16. Lætus ac pressus). B. pyntet og tarvelig. Ganske vist ikke det rette. Man forestille sig lætas & pressas fruges, en høy og lav Sæd, hvoraf Lignelsen er tagen. G. riig og indkneben. Dette kommer Meeningen nærmere. S. blomstrende og jævn. I det Ord blomstrende nærmer dette sig til Lignelsen. Ellers er *lætus ac pressus*, uden Tvil høy og lav, som den høye og lave Sæd, læta, pressa seges.

Men Recensenten er her allerede kommen til sit Maal for denne Gang. Dersom han ikke har feylet i de foranførte Anmærkninger, saa seer man tydelig nok deraf, at snart den eene, snart den anden Oversætter har Fortrin for de andre, saa det vilde være meget vanskeligt, om ikke umueligt, at si-

ge

e hvilken af dem alene der havde fortient den Priis, som Selskabet ellers havde tiltænkt den Bedste. Man maatte, or at kunne sige dette, have gaaet alle tre Oversættelser heel ziennem, hver for sig, og giort en saadan kritisk Sammenligning imellem dem i alle enkelte Steder, hvor de paa nogen nærkelig Maade afvigede fra hinanden, og hvor Originalen elv kan ved nogen sin Vanskelighed eller Tvetydighed have forinledet saadan Afvigelse, for overalt at kunne kiende hvem er i alle disse enkelte Stykker havde opført sig som den bedste aa vel Fortolkere som Oversætter. Alle disse Steder maatte nan da tælle, og lægge tilsammen, og saa veye Summerne or enhver Oversætter mod hinanden. Veje, siger man, ikke lot tælle, saasom nogle faa store Feyl kan veje meer, end nange smaa. Hvilket Arbeyde! Regne, tælle, det kan man il Nød. Men Vægt og Maal, hvor lat kunne de svigte. Recensenten bekiender med Selskabet, at, om det stod til ham, vidste han ikke, hvem han skulde tildomme Prisen. Imidlertid tør man sige dette med fuldkommen Vished, at ingen af alle tre Oversættelser er endnu saa god og rigtig, som den bedste Oversættelse baade kan og bør være. Imidlertid troer man, at deslige kritiske Anmærkninger over flere Oversættelser, om de ellers ikke ere ganske ugrundede, vilde biedrage meget, ey alene til en rigtig Forklaring over Quintilian for Ungdommen, men og til endelig at forfatte den bedste Oversættelse af disse hans trende Bøger, ved at foreene tilsammen alle flere Oversætteres Fuldkommenheder, vegte sig for deres udmærkede og bevisie Feyltagelser, og giøre hvad man selv kan til en Oversættelses Forbedring, og intet i det mindste til dens Forværrelse.

Bamberg. Subsidia diplomatica ad selecta Juris ecclesiastici Germaniæ & Historiarum Capita illustranda ex orginalibus aliisqve authenticis documentis, congesta, notis illustrata & edita a Stephano Alexandro Wurdtwein. 1775. 1 Alph. 7 A. 8v. De fire første Deele af denne ypperlige Document-Samling, ere tilforn anmældte. I Fortalen bemærker den høyærværdige Forfatter i 65 Nummere, hvad for Documenter man efter det almindelige Indhold har endnu at vente fra ham i de følgende Deele, dersom man saa rigelig, som hidindtil er skeet, vil gaae ham til

Haan-

Haande med disse Skrifter. I Besynderlighed ønsker han, til den tydske Kirkeret Oplysning og Fuldstændighed, at en Codex Statutorum snart kunde komme for Lyset. Til den Ende leverer han her en Fortegnelse paa de allerede af ham og tilforn af Lünig, Ludwig og andre udgivne Statutis. Af dem gives der just ikke mange. Thi der gives endnu ikke mer Folk ved Klosterne, hvortil meget ofte henhøre deres i Tingene ikke nokſom kyndige Archivarii, hvilke bilde sig ind, at deres hele Hemmelighed blev forraadt og alt maatte gaae til Grunde, dersom de bekiendtgiorde Statuta. Imidlertid bliver det, som Forfatteren med fuldkommen Ret siger, kun et Stykværk i den tydske Kirke-Ret og Dunkelhed i mange Lærdomme, saa længe man holder tilbage med Documenter og Statuter. Hvad hiælper det en tænkende Lærd, naar det hedder i Bøger: Det er saa noget nær, hvad man i Almindelighed kan sige om Præbenderne og Dignitæterne. Det var nok at ønske, at man vilde aflægge hiin Fordom, og flere Klostere vilde understøtte Forfatteren med Statuter og andre Documenter, og at ogsaa Protestanterne vilde lægge Haand med paa Værket. Nærværende Deel indbefatter 178 Documenter. At anføre alle vil Rummet ikke tillade, hvorfor man kun saa kortelig vil berøre nogle af de mærkværdigste deriblandt. No. 1. er et for da værende Tid mærkværdigt Statutum for Collegiatkirken til St. Maria ad Gradum til Maynz, at Ingen maatte blive optagen til et vacant Præbende, eller nogen faae Løfte paa en tilkommende Vacantze. N. 2-13 ere nogle Pavelige Expectativer og Provisioner tillige med de dertil henhørende Executorialibus i det 15de Aarhundrede, hvoraf man kan see, hvorfra den tydske Kirkes saa hyppige Besværinger ere komne. N. 14. Statuta ecclesiæ equestris St. Petri in Valle Wimpinensi af 1331. Disse Statuta ere temmelig fuldstændige og indbefatte nogle Besynderligheder. N. 16-18. Pave Benedict XIII. Befalinger imod det Jus primariarum precum, som Erkebisp Clemens Augustus til Cøln anmassede sig. N. 23 Statuta synodalia Humberti, Episcopi Basileensis 1400. hvilke vise gode Indsigter til at vedligeholde Orden og Regiering i Kirken. Fra N. 24-83 forekomme Documenter, som endnu henhøre til Erkebisp Henrichs Historie fra 1338 til 1343. og hvoraf allerede i den fierde Deel er meddeelt en riig Forraad. Iblandt disse Documenter ere der forskiellige

som

om og med Fordeel kan bruges i den Lære de Feudis caſtrenſibus & feudis aperturæ og i tydſke Rigsſager. N. 84. ſkænker Keyſer Henrich II. ſin gemahlinde Agnes det Gods Mirena (Werthheim) i Wetterau 1046 til Eyedom. N. 6-88. Gave breve af Keyſer Henrich IV., ſom endnu ere igtigere, hvori han ſkænker Stiftet Speyer det Provſtie Naumburg i Wetterau og det Abbedie Hornbach. Forſkiellige af de følgende ere Gave-Bytte- og Kiøbebreve og andre af igt Indhold, ſom og foruden den locale Brug ere nyttige anden Henſeende. N. 120. Et Document af Kong Wilhelm, hvori ſamme erkiender, at Skotsfoaderiet af Kloſteret Maulbronn tilhører Stiftet Speyer fordi det af dette Sidſte er funderet, 1255. Til dette Kloſter ere her flere Documenter anbragte. N. 142. a. er en af en saa kaldet Synodal-Bog uddragen Fortegnelſe over Archidiaconaterne Biſpedømmet Würzburg, hvilken har ſin megen Nytte. Ogſaa iblandt de øvrige ere nogle mærkværdige Keyſerlige og andre Documenter, hvori man vil finde hiſt og her nogle ellers lidet bekiendte barbariſk latinſke Ord og Udtryk, ſom kan anvendes til Gloſſariernes Fuldſtændighed.

Langenſalze. Sancti Athenagoræ, Athenienſis Philoſophi, Deprecationem (Vulgo Legationem) pro Chriſtianis edidit *M. Jo. Gottlieb Lindner*, Rector Scholæ Arnſtadienſis. 1774. 19 A. 8v. Athnagoræ Forſvarsſkrift for de Chriſtne, er formedelſt ſin høye Alder, formedelſt ſin Rigdom paa vigtige Efterretninger ſaavel for den chriſtelige, ſom hedenſke Religions Oldſager, og formedelſt det angenemme Foredrag, nokſom bekiendt, saa at en nye Udgave deraf fortiener med deſto større Erkiendtlighed at optages, da det ſke i en Tid af 90 Aar er bleven trykt paa nye i Tydſkland, saa man ſiden Engellænderen Dechairs ikke har nogen enkelt Udgave deraf. Denne Sidſte har Udgiveren lagt til Grund, saa er det herved at beklage, at han ikke har kiendt den nyere P. Maraus Udgave i den til Paris 1742 trykte Samling af de Græſke Apologeter. Han leverer her den Græſke Text den Overſættelſe, men med de fornemmeſte Varianter, med Anmærkninger, med en Fortale, hvori han ſætter de Fordele Lys, ſom Athenagoræ og andre ſlige Skrifter forſkaffe, ed en vidtløftig Plan af Indholdet, og med tvende Regiſtere,

ſtere, af hvilke det ſidſte indbefatter en liden græſk Ordbo
over Skribenten, og med alt dette er denne Udgave indret
tet paa en ret brugbar Maade. Ved den K. Lucius, ſom
Skriftet er ſtilet til tilligemed Keyſer Antonin den Philo
ſoph, vil Hr. L. ikke have forſtaaet K. Commodum, men
Lucium Verum, og det formedelſt Skribentens Forſikring
at der til den Tid har været en almindelig Roelighed. — IV
2 bliver νομος φύσεως ikke forklaret om Natur-Loven
men om Natur-Driften. Det første synes dog hos en Pla
toniſk Philoſoph, ſom Athenagoras var, noget rimelig
re, i ſær da her tales om viſſe Beſtemmelſer af den naturlig
Drift. — X. 1. forekomme nogle gode Bemærkninger ove
Athenagoræ Foreſtillinger om den øvige Fødſel. De er
ikke reene fra Platoniſke Ideer, men maae heller ikke mer
forfalſkes? XIII. 7. bliver paa det vanſkelige Sted, hvo
Athenadoras ſiger, at Gud er κοσμος τελειος det ſid
ſte Ord forklaret om en Verden-Siæl, for at befrie det fr
Mistanke for Spinozismus. Men denne falder Maaſke
bort, naar man igientager det Foregaaende αυτω, og lad
ham ſige: „Verden er ikke bleven giort fordi Gud behøver
„ nogen: thi Gud er ſig ſelv alt, han er ſig — en ful
„ kommen Verden.“ Paa denne Maade bliver Gud tyde
lig nok underſkillet fra Verden. — XIV. 2. er vovet e
meget lykkelig Omſætning af nogle Ord, hvorved Stedet bl
ver meget klar. Kun dette kan føyes til, at λεγομενο
θεοις ikke bør overſættes, de priſte Guder, ſom Deſcha
har troet, men de foregivne Guder, ſom 1 Cor. VII
5. — XXII. 8. erden Forklaring af αυθαιρετος αρε
meget at biefalde, og det følgende επ' αυτοις er et Bevi
derfor. Desuden taler Athenagoras om den Dyd og den La
hvilken Fyrſten belønner og ſtraffer. — XXVII. 13. finder m
en artig Anmærkning over den de hedenſke Guder tillag
Blodſkam, ſom fortiener videre Prøvelſe. Diſſe Exempl
kan være nok for at viſe Udgiverens Fortieneſte om dette læ
værdige Skrift, og at opvække det Ønſke, at den belove
nye Udgave af denne ſamme Forfatters andet Skrift om D
ſtandelſen maae ſnart følge efter.

Fra

Frankenthal. Allgemeines Churpfalzisches Evangelischlutherisches Gesangbuch. 1774. Altsaa begynder dog Sandheden immer meer og meer at vinde Seyr over Fordommenes Magt, der hidindtil saa meget har hindret og endnu hindrer Kirkesangenes Forbedring. Man ønsker, at denne Modvilligbed mod alt hvad Nyt er, og den paa det gamle saa forpikkede Egensindighed maatte dog engang snart ganske ophøre. Thi det er dog ganske vist lutter Egensindighed, at man ikke vil have saa mange aabenbar falske, matte, Sandheden fornedrende, og alt for figurlige Udtryk, der forekomme i mange gamle Sange, ombyttede med bedre; Egensindighed, at man vil ikke erkiende vore nye geistlige Sangedigteres unægtelige Fortieneſter; Egensindighed, at man vil immer vedbeholde de gamle Sange for deres Fatteligheds og Opbyggeligheds Skyld, da det dog er afgiort, at det alt for sindbildlige og hvishvasagtige Sprog i mange Sange ere hinderlige for der sande Opbyggelse, og avler i den gemene Mands Hoveder endten slet ingen eller dog falske Begreber. Det vilde være en Skam for vor Tidsalder, om man ikke vilde benytte sig af de fortræffelige Geistlige Digtere, som enhver kiender. Der er allerede i mange tydske Stæder og Provintzer giort den bedste Begyndelse til en almindelig Forbedring i Sangbøgaerne, og nu er endelig ogsaa dette skeet i Churpfalz. Hr. Consistorialraad List har samlet de i denne nye Churpfalziske Sangbog indbefattede Sange, og ganske udelukt mange gamle, i hvis Sted han har tilføyet mange nye og overmaade rørende Sange af de bedste tydske Digtere. Nogle ere beholdte med indrykkede Forbedringer. Samlingen gior ham Ære, ligesom det og gereader den Durchlauchtigste Churfyrste til største Roes, at han har giver sin høye Tilladelse til denne Samling. Her ere i Alt 92 gode og udvalgte Sange, hvilke ere bragte i trende Afdeelinger. Den første indbefatter Sange over den christelige Troes lære i 25 mindre Afsnitter. Den anden indbefatter Sange over de christelige Levnetspligter i 28 mindre Afsatzer. Til den tredie høre de Sange, som ere afpasſede til visse Tider og Tilfælde.

Marburg. De Bileami Asina loqvente ad Num. XII Dissertatio inauguralis Auctore *Leon. Joa. Car. Justi.* 18 S. 1774. Hr. Justi antager, at Moses maae ved

ved denne Fortælling have havt det ſkriftlige Monument for ſig, ſom endten Midianiterne eller Bileam ſelv har opſat om denne Hiſtorie, og derefter igien fortalt den. Den ældſte Maade, paa hvilken man har ſøgt at bevare mærkværdige Begivenheder til Efterkommernes Erindring, har været, at man har fortalt Hiſtorierne i Sange. Juſt dette ſamme ſkal da uden Tvil ogſaa være ſkeet med denne Hiſtorie, og hvis man her vilde antage det, ſaa er Hiſtorien i alt læt at forklare. For at beſkrive den Forhindring, hvorved Eſelinden er bleven opholdt i ſin Vey, ſaa er Fortællingen i Sangen ſaaledes bleven indklædt. En Engel nemlig har ſtillet ſig i Veyen. Bileam har i Begyndelſen ikke ſeet denne Forhindring, og altſaa troet, at Eſelet gjorde, hvad det nogle Gange gjorde, af Egenſindighed. Først af Eſelets ofeere igientagne Modſtridighed, har Bileam, ſaaſom det ikke tilforn pleyede at vise ham ſaadan Trodſighed, endelig giort ſig den Slutning, at dette maatte have noget at betyde. Han er altſaa, da han af Gud tilforn i Drømme var erindret om ey at ſige noget til den Maabitiſke Konge, uden hvad der blev ham tilkiendegivet, geraaden paa den Tanke, at Gud endnu mere vilde indſkærpe ham Indholdet af hans Drøm. Den Fortælling, at Eſelet har talet, lader ſig bedſt oplyſt af et meget liigt Sted hos Homer, hvor Heſten Xanthus bliver indført at tale til Achilles.

Göttingen. Geſchichte und Heilung einer 27 jährigen Krankheit, welche durch den Aufenthalt eines Steins, von zwey Loth, in der Harnröhre verurſachet worden, beſchrieben von G. Gladbach, Regiments-Chirurgus des Sachſen-Gothaiſchen Infanterie Regiments in Chur-Hannoverſchen Dienſten. 1775 48 S. 8v. Forfatteren har kun fundet tre ligeſaa danne Hiſtorier hos Jagttagerne. Den eene hos le Dran i den 79 Obſervation, den anden, hvilken Hr. Oehm har beſkreven; og den tredie, ſom Clauder i hans Afhandling de Calculo mirabili har bekiendtgiort. Steenen opholdt ſig den hele forbenævnte Tid igiennem i Eggen af Perinæum i Vandrøret, og foraarſagede derover de hæftigſte Tilfælde Urinens hemmede Afgang, Hævelſe, Smerte, Betændelſe og Fiſtler i Eggen af Perinæum i Vandrøret o. ſ. v. Snittet befriede den Syge fra alle Tilfældene. Et Kobber leverer en Afbildning af Steenen.

No. 43.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 24de Octobr. 1776.

Kiøbenhavn. Forsøg til Fortælling om mærkværdige Danske og Norske Sager, udførte i Høyeste Ret ved Friderich Wilhelm Wivet, Justice-Raad og Advocat i Høyeste Ret. Tredie Bind. Første Hæfte. 1776. Opmuntret ved det Bifald, de forhen udgivne Retsgangs-Taler har fundet, bliver Hr. Forfatteren ved at fortsætte Samlingen. Nærværende Hæfte indbefatter fire. Omendskiønt alle disse Taler ikke kunde være lige mærkværdige Henseende til de omhandlede Sagers endten Vigtighed eller Vanskelighed, saa er der dog ikke lættelig nogen, af hvis Læsning man jo kan drage sig nogen Lærdom, foruden det at Læsningen selv underholder os ved en ey ubehagelig Opmærksomhed. Den første, som er den XIVde i Samlingen, har til Opskrift: Den til Underpant urettelig givne Obligation, og viser, hvor nødvendigt det er, at man bruger den yderste Grad af Forsiatighed, endog i Handel med oprige Folk, saasom Dødsfald kan giøre den Sag usikker, man troede at være den sikkerste. En af tvende Skifte-Forvaltere laaner til en Arving 500 Rdlr. mod en Stervboet tilhørende Obligation til Underpant. Denne Skifte-Forvalter døer nidlertid, og den anden tilligemed den, som kom i den Afdødes Sted, nægter at erkiende dette Laan for retmæssig, ordrer Obligationen tilbage, og anseer Sagen som skeet uden et Samtykke, og vil have Creditorerne af de 500 Rdlr. hen-

viſte til den afdøde Skifte-Forvalters Stervboe. Den an den her og den XVde i Samlingen bær Titel af: De i Be talning vægrede Banco Sedler, er vel en i ſig ſelv ubety delig Sag, men dog viatig i Henſeende til den Aager, der er bedreven med Banco-Sedler, og til at igiendrive den Mee ning mange har ſtaaet udi, at de ikke mod deres Villie var forbundne til at modtage Banco-Sedler, ſkiønt der ligge d reene Kongel. Forordninger derfor. Hvad ſom her er bleve erindret om Banco-Sedlers Nytte og den Misbrug og Aager ſom Egennyttige har drevet dermed, har Hr. Advocaten for nemmelig ſagt til Efterretning for Tilhørerne uden on Skranken, da det vel ellers for en Høyeſte Ret og til Ved kommendes Forſvar havde været ufornødent, ſkiønt ikke frem met fra Sagen. Den XVIde, Det bortſendte Conoſſe ment, viſer hvor læt det er at ſige en Mand bag efter hva han i den eller den Forlegenhed burde have giort. Har en Hr. Advocatens Forſvar ikke geraadet hans Principal til no gen Fordeel, ſaa kan det dog tiene alle Kiøbmænd til den Ad varſel, at de paa det ſtrængeſte bør følge Ordre; hvilket on var ſkeet, denne Sag ey havde fundet Sted. Den fierd og XVIIde Sag, Den opdigtede Arvſøger, er en mee indviklet og vidtløftig Sag, hvoraf man tildeels ſeer, hva Ondſkab og Misundelſe kan optænke for liſtige Paafund fo at ſkille den Misundte ved ſin Velfærd og Lykke. I Sage forefaldt tvende Qvæſtioner, om Arvſøgeren var den Per ſon, han gav ſig ud for? og, naar han var det, om han d havde nogen Ret til at arve, da den rette Arving har give fuldkommen Afkald? Den ſidſte Qvæſtions Opløsning maatt have været mindre fornøden, ſaa vidt Arvſøgeren i ſaa Fal maatte kiendes ved ſit givne Afkald, hvis ikke han havde hi tet paa den Forevending, at ſamme ved Svig og Bedrageri var bleven ham aflokket. Man kunde maaſkee finde Behag her at høre, hvorledes Forfatteren S. 41 har beviiſt, a Banco-Sedler ere god courant og klingende Mynt: „Enhve „ maa tilſtaae, at en Banco-Seddel er ingen klingend „ Mynt, ſaa at, naar jeg kaſter ſamme paa Bordet, give „ den ey ſaadan Lyd og Klang fra ſig, ſom 40 Rigsorte „ Jeg kan af en Banco-Seddel ikke lade mig giøre Knappe „ til en Klædning, ſom paa mange Steder giøres af de fin „ Sølv-Otteſkillinger. Men jeg har i en Banco-Sedd

„ de

„ den ſamme Værdie, ſom jeg har i 10 Rdlr. klingende Mynt.
„ Spørger man: hvad er en Banco-Seddel i diſſe Riger?
„ ſaa ſvares: Den er det allerkraftigſte Beviis om, at Ihæn-
„ dehaveren eyer den Summa, ſom Sedlen lyder paa, og
„ Ret at overdrage den til hvem han vil, ſom træder i hans
„ Sted, til at kunne fordre den betalt i Kiøbenhavn, og
„ hvorfor Kongen ſelv er anſvarlig. Guld og Sølv har deres
„ Værdie af Tilfælde. Da Amerika blev funden, tabte Gul-
„ det ſit Værd i Europa, og derſom ikke aarlig til Aſia og
„ Afrika udgik fra Europa en ſtor Mængde Sølv; vilde Søl-
„ vet tabe anſeeligt i ſit Værd. Kan derfor Tilfælde forhøye
„ og forringe Gulds og Sølvs Priis, ſaa kan meget mere en
„ mægtig og redelig Konges Befaling og Parole ſætte enhver
„ Ting udi den Værd, ſom Regenten vil den ſkal have iblandt
„ hans Underſaatter, følgelig, naar Kongen ſiger, at en
„ 10 Rdlrs. Banco-Seddel er det ſamme ſom 10 Rdlr. i cou-
„ rant Mynt, og ſelv tager den an derfor, ſaa kan ingen
„ have Aarſag at klage over Fornærmelſe. Min Principal
„ har tilbudet Sedler, det er det ſamme, ſom courant Mynt,
„ følgelig har han opfyldt Auctions-Conditionerne."

Kiøbenhavn. **Hiſtoriſke Efterretninger om Stevns-Herred udi Sielland, og de derudi foreſindende Herregaarde, Kirker, ſamt den bekiendte Stevns-Klint.** Samlede af N. H. Weinvich. — Qvidqvid ſub terra eſt, in apricum proferet ætas; defodiet condetqve nitentia. *Horatius* — 77 S. i 8vo, med Godiches Skrifter. Forfatteren erklærer, at han ikke havde ladet dette lidet chorographiſke Skrift komme for Lyſet, hvis han ikke dertil var bleven opmuntret af den Sal. Hr. Etats-Raad og Geheime-Archivarius Langebeck, ligeſom han og har underſtøttet ham med Hielp og Raad, ved ſelv at efterſee det og rette og lægge til, hvad mærkværdigt han vidſte, og laane ham de bedſte dertil brugelige Bøger. I øvrigt beklager Forfatteren den Uvished og Dunkelhed, dette Herred hidindtil har været indergiven, og ſom det endnu fremdeles for en ſtor Deel bliver, da Forfatteren ſelv maa bekiende, at der ere mange Ting, hvorom han intet veed. Imidlertid ſeer man vel, at han med ſtor Flid har efterſøgt og ſamlet de her meddeelte Efterretninger af deres neden under anførte Kilder, ſaaſom

Hvitfelds Krønike, Danske Magazin, Pontoppidans Atlas og Marmora Danica, Peder Syvs Samling af Kiæmpeviser, Frid. II. Krønike, Hofmanns Fundationer og Supplement til Danske Atlas. Holbergs Danmarks og Norges Stat, Abildgaards Beskrivelse over Stevns-Klint. Worms Monumenta Danica. Først om Stevns-Herred selv i Almindelighed. Det indbefatter 12 Kirker, og 5 Herregaarde, hvilke herefter beskrives hver i sær. Det ældste og mærkværdigste man veed om dette Herred i Almindelighed, er dette, at Kong Svend Estridsøn Aar 1060. skal have givet Halvdeelen deraf til Hell. Trefoldigheds Kirke udi Roeskilde, for dermed at forsone et af ham begangen Mord. Aar 1315. skal det have tilhørt en Hertug af Rygen ved Navn Vitzlaff, som har haft det i Pant for en Brudeskat, og oplod det igien samme Aar til Kong Erik Menved. Herefter anføres hvem der siden har eyet noget i dette Herred, og tilsidst meldes med faa Ord om Jordens Frugtbarhed og dens Producter. Herefter om Herregaardene i Besynderlighed. Først Herregaarden Giørsløw. Der meenes, at Biskop Absalon har bygget den af den Steen, som han lod hente fra Moens Klint. Af Beskrivelsen seer man, at den i ældre Tider har været en Adels- eller Bispe-Fæstning. Dens første Besidder Ranne Joensøn, en Søstersøn af Erkebisp Jens Grand, var med i den Bande, der dræbte Kong Erik Glipping, og var just den, som gav Manddraberne Kundskab om Kongens Natteleye i Finderup, hvorfor han blev piinlig forhørt og steylet for Roeskilde. Herefter anføres alle Gaardens efterfølgende Besiddere indtil nærværende Tid. Ligeledes herefter om Herregaardene Spehølm, Erichstrup, Høystrup og Juellinge. Derefter følger Store Hedinge Bye med Grundtegning og Vaaben i Kobber. Meget gammel maa den Bye være, dersom man med Pontoppidan kan troe, at den er opkaldt efter den gamle Skioldmøe Hetha, der var med i Slaget paa Brovalla Hede i Sverrig, den samme altsaa, om Recensenten mindes ret, efter hvilken Hethebye, nu Slesvig, har bekommet dette sit gamle Navn. Hvad her meldes S. 42, at der Aar 1415. har i Heddinge været en Byefoged af det Navn Thruels Dyegn. Dette er uden Tvil det samme som Thruels Degn, og kan da denne Mands Navn og tiene til Bevis paa, at de Degners Navne

har

har været et gammelt Familie-Navn, og ey et geistlig Embeds Navn, saasom ingen geistlig Embedsmand kunde eller maatte tillige have noget verdsligt Embede; skiønt en eller anden af samme Familie vel engang kunde have været en Diaconus, og dette kunde have givet Anledning til den Forvirring af Familiens Navn med Embedets. Dette anmærker Recensenten her for den Indflydelses Skyld, det har i den Undersøgning om den bekiendte Thord Degn i den Danske Lov-Historie. Herefter beskrives alle de følgende Kirker og Sogne, og tilsidst den bekiendte Stevns-Klint. Mærkværdig nok er tilsidst den Beretning, at der i de ældste Tider paa denne Klint har boet en Konge, som man kaldte Klinte-Kongen, om hvilken fortælles, at en Klinte-Konge paa Møen forenede sig med Klinte Kongen paa Stevns Klint, hvilke begge ihielsloge den Søe-Røver Grap paa Rygen. Man skal kunne slutte sig til, paa hvad Tid dette er skeet, naar man finder, at en ved Navn Huno, som succederede Klinte-Kongen paa Møen, reyste siden med en Deel ungt Mandskab fra Møen til Italien, for at hielpe sine Landsmænd, men kom ey mere tilbage igien. Denne Beretning er tagen af Hofmanns Fundationer Tom. VIII. p. 518. Forfatteren holder for rimeligt, at disse hans Landsmænd har været de Longobarder. Et medfølgende Kobber-Blad forestiller nogle Petrefacta, fundne ved Stevns-Klint 1774.

Kiøbenhavn. Da Orlog-Skibet paa 64 Kanoner kaldet Indfødsd-Retten udløb af Stabelen paa Nyeholm den 11te May 1776. blev følgende Tale for samtlige Kongelige Personers høyeste Nærværelse, holden af J. Hee. 1776. 30 S. i 8vo. Denne Tale er mærkværdig fremfor andre af det Slags, saa vel i Henseende til Skibets Navn og sammes Anledning, som og i Henseende til Textens bequemme Valg: Lad først Børnene mættes: hvis Anledning Forfatteren har betragtet Landets Faders retskafne Hiertelag imod Landets Børn, og forestillet: I.) hvoraf et Landsfaderlig Hiertelag kiendes hos en Regent, II.) hvad for ønskelige Følger det haver. Det er vist ingen National Partieskhed, men den reene og aabenare Sandhed, hvad Forfatteren S. 17 har sagt til vort Fædrenelands Berømmelse: at det aldrig har haft Mangel paa

„ duelige og værdige Lemmer af sine egne, og altid har kun-
„ det roese sig af deres Duelighed i alle Stænder. Hvo har
„ nogen Tid savnet iblandt Landets Børn de viisseste i Kon-
„ gens Raad, de kiækkeste og mandigste iblandt Bølgerne og
„ i Marken, de lærdeste i Videnskaber, de erfarneste i Han-
„ delen, de vittigste i Kunster, de strøbsomste i Haandværker
„ og overalt de troeste og redeligstsindede imod Kongens Huus
„ og Fædernelandet? Denne sidste Egenskab kan altid med
„ ulige større Vished formodes af Egne, end af Fremmede.
„ Trods at noget Land i Verden skulde kunne herudi tilegne
„ sig noget Fortrin, eller nogen Roes frem for vort Lands
„ Børn!"

Hannover og Osnabrück. Historiæ antiqvissimæ Commitatus Benthemiensis Libri tres. Inqvibus subinde explicantur res vicinarum regionum, principum hominumqve illustrium. Accedit Codex Diplomatum & Documentorum, ex autographis maximam partem editorum, cum sigillis ac Scripturæ veteris Speciminibus in æs incisis. *Joanne Henrico Jungio*, JCto. Pot. M. Brit. Regi, Elect. Brun. Lun. a Consiliis Aulæ & Consistorio, Bibl. Reg. Han. Præf. Aug. Domus Guelf. Historico. 1773. 92 Ark i st. 4to. Hr. Hofraaden træder i sine berømte Formænds Fodspor, en Schmidts, en Grupens, en Eccards, en Leibnitz's, men skulde ikke have foretaget sig og leveret dette saa vel geraadne Værk, hvis ikke Grævskabet Bentheim 1753. var bleven forpantet paa 30 Aar til Churhuset Brunsvig Lüneburg. De arbeydsomme Lærde tager enhver Leylighed, som tilbyder sig dem, i Agt, og paa den Maade kommer uformodentlig mangt et nyttigt Værk for Dagen. Hr. Junge har 1766. giort en Reyse til Bentheim, for at samle Documenter og andre nyttige Materialier. I det Bentheimiske Archiv, til hvis Brug Hr. Regierings-Raad Buch har været ham behielpelig, er intet ældre Document for Haanden, end af 1240. De 21 ældre, hvormed Hr. J. har begyndt den anden Deel af sit Værk, ere mestendeels tagne af trykte Bøger, men har til deels endnu ikke været trykte, og ere blevne ham meddeelte af den berømte Hr. Moser. Uagtet Hachenberg i et trykt Skrift, Pagensiecher og Kump i utrykte Bøger, har forsøgt at bearbeyde de Bentheimiske Grævers

ers Genealogie og Grævskabets Historie, saa maa man dog ansee Hr. Hofraaden for den første rette Genealogist og Historieskriver over Grævskabet **Bentheim**, og tillige erkiende det for velgiort, at han har fremstillet for Lyset dette paa Frugter af møysommelige og lærde Undersøgninger rige Værk, hvorved den forønskte Vished og Fuldstændighed hist og her mangler, formedelst utilstrækkelig Forraad paa Documenter. Værket er afdeelt i tvende Deele, af hvilke den første af 320 Sider strækker sig til 1421., da **Bernhard I.**, den sidste Greve til Bentheim af den gamle Stamme, er død, og Grævskabet er kommen til **Eberwin**, Herre **af Gyttersvyk**, der var et Barnebarn af forbemældte sidste Greves Søster **Hedevig**. Den anden Deel af 382 Sider, som har været trykt førend den første, bestaaer af 181 Documenter, paa hvilke den foranstaaende Historie grunder sig. I Historien selv har Forfatteren undersøgt adskillige Visager, saasom Historien om Tubanterne, den **Rüxnersche Turnierbuchs** Troeværdighed o. s. v. Documentere ere ofte oplyste med historiske, geographiske og antiqvariske Anmærkninger, i Besynderlighed ere og Segler beskrevne. Til Nytte og til Zier tiene de Kobber-Tavler, som forestille Documenternes Skrift og Seglene, og den genealogiske Tabel over Grevene af Bentheim, som begynder med **Sophia af Bentheim**, Greve **Didrichs VI.** af Holland Gemahlinde. Det er Skade, at Forfatteren har ikke tilføyet noget Real-Register over sit Skrift. Papiir og Tryk ere smukke. Den geographiske Beskrivelse over Grævskabet Bentheim, som Værket begynder med, er ikke saa udførlig, som den man finder i Hr. **Büschings** Geographie, men er formodentlig øst af samme Kilde, nemlig et Haandskrift af den 1766. afdøde Pastor **Henrich Arnold Rump** til Iprenbüren i Bispedømmet Osnabrück, om hvilket Hr. Hofraaden melder i Fortalen. Men et Sted i Haandskriftet, har Hr. B. urigtig forstaaet, i det han har regnet det Amt **Emblicheim** til det Overe Grævskab, da det hører til Neder Grævskaber.

Mietau og Leipzig. **Die Sicherheit der Religion bey der Verschiedenheit der theologischen Meinungen dargestellt von Gottlieb Schlegel 1776. 10. A. 8v.** Den saa ofte igientagne Indvending imod den christelige Re-

ligion, at den er usikker og uvis, fordi der gives en saa stor Mængde af modsatte theologiske Meeninger, og derhos den saa ofte yttrede Frygt, at Religions Øvelsens Sikkerhed i det tydske Rige maatte ved denne Uenighed blive vaklende, har givet Forfatteren (uden Tvil Rector til Riga) Anledning til at opsætte dette Skrift. Første Afsnit handler von der Religion und der Theologie in ihrem gegenseitigen Verhältniß. Der gives iblandt alle Folk Meeninger, hvorved de Lærde underskille sig fra den store Hob. De Sandheder, som uden stor Møye kan findes i Bibelen og allerede kiendes med de sædvanlige Evner, udgiøre de Christnes Religion. Saadanne Væsentlige Religions-Lærdomme bestemmer Forfatteren 1) efter Religionens Øyemærke, at forestille den Sande og reenskafne Gudsdyrkelse og Midlerne til hans Naades Erlangelse og Vedligeholdelse: 2) efter det, at de kan bygges paa sattelige Grunde og tydelig erkiendes af enhvers Forstand, om det endog skeede ved en læt Følge-Slutning af den H. Skrift; fra hvilke Lærdomme Hemmelighederne selv ikke bør udelukkes. Fra Religionen underskiller sig Theologien ved en videre Omfang og ved Formen. Theologien voxer ved Skrift-Fortolkningen og Fornuften, som man ikke maae forveksle med den til enhver Tid herskende Philosophie. Andet Afsnit handler von der Verschiedenheit der theologischen Meynungen. Her blive Aarsagerne, hvoraf den Forskiellighed i Begreber, Sætser og Slutninger i Almindelighed kommer, meget vel udsatte fra hinanden, og i Henseende til Theologien bemærkes en dobbelt Forskiellighed, over Læresætningernes Sandhed, Vigtighed og Forestillingsmaade; over Sandheden efter som man bruger Skriften eller Fornuften; over Vigtigheden, som vel kan være noget relativisk; over Forestillingsmaaden, hvad endten den angaaer Sagens Forklaring selv, eller de til Sagens og Forklaringens Betegnelse fornødne Udtryk. Alt dette findes her oplyst med vel valgte Exempler, og med Anmærkninger, der ikke nøksom kan tages til Eftertanke. Her bliver og handlet om subjective og materielle Grundsætningers Indflydelse paa Meeningernes Forskiellighed, saavel som og om Nytten af denne Forskiellighed til Sandheds Kundskab, og de dog alligevel derved fornødne Klogskabs Regler. Efter disse Forudsættelser viser det tredie Afsnit

S.

S. 97. f. den aabenbarede Religions Sikkerhed endog ved denne Forskiællighed i theologiske Meeninger. Sikkerhed kalder Forfatteren her den Religionens Fasthed, der gior al Frygt unødvendig, at den i Fremtiden endten skulde kunne kiendes anderledes, eller slet omstyrtes. Denne hele Bekymring angaaer vel ikke den egentlige Religion i Objectivisk Forstand. Dens indvortes Vished og Guds Forsorg forsikkrer den vist. Men i subjectivisk Forstand? Endogsaa da skal intet være at befrygte for ovennævnte Forskiællighed i Meeninger. Thi disse træffe 1) ikke den Religion, hvormed vor Salighed er forbunden: 2) Den har fra Christendommens første Tider vedligeholdt sig i alle Dissensioner: 3) Den grunder sig paa et uforgængeligt Document, hvormed ingen saadan Fordervelse er foregaaet, der gior det utilforladeligt, og som daglig kan efterfees, nemlig paa den H. Skrift. Men man kan jo dog immer opkaste Tvil imod denne Skrifts guddommelige Oprindelse? Og kan vel Religionsformens rette Forstand og til alle Tider lægges klar for Øynene? Herover siger Forfatteren adskilligt, som giver Vink til den rette Oplosning af disse Spørsmaale, og som nok vil forstaaes af Indviede, det er Saadanne, der tilforn har indtrængt i deslige Undersøgninger, men som man dog immer maatte ønske var bleven sat i større Lys. Thi de, hvilke saadan Befrygtelse skulde betages, turde knap forstaae disse blotte Vink, og nogen mere Bestemmelse og Indskrænkning havde vel og ladet sig bringe i disse Svar. For Resten indbefatte de ganske vist nogle vise Regler, som fornemmelig betræffe den H. Skriftes Studering, den forsigtige Bekiendtgiørelse af en Forskiællighed i Meeninger, og denne Forskiællighedes Tolerantze. Til sidst forekomme nogle Anmærkninger S. 137. f. imod den Frygt, at Kirken maatte geraade i nogen udvortes Fare ved hiin Forskiællighed i theologiske Meeninger. De har for den største Deel fundet Recensentens Bifald. Saa lange meener han, det gaaer efter Lovene, har man i Almindelighed intet at befrygte af denne Forskiællighed. Men skulde det ikke gaae derester, saa bekommer ey alene den hele ængstelige Frygt en ganske anden Gestalt, og det er ikke mere den forrige Indvending, men da skulde endogsaa den allerstørste Overeenstemmelse i Meeninger ikke kunne beskytte os.

Breslau og Leipzig. Armuth und Reichthum oder Betrachtungen über die Weisheit und Gute Gottes bey ungleicher Austheilung geistlicher Glücksgüter von Christian Friderich Engelmann Pastor zu Lampersdorf 1776 70 S. 8v. Da den Tvivl imod Guds Forsyn og Verdens vise Regiering meget læt kan falde Mennesker ind, og er doa meget farlig for Sindets Roe og ganske Lykkesalighed, da den guddommelige Handlingsmaade indbefatter meget ubegribeligt, hvorudi fornemmelig den mindre Dvede og Kortsynede slet ikke kan finde sig, i sær naar i Selskaber denne Sandhed maatte blive kaldet i Tvivl, og saadanne vankende Christne endnu derved sættes i større Forlegenhed; saa maae det immer ansees for en almeennyttig Bemøyelse, naar endogsaa i mindre Afhandlinger saadanne Materier undersøges, og bekiendtgiøres til vankende Christnes Befæstelse og Beroelse. Dette har og været Forfatterens ædle Hensiat med nærværende Skrift. Hoved-Indholdet er følgende. Aarsagerne til Forskiællighed og Uligheden i Menneskenes timelige Lykkes Omstænde, ere ey at søge i udtrykkelige Love, ved hvis Tvang Menneskene maatte lade sig denne Ulighed gefalde, ey i nogen venskabelig Aftale, og endelig ogsaa heller ikke alene i den forskiællige Flid og Menneskenes større og mindre Klogskab, men alene derudi, at Gud saa vil have det. Denne Guds Villie stemmer fuldkommen overeens med hans Godhed, saasom Fordelene af den ulige Uddelelse derved langt overveye det Ufuldkomne. Herved bliver Menneskenes nøyere Forbindelse mellem hinanden til et sælskabelig Liv meget befordret. En fuldkommen Lighed hæver al Orden op, hemmer Retfærdigheds Løb iblandt Menneskene, og udsætter den almindelige Sikkerhed for den største Fare. Ved den ulige Uddeling kommer der mere moralsk godt i Verden end uden samme, i sær da Rige og Fattige boe tilsammen mellem hinanden paa Jordkloden, og det guddommelige Forsyn vedligeholder en bestandig Ligevægt imellem begge. Endelig udfordrer dette den menneskelige Forstands nødvendige bestandige Cultur, i sær Kunsters og Videnskabers til Guds Ære og Menneskenes eget Bedste. Tilsidst undersøger Hr. E. endnu tvende Spørsmaale. Hvorfor gives der flere fattige end Rige i Verden? Fattige og Rige ere relativiske Begreber, som alene bekomme deres bestemte Betydning ved den Sammenligning,

i hvil-

i hvilken man sætter dem, og desuden ere Menneskene vante til at afmaale Jordens Lykke blot efter deres Ønsker, og allerede den kan kaldes riig, som i det Timelige besidder meer, end Livets Nødvendigheder udfordre. Det andet Spørsmaal er: Har Gud forudseet, at jeg vil giøre Misbrug af Rigdom, og derfor ladet mig fødes i Armod og Nødtorft? Dette bliver derhen afgiort, at vel i enkelte besynderlige Tilfælde, over hvilke dog intet Menneske sikkert kan dømme, dette maatte være Sandt, men at det i Almindelighed taaler megen Indskrænkning. Dette falder ind i Guds vise Regierings Dybheder, hvorved Taushed og Tilbedelse er de Dødeliges vigtigste Pligt. Desuden maae vi betænke, at egentlig Rigdom slet ikke maatte være nødvendig til dette Livs Lykfalighed, da Gud ellers vist skulde give sine kiæreste Børn samme. Man tvivler ikke, at jo i det mindste en vis Art af Læsere vil finde sig fornøyede med dette Skrift. I Henseende til Skrivemaaden savner man undertiden den behørige Reenhed i det tydske Sprog og Bestemmelse i Udtrykket.

Mietau. Predigten vom Verfasser des Hephæstion oder Predigten von Joh. Aug. Stark. K. P. Hofprediger, der H. Schr. Doct. und ordentl. Prof. auf der Königsbergischen Universität. 1776. 1 Alph. 3 A. 8v. Forfatteren har, som han melder i den korte Fortale, fornemmelig vildet give sine Tilhørere, de Prædikener i Hænderne, om hvilke man har dømt, at de har fundet meest Biefald. „ Meine Absicht (siger han) ist es nie bey meinen „ Vorträgen gewesen, viele theologische Gelehrsamkeit aus„ zukramen, noch durch allerley Kunstgriffe der Redner mir „ Beyfall zu erringen. Bey diesen werden gemeiniglich Ein„ drücke auf wenig Augenblicke gemacht: bey jenem oft das „ wesentliche der Religion aus der Acht gelassen. Sehr „ vieles von der Art gehört unter die Speculation der Sy„ steme, die zur wahren Gottseligkeit wenig nütze ist und „ ihr oft schadet: und meine Absicht ist es nicht so wol viel „ wissende als viel mehr solche Christen zubilden, die das, „ was Jesus uns gelehrt empfinden und in Ausübung brin„ gen.“ Man kan anse disse Prækener, som et Udtryk af denne Forfatterens ædle Tænkemaade, og erkiender ogsaa dette

dette af de Materier, over hvilke han taler, hvilke indbefatte Sandheder af Vigtighed, som kunne have en stærk Indflydelse paa de Christnes Hierter og Vandel. Indholdet er: 1) Die Empfindungen eines Christen bey dem Anfange eines neuen Jahrs Jer. XVII. 16-17. — 2) Die Pflicht einer bedachtsamen Einrichtung unsers Lebens Syr. VII. 40. — 3) Die erste und vornehmste Plicht des Christen gegen sich selbst Phil. III. 13 14. — 4) Ueber die Vorsehung Gottes als den größten Trost des menschlichen Lebens Malach. III. 16 18. — 5) Der in seinen Rathschlüssen verborgene Gott Rom. XI. 33. — 6) Ueber den Werth und Unwerth menschlicher Handlungen. Matth. XIX. 27-28. — 7) Ueber die Wahl der Menschen zwischen Leben und Tod Phil. I. 22-23. — 8) Ueber die Treue der Christen gegen Gott als das Hauptstück der Religion. Offenb. II. 10. — 9) Die Empfindungen der Christen bey dem Hingange ihres Erlösers Ruth. I. 8. 9. 10. 16. — 10) Von der Sünde als den Verirrungen der Menschen von Gott. Luc. XV. 1-25. — 11) Von der Erwählung und Verwerfung. Rom. VIII. 28-33. — 12) Von dem unglücklichen Aufschub der Bekehrung Syr. XIIX. 22. — 23) Von dem Nutzen eines einsamen Lebens Math. VI. 6. — 14) Der Tod Jesu als ein Bild unserer Nachfolge Luc. XXIII. 24-47. — 15) Die frohen Aussichten der Christen wegen ihrer Auferstehung 1 Cor. XV. 42. — 16) Die Pflicht einer vollkomnen Anhänglichkeit an Gott Ph. LXXIII. 23-24. — 17) Von den Guten Werken. Math VI. 21. — 18) Die Nothwendigkeit der Gnugthuungen in diesem Leben Math. V. 25 26. — Prædikenerne ere for en Læser meget underholdende og maae end meget mere have været det for Tilhørerne. Til nogle kunde man vel have fundet bequemmere Texter, af hvilke Hoved-Sandheden bedre kunde have været beviist, saasom ved tredie og 9de Prædiken. Ved nogle kunde man og vel have ønsket mere Fuldstændighed og en tydeligere Udvikling af Hovedtanken, saasom ved den 8de, 14de og fornemmelig den sidste, nogen meer indtrængende Anpriisning af Sandhederne i den ofte for korte Anvendelse, og i Almindelighed noget mindre Declamation og meer Popularitet. Man har og ofte stødt an paa Trykfeil, som undertiden give en urigtig Forstand.

Bremen.

Bremen. Pharmacopæa Edinburgenſis, additamentis aucta ab *Erneſto Godofredo Baldinger*, Med Prof. Gott. 1776. 291 S. 8v. Man vil kun kortelig berøre Indholdet og Udgiverens Øiemed med hans egne Ord. Boghandleren havde allerede tilforn ladet den forrige Pharm. Edinb. oplægge for Tydſkland, og den første Deel af denne Bog indbefatter en correct Efterttryk af den nyeſte Pharm. Edinb. af Aaret 1774. Forfatterens Tilsætzer ere ligeſaa stærke som Pharm. selv og inddeelte i 3 forſkiellige Afſnitter. Det første indbefatter en Fortegnelſe paa de officinelle Lægemidler, større end et ængere Select, mindre end **Walbaum.** Et alt for strængt Select synes ligeſaa vel skadeligt som det gamle **Chaos** af Apotheker. I denne Fortegnelſe skal altsaa i det mindſte intet uvirksomt forekomme. Maaskee er vel et Middel nærmere ved Haanden, end et andet, et meer indenlandsk. Ved Officinal-Navnene staae og ved Planteriget de Linnæiske botaniske, og Anmældelsen af de af enhver enkelt Ting bedſte Præparater, undertiden og en Citation af en mærkværdig Skribent. Derpaa følger atter en Fortegnelſe paa de virksomme Præparater. Intet, som er fuldkommen unyttigt, skal her forekomme, dog underſkiller Forfatteren de virksomſte Ting ved et! de i al Fald endnu overflødige ved et? og ved Middelting staaer Intet. Egentlig kommer det Udgiveren for, som Edinburgenſerne havde udstyrtet Barnet tillige med Badet, og alt for meget at have bragt Apothekerne til Taſkeformat, ligesom Hr. **Walbaum** har alt for meget. Det andet Afſnit handler om de enkelte Ting og Præparater, ſom føyeligen kunde have været borte af en saa select Bog, ſom Pharm. Edinb. skal være. Den tredie Deel opfylder og indbefatter et Antal af udvalgte Formuler til practiſk Brug, hvilke ere meget enkelte og ukunſtlede, meget virksamme og sikkre, og af de anſeeliaſte Læger allerede hyppigen blevne brugte. Paa Flere Steder erklærer Udgiveren denne Bog ſom en Taſkebog for sine Tilhørere, og Begyndere i Lægekunſten. Thi i Almindelighed er det vel ikke fornødent at skrive Pharmacopæer for Profeſſorer, ligeſaa lidet, ſom Catechismer for Profeſſorer i Theologien. Men det kritiſke Studium i den Kunſt at skrive Recepter, er endnu ikke saa almindelig udbredet, at der jo ogsaa her endnu var meget at sige, der betraffer saavel den herskende Miſkmaſk, ſom de altfor kunſtige

Blan-

Blandings-Theorier. For Resten seer man af det Ganske, at Forfatteren forsvarer den Borhaaviske Skole, dog billiget ikke det overdrevne Kunstige i denne Skoles Blandinger, men søger kun at giøre dem meer enkelte.

Halle. Die allgemeine Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und Engeland ausgefertiget. In einem vollständigen und pragmatischen Auszuge verfasset von Ludvig Albrecht Gebhardi. Neue Historie XIV. Band. 1774. 2 Alph. 2 Ark st. 8vo. Forfatteren leverer altsaa i dette Bind den øvrige Deel af det Danske Riges Historie. Den begynder fra Kong Waldemar II. Død og gaaer indtil Kong Friderich V. Død 1766. Man havde forlangt af Forfatteren, at fortføre Historien indtil denne Tid, men han undskylder sig med Vanskeligheden ved at beskrive den, som dens Vigtighed fortiener. Men imidlertid har han ey alene i Fortalen angivet de fornemmeste Skrifter, hvoraf en Elsker af den nyeste Historie kan øse samme, men og tillige anbragt nogle af de nyeste Begivenheder, som ere opkomne af den forrige Konges Planer, for Ex. de Holsteen-Gottorpiske Landes Ombytning med Oldenborg og Delmenhorst, den endelige Belæggelse af Stridighederne med Hamburg o. a. m. Da dette Bind begynder med Aaret 1241., saa er det 13de og 14de Aarhundrede kort sammensattede, dog ikke ufuldstændige, i sær hvor der møder enkelte vigtige Forfælde. Det 15de bliver formedelst sin større Vigtighed omstændeligere behandlet, og de andre ere, endskiønt det bestemte Rum ikke tillader ret meget, dog fortalt med en ugemeen Fuldstændighed af Begivenheder. Man vil i Henseende til Planen ikke læt savne nogen mærkværdig Forfald. Meest omstændelig synes Forfatteren at have været i de Holsteenske Anliggenheder af det forrige og nærværende Aarhundrede. Vel ere nogle Begivenheder kun lidet mærkværdige, men de imellem det Kongelige og Hertugelige Huus forefaldne Handeler lade sig ikke saa vel, som mange andre vidtløftige Begivenheder, foredrage i en stor Korthed, naar man ellers vil, at Læseren skal overse Sammenhængen. Skrivemaaden passer sig til et Udtog og de sammendragne Fortællinger lade sig vel læse. Rigtigheden har Forfatteren i sær beflittet sig paa, og denne bliver mod alle Svatzeriet

siæl-

ſielden i en Hiſtorie. Nogle Smaaheder kan ikke omſtøde denne Dom, for Ex. at den tapre Grev Ernſt af Mannsfeld S. 328 kaldes en Fyrſte; at Keiſeren S. 558 ſkulde 1706. have givet de tydſke Fyrſter den Forſikkring, ingen Stands-Ophøyelſe at foretage ſig uden deres Samtykke, da det maatte hedde, at uden Rigsdags Samtykke ingen nye Churværdighed ſkulde blive oprettet. Kongeriget Sverrig ſynes Forfatteren og under Carl Guſtavs Regiering at have ſat i en alt for ſlet og fattig Tilſtand. I Fortalen ere og leverede adſkillige Tilſatzer og Forbedringer til den førſte Deel.

Berlin. Chriſtoph Herrmann von Schweders, gründliche Nachricht von gerichtlich und auſſergerichtlicher Anſchlagung der Güter, nach dem Jährlichen Abnuz, anjezt von neuem mit Anmerkungen vermehrt. Fünfte Ausgabe. 1775. 380 S. i 4to. Det er ikke alle Slags Bøger, for hvis indvortes Godhed igientagne Oplag kan tiene til Beviis, men af nærværende er vel det femte Oplag et ſikkert Beviis for dens Brugbarhed. Planen af alt hvad juridiſk og oeconomiſk der immer ved Godſernes Anſlag er at tage i Betragtning, er meget fuldſtændig udført, og ſaa øyemærksmæſſig og grundig, at denne Bog med Ret fortiener ſit Sted iblandt de Haandbøger, hvoraf ſaa vel Cameraliſten, ſom Dommeren og Commiſſarien med Tilforladelighed kan beriene ſig. Nærværende femte Oplag er atter paa nye fremſtillet for Lyſet med Forbedring til practiſk Brug af en i Landhuusholdningen erfaren Juriſt, og en nye Fortale underretter Læſeren om de Forbedringer, ſom for denne Gang ere giorte derved. De nye Tilſatzer findes ved Enden af ethvert Kapitel. Den fortiente Forfatters Levnets-Beſkrivelſe findes for ſig ſelv foran i Værket.

Berlin. Die Practik des Seidenbaues, beſtehend in drey Theilen, als 1) die Wartung der Maulbeer-Bäume; 2) die Wartung der Seidenwürmer; 3) die Zubereitung der Seide, herausgegeben und auf hohen Befehl mit verſchiedenen Anmerkungen und Zuſätzen vermehrt von Johann Friedrich Thym, Königl Preußiſchen Plantagen-Inſpector in der Mittelmark. 1774. 8 Ark i 8vo. Dette Skrift er tilforn udkommen i tvende

særskilte Stykker, og siden efter det Kongel. General-Ober-Finanz- og Domainen-Directoriums høye Befaling uddeelt til Forpagterne af Silke-Avlingen. Da nu det sidste Oplag er bleven optagen, saa har den erfarne Forfatter udgivet dette Oplag med nye Forøgelse og Forbedring. Skriftet er forfattet med en ugemeen Tydelighed, saa at enhver læt kan forstaae Meeningen. I det hele Foredrag viser sig kiendelig Præget af egen Erfaring og en særdeles roesværdig Oprigtighed. Da man ellers i deslige Skrifter pleyer at love overmaade store Fordele af et og andet Foretagende, saa finder man derimod her Alt grundig lagt for Øynene, hvad man ellers har at haabe af sit Arbeyde. Man kan ikke nokſom anprise alle Elskere af Silke-Avlingen denne Anviisning.

Leipzig. Briefe des Herrn Philipp Dormer Stanhope, Grafen von Chesterfield, an seinen Sohn Philipp Stanhope, Esqvire, ehemaligen ausserordentlichen Gesandten am Dresdener Hofe. Aus dem Englischen übersetzt. Erster Band. 1774. 348 S. 8v. Græve von Chesterfield havde en naturlig Søn, som han elskede meget høyt, og som han virkelig har tilskrevet disse Breve for dermed at arbeyde paa hans Underviisning, hans Opdragelse og fuldkomne Dannelse. Han begynder sin skriftlige Underviisning allerede fra hans Søns syvende Aar af, og dette gior, at man finder de første Breve fulde af almindelige Ting, som dagligen forefalde, hvilke dog i Henseende til deres Øyemærke vel kan gaae med, og ere foredragne paa en ganske behagelig Maade. Med hans Søns Ungdoms Aar blive Brevene fast interessante og underviisende for enhver. De har ey alene Hensigt til Hiertets Dannelse, og til et ungt Menneskes smukke og velartede udvortes Forhold, men og til Forstandens Oplysning og den Videnskabelige Underviisning. Da Græven fornemmelig vilde danne en Statsmand af sin Søn, saa finder man tilvisse meget, som ikke skikker sig til enhver Stands Underviisning, men en saadan fortræffelig Statsmands Afbildning, som Græven her leverer, har for enhver Borger og Huusfader noget nyttigt og følgeværdigt, da enhver i sin Kreds og i sin liden Stat burde være ligesaa God en Statsmand, som hiin i Riget. Man formoder alt godt om Oversættelsen saavidt man har kunnet skiønne uden at have havt Originalen ved Haanden.

No. 44.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 31te Octobr. 1776.

Kiøbenhavn. Statérnes udvortes Regiering af Andreas Schytte. Anden Deel. 1775. 438 S. ſt. 8vo, handler om de Europæiſke ſydlige Staters indbyrdes Forbindelſe, fra Begyndelſen af dette Aarhundrede indtil de nyeſte Tider. — I. Afdeeling handler om den Spanſke Succeſſions-Krig, ſamt den paafølgende Utrechtiſke Fred. Keiſeren og Kongen af Frankerige giorde begge Paaſtand paa Succeſſionen i det Spanſke Monarkie efter Carl II., ſom hverken havde Haab om Arvinger eller noget langt Liv. Intet var farligere for Ligevægten, end om det Spanſke Rige blev foreenet endten med Øſterrige eller Frankerige. De øvrige Europæiſke Magter, ſom indſaae, at en almindelig Krig derover var uundgaaelig, oprettede et tredie Partie, for at diſponere over Succeſſionen og hindre Krigen. Foruden Ludvig XIV. og Keyſer Leopold, var den Churbayerſke Prints Joſeph Ferdinand en tredie Competent, hvilken de fleſte Spanier anſaae, ſom eeneſte retmæſſige Arving. Imod den Franſke Konges Prætenſion vidſte Keyſeren at forevende hans egen Renunciation ved den Pyrenæiſke Fredſlutning. En ligeſaadan Renunciation af Maria Antonia, en Dotter af Philipp IV., Leopolds første Gemahlinde og Moder til den Churbayerſke Prints, blev agt ham i Veyen, for at giøre hans Ret til intet. Kongen af Frankerige, frygtende for en mindelig Afgiørelſe mellem

Keyſeren og den Spanſke Konge, giør Forſlag til Wilhelm III. af Engeland, om en Deeling af det Spanſke Monarkie. Wilhelm, ſtolt af at være Dommer imellem tvende Monarker og over det tredie Monarkies Skiæbne, foreholder Ludvig ſin Renunciation, Keyſeren, at den Churbayerſke Printſes Ret ſyntes ham bedre grundet, og forelægger dem en Deelings-Traktat, efter hvilken den Churbayerſke Prints ſkulde have Spanien, Indien og de Spanſke Nederlande, den Franſke Dauphin de Spanſke Eyedomme i Italien, Mayland undtagen, ſom den Øſterrigſke Prints ſkulde tage til Tak med. Men Tractaten fandt ingen Biefald. Keyſeren proteſterede derimod. Spanien ſelv forkaſtede den ganſke. Chur-Printſen af Bayern døer 4 Maaneder derefter af en Svaghed, ſom man ikke holdte for blot naturlig. Der blev da 1700. ſluttet en anden Deelings-Traktat imellem Frankerige, Engeland og Holland, hvorved blev tilſtaaet Erke-Hertugen af Øſterrige den Deel, ſom før var tillagt den Chur-Bayerſke Prints, og at den Franſke Prints ſkulde desuden have Lothringen, for Ligevægtens Skyld, hvis Hertug ſkulde til et Æquivalent derfor modtage Mayland, uden engang at være ſpurgt, om Byttet ſtod ham an. Men Kongen af Spanien tog ſig den Frihed at ſpørge, hvad der berettigede dem til at deele hans Stater? Keyſeren, ſom havde Øye paa Italien, var heller ikke fornøyet dermed. Imidlertid plager man Kongen i Spanien uden Ophør for, ved et Teſtament, at faae hans ſidſte Villie til endelig Afgiørelſe. „Det ſam„me hendte Carl II., ſom en gierrig gammel Mand, der „ligger paa ſit Yderſte, og ſelv ikke efterlader ſig Arvinger. „Slægtninger, Venner, Domeſtiker ꝛc. plage ham uophør„ligen, for at formaae ham til at giøre Teſtament til deres „Fordeel. Dronningen af Spanien, Miniſtrene, Con„feſſeurs ꝛc. beleyrede den Dødendes Seng for at udpine den „ſidſte Villie.“ Omſider fik man et Teſtament udvirket til Fordeel for den Bayerſke Prints, der var ikke meer end 4 Aar gammel. Men det blev omgiort, og et andet blev lovet til Fordeel for Øſterrige. Men førend det blev færdigt, kom der Misforſtaaelſe imellem begge Huſe, ſom reyſte ſig af det, at Keyſeren ikke vilde bequemme ſig, af hvad Aarſag man ikke veed, til at ſende Erkehertugen til Spanien med et Corps af 15000 Mand, med hvilken Betingelſe Kongen lo-

vede

vede Declarationen ſkulde ſkee til hans Fordeel. Imidlertid lagde Stænderne og Paven ſig derimellem, og endelig udvirkede, at en Franſk Prints ſkulde foredrages en Øſterrigſk Prints, og den Franſke Renunciation erklæres for ugyldig. Paven var ikke meget for, at Keyſeren ſkulde blive Herre over de Italienſke Stater. **Carl** giorde da dette ſit Teſtamente den 2den Octobr. 1700. og døde den 1ſte Novbr. Derved blev **Philipp**, Hertugen af Anjou, indſat ſom univerſal Arving til det Spanſke Monarkie, med den Betingelſe, at han ſkulde ægte en Øſterrigſk Princeſſe, for at vedligeholde Eenighed imellem begge Huſe. Kongen var i Begyndelſen tvilraadig, om han ſkulde holde ſig til Deelings-Traktaten, eller til Teſtamentet. Det ſidſte blev endelig beſluttet, og han udraaber ſin Prints offentlig for Konge af Spanien. Keyſeren, virkelig misfornøyet med Teſtamentet, glædede ſig ved den Misundelſe Frankerige derved vilde paadrage ſig, og proteſterer mod Teſtamentet. Alt tegnede ſig i Begyndelſen til det bedſte for Frankerige, alt ſmigrer for Overmagten, og Printſen erkiendes overalt for Konge af Spanien, da derimod Keyſerens-Sager ſtode kun paa meget ſvage Fødder. Men Bladet vender ſig, **Ludvig** bliver overmodig, forſømmer at holde ſine Venner i ſin Intereſſe, ja fortørner dem, ſaa de af Misfornøyelſe forlade hans Partie, og Keyſeren faaer nu alt paa ſin Side, ſom før havde intet. Det ſkeede da, ſom han ſelv havde ſpaaet ſig i Anledning af Teſtamentet: „Jeg har naaet mit Ønſke: alt gaaer vel: Frankerige har forſkaffet mig nye Venner og Allierede: Søemagterne tage viſt Partie, og hele Europa vil foreene ſig, for at hindre, at ikke Frankerige ſkal drage det hele Monarkie til ſig.“ Keyſeren begynder Krigen i Italien, hvor **Eugenius** er lykkelig. Overalt var Lykken ſaa beſtandig paa Keyſerens og hans Allieredes Side, ſaa Kongen af Frankerige nogle Gange forgiæves maatte bede om Fred, da man intet mindre forlangte, blandt andre haarde Vilkaar, end han ſelv med det Gode eller med Magt ſkulde dethroniſere ſin Sønne-Søn **Philipp** V. i Spanien. I den haardeſte Nød yntes Lykken ſelv nu ligeſom at have Medlidenhed med **Ludvig**, da den med eet forandrer ſig til hans Fordeel, deels ved det, at Førſten af Vendome, der blev ſendt til Spanien, vandt en Bataille ved **Villa Viciosa** i Decbr. 1710., hvor-

ved han ſaaledes ſatte Philipps forfaldne Sager i Stand, ſaa de Franſke og Spanſke beſtandig herefter havde Overvægten; deels ved det, at den Engelſke Feldtherre Marlborough, ſom var Ludvigs ſtørſte Fiende, faldt i Unaade. Nu blev alt nyt i Engeland til Ludvigs Fordeel, ſom fik med Eugenius alene at beſtille og blev de Keyſerlige voxen. Nu kan Kongen endelig faae de Allierede til at anhøre ſine Freds-Propoſitioner. Utrecht blev valgt til en almindelig Congreß. Alle de medintereſſerede Magter fremlægge hver for ſig deres ſærſkilte Propoſitioner og Fordringer. Man ſkrider til Traktaten, og ſom Keyſeren ikke vilde indlade ſig derudi, for ey at afſtaae ſin Prætenſion paa det Spanſke Monarkie, ſaa ſluttede hver af de øvrige Magter deres indbyrdes Traktater. Hoved-Sagen var den Spanſke Succeſſion, for hvis Skyld Krigen var begyndt. Man erkiendte Philipp V. for Konge i Spanien, med den Betingelſe, at Frankerige og Spanien aldrig maatte foreenes under eet Hoved, hvorfor man forſynede ſig med tilbørlig Renunciation fra begge Sider. Den øvrige Deel af det Spanſke Monarkie i Italien og Nederlandene faldt i Keyſerens Lod. Det er Aarſagen til det nu værende Venſkab imellem Spanien og Frankerige, og Fiendſkab mellem Spanien og det Øſterrigſke Huus, da der tilforn havde været Fiendſkab mellem hine og Venſkab mellem diſſe. Ved denne Fred blev Kongen af Preuſſen først af Kongen i Frankerige erkiendt i ſin Kongelige Værdighed, og Engeland erhvervede ſig Gibraltar og Minorka. Ved den Forkiøbs-Ret, ſom Spanierne betingede ſig, i Henſeende til den første, antegner Forfatteren dette ſom en betydelig Mangel, at man forglemte at beſtemme den Sum, hvorfor den ſkulde ſælges eller paa andre Maader afſtaaes. „Vil Engelænderne for Ex. ſælge denne Plads for 10 Millioner, den „ kan gjøre det, og tilbyde Spanierne den for 20 Millioner, „ eller for hvad Sum den vil. Naar Spanierne ikke vil „ give den forlangte Sum, kan Engeland ſælge den under „ Haanden for hvad den vil. I ſaa vigtige Sager maa „ man være forſigtig og beſtemme alt paa det nøyeſte. Summen burde have været nævnet, ſom Spanien kunde kiøbe „ den for, naar Engeland vilde afſtaae den.“ — II. Afdeeling om Freden til Raſtadt og Baden. Anledning til Krigens Fortſættelſe og denne paafølgende Freds-Traktat gav

Key-

Keyserens Misfornøyelse med den Utrechtiske Fredsslutning, da han stolede paa den Alliance, som 1701. den 7de Septbr. var sluttet imellem ham og Søemagterne, at nemlig ingen af Contrahenterne vilde slutte Fred med det Bourbonniske Huus, førend Keyseren og de Allierede havde faaet en fuldkommen Sikkerhed i Henseende til den Spanske Successsion, og at ingen skulde slutte Fred uden fælleds Samtykke. Men en med Tyrken forestaaende Krig, de Franske Feldtherrers Lykke, og de Tydske Kredsers Udeblivelse med deres Contingent, bragte Keyseren snart til at tænke paa den Fred, som Ludvig og af sine Aarsager var villig at indgaae, hvis Præliminarier bleve opsatte til Rastadt, og endelig bekræftet til Baden den 7de Septbr. 1714. —— III. Afdeeling om Barriere-Traktaten imellem Keyseren og Søemagterne. Denne Traktat er en videre Følge af de Utrechtiske og Badenske Traktater. —— IV. Afdeeling om Tripel- og Qvadrupel-Alliancen. Her handles endnu om saadanne Sager, som ikke bleve afgiorte ved den Utrechtiske og Badenske Fred. Det er kommen Recensenten for, som man ikke her saa læt og vel, som ellers, kan samle sig et tydeligt og fuldstændigt Begreb om disse Alliancer af Forfatterens Fortælling derom, hvad endten det nu kommer deraf, at en Recensent, der ikke kan give sig saa god Tid med Læsningen, som enhver anden Læser, maa undertiden skynde sig, og løbe det saa løselig over, som andre kan have bedre Tid til at pønse paa, naar der møder noget, som fordrer en standsende og meer anspændt Opmærksomhed; eller af det, at Forfatteren er her ikke saa udførlig og fuldstændig, som ellers og i det foregaaende; eller snarere af Tingenes egen politiske Forvikling og Dunkelhed. Dette sidste synes Forfatteren selv at give at forstaae med disse Ord i Begyndelsen af denne 4de Afdeeling: „De adskillige „ indtræffende Forandringer ved samme Tider, som disse „ Tractater bleve sluttede, satte de Europæiske Magter i saa„ dan Uvished om deres Interesse, at de tydeligen lagde for „ Dagen, at de havde ingen vis Plan at følge. Dette er „ Aarsagen til de adskillige og meget besynderlige Pakter, „ som de sluttede imellem sig, og som de snart forandrede, „ snart ophævede. Vil man have et Beviis paa Statskunstens og den menneskelige Indsigts Forsængelighed, har „ man kun nødig at kaste Øynene til denne Tidsalder."

Overalt seer man, at Trippel-Alliancen, som blev sluttet imellem Frankerige, Engeland og Holland, sigtede til at understøtte med Magt den Utrechtiske Fred, i paakommende Tilfælde endten formedelst adskillige uafgiorte Stridigheder, eller andre imidlertid indlobende Forandringer, i hvis Henseende man ikke troede Freden. Anledning til Qvadrupel-Alliancen gav Cardinal Alberoni i Spanien, ved det han betiente sig af den Kriegs Leylighed, som indfaldt mellem Keyseren og Tyrken, til at sætte sin Herre i Besiddelse af nogle Stater i Italien. Søemagterne, som Garanteurs for den Utrechtiske Fred, sluttede da den saa kaldte Qvadrupel-Alliance med Frankerige, som sigtede til at vedligeholde Roeligheden i Europa og stifte Fred mellem Spanien og Keyseren. Man havde indsluttet Hollænderne med i Forbundet, som derover fik Navn af Qvadrupel, og det i den Formodning, at deres Nidkiærhed for Freden i Europa ikke skulde tillade dem at holde sig neutrale. Men Alberoni vidste snildelig saaledes at dreye dem efter sin Hensigt, saa de undbroge sig fra den dem tilformodede Andeel i Alliancen, der altsaa blev kun Tripel. Hollænderne lode derpaa slaae en prægtig Medaille, paa hvis Reverse stod: Fœdus qvadruplum imperfectum, republica Batavia fortiter prudenterqve cunctante. Hoved-Hensigten af Alliancen var at bringe Keyseren og Kongen af Spanien, hver til sin Renunciation, hiin paa Spanien og hvad som dermed var bleven tilkiendt Philipp V. ved Freden til Utrecht, og denne paa Italien og Nederlandene: Sardinien, som Spanien alt havde erobret, skulde leveres tilbage. Mærkeligt er hvad Forfatteren her har sagt om Dronning Anna. „ Denne Princesse, hedder det, fandt Fornøyelse i at troe, „ at hun havde en Broder, saasnart hun ikke mere havde „ Haab om en Søn, og dette ligesaa meget af Kiærlighed for „ en Konge og Fader, som hun elskede, som til Trods for „ Wilhelm. Hun vænnedes i en Hast til at elske Prætenденten som Søster, efterat hun, efter Kongens Død, var „ bestemt til Thronen. For hans Skyld troede man, at „ hun var villig til at renuncere paa Thronen, naar hun „ kunde have overladt den til ham. Hans Portrait, og de „ Breve, de indbyrdes vexlede, underholdte denne Tilbøyelighed i hendes Hierte. Dronningen, nødt til at fordrive „ den, som hun troede at være sin Broder, viste ved idelige

„ Vel-

„ Velgierninger, at hun var tvungen til at gisre det, hun, „ overladt til sine ømme Følelser, aldrig havde giort. Vir„ keligen, hun arbeydede paa at indsætte Prætendenten, „ giorde sig et Anhang, men døde, just da hun ved Ludvig „ den Fiortendes Hielp stod færdig at udføre dette Forsæt.“ — V. Afdeeling om Congressen til Cambray og den Wienske Fred. Cardinal Alberoni vidt udtænkte Plan, gik ud paa intet mindre end ved en Conspiration i Frankerige, at skille Hertugen af Orleans ved Regieringen, for at gisre Philip V. til Regent i Kongens Mindre-Aarighed; i Engeland at stifte Ueenighed imellem Kongen og Parlamentet, ved at forestille Underhuset, hvor meget den sluttede Traktat var imod Engelands Fordeel; at trække Hollænderne ud af Forbundet, som og lykkedes ham; ved Carl XII. og Czaren i Rusland at sætte Prætendenten paa den Engelske Throne; at opvække Tyrkerne til en nye Krig. Men til alt dette manglede han Penge. Dem vidste han at forskaffe sig ved det listigste Bedragerie. Venetianerne havde Krig med Tyrken og holdt an om Hielp hos Spanien. Cardinalen lover dem til Hielp en mægtig Flode, og som det var imod Christendommens Fiende, den skulde bruges, bevilgede Paven ham lætteligt at hæve 500000 Dukater af de Geistlige og $2\frac{1}{2}$ Million af det geistlige Gods i Spanien. Hermed udrustes Floden. Den gaaer i Søen. Man beder i Kirken for et lykkeligt Udfald imod Christendommens Fiende, og imidlertid angreb den Spanske Flode, førend man vidste et Ord deraf, Sicilien og Sardinien, som frygtede sig ikke for noget Overfald. Engeland og Frankerige tager Keyserens Partie. Alberoni kom i Unaade, men slap dog med en Irretsættelse af Paven. Nu taler man kun om Fred. En Congres aabnes til Cambray i Aaret 1724. Men man giorde saa mange Vanskeligheder og trak dem saa vidt ud, saa man ikke kom til Ende dermed, og imidlertid havde Spanien og Keyseren hemmelig til Wien sluttet en Traktat den 30te April 1725., hvorved de bilagde deres egne Stridigheder. Frankerig og Engeland, skiøndt Mediateurer, vidste slet intet deraf, og bleve misfornøyede. I den Tractat garanterer Spanien den pragmatiske Sanction og renuncerer paa alle de Lande, som Keyseren ved foregaaende Traktater var bleven Herre af, og hermed blev giort Ende paa den Spanske Successions Strid.

— VI. Afdeeling om den Hanoverske Alliance. De andre Magter i Europa mistænkte det imellem Spanien og Østerrige sluttede Forlig. Engeland og Frankerige vare som Mediateurer fortørnede. Frankerig, ueenig med Spanien, ventede sig intet Godt. Engeland frygtede for Gibraltar og Minorca. Hollænderne fandt sig fornærmede ved det nys oprettede Ostindiske Compagnie til Ostende, der var garanteret i den Wienske Tractat mod alle, som samme ville forhindre i sin Handel. Man sluttede derfor en Alliance til Hannover imod Østerrig og Spanien. Engeland lader tre anseelige Floder gaae i Søen, og det saae ud til en Krig, der kunde have bleven farlig, hvis ikke Keyseren i Tide havde besindet sig. Han foreslog en Congres. — VII. Afdeeling om Congressen til Soissons og Traktaten til Seville. Her blev fornemmelig handlet om Compagniet til Ostende, den Spanske Infants Successsion i det Florentinske, og den Pragmatiske Sanction, som Keyseren gierne vilde have garanteret af de andre Magter. Cardinal Fleury, der vilde forhindre Garantien trak Spanien ud af Keyserens Alliance, ved at forestille det Keyserlige Huses Utroeskab i Henseende til Infantens Successsion i Florentz, som Keyseren dog selv havde bevilget, hvormed og Spanien selv fandt sig misfornøyet. Congressen faldt altsaa bort af sig selv. Spanien sluttede en particulair Fred med Engeland uden Keyserens Vidende, og endelig blev til Seville sluttet en Tractact imellem Engeland, Spanien og Frankerige, i Følge hvilken de skulde staae hinanden bie, see Infantens Successsion befordret og det Ostindiske Compagnie til Ostende ophævet, for hvis Skyld i sær Hollænderne tiltraadde Alliancen med. Men Alliancen satte ikke Keyseren i den forventede Frygt. Han sender Tropper til Italien mod de Spanske. Men, omhyggelig i sær for at see sin pragmatiske Sanction garanteret, slutter han strax Fred med Engeland, Spanien og Holland, ophæver Compagniet til Ostende, bevilger Successionen i Florentz, og opofrer alt dette for Garantien af den pragmatiske Sanction. Frankerige var uvidende om denne Traktat. — VIII. Afdeeling om Revolutionen i Italien og den paafølgende Fred. Den begyndte Forstaaelse imellem Spanien og Østerrige varede ikke længe. Paa Keyserens Side var den aldrig alvorlig meent. Frankerige og Spanien foreene sig om

at

at udbrede og forøge deres Magt paa Østerrigs Bekostning. Frankerige havde Øye paa Lothringen, og Spanien paa de Keyserlige Lande i Italien. Man ventede kun paa bequem Leylighed for at bryde løs med Keyseren. Denne gav **Stanislaus**, Konge i Pohlen. **Ludvig** XV. maatte beskytte ham som sin Svigerfader paa den Pohlske Throne. Keyseren havde paataget sig at understøtte Churførst **August** den Tredies Valg. Det var **Ludvig** dog ey saa meget om sin Svigerfaders Sag at giøre, som at faae Leylighed til Krig med Keyseren. Cardinal **Fleury** fik lykkeligen de andre Magter til at troe, at Kongen af Frankerige havde intet andet Øyemeed, end at forhielpe **Stanislaus** til den Pohlske Throne, hvorfor ingen tænkte paa at tage Keyserens Partie, og ingen vovede det, da Spanien og Frankerige havde borttaget de Keyserlige Lande i Italien. Keyseren havde ingen Allierede uden Rusland, som laae for langt af Veyen. Omsider begyndte de andre Magter at fortryde, at de ikke havde taget Partie, da det nu var for sildig. Alt hvad de kunde giøre, var at tilbyde deres Mediation. Østerrig ønskede Fred og Cardinal **Fleury** i Frankerige ligesaa af sine private Aarsager. Freden blev sluttet den 18de Novbr. 1738. **Stanislaus** maatte renuncere paa den Pohlske Throne, og fik Lothringen, som efter hans Død skulde tilfalde Kongen af Frankerige. Førsten af Lothringen fik igien Toscana til Vederlag. Printsen af Spanien **Don Carlos** fik Neapolis og Sicilien. Keyseren blev restitueret i de øvrige ham fratagne Italienske Lande. Kongen af Frankerige garanterer den pragmatiske Sanction. Denne Fred varede til Keyserens Død 1740. Man anfaae det for et Mesterstykke af Cardinal **Fleury**, at han skaffede Lothringen til Frankerige, og beundrede den Kunst, med hvilken han vidste at skiule Frankeriges Hensigt for Søemagterne, og bragte dem omsider til at give deres Samtykke til den Acquisition, som **Ludvig** den 13de og 14de saa ofte forgiæves havde tragtet efter. —— IX. Afdeeling om det **Østerrigske Huses Krige med Tyrkerne**, i denne Periode, af hvilke den første blev sluttet ved Freden til **Passarovitz**, og den anden ved Freden til **Belgrad**. —— X. Afdeeling handler udførlig om den **Østerrigske Successiøn**. Her finder man den udførlige Historie om den **Pragmatiske Sanction**, en Grundlov, som Keyseren vilde have indført og garanteret

ved fremmede Magter. Den ſkulde til Fordeel for Erkehertuginden, i Mangel af mandlige Arvinger, ſtadfæſte Arvefølgen paa Qvindelinien, imod adſkillige andre Prætendenteres formeente Ret og foregaaende Diſpoſitioner over Arvefølgen i Mandlien? Keyſerens Forhold og formeente Ret i denne Sag finder man vel oplyſt og forklaret. Ved ſin alt for ſtore Omhyggelighed for at faa denne ſin Grundlov garanteret af all Magter, giorde han ſin Ret miſtænkt. „Keyſeren (ſiger Forf.) i Stedet for at ſætte hele Europa i Bevægelſe med ſin Garantie, hvorved han fordervede ſin Sag, havde handlet viſeligen, om han havde holdt ſig til ſine naturlige Venner. Han iagttog ikke den gamle Regel: **naar man ikke har en god Sag, ſkal man ikke røre ved den.** Da Keyſeren ikke bekymrede ſig om andet, end Garantier for Succeſſionen, og derpaa alene arbeydede af alle Kræfter, bragtes adſkillige Magter i Tvil om hans Ret, hvorfor en ſtor Deel giorde Prætenſioner paa hans Stater efter hans Død, ſom mueligen havde haft i Sinde at tie ſtille dermed.“ Statsmændene nægte ſaa vel Diſpoſitionens ſom Garantiens Gyldighed efter den ſtrænge Ret og Billighed. Ikke deſtomindre, Keyſeren **Carl VI.** døer 1740. Stor-Herruginden, har det Mod ſtrax at ſætte Grundloven i Værk, tiltræder Arven, giør ſin Gemahl Storherrugen til Medregent, og overdrog ham Churſtammen af Böhmen, ſom hun ikke ſelv havde. Ingen gratulerer. Man proteſterer. Kongen af Preuſſen mælder ſig først med ſin Prætention paa adſkillige Lande og falder ind i Schleſien. Egentlig vilde han ikke, ſom han foregav, ſætte ſig mod den pragmatiſke Sanction, men ſom han mærkede, at adſkillige Prætendentere væbnede ſig for at bemægte ſig hver ſin Deel af de Øſterrigſke Stater, maatte han forekomme dem, og til ſin Sikkerhed ſætte ſig i Beſiddelſe af det, han troede der tilkom ham. Engeland og Rusland lægge ſig forgiæves der imellem. Schleſien blev erobret. Den anden Proteſtant var Churførſten af Bayern. Han paaſtod en ældre Ret, ſom ikke kunde hæves ved en nyere Diſpoſition. Churførſten havde nogle andre ſine Prætentioner, ſom han ikke vilde frafalde, alligevel han ikke vilde frafalde ſin forhen afgivne Renunciation og Garantie for den Pragmatiſke Sanction. Frankerige giør eet med Churfør-

ſten.

ſten. Kongen af Spanien mælder ſig med ſine Prætentioner, og fatter det Forſæt at bemægte ſig Parma og Piacenza for at etablere en af ſine Prinzer i Italien. Churfyrſten af Sachſen frafalder den Pragmatiſke Sanction under Forevending, at den desuden ikke kunde ſtaae ved Magt, og at han altſaa maatte forſvare ſin Ret mod andre Prætendentere. Han foreener ſine Tropper i Böhmen med de Franſke og Bayerſke. Efter nogle Vanſkeligheder, politiſke Omſvøb og Opſættelser bliver endelig Churfyrſten af Bayern i ſær efter Frankeriges mægtige Foreſtilling valgt til Keyſer den 24 Jan. 1742. Men Lykken vender ſig ſtrax i Begyndelſen af ſamme Aar. Den valgte Keyſer kommer i Knibe og bliver hiælpeløs. Dronningen af Ungern, underſtøttet ved Ungarn, Engeland, Sardinien, og omſider Rusland, vinder i Italien. Det foreenede Modpartie fatter en indbyrdes Mistanke, ſom kom Hende til Fordeel. Kongen af Preuſſen faaer Afſtaaelſe paa Schleſien og gior Fred. Krigen fortſættes og bryder ud mellem Engeland og Frankerige, den Krig, hvori Prætendenten ſpiller den bekiendte betydelige Rolle i Skotland. Krigen bliver endnu meer almindelig ved Unionen til Frankfurt, ſom Frankerige fik tilveyebragt mod Dronningen af Ungern, og ſom Kongen af Preuſſen atter blev trokken ind udi. Imidlertid døer Keyſeren af Bayern den 20 Jan. 1745. Efter hans Død ſluttes Forlig, mellem Dronningen af Ungarn og den unge Churfyrſte. Denne renuncerer paa Keyſerværdigheden og reſtitueres i ſine Lande. Dronningen giver intet efter af ſin Paaſtand. Franz blev udvalgt til Keyſer den 13 Sept. 1745. Hermed var den vigtigſte Strid afgiort. Kongen af Preuſſen erkiender Valget og ſlutter Fred. Krigens Skueplads forandrer ſig og forflyttes til Italien, Engeland og Amerika, til den aachenſke Fred. — XI Afdeeling handler om den ſidſte mellem Engeland og Frankerige bekiendte Krig og deres indbyrdes Allierede fra 1756 til 1763. Hiſtorien om denne Krig er os alle i friſk Minde.

Leipzig. Verſuch über das Genie von Alexander Gerard D. und Prof. der Theologie in Aberdeen, aus dem Engliſchen überſetzt von Chriſtian Garde 1776. 1 Alph. 4½ A. l. 8v. Det opvækker allerede en gunſtig For-

dom

dom for dette Skrift, at det kommer fra selvsamme Forfatter, hvis Versuch über den Geschmack, hvoraf dette Skrift er en Følge, er af alle Kiendere i Tydskland bleven optaget med stort Bifald; og denne Fordom forvandler sig til Overbeviisning, naar man selv studerer denne Bog, der er skreven med et saa forskende og Geniets hele Gebeet overskuende Blink, med saa megen Tydelighed, Præcision og Orden, giennemflettet med saa mange træffende Bemærkninger og vel valgte Exempler af Geniets bedste Producter, at det uden Modsigelse forsvarer Rangen iblandt alle dem, som har indladt sig over denne Materie. —— Den første Deel S. 5. f. handler om Geniets Natur. Første Afsnit om Geniets egentlige Forretninger og Kiendemærker. Genie er egentlig den Evne at opfinde, at giøre nye Opdagelser i Videnskaberne, eller at frembringe Original-Værker i Kunsterne. Den første Paastand derpaa have de Opfindere, som have hverken Exempel eller Mønster for sig i Sagen, den anden de, som udarbeyde deres Forgiængeres Opdagelser eller forfølge deres Vink S. 22. og dog vise de sidste ofte langt meer Opfindelseskraft end de Første. En særdeles rigtig og vel udført Bemærkning! Andet Afsnit. Til hvad for en Siælekraft Geniet egentlig henhører. Det er ikke Følelsen, ikke Hukommelsen, men Indbildningskraften, der er Moder til Geniet. Men den alene giør dog ikke Geniet ud, den skaffer kun Materialierne her frem, og det er Dømmekraften, der forarbeyder dem og berigtiger deres Forbindelse. Tredie Afsnit. Hvorledes Geniet har sin Oprindelse af Indbildningskraften. Det er Indbildningskraften, der forbinder de Ideer, der ligge adspredte i Siælen, ved nye Forhold efter almindelige Regler, som vi ikke kiende; og Geniet forlanger en fornemmelig Styrke af den Kraft i Siælen, som bringe Ideerne tilsammen i Foreening. Derfore maae Imaginationen: 1) være af stor Omfang, for med Lethed at frembringe de til en Plan fornødne Begreber. S. 56. f. 2) regelmæssig, for at sætte Ideerne i Forbindelse med Værkets hele Absigt, og afskiære det uskikkede S. 62. f. 3) Virksom og munter for let at bringes i Bevægelse, og at kunne holde længe ved i sin Virkning. S. 75. f. Saavidt Geniet ogsaa ordner og tilsammensætter, hænger det af Dømmekraften S. 79. f. Ved Leylighed S. 70. f. en meget ydmygende

de Erindring over den ſlemme Mode, at henkaſte blot tilfældige Tanker uden Orden, og derudi endogſaa at ſøge noget Skiønt, og S. 85. en Beſvarelſe paa det Spørsmaal, hvorvidt Beaandelſe er uadſkillelig fra Geniet. Fierde Afſnit om Dømmekraftens Indflydelſe paa Geniet, hvilken maae beſtemme Begrebernes Valg og Maal, hielpe Indbildningskraften paa Spor, og hytte den for Udſvævelſer. S. 92. f. Hvoraf det kommer, at der i alle ſkiønne Kunſter, har været Mønſtre førend Regler? Ligeſaa i det femte Afſnit om andre Kiendekræfters, ſaaſom Sandſens og Hukommelſens, Indflydelſe paa Geniet. —— I den anden Deel undersøges de almindelige Aarſager til Geniets Forſkiællighed er S. 126. f. Meeſt vidtløftig i 8 Afſnitter, hvorvidt dette hænger af Imaginationen. Da denne til en nærværende Idee nødvendig tilføyer andre Ideer, hvilken ved den første foranledigede Tilføyelſe af andre Ideer bliver kaldet Aſſociation, ved hvilken Forbindelſe af Ideer Imaginationen følger viſſe Love; ſaa undersøger Forfatteren i første Afſnit de Egenſkaber ved Begreberne, der bringe dem i et Forhold med andre Ideer, og betragter først Egenſkaberne ved Begrebernes Forhold ſelv, der giør dem bequemme til at forene ſig med hinanden hvilke han indeeler i enkelte og ſammenſatte. Hine ere Ligheden S. 129. f. Modſættelſen S. 131. f. og Tingenes Nærhed i Henſeende til Sted og Tid. S. 137. f. Men den ſammenſatte Art ſom har ſin Oprindelſe af flere enkelte Forholds Foreening, indbefatter flere enkelte Tings Coexiſtentz i et Subject, det Forhold fra Aarſag til Virkning (ſom er meeſt geſkæftig i Geniets Værker) og Ordenen ſaa vel i en Tings Deele, ſom i forſkiællige Ting. Herudi handle vi overalt inſtinctmæſſig, omendſkiønndt den tydelig bemærkede Lighed eller Forbindelſe mellem flere Ting kan for det Tilkommende blive en Grund til ved een Ting at erindre og en anden, hvorfore vi ved Øvelſe i Eftertanke kunne forberede Ideernes Aſſociation. For det andet undersøger han de uden for Ideerne ſelv liggende Aarſager og Omſtænde, ſom have en Indflydelſe paa deres lættere eller geſvintere Forbindelſe. Dette giver ham Anledning til i trende fortræffelige meget practiſke Afſnitter at handle om Vanens og Lidenſkabens Indflydelſe paa Ideernes Aſſociation. Det fierde Afſnit indbefatter Betragtninger over Aarſagerne til og Lovene for Ideernes

nes Forbindelse, hvad endten den Foreſtilling, ſom bringer os paa en anden, maatte være en ſandſelig Fornemmelſe eller en blot Idee af dens Gienſtand. Det femte handler om flere Aarſagers Foreening ved Ideernes Forbindelſe. Det er de i det første Afſnit angivne, hvis Forſkiællighed i Henſeende til Art og Grad angives i det ſiette, ligeſom i det 7de viſes, hvoraf det kommer, at den eene Art af Ideers Forhold hos et Menneſke har Overvægt frem for den anden? og i det 8de, hvoraf det kommer, at det ſelvſamme Menneſke til forſkiællige Tider er oplagt til ganſke forſkiællige Arbeyder og Opfindelſer? eller om Imaginationens Foranderlighed og Bøyelighed. I det 9de og 10de bliver handlet om Hukommelſens og Dømmekraftens Forſkiællighed og dens Indflydelſe paa Geniet. —— Efter diſſe Underſøgninger, hvorved Geniets Forſkiælligheder a priori vare blevne beſtemte, blive i den tredie Deel Geniets Modificationer a poſteriori betragtede eller Geniets forſkiællige Arter underſøgte efter de forſkiællige Kunſter og Videnſkaber, ſom det igiver ſig af med. Første Afſnit om det videnſkabelige Genie og Kunſtgeniet. Andet til fierde Afſnit om det forſkiællige beſynderlige Anlæg af Indbildningskraften, Hukommelſe og Dømmekraften ved begge Arter af Geniet. Et Anhang dertil er ligeſom det femte Afſnit, der egentlig beſtemmer, om og hvorvidt det er Sandt, at videnſkabelige Værker, ere egentligen Værker af Forſtanden og Kunſtværkerne derimod Værker af Indbildningskraften. I det 6te og 7de bliver endnu viſt, hvorledes Smag og Duelighed til Udførelſen er et nødvendigt Stykke af Kunſtgeniet, og i det 8de, hvorledes flere Arter af Geniet kunne være foreenede. —— Det ſkeer ugierne, at man blot anfører Overſkrifterne af ethvert Afſnit. Men Mængden af de fortræffeligſte, almeennyttigſte, høyſtvigtige Jagttagelſer og Anmærkninger er ſaa ſtor, at det ikke var mueligt i en kort Recenſion, at ſige noget udførligt om en Bog, ſom Ingen, der er oplagt til Eftertanke over den menneſkelige Siæl, vil læſe uden den ſtørſte Fornøyelſe, og Ingen lægge af Hænderne uden mærkelig Forøgelſe, Tilvært og Opklaring af ſine allerede forhvervede Indſigter.

Breſlau og Leipzig. Gemeinnützige Praxis auf dem Felde und Papier ohne Winkelmeſſer-Inſtrumente alle Winkel zu meſſen und überzutragen, nebſt mehrer-

mehrerley leichten Arten militairiſchen Augenmaaſſe und einem neuen Plan von dem Schlachtfelde bey Liegnitz 1760 und der Erklärung der Signaturen. Mit 11 Kupfertafeln, für Ritterakademien, Officiers, Ingenieurs, und andre Kunſtliebende, von Frantz Chriſtopher Jetze, der Mathem. und Phyſ. Prof. an der Königl. Ritterakademie zu Liegnitz 1776. 12½ A. 8v. Titelen paa Skriftet anmælder allerede dets Hoved-Indhold. Det beſtaaer af følgende Kapitler: I) Von der Erfindung des Täfleins zur Winkelmeſſung. II) Von dem Gebrauch und Nutzen beyderley Tabellen bey der Meſſung und Verzeichnung der Winkel auf dem Papier: III) Von der Meſſung und Abſteckung der Winkel auf dem Felde durch Hülfe des Winkelmeſſertäfleins: IV) Von Zeichnung der Figuren auf dem Papier vermittelſt der Winkelmeſſertabelle: V) Von der Meſſung und Abſteckung der Figuren auf dem Felde vermittelſt der Winkelmeſſertabelle: VI) Von Meſſung unzugänglicher Diſtanzen ohne Gebrauch der Winkelmeſſer und andrer Inſtrumente, blos vermittelſt der Tabelle. I Oplosningen af den anden her forekommende Opgave gaaer Forfatteren frem paa en ham egen Maade, hvortil udfordres en besynderlig Øvelse: VII) Von dem Kunſtſtück der Anwendung der Winkelmeſſertabelle auf die Bathometrie, oder Höhen und Tiefenmeſſung: VIII) Von einigen andern Arten, ohne Winkelmeſſer-Inſtrumente eine Gegend aufzunehmen. — Iblandt ander gives her en Anviisning, hvorledes man ved viſſe Levligheder kan betiene ſig af Øynemaalet, for at optage en Plan og udmaale Længder ved Skridt. Meget er vel i dette Skrift falden noget vidtløftig ud, formodentlig fordi det er forfærdiget for Begynderne. For Reſten forefinder man i ſamme hiſt og her nogle gode Erindringer og Forſlage, ſom kunde komme Markmaalere til Nytte.

Leipzig. Achillis Tatii Ερωτικων ſ. de Clitophontis & Leucippes Amoribus Libros VIII. varietate lectionis notisqve Cl. Salmaſii, J. B. Carpzovii, T. B. Bergeri ac ſuis illuſtratos edidit B. G. L. *Boden*, Prof. Witth. 2 Alph. 2 A. ſt. 8v. Man har hidindtil ikkun havt tvende Udgaver af denne Skribent, den Commeliniſke og den meget for-

forbedrede Salmasiske. Disse vare nu meget sieldene. Hr. B. har derfor efter forskiellige gode Haandskrifter erstattet og forbedret den forderved og i forskiellige Haandskrifter meget forskiellige Text, men sat sine Forbedringer tillige med de paa Titelen anførte Lærdes Anmærkninger neden under Texten. De Salmasiske og Carpzoviske Anmærkninger ere tilforn bekiendte. De Bergeriske ere vel kun korte, og meest en Art af Scholier, men beskæfte sig meest med dunkle Steders Forstand og oplyse de forekommende Ord og Ting af lige Steder. Hr. Udgiverens egne Anmærkninger ere de hyppigste og længste, uden nogen ufornøden Vidtløftighed i samme forbemældte Hensigt, flittig at oplyse Ord og Oldsager og at rette Texten. Saa gierne man ønskte, at denne Flid var bleven anvendt paa en anden gammel Skribent, der mere kunde have tient til den gode Smags og gode Sæders Befordring, end denne og de fleste andre Erotiske, saa meget maae man dog rose dette, at man finder slet ingen af de slibrige Anmærkninger, og Hr. Udgiveren har vidst at træffe det rette Middel imellem en alt for stor Armod og Rigdom af Anmærkninger. Den korte Efterretning, som Hr. B. S. XII. f. i Fortalen har givet om sin Skribent, vil være alle dem angenem, som ikke besidde hans for nogle Aar udgivne og samme betræffende Disputation.

Leipzig. Leben und Abentheuer des berüchtigten Rebellen Jemetian Pugatschew, welcher sich in dem südlichen Rusland für Peter III. ausgab. Nach dem Russischen Original des Herrn F. S. G. W. D. B. in das Französische, und aus diesem in das Deutsche übersetzt. 1776. 1 Al. 3 A. 8v. En Vignette forestiller Rebellerens Brystbillede. Det hedder altid om saadanne Skrifter: sit fides penes Auctorem. Rimeligen nok er alt fortalt, naar man kun har noget Begreb om de Egne, hvor Pugatschew har spilt sin Rolle, førend han blev en Rebeller, og kiender Cosakkernes Genie. Men om alt, hvad der bliver sagt om ham, virkelig er skeet, det er en anden Sag. I det mindste har Forfatteren aabenbar digtet de Taler, han skulde have holdt, hans Betragtninger og mange andre Bie-Omstændigheder. Om han til Warschau og siden til Wien har givet sig ud for en Grøve af Zanardi lod sig løt udforske. Fortællingen om hvad Pugatschew, som Rebeller, skal have giort, stemmer overeens med Efterretningerne i de offentlige Tidender. Oversætteisen er flydende og

No. 45.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 7de Novbr. 1776.

Kiøbenhavn. Qvintilians Anweiſung zur Beredſamkeit. Zehntes Buch. 1776. 92 S. ſt. 8vo. Denne tydſke Overſættelſe af Qvintilians Tiende Bog har Hr. Juſtice-Raad og Prof. Schlegel befordret til Trykken. Den ſkal, efter hans Beretning i en kort Fortale, være udarbeydet af en danſk Lærd, ſom han ikke nævner, for nogle Aar ſiden. Recenſenten har først betragtet den i det Stykke, ſom han i de tre Danſke Overſættelſer har giennemgaaet med ſine kritiſke Anmærkninger, og har for det første fundet det værdt at ſammenligne den derudi med dem. Reſultaterne af denne ſin første Sammenligning vil han her kortelig anføre. — Ita non ſatis ad vim dicendi valent: So ſind ſie doch nicht hinreichend einen Redner zu bilden. Med det Udtryk, einen Redner zu bilden, finder Rec. ſin Anmærkning over vis dicendi bekræftet. — Firma qvædam facilitas, eine gewiſſe Fertigkeit, ligeſom Hr. Schouboe. — Solida, männlich, atter ſom S. — Labor fluit: iſt die ganze Bemühung unſicher. — Niſi tanqvam in procinctu, paratam qvidem ad omnes caſus, habuerit eloqventiam: wo wir nicht die Beredſamkeit auf alle Fälle in unſrer Gewalt haben. Styrken af qvidem er heller ikke hermed udtrykt, ligeſom hos B. — Velut clauſis theſauris incubabit: So wird der Schatz, den wir bewahren, gleichſam ein verſchloßner ſeyn. Her er

Metaphoren tabt ligesom foran i Labor fluit, og in procinctu. Vil man være sin Autor troe, maa man ikke være ligegyldig mod hans Billeder. —— Non autem, ut qvidqve: aber nicht alles, was ꝛc., er og for meget i Almindelighed sagt, som af B. —— Ita procedente jam opere, minima incipiunt esse, qvæ prima sunt: So scheinen bey dem Fortgange die zurückgelegten Stufen immer unbeträchtlicher zu seyn. Hverken kan prima betegne alle zurückg. Stufen, ey heller minima immer unbeträchtlicher. Da maatte Qv. have skrevet: Minora incipiunt esse, qvæ priora sunt: Men det var vist en anden Tanke: prima kan blive minima: som at kiende Bogstaver, stave, lægge sammen: men ey alt, hvad deri kan kaldes prius, bliver altid ubetydeligere, end det der er posterius, saasom at læse og at skrive. —— Verum nos non, qvo modo sit instituendus orator, hoc loco dicimus: Wie man den Redner anführen muß. Han siger jo dog siden, at han vil vise ham, hvorledes han skal anvende det han har lært, og er ikke det at anføre ham? Men instituendus betegner just Underviisning i Veltalenhedens Theorie og første Grunde. —— Sed ut Athletam &c.: Dette vanskelige Sted er i alt her oversat, som af B. og G. Rec. bekiender ellers, at han i Henseende til sciet i dette Stykke vakler meget, og troer endnu, at Qv. endelig maa have skreven scierit: saa han maatte saaledes forstaaes: den der har lært, hvad han forud bør vide om Tingenes Opfindelse og deres Ordning: og da blev det den foregaaende Theorie derom, han har meent, der altsaa vel kan henhøre til den Forberedelses-Kundskab, som Qv. forudsætter. —— Qvod cum est puerile & cujusdam infelicis operæ, tum etiam utile parum: Aber diese Beschäftigung ist theils kindisch, und mit einer undankbaren Mühe verbunden; theils auch von wenigen Nutzen. Et utaknemligt Arbeyde kan det være, der endten slet ikke, eller ikke tilstrækkelig lønner Arbeydernes Umage. Saadant var da ethvert lidet nyttigt Arbeyde. Qv. kunde da synes til Overflod at have sagt med infelicis opera det samme som med parum utile. Vist nok var det og et utaknemmeligt Arbeyde, der oven i Kiøbet plagede Arbeyderen. Dette har han just sagt med infelicis operæ, og altsaa er dette et mere bestemt Udtryk, end dette meer al-

almindelige utaknemligt Arbeyde, der og kunde giælde om det, der blot var inutile eller parum utile. For Resten er en utaknemlig Møye i sig selv et fortræffeligt Udtryk. — Nobis autem copia cum judicio paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus: Wir müssen uns einem Vorrath mit Verstand und Geschmack zu erwerben suchen, wenn wir Redner und nicht Schwätzer werden wollen. Meget vel oversat. Markskrigeren har denne Oversætter ikke tænkt paa. — Parum verecunda nicht anständig genug: For lidet for verecunda. — Sed nobis nostrum opus interim tueri satis est: Aber wir bekümmern uns itzt nur um die Sprache, welche die gerichtliche Beredsamkeit erfordert. I samme Meening, som G. og S. Det værste er, at Quintilians interim (interdum) maatte da staae her ganske forgiæves. Thi itzt nur (jam) kan det vel aldria betyde, og imidlertid vilde i Dansken passe sig ligesaa slet til denne Meening. — Formas etiam mensurasque: ihren Gebrauch und ihren Rang. Denne Oversættelse siger intet og skal næppe kunne bringes til nogen sund Forstand. — Qvæ Doctor præcipit, Orator ostendit: weil der Redner dasjenige zeigt, wovon der Lehrer Regeln giebt. — Excitat, qvi dicit, Spiritu ipso: Der Redner, wenn er anftrit, erwecket durch den Ton selbst. Vist nok hører Tonen med til Spiritus, men en vis Tone kan mangle Liv og Aand. — Excipimusqve nova illa, velut nascentia, cum favore ac sollicitudine: Und wir nehmen das Neue, das gleichsam vor unsern Augen itzt entsteht, mit Aufmerksamkeit und Wohlgefallen an. Ganske vist er denne egentlige Forklaring over Qv. korte og nætte Metaphora meget god. Kun sollicitudo er her meer end blot Opmærksomhed. Det næstfølgende, at vi, nemlig tage Deel i Talerens Skiæbne, kan sige os, at ingen af alle fire Oversættere har givet det bedre, end Hr. B ved Omhed. — Præter hæc vox & actio decora, commoda, ut qvisqve locus postulabit, pronuntiandi vel potentissima in dicendo ratio, & ut semel dicam, pariter omnia docent: Ueberdieß hilft eine gute Stimme und eine anständige Bewegung, wie sie sich für jeden Ort am besten schickt; ferner die Aussprache, die bey der öffent-

lichen Rede eine unglauliche Gewalt hat; kurz, alles hilft dem Redner überzeugen und einnehmen. Ved Begyndelſen af denne Overſættelſe gielder her ſamme Anmærkning, ſom ved den Hr. S. har givet af ſamme Sted. Men det ſidſte Udtryk, omnia docent, alles hilft dem Redner überzeugen und einnehmen, giver Quintilians Meening en ganſke forkeert Vending. Her handles ikke om, hvad Hielp Taleren kan have af alt dette til at indtage og overbeviſe, men om den Hielp en Tilhører kan have af det mundtlige Foredrag fremfor af den blotte Læsning, for at vide, hvorledes han ſelv ſom Taler bør bære ſig ad. Stemme, Geberder og Udtale, og den vel paſſende Overeenſtemmelſe derudi lærer han ikke af Læsningen, men af Høreliſen alene. Alia legentes, alia audientes magis adjuvant ſiger Qv., men ikke dicentes. — Lectio libera eſt, nec actionis impetu transcurrit: Beym Leſen aber ſind wir freyer, und werden nicht durch die Geſchwindigkeit der Rede übereilt und fortgeriſſen. Vel overſat. — Nam & labuntur aliqvando & oneri cedunt: denn auch ſie werden bisweilen mat, die Laſt drückt ſie nieder. Hvorledes? labuntur blive mat? Oneri cedunt gives vel aldrig bedre end ved det Danſke Udtryk, de give ſig tabt for Arbeydet, ſom paa viſſe Steder bliver dem for tungt. Det ſkeer og til viſſe Tider, at en Skribent finder ſig ſit Arbeyde ſaa lidet voxen, at han maa lægge det hen til en anden Gang, eller og det kiendelig ſees, at han paa viſſe matte Steder har ligeſom maattet give ſig tabt for Arbeydets ham til den Tid overlegne Byrde. — Attrita qvotidiano actu forenſi ingenia: Seelen, die durch tägliche Arbeit vor Gerichte erſchöpft ſind. — Meminerimus tamen - ad victoriam niti: Den hele lange Periode hænger tilſammen af det eene første Ord meminerimus. Vil man overſætte det til Brug for Skole-Diſcipler, bør man uden Tvil i ſaadanne vidtløftige og tildeels vanſkelige Steders Overſættelſe have deres Capacitet og Beſtemmelſe for Øyne. Det er ikke nok, de ſkulle tænke det ſamme ſom Quintilian. Dette kunne de lære, uden at ſee eller høre et latinſk Ord derved, og blot ved en ellers rigtig Overſættelſe af hans Tanker eller andet mundtlig Foredrag deraf. Men de ſkulle lære hans Tanker juſt i det latinſke Sprog, og i den Orden og Forbindelſe, de der har.

En-

Enhver Overſættelſe, der brækker denne Ordens Kiæde, der adſkiller, deeler og omflytter Sætningerne anderledes, vil kun bryde dem formedelſt den Mangel af Overeenſtemmelſe imellem Originalens og Overſættelſens Foredrag. Hvor Sprogene ikke tillader den nøyeſte Overeenſtemmelſe derudi, der maa de finde ſig i Uovereenſtemmelſen, ja lære den, for at lære Sprogenes Forſkiælligheed; men hvor diſſe meget vel kan modtage ſamme Udtryksmaade, ſamme Orden i Tankernes Forbindelſe og Fortgang, og deres Korthed eller Vidtloftighed, der bør man ſkaane dem for Vanſkeligheder, ſaa meget mere, ſom de og bør lære, hvad Overeenſtemmelſe, der kan finde Sted imellem Sprogene. Man vinder og derved den Fordeel, at man bliver ſin Autor troe, og at man i Overſættelſen udmærker tillige hans Foredragsmaade. Naar man her læſer den tydſke Overſættelſe over dette Sted, vil enhver Læſer, der ikke bekymrer ſig om Originalen, blive fuldkommen vel tilfreds med Overſættelſens Foredrag, der har deelt een eneſte lang Periode i 6 kortere. Men hvem der læſer den, for derefter at ſatte Originalens Foredrag, vil finde nogen Vanſkelighed, og maa først udholde det uundgaaelige Arbeyde ſelv at overſætte Ov. i den Orden, han har tænkt, da han ſiden til Overflod kan have den Fornøyelſe at efterſee, hvor fortræffelig vel den tydſke Overſætter har foredraget de ſamme Tanker paa en anden Maade i ſit Sprog. See, det er ey at laſte en ellers i ſig ſelv god Overſættelſe. Men Rec. vil kun beviſe hvad han har ſagt, blot med et Stykke af den hele Periode: totumqve illud ſtudiorum genus oſtentationi comparatum, *præter id*, *qvod* ſolam petit voluptatem, eamqve, fingendo non falſa modo, ſed etiam qvædam incredibilia, ſectatur, *patrocinio qvoqve aliqvo juvari: qvod* alligati ad certam pedum neceſſitatem non ſemper propriis uti poſſint &c. „Und überhaupt kan die Poeſie, „ da ſie nur zur Pracht erfunden worden, manche Recht„ fertigung für ſich anführen, welche die Beredſamkeit „ nicht hat. Denn zuförderſt hat ſie bloß das Vergnügen „ zur Abſicht, und dieſe ſucht ſie durch Erdichtung falſcher, „ ja bisweilen unglaublicher Dinge zu erreichen. Ueber „ dem iſt der Dichter an den Zwang eines beſtimten ꝛc.“ Her ſeer man først patrocinio aliqvo juvari forflyttet op fra ſit Sted, og præter id qvod med ſin hele Meening flyttet

ned. Dernæst er præter id qvod, og det følgende qvod nu bleven given med andre Ord, denn zuförderſt og überdem, som de i sig selv aldrig kan betyde. Alt dette vil kun bryde en ung Lærling. At det ellers ikke er umueligt at give den hele lange Periode, som den staaer hos Qv, i samme Orden og Forbindelse, som hos ham, saa man deraf lærer kiende ham selv i hans egen Foredragsmaade, det maa følgende DanskeOversættelse tiene til Prøve paa: „Dog maa man derved „ vel erindre sig, at Taleren ey i alle Ting bør følge Poeter„ ne, hverken i Ordenes Frihed, eller Figurernes Driftig„ hed: at denne ellers hele Kunst, hvis eeneste Hensigt er „ Vittighedens Prunk og Pragt, finder, foruden det, at „ den søger kun at behage og fornøye, og det ey alene ved „ falske, men og utroelige Opdigtelser, ogsaa derudi noget „ gunstigt Forsvar, at, saasom de ere bundne til et vist Sta„ velsemaal, som endelig maa tages i Agt, saa kan de ey „ altid betiene sig af de egentlige og rette Ord, men ligesom „ fordrevne fra Ligeveyen maa søge hen paa en eller anden „ Udvey i deres Taler, og nødes til ey alene at forandre „ nogle Ord, men og at forlænge, forkorte, omflytte og „ dele dem: Men at vi derimod staae ligesom opstilte til „ Feldtslag med Vaaben og Værge, og maa stride, som for „ Liv og Blod, hvor det kun gielder om at vinde.“ Det er sandt, Perioden er lang: Men hvem kan derfor uden Qvintilian? Den maa maaskee læses nok engang eller to, for ret at overſees i sin lange Sammenhæng: men det maa den og i Originalen. Men saadan seer den ud hos Qvintilian: i den Orden og Forbindelse har han tænkt. Var Perioden for langsvævende? det faaer være hans Sag: Oversætterens bliver det aldrig. For Resten er Oversættelsen troe, og feyler intet i sit Sprog, og hvad vil man da meer have? Hvorfor adsplitte og forvirre det, Qv. omhyggelig har samler i den Orden, der stod ham an? — Non qvalis (fulgor) auri Argentiqve, imbellis: Nicht jenen weichlichen Glanz, wie Gold und Silber hat. Vist nok har Sølv og Guld en Blødhed, som Jernet ikke har. Men det følgende potius habenti periculosus forklarer den nærmeste og egentlige Bemærkning, som den imbellis her alene kan have, nemlig, at det er en Glands, som ey er Krigersk, bidder ikke, duer ikke til at staae fra sig med. —

Lactea

Lactea ubertas: **ſanftſtrömmende Beredſamkeit**: var vel ikke det rette. — Dum in iis, de qvibus erit qvæſtio: **daß wir zu dem Streite, den wir führen.** Her meenes ikke den hele Sagføreſse, men kun Hovedſagen, Hoved-Spørsmaalet derudi. — Non Athletarum toros: **Nicht die Behändigkeit des Kämpfers**: Men det var jo den fyldige gliſende Glands, og juſt ikke Behændigheden Qvintilian ſigter til, og ſkulde i Proceſſens Hovedſag ikke ligeſaa vel behøves Behændighed, ſom Styrke. Ogſaa den ſtærke Soldat maa være behændig. — De novis: **von den unſrigen.** Man ſkulde troe han talede om latinſke Skribentere i Forhold mod de græſke: men det gior han ikke, han taler om de Nyere i Forhold mod de Ældre. — Sunt etiam, qvi rectum dicendi genus ſeqvi volunt: **es giebt auch einige, die ſich der blos richtigen Schreibart befleißigen wollen.** Meget vel given, og ſaa vel Meeningen ſelv, ſom dens fuldkomne Rigtighed paa Qvintilians Side falder ſaa tydelig i Øynene, at man med Hr. B. har ikke nødig at lede om nogen forandrlig og bedre Læſemaade.

Recenſenten vil ved denne Leylighed gaae videre fort, og betragte alle fire Overſættelſer i Sammenligning paa nogle enkelte betydelige Steder. — Her møder allerførſt dette vigtige S. 19 i Originalen: Ut plane manifeſto appareat, qvanto ſit aliud, proximum eſſe, aliud, ſecundum. Her handles om en **Antimachus**, ſom den de lærde Sprogkiendere (Grammatici) eenſtemmigen har givet den anden Rang efter **Homer**. Ikke deſto mindre har Qv. viiſt, at der var en ſtor og viid Afſtand imellem dem i mange Henſeender. Altſaa betænke man førſt dette, at den der i en Orden er den **anden**, maa nødvendig, i hvor langt han end ſtaaer tilbage fra den **førſte**, dog være den **nærmeſte** af alle følgende, den **tredie**, den fierde o. ſ. v. Der kan altſaa ingen Forſkiæl blive imellem ſecundus og proximus, **den anden og den nærmeſte**, naar proximus ſkal betyde den ſom i en Tal-Orden er nærmeſt den førſte. Dog vil Qv. betegne os, at der kan være ſtor Forſkiæl imellem en ſecundus og en proximus, og hvad følger deraf andet, end at vi maa ſøge en anden Bemærkning af proximus? og denne ville vi vel og finde. Proximus hedder ganſke viſt ogſaa den, der uden al Henſigt til andre, kommer nogen meget nær, paa det nær-

meste. Der er vel ingen, som vil nægte denne Bemærkning. Ligesom der nu er Forskiæl paa, at være den anden i Orden efter den første, og at træde ham saa godt som paa Hælene, saa er der og Forskiæl paa at være den anden efter en Skribent i Fuldkommenhed og at komme ham paa det nærmeste. Det er ganske vist dette, Cv. har vildet sige, og uden Modsigelse kunde sige. Derefter kan man rigtig bedømme enhver Oversættelse. Først har B. det i sin Oversættelse ganske rigtig saaledes: hvor stor Forskiæl der er paa, at være meget nær, og at være den anden. Men i sin Anmærkning, som han siden har føyet til, sadler han om igien, og forklarer det ganske urigtig, tvertimod Naturen selv og Cv. egne Ord. „At være den nærmeste, siger „ han, var vel tydeligere." Hvad? Tydelighed? Her gielder det kun om Rigtigheden. Videre: „Den nærmeste „ kan een være, som endog er langt borte." Sandt nok, men det kan jo den anden og være. Imellem den første og den anden kan jo være, om det skal gielde, en heel Miil, naar den tredie følger i Hælene paa den anden. Hvad bliver nu den af Cv. betegnede store Forskiæl, der kan være imellem den nærmeste og den anden? Kort, den nærmeste maa nødvendig være den anden, og den anden nødvendig den nærmeste. Videre: „Men den anden er den, som „ strax følger paa den første." Hvad strax? Er det Tiden Hr. B. meener med sit strax, ja da kan den første og den anden rykke op paa een Gang, og følge strax efter hinanden, men der kan være en heel Miil imellem dem. Ligesaa den nærmeste. Hvor nu den store Forskiæl? Men dette strax skal da vel sige saa meget som strax i Hælene paa den første eller meget nær. Men er det sandt? er den anden altid i Hælene paa den første? Den anden Milepæl følger næst efter den første, men er der ikke en heel Fierdingsvey imellem dem? Det var proximus alene, der kunde betyde meget nær, paa det nærmeste. Saa havde Hr. B. først oversat, og derved burde han ladet det beroe. Det kan beroe derved. Thi just denne Oversættelse staaer endnu i hans Text. Han har truffet det Rette, men uden ret at see Grunden dertil. Alle de andre tre Oversættere har urigtig oversat proximus ved den næste, nærmeste, dersom ikke Rec. har feylet i denne sin Anmærkning. Hr. S. har desuden i sin

An-

Anmærkning givet den samme urigtige Forklaring over secundus, som Hr. B. Hvor i Verden kan secundus altid være den, der **umiddelbar og uden Mellemrum følger paa den første.** Not altid umiddelbar, for saa vidt her i en vis Tal-Orden ingen af de andre Led kan finde Sted imellem den første og den anden; men hvorledes uden Mellemrum? Kan ikke secundus være en heel Miil tilbage fra den første? Om proximus siger han, at det er den, der er **nærmere, end nogen er kommen, men kan dog være langt fra den første.** Net op det samme kan og secundus. Cv. viste just dette med **Antimachus.** Han var secundus efter **Homer** og stod dog i flere Henseender langt tilbage, hvor nu den store Forskiæl imellem secundus og proximus, naar man ikke vil lade det sidste betyde noget andet end den **nærmeste?** Recensenten skriver frit. Det skeer i Tillid til sin Sags Rigtighed. Men skulde han dog have feylet, saa er det ham kiært, at han ikke har tilsidesat det allermindste af den Beskeedenhed, han skylder saa brave Mænd.

S. 21. Reddit enim personis in agendo simul loqvendoqve debitam dignitatem). B. G. S. **den tilbørlige Værdighed.** Dersom de ved Værdighed ikke forstaaer andet, end hvad den Tydske Oversætter kalder **Anstand,** saa er det rigtigt meent. Men om Ordet **Værdighed** er saa vel troffen, det er et andet Spørsmaal. Er det fornemme Personer, gaaer det an, men naar man i en Comedie lader en **Arv** tale, som en gemeen og grov Karl, da skulde vel Digteren paa Latin kunne siges reddidisse personæ debitam dignitatem. Men om han og paa Dansk kunde siges at have givet ham sin **tilbørlige Værdighed,** det tviler Recensenten meget om. At handle og tale pro debita dignitate er paa Latin det samme som at giøre og tale qvod se dignum est, og det kan enhver grov Karl giøre. Men næppe siger man, **han handler og taler efter sin Værdighed,** for at undgaae den Tvetydighed, som det Ord **Værdighed** medfører.

S. 29. Qvantum eminentioribus vincimur, fortasse æqvalitate pensamus). Det er **Homerus** og **Virgilius,** hvilke Cv. her har betragtet i Sammenligning med hinanden. Han tillægger **Homer** en langt høyere og større Naturgave, men giver derimod **Virgil** Fortrin i Flid og Ar-

beyde, hvorved han havde bragt det ſaa vidt, at han var ikke langt fra Homer, og havde næſten giort det ligeſaa godt ſom ham. Et hercle, hedder det, ut illi naturæ cœleſti atqve immortali celſerimus, ita curæ & diligentiæ vel ideo in hoc plus eſt, qvod ei fuit magis laborandum. Hvad var nu mere følgeligt, end at ſige, at hvad Virgil og paa hans Vegne Romerne tabte ved Homers Fortrin i høyere Naturgaver, det blev dem igien erſtattet derved, at deres Virgil havde ved ſin større Flid giort det næſten ligeſaa godt? Og naar man paa Latin vilde udtrykke denne naturlige Følge, hvor kunde den da vel udtrykkes mere rigtig eller tydelig, end ved diſſe Ord: & qvantum eminentioribus vincimur, fortaſſe æqvalitate penſamus. Diſſe ere nu Qv. egne Ord, og her kan vel ikke tviles om denne deres eeneſte rette Meening, i ſær naar man betænker, at her hverken for eller efter tales det allermindſte om det, at Homer i ſin Stiil ſtiger og falder, men Virgil derimod er ſig altid ſelv liig. De ere kun blevne lignede tilſammen i Henſeende til Natur og Flid. Ikke deſto mindre har dog alle fire Overſættere taget Feyl af denne Meening. Den Tydſke ſynes her temmelig vidt fra Meeningen: Und was jener in Anſehung der Original-Schönheiten vor uns voraus hat, das erſetzt vielleicht dieſer dadurch, daß er ſich immer in der Schönheit gleich iſt. Det Ord eminentioribus maa endten forſtaaes eminentioribus Homeri dotibus eller eminentioribus viris (Mænd af høyere Naturgaver) hvorved Homer dog i Beſynderlighed er meent. Men hvor kan det betyde Original-Schönheiten? Og æqvalitas er ikke den Lighed, hvormed Virgil ligner ſig ſelv, men hvormed han næſten ved ſin Flid har naaet Homer, ſkiønt denne beſad en høyere Naturgave. Hr. B. har givet det ſaaledes: Og hvad vi tabe i høyere Fortieneſter, det giøre vi maaſkee godt igien ved en jævn Lighed. Her er desuden ved eminentioribus ikke meent høyere Fortieneſter, men høyere Naturgaver eller Mænd af ſaadanne Gaver. G. har en Overſættelſe deraf, hvis første halve Deel ſtiller en Metaphora frem, ſom Qv. aldrig har drømt: Og ſaa meget vi tabe Slaget i det Fortrinlige, ſaa meget oprette vi det maaſkee igien ved Jævnhed. S. Og hvad vi tabe i Høyhed, det vinde vi maaſkee igien i

Jevn-

Jevnformighed. Dette var vel given, dersom Meeningen var den rette. Lad det end være sandt, at Homer er sig selv mere ulig, og Virgil sig selv mere lig, saa bliver derfor enhver Sandhed ikke Sandhed paa dette eller dette Sted. Man indvende heller ikke, at Ov. ikke kunde sige, at Virgil er ved sin Flid bleven æqvalis Homero, saasom han dog har givet Homer det visse Fortrin for alle. Men Ov. har just derfore sagt *fortasse* æqvalitate pensamus: og turde man ellers vel nægte, at jo Virgil, om ey allevegne, saa dog paa nogle og mange Steder har ved Kunstens Vinger naaet samme Høyde, som Homer ved Naturens?

S. 30. Lucanus magis oratoribus, qvam Poetis annumerandus) B. Lucanus fortiener meer af Talere at efterlignes end af Poeter. Dette er i det Høyeste kun en Følge af det Ov. umiddelbar har sagt. Ingen af de andre Oversættere har tilladt sig denne Frihed. —— S. 32. Dicent hæc plenius futura Secula). B. Herom skal kommende Sekler udførligere tale Det er ikke hebraiske Sekler Hr. B. her meener, det er Ov. Secula og vore danske nu gængse Aarhundreder. Dette Følgende, nunc enim ceterarum fulgore virturum laus ista præstringitur, er glemt ude i Oversættelsen. —— Nam Ciceronem cuicunqve eorum fortiter oppoſuerim). B. Thi Cicero tør jeg driſtig sætte mod enhver Græker. G. Thi Cicero sætter jeg driſtigen mod hvilken af dem det skal være. Den Tydske: Denn einem Jeden unter ihnen setze ich Kühn den Cicero entgegen. S. Thi Jeg tør frit sætte Cicero mod hvilken af deres Talere det skal være. Denne Sidste har uden Tvil meer af det Raive. Og man kan uden Tab ombytte den med denne: Jeg vover Cicero mod hvem af deres det skal være. —— S. 40. Inveni, qvi Calvum præferent omnibus, inveni, qvi Ciceroni crederent, eum nimia contra ſe calumnia verum ſangvinem perdidiſſe). B. Jeg har fundet dem, som have foredraget Calvus for alle; andre som have troet om Cicero, at han, ved at ſkikanere sig selv for meget, har sat det gode Blod til. Hvem har troet dette om Cicero selv? Ov. har jo sagt: Jeg har fundet dem, der vilde foredrage Calvus for alle: Men ogsaa dem, der hellere vilde troe Cicero i det han siger, at han (Calvus

nem-

nemlig, ikke Cicero ſelv) ved at dadle og meſtre ſig ſelv alt for meget, har ſat det gode Blod til. Det Ord ſkikanere har Recenſenten ikke vildet beholde, fordi han nødig vilde, at Hr. B. ſkulde ſee det ſaa ſom en Chicane, hvad Feyl han med Sandhed og Beſkedenhed hiſt eller her kan have rettet ved hans Overſættelſe. Det er jo Meeningen, at man vil have Cv. paa det bedſte forklaret og overdraget i vort Sprog, og Recenſenten vil gjøre ſit dertil. Vilde han efter en anden vis Recenſents Exempel her ved denne eller andre deſlige Leyligheder have ſkammet Overſætteren ud og raabt: Pfui! vil en Læſer af Smag og Indſigt her tænke! Forſtaaer Hr. B. ikke Latin? da var det Chicane; ja mere, det var, om ikke pøbelagtigt, dog uanſtændigt for Mænd af Critiſk Indſigt paa begge Sider. Men endnu mere maatte det geraade Recenſenten til Skam og Vanære, om han til al Uheld i det ſamme ſkulde feyle. Men ſaa meget mindre ſkal ſaa foragtelige og uhøflige Chicaner finde Sted i Recenſentens Critik, ſom han troer i Hr. B. ſiden tilføyede Anmærkninger at have fundet tiſtrækkelig Undſkyldning for ham i ſaadan en eller anden Feyltagelſe. Thi man ſeer deraf, at Hr. B. maae ikke have havt den behørige og fornødne Tid til ret at udbedre ſin Overſættelſe, før den er bleven indſendt, ſaaſom han i Anmærkningerne ſiden retter ſig ſelv hiſt og her, og kan da vel have overſeet et eller andet Sted, ſom ellers og ſkulde have bleven rettet eller forbedret, hvori man altſaa ikke ſaa ſtrax bør finde Mangel paa Smag og Indſigt (ſkiønt de lærdeſte Mænd kan feyle) men blot følger af Overilelſe og Haſtværk, der undſkylder meeſt, naar man af Omſtændighederne og ey af ſig ſelv overiles. —— S. 42. Cæterum, interceptus qvoqve, magnum ſibi vindicat locum). B. Imidlertid fortiener han, ogſaa ſom han er, en høy Plads. Atter en Feyl, ſaa ſandt interceptus ikke kan betyde, ogſaa ſom han er, men maae forſtaaes ſom hos alle de andre Overſættere om hans alt for tidlige Død. —— Tanta in qvibusdam ex periculo petitis ſignificantia). Hr. B. har her bekiendt i ſin Anmærkning, at han ikke har vidſt, hvad han her ſkulde gjøre af Texten, og derfor mere giættet, end overſat. Hans Giætning er da denne: For den beſynderlige Eftertryk i nogle nye (Ord) brugte til Forſøg. G. Saa ef-

ter-

tertrykkelige undertiden de Ord, Forlegenheden har givet ham ind. S. Saa stor en Eftertryk i visse dristige Vendinger, som han vover at anbringe. Hr. S. har fulgt den Gesneriske Anviisning til Qv. L. II. c. 2. §. 3. VIII. c. 6. §. 11. og har leveret en ey alene lærd, men meget træffende og vel oplysende Anmærkning til dette Sted. Man seer ellers, at B. og G. har i deres Oversættelser ikke været langt fra Meeningen. Men den Tydske Oversætter har uden Tvivl taget Feyl deraf i det han siger: so groß sein Nachdruck, auch da, wo er aus dem Stegreife redet. Da det er en død Mands Taler, Qv. hermed bedømmer, saa kan han i dem vel ikke efter sin Død siges at tale aus dem Stegreife d. e. paa Stedet, ex tempore. Dernæst, om han end meente de Taler han i levende Live virkelig holdte for Retten, saa kan man dog ikke sige, at et periculum finder Sted ved alt hvad man taler ex tempore, da Mænd, som har Øvelse derudi, tale meget paa Stedet med god Lykke og Sikkerhed. Kort, *ex periculo petita* ere vist visse vovede Udtryk, Ord og Vendinger, saadanne, som man finder hos Horatius, der efter Qv. Critik S. 34. er variis figuris & verbis felicissime audax; saadanne, som Hr. S. videre forklarer i sin skionne Anmærkning, hvis lige han har mange skre, der alene kunde have fortient en Priis, og maae have kostet ham ligesaa megen, om ikke meer Umage, end Oversættelsen. —— Disse ere nu de enkelte Steder i det første vidtløftige Capitel, som der i alle fire Oversættelser fornemmelig har været noget at mærke ved. I øvrigt har man og allerede lært at kiende den tydske som en utvungen og flydende Oversættelse, ligesom Hr. S. synes og have at udmærket sin af samme Character. B. G. har maaskee knebet sig meer ind efter Originalen. I begge Deele har de Tvende hver paa sin Side deres Fuldkommenheder, men kan vel og i begge modsatte Characterer have nogle deres Feyl, som ey altid mærkes, førend man holder Originalen der imod. Den knebne Oversættelse bør være frie for mærkelig Tvang, den Frie og Flydende for mærkelige Udsvævelser. Der efter maae de dømmes i Henseende til Stilen.

Leipzig. Appellation an den gemeinen Menschen-Verstand zum Vortheil der Religion von Herrn Ja-

Jacob Oswald Dr. der Gottesgeläbrheit. Aus dem Engliſchen. Zweyter Theil 394 S. I den første Bog handler Forfatteren om den Autoritet, paa hvilken vi pleyer at troe de fornemmeſte Grund-Sandheder. Fornuften fordrer af os, at vi paa dens Autoritet alene ſkulle antage de fornemmeſte Grundſandheder. Det geraader en Mand af Forſtand til Bebreydelſe, om han ikke, for at overbeviſes om de fornemmeſte Grundſandheder forlader ſig alene paa de ganſke ſimple Fornuftens Underviisninger. Fornuftens Autoritet forſkaffer os for de fornemmeſte Grundſandheder er langt fuldſtændigere og tilſtrækkeligere Bevis, end den formaaer at give til Overbeviisning om nogen Sandhed, ſom vi ved Slutningskunſten kan udlede af hine. I den anden Bog om Guds Tilværelſe. Guds Tilværelſe er en alt for bekiendt Sandhed, end at den ſkulde være underkaſtet Menneſkenes ſpisfindige Fornuftſlutninger, hvorved man kun har opmuntret Tvivlere til at forebringe andre forſængelige Spisfindigheder derimod. Den fornemmeſte Virkning af analogiſke Raiſonnements over Guds Tilværelſe er denne, at de Urimeligheder, ſom finde Sted ved det Modſattes Forudſættelſe, blive ret ſatte i Lyſet. Enhver der ikke er ganſke vanvittig, kan kiende Guds uſynlige Fuldkommenheder af alle Tings ſynlige Overeenſtemmelſe i Verden. En forſtandig Mand vil beholde ſin Overbeviisning om, at der er kun een Gud, ſaalænge til han indſeer nogen Grund til det Modſatte. I den tredie Bog handles om Guds Egenſkaber. At erkiende Guds Tilværelſe, og alligevel, at ville diſputere over hans Egenſkaber, ſkulde endten forraade en ſtor Dumhed, eller ſtor Gemyts Ondſkab. De Erfaringer, vi have om Guds moraliſke Godhed og Retfærdighed, ere af den Beſkaffenhed, at Tvivlen derover lader ſig ſlet ikke undſkylde. Det maae tilſkrives det menneſkelige Hiertes Ondſkab, at der iblandt Mennesker findes ſaa liden rigtig Indſigt om Guds Godhed og Retfærdighed. Det lader ſig umueligt begribe, at et Væſen af abſolut Fuldkommenhed, kunde giøre Ondt, eller i nogen Fald giøre andet, end hvad Ret og Billigt er. Hvor afſkyeligen de forſynde ſig, der nægte Guddommen den ham tilkommende Tieneſte og Agtelſe, kan man lade enhver bedømme, der endnu i Hiertet har den mindſte Følelſe af det, hvad han er ſin Velgiører eller Fader, eller Overherre eller

Dom-

Dommer skyldig. Den fierde Bog handler om Forsynet. Skabte Væsener kunne ey et Øyeblik nyde deres Tilværelse uafhængig af deres Skaber. Besynderlige Undtagelser, som Forsynet giør fra sine Love, kunne meget vel finde Sted, uden at deres almindelige Grundlove derved nyde den allermindste Forrykkelse. Uden at ville begribe den ganske Plan af det guddommelige Forsyn, kunne vi dog meget tydelig indsee, at alt i Verden er saaledes ordnet, som det kan være os fordeelagtigt til Bestræbelse efter Dyd og Lyksalighed. I den femte Bog handles om Guds moralske Regiering. Visse nyeligen udbredte phantastiske Begreber om Guds moralske Godhed (saavidt man til hans Retfærdigheds Fornærmelse antager den for ganske uindskrænket) igiendrives ved mange Erfaringer uden for os og ved vor egen Samvittigheds Stemme. Det er umueligt, at Verdens høyeste Overherre skulde kunne opofre sin Retfærdighed for sine Creaturers Lyksalighed. Gud har som høyeste Overherre Ret til at regiere og behandle sine Skabninger med en billig Hensigt paa deres Værdighed eller Uværdighed. Moralske Fortienesters Fortræffelighed er indlysende nok for enhver, for at komme al Modsigelse til at tie, at det ikke skulde være det yderste Øyemaal af Guds moralske Regiering, at lede os til denne moralske Fortræffelighed. Naar Mennesker ere uvillige til at opfylde deres Pligter, saa ville de og altid blive misfornøyede med Guds Forsyns Plan. I sette Bog handles om den moralske Forbindtlighed. Det er ufornuftigt at kalde den Forbindtlighed i Tvil, der paaligger os Mennesker til at forholde os saaledes imod ethvert forstandigt Væsen, som stemmer overens med den Forbindelse vi staaer udi med samme; ufornuftigt at tvile paa den Forbindtlighed, der paaligger os at tiene Gud efter den Evne vi besidde, og at anraabe ham om den Evne, vi ikke besidde; ufornuftigt at forlange eller vente, at Gud skulde sætte os i Stand til at giøre det, hvortil han allerede har givet os de fornødne Kræfter. Det er kun et forfængeligt og chimærisk Foretagende, at tragte efter at blive retskaffen viis og god! uden derhos at ville være afhængig af Guds bestandige Regierings og Forsyns Indskydelse. I syvende Bog om Samvittigheden, dens Almindelighed, dens Rigtighed og uimodstaaelige Vidnesbyrd. I den ottende Bog om den tilkommende Dom. Den 9de Bog igiendriver

ver de Indvendinger, ſom man forebringer, imod de fornemmeſte Grundſandheders Evidentze.

Halle. Gloſſarium Manuele Tomus qvartus 1776. 2 Alph. 8v. Denne Deel indbefatter de Bogſtaver H. til N. incluſive, og altſaa haaber man, at Hr. Adlung nok holder ſit Løfte i Henſeende til Bindenes Tal. Ogſaa i dette Bind finder man ethvert ſamlet Ord kortelig og tydelig forklaret i ſin Betydning, de mærkværdigere forſynede med eet eller flere Steder, ved mange Etymologien anbragt, og en ugemeen Rigdom af ſamlede Ord. Meer kan Ingen med Billighed forlange af et Udtog. Det ſkal ikke tiene en Lærd, der giør Profeſſion af dette Studium, i Stedet for alle Gloſſarier, men alene være dem ved Haanden, ſom i Korthed og Gevindighed ville være underrettede om et Ords Betydning. Dette tilſtaaer man gierne, at mange Ord endnu kunde have været føyede til i ſær af de nyere i Tydſkland udkomne Ugeſkrifter; men det ſtred imod Værkets egentlige Afſigt, og vilde have giort det alt for koſtbart og vidtløftigt. Det ſamme maatte været ſkeet, hvis man vilde have anført forſkiellige Meeninger om dette eller hiint Ords Betydning. I Fortalen forſvarer Forfatteren ſig med Skarphed og Eftertryk imod et Angreb, der er giort imod ham i det Lemgoiſke Bibliothek.

Leipzig. Geſellſchaftliche Unterhaltungen zur Verbeſſerung des deutſchen Ausdruks im Geſitteten Umgange von C. F. von H. 1775. 9. A. 8v. Titelen viſer Forfatterens Afſigt, og diſſe Bemøyelſer ere vel anvendte, fordi det ſtaaer Perſoner af nogen Stand meget ſlet an at de betiene ſig af pøbelagtige og ubeqvemme Udtryk. Diſſ faa Ark bemærke mange Feyl i Udtrykker og fortiene at læſes af alle dem, ſom elſke et rigtigt og velanſtændigt Udtryk.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 46.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 14de Novbr. 1776.

Kiøbenhavn. M. T. Cicerons Lære om Pligterne, i trende Bøger, med Indledning og Anmærkninger dertil, af Latin paa Danſk overſat ved L. Sahl, Conrector ved den latinſke Skole i Kiøbenhavn. 1776. 23 Ark ſt. 8vo. — En Fortale til min Overſættelſe af Cicerons trende Bøger om Pligterne ſkulde jeg dog ſkrive, men formedelſt Materiernes Mængde, ſom ikke paſſede ſig vel dertil, var jeg længe tvilraadig, hvilken Maade jeg ſkulde vælge. Endelig faldt mit Valg paa den Indledning, jeg nu dermed har leveret. Men af den Aarſag angler en Fortale til Efterretning om Skrifret, og den vil jeg derfor hermed opfylde. — Cicerons Lære om Pligterne var ikke nogen practiſk Philoſophie efter de Nyeres Smag og Læremaade og Begreber. Min Indledning burde da heller ikke dertil og derefter fornemmelig være ſtilet, men meget mere til og efter den gamle Læremaade i den theoretiſke Philoſophie, og det endda ey uden med en indſkrænket Henſigt til den Ciceroniſke. Min Indledning burde ikke til at udbrede et almindeligt Lys over den hele Ciceroniſke Lære om Pligterne, og afhandle ſaadanne Hovedpunkter, ſom Cicero hiſt og her blot berører, og endten trykkelig eller ſtiltiende og i Sagen ſelv lægger til Grund i ſin Underſøgning og Forklaring over Pligterne, men dog ikke behandler, fordi han har anſeet dem ſom henhørende til et

andet Hovedstykke af den Lære om Pligterne i Besy
derlighed, nemlig det foregaaende og almindelige o
Pligt i Almindelighed, hvilket vi just kalde en Indle
ning til den practiske Philosophie eller den Lære om e
kelte Pligter i Besynderlighed. Men denne min Indle
ning burde dog ikke være en Rapsodie af saadanne enkelte A
mærkninger over visse Steder hos Cicero, der egentlig hø
hen under Oversættelsens Text, hvor man og finder de
jeg har agtet fornødne. Jeg har troet, den burde være
sammenhængende Afhandling over alle de Hoved-Punkte
som kunne skiønnes at henhøre til en Indledning til d
Lære om Pligter, om endogsaa Cicero ikke havde ber
dem, eller i Besynderlighed grundet noget derpaa. De ma
te dog finde Sted som Artikler og Led i en heel Afhandlin
sammenhængende Kiæde. For Ex. Cicero mælder i sine
Bøger intet om Friheden: Men i en Indledning kunde
ikke forbiegaae at tale derom. Han sætter den forud og l
yttret sit Begreb derom i det Stykke, vi har af hans Skr
om Skiæbnen, hvor han tilstaaer, at ingen Pligt, in
Last eller Dyd, ingen Ret eller Uret, ingen Lovgivelse,
giering, Straf eller Belønning kunde finde Sted uden F
hed. Forklaring over Friheden hørte altsaa til en Indl
ning til den Lære om Pligter og maatte betragtes, som en
Hiørnesteenene til denne Bygning. Men jeg har erkie
det for min Pligt, at give min Forklaring derover med
vendelse paa det Ciceroniske Begreb derom, og til Lykke
mig, at, da jeg efter lang Betænkning og Overveyelse
seet mig nødt til at afvige fra Deterministerne i deres F
klaring over Friheden, jeg da finder en Cicero overeenst
mende med mig i en eeneste rar Anmærkning, han har g
derover, som kommer mig til Hiælp imod den saa ganske
chaniske deterministiske Lære. Nok et Exempel: Cicero n
ner ingensteds den moralske Følelse, men Sagen s
som Ordet betegner, har han virkelig lagt til Grund og
tragtet som en Kilde til vore Pligter. Hvorvidt og hv
des den er det, burde jeg da forklare, dog med Henfig
Anvendelse paa den Brug og Behandling Cicero har g
deraf. Jeg forbiegaaer mange andre saadanne Punk
som man finder i Indledningen selv med Anvendelse ti
oplyse, forsvare eller rette Ciceros Tanker i den Lære

Y

Pligterne. Det forstaaer sig selv, at hvad de nyere Philosopher endten ligeledes virkelig lære eller efter mine Tanker burde lære, det maa nødvendig med det samme blive forklaret. Kun enkelte og besynderlige Begreber, Inddeelinger og Forklaringer, saadanne, som man kunde vente i en Indledning til en practisk Philosophie, udarbeydet paa egen Haand og efter de Nyeres Lære- og Talemaade, vil man her ikke vente eller forlange. Jeg skulde da have forklaret mange Ting, som kom Cicero, hans Begreber, Grundsætninger, Inddeeling, Afhandling og Læremaade slet intet ved, og min Indledning skulde have blevet vidtløftigere, end hans Afhandling om Pligterne. Paa det man da kan vide, hvad man i min Indledning har at vente, saa ere her Hoved-Punkterne. — Den menneskelige Siæls trende forskiællige Grund-Evner, som ligesaa mange Grundvolde til den hele Pligtlære, med kort Bevis for deres virkelige Forskiællighed i Siælen. — Først Forstand i den almindelige Meening, og i den indskrænkede modsat Skiønsomhed og Fornuft, med disse Ords Tvetydighed kortelig bemærket. — Al vor Kundskabs første Oprindelse fra Sandsen som sin eeneste Kilde. Kort Forklaring over denne og dens enkelte Evner, og den sandselige Kundskab, som den første Grad af vor menneskelige Kundskab, tilfælles med Dyrene, med angivne Grunde til større eller mindre Grad i samme. — Vor Forstand i den indskrænkede Meening, som det første, vor Skiønsomhed, som det andet, og vor Fornuft, som det tredie Skridt, vor almindelige Forstand giør til den høyere og anden Grad, af Kundskab, som vi kalde den fornuftige Kundskab. Forklaring over denne efter de Nyeres, og Ciceros Begreb, og næsten med hans egne Ord L. I. c. 4., og som det første store Fortrin for de andre Dyr, hvorpaa Cicero har grundet sin hele Pligtlære. — Paa dette vigtige Trin stige vi høyere op over mange vore Medmenneskers til den videnskabelige Kundskab, som en høyere Grad. Begreb om Videnskab og Lærdom. — Fremdeles ophøves vor Kundskab fra Videnskab til Viisdom og Philosophie. Hvad Viisdom er. Forsvar for samme, som en høyere Grad af menneskelig Kundskab, i Henseende til Dydelighed, Liv og Levnet, Rang og Værdighed. Begreb om Viisdom og Viis i den strængeste stoiske Forstand og efter de Gamles For-

klaring derover, som det Cicero har lagt til Grund i s
Pligtlære, og som det, der aldeles bør lægges til Grun
uden at man derfor kræver fuldkommen Viisdom af skrøbeli
Mennesker i en Verden, saa fordervet, som denne. I hv
Meening man bør tage Mennesker og Verden som d
er. Beviis, at Gud har lagt det samme Begreb til Gru
til vor hele Christendom. Philosophiens og Christendomme
Overeenstemmelse i den Henseende med nogen Forskiæl paa Chr
stendommens Side. Begge giøre Fordring paa en fuldkom
men Viisdom og Reenhed i Hierter og Gierninger, alliger
intet Menneske kan besidde den. — Begreb om Philosoph
og dens gamle Inddeeling i den theoretiske og practis
Deel. — Hvad som i denne viisdommelige og philos
phiske Kundskab udgiør den høyeste Grad af Værdighed
vort ypperste Fortrin for Dyrene er Kundskab om Gud, so
vor Skaber og Overherre, som alle vore kiendte Sandhede
og Pligters Gud, deres Ophav, Stifter og Haandhæve
vor allerhøyeste Sædelærer og Lovgiver. Ogsaa dette Fortr
er af Ciceron i hans Pligtlære ikke bleven ubemærket. —
Talens Evne, som er vort udmærkede Fortrin for Dyren
og det menneskelige Sælskabs Baand, og altsaa en Grund
et Middel til alle sælskabelige Pligter. — Nu Villien, hvo
bestaaer, er ikke bemærket, som noget vort besynderlige Fo
trin, som den og i sig selv ikke kan være. — Dernæst Fr
heden. Forklaring derover. Hvorpaa det beroer, om
besidde nogen. Vigtigheden af den Evne for vort hele Li
Deterministernes Begreb og Lære derom forkastes. Mit eg
Begreb derom, fremsat blot som en Hypothese, hvor vigti
allerede. Al Morale, Politik og Religion er bygt paa den
samme Hypothese, og vi behandles efter den, som om d
kunde være sand, nemlig, at ligesaa vist, som vi stæld
handler uden Forstandens Grunde, saa vist kunne vi hand
uden samme og imod samme. Bekræftelse derfor af egen F
else og nogle den udvortes Erfarings Exempler. Hvorf
det ellers er vanskeligt at bevise, at Mennesker virkelig hand
og kan handle uden og imod deres Forstands endelige Do
om deres Handlingers Pligtmæssighed. Friheden yttrer s
fornemmelig i Opmærksomhedens Anvendelse, og Anstræng
se. Alle tilstaae dette. Men end ikke derudi skal kunne v
re nogen Frihed, uden af blot Navn, med mindre vi kun

han

andle uden og imod Forstandens Grunde, og dersom vi be-
emmes deraf. Hvorvidt Friheds-Evnen kan udgiøre noget
or Naturs Fortrin. Vilkaarlig Forskiel hos de Nyere imel-
em Arbitrium og Libertas. Hvorvidt Dyrenes Siæle uden
Instinkt kan siges at besidde den Evne, uden at man derfor
ægter Menneskets Fortrin, som fornemmelig beroer derpaa,
t Friheden hos dem er forenet med Fornuftens, Videnska-
ens og Viisdommes høyere Evner. — Hvad Begreb og
Reening Cicero maa have haft og virkelig har haft om Fri-
eden. Dette oplyses af twende Steder i hans Skrift de
ato, som overeenstemmende med foranførte Begreb om Fri-
eden. — Foruden den menneskelige Naturs Grund-Evner,
aa vi og lære kiende dens **Grunddrifter**, som ligesaa man-
e Kilder til vore Pligter, for ey alene at lære kiende vore
Pligter i sig selv, men og det naturlige Maal, alle vore frie
Gierninger, som Pligter, har at sigte til, og hvorefter deres
nde eller gode Beskaffenhed og deres Pligtmæssighed bør be-
ommes. Vigtigheden af den Undersøgning om vore frie
Gierningers yderste Maal, stadfæstet med **Ciceros** Ord,
g beviist af Sagen selv og de Nyeres Begreb om Ondt og
Godt. — **Selvkiærligheds Grunddrift**, forklares som
n Drift til Fornøyelse i Almindelighed (Voluptas), hvilket
ord, **Ciceron** alt for meget har indskrænket i sin Strid mod
Epikuræerne. Saadan Fornøyelses Eftertragtelse i Almin-
elighed tillader og anbefaler os den nyere Philosophie, som
or sin Deel enhvers egen Naturs yderste Maal. Fornøyelse
m kun føles, men ikke beskrives. Forgiæves Forsøg til Be-
rivelse derpaa i den nyere Philosophie. Indvendinger imod
ornøyelsen, som vore Gierningers yderste Maal med kort
esvarelse. Hvorledes vore Begiærligheders Indskrænkning
ermed kan bestaae, da Fornøyelsen selv indskrænker dem. —
Selvkiærligheds-Driften, i hvor uskyldig og ulastværdig
n er, saa er den dog efter almindelig Tænkemaade hverken
sig selv den ædelste eller roesværdigste Drift, hvorvel det er
or Pligt at følge den. **Selvkiærlighed** beæres og ikke med
Dydens Navn, men modsættes Dyden under Navn af
Egennyttighed. Philosophernes Strid om Dyds og Egen-
yttigheds Fortrin for hinanden i denne deres Modsættelse.
lan og Anlæg til denne Strids Bielæggelse, ved at forene
Dyden og Fornøyelsen tilsammen, for at udgiøre vor Naturs

hele yderste Maal. — Vi maa da vide, hvad Dyd er og hvori den bestaaer, og til den Ende betragte den anden vor Naturs ligesaa oprindelige Grunddrift, som er **Menneske-Kiærlighedens-Driften**, og den derudi grundede almindelige **Sympathie**, som Mennesker føle for hinanden. Denne forklares og stadsæstes med en paa Følelse grundet Betragtning, med **Ciceros** Ord og med den Menneskekiærligheds Grundlov, Christus har foreskrevet os, i fuldkommen Overeenstemmelse med Naturen. — Af hvad Aarsag **Selvkiærligheds-Driften** følges stærkere en **Menneskekiærligheds Driften**, og hvad deraf følger. — **Menneskekiærligheds-Driften** er en meer ædel og roesværdig Drift. Dette stadsæstes endogsaa med de mest egennyttige Menneskers Tankemaade. Denne Drifts Ære og Roes voxer ved Fornuftens Overbevisning om vor Pligt i at følge den. Hvorvidt Selvkiærligheden selv kan forhøyes i sin Værd ved at foreene sig med Menneskekiærligheden og tage Deel i Dyden selv, som bestaaer fornemmelig i at følge den almindelige Menneskekiærligheds-Drift efter Fornuftens Overbevisning. Hvorvidt i denne Foreening **Selvkiærlighed** bliver almeennyttig og Menneskekiærlighed kan og maa være egennyttig, uden at man deraf kan og maa giøre den Slutning, at Dyden er egennyttig i sin ganske Natur og Væsen. Denne hele ganske (selvkiærlige Menneskekiærligheds og menneskekiærlige Selvkiærligheds) **Dyd** forhøyes end mere i sin Værd ved Lydighed med Guds grundet, ikke paa Frygt, men paa Overbevisning om hans faderlige Godhed og Omhue for det ganske menneskelige Kiøn Velfærd i Almindelighed og enhvers egen i Besynderlighed. — **Guds og Naturens høyeste Grundlov for alle vore Pligter** bestemmes. Bevis, at Gud i Naturen straffer selv den Egennyttighed, som overtræder denne Grundlov og at denne straffer sig selv. Hvorvidt **Uskyldigheds-Stand** kan giælde for en Grundregel i vore Pligters Bedømmelse. **Stoikernes fuldkomne Visdom** er virkelig denne samme Grundregel. Andre Meeninger om Naturens høyeste Grundlov. — Andre den menneskelige Naturs besynderlige Driftere som Kilder til vore Pligter. — De fire Hoved-Dyders og alle andre besynderlige Dyders Udspring fra disse Kilder. — Det er denne hidindtil forklarende Dyd i Almindelighed **Cicero** har indbefattet i det hos ham saa kaldte Honestum

for

m jeg næsten overalt kalder **Dyden**, det **Æremæssige**, Ære og **Dyd**, den naturlige Ret og Retskaffenhed og elanstændighed. Af denne **almindelige Dyd** og dens re besynderlige **Hoved-Dyder** (Prudentia, Justitia, Fortudo, Temperantia) udleder han alle Pligterne. Indholdet af hans tre Bøger om Pligterne, samt Afhandlingens Oeconomie og Grunden dertil. — **Drift til legemlig Vellyst** er og naturlig og uskyldig, naar den ikke gaaer over Maae og falder ud til **Vellystighed**. Dog er den af ringere Værd end al anden reen Sindsfornøyelse, som dermed er ubelandet. Hvad **Ciceron** vil erkiende den for. Hans Feyl g Stoiske Strænghed i den Henseende. Hvorvidt den legemge Vellyst kan forædles ved Dyden, ja blive selv i sin Uskyldighed og Maadelighed en Moder til mange sælskabelige Dyder ller et Befordrings-Middel dertil. Dette følger endogsaa af et, at **Ciceron** erkiender den med Foragt kun for en Krydelie, i det han fradømmer den al anden Nytte. Som Kryerie maa den have sin Nytte stor nok allerede. — Efter Pligtens Kilde komme vi nu til **Pligten** selv. **Cicerons** Beskrivelse derpaa, mager og tør eller rettere slet ingen. Min gen Beskrivelse derpaa, grundet i foregaaende Theorie. Hvorfor jeg i dens Beskrivelse har seet mere paa Naturens Grunddrifter og dens Grundlov, end paa den Forbindtlighed, om og kan finde Sted derudi, der er grundet i Gierningeres onde eller gode Følger for os selv. Denne Forbindtlighed alene skulde kun give blot Egennyttigheds Pligter af sig. Enhver moralsk Nødvendighed eller Forbindtlighed giver heller ikke nogen Pligt af sig mod enhver, som kan have paalagt s samme. Pligternes oprindelige Grund ligger meer i Naturens Grunddrifter dertil, end i Følgernes Betragtning, er kun opvækker Grunddriften til Pligtens Følelse. — Tvende Hovedstykker i den Lære **om Pligter** efter **Cicerons** Inddeeling. Deres Navne i den nyere Philosophie. Nærværende **Indledning** gielder for det første Hovedstykke. — **Pligters Inddeeling i fuldkomne og ufuldkomne.** Ulige Meeining af denne Inddeeling i den ældre og nyere Philosophie, ned Betænkning over begge. De Nyeres Talebrug i den Henseende lastes og forkastes. Rette Brug og Misbrug af de Ældres Begreb om fuldkomne Pligter. — Tvende Spørsmaale, **om alle Pligter ere fuldkomne?** og **om der ere**

Grader i vore Pligter? hvilke Ciceron har berørt, som dem der maatte finde Sted i det første Hovedstykke af Pligt Læren. Hvad hans Svar derpaa maatte blive. — Forklaring over den saa kaldte moralske Følelse. Hvorvidt Ciceron, uden at nævne den, har foreſtillet den som en Erkiendelses-Grund til vore Pligter. Fornuft, moralſk Følelſe, Villie, Frihed, hvad enhver af dem gior til en Pligts erkiendelige Udøvelse. — Anviisning til at beſtemme den uligе Grad og Vægt i vore Pligters Pligtſkyldighed, og hvor meget derved kommer i Betragtning. — Vore Pligters Tilregnelſe, hvad er, hvori den grunder ſig, og af hvem den kan ſkee. — Samvittighed. Allegoriſk Forklaring derover, som dog viſes at være dens egentlige rette Begreb, den bare Sandhed ſelv, og ikke blot Billede, i det Samvittighed forklares ſom Dommer, Vidne, Anklager og Forſvarer, over vore egne Gierninger, ja ſom Gud ſelv i vore Siæle. Herudi ligger Grunden til den eedelige Forpligtelſe, der allerede ligger i Menneſkers blotte Ja og Nei, uden al anden eedelig Bekræftelſe med andre Ord. Vor Tale behøver derfor kun at være blot Ja og Nei, ſom alt er en Eed. Ciceron og Chriſtus har derom lært eet og det ſamme. Den Guds Beſpottelſe der ligger i Meenederie, ſom det, hvorved Gud er virkelig opfordret til at tage Deel i Løgn og Bedragerie. Alt dette har ſin Grund i Samvittighedens Begreb. Hvad Forſkiæl der kan være mellem Samvittighed og moralſk Følelſe. — Strid imellem Stoikerne og Periepatikerne om Dyden endten ſom det høyeſte og eeneſte, eller ſom det høyeſte og ſtørſte Gode. Hvorvidt og i hvad Meening Dyden kan betragtes ſom ſelv det høyeſte Gode, endogſaa naar man vil anſee den ſom et Lykſaligheds Middel. Hvad Misbrug der kan, men ikke bør gieres af det, at man anſeer Dyden ſaaledes, ſom en Aarſag, hvorfor Stoikerne kalde Dyden ſelv og ikke Lykſaligheden det høyeſte Gode. Hvorvidt de udvortes Legemets og Lykkens Goder ogſaa virkelig ere ſande Goder, dog ikke for deres egen Skyld eftertragtelige, men blot ſom Midler, Dyden kan betiene ſig af efter Leylighed i Lykſaligheds Bevirkning. Altſaa bør de vige for Dyden men ikke ſaa ganſke foragtes, ſom af Stoikerne og Ciceron der ey engang ville tillade dem at regnes iblandt virkelige Goder. — Endelig underſøges de vigtige Spørs-

maa-

maale, hvad det egentlig er for en Lyksaligbed, den Dyden bevirker? og i hvad Fornøyelse den bestaaer? Om den kan bestaae i Glæde? om den kan bestaae med nogen Blanding af Misfornøyelse? og om den kan bestaae uden samme? Hvad Dyden formaaer dertil saa vel i Forening med en gunstig, som i Strid med en ugunstig Lykke. Stoikernes alt for høye Tanker og Udtryk om Dydens Alformuenhed imod Lykken, om dens Altilstrækkelighed og dens Nok for sig selv, i det de forestille den, som siddende paa Spidsen af et Bierg, hvorfra den med Foragt overseer alle Lykkens Anfald, og glemmer, at den har ingensteds Hiem uden i vore svage og skrøbelige Hierter. Ved at læse Ciceros tre Bøger om Pligterne i den Hensigt og med den Eftertanke, vil man faae at see, at jo meer almindelig Dyden er i Verden, og jo flere Mennesker der bestitte sig derpaa, desto mindre vil Lykken formaae til det menneskelige Livs Ulyksalighed, lad være Dyden dog ikke ganske kan undertrykke Følelsen af alle de Smerter, som os af Lykken kan tilføyes her i Verden. Kort Forestilling af de fire Hoved-Dyders Formuenhed imod Lykken. Dyden arbeyder sig frem til Fuldkommenhed imod Lykken. Den dydige Siæls velgrundede Haab om Guds Naade for hvad den af Skrøbelighed mangler i den Fuldkommenhed, Gud og Naturen fordrer af den, stadfæstet ved Christendommens Forjættelse derom. Hvor velanstændigt for en dydig Siæl, at erkiende for Gud sin Uformuenhed og formedelst samme sin Uværdighed til Guds fuldkomne Velbehag, saa ingen Philosoph har Aarsag at skamme sig ved en Christens Navn. Den dydige Siæls roelige Sindsfornøyelse, Trøst i Liv og Død, og velgrundede Haab i Dyden om et andet Liv, bekræftet med Ciceros Ord. — Saa vidt Indledningens Indhold. Hvad min Fordrag og Skrivemaade angaaer, da har jeg burdet søge at give dem nogen Ligning efter Ciceros philosophiske Lære- og Skrivemaade, og ligesom et Anstrøg af den Pensel, hvormed han har afmalet os Pligterne. Den utvungne, frie og flydende, den jævne og sig selv lignende Skrivemaade, vel ordentlig og sammenhængende, men derhos tydelig i Tankernes Sammenhæng og Forbindelse, og ikke bunden til nogen kunstler Methodes Regler, er den, jeg burde bestitte mig paa. Hvorvidt jeg har giort det og med hvad Lykke, det vil Læseren selv helst og bedst bedømme. Skulde jeg synes mig for

megen Myndighed at have sagt mine Tanker ligefrem efter min Indsigt og mine Grunde, da ville man tilgive mig den Feyl for Efterligningens Skyld. Thi der er Myndighed og Gravitet i alt hvad Ciceron skriver, saa man undertiden for Mandens Skyld fristes til at bifalde, hvad Sagen selv og dens Grund knap ville tillade, som for Ex. naar han skriver mod den Epikuræiske Vellyst, ligesom jeg mod Egennyttighe-den. For Resten skriver han kun hvad ham rimeligst synes, og jeg ligesaa, og enhver anden beholder sin Ret ukrænket til at sige hvad der maatte synes dem tvertimod. Jeg tilstaaer, saadan Myndighed kan meget bedre have klædet en Ciceron end mig. Men som en Efterligning fortiener den dog Undskyldning, om ikke Bifald. I hvor vel jeg troer slet ikke, at man, for at undgaae Bebrøydelse af Frækhed og Overmod, bør endten undlade at sige hvad man tænker efter sin Indsigt og Skiønsomhed, eller bryde sig med mange foregaaende krybende Complimenter og ærbødige Undskyldninger, fordi man tager sig den beskedene Frihed til at sige sin imod andres fordige Meening, lad være man endnu ikke kan fremvise noget graae Haar i Skiægget til Hævd derfor. Det er kun egennyttige og ære- eller avindsyge Lærde, der forlange saadanne Ydmygelser. Den oprigtige Sandheds Elsker glæder sig ved Sandheds frie og roelige Undersøgning, og forlanger dem slet ikke. — Nu til Oversættelsen af Ciceros Pligtlære. Om denne havde jeg meget at sige, dersom jeg udførlig skulde forklare og forsvare den Plan og det Forskrift, jeg selv derudi har foresat mig, og oplyse samme med mange enkelte Exempler. Jeg vil nu kun sige dette, at den er bleven trykt efter Skole-Disciplers Bøgiering og til deres Brug i Besynderlighed. Dette har foranlediget, at jeg burde holde den til Texten saa vidt mueligt, skiøndt jeg derfor ikke burde lade Læseren overalt mærke dens Tvang efter det Latinske Sprog. Jeg siger mærke; thi hvad gielder det, om den nogensteds af mig skulde være tvungen derefter; naar kun Læseren ikke for meget eller for lættelig mærker det? Til al Lykke troer jeg mange ville finde, at den paa mange Steder flyder allerbedst ligefrem efter Texten. Jeg tilstaaer, at jeg paa mange Steder har givet Ordene Luft og en Frihed, som kunde giøre Læsningen behagelig, men jeg har dog altid derved taget i Agt, at det ikke skulde blive vanskeligt for unge Mennesker af nogen Skiønsomhed, at indsee Grun-

Grunden til Oversættelsen i Ciceros Ord. —— Hvad mine tilsøyede Anmærkninger angaaer, da sige de fleste til deels at forklare og forsvare Oversættelsen paa vanskelige og kritiske Steder, hvor endten Textens Tvetydighed eller foranderlige Læsemaade maatte gisre den uvis og tvilsom, deels til at oplyse et og andet i den gamle Philosophie, som Læseren maatte have noget tydeligere Begreb om for at forstaae Ciceron. Disse Anmerkninger ere næsten overalt mine egne, og jeg har derudi bestræbet mig paa saa stor Korthed, som var muelig, tilligemed den Tydelighed, der dog immer burde være mit Øvemaal. De mange smaa historiske og antiquariske Anmærkninger ere for den største Deel tagne af Notis Variorum og i sær af Hofmanns tydske Oversættelse, dog som oftest med Forkortelse, og undertiden ogsaa med noget Tillæg, og hvor jeg endten tvivlede eller ønskede mig mere Lys og Vished, der haver jeg selv undertiden efterseet de historiske Fortællinger hos Velleius eller Livius. Af en Mands eller Begivenheds Historie har jeg ikke vildet anføre meer, end hvad der nær op var nok til at sætte den Character i Lys, som Ciceron i sær har udmærket ham af. Derimod har jeg overset alle de mange moraliserende og prækemæssige Anmærkninger, som Hofmann har anbragt, baade hvor de passede og ikke passede, hvor de behøvedes og ikke behøvedes. Ey heller har jeg befatret mig med at rette alle dem, hvori han maatte have taget Feyl af Ciceros Meening, saasom jeg da maatte have skrevet Anmærkninger over Hofmann og ey over Ciceron. Nogle faa, hvori Feyltagelsen var for vigtig baade for Ciceron selv og for min Oversættelse, har jeg taget mig den Frihed at rette, og til Vederlag derfor igien med Hofmanns egne Ord afskrevet nogle, som syntes mig saa vel passende og fortræffelige, at man kunde have ønsket sig mange fleer af samme Slags, i Stedet for de mange ubetydelige, hvormed han har bedynget Oversættelsen, og forvoldt, at man ikke i Roe og Fred for Anmærkninger kan læse Texten der, hvor man meget vel selv kan forstaae, hvad Ciceron har skrevet. Endskiønt man vil finde, at nogle mine Anmærkninger staaer i Forbindelse med min foregaaende Indledning, saa vil man dog ved liden Eftertanke see, at hverken Anmærkningen har giort det ufornødent, som er sagt i Indledningen, hvor det har sin egen Forbindelse og meer

al-

almindelig Hensigt, ey heller, at den samme Materie i Indledningen har giort Anmærkningen usornsden, saasom Indledningen dog ikke maatte indbefatte nogen egentlig Commentation over enkelte Steder, lad være den i Almindelighed maatte berøre samme Materie, som Anmærkningen handler om med en besynderlig Hensigt til det enkelte Sted i Texten. Dette maae være nok af mig selv i Almindelighed sagt om dette mit Arbeyde. Maaskee ved en anden Leylighed vil jeg selv eller en Anden finde Leylighed til at mælde noget meer om Oversættelsens egentlige Anledning, saavel som dens Skiæbne, og Beskaffenhed overalt og i det Enkelte.

Riga. D. Joh. Göttl. Töllners theologische Untersuchungen des zweyten Bandes erstes Stück 1774. 358 S. 8v. Et kostbart Stykke af den Sal. Tölners Efterladenskab, som giver Anledning til at beklage dette nyttige Skrifts alt for tidlige Afbrydelse. I den foransatte allerede i Januario skrevne korte Forberedelse forsikrer han nok en Gang at have giennemseet samtlige i dette Stykke indeholdte Undersøgninger, men tvivlede allerede den Gang, om han skulde opleve Aftrykken. Tolv Afhandlinger udgiøre Indholdet af dette Stykke! 1) Muß der Prediger ein Theologe seyn? Ja, hvad man endog siger derimod, saa maae han være det, saa vel for selv at komme til en oprigtig og pligtmæssig Underviisning om det han lærer andre (og dette kunde endnu have været skarpere beviist og eftertrykkeligere sagt, end her er skeet) som og fordi han ellers ikke, endog hos den ringeste og eenfoldigste Meenighed, behørig og med en ret god Samvittighed kan forvalte sit Embede. Kun han maae ikke være blot Theolog, men og Præst, og det fornemmelig; og derpaa maae saavel han, som hans Lærere have Hensigt. Ugierne seer man S. 31. at Forfatteren vel har ønsket, at alle Præster og tilstrækkelig maatte forstaae det G. T. Grundsprog, men dog til sidst bifalder Hr. Jacobi's Meening, at en Prædikant i al Fald kan endnu for det Første undvære denne Kundskab. Hvis man ikke skrev her om den fortiente og i saa mange Henseender respectable Tölner, saa skulde man ikke have afholdt sig fra, her at lade en meget naturlig Anmærkning løbe ind med. Nu erinrer man blot dette, at Forfatteren maae ikke nok have betænkt,

tænkt, at aldeles ikke nogen Forklaring over det N. Te, endog de dogmatiſke og moraliſke Steder derudi, er muelig uden god Kundſkab om det hebraiſke Sprog, og at denne er aldeles nødvendig, ey alene til at forſtaae enkelte Ord og Talemaader, men end mere til at indſee og bedømme den i det hele N. Te herſkende Foreſtillings- og Tankemaade. Ey heller ſynes han at have betænkt, at alle vore Compendier i Dogmatiken og Moralen, vore Liturgier, vore Bøn- og Andagts-Bøger, Prædikener o. ſ. v. ere fulde af Hebraismer, hvilke vi fra Ungdommen af ere vante til, men hvis Misforſtand ſtaaer i Veyen for Religionens Oplysning, og iblandt andet hiælper til at vedligeholde en tankeløs eller dog ilde forſtaaet Opbyggelſes Maade. Man ſkulde tænke, mange kiendte endnu immer ingen anden Maade at ſtudere dette for enhver Religions-Lærer ſaa nødvendige Sprog, end den lige ſaa ubrugbare, ſom tidſpillende, da man ſtikker Stavelſer, tæller Moras, og permuterer Vocaler. Dette maatte man erindre, at ikke ſaa ſtor en Mands Autoritet ſkulde misbruges til Uvidenheds og Efterladenheds Beſmykkelſe. Forfatteren indlader ſig og paa den Indvending, at den nærværende Maade, at forberede Prædikantere paa Univerſiteter, er ſlet ikke overeenſtemmende med Henſigten. Han ſvarer rigtig derpaa, men udtømmer ikke Sagen. Man holde Perſoner, hvilke det ganſke mangler paa Begvemhed, fra Theologiens Studium; man forberede dem vel i Skolerne ved at ſtudere de Gamle, og ved at veylede dem til at tænke ſelv, man indprænte dem tidlig og allerede i Skolerne, at Studering er noget langt andet, end at optage ſine Læreres Ord, lære uden ad, og igien at kunne læſe dem op; man forhindre, at de ikke fortidlig forlade Univerſitetet, og endelig ſørge man for, at de efter fuldendte Academiſke Aar lade de nærmere Tilberedelſer til Lære-Embedet være ſig paa den rette Maade og ivrig magtpaaliggende; ſaa vil den Klage over Maaden, at danne Religions-Lærere paa Univerſitetet, falde bort, naar man kun følger de Forſlag og Regler, Tøllner her angiver: 2) Die Tugend. En meget vigtig og læſeværdig Underſøgning. Hr. Tøllner forſvarer her følgende Sætzer: Dyden kan være Lydighed; dog næppe uden poſitiviſk guddommelig Forſkrift; er den ikke Lydighed, ſaa er den ikke tilſtrækkelig til Saligheed (et noget nyere udviklet Begreb om det Ord Saligheed

hed kunde man vel her have ønsket) saa er den, vel ikke Skin-Dyd, men dog heller ikke sand, ikke fuldkommen Dyd. Den christelige Dyd maae være Lydighed; men blot barnlig Lydighed, grundet ikke paa Guds Overherredømme og høveste Magt, men paa hans faderlige Forhold imod os, ikke paa nogen Slags Frygt, men paa Fortroelighed og Tillid; endelig den kan og maae ikke være blot Lydighed, heller ikke blot Lydighed for Christi Skyld; 3) Die Parabel vom verlohrnen Sohn. Af denne udledes skarpsindige og brugbare Bemærkninger over Beskaffenheden af en Gud velbehagelig Boed, og den derved erlangte Forladelse og Retfærdiggiørelse. Dog synes det Recensenten, som der i Henseende til nogle Punkter var sluttet noget mere af Parablen, end der lader sig slutte med fuldkommen Tilforladelighed: 4) Das Gebet um Vergebung der Sünde. Her angives mange Slags Misbrug, som drives dermed, og forskiællige vildsarende Foreſtillinger, som man pleyer at gisre sig om saadan en Bøn og dens Virkning: 5) Die Herschaft Gottes über die Geschöpfe und zwar insbesondere der Grund derselben. Grunden til Guds Herredømme over Personerne saavel som Tingene i Verden, søger Forfatteren derudi, at alle Skabninger ere Følger af Guds Kraft, og paastaaer at Guds Herskab over Menneskene er fuldkommen et faderligt, og aldeles ikke noget herskabeligt eller Øvrigheds Herredømme: 6) Die Göttliche Strafen und die Göttliche Strafgerechtigkeit. Resultatet af denne Undersøgning, der alene bliver anstillet efter Fornuftens Grunde, er dette: Der er Grund nok for Haanden til at paastaae de guddommelige positive Straffers Vi keelighed, endskiøndt der og ikke fattes Aarsager, formedelst hvilke man maae bære over med den, som nægte samme. Men naar vi spørge: er det middelbar eller umiddelbar af Gud beskikkede Straffer? og bliver alene den lastefulde Tilstand i Almindelighed eller blive de enkelte syndige Handlinger bestraffede? saa viser der sig Vanskeligheder paa alle Sider, man antage hvad man vil. Derfor ønsker Forfatteren nye og nøvere Undersøgninger herover. Nogle Vanskeligheder synes dog Recensenten ikke saa vanskelige at høve, men andre fortiene virkelig Opmærksomhed: 7) Ist es nöthig, daß ein Jeder die unmittelbare Bekanntmachung der Religion erkenne? Beskedene

Ind-

Indvendinger imod Philosophische Gespräche über die unmittelbare Bekantmachung der Religion, og Forsvar for det Bevis for den christelige Religions Sandhed, som tages af Miraklerne: 8) Von den Ueberresten des Göttlichen Ebenbildes. Forfatteren nægter eyalene, at der gives et saadant, men paastaaer og, at Adam har virkelig givet sine Børn alt hvad han kunde og skulde have givet dem, endog om han havde blevet sin Ulydighed troe; og med Faldet har vi altsaa intet tabt. Denne Paastand hænger sammen med hiin Undersøgning om den menneskelige Naturs medfødte Godhed i det andet Stykke af det første Bind, og skulde billig give Anledning til nye og nøyere Prøvelse. Materien er interessant nok for det hele theologiske System. Men her kan Recensenten intet erindre derover: 9) Der Prediger soll die Tugend nicht lehren sondern hervorbringen. Det var at ønske, at alle Prædikantere vilde vel overveye, hvad Forfatteren her har sagt; deres Foredrag skulde de da blive langt mere nyttig og overeenstemmende med sit Øyemærke: 10) Der Beweis zukünftiger Vergeltungen aus dem Mangel gegenwärtiger. Forfatteren giør Indvendinger derimod, men som Recensenten holder ikke for tilstrækkelige. Hvad der meest forvilder ham, er, at Dyden dog allerede bliver belønnet i denne Verden saavidt mueligt, og saavidt det kan skee i denne Verden uden Mirakler. Herover har han sagt meget Godt og læseværdigt, og Recensenten bifalder ham vel, men troer dog ikke, at dette er en Indvending imod hiint Bevis. I øvrigt lader man det vierne gielde, at man og saaledes kan slutte: Dyden bliver allerede i denne Verden, saavidt mueligt, belønnet, og Lasterne, saavidt mueligt straffede: følgelig og i hiin Verden: 11) Ueber Phil. II. 13. Dette Sted har alene givet Forfatteren Anledning til at anstille en Undersøgning over det Spørsmaal: om overnaturlige Naadevirkningerne ere fornødne til det fordervede Menneskes Forbedring, og om man har Grund til at antage samme? og efter sin Theorie om Fordervelsens Beskaffenhed og om den menneskelige Natur Godhed, kunde han meget vel vise, at et Menneskes Forbedring lader sig forklare, uden at antage noget overnaturligt. Men Recensenten finder sig dog ikke fuldkommen fyldestgiort, og ønsker en videre Undersøgning over denne Sag, men hvorved man

tillige maatte see paa virkelige Erfaringer. Hvorledes gaaer det til ved det Lastefulde Menneskes ofte temmelig hastige Forbedring, for hvilket Religions Sandhederne ere blevne foredragne paa en meget slet og uskikket Maade, og der desuden har kun liden Begvemhed til behørig at fatte og anvende dem? Forfatteren synes at være bleven saaende alt for meget ved det almindelige, hvorledes i Almindelighed et Menneskes Forbedring lader sig forklare. I øvrigt har han og indladt sig over de Skrift-Steder, som pleyer at anføres for den modsatte Meening, og vist, at de afgiøre intet over det egentlig stridige Spørsmaal. Men imod det Bevis, som han fører til at igiendrive den Lære om overnaturlige Virkninger, kunde man vel have havt meer at erindre, naar Leyligheden her havde tilladt det. Materien er vist nok en Undersøgning Værd: 12) Alle Erklärungs-Arten vom versöhnenden Tod Christi laufen auf eins hinaus. Som Anhang er tilføyet. Probe einer Naturpredigt über Matth. VI. 26. Det var vist at ønske, at man i Religions-Undervisningen, ja endog paa Prækestoelen bedre, end man pleyer, vilde føre sig til Nytte, den umaalelige og særdeles brugbare Forraad, som Naturens Betragtning tilbyder os.

Frankfurt. Die Erzeugung der Menschen und Heimlichkeiten der Frauenzimmer von Tissot, zweyte Auflage. 1774. 128 S. 8v. zweyte Th. 112. S. Dr. Th. 112 S. Vierte und Letzter Th. 120 S. — Dette usle Maculatur er allerede tilforn anmældt, og til største Forundring seer man her af Fortsættelser og nyt Oplag. Boghandler Reinhold i Freyberg forlægger dette Makulatur, hvis Forfatter skal være en Antiquarius ved Navn Kritzinger. Man finder her den groveste Uvidenhed, de største Vildfarelser, og den elendigste Skrivemaade tilhobe samlede, og desuden det groveste Plagium af den bekiendte Valentin Reuntermann. Det er endnu ikke Uforskammenhed nok. Smøreren, har ey alene skiændet Tissots Navn dermed, at han har laant det, og lagt Manden det dummeste Snak i Munden, men endnu meer, han modsiger Tissot i den fierde Deel, og taler om Syge, som Tissot skal have forfusket, og han selv have cureret. Ikke desto mindre ere der Læger af Profession, som virkelig har kunder troe, at Tissot var Forfatter, og har endogsaa i Breve spurgt ham derom.

No. 47.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 21de Novbr. 1776.

Kiøbenhavn. Tilskueren paa Landet. II. Deel. Forfattet af Hans Ström, Sogne-Præst til Wol)ens Meenighed i Søndmøre Provstie udi Bergens Stift, og Medlem i det Kiøbenhavnske og Norske Videnskabers Sælskaber. Udgiven paa det Typogra)hiske Sælskabs Bekostning. Med Sanders Skrifter 344 S. st. 8vo. 1775. Materiernes Vigtighed, Forskiælighed, Afhandlingens Grundighed, Udførlighed og Tydelighed, giør denne Anden Deel ligesaa interessant for Læsee, som den Første. Forfatteren er overalt lærerig og opbyggelig til Begrebers Rettelse, Fordommes Bestridelse, Dyds og Religions Indskiærpelse. Følgende Stykker indbefattes i denne Deel: 1) Frihed: 2) Vært-Riget: 3) Den Veltænkende: 4) Den Velgiørende: 5) Menneske-Kiærlighed: 6) Fortsættelse af samme: 7) Landhusholdningen: 8) Børne-Opdragelsen: 9) Præstestanden: 10) Gudfrygtigheds Dvelse: 11) Et Brev: 12) Kirkesikke: 13) Fortsættelse: 14) Blandede Tanker: 15) offentligt Skriftemaal! 16) Fortsættelse: 17) En Drøm: 18) Den tidlige Elskov: 19) Nogle Samvittigheds Tilfælde: 20) Syndens Natur: 21) Historien: 22) Krigsstanden: 23) Studeringer paa Landet: 24) Det almindelige Bedste: 25) Et Ord til de Handlende: 26) Kundskaben om Dyrene: 27) Verdens Tilstand: 28) Forsvngeligheden af menneskelige Arbeyder. Stykkernes saa vel

Mængde, ſom rige Indhold tillader os ikke noget Udtog. Nogle faa enkelte Prøveſtykker ville dog vel ikke mishage vore Læſere. Med Forfatterens Tilladelſe optage vi hans Vel tænkende heel og holden.

Engang man Plato forebragte,
At han, den ſtore Mand, var ſkammelig bagtalt,
Og det, ſom her er meeſt at agte,
Xenokrates var den, paa hvilken Skylden faldt.
Den, ſagde man, ſom du har elſket, æret,
Som Navn af din Diſcipel bær,
Er den, ſom din Bagtalere har været,
Saa ſlet betalt Velgierninger.
Gaaer dette Plato vel til Hierte?
Ney! han et lige viiſt og kiærligt Hierte bar;
Han derfor med ſit Gienſvar lærte,
Hvor reen hans viſe Siæl for al Mistanke var.
Kan jeg vel troe, Xenokrates mig hader,
At Ondſkab i hans Hierte boer
Til mig, ſom været har hans Ven og Lærer, Fader?
Det, ſagde han, jeg aldrig troer.
Angiveren fortørnet bliver
Fordi han troes ey i det han har fortalt
Og endnu meer Forſikring giver;
Men Plato, ſkiønt han nu ey mere nægter alt,
Xenokrates dog kiærligen forſvarer,
At om han ſligt om ham har ſagt,
Han da dertil en anden Aarſag haver
End den, man haver forebragt.
O! maatte Platos Aand oplives
Hos alle, i hvis Hierte-Tempel Guld ſkal boe,
Ved al den Ondſkabs Sæd, ſom gives,
Freds-Frugter allefteds man ſkulde ſee at groe.
Lad Løgneren kun hvad han vil angive,
Lad Sandhed blandes derudi,
Enhver med Plato dog vil kiærlig blive,
Naar han er for Mistanke frie.
Han nægter ey, at ved at vandre
Blandt Ondſkabs Torne, ſom har denne Jord begroet,
Han ofte ſtikkes maa med andre,
Skiøndt dette Ukrud ham i Veyen aldrig ſtod.

Imi

Imidlertid han ey fortørnet bliver
For det, ſom uforſætligt er,
Og nogens Ondſkab aldrig der tilſkriver,
Som taale kan Undſkyldninger.
Han ey ſom virkeligt faſtſætter,
Hvad endnu ligger ſkiult i andres Hierte-Bund,
Ey heller det indkiger, gierter,
Som andre ſynes ſee, foruden mindſte Grund.
Og deraf er det, han den Sødhed ſmager,
Som, da hans Tanke billiger,
Om een og hver, han troer, den dem behager,
Og at de ſamme Mærke bær.
En Siæl af en ſaa ædel Tanke
Er ſat ſom i et høyt ophøyet Klippeſlot,
Hvorfra den uden Frygt at vanke,
Hver fiendſke Tunges Anfald kan anſee med Spot.
Oprigtighed dens Pantſer man kan kalde,
Standhaftighed dens Hielm og Skiold,
Som giør, at Ondſkabs Piil maa ſtumpet falde
Og at den ſelv er i Behold.
I Embeds-Brødre! Ægtefæller!
I Venner! Naboer! og Samqvem Elſkende!
Jeg Eder ønſker intet heller,
End at I ſaadant Sind lod mod hinanden ſee.
Det Eder vilde frie fra mange Plager,
Og naar jer Navn berygtedes,
Veltænkende I blev i ſlige Sager,
Som Plato mod Xenokrates.

Et lærerigt Stykke, ſkiønt Moralen er ikke indklædt i høye digteriſke Udtryk, men flyder ſimpel og proſaiſk. I det følgende lærerige Stykke, den Velgiørende, ſom overalt for ſin fortræffelige Morales Skyld er læſeværdig, har Recenſenten i ſær meget elſket følgende Stykke: „ Endſkiønt dette kan „ være nok, for at giøre den Velgiørende til en elſkværdig „ Perſon, endog for ſaadanne Gemytter, ſom ey have Følelſe af ander, end egen Nytte, ſaa var det dog at giøre „ den menneſkelige Natur alt for egennyttig, om man vilde „ paaſtaae, at Dyden ikke blev elſket af anden Grund, end „ denne. Kan endog en Maſkine behage os, formedelſt ſin „ kunſtige Indretning og regelmæſſige Gang, endſkiønt den

„ kan være ſammenſat af blot Curioſitet, uden Henſigt til
„ nogen Nytte; Hvo vil da nægte, at Dyden, ſom giver
„ det menneſkelige Sælſkab ſaa megen Orden og Fuldkommen-
„ hed, og ſætter alle dets Lemmer i den regelmæſſige Forholt
„ indbyrdes, endog i den Henſeende kan finde fornuftig
„ Menneſkers Behag? og naar dette er en Egenſkab, ſom
„ paſſer ſig til alle Dyder, hvem ſkulde den da heller tilkom-
„ me, end den, hvorom jeg taler? Den Velgiørende er vir-
„ kelig det ſtore Hiul, der driver Værket i det menneſkelig
„ Sælſkab til fælles Lykſalighed; Han er den, ſom giver de
„ ſin bedſte Indretning, ſom holder dets Lemmer i den lyk-
„ ſaligſte Forening, og da han handler tillige efter de ædel-
„ ſte Bevægelſes-Grunde og ømmeſte Følelſer, aflægger han
„ tillige det kraftigſte Vidnesbyrd om den menneſkelige Na-
„ turs Adel og Værdighed.“ Forfatteren har tilſidſt ſkildret
en Velgiørende og udmærket ham fra andre, ſom ſøge kun at
iføre ſig hans udvortes Skikkelſe. Ikke mindre fortræffelig
og lærerig er det følgende Stykke om **Menneſke-Kiærlig-
hed**. Det er en vigtig Regel for alle dem, ſom ere hinan-
den forbundne ved nogen ubeſynderlig Kiærligheds Baand
ſom Slægtſkab og Forvandtſkab, at denne deres Kiærlighed
bør aldeles have almindelig Menneſke-Kiærlighed, ſaa vel ſom
i ſær Chriſtendoms Kiærlighed til Grund. I følgende 6te
Stykke har Forfatteren i Fortſættelſen af ſamme Materie af-
handlet de adſkillige Arter af Had, ſom ere ſtridige mod Men-
neſke-Kiærlighed, ſaaſom Religions-Had, Nations-Had
Stands-Had, Perſons- og Adfærds-Had o. ſ. v. —— De
Artikel om **Børne-Opdragelſen** indbefatter og en Deel
ſkiønt ikke nye Tanker og Erindringer, dog ſaadanne, ſom
altid ere vigtige. Meget opbyggelige og lærerige ere de tre
de næſtfølgende Artikler om **Præſteſtanden, Gudfrygtig-
heds Øvelſe, og Kirke-Skikker.** Ere der Tanker hiſt o
her, ſom efter en og anden Læſers forſkiællige Tænkemaade
kunde maaſkee ſynes at behøve nogen nøyere Beſtemmelſe
ſom for Ex. naar Forfatteren S. 136 kan maaſkee ſynes lidt
for meget at indſkrænke den Dyds Øvelſe, ſom en **Sokrates**
en **Plato** og **Epictet** har kundet lægge Vind paa; ſaa finder
man derimod andre ſaa ſunde og vigtige og lærerige, ſom de
tvinger enhver fornuftig tænkende Læſer ſit Bifald, og me-
ndvendig ſtifte megen Opbyggelſe iblandt de Læſere, Forfatt-

ren fornemmelig skriver for; ganske vist meer end almindelige Tanker, og som man, skiønt opsatte af en Præst, dog ikke maa ansee, som saadanne, man kunde vente i enhver Præken. I den Artikel om Præstestanden vil man, naar man har læst den heel igiennem, og overseer det Hele, finde ham i det Ganske temmelig upartieſk. Særdeles meget har dette Stykke deraf til Slutning behaget Recensenten: „Der „ gives andre, som hade Standen for dens Laster. Fandt „ de den saa reen og ulastelig, som den burde være, vilde de „ maaskee baade elske og ære den; men nu giøre visse forar„ gerlige Exempler i denne Stand, at de bære en hemmelig „ Afskye for den, ey betænkende, at saa billig deres Afskye „ er for Lasterne selv, helst naar de findes i geistlig Stand, „ saa ubillig bliver den dog, naar de lade den hele Stand „ undgiælde, hvad nogle Personer derudi forskylde, de maatte ellers af samme Aarsag hade alle Stænder, da ingen af „ dem kan sige sig frie for Feyl. Bedrøves de i Sandhed „ over Forargelser i en hellig Stand, som de billig bør, da „ lad dem ogsaa glæde sig over det Gode i samme Stand, „ som de ligesaa vel vilde antræffe, om de ligesaa nøye saae „ derefter. Lad dem domme, ikke efter Anseende, men i „ Sandhed, og de ville finde ligesaa stor Aarsag til at elske „ alle Gode i denne Stand, som at hade de Onde; de ville „ da i det mindste indslutte dem i den almindelige Menneske„ Kiærlighed, de ere alle Mennesker skyldige; og da man nu „ omstunder giør sig en Ære af Menneske-Kiærlighed, saa „ skulde man haabe, at Præster, som Mennesker, ikke mere, end andre, ville tabe den Deel, som dem tilkommer. „ Men der ere andre, der ikke saa meget hade Standen for „ dens Feyl, som de misunde den sine Fordeele. Nogle syn„ es, at den har for meget at leve af, hvilket og var ubil„ ligt, om det var sandt; Men da der gives ligesaa mange, „ ja vel flere, der have for lidet, og Lønnen i andre Stæn„ der er ey saa ulige deelt som i denne, saa vil denne Tanke falde „ bort af sig selv, helst naar man tillige overveyer, hvad „ nylige er sagt desangaaende. Man vilde desuden lade „ sig erindre, at den Meening, at andres Vilkaar ere be„ dre, end vore, er gemeenlig ligesaa bedragelig, som den „ er almindelig i Verden. Mange tænke, hvor lykkelig er „ en Præst, som med fornsden, ja vel overflødig Indkom-

„ me, kan undvære en Officiers Fare, en Handelsmands
„ Uroe, en Bondes Slæb; men derimod glemmer man de
„ Besværligheder, som trykke denne Stand, og ere saa sto-
„ re, at Faa ville bytte Vilkaar med en Præst, om de ret
„ kiendte og følte dem. Man betænke kun den Tvang i Sko-
„ legangen, den Bekostning og Arbeyde ved Akademiet, den
„ idelige Studering, der ofte lægger Grund til Legemets Svag-
„ hed for deres Lives Tid; man lægge til den lange Tieneste,
„ førend man kan komme til et skikkeligt Levebrød, og den
„ Møye, Embedet fører med sig, i Henseende til Vankun-
„ dige, som skal oplæres, Tungsindige, som skal trøstes,
„ Uskikkelige, som skal forbedres, Fattige, som skal forsør-
„ ges; hvilket altsammen er af den Beskaffenhed, at det gior
„ Sindet ømt, og Legemet ømfindtligt til den udvortes Be-
„ sværlighed af Reyser og Travallie, som Embedet paa de fle-
„ ste Steder er gelendet med. Man giøre, siger jeg, over
„ alt dette en rigtig Beregning, da det vil vise sig, at en
„ Præstes Arbeyde, saa langt fra at være ringere end andres,
„ ofte overgaaer samme, og at mangen en Præst, helst med
„ maadelig Udkomme, kan fristes til at ønske sig andres Vil-
„ kaar, ligesom andre hans. Men da slige Ønsker gemeen-
„ lig ere ligesaa daarlige som unyttige, var vel intet fornuf-
„ tigere, end at enhver var fornøyet med sin Stand; thi
„ man vilde da tillige blive mere fornøyet med andres, og
„ Præstestanden vilde da nyde Godt af det samme. Den
„ vilde erkiendes som fornøden i Verden, og det meget Go-
„ de, den udretter, vilde bedække dens Feyl. Er dette Go-
„ de ikke saa meget, som det burde, saa er det dog umiste-
„ ligt, og ulige mindre havde det blevet, om ikke Præste-
„ standen var. Er der nu liden Dyd og Gudsfrygt i Ver-
„ den, hvorledes vilde det da see ud, om ikke disse Pligter
„ ved Geistlighedens idelige Paamindelser bleve fremsatte og
„ indskiærpede. Ugudelighed og en ubunden Frihed, som
„ nu er stor nok, vilde da blevet langt større til alle Sten-
„ ders Ruin; og dette giør dem alle Præstestanden forbund-
„ ne. Et Kreatur, saa sandseligt som Mennesket, behøver
„ visselig en idelig Erindring om, at der er en Gud til, at
„ Verden forgaaer, at Evigheden nærmer sig, med mange
„ andre Sandheder, som, hvor eenfoldige de end ere, vilde
„ dog ved Forglemmelse tabe al deres Kraft, om de ikke ide-
„ lig

„ lig bleve igientagne og erindrede. Ja i en Verden, hvor „ Sinds Adspredelser ere saa mange, og verdslige Forret„ninger saa adskillige, hvor Krigsmanden jager efter Ære, „ den Handlende efter Vinding, den Lærde efter Viisdom; „ hvor fornsden er ikke da Præsten deriblandt, for at samle „ deres Bestræbelser til deres rette Middelpunkt, ved at fo„reholde dem, hvad Præsten Ahia sagde til Saul: La„der os nær hid til GUD.“ I den Artikel om Gudsfrygtigheds Øvelse vises grundig og tydelig, hvor meget mere Priis man bør sætte paa Christendoms Pligter frem for udvortes Gudfrygtighedsøvelser. Nær beslægtet hermed er den Artikel om Kirke-Skikkene, deres Hensigt, forskiællige Nytte og retskaffne Brug og Anvendelse. — En rar og næsten utroelig Anmærkning er denne af Naturhistorien S. 192, „at naar en Jagt er bleven utæt, ved det en Planke „ er veget fra den anden, og man for Lastens Skyld ey kan „ komme til Spræfken, gaaer man paa Land for at opsøge „ en Myrebye, samler den i en Sæk, og naar man har ført „ den om Bord, endten styrter Myrene lige i Søen, hvor „ man ved at Lækhullet er, eller om man ikke veed det, slaaer „ dem i en Vandspand, og trækker samme efter et Toug om„kring Jagten, da det ikke feyler, at jo Myrene samle sig „ i Spræfken og gisre Jagten tæt.“ — Hvad Forf. S. 194 anmærker om Følelse af Ondt og Godt, Ret og Uret, er uden Tvil alt for lidet, for at sætte saa vigtig en Satz i Lys, som den han uddrager deraf, ligesom han og virkelig synes at have formænget hvad Fornuft eller Erfaring ofte paa en umiddelbar Maade lærer os med Følelsen af den Behag eller Mishag, vi finde derudi, som dog uden Tvil ere to forskiællige Ting, endskiønt Resultatet bliver for en Deel det samme, nemlig, at Grunden til Moraliteten ligger i Naturens Indretning og Gierningens egen Beskaffenhed. Men naar dog Forfatteren udelukker Følelsen fra al Andeel i Moralitetens Grund, saa maa han ikke have betænkt, at Følelsen selv af Behag og Mishag i Ondt og Godt, Ret og Uret, hører med til Naturens Indretning, og at enhver Gierning uden denne Følelse maatte have bleven os saa ganske ligegyldig, som det er en Steen ganske ligegyldig, at den knuser en Rude, naar den kastes ind igiennem et Vindue, eller formedelst sin Tyngsel knuser en anden Steen, som den falder paa. Hver-

ken den eller den anden føler til noget derved, og derfor er her slet ingen Moralitet. —— Mærkværdig og vel anvendt er den Beretning af Missionairerne i Tranquebar om adskillige hedenske Bod-Øvelser, som man maa arues ved. Andre Mærkværdigheder af blandede Tanker saa vel moralske, som physiske maa man overlade til Læseren. —— Hvad Forf. siger S. 214 om aabenbar Skriftemaal, at det er en Kirketugt, og ingen verdslig Straf, kommer Recensenten saa vidt underligt for, som han ikke kan faae det af sit Hoved, at jo en ved borgerlig Anordning i en Stat paalagt offentlig Vanære er en verdslig og politisk Straf, da det jo er ligemeget ved hvem saadan Straf udøves. Kun Skriftemaalet selv er præsteligt eller kirkeligt, men at det skal og maa skee offentlig, som for en offentlig Forbrydelse, det er politisk. Forfatteren vil ikke S. 215 det maa have Navn af Straf, men ikkun en Tugt. Men er ikke Tugt og en Straf, og om man end vilde afholde sig fra Ordet, forandrer det Sagen? Er ikke den straffet, som er offentlig beskiæmmet. Den kommer ey af Overmagt, siger Forfatteren. Men tilegner ikke Kirke-Sælskabet sig i denne Tugtelse en Overmagt over sine enkelte Lemmer, og saadan Overmagt har ethvert heelt Sælskab i Henseende til hvert enkelt, lad være de enkelte Lemmer for Resten vare lige. I det Forfatteren viser Oprindelsen til det Ord at Skrifte, har han tillige viist Skriftemaalets Oprindelse fra de papistiske Poenitentz-Øvelser. Forfatteren befrygter, at Enfoldige maatte tage Anstød af den Forandring, som nyelig er skeet med det aabenbare Skriftemaal. Naar han har viist en tredobbelt Hensigt af det aabenbare Skriftemaal, siger han endelig S. 221: „En Have uden Gierde kan lættelig af Svin „ omrodes, og af vilde Dyr nedtrædes; var derfor Kirke„ Tugt afskaffet, som den nu for største Deelen er, da var „ der intet Gierde til at udeholde forargelige Syndere, in„ gen Tomme til at afholde onde Mennesker fra at nedtræde „ Helligdommen, og at behandle den paa en vanhellig Maa„ de.“ I Hovedsagen har vel Forfatteren Ret, at Forbrydelse bør straffes, men som det beroer paa den høyeste Øvrighed, endten den vil lade sine offentlige Straffer exequere ved Præster eller andre Personer, og ved offentlig Skriftemaal eller paa anden Maade, saa synes vel hans Frygt for det Anstød, der kunde tages af det aabenbare Skriftemaals Afskaffelse

ſe deſto mindre grundet, naar kun virkelig Forbrydelſer hemmes med nogen politiſk Straf. En Præſtes Sag er det jo egentlig kun at formane og overbevise med Ord og Lærdom baade hemmelig og offentlig, og det er nok alene den Overbeviisning Paulus meener paa det af Forfatteren anførte Sted 1 Tim. V. til Beviis for det aabenbare Skriftemaals Lovlighed. Al borgerlig Straſs Execution kan vel ikke vedkomme Præſten, uden ſaa vidt den af Øvrigheden bliver ham anbetroet. Forfatteren ſynes og S. 225 at beklage Excommunicationens og Bandſættelſens Afſkaffelſe. Dens Lovlighed vil Forfatteren her beviſe af Matth. XIIX. 15.-17. Men om din Broder ſynder ꝛc. Virkelig er dens Lovlighed ogſaa dermed vel nok beviiſt. Men hvad er egentlig beviiſt? At Meenigheden bør ſee Synder og Forbrydelſer afſtraffede. Nu træder jo ogſaa Øvrigheden i Meenighedens Sted, ſom dens Hoved, og hemmer aabenbare Synder og Forbrydelſer paa hvad Maade dens Viisdom finder for godt, om ikke ved Bandſættelſer, eller aabenbare Skriftemaal, eller Poenitentz-Øvelſer. Juſt paa den Grund har jo Forfatteren ſelv S. 224 beviiſt Geiſtlighedens Ret til alene at udøve ſaadanne Straffer, da det ſyntes, formedelſt foranførte Sprog, at den Ret ſkulde tilkomme Meenigheden, nemlig Biſp, Provſt og Præſt foreſtille Meenigheden. Men de ere jo dog ſelv kun Lemmer af Meenigheden, ſom har den hele Magt, hvilken den nu har betroet til ſin høye Øvrighed. Forfatteren fortſætter ſamme Materie i en næſtfølgende Artikel, hvor han S. 230 ſiger blandt andet: „at ſaaſnart Chriſtendommens Iver og Alvorlighed aftog, og man begyndte at foragte hinanden derfor, da begyndte denne ſtrænge Kirketugt efterhaanden at ſlappes; den offentlige Bekiendelſe kom meer og meer af Brug, og man lod ſig nøye med den hemmelige for Præſten, ſom dog ey alleſteds var brugelig, og atter paa ſine Steder blev afſkaffet; og det eene med det andet aabnede Døren for alle Slags Laſter.“ S. 232: „Det ſtore Kirkebann har ingenſteds (ſiden Reformationen) kundet komme ret i Brug; og da det tilforn maaſkee i viſſe Tilfælde kunde øves, er det nu tvertimod kommen ſaa vidt, at Udøvelſen vilde kun optages med Afſkye og Foragt. Mange, om de bleve ſatte i Band, vilde kun lee derad, og anſee det for overflødigt, efterdi de længe ſiden have bannſat ſig ſelv ved at af-

„ sondre sig baade fra Nadveren og Guds Ords offentlige „ Hørelse. De som ey gaae saa vidt i Ondskab, ere dog saa „ mange i Tal, at de faa Gode, som findes iblandt dem, „ umuelig kan vente at udelukke dem af deres Samfund, „ eller tvinge dem til nogen Kirketugt. Hvor en heel Armee „ svømmer bort, der nødes man vel til at give Pardon; og „ den Kirke, hvis fleste Lemmer afvige, nødes vel ligeledes „ til at lade sin strænge Tugt falde. Sleet Christendom og „ slet Kirketugt maa derfor følges ad, som Aarsag og Virk„ ning." Endelig har Forfatteren til Slutning viist, hvorvidt den strænge Kirketugt, hvis Mangel han dog virkelig i og for sig selv ikke biefalder, men meget meer overalt beklager, formedelst Kirkens forandrede Tilstand, ikke mere nu kan øves. Nægte kan man vel ikke, at jo Forfatteren iblandt mange sunde og opbyggelige Tanker yttrer nogle, der kunde behøve nogen endten Retelse eller nøvere Bestemmelse, som naar han forestiller slet Christendom som en Moder til slet Kirketugt (modsat den strænge). Maatte man her ikke ex oppolito ansee god Christendom, som en Moder til streng Kirketugt, og hvorledes vil man faae det i Hovedet? Jo bedre Christendom, jo mindre skulde man tænke, den strænge Kirketugt var nødvendig. Og hvortil dog en streng Kirketugt? skulde den ikke tiene til at befordre den gode Christendom, om den kunde, saa det synes, at Kirketugten her snarere burde være forestillet som et Middel og saa vidt en Aarsag til Christendommens Tilstand. Overalt havde Recensenten ønsket, det maatte være falden Forfatteren ind at forestille, hvad Indflydelse en alt for streng Kirketugt kan have til at danne hykkelske Christne. Ligemaade, naar Forfatteren her aldeles ikke vil tilsiøe, at man maatte ansee offentlig Skriftemaal for en offentlig verdslig Straf, som den dog vel i Sandhed er, og kan heller aldrig i anden Henseende være paalagt, end som en Straf for offentlige Forbrydelser. Præstens Straffetale maa være saa mild den immer vil, saa er den dog en Straf, saa vidt den efter offentlig Anordning skeer offentlig. Ingen negter derfor, at den jo for en offentlig Forbrydelse kan være fortient, men kan eller bør den formedelst gode Grunde ombyttes og erstattes ved en anden, saa synes Kirketugten kun at være forandret og ikke ophævet, lad være den har nu faaet en mere politisk end kirkelig Anseelse.

(Beslutningen følger.)

Halle.

Halle. Hr. M. Joh. Græfmann en lærd Præst af Sverrig, der i rum Tid har opholdt sig her, forsvarede for Doctor-Graden under Hr. Doctor Gruners Forsæde, den 31 Oct. 1774 sin Inaugural-Dissertation, der er udkommen paa 7 Ark under Opskrift Hypomnemata historico-critica ad illustrandam hypothesin de Codicibus Ebræo-Græcis interpretum Græcorum Veteris Testamenti. Forfatterens Absigt er deels at rette, deels nærmere at stadfæste Hr. Tychsens bekiendte Hypothese. Det er langt fra, at han antager og forsvarer Alt, hvad Hr. Tychsen i sit Tentamine og sammes Forsvar har paastaaet; og endnu mindre bifalder han de Følger, som Hr. Tychsen høir vildet uddrage af sin Hypothese til Fordeel for den masorethiske Text, og til Skade for det Kenni.ottiske og andre kritiske Arbeyder. En saadan Judaiserende Antikritikus er Hr. Græfmann aldeles ikke. Han nægter slet ikke, at den masoretiske Text ofte er corrumperet, at den kan og maae rettes af Haandskrifter, at de gamle Oversættelser og deriblandt den Alexandriniske havde mange bedre Læsemaader, og derfor paa det flittigste maatte bruges o. s. v. Dog kommer det ham for, som der dog ogsaa var noget Sandt i Hr. Tychsens Hypothese, nemlig det.e: at de LXX. (som og Aquila og Symmachus &c.) havde giort deres Oversættelse af saadanne Exemplarer, hvori de hebraiske Ord har været skrevne med græske Bogstaver. For at forsvare dette, søger han fornemmelig at vise, at det er ikke rimeligt, at Origenes har været den Første, der i sine Hexaplis har skrevet det hebraiske med græske Bogstaver. Det Sted hos Epiphanius, hvoraf man pleyer at udlede det modsatte, beviser intet, saa lidet som Origenis Taushed, der vist nok ikke siger det udtrykkelig, at han har fundet saadan en hebraisk Codex for sig, der har været skreven med græske Bogstaver. Hr. G. troer, man kan ey engang forestille sig nogen fornuftig Absigt, hvorfor Origenis skulde have paataget sig et saa møysommeligt Arbeyde, og lade det hele G. Test hebraiske Text afskrive med græske Bogstaver. Og da man desuden hos gamle jødiske Skribenter finder Spor af saadanne græsk-hebraiske Codices, saa troer han, at de græske Jøder maae længe for Origenis Tid have havt deslige Bøger. Deres Oprindelse sætter han to til tre Aarhundreder for Chri-

sti

sti Tid, og meener, at de græske Jøder ere faldne paa det Indfald, at giøre sig saadanne Codices, saasom de ved deres Gudstieneste havde maattet læse den hebraiske Text, og dog have været saa uvidende i det hebraiske Sprog, at de end ikke meer har kiendt de hebraiske Bogstaver, hvilket sidste han ved forskiellige Grunde har søgt at giøre rimeligt. Det kommer ham og ikke for, at man kan modsætte ham Kirkefædernes Taushed om saadanne Codexers Tilværelse iblandt Jøderne, ja han troer selv at have bemærket et Sted i Eusebii Kirkehistorie VI. B. 16 K. hvoraf kunde sluttes, at desliae Codexer har ikke været denne Skribent ubekiendte. Endelig erindrer han, at man og ikke kan modsætte ham, at det er primeligt, at hebraisk-græske Codexer skulde være saa gamle, som den Alexandrinske Oversættelse, saasom selv denne Oversættelses og dens enkelte Deeles Alder er endnu meget uvis. Herpaa viser Forfatteren, med hvad for græske Bogstaver i disse hebraisk-græske Codexer ethvert hebraisk Bogstav har været udtrykt, og hvilke Forverlinger Figurens eller Lydens Lighed har kundet give Anledning til, og kommer saa til det Bevis, at de fleste Arter af Forskiælligheder, hvori den Alexandrinske Oversættelse afviger fra den hebraiske Text, lade sig lættere og naturligere forklare, naar man antager, at Oversætterne har havt hebraisk-græske Codexer for sig, end naar man vil ydiede dem fra Haandskrifter med hebraiske Bogstaver. Men er Hidledningen ikke lættere, saa er den dog i det mindste ligesaa lat, og altsaa bevise saadanne Forskiælligheder ikke mere for den almindelige Meening, end for denne Hypothese. Ja end og de Tilfælde, hvor aabenbar Forverlinger i det hebraiske Skrift er giort formedelst hebraiske Bogstavers Lighed for Ex. Vau og Jod, Daleth og Resch, kan man ikke modsætte Hypothesen, saasom Feylen jo kan være begaaet længe tilforn i hebraisk Skrift, førend nogen af hebraiske Codexer har giort hebraisk-græske; ey at tale om, at Forseelsen og kan være kommen fra den, der først har skrevet det hebraiske med græske Bogstaver. Hr. Graffmann gaaer de Forskiælligheds Arter igiennem, der endten lættere eller dog ligesaa let lade sig forklare af hans Hypothese, end af den modsatte, og anfører til Bekræftelse saadanne Exempler, som Hr. Tychsen endnu ikke havde anført. Til Beslutning viser han endnu, imod Hr. Tychsen,

at

at de hebraiske Codexer har i de ældste Tider havt ganske andre og til deels bedre Læsemaader, end vi finde i vor nu værende Text, at disse for en Deel endnu ere tilovers i de gamle Oversættelser, og at altsaa den vigtige kritiske Nytte af hine gamle Oversættelser ikke kan gisres stridig ved Hypotheſen om de hebraisk-græske Codexer. — Det Programma, som Hr. Doctor Gruner skrev i Anledning af denne Promotion, handler om det bekiendte Sted 2 Tim. III. 16. Han beviser, at her ikke maae oversættes: Al Skrift, eller den ganske Skrift er indgiven af Gud og nyttig ꝛc. men: enhver af Gud indgiven Skrift er nyttig ꝛc. Han beraaber sig paa den Syriske og gamle latinske Oversættelsers Autoriteter, paa Artikelens Udelukkelse for det Ord γραφη, og paa Sammenhængen. Han nægter ey alene, at der staaer noget i dette Sted om det N. Tres Bøgers Inspiration, som Ovendtstädt og andre troede, men bemærker og, at Beviset for det G. Tres Inspiration ikke maae søges i de Ord πασα γραφη θεοπνευστος, men i den hele Sammenhæng af Apostelens Tale. Men naar man hører endog af det Udtryk πασα γραφη alle enkelte Ords guddommelige Indgivelse at udledes, saa maae man virkelig udraabe: δος μοι λεκανην. Endelig maae man og ikke af det Ord θεοπνευστος ville bestemme Indgivelsens Begreb, ligesom det vel i Almindelighed ikke er mueligt, at give en nøye Definition om den Sag.

Cassel. Predigten von Johann Jacob Pfeiffer, Prediger der Oberneustädter Gemeinde, zu Cassel. 1776. Man lærer af disse Prædikener at kiende Hr. Pfeiffer, som en Mand af gode Indsigter, af en god Smag, af en Mandig Veltalenhed og som en Ven af den virksomme Christendom. De ere meer undervisende, end stærkrørende, og føre et Sprog, som skikker sig for Prædikestolen. Man bemærker, at Pf. har giort en viis Brug af mange nyere theologiske Undersøgninger, og ikke blot efterſnakker andre, men tænker selv. Dette finder man i Besynderlighed i den anden Prædiken, over Menneskets Værd, hvor Forfatteren over det, som man kalder Guds Billede, ikke siger saa meget ubestemt, som mange har sagt for ham i Lærebøger og

paa

paa Prædikestoelen. Til de Træk, som giøre os Gud lige, regner han Menneskets fornuftige Aand, den Gemyts Beskaffenhed, Mennesket har, og som giver han den sande Smukhed. „ Von Sünden (siger han) und selbst von Neigungen zur Sünde war er noch frey, und hatte er auch „ gleich die, durch alle Prüfungen bewahrte Heiligkeit noch „ nicht, die er erst durch Uebung erlangen sollte und konnte, „ so war es doch vollkommne Unschuld, in der Gott ihn „ schuf. " Endelig sætter han Ligheden med Gud i Bestemmelsen til et længere Liv. S. 32. taler han om Herskabet over Dyrene og mere bestemt, end man ellers pleyer. Den fierde Prædiken har Forfatteren holdt over den sidste Jesu høytidelige Bøn Joh. XVII. Han oplyser først nogle de fornemmeste Udtryk og Talemaader, saasom Klarhed, og forklare, Verden, at være i Verden, ey at være i Verden, hellig, hellige, at være eet, derpaa giennemgaaer han den hele Bøn i Sammenhæng og omskriver den kortelig, og beslutter med nogle almindelige Betragtninger, hvorudi han viser, hvad denne Bøn har for en vigtig Indflydelse og stor Nytte paa vor Troe og for vort Levnet. I øvrigt vil man anføre alle Prædikenernes Indhold: 1) Erhaltung aller lebendigen Geschöpfe Ps. CXLV. 15. 16 — 2) Die Würde des Menschen 1 Mos. I. 26. — 3) Armuth Jesu, unser Reichthum 2 Cor. VIII. 9. — 4) Das letzte feyerliche Gebet Jesu Joh. XVII. — 5) Die Taufe des Kämmerers. Apostelg. VIII. 26-30. — 6) Empfehlung christlich guter Werke Jac. II. 17. — 7) Gewinn der Gottseligkeit und Genugsamkeit 1 Tim. VI. 6-8. — 9) Von der Erziehung im Christenthum Eph. VI. 4. Begge disse Prædikener ere af et meget almeennyttigt Indhold, fulde af gode Lærdomme, og man læser dem med Fornøyelse, saasom de ere affattede paa en Erfaringsmæssig maade. 10) Die wahre Beschaffenheit des menschlichen Lebens 1 Mos. B. XLVII. 8. 9. — 11) Hiobs standhafte Frömmigkeit Hiob II. 1-10. — 12) Des Stephanus. Apostelgesch. VII. 55-59.

Hamburg. Joh. Melchior Goetens Hauptpast. zu St. Cathar. in Hamburg, Beweis, daß der Satz — ein Sandkorn, ein Wassertropf, ein Blumenblatt,

ein

ein würmchen iſt weit gröſſer, als der aufgeklärteſte Verſtand der geübteſten Weltweiſen — wahr und vernunftig ſey. Gegen den Verfaſſer der Anmerkungen über die Vorſtellung des Ehrw. Miniſterii in Hamburg gegen die öffentliche Religionsübung der Reformirten in Hamburg. Nebſt vorläufigen Erinnerungen über dieſe Anmerkungen ſelbſt. 1774. 6. A. 4. Nærværende Skrift er ſtilet imod et andet lidet Skrift, ſom er udkommen under Titel af Beytrag zur Geſchichte der Toleranz. Man har anſeet for en ubetydelig Sag for det hele lærde Tydſkland, hvad for Penne- og Prækeſtoels-Krige der blive ført i en eeneſte Stad, iſær i en Sag, hvori ingen af de ſtridende Parter er berettiget at dømme til endelig Afgiørelſe. Ikke deſtomindre fortiente hiint Beytrag zur Geſchichte der Toleranz formedelſt de mange overbeviſende og med Beſkedenhed foredragne Grunde alle Læſeres Roes og Bifald, og Ingen troede, at der kunde ſiges noget derimod. Men næppe vare Anmærkningerne over Miniſterii Foreſtilling komne for Lyſet, ſaa har en til Strid altid færdig Pen ſammenſkreven og ladet trykke 6 Qvart-Ark. ſom i alle Linier røbe Ilfærdighed og Mangel af tilbørlig Agt for Publikum, der ikke lættelig lader ſig bedaare af Snak og Skrig. Anmærkeren, ſom her ſtrides imod, havde kun ved Leylighed ſagt, den paa Titelen anførte Satz et Sandkorn ꝛc. foredraget paa Prækeſtoelen er juſt ikke den opbyggeligſte; men Forfatteren af dette Skrift har meget tydelig og hele Sider igiennem beviſt, at den er fornuftig og ſand. Man høre Beviſet ſelv. „Den Ting, ſom ikke tydelig kiender og fuldkommen kan beſkrive en anden Tings Beſtand„Deele og Virknings-Maade, er ringere end denne: Den „menneſkelige Forſtand kan ikke giøre dette ved et Sand„korn, Blomſterblad ꝛc. a'ſaa er den ringere end diſſe.“ Skulde man vel troe, at dette Beviis var ført uden for Spøg. Men det er ram Alvor. Det er ikke nok, at Forfatteren ſaaledes har demonſtreret ſin Satz, men han har og ſtadfæſtet den med hele anførte Steder af Nieuwetyt, Lowenhoek, Boyle, Ledermüller, Kleiſt Plinius og Reinbeck, og det med deres egne gode Ord til Udfyldning. Endelig ſiger han, det er en Satz, om hvis Sandhed intet fornuftigt Menneſke ſkulde tvile, ved hvilket Magtſprog han uden

uden Tvil har tænkt at vilde erstatte Grundenes Mangel. Imidlertid tiener Skriftet til et ubehageligt Bevis, hvorledes en trættekiær og modsigende Geist kan blinde Forstanden og giøre den endog med Moders Melk indsuede Logik ubrugbar. Erindringerne imod Anmærkningerne selv ere deels aabenbar urigtige, deels halv sande, men alle ere udzirede med en forvirret Belæsenhed, med Skingrunde og Bisager. Forfatteren veed fortræffelig, at dreye Sagen paa sin Side, og at giøre den til det hele Hamburgiske Ministerii og almindelige Væsens Sag, saa fortræffelig, at den eenfoldige Læser, som den hele Piece synes at være skreven for, skulde troe, at Anmærkeren maatte pinlig anklages og straffes. Hvad om han paa sin Side ligeledes vilde giøre sin Meening til den hele reformerte Religions Sag, forelægge den alt det Fornærmende, som her bliver sagt, ja vilde paastaae, at Forfatteren derved havde forstyrret Religions-Freden. Men han er for billig, for grundig, har en alt for retfærdig Sag, for at stride med andre Vaaben, end dem Sandhed og Kiærlighed til Næsten give ham i Hænder. Ventelig svarer han ikke, saasom her intet Nyt er sagt, uden hvad der allerede er igiendrevet af ham og af andre; men skulde han endelig svare, saa giør han det for Sagens og ikke for Modstanderens Skyld, med den Moderation og Betænksomhed, der har forhvervet ham sine forrige Læseres Bifald.

Berlin. Med Chir. theoret. pract. Betrachtungen über alle Arten der venerischen Kranckheiten, nebst einer sichern und für jeden bequemen neuen Heilungsmethode, herausgegeben von J. C. Schreiber Doctor. zweyte verbesserte Auflage 1776. 46. S. 8v. Forfatteren er kun kort og henviser ofte til andre Skribenter. Dog er ved Tilfældene af den Veneriske Sygdom, skiønt ganske kort, altid anført en Fortegnelse paa Hiælpemidlerne.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og C. C. Berling.

No. 48.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 28de Novbr. 1776.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af Tilſkueren paa Landet. ꝛc. See forrige No.) — I den Artikel, ſom andler om nogle Samvittigheds Tilfælde, er det kommen ſtecenſenten noget underligt for, at Forfatteren S. 271 erlærer Ægteſkaber imellem gamle Folk, over deres Børnelder, for lovſtridig imod Naturens Lov, naar de betragtes og for ſig ſelv. Da nu Recenſenten har det Begreb om laturens Love, at de ere uforanderlige, og at alt hvad ſom rider derimod, kan aldrig tillades, og bør altſaa være foruden, ſaa maa han forundre ſig over, at Forfatteren dog ægter, at de bør forbydes. Han meener, der ere Natur-Loe, ſom GUD kan giøre Forandring udi, og han meener, at Ægteſkabs-Lovene ere ikke ſaa uforanderlige, ſom andre Naurens Love. Vel veed Recenſenten, at nogle Philoſopher øre alle, endogſaa de meeſt tilfældelige, og efter meget foranderlige Omſtænde læt foranderlige Regler og Forſkrifter til latur-Love, ſom de kalde hypothetiſke eller vilkorlige; men an troer og, at denne Benævnelſe hverken er almindelig, heller kan andet end foraarſage Forvirring og Logomachie i Spørsmaales Beſvarelſe, **om noget er ſtridigt mod Naturens Love eller ikke?** Efter denne Benævnelſe er et en unaturlig Synd, at røge Tobak, drikke Viin eller offee, paa en Tid, naar min Læge, formedelſt nogen min lfældige Legems Conſtitution, har forbudet mig det. Alt

bliver efter denne Benævnelſe giort til Natur hos Menneſke
og alt hvad ſom kan befales eller forbydes, ja raades eller fr
raades, ham til en unaturlig Synd. At Forfatteren er de
ne ſin Theorie troe, ſeer man blandt andet ogſaa deraf,
han S. 275 har giort for tidlig Sammenleye til en Syn
imod Naturens Lov. Paa ſamme Maade erklærer han ſig o
Ægteſkab imellem Sødſkende, om Polygamie. Strid
ſkulle de være mod Naturens Lov, men Gud har dog kund
forandre ſit Forbud og tillade dem efter Tidens Omſtænde
Fornødenhed. Da nu Recenſenten een Gang er vant til d
Theorie, at anſee alle Naturens Love for lige ſaa uforande
lige ſom Guds og Menneſkenes og Tingenes Naturer og V
ſener, og følgeligt alt hvad der i og for ſig ſelv (ſom Fo
fatteren ſelv har udtrykt ſig) ſkal være ſtridigt mod en Nat
rens Lov, ſom noget der aldrig kan tillades; da han derim
anſeer alt andet, hvad der ſnart kan være tilladt, ſnart fo
buden, ſom noget der i og for ſig ſelv ikke kan være ſtridi
mod Naturens Lov, men beroer paa Omſtænde, der kan v
re meer og mindre beſtandige; ſaa vil han vel lade Forfat
tens Foreſtillings-Maade ſtaae ved ſit Værd, men maa ſe
blive ved ſin gamle Theorie, for ey at bringe det Syſter
i Forvirring, han een Gang har fattet i Hovedet, hvoreſt
forberørte Spørsmaale ſaa læt lade ſig bedømme og beſvar
uden vidtløftig Ordſtrid. Men ikke Afvigelſen fra den
Læremaade ogſaa maatte være kommen deraf, at man i The
logien har været alt for overilende med at giøre alt hvad m
fandt forbuden i den Hellige Skrift til unaturlig Synd; m
ſom man dog finder, at ſamme til andre Tider baade har v
ret, ja nødvendig maatte være tilladt, ſom Ægteſkab melle
Sødſkende, ſaa har man, for at redde ſig ud af den Knib
man ved Overilelſe har bragt ſig udi, taget ſin Tilflugt til
ſelvgiort Begreb om et Slags Naturens Love, der kunde f
andre ſig efter Omſtændighederne. Tvertimod efter det S
ſteme, der foreſtiller Naturens Love ſom ganſke uforanderli
maatte det Spørsmaal om Sødſkendes Ægteſkab ſaaledes
gefrem beſvares: Efterdi det engang i Verden, efter Gu
egen Skabnings-Plan, har været aldeles fornødent, ja t
findes endog anført i Skriften ſelv (mellem Abraham
Sara) uden at foreſtilles ſom nogen for Gud afſkyelig un
turlig Synd, da Gud end mere har helliget ſamme og vœri

et det at være som en Rod til den Stamme, hvoraf han selv ilde komme frem i menneskelig Gestalt; saa kan det umuelig og for sig selv have været stridigt mod Naturens Lov; ien som det dog siden af GUd og vor Øvrighed ey uden vise larsager, tagne af de store borgerlige Selskabers Forfatning, der ikke kan bestaae uden Familiernes Vedblandelse ved nærmere indbyrdes Kierligheds Baand er forbudet; saa var et en grov Synd imod GUd og Selskabet, om vi vilde handmod et for os alle og for Selskabet i Almindelighed saa nyttigt Forbud, der bør være os helligt og ubrødeligt, blot som menneskeligt, og end mere som et guddommeligt Forbud. igesaa maatte der uden Omsvøb svares paa det Spørsmaal m Ægteskab mellem gamle Folk. Er det i og for sig selv ridigt mod Naturens Lov; bør det uden Undtagelse erklæres r utilladeligt. Sed adhuc sub Judice lis est. Der kan nføres vigtige Grunde for og imod, og man tillader det nidlertid paa en Træf, til Sagen bliver paadømt. Vidste ian at GUd nogensteds havde samtykt eller tilladt det, saa idste man vist, at det ingen unaturlig Synd i og for sig selv inde være. Men i Mangel deraf vil Spørsmaalets endelie Afgiørelse beroe derpaa, om det er stridigt mod Naturen, t anvende et af GUd og Naturen forordnet Middel, naar hvor Øyemærket ikke kan finde Sted? En delicat Materie t indlade sig for dybtudi, og hvori Decisionen nok for beandig vil ligesom hidindtil blive overladt til enhvers egen samvittighed. —— Særdeles lærerig er den Artikel om Synn. Hvor eftertrykkelig forestilles S. 289 det fordervelige skadelige i Synden: „Hvad er Guds første Hensigt med vor Siæl og Legeme, vor Forstand, Villie og alle Siælekræfter, uden denne, at Siælen skulde herske over Legemet, de høyere Siælens Kræfter over de nedrige? I Siælen selv skulde Fornuften befale og Villien adlyde dens Befaling; hvad den første raadede, skulde den anden beslutte, og hvad der blev besluttet, skulde Begierlighederne, som lydige Tienere udføre og ved Legemets Lemmer udrette. Saadan var den Orden og Regieringsform, GUd oprettede i Menneskene; og hvo vil tvile paa, at den jo var den nyttigste, da den med Guds Viisdom og deres egen Natur var meest overeenstemmende? Men nu, da denne Orden er ganske forvendt formedelst Synden; nu da Sla-

„ ven sidder paa Thronen og Herren ligger i Baand; nu
„ da Kiødet, Støvet, den ringeste Deel af os, er bleven
„ den øverste, ved det at dets Gode alene søges, dets Drift
„ alene følges, og den aandelige Deel af os, med sin For-
„ nuft og Villie, er bleven en Tiener, for at udføre Kiødets
„ Begiering; med saa Ord, da der er vendt op og ned paa
„ alle Ting, hvilken ubodelig Skade har Synden ikke derved
„ anrettet i os? Hvor har den ikke fordervet Legem og Siæl
„ med alle Siæls og Legems Kræfter, at ikke en eeneste tie-
„ ner mere til sit Brug? Er ikke det hele Legeme svagt fra
„ Hoved-Isse indtil Fod-Saale? Og hvad er det hele Men-
„ neske andet, end et fordervet Redskab, der ey mere tiener
„ til at opfylde de hellige Hensigter, hvorfor det er bleven
„ til? Og endda er alt dette kun en Begyndelse til den Ska-
„ de, Synden har indført i Verden, det er kun den arveli-
„ ge Synd og medfødte Fordervelse, som nødvendig maa
„ blive endnu skadeligere, naar den betragtes i Henseende ti
„ sine utallige Følger i Tanker, Ord og Gierninger o. s. v.“

S. 297 om smaa Synders Frugtbarhed. „ Imidlertid ha-
„ ve dog disse vældige Kiæmper af Syndere begyndt med smaa
„ Synder, førend de have skredet til de større; de have
„ meent, at lidet skader lidet, og ey taget sig vare for, at
„ de smaa Synder gaae frugtsommelige med de større; de
„ have altsaa ey tænkt anderledes, end vi selv daglig tænke,
„ saa ofte vi forringe og undskylde vore Synder, uagtet vi,
„ ligesaa lidet som de, kan vide, hvad Følger de kan have
„ hos os selv og andre. Man omgaaes vaersom med Ild,
„ fordi man veed, at af en Gnist kan reyse en Ildebrand;
„ men saa skiødesløse ere vi, at vi bedrive een Synd efter
„ den anden, i Tanke, at den er kun ringe, da dog en Synd,
„ som synes kun ringe i Begyndelsen, kan blive meget stor
„ Henseende til sine Følger, og drage andre efter sig i saa
„ lang en Række, at vi kan ikke see Enden deraf. Mindst
„ havde David tænkt, at et Øyekast til Bethseba skulde
„ komme saa meget Ondt af Sted; og dog endtes det ikke
„ uden med de groveste Misgierninger, som foruden den
„ Forargelse, han gav andre dermed, bragte hans Sind i
„ den største Uorden, og førte mange Ulykker over hans Huus.
„ Kan da en eeneste Synd, endog af de ringeste, udrette
„ saa meget ondt, kan den indføre saa megen og langvarig

„ Uor-

Uorden i Verden, hvad maa da de Synder, som daglig fortsættes, udrette til at bringe Verden af Lave?" Saaanne Betragtninger maa nok give en Læser Eftertanke. Men vad Forfatteren siger S. 299: „Samles nu alt dette tilsammen, som er sagt om Syndens Natur, da sees uden Vanskelighed, at den ey bestaaer i en blot Afvigelse fra Loven, som nogle ville have forestillet sig den, men i noget virkelig stridigt mod Guds vise Hensigter i Verden, eller i Misbruget af vore Sjæles og Legemers Kræfter, som nødvendig maa gjøre vor egen og andres Tilstand ufuldkommen." Dette vilde Recensenten ret gierne saaledes orstaae, at man, for at gjøre sig et fuldstændigt og udførgt Begreb om Syndens Natur, bør ikke fæste sine Tanker ed den blotte Afvigelse fra Loven, men ogsaa betragte den ine Følger og dens Modstridighed mod Guds gode og vise ensigt med Menneskene og mod deres Lyksalighed. Hvis ke Forfatteren saaledes vil forstaaes og forklares, saa bliver er saa vidt en aabenbar Urigtighed i dette hans Udtryk, m Bibelen selv beskriver Synden ved en blot Afvigelse fra oven, og som de der forestille sig den blot som saadan Afvielse, maa dog nødvendig forklare sig saaledes derover, som orfatteren, nemlig, at der i samme Afvigelse nødvendig ldbefattes en Modstridighed mod Lovens og altsaa Guds Hengt. Men maaskee Forfatteren kan og have sigtet til det, m nogle holde for, at der er ingen anden Grund til det nde i Synden og til al Moralitet, end Guds ganske absote Villie. Er det saa, da mangler hans Udtryk den behøge Bestemmelse, efterdi hverken Skriften eller andre, som ter dens Beskrivelse forestille Synden som en Afvigelse fra oven, ville dermed have det Begreb forbundet, at Synd r Synd, blot fordi Gud, uden al anden Grund i og af Tinnes og Menneskenes Natur, havde fundet for godt at forde den. At denne sidste maa være hans Meening, lader rimeligen slutte af det følgende. Det er kun at mærke, man kan paastaae, at Synden er i sin Natur og sit hele æsen intet andet, end en Afvigelse fra Guds Lov, og dog rklare sig over Guds Lov, som den der er grundet i Mennenes Natur saaledes, at man i alt maa blive eenig med Forfatteren. Han burde derfor nøyere have bestemt sig aledes: „da sees, at den ey bestaaer i en blot Afvigelse fra

„ en saadan Lov, som ey skulde have nogen anden Grund en
„ i Guds absolute Villie," og da skulde dette Sted ey hav
standset Recensentens Opmærksomhed, for at søge Grund
Contexten til en billig Fortolkning. Ligemaade, naar Fo
fatteren S. 302 siger: „En Deel Philosopher have læng
„ siden antaget dette som en Hoved-Regel for alle vore Gie
„ ninger, at man burde leve overeenstemmende med sin N
„ tur, hvorved de ikke have forstaaet de naturlige Drifter
„ der ofte ere syndige, men vor Naturs væsentlige Bestem
„ melse og Hensigter." Her fattes megen Bestemmels
Disse Philosopher har sler ikke kundet adskille Naturen og
naturlige Drifter fra hinanden. Cicero, der grunder s
Lære om Pligterne paa Naturen, grunder den og paa de n
turlige Drifter, og disse ere i sig selv ikke mere syndige, e
Naturen selv. Ere Selvkiærligheds og Menneske-Kiærli
heds Drifterne vel i sig selv syndige Drifter, skiøndt den sa
me Fordervelse, Naturen ved Synden er bleven underkaste
rækker ogsaa til dem. Dernæst, er det vel mueligt at fo
stille sig nogen vor Naturs væsentlige Bestemmelse og Hensi
uden tillige at forestille sig naturlige Drifter, der kunde fø
os til samme Maal, og med hvilke vi altsaa maa handle ov
eenstemmende, naar vi skulde følge Naturen og dens Hensi
Recensenten seer ingen Udflugt til at slippe fra den Erklærin
at dette jo er et af de Steder, der aldeles behøve nogen R
telse. Og saaledes overalt er Forfatteren som oftest fortr
felig og lærerig, meget rigtig, nøyagtig og tydelig i hv
han lærer, men hist og her kan hans Tanker vel modtage
virkelig behøve nogen endten Rettelse eller Bestemmelse. —
Med megen Fornøyelse vil man herefter læse de tvende T
tikler om Historien og Krigsstanden, og uden Tvil n
fuldkommen Biefald. —— Læseværdig og patriotisk er den
gende Artikel om Studeringer paa Landet. Atter Forslag (
349) og Opmuntring for Præster paa Landet til at lægge
noget efter Lægekunsten. Forfatteren beklager S. 353 m
ge høystvigtige Videnskabers Forsømmelse, og endskiøndt
vel ansører Mangel af et Akademie iblandt andre Aarsager
til; saa troer han dog ikke, at et Norsk Akademie, indre
paa den sædvanlige Fod, vil afhiælpe Mangelen paa de
talte nyttige Videnskabers Dyrkelse. I øvrige tilstaaer
den Nytte der vilde flyde af et Akademie, „at det vilde

"

„ ve et Middel til at holde Penge i Landet, og befrie en ſtor „ Deel af den ſtuderende Ungdom fra den i Hoved-Staden „ herſkende fordervelige Smag i Fornøyelſer, ſom nu begyn„ der at gaae ſaa vidt, at Forældre ſielden kan formaae deres „ Børn til at tage Veyen Hiem igien, uden ved at tilbage„ holde Remiſſerne, ſom let kan forlede til Fortvivlelſe og „ Liderlighed, en Sag (ſiger han) ſom viſſelig fortiener „ nøyagtig Overveyelſe.“ Man maa overalt tilſtaae, at dette Skrift giver en intereſſant og lærerig Læsning, ſom tillige bliver behagelig ved Materiernes Omverling, og der mø der ſielden ſaadanne Steder, hvor en tænkende Læſer kunde betænke ſig at give Forfatteren ſit Biefald.

Berlin. Die Göttliche in den Veränderungen des menſchlichen Geſchlechts aus der Geburt, dem Tode, und der Fortpflanzung deſſelben erwieſen, von Johann Peter Syſſmilch, zweyter Theil, vierte verbeßerte Ausgabe, genau durchgeſehen und näher berichtigt, von Chriſtian Jacob Baumann, Prediger zu Lebus 1775. Dritter Theil, welcher Anmerkungen und Zuſätze zu den beyden erſten Theilen, nebſt einer Abhandlung von Witwen-Verpflegungs-Geſellſchaften, enthält von C. J. Baumann 1776. Om den anden Deel er intet videre at ſige, end at den er bleven aftrykt med ſamme Flid, ſom den første. Men desto meer har man at melde om den tredie ganſke nye Deel, ſom med Regiſteret over alle 3 Deele er 736 S. ſtærk foruden 68 S. Tabeller og 16 S. Fortale. Det er alene Hr. Baumanns Flid, man har at takke for ſamme. Thi de Tilſatzer, ſom Syßmilch har efterladt til det 25. Cap. af ſin Bog, og ſtaaer her fra S. 637 til 666, udgiøre ikke meget. Hr. B. har fra Begyndelſen giennemgaaet det Syßmilchiſke Værk, og giort Anmærkninger og Tilſatzer dertil. Snart ſtadfæſter han de Syßmilchiſke Bemærkninger og Slutninger, snart beſtemmer han dem nøyere og indſkrænker dem. Hiſt og her anbringer han ganſke nye Anmærkninger, ſom i ſær begynde med det 20. Capitel. Ved det 22de Capitel, ſom handler om de Døendes Orden efter Alder, har han viiſt Manglerne i de Tabeller, ſom derover ere forhaanden, og de Aabninger, ſom endnu ere at udfylde, foruden andre flere Arter af ſam-

mes nyttige Brug, og tydeligere udsat fra hinanden Forskiellen imellem Halley's og Deparcieux's Methode, eller d menneskelige Livs rimelige og midlere Vedvarelse. Det Fø ste Capitel har han forsøget med Forregnelser deels paa saada ne Bøger og Skrifter, som indbefatte Lister paa døbte Forlovede og afdøde Personer, og vise sammes Brug, dee saadanne, der betragte Befolkningen, som en Gienstand f Statsklogskaben, og angive sammes Midler og Forhindri gen, deels saadanne, som undersøge Befolkningens Tilstan i forskiællige Lande, og til forskiællige Tider. Det er d største Tilsatz, han har giort til det 23 Capitel om Enk Forflegnings Sælskaber, da samme strækker sig fra S. 43 til 665, og stadfæster iblandt andet den Dom, som H Kritter har fældet om det Calenbergiske og Bremiske Sa skab, i hvis Indretning Begge ville have fundet meget ufo delagtigt. Hr. B. troer, at det Calenbergiske næppe v bestaae, indtil Bidraget stiger fra en Simplo til 8 Pf. sa fremt der ikke snart bliver troffen en grundigere Indretnin for Fremtiden. Om Sørge- og Liig-Casser har han og lev ret en Tilsatz fra S. 606 til 619. Det er unægteligt, d den nyttige og vigtige Syßmilchiske Bog er ved Hr. Bau manns Bemøyelse bleven baade nyttigere og vigtigere, o endogsaa ikke alle de nye Satzer, han paastaaer, skulde b findes rigtige. Men tvende Ting skulde have været meg angenemme. Først om Forbedringerne og Tilsatzerne i de Syßmilchiske Bog havde været anbragte paa de Steder hvor de høre hen, da man nu bestandig maae læge den tred Deel ved Siden af de tvende Første, for at bemærke Tils tzerne og Forbedringerne. Hiin Indretning vilde have vær Kiøberne af det ivye Oplag behagelig, og Besidderne af t første Oplage, havde ved Subskription kundet mælde sig t den nærværende tredie Deel. Dernæst, om Hr. B. kund have fortsat de Syßmilchiske Tabeller til nærværende Tid, sær om de Kongelige Preussiske Lande. Han kunde og til de Ende have benyttet sig af meer, som er trykt, end han vi kelig har giort. Saaledes har han for Ex. ikke giort noge Brug af de Forregnelser paa Døbte, Døde, og Forlovede Personer ved de udenlandske Meenigheder i Rusland, so findes i Hr. Buschings lærde Afhandlinger og Efterretnin ger fra og om Rusland 1 St. og hans Geschichte de

evan

evangeliſchen Gemeinen im Ruſſiſchen Reich. Ey heller har han betient ſig af den ſummariſke Tabelle over alle 1769 i de Kongelige Danſke Stater i Europa talte Perſoner af Mand- og Qvinde-Kiøn, ſom indbefattes i den 8de Deel af det Buſchingiſke Magazin. I Beſynderlighed kunde han og have anvendt den Beſkrivelſe, Hr. Büſching har udgivet over ſin Reyſe fra Berlin til Rekahn, til det Syßmilchiſke Værks Fortſættelſe, Opfyldelſe og Forbedring, og at han ikke har giort det, formoder man, maae komme deraf, at han allerede har været færdig med ſit Arbeyde, da denne Beſkrivelſe kom for Lyſet.

Berlin. Beſchäftigung der Bertiniſchen Geſellſchaft naturforſchender Freunde. Zweyter Band. 1776. 605. S. ſt. 8v. Man bør i alle Videnſkaber ſøge at føre ſig fremmede Lærdes Kundſkaber til Nytte og giøre ſig ſamme egen. Ingen er mere nødſaget dertil end Naturforſkeren. I Naturvidenſkaben kommer det ikke ſaa meget an paa, at danne ſig vilkaarlige Begreber og giøre mange Slutninger, men først med ublindede Øyne at ſee ſig ſelv vel for, dernæſt, efter Legemernes udvortes og indvortes Kiendemærker, at kunne dømme rigtig og vel om ſamme. Men Naturens Skatter ere fordeelte i alle Verdens Deele. Man ønſker at kiende dem. Hvo kan imidlertid være ſelv allevegne nærværende, for at ſee, føle, og dømme? og hvad bliver da for Reſten at giøre, naar man vil erholde det forønſkte Maal? Ganſke viſt intet Fordeelagtigere, end at have Venner, der i de Egne, hvor vi ſelv ikke kan komme hen, ſee, føle, betragte og dømme for os, og vente det af os indbyrdes. I ſaa roesværdig en Henſigt har et Sælſkab af Naturforſkende Venner i Berlin foreenet ſig, og man tør kun anmælde de Afhandlinger, ſom befinde ſig i dette andet Bind, for at overbeviſe Læſeren om, at Sælſkabets Øyemærke, hvilket den med Ære bekiendte Hr. D. Martini betegner i Fortalen, nemlig at afvinde Naturen mangen forborgen Skat, og ſaa hiſt og her at kiende den fra nogen ſin for os endnu fremmede Side, paa den Maade vil med Sikkerhed erholdes, til Videnſkabernes Udbredelſe og Sælſkabets Ære. Forunden Forerindringen og en Tale af Hr. D. Martini finder man i dette Bind følgende Opſatzer: 1) Achards Be-

merkungen über die von Bertier angeſtellten Verſuche, daß das Gewicht der Körper zunimt, je mehr man ſie vom Mittelpunkt der Erde entfernt: 2) Derſ. von den Elektriſchen Erſcheinungen, die durch das Reiben des Queckſelbers auf unterſchiedene, vorzüglich härzige Körper hervorgebracht Werden: 3) O. Fr. Müllers Nachrichten von der vielgeſtalteten Vorticelle: 4) Blochs Beſchreibung der Schleicheidexe: 5) Reuß, wie das Pflanzen- und Steinreich ſowol, als beſonders das Thierreich, manche Körper enthält, welche zum Weiſſmachen der Leinwand dienen: 6) Beckmanns begvemere Einrichtung der Inſekten ſammlungen: 7) Oehme über die Reizbarkeit in Pflanzenreich: 8) Blochs Beytrag zur Naturgeſchichte des Copals: 9) Chemnitz Beſchreibung einer Reiſe nach Farve und Stevensklint: 10) Bode über die Natur der Sonne und Entſtehung ihrer Flecken: 11) Götze von Thieren und Inſekten: 12) Deſſelb. begveme und leichte Art, Rädenthiere des Winters in der warmen Stube zuziehen: 13) Beſchreibung zweyer Meduſen von O. Fr. Müllers: 14) Klein Erfahrungen vom Sibiriſchen Erbſenbaum van Sibiriſchen immer daurenden Flachs, und von tartariſchen Buchwaizen: 15) Gedanken eines Förſtverſtändigen über diezenigen Unterhaltungs-Anſtalten, die durch die Holzſaat, und das Anpflanzen in unſern Valdungen geſchehen können: 16) Von Trebra Nachricht von einigen merkwürdigen Stufen aus dem Revier Marienberg: 17) Beſchreibung und Abbildung einiger in dem Cabinette des Herrn Geh. Finanzrath Müller befindlichen gegrabenen Knochen eines Ausländiſchen Thieres: 18) Martini Conchyliologiſche Rhapſodien: 19) Gleditſch über die Verbeſſerung der natürlichen Wieſen, durch verſchiedene Gewächsarten: 20) Meinecke natürliche Eintheilung der Schmetterlinge: 21) Neue Bemerkungen über die Molukiſche Krabbe von Spengler: 22) Deſſ. Beſchreibung eines beſonders ſchönen Koralmuſchel: 23) Deſſ. Beſchreibung eines kleinen Papiernautilus von einer neuen Art: 24) Unterſuchung des ſtralichten Zoolithe von J. C. F. Meyer: 25) Gleiditſch von der 1769 geſchehenen Entdeckung des Blaufarbenkobalts in Schleſien: 26) Götze Ergänzung der Geſchichte des im erſten Bande beſchriebenen Waſſerthierchens: 27) Gleiditſch über den Scheibering und deſſen Gebrauch: 28) Nachrichten

aus

aus unterschiedenen Briefen der Mitglieder: 29) Lebensgeschichte des Herrn P. L. St. Müllers. Tretten smuk bemalede Kobberplader smykker denne Dee'.

Göttingen. Tentamina Juris Aggeralis Reipublicæ Bremensis, qvæ —— pro summis in utroque Jure honoribus den 1 Oct. 1774. publice defendit Christianus Abrahamus Heinecken, Brema-Saxo. 20 A. Den lærde Forfatter fortiener endog af Udlændere megen Tak, fordi han med saa megen Indsigt og Tydelighed og i saa vidt Omfang har oplyst denne besynderlige Ret. For at kunne gisre dette paa den Maade, som virkeligt er skeet, er han af nogle, i sær af Hr. **Archivarius Post** til Bremen bleven understøttet med Urskrifter og andre gode Hiælpemidler. Da enhver Elsker af saadanne specielle Retter og Indretninger ikke ville mangle selv at eftersee denne læseværdige Afhandling, saa maae det være nok med at anføre dens fornemmeste Indhold. I den første Sections første Kapitel er handlet om Oprindelsen til det Ord Deich og Sagen selv i det Bremiske, og her mældes, hvorledes den Kunst at inddige er kommen derhen, og hvorledes samme bliver udsvet i Hollerland, Wiehland, Werderland og Blockland. I det andet Kapitel mældes om Digernes Absigt, deres Structur, Vedligeholdelse, Reparation, og om de deraf opkommende Marskelande, saavelsom og deres forskiællige Afdeelinger. Den anden Section handler om Ober- og Under-Opsigten over Digerne og deres Besørgelse. Den første er i Henseende til de Eisenrad-Leesten- og Blocklandske Diger saaledes anfortroet til de Godsherrer, der besidde Godser i de fire Lande, saa der for dette Collegio er sat en **Deichgraf**, hvilken Digefogden og de saa kaldte **Deichgeschworne** ere vedsidesatte. Ved de øvrige Diger ere paa hvert Sted en **Gohgrafe**, hvilken Fogden og de saakaldte **Landesgeschworne** ere vedsidesatte, og hvor Besørgelsen skeer ved de saa kaldte Dige-Besigtelser. For Resten paaligger det enhver privat Mand at besørge sit Dige og det saaledes, saa at ey alene Digerne vedligeholdes, hvilket er en Onus mere reale, som vedhæfter de dertil stødende Grunde, og hvorimod intet privilegium eller Præscriptio gielder, men at og de brøstfældige blive satte i Stand igien. Her ere vel udsatte fra hinanden de forskiællige foremen-

kommende Tilfælde, og hvorvidt de angrændsende maae bidrage Omkostningerne dertil. Skeer nu det ikke, og Besidderen opfylder ikke denne Pligt, saa finder det saa kaldte Jus ligonarium eller Spaberetten Sted, og finder man her et skiønnt Exempel paa de Tydskes symboliske Lovkyndighed i Henseende til Maaden af Translatio Dominii in alterum. Den tredie Section handler om Digernes Afhændelse. Det er tilladt at sælge samme med de dertil hørende Agre, naar kun Godsherren finder Kiøberen antagelig, saa han kan forestaae Sagen, og Kiøberen overalt er ikke ubeqvem til at kiøbe ubevægelige Godser. Tillige bliver viist, under hvilke Betingelser det er tilladt at forlade et Dige, hvorved atter et Symbolum er brugeligt, nemlig Spadestikningen. Den sidste Section beskæfter sig med Dige-Processen, og beskrives her videre Dige- eller Spade-Retterne, saavelsom og Maaden paa hvilken her dømmes, og efter hvilke Love. Iblandt de tilsøyede Urskrifter ere fornemmelig Raadets Deich-Ordnung og den saa kaldte Dyckrecht i Stedingerlandet af 1444 mærkværdig.

Erfurt. Just Friderich Froriep — geistliche Reden über die wichtigsten Lehren der christlichen Religion nach Anleitung der ewangelischen Texte. Erster Band. 1773. 808 S. 8v. Hr. Froriep har allerede leveret homiletiske Producter saavel enkelte som og i Samlinger, og disse ere saa bekiendte, at man ikke nu først behøver at udmærke det characteristiske i hans Prækemaade, eller hans Prækeners Værd. Nærværende første Bind indbefatter den første halve Aargang over Evangelierne. Det er lutter tilforn utrykte Prædikener (tvende undtagne, som tilforn har været trykte enkelte hver for sig) hvilke Hr. Fr. har holdt i forskiellige Aar deels til Leipzig, deels til Erfurt. Hans Afsigt med disse Prædikeners Udgave har været, at levere sine Læsere, til deres Underviisning og Forbedring, Afhandlinger over enkelte Stykker af Dogmatiken og det de vigtigste Stykker af samme. Paa det Læseren kan see, hvorledes Hr. Fr. har valgt sine Materier, vil man her anføre Themata af de første Prædikener efter Orden: Christi Indtog i Jerusalem, som en Opfyldelse paa en sand Spaadom der tiener til Bekræftelse paa Jesu Læres Guddommelighed. Den

Læ-

Læreom den almindelige Verdens Dom: Nogle af de fornemmeste Forargelser over Jesu Person, hans Mirakler og hans Lære: en Christens Aands Storhed i sin Kundskab saavel som sine Handlinger og Forventninger: om Christi Guddom, at han er Gud, og hvorledes han er det: om Christi menneskelige Natur, at han er sand Menneske, og hvorledes han er bleven det: om begge Naturers Forening i Christo til een Person: en Christens Tilfredenhed i Guds Forsyn: Pligter, som Guds Søns Manddoms Paatagelse fordrer af de Christne i Henseende til dem selv, deres Medmennesker og den allerhøyeste: Jesu Fødsel er de Christnes Adel: Anviisning, hvorledes Forældre bør underviise deres Børn i den christelige Religion: De Christnes Forhold ved Jordiske Forsyelser: Herrers og Tieneres christelige Forhold imod hinanden o. s. v. Hr. Fr. behandler sine Prædikener med den strængeste Ordens Jagttagelse, betiener sig af et anstændigt Udtryk uden Svulst og homiletiske Floskler og foredrager vor Kirkes Troes Artikler meget udførlig med de fleste Beviis, som man pleyer at anføre derfor.

Nordhausen. Ueber die knechtische Furcht vor Gott, vier Predigten von Eustach Moriz Goldhagen Pfarrer zu kleinen Werther in der Grafschaft Hohenstein. 1774. 90 S. 8v. Recensenten bekiender aabenhiertig, at ingen Læsning kan være ham mere mysommelig, end den, naar han maae giennemlæse Prædikener, der ere intet videre end middelmaadige. Sialden kan han holde ud til Enden af den anden, og seer flittig efter Sidetallene, for dog i det mindste at oprette sig med den Tryst, at hans kummerfulde Forretning nærmer sig til Enden. Men Hr. Goldhagens Prædikener kunde han læse efter hinanden med en immer stigende Forsyelse, og beklager ved Enden af den fierde, at han endnu ikke havde en femte og en siette at giennemlæse. Hr. Goldhagen handler om en særdeles vigtig Materie, og om en meget vidt udbredet og derhos yderst skadelig Feyl iblandt de Christne, og viser udførlig sammes Beskaffenhed, Aarsager, Virkninger, og de Midler, som ere at bruge derimod. Intet er grebet af Luften, men alt bygget paa Erfaring og Kundskab om det menneskelige Hierte; intet taler hen i den vide Verden, hvorved man maatte spørge, for

hvem

hvem egentlig? og hvortil? Men alt med Qvemærket overeenstemmende og for de nærværende Christne umiddelbar practisk; ingen tom Declamation, men den simple Sandhed bragt nær den almindelige Menneske-Forstand, og mægtig indtrængende med en ukunstlet Indflydelse paa en Christens Hierte; et simpel jævnt Udtryk og en fortroelig Tone, der ikke prunker med en dybere Nedladelse, end den store Hobs Beskaffenhed udfordrer. Kort: Recensenten ønsker oprigtig, at Hr. G. vilde snart levere flere ligedanne Afhandlinger over deslige vigtige Materier. For Resten beder han, man selv vil læse, og saa dømme, om hans Roes eller hans Ønske er ugrundet.

Venedig. Her er i forrige Aar udkommen en Levnetsbeskrivelse over den bekiendte sidste Jesuit-Generals Abbed Lorentz Ricci paa 39 S. i 8v. Man skulde derudi billigen vente hemmelige Efterretninger eller besynderlige, men den indbefatter intet, uden hvad som ved offentlige Tidender er den hele Verden bekiendt. Et Bidrag til Bedømmelse over det udslukte Sælskabs Geist er det mærkværdigste derudi, nemlig en Inskription, som Jesuiterne i Rom har sat under den berygtede Malagridas Billede, der blev henrettet i Lissabon, og som de betragtede som en Martyr. Den lyder saaledes: Apostolicus è Societate Jesu, vir natione Italus, vitæ sanctitate, rebus gestis miraculisqve clarissimus, de Lusitaniæ regnis ac populis immortaliter meritus, olim Joanni V. regi fidelissimo apprime carus; Mariannæ Austriacæ reginæ in divinis rebus consultissimus, summis infimisqve semper mire gratus ac venerabilis; soli invisus dæmoni ejusqve fautoribus & ministris; qvi Maranonum Brasiliamqve cum sacro ministerio peragratus, Christi ac regis imperio inter Barbaros propagato, pietate inter Christianos vel restituta vel aucta; puerorum seminariis, foeminarumqve coenobiis passim erectis; hisqve inter infinitos labores & mille vitæ discrimina, confectis rebus, ex India revocatus in Lusitaniam; dum corruptos hominum mores corrigere impensius studet, concussam terræ motu Ulyssiponem motu salutari concutiens, veluti qvietis publicæ perturbator, urbe pulsus primum, mox simpie contra re-

regem conjurationis accerſitus, poſtremo violatæ religionis damnatus inter bonorum lacrymas & præconia, publico tamen omnium judicio abſolutus, illatam injuſte necem pie fortiterqve excepit. Ulyſſiponedie XX Septembris Anno Domini 1761, ætatis ſuæ 73, poſt annos prope 40 Luſitaniæ ſaluti unice impenſos.

Magdeburg. Sammlung einiger Predigten und Ermanungsreden für die ſtudirende Jugend im Cloſterbergen gehalten 1774. 213 S. 8v. Denne Samling af Prædikener, er et nyt Beviis paa, hvor høyt man i al Henſeende har Aarſag at beklage denne værdige Mands Hr. Abb **Frommans**, alt for tidlige Død. Vel ere ikke alle her leverede Prædikener af Hr. Abbeden ſelv, men den tredie om Taknemmelighed imod Forældre, og den fierde om Fordelene af en tidlig Vænnelſe til Arbeydſomhed tilligemed de tilføyede tvende Confirmations-Taler over 2 Joh. v. 9. og Josv. I. 8. har Kloſter-Præſten Hr. Reccard til Forfatter. Ikke deſto mindre vilde og diſſe ſidſte være alle Læſere kiærkomne, og man ſeer af dem, hvor lykkelig Hr. Reccard veed at bringe de Grundſætzer i Udøvelſe, ſom han har foredraget over Værdien af de ſaa kaldte Prædikener for Ungdommen. De Prædikener, ſom høre den Salig Hr. Abbed til, ere af følgende Indhold: nyttig Betragtning over den flygtige Tid for enhver Alder i Almindelighed, og i ſær for Ungdommen: Nogle Forberedelſes Midler til en viis Taalelſe af det Onde i Verden: om tvende de fornemmeſte Midler imod Forførelſe til Ondt: om Gudfrygtigheds Indflydelſe paa Studerings lykkelige Fremgang.

Berlin. *Liſte des Aſtronomes connus, actuellement vivans*, par ordre Alphabetiqve des Lieux de leur demeure. Precédé de reflexions d'un uſage plus general, & ſuivies de quelques Supplements au Recueil pour Aſtronomes. Par l'auteur de ce recueil. 1776. 3 A. ſt. 8v. Hr. Prof. **Bernoulli** vilde gierne have givet dette ſit Skrift Navn af en Topographie Aſtronomique, men har ikke giort det, ſaaſom han har frygtet for at denne Titel ſkulde komme ſmange forblummet for. Fortegnelſer paa Aſtro-

nos

nomerne vil ey alene være dem angenem, ſom han har nævnet, men kan og anſees ſom et nyttigt Bidrag til Aſtronomiens Hiſtorie. Formedelſt ſamme vil denne Videnſkab blive ſtærk forøget, da man her i denne Fortegnelſe tæller over 500 Aſtronomer, ſom efter ſamme alle leve for nærværende Tid. Dog maae man mærke, at de ey alle ere Lærde. Hiſt og her maae vel og have indſneget ſig en Feyl, i det Mindſte veed man ikke at ſige af nogen Aſtronom til Kiøbenhavn af det Navn Sorøe, og det er nok at formode, at den formedelſt ſit Ridder-Akademie berømte liden Stad i Siælland er bleven til en Mands Navn. S. 13. giver Hr. B. Haab om tvende litterariſke aſtronomiſke Værker, af hvilke man i Henſeende til hans vidt udbredede Kundſkab kan vente meget, hvortil man og maae ønſke ham de Bidrage, han ubbeder ſig.

Weimar. Authologia poetica italiana, di Chriſtiano Giuſeppe Jagemann — Tom. I. 1776. 1 Alph. 12 A. 8v. Det gode Valg af Digter, ſom Hr. Hof-Bibliothekar Jagemann til Weimar har troffet, overlader Rec. til andres Priis, og bemærker kun dette, at han og har beſkreven de ſtørſte Italienſke Digteres Levnet, af hvilke denne Blomſterſamling er uddraget, og har ey alene angivet deres Værkers Characteer, men og de bedſte Udgaver deraf. Altſaa finder man her Efterretninger om **Dante, Petrarka, Pulci, Boiardo, Sannazaro, Arioſto. Folengo** og **Taſſo**, og diſſe Digtere er det og, hvis udødelige Digter han endten ganſke, eller ſtykviis meddeeler. Man ønſker, at Hr. Hof-Bibliothekaren maae bekomme Leylighed til paa forſkiællige andre Maader at anvende ſin ſtore Styrke i det Italienſke, hvad endten man ſeer paa Overſættelſer i eller af ſamme, og hans vidtudbredte Kundſkab i den Italienſke Litteratur. Recenſenten vil iblandt andet have giort ham det Forſlag, at han af det Engelſke Sprog i det Tydſke vilde overſætte Baretti italian Library.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 49.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 5te Decbr. 1776.

Kiøbenhavn. Den naturlige Religions fornemeſte Sandheder i ti Afhandlinger, paa en beqribelig Maade forklarede og reddede af Herman Samuel Reimarus, Profeſſor i Hamburg, og nu efterærde forbedrede og ſtærk formerede Udgave, overſatte af Erik Werdel. 1775. 868 S. i 8vo. Paa Peltz Forlag. — Verdens Evighed er en af de meget omtvistede Materier i den naturlige Theologie, men ſom deels tilliqe ved megen Ordſtrid ſeer meget forvirret ud, deels uden Tvil ſaa høyt overſtiger al menneſkelig Forſtands Begreb, at ens Umuelighed og Muelighed er lige vanſkelig at begribe. Nogle mene dog, det er dem en let Sag, at beviſe Umueligheden i en evig tilværende Verden, og, naar andre bryde eres egne og andres Hoveder med mange Spisfindigheder, aa ere de ſtrax færdige med deres Argumenter: for Ex. Alt vad der er evigt, det er uendeligt, det er altſaa Gud ſelv: var nu Verden evig, ſaa maatte den være Gud ſelv: hvilken Urimelighed! Altſaa. Nu ere i færdige. Men deres Begreb om det Evige er og, ſom e ſelv have dannet det. Derom gielder nu Trætten, der ltſaa ſlet ikke er ophævet, men alene forandret. Hvem ar berettiget dem til at ſlutte fra en Tings uendelige Vedarelſe (infinitudo extenſiva) til Uendelighed i Tingens Kraft g Væſen (infinitudo intenſiva). Den Tid, udi hvilken

en Ting vedvarer, kommer dens indvendige Natur og Væsen slet intet ved. Altsaa bliver endnu det store Spørsmaal tilbage, om ikke et i sin Natur endeligt og indskrænket Væsen, afhængende af et andet Væsens uendelige Kraft, kan have en uendelig vedvarende Tilværelse? Ney, siger man, og er strax færdig med et andet Argument: **Alt hvad der er afhængende af et andet Væsens Kraft, det er jo skabt og frembragt, da det tilforn ikke var til: skabt! frembragt! — og dog ævig! — hvilken Urimelighed!** altsaa. Atter her maa Trætten forflyttes til Begrebet om Afhængelse (dependentia). Hvad vil man vel svare, i Fald man vil sige, at Afhængelsen er ligesaa ævig, som den Kraft, den beroer paa? Naar vil man betegne os en Tid, paa hvilken en Verden ikke skulde kunne ved en uendelig og ævig Kraft være til? Kan ingen saadan Tid med Vished fastsættes, da man jo maa tilstaae, at en Verden kan være til ved en ævig uendelig Kraft; saa tilstaae man og, at ingen dødelig Fornuft kan bevise Umueligheden i en Verdens ævige Afhængelse af en uendelig guddommelig Kraft, og betænke sig, førend man skrider til den myndige Slutning, at alt **hvad der er afhængende, det maa saa strax være frembragt, da det tilforn ikke var.** Vi erkiende alle en ævig uendelig Kraft, men at ville blot tænke en Tidspunkt, da en Verden ved dens **Bliv**, dens blotte Vilie ikke var muelig; var det ikke at sætte en uendelig Kraft Grændser for, og indskrænke dens Virkning til en vis allerførste Tidspunkt for endelige Tings Tilblivelse? Hvad om dette **Bliv**, denne **virkende Villie**, er i Gud **et ævigt Bliv**, en **ævig Villie**, saa **Bliv** er det samme som **vær ævindelig**; hvad turde vel nogen Philosoph derimod indvende? Er Ordstriden ikke her øyensynlig. Man hænger i Ord, saasom **afhængende, skabt, frembragt, ævig**, man dømmer deres Begreber efter det man vil have sluttet deraf, og saa glemmer man Legemet, og trættes om Skyggen. Recensenten vil hermed slet ikke have bevist Mueligheden i en ævig tilværende Verden. Han formaaer sig ikke let, men lader sig kun nøye med at prøve deres Argumenter, som saa færdig og dristig paatage sig at bevise dens Umulighed, og selv skiælver han for den uendelige Kraftes Majestæt ved den blotte Tanke, at han skulde ville nægte Mueligheden, fordi han ikke ligesaa dristig tør løbe til

at

at beviſe den, ſom andre dens Umuelighed. Men der ere andre, ſom give ſig meget mere Tid og Møye med denne Sags Overveyelſe og Underſøgelſe. Nærværende Forfatter kan man ſige har ret ladet den Sag være ſig ſuur, og man maa lade ham vederfares den Ret, at hans Skrift er fuld af hiſtoriſk og philoſophiſk Lærdom, men Recenſenten kan med denne Tilſtaaelſe dog ikke fragaae, det jo har ſine Spisfindigheder, ſom, naar de ret driftes, holde ligeſaa libet Stik, ſom de modſatte og ſaa kaldte Griller, hvilke dermed ſkal være igiendrevne. —— Men det er fornødent, førend man begynder derpaa, først at anføre Skriftets Indhold i Almindelighed. Det har 10 Afhandlinger: 1) om Menneſkenes og Dyrenes Optindelſe: 2) at Menneſker og Dyr ikke have deres Oprindelſe af Verden eller Naturen: 3) at den legemlige Verden er i ſig ſelv livløs, og derfor ingen indvortes Fuldkommenhed mægtig; følgelig ey heller er ſelvſtændig, ævig og nødvendig, men af en anden og for en anden Tings Skyld maa være frembragt: 4) om Gud og guddommelige Henſigter i Verden: 5) om Guds beſynderlige Henſigter i Dyre-Riget: 6) om Menneſkene i ſig ſelv i Særdeleshed efter Siælen betragtede: 7) Menneſkenes Sammenligning med Dyrene efter deres Levemaade, hvortil de ere beſtemte: 8) om det guddommelige Forſyn: 9) Tvilsmaalenes Ubetydelighed imod det guddommelige Forſyn: 10) om Siælens Udødelighed og Religionens Fordeele. —— Indholdet af de trende første Afhandlinger i Beſynderlighed er kortelig dette: 1) **alle Menneſker og Dyr have haft en første Begyndelſe for deres Slægt:** thi alle de, der have levet for os, ey en eeneſte undtagen, ere alle døde: de maa derfor og alle være blevne til: der maa altſaa, for alle Fremkomne, have været en anden Aarſag, ſom har frembragt det første Par af Menneſker, og ligeſaa det første Par af enhver anden Dyreſlægt: dertil kommer, at uendelige forhen værende Rækker af før værende ſtedſevarende Fødſeler lade ſig fornuftig ikke tænke, ligeſom og alle Hiſtorier vide ie om Menneſkenes Begyndelſe. 2) **Menneſker og Dyr ere dog ikke oprindelig fremkomne af Verden og dens egemlige Natur:** thi for det første kan Solens Varme ey idklække noget Dyr af Dynd eller raa Materie formedelſt Giæring, og langt mindre kan en blind Slumpelykke avle et kunſtigt dannet Legeme: dernæſt kan man og ikke antage ævige

Sæde-Æg for alle Dyr. Altſaa 3) er Verden og dens Natur ikke det første ſelvſtændige Væſen; men er fremdragt ligeſom Dyrene ſelv af et virkeligt første ſelvſtændigt Væſen. — Hvad Forfatteren har ſøgt med denne ſin hele Raiſonnement, et ævigt uafhængende ſelvſtændigt Væſen, ſom den virkende Aarſag til en uden for ſamme tilværende Verden, det erholder han, og det ſtaaer ævig faſt. Men man foreſtille ſig ikke, at den Vey, han ved Fornuften har banet ſig dertil, er den eeneſte, paa hvilken man kan og maa komme til dette Maal. For ſaa vigtige Sandheder, ſom denne, er det en Lykke, at de ey altid ſtaaer og falder med de Grunde, paa hvilke de bygges af denne eller hiin Philoſoph. At Verden ey har været ævig til, det vide nu vi Chriſtne af den Moſaiſke Skabelſes Hiſtorie, i hvor vel der ere de, ſom tør paaſtaae, at Verden i Almindelighed er meget ældre end den Moſaiſke Skabning, der ſkal kun være en Fortælling om vor Jordklodes Udbildelſe til en Boelig for Adams Børn. Men betragte vi Sagen uden for Skriften, ſaa vidt vi med Fornuften kan dømme derom, da ſtaaer det os frit for med Fornuft at dømme Fornuft, og Recenſenten tør frit bekiende, at ſaa vel ſom han desuden finder ſig overbeviiſt om en Guds Tilværelſe, ſaa lidet indſeer han, at endten Verdens ævige Tilværelſe maatte modſige den, eller, at den endelig maatte grunde ſig paa det Bevis om Verdens Begyndelſe. Recenſenten og enhver anden tænkende Læſer høſter deraf den viſſe Fordeel, at de taber intet i deres Overbeviisning om Guds Tilværelſe ved Mangel af Overbeviisning om Umueligheden i Verdens Ævighed. Saa længe Verden i ſin ævige Tilværelſe bliver ævig afhængende af en ævig uendelig guddommelig Kraft, ſaa bliver han os immer den ſamme Gud, hvad endten Virkningen af en ævig Villie, er ligeſaa ævig ſom ſin virkende Aarſag, eller og tager ſin Begyndelſe til en vis første Tidspunkt. Hvorledes en Virkning kan følge lige omſides med ſin ævig virkende Aarſag, det ſkal maaſkee falde for enhver ſund Fornuft læt at begribe, der ikke veed at indſkrænke en uendelig Kraft til nogen vis Tidspunkt i ſin Virkning. Men hvorledes en ævig virkſom Kraft, ſom den guddommelige, kan være virkſom uden Virkning, det hør dem til at beviſe, ſom tiltroe deres Fornuft ſaa ſtor Styrke, at den er dem nok for at beviſe, at Verden maa endelig have ſin første

Be-

Begyndelse fra en vis Tidspunkt. Dette forsigtig forudsat, tør Recensenten frit prøve nogle af Forfatterens Grunde imod Verdens Evighed. For Ex. S. 11 hedder det: „Den for„ udsatte evige Verden vil jeg først lade uberørt. Men at „ Forestillingen om uendelige Rækker af Fødseler er bedrage„ lig og falsk, er klart deraf, eftersom de ingen tilstrækkelig „ Grund til de fremkomne Ting indeholde. Thi de hensky„ de kun altid Forklaringen af Aarsagen fra een til den an„ den, og give dog aldrig en tilstrækkelig." Lader os føyelig tilstaae Forfatteren dette, at man i Kiæden finder ingen tilstrækkelig Aarsag, saa længe man ikke finder det første Led; lader os tilsidesætte alle de Chicaner, hvormed man kunde bryde Forfatteren i Hensende til den Grundsætning om alle Tings tilstrækkelige Aarsag; og ville vi da kun til Vederlag ydede os igien den Billighed, at man ey vil ansee det for den rette Vey til Religions Fornægtelse, eller for en Grille, naar vi spørge, om evig Gud, evigt Bliv, evig Villie, evig Virksomhed, tillader os vel at tænke en evig tilværende Verden uden evig tilstrækkelig Aarsag? I Kiæden selv finder man den ikke: det er sandt: men en evig Avlings- og Fødsels-Kiæde bestaaende ved et evigt Bliv, hvilken dødelig Fornuft tør driste sig til at erklære den for umuelig? Den uendelige Række af Aarsager erklæres her for et Kunstgreb, som Tvivlere skal have betient sig af, for aldrig at finde en sidste fast og tilstrækkelig Grund. De maa vel altsaa, ligesom deres Modstandere, have bildt sig ind, at en saadan uendelig Række af endelige Væsener blev dermed ganske uafhængende af al Aarsag, og man har paa ingen af Siderne vidst at forestille sig saadan en Række, som evindelig medtilværende (coexisterende) med sin evige uendelige virksomme Aarsag. Havde man paa den anden Side vidst dette, kunde man føyelig have skiænket dem deres saa kaldte Grille om en uendelige Række, og man skulde ikke saa lættelig som Forfatteren her have erklæret den for en ulykkelig Tanke, endogsaa af dem, som ikke ville have Navn og Anseelse af Tvivlere. Hans Betænkning derover har vel noget Skin af Rimelighed. „Vi nu værende Mennesker have haft „ en Begyndelse. Hvorfra ere vi? Ganske naturlig, siger „ de, af vore Forældre. Men have de og haft en Begyn„ delse? Vist nok af vore Beste-Forældre, og disse igien af

Oldfædre, og saa fremdeles. Altsaa forstaaer end
Hverken Beste-Forældre eller Oldefædre til tilstrækkelig
forklare vor Oprindelse. Thi hvis de ikke havde haf
Forældre, saa vare de, ja, saa bleve vi, og alle vore Ef
terkommere ikke. Men hvordan? Hvis vi med dem vild
„ opstige i det Tusende eller Hundred-Tusinde'Led af vor
„ Forfædre, tilfredsstille de os da bedre? opløse de vor
„ Spørsmaal: hvorfra ere vi fremkomne? De blive i Evig
„ hed Svaret skyldige?" Recenſenten vilde dog, om Spørs
maalet havde været giort til ham, strax have betalt sin Gield
og svaret: Vi ere alle, saa mange Led vi og udgiøre i den
ævindelige Række, alle Virkninger af den uendelige Krafte
almægtige ævig virksomme Villie, af det ævige Bliv, eller so
at undgaae unyttig Ordstrid, af det ævig Villende: vær til,
uendelig Fortgang ævig understøttet ved den virksomme Vi
lies Kraft! Nok engang, hvilken dødelig Fornuft tør paa
tage sig at bevise Umueligheden i dette ævige vær til! og il
ke skiælve for at fornærme Guds Almagts ævige Virksomhed
Man vil indvende, at en saadan uendelig Række af tilværer
de Væsener er ubegribelig. Men er et eeneste ævig tilværer
de Væsen uden Begyndelse og Ende, og aldeles uafhængent
af al anden tilstrækkelig Aarsag, mere begribelig? Ja, ka
man bedre begribe en ævig uendelig Virksomhed, uden en me
ne lige coexisterende og ved sammes Kraft underholt
ning? Lad denne Virkning først komme frem til en vi
dspunkt; lad os derfra tælle dens Aar og Dage; hvad va
da den ævige Virksomhed for den Tid? Lader denne sig begr
be blot som en inden til og i sit eget Væsen sig rørende og b
vægende Kraft? hvad udretter den der, hvad virker den, for
før ikke var til? Var denne Virksomhed uden nogen medfø
gende Virkning i det udvortes vel anderledes begribelig end for
en epikuriſk uvirksom Orkeſløshed i et øde Rum? Saa vil d
Rec. hermed paastaae en saadan uendelig Rækkes virkelige Ti
værelse? Ingenlunde. Han vil kun sige: 1) Man kan ik
begribe eller bevise dens Umuelighed: 2) Man kan ligesaa l
det begribe, forklare, bevise Mueligheden i Begyndelsen t
til saadan en Række, ja saa langt fra begribe den, at Mu
ligheden i en med en ævig virksom Almagt coexisterende uen
delig Række af endelige Væsener lættere lod sig begribe: 3) ?
Fornuften kan i denne Sag intet begribe eller bevise med ful
kom

kommen Vished: 4) At Moses, som en guddommelig Skribent, alene giør Sagen af, dersom hans Fortælling skal og maa forstaaes om en første Begyndelse til den hele Verden, for saa og saa mange Aar siden, og ikke blot om en nye Udbygning af vor Jordklode til en Boelig for Adams Børn; da hen i sidste Fald lader endnu aaben Dør for Fornusten til at indlade sig med sin Nysgierrighed i en Undersøgning, som den dog aldrig vil komme til Ende med: 5) At et ævigt alviis og almægtigt Væsen er til, hvis Kraft understøtter Verden i sin endten ævindelige eller periodiske Tilværelse med Begyndelse og Ende; og at dette Væsen af os bør ansees med høyeste Grad af Høyagtelse og Tilbedelse; det er alt hvad Fornusten indseer, og dette seer den tydelig af den Ordens og Viisdoms Plan, som Verdens Bygning i det Heele og det Enkelte overalt fremviser. — „Vare Menneskene ævige (siger Forfatteren S. 49) saa maatte og Jorden fra utænkelige Tider „af have været ligesaa stærk, ja endnu meget stærkere besat, „end den nu er; og kunde for 2000 Aar siden ikke have seet „saa vild, øde og eensom ud, som Historierne fremstille den.“ Vi ville her med Forfatteren betragte Sagen uden for den H. Skrift, og ikke grunde noget paa Mosaisk ligesom guddommelig Autoritet; vi ville kun lade Moses gielde lige med andre Historieskrivere; og hvad da? Kan Forfatteren sige os, hvor mange saadanne Revolutioner Jordkloden kan have været underkastet, som den Vandflod Moses og andre Skribentere melde om. Vil man altsaa afgiøre noget med Vished, faaer man vel lade Moses træde frem og tale som guddommelig Skribent, og endda maa man tillige med hermeneutisk Vished kunne forsikre os om, at han taler om en første Begyndelse til den hele Verden. Forf. har selv indseet, at saadan Indvending vilde møde ham; og hvad svarer handa? „Hvo seer ikke „(S. 82) at disse (de omtalte Revolutioner) ere lutter vil„kaarlige Betingelser, som hverken have Historie, eller Er„faring, eller sund Fornuft for sig.“ Hvor kan Forfatteren sige dette, saa længe vi have Skribentere, som melde om saadanne Revolutioner, som den Deucalioniske, den Ogygiske, den Noachiske Vandflod. Men sæt og det var en blot vilkaarlig Hypothese, saa forvolder denne samme, som blot muelig, at Fornusten herom kan intet afgiøre. Cajus siger, det er min Hypothese. Mævius kræver Beviis. Dette,

vil og kan Cajus svare, skylder jeg slet ikke, efterdi jeg paastaaer intet om Verdens Evighed. Men du Mævius, som paatager dig at bevise, at den kan ikke være evig, og beraaber dig paa en øde Vildsomhed, paa Sprogenes Udstammelse fra et fælles Hoved-Sprog, paa Kunsters og Videnskabers tiltagende Fremvæxt, som ligesaa mange Grunde til at fastsætte en første Begyndelse for den hele Verden, mod hvilken vor Jordklode er som et Sole-Gran at regne, du bør bevise, at ingen anden Aarsag kan have forvoldt disse Virkninger, paa hvilken du bygger din Slutning. Kan blot en almindelig Revolution, som kan være gaaet for sig, jeg vil ikke sige med vor hele Jordklode, men blot med en vis bekiendt Deel deraf, have forvoldt den øde Vildsomhed, og at man maatte begynde at lære paa nye, saa maatte Skribentere ogsaa derfra begynde deres Fortælling om hvad der var dem bekiendt, og saa tilkommer det dig at bevise, at en saadan Revolution har ikke virkelig forvoldt, hvad Skribenterne berette, om den øde Vildsomhed paa vor Jordklode. Men det kan du ikke. Godt! saa ere vi lige kloge, og ingen af os kan med vor Fornuft bevise noget herom, endten til eller fra. Kort, saasnart tvende Aarsager til een og samme Virkning vare muelige, saa er den, som vil slutte fra Virkningen til den eene Aarsag, uden al Undtagelse pligtig til at bevise, at den anden har ikke fundet Sted. — Det er værdt at høre hvad Forfatteren videre herimod erindrer. S. 83: „De opnaae dog Hensigten „ (med de foregivne Revolutioner). Sæt, at den ganske „ Verden eller Jordkloden, vare slige store Forandringer un„ derkastede; saa vilde hverken Verden eller den menneskeli„ ge Slægt derved gjøres evige; thi disse paa hinanden føl„ gende enkelte Ødelæggelser, vilde kuns udgjøre en tællelig „ Række, men intet Tal er uendeligt." Aabenbar sættes her forud det, som tvistes om. Hvor kunde nogen, som forevender en uendelig Række af Revolutioner med sund Fornuft og Eftertanke ville tilstaae Forfatteren, at saadan Række i det Ganske var tællelig eller udgiorde kun et vis Tal. At jo saadan Række lod sig for en Deel tælle, det skulde man vel ikke ville nægte. Men hvad man tæller, er alene det man veed om denne Række, men Rækken selv i sin hele uendelige Fortgang maatte nok blive utællelig. Saaledes har de første Skribentere begyndt at tælle fra de dem bekiendte Led af den-

ne

ne Kiæde, og vi maa holde op at tælle der, hvor vor Kundskab slipper. Men maa Kiæden derfor og høre op, og lader den sig tælle i sin vedvarende Fortgang. Hvem bringer os alle de Mennesker, alle de Revolutioner, som i Fremtiden kan finde Sted, til et vis Antal, saa man kunde sige, her skal Tallet høre op? Vi regne nu saa mange Aar, som vor ældste Historie vil tillade, og det er, vi tælle vor Kundskabs Aar om Verden, men Verdens Aar i For- og Eftertiden lade vi vel blive utalte, ja som en uendelig Række af tilværende Væsener ligesaa utællelig som uendelig, om vi ellers selv har noget Begreb om det vi kalde uendelig Række. Men vi sætte Fornuften og Fornuft-Slutninger af Historien tilside: vi lade Moses træde frem at tale, som et guddommeligt Orakel, om en første Begyndelse til det hele Verden-System, og da vide vi, at Verden fra først af er saa gammel, som han har begyndt at tælle for os. — Videre hedder det: „Ødelæggelsen vilde efter denne Hypothese komme igien, og altsaa formeeres. „Men intet, som lader sig formeere er uendeligt." Hvilken Subtilitet! Lad Rækken formeres immer fort i det virkelige i Henseende til et efter andet fremkommende Led; er det ikke nok, at man aldrig er i Stand til at sætte noge Grændse i Fremtiden for denne Formerelses Muelighed, at jo Formerelsen kan gaae fort i det muelige, saa længe der i Fremtiden lader sig tænke en tilværende uendelig Kraft, hvorved Rækken evindelig kan underholdes? — Nok en Subtilitet S. 84: „Antallet af Ødelæggelserne (Revolutionerne) vilde og nødvendig blive ringere, end Antallet paa Menneskene og deres „Fødseler, som desimellem levede. Men eet uendeligt kan „ikke være mindre end det andet." Af en Mand, der for Resten viser saa stor mathematisk Indsigt, som Recensenten ikke kan rose sig af, havde han mindst ventet denne Spidsfindighed. Veed man ikke da, at 2 Dage og 48 Timer, 2 Aar og 104 Uger, er et lige stort Tal, en lige lang Tid, naar man seer paa Tingenes Qvantitet i sig selv, og ikke paa et kortere eller længere Ziffre, hvormed man betegner større og færre, eller flere og mindre Deele af een og samme Qvantitet. Lad Adam og Noah være Begyndelsen og Enden paa een vis af alle muelige Revolutioner, er ikke da den eene Revolution ligesaa stort et Tal, som Tallet paa Menneskene fra Adam til Noah i lige nedstigende Linie. Revol. I. Menneskenes

Tal i een nedſtigende Linie = 10. Nu Rev. = Menneſkenes Tal. Altſaa 1–10. Altſaa vilde en uendelig Række af Revolutioner aldrig blive mindre end Tallet af de Menneſker, ſom levede i hver Revolution i en lige nedſtigende Række, naar man ſeer paa Størrelſen ſelv i Tidens Længde, og ikke paa Tallenes Tegn. Antager man nu hver Række ſom uendelig, ſaa antager man den og i det Ganſke ſom utællelig. Men vor Kundſkabs Aar og Dage, om viſſe derefter antagne Led af den uendelige Kiæde, lade ſig tælle, og da gaaer mindre Tal-Ziffer af Revolutioner lige op i naturlig og virkelig Størrelſe imod et ſtørre Tal-Ziffer af Menneſker, ſom under ſamme Revolutioner i lige Linie nedſtige fra hinanden. — Recenſenten maa nødes at tilſtaae, at ſaa vigtig og dyrebar den Sandhed er og altid bliver ham, at vi har en for os i Væſen og Virkning ubegribelig Gud, at ære og dyrke, mere med en taus Ærbødighed, end en ſnakſom Spisfindighed, ſaa viſt troer han, at Forfatteren, ligeſom mange andre, bringer alt for meget af det Spisfindige og Ubegribelige ind i deres Afhandlinger om den naturlige Religions Sandheder, hvis tydelige Kundſkab er dog den Lærde og Ulærde lige høyt magtpaaliggende.

Hildburghauſen. Wilhelm Friderich Hetzels **Gedanken über den babyloniſchen Stadt und Thurmbau** 1774. 81 S. 8v. Forfatteren meener i Fortalen, at for andre Skrifter vare Fortaler ofte uforsødne, og dette vil Rec. gierne tilſtaae ham, men bifalder ham ikke i det han paaſtaaer, at det var nødvendigt, der maatte ſættes en Fortale til dette Skrift. Thi, ſiger Forfatteren, ſkulde mine Læſere erfare, at Forfatteren af diſſe Ark ſtuderer endnu paa det Jenaiſke Academie, ſaa maatte jeg ikke love mig den bedſte Dom derover, i ſær af ſaadanne, der ſee meere paa Skiægets Styrke, end paa et Menneſkes Kundſkaber. Recenſ. der ikke ved et Skrifts Giennemlæsning pleyer, at ſpørge, om en Forfatteren har Skiæg? eller om han og allerede har graa Haar i Skiæget? lader og gierne denne Forfatters Skiæg ubeſkaaren; og Hr. Hetzel, havde og immer kundet tænke, hvem der for mit Ungdoms Skyld ikke vil læſe mit Skrift, kan lade det ligge. Men denne Deel af ſin Fortale kunde Forfatteren ganſke vel have ſparet, og ligeſaa vel den følgende,

de, hvor han foredrager det Project, at nemlig de høye Øvrigheder, som lade deres Landsborn ſtudere paa Academierne, ſkulde giøre den Forordning, at diſſe unge Lærde endten i den halve Tid eller med Enden af deres academiſke Aar ſkulde forelægge endten alene deres Fæderneland eller og den hele lærde Verden korte Afhandlinger. Han ſiger fremdeles, at dette Skrift ſkal være en Prøve, ſom han forelægger ſit Fæderneland til patriotiſk Bedømmelſe, og med det ſamme beſpørger han ſig og hos det hele lærde Publikum, om han befinder ſig paa den rigtige Vey til theologiſk Lærdom, og i ſær om han er duelig til at arbeyde videre fort i det Fag, ſom Afhandlingen nærmeſt hører til. Et offentlig Reſponſum vil den lærde Verden dog vel ikke give ham herpaa og det var nok og for høy en Fordring for en ung Forfatter, og private Domme vil dog Forfatteren vel ikke erkiende for gyldige, om de ſkulde falde imod hans Fordeel, og hvortil da deſlige Opfordringer? Slutningen af Fortalen havde man og gierne ønſket borte. Hr. H. ſkulde viſt have vundet hos alle veltænkende Læſere, i det Mindſte maatte man ikke have udtolket ham det ſaaledes ſom man nu maae giøre, da han offentlig har bekiendt, at den Sal. Prof. Faber i Jena har, ſaa længe han har levet, været hans Lærer. Nu til Skriftet ſelv. Først har Forfatteren opkaſtet det Spørsmaal, hvem de Folk vel maae have været, der har foretaget ſig denne Stads og dette Taarns Bygning. Han bifalder den Meening, at det kan ikke have været alle Noah's Efterkommere, ſaaſom næppe alle Familier havde kundet foreene ſig til et almindelig Afſtog fra deres gamle Boepæl, og Sinears Slætter ey heller kunde have forſynet dem alle med tilſtrækkelig Underholdning. Forfatteren foredrager her den Samaritaniſke Tidsregning for den hebraiſke, ſom ſætter Phalegs Fødſel i Aaret 401 efter Syndfloden, og antager altſaa, at der allerede til den Tid maae have været en ſtor Hob Mennesker paa Jordkloden. Hvad ellers for Reſten Hr. Hetzel har forebragt for at underſtøtte den Hypotheſe, at ey alle Noah's Efterkommere har været tilſtede ved Bygningen, er ubetydeligt. Han paaſtaaer altſaa, at det har kun været en Colonie af Mennesker, og at den har været anført af Aſſur. Denne Colonie har, da Noah's Efterkommere formerede ſig ſaa ſtærk, at den Egn, ſom de hidindtil har beboet, ſyn-

tes

tes at nægte dem den fornødne Underholdning, adskilt sig fr
de øvrige Familier, og endelig nedladt sig i Slætterne i Lan
det Sinear. Herpaa har de besluttet sig til at bygge e
Stad, og i samme et Taarn, at danne en besynderlig Sta
at tillægge sig et National-Navn, at de ikke skulde formæn
ges med andre Folk, og derved maatte see sig den Fordee
bersvet, at boe i en Stad, og at beskyttes af et Overhoved
Da de nu havde begyndt at bygge, er der opkommen et Tor
denveyer, hvilket Hr. Hetzel slutter af den Talemaade, o
Herren foer ned, og dette maae have beskadiget deres be
gyndte Bygning. Nu troede de, at Gud dermed bevidned
sit Mishag i deres Foretagende, og vilde ikke, at de he
skulde opslaae deres Boelig. De lode altsaa den begyndt
Bygning staae, ere af Frygt løbne derfra, og har deels vend
sig imod Tiger, og bygget der og lagt Grund til det Assyri
ske Monarchie, deels igien opsøgt deres Fæderneland. D
Sidste havde fortalt i deres Fæderneland, hvad der var mød
dem, og hvor for de vare flygtede fra hiin Egn. Nimrod
har lagt mærke dertil, bragt en nye Colonie derhen, og fuld
ført den afbrudte Stads og Taarns Bygning, og kalde
Staden Babel formedelst det mærkværdige Phænomenon
der middelbar blev en Grund til Sprogenes Forskiellighed
I denne Forestilling, saa skinbar den og ved første Betragt
ning maatte synes, ere mange Hypotheser indbefattede, o
den vil nok og have sine Vanskeligheder og maaskee blandi
andre den største og fornemmeste i Mosis Øyemærke, son
efter al Anseende har været at ville beskrive, hvorledes de
var kommen sig, at de Menneskér, som efter Syndfloden
først har udgiort et Sælskab, har udbredet sig over den
hele Jordklode. For Resten finder Recensenten sig af nær
værende Forfatterens Prøve overbeviist om, at det hverker
fattes ham paa Flid eller Genie, at han og har Duelighed
til at anstille Undersøgninger, og altsaa med Tiden kan blive
til en ret brugbar Mand. Dog raader han ham, at han
for det første vilde udsætte sin Skrivning endnu en Tidlang,
paa det at hvad han allerede har indsamlet kan behelde Tid
til Fordøyelse, og i sær for Fremtiden ved andre Skrifter
at anvende nogen mere Beskedenhed, og ikke som denne Gang
at ville oprette sig Æreminder paa andres Aske, endelig og
bruge mere Forsigtighed i sine Udtryk. Det Udtryk Pøbel
af

af Lærde klæder ikke ret Godt for en ung Skribent, naar det bruges i Almindelighed og slet hen om Mænd, der antage andre Hypotheser, saasom S. 25. „Der gemeine „Mann und Pöbel von Gelehrten glaubt, Gott habe da„mals durch ein Wunder einen Jeden eine andere Sprache „gegeben" en Meening, som dog mange lærde Mænd har antaget, og mon Hr. Hetzel ikke skulde have brugt et anstændigere Udtryk, om han havde vidst, at en Michaelis ogsaa har foredraget denne Hypothese i sine Anmærkninger til første Mosebog?

Wien. Geschichte der Engeländischen Handelschaft, Manufacturen, Colonien und Schiffarth in den alten, mittlern und neuern Zeiten, bis auf das laufende Jahr 1776. von Friderich Wilhelm Taube K. K. Hof-Secretär. I Fortalen har Forfatteren givet en Efterretning om Aarsagerne til nærværende Krig imellem Storbritannien og dens Nord-Amerikanske Colonier. Denne Krig har tvende Hoved-Aarsager, af hvilke den eene kommer fra de 12 Colonier, den anden fra de Engelske Statsministre. Strax efter Pariser-Freden af 1763, begyndte Amerikanerne at see sig om efter en frie Kiøb-Handel, og altsaa at ønske, at de efterhaanden kunde rive sig løs fra den Tvang, med hvilken de vare belagte ved Carl II. Seylads-Acte af 1660, og ved andre Parlements-Acter. De Forholds Regler, som det Engelske Ministerium tog derimod gave denne Længsel Næring, og den udartede endelig til et hemmeligt Forlangende, ganske at undrage sig fra det Storbritanniske Herredømme, i det mindste i Tolds- og Handels-Sager. Visse uroelige og listige Hoveder, som deels troede sig fornærmede af det Kongelige Hof, og derfore vare misfornøyede, deels gierne vilde fiske i rørte Vande, og forhøye deres Anseelse hos Amerikanerne, deels vare underkiøbte af fremmede Magter, eller maaskee leyede af Stats-Ministerens Fiender, underholdte og styrkede denne hemmelige Forlængsel, og indskiøde den store Hob den Mistanke, at Hoffet vilde berøve Amerikanerne deres Frihed, og ventede kun paa Leylighed til at giøre dem til Slaver. De Kongelige Statholderes voldsomme Forhold i nogle Colonier, befæstede denne Mistanke, og giorde Skrækkebilledet endnu mere frygteligt

for

for diſſe Folk, der vare fødte i Frihedens Skiød. Det Storbritanniſke Miniſterium qvalte diſſe saa glimrende Funker ikke saa strax i Fødſelen, men blæſte ſamme endnu mere op, ſnart ved utidigt Eftergivende, ſnart ved utidig Strænghed, ſnart ved Snighandelens Tilſtoppelſe imellem de Storbritanniſke og Spanſke Colonier i Amerika og Veſtindien. Tilſidſt, da Ilden allerede brød ud i Lys Lue, troede man, lættere og hastigere at kunne dæmpe ſamme med Parlaments-Acternes Tordenſtraaler og Skrækſkud, end med Carthauer- og Kanon-Skud. Men dette tiente til intet andet, end at Amerikanerne vunde Tid til at forbinde ſig faſt imellem hinanden, og at ſætte ſig i god Forſvars-Stand. **Lord North**, ældſte Søn af Grøven af Gvilford, ſom Avis-Skriverne urigtig kalde den første Miniſter, blev ved falſke Beretninger fra viſſe Gouverneurer og Kongelige Statholdere i Amerika forledet til falſke Planer og Forholds-Regler. Da denne Miniſter er en Mand af ſtor Dueligbed, Indſigt og Veltalenhed, beſidder og Kongens fuldkommen Fortroelighed, og ſom Præſident for Finantz-Kammeret beſidder Nøglerne til Penge-Caſſerne; saa kan det ikke fattes ham paa Midler og Veye til læt at vinde og bevæge de fleſte Lemmer af Ober- og Underhuuſet, til hvilke ſidſte han ſelv hører, ſom Deputeret fra Staden Baubury i Orford Shire, til kraftig uden videre Prøvelſe at underſtøtte Udførelſen af hans Planer og Forholdsregler. Naar en Ulykke er ſkeet, saa pleyer enhver at være klog nok for at angive de Midler, hvormed den klogeligen og læt kunde have været afvendt eller i det mindſte formindſket. Øſterrige og Spanien erkiende nu, men for ſildig, hvor læt de Helvetiers, Hollænderes og Portugieſers Frafald kunde have været forebygget. Frankerige indſer nu, hvorledes det 1685 kunde have beholdt ſine Reformerte Lands-Børn tillige med deres Manufacturer i Landet. — Forfatterens Afſkildring af den Engelſke Handel, ſom 1774 kom for Lyſet, er gaaet af, og maatte trykkes anden Gang. Han vilde forøge og forbedre den, men fandt begge Deele meget vanſkelige, ſaaſom den Engelſke Handel ganſke havde forandret ſig. Han kunde kun ſkaffe det første Hoved-ſtykke færdig for Paaſkemeſſen uden at overile ſig, og beſluttede, at han vilde afſondre ſamme fra Bogen, og udgive det for ſig ſelv. Paa en almindelig Betragtning over Handels-

hi-

historien, følger i det første Afsnit en historisk Efterretning om den Engelske Handels Oprindelse og Fremvæxt, hvilken er det vidtløftigste Stykke, og i det andet Afsnitte en kort Historie om den Engelske Seylads i de mildere og nyere Tider. Til Beslutning almindelige Betragninger over Storbritanniens fordeelagtige Beskaffenhed til Handel, og over dens Grundsætninger i Henseende til samme. Man kan ikke give noget Udtog af denne lærde, velskrevne og nyttige Bog, da den er meget riig paa væsentlige Materier, og Hr. T. har ved Leylighed ogsaa anbragt andre til sit Øyemærke ey henhørende Anmærkninger og Efterretninger, og derved viist, at hans Belæsenhed strækker sig videre, end Bogens Hoved-Materie. Foredraget er tydeligt, og blandet med Betragtninger og Domme, som underholde Læserens Opmærksomhed. Naar man sammenligner Bogen med andre af lige Indhold, vil man ikke miskiende dens Fortrin. Man ønsker kun, at Forfatteren nøye havde anført sine Kilder og Vidner, og aldrig forladt sig paa sin Hukommelse. Rummet har ikke vildet tillade Recensenten at anføre Steder, som kunde have behøvet nogen Forbedring. Han anmærker kun ved S. 139, at man just ikke derfor hører til Hr. Phipps Fiender, om man paastaaer, at han 1773 ikke har taget den rette Vey til Nordpolen.

Halle. **Nachrichten von dem Leben und Ende gutgesinnter Menschen, mit praktischen Anmerkungen von Jacob Friderich Feddersen, Prediger an der Hauptkirke zu St. Johannis zu Magdeburg. Erste Samlung. Ein Anhang zum Andächtigen 1776.** 426. S. st. 8v. Hvad et Brændeglas giør ved Lysstraalerne, at det nemlig fatter dem tilsammen, oplyser og varmer den Ting, paa hvilken de ledes, og giør at den igien kan varme og lyse, det giør og Exempler i Moralen. Man maae besidde Anvendelses Evnen i en høy Grad, og det hedder at fordre alt for meget af de fleste Mennesker, om man skal anvende Sædelærens Forskrifter, som man alle kan vide, og dog i forekommende Tilfælde alle har forgiættet, paa de Begivenheder, som møde os i Livet. Men kiender man Reglen af Exempler; saa seer man den ligesom personificeret. Forfatteren af nærværende Skrift er bekiendt for en Mand, der har de rigtigste og reeneste Begreber om Religions-Pligterne

terne i Almindelighed, og om Opbyggelsen i Besynderlighed, som kiender den Indflydelse, som gode Exemplers Fremstillelse har til redelige Grundsætningers Befæstelse og Udøvelse, og har derfor opstillet dette Gudfrygtigheds og Dyds Speil, at Mange, som han ønsker, maatte speile sig derudi. Det er tildeels korte Levnetsbeskrivelser over retskafne Mænd, gode og store Handlinger, Sindsforandringer, Menneskekiærlige Træk, Omvendelser af Frigeister, Exempler af brave og behiertede Soldater, gode Herskaber og Regentere, Undersaatter og Tienere, Exempler af Uegennyttighed, Venskab, Kiærlighed imod Fiender, Godgiørenhed og Gavmildhed, Veltænkende Fattige, Tillid til Gud, Gelassenhed, Standhaftighed, Taknemlighed, broderlig Kiærlighed, retskafne Forældre, børnlig Ærefrygt o. s. v. Har det været Forfatteren en angenem Beskæftelse, at samle tilsammen saa mange kiære veltænkende Mennesker af alle Tidsaldere og Stænder, saa vil Samlingen giøre hans Læsere ikke mindre Fornøyelse. Ganske vist forsøger det, som Forfatteren bemærker, Hsyagtelsen mod det menneskelige Kiøn, saa ofte man af virksomme Vidnesbyrd erkiender, at der i samme findes immer endnu ædle Gemytter, der giøre sig af Religion, og Retskaffenhed deres største Klenodie, som hverken af Lykke eller Ulykke, Liv eller Død, lade sig giøre vaklende i deres Bestræbelse for at giøre hvad Ret er. Hvem der opmærksom læser dette Skrift, hvori der er at finde blot nogle faa Repræsentantere af den velsindede Deel af det menneskelige Kiøn, den vil og bekomme meer Agt for den menneskelige Natur, meer Medlidenhed med dens Fordervelse, meer Kiærlighed og Tilbøyelighed til gode Mennesker, meer af den Ærefrygtsfulde Glæde i den, der er alle Fuldkommenheders og alle gode Tings første Stifter og Urbillede. Disse Gemytsbeskaffenheder og Dyder ere uomgiængelig nødvendige for enhver, der vil være en ivrig Gudsdyrker, og søelsom Menneskeven. Lykkelige ere alle de Læsere, som hist og her i denne Bog finde deres egne Hiertets og Levnets Billede! Lykkelig enhver, som kan sige: Denne Christen, fuld af velgiørende Dyd og urykkelig Tillid til Gud, denne ivrige Beder, denne retskafne og ærlige Mand, denne høymodige Menneske-Ven, denne sagtmodige og forsonlige er ogsaa Jeg! Jeg er den gode Regent, den upartieske Retfærdigheds Forvalter, den troe Undersaat, den arbeydsomme Borger, den redelige Tiener, den ædelmodige Broder og Ven, den vise Fader, det taknemmelige Barn!

No. 50.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 12te Decbr. 1776.

Kiøbenhavn. (Fortſættelſe af Reimars naturlige Religion). Endnu i den tredie Afhandling forekomme de fineſte og ſpisfindigſte Fornuftſlutninger, ſom ingen Ulærd kan have nogen Nytte af til tydelig Overbeviisning, om de end vare rigtige, og ſom den lærde og dybt tænkende Læſer uden Tvil vil forkaſte, ſom urigtige, fordi de grunde ſig paa vilkaarlige Begreber, og der ſtikker en forborgen Petitio Principii derudi. Recenſenten tør ikke lade en Critik af den ſaa ſort blive ubeviiſt, og han vil gotgiøre den med Text og unerfarede Anmærkninger. S. 184: „Denne Skabelſe eller „denne Begyndelſe af Verden ſtadfæſter og dens Varighed og „vedvarende Virkelighed; hvilken beſtaaer i en beſtandig „Følge af mange Slags Tilſtand og Begivenheder. Naar nu en Følge af Forandringer udgiør en Tid (a), ſaa kan

(a) Det er et ganſke vilkaarligt Begreb af den Wolfiſke Philoſophie. Men aabenbar formænges Tingene og deres Følge paa hinanden med Tiden. Det gaaer ligeſaa med det Begreb om Rummet. Tingene og deres Tilværelſers Følge paa hinanden er til i og med Tiden, men er ikke Tiden ſelv. Rum og Tid er i ſig ſelv intet ſelvſtændigt eller foranderligt, men Tingene ere til og forandres i Tid og Rum. Rum og Tid er en Indbildning, men en Indbildning, uden hvilken Ting af os ikke kan foreſtilles at være til. Hvad er da Tid? Man indbilde ſig en ret Linie, ubeſtemt til begge Ender, der kan trækkes ſaa

„ følgelig ogſaa Virkeligheden af Verden uden Tid ikke tænkes (b), og dens ganſke Varighed eller Verdens Alder er „ med den ganſke Følge af dens Begivenheder eet og det ſamme.

„ me

ſaa vidt ud, at man veed ingen Grændſer at ſætte for dens Udtrækkelſes Fortſættelſe til begge Ender. Er det vel mueligt at foreſtille ſig en evig tilvorende Gud uden denne Indbildning? Man har nægtet Gud at være til i Tid, fordi man giør Tid og foranderlige Tings Følge paa hinanden til eet og det ſamme. Men naar man ſiger, fra Evighed og til Evighed, da giør man ſig endten ingen Begreb derom, og veed ſelv ikke hvad man ſiger, eller man taler om en Tid og en Tid uden Begyndelſe og Ende, og er ikke det hiin forbemældte Indbildnings-Linie? Lader os nu blot antage, at vor Kundſkab om Verden eller Menneſke-Slægten tager ſin allerførſte Begyndelſe fra et vis Punkt paa den uendelige Linie, ſom vi ville kalde A. Nu tælle vi og aftegne paa denne Linie flere og bekiendte følgende Led af Menneſke-Slægten ſom vi ville kalde B. C. D. ꝛc. Ja vi lægge flere og flere til Dette Tal kalde vi Verdens Alder, og det er kun vor Kundſkabs Alder om Verden. Men hvem ſiger os, at Verden eller Menneſke-Slægten for fra har taget ſin Begyndelſe fra dett Punkt, ja hvem beſtemmer os et viſt Antal af Punkter, ſom alene mueligt, paa en Linie, der til begge Ender kan trække ud i det uendelige, og med hvis Udtrækkelſe fra Punkt t Punkt det er mueligt at et Led af Menneſke-Slægt kan ve Almagtens Virkning have coexiſteret, eller medtilværet Sætter man nu Tiden, ſom en Følge af Forandringer, hvi ken vi med vor Kundſkabs førſte Begyndelſe begynde at tæl fra 1 til 2, 3 o. ſ. v. f., for deraf at ſlutte, at Forandringe nes Kiæde og Følge maa ſom en Tid og ſom et Tal have ſi førſte Begyndelſe; antage vi da ikke, uden al Bevis, at Ki den ogſaa virkelig har taget ſin Begyndelſe fra vort Ta Num. 1. eller fra det Punkt A paa Linien? ſlutte vi ikke af d vilkaarlige Begreb, at en Tid er kun et tælleligt Tal af Fo andringer, ſom følge Kiæde- eller Ledviis paa hinanden Sætte vi ikke forud, ſom afgiort, det vi dog ville ſlutte vort Begreb? Gode Gud! hvor ſaae det ud med os, vidſte ikke du var til, uden vi ſkulde lære det af ſaadanne Sub liteter!

(b) Virkelighed af Verden kan ey tænkes uden Tid, ligeſe Subſtantzen ey uden Rum, Legemet i Lys ey uden Skygg ſom er en Indbildning af dets Geſtalt. Men ligeſom Si ſtantzen er ikke Rummet ſelv, Legemet ikke Skyggen; ſaa Verdens Virkelighed og Forandringens Følge i Verden hell ikke Tiden ſelv.

„ me(c), det eene er det andet liigt, det eene ligeſom ud-
„ maaler det andet(d). Eftersom det nu er aabenbart, at
„ Begivenheder endnu altid komme til Virkelighed i Verden,
„ ſom forhen ikke vare virkelige, og at et Aar og et Aarhun-
„ drede følger paa det andet(e); saa blive jo til Begivenhe-
„ derne i Verden, ſom virkelig vare, endnu altid flere(f).
„ Nu er den Ting, til hvilken altid noget lader ſig tilſætte,
„ ikke uendelig, og kan juſt derfor, at den i det Uendelige
„ kan formeres, aldrig blive uendelig(g), men er og bliver
„ altid endelig(h)." Det er i Sandhed en vigtig Sag, at

(c) Det er ogſaa viſt, at dens Følge af Forandringer følger lige med dens Varighed, men dens tællelige Følge af Forandringer, er ikke derfor dens Varighed eller Tiden ſelv.

(d) Tvende Længder, af hvilke den eene udmaaler den anden, ere derfor i deres Natur og Væſen ikke de ſamme. Verdens Følge af Forandringer, ja Verden ſelv, er ikke det ſamme, ſom den Indbildnings-Længde, med hvilken de correſpondere i deres Tilværelſe, hvad endten man indbilder ſig denne ſom endelig eller uendelig. Gud og den Indbildnings Længde fra Evighed og til Evighed er ikke eet og det ſamme. Han er et virkeligt Subſtantz; den kun en tom, med for os fra hans Væſens Tilværelſe uadſkillelig Indbildning.

(e) Men hvad ere diſſe andet, end vilkaarlig antagne Længder imellem viſſe Punkter paa en Linie, for hvis uendelige Udtrækning ingen veed at ſætte Grændſer.

(f) Ja viſt, men det er juſt denne Tilſættelſe ingen veed at beſtemme, om den ſkal gaae evindelig fort, eller bore op engang.

(g) Naar ikke det er en aabenbar Modſigelſe, ſaa veed Rec. ikke, hvad Modſigelſe er. Er ikke da Formerelſens Uendelighed muelig? Mere paaſtaaer man jo ikke i Henſeende til Fremtiden. Tingen ſelv, hvortil Formerelſen eller Tilſættelſen ſkeer, antager man jo ikke ſom uendelig. Denne er ſom et vis Stykke af Linien fra A til B, men Linien ſelv maa dog kunne trækkes evindelig ud i Længde til begge Ender.

(h) Denne hele Slutning ſiger da dette, at viſſe antagne Begivenheder i Verden, ſom tage deres Begyndelſe fra et vis Punkt, og deres Ende ved et andet, diſſe ere ſelv i deres Vedvarelſes Længde ikke uendelige. Men da Forfatteren tilſtaaer, at Formerelſen kan gaae fort i det Uendelige, og det er viſt ikke afgiort, at den juſt tog ſin Begyndelſe fra det Punkt, hvorfra vi har begyndt at tælle Een og To o. ſ. v., ſaa kan intet ſluttes af en ſaadan tællelig Tid eller vor Kundſkabs Alder og Tal, og vi kan ikke vide, om ikke Formerelſen i Fortiden er evindelig, ſom den i Fremtiden kan gaae evindelig fort.

Forfatteren selv S. 189 oprigtig bekiender, at han selv lær
ge har stredet imod ovenmældte Sætning om Verdens Begyn
delse, og giort sig megen Umage for at undersøge, om de
ikke kunde tænkes en ævig afhængig Verdens Skabning. A
stride mod Verdens Begyndelse, det vilde Recensenten mei
have betænkt sig paa. Men hvad den Umage angaaer, ha
taler om, den maa han forundre sig over. Sæt nogen kor
og lykønskede Forfatteren med en ham nyefødt Søn elle
Dotter saaledes: **Til megen Lykke med Deres i Da**
ævig fødte Søn! vilde han giøre sig megen Umage med a
igiendrive dette, at denne hans Søn ikke kunde være ævig
siden han var født, og født i Dag. Det vilde nok skaffe hai
mere at bestille, om han skulde igiendrive, at denne Sø
kunde være et nu fremkommen Led i Menneske-Slægtens øvti
delige Kiæde. Ligesaa har det sig med en ævig **skabt Ver**
den, der er ligesaa læt ødelagt og til intet giort, som e
firekantet Trevinkel. De gode Philosopher, der har f
restillet sig en muelig Evighed af Verdens Tilværelse, he
ikke taget sig vare for det Ord **skabt**, hvormed deres Mo
standere har forknyttet et vilkaarligt Begreb, der aabenbc
er grundet paa den allerede forudsatte Satz, at Verden har e
gang taget sin Begyndelse fra **Intet** af og er frembragt
Intet fra en vis allerførste Tidspunkt. Hvad er da nu
skabe? Det er at frembringe noget af intet, da det før ik
var til. Hvem seer ikke nu, at en **ævig skabt Verden**
en Uting? Hvor megen Umage skulde dette koste? Men l
der os ikke giøre os Begreber, førend vi først vide hvad Ti
gen i sin Natur er. Har Tingenes Kiæde ævindelig coexis
ret med og ved en ævindelig underholdende guddommelig A
magt, saa hedder at **skabe**, det samme som at virke paa
for os saa ubegribelig Maade, som **Gud** endnu virker og sk
ber hver Dag. Har den taget sin Begyndelse fra en v
Punkt, der ligesaa vel er det første, som min Kundskal
Nummer I., saa var det at **skabe**. Saa læt er da den Um
ge, at igiendrive en **ævig skabt Verden**, men en ævi
Verden er ikke dermed igiendreven. Meget møysommel
seer ikke heller Forfatterens Igiendrivelse ud. „Men (sig
„ han S. 190) saa ofte jeg undersøgte disse Begrebe, s
„ fandt jeg, at de vare bedragelige og løbe kun ud paa
„ tom Lyd. Jeg spurgte mig selv ad, hvad kaldes dog d

„

„ at ſkabe af Evighed? Hvad tænker du derved? Er det „ at ſkabe, ſaa meget, ſom at bringe til Virkelighed, hvad „ forhen ikke var virkelig; ſaa ophæver jo dette det Skabte „ Evighed, og ſætter meget meer en Begyndelſe for dets „ Virkelighed.“ Det var jo ingen Umage. Men videre hedder det: „ Og hvad vil dog den Talemaade af Evighed „ ſige? Foreſtiller du dig ikke derudi Evigheden ſom en Fol„ ge af Tiden (i), der har taget ſin Begyndelſe fra en Punkt? „ og hvordan rimer det ſig med Evigheden? Hvorledes kan „ da et Væſen af Evighed giøre noget virkeligt (k). At en „ Ting er ævig, det er begribeligt, naar man tænker ſig den „ uden Følge og Omverling (l). Men en Tid for det virke„ lige, ſom af Evighed ſkal have haft ſin Begyndelſe, det „ er jo noget uforſtaaeligt (m). Hvordan vil du og foreſtil„ le dig uendelig Tid (n)? Kommer du ikke atter ind igien „ i den Modſigelſe, at noget er uendeligt, ſom dog altid bli„ ver og kan blive ſtørre (o); at et beſtemt Tal af virkelig

(i) Det ſkulde dog de vel aldrig giøre, ſom paaſtaae Verdens Tilværelſes Mueligheed af Evighed, med mindre de forſtaaer ſig ikke ſelv.

(k) Viſt ikke ſaaledes, at det faaer en Begyndelſe fra en vis førſte Tids-Punkt. Men vil Forfatteren eller nogen paa hans Vegne først ſige os, hvorledes Gud den Dag i Dag giør, at den er virkelig? og var hans Almagts Arm ſtærkere eller længere i Dag end i Gaar? Er han ikke i al Evighed den ſamme? Naar var den Dag, da ingen ſaadan Verden kunde ved hans Almagt være til?

(l) Hvad kommer Følge og Omverling i Tingen dens egen Tilværelſes Vedvarelſe ved? At den ikke det giør, ſeer vi daglig i vore egen Perſoner? Hvor mange Omverlinger følge ikke hver Dag paa hinanden i vor Tilvext og Tilſtand, mens vor perſonlige Tilværelſe uforandret vedvarer. Denne Omverling og Følge er ikke vor Alder eller Tid, ſkiøndt denne kan maales dermed. Altſaa, kunde den, der lever i 60 Aar, endnu have levet i mange flere og færre, under mange færre og flere Omverlinger, hvem tør da ſige, det var umueligt, at en Verden var ævig til, under en ævindelig Kiæde af Omverlinger i dens Tilſtand og Led i dens Tilværelſes Vedvarenhed?

(m) Ja det er aabenbar Modſigelſe, ſom og ingen, der paaſtaaer en Evigheds Mueligheed i Verdens Tilværelſe, kan komme frem med, uden han ikke forſtaaer ſig ſelv.

(n) Meget vel, men kun ikke ſom Forfatteren.

(o) Naar det altid kan blive ſtørre, ſaa er jo Forſtørrelſens Mueligheed uendelig, men ikke den beſtemte Ting, ſom forſtørres.

„ forløbne Aar er ubestemt, og kan blive trakt ud i det Uen-
„ delige (p)?“ Mon ikke Læseren tillige med Recensenten vil-
de beklage sig, om hans Kundskab om en Guds Tilværelse,
i og ved hvilken vi ere, leve, og røres, skulde beroe
paa saadanne Subtiliteter? I øvrigt maa man tilstaae, at
Skriftet, i sær i de sidste Afhandlinger, er fuld af læseværdige Betragtninger; at Forfatteren overalt har anbragt megen Lærdom og Læsning og dybsindig Speculation, men visselig meget mere deraf, end man behøver til Overbevisning om de høystvigtigste og dyrebareste Sandheder, der maa være saa meget lættere baade at forklare og fatte, som de ere vigtige for enhver og almindelig menneskelig Forstand. At det er en Oversættelse lader sig hist og her læt mærke, og blot af det Ord allein, som overalt findes oversat ved alleneste eller alene, der dog i vort Danske Sprog har ikke den adversativiske Bemærkning, som det tydske allein, der alene kan oversættes ved alene eller aleneste, naar det bemærker det samme som kun. Ved andre flere Oversættelser af det tydske har Recensenten tidt haft Anledning til at giøre samme Anmærkning, for Ex. her i dette Skrift S. 13: „Alene, jeg
„ maa ogsaa opdage“ &c.

Leipzig. Conjecturen über das Neue Testament, zuerst gesammlet von Wilhelm Bowyer. Aus dem Englischen der zwoten Ausgabe übersetzt, und durchaus mit Zusätzen und Berichtungen bereichert von Johann Frider. Schulz, Prof. der Gottesgel. —— in Giessen. 2 Theile, in fortlaufenden Seitenzahlen. 608 S. i 8vo. —— Bowyer, en lærd Engelsk Boghandler udgav i Aaret 1763. det Nye Testamentes Text saaledes, som Wetstein har vildet have den forbedret, og tilføyede ved Enden en Samling af alle ham bekiendte Conjecturer over det Nye Testamentes Text, hvad endten de maatte betræffe enkelte Ords eller Interpunctionernes Forandringer, eller enkelte Ords, saa vel som hele Steders Omsætning. Da det for alle dem, som beskæfte sig med det Nye Testamentes Udtolkning, maat-

(p) Dette har jo Forfatteren selv tilstaaet, at Tallet af Begivenheder kan i det Uendelige formeres. Er det ikke da ubestemt a parte posteriori, om det end er bestemt a parte priori, og hvorfor skal det nu være en Modsigelse?

maatte være særdeles bequemmeligt, paa een Gang at besidde i en liden Samling, hvad man om Conjecturerne maatte søge adspredt i saa mange Bøger, som man ikke læt vil træffe tilsammen i eet Bibliothek; og da Bogen desuden var meget brugbar, ey alene for de egentlige Criticis, men og formedelst de hyppigen angivne rigtigere Interpunctioner for enhver Exeget; saa har Bogen fundet saa stor Bifald, at den endog i Engeland var ikke mere at faae. Bowyer besørgede altsaa i Aaret 1772. en nye særdeles forøget Udgave af sin Conjectur-Samling. Iblandt de nye Tilsatzer, udmærkede sig i Mangde og Godhed de i Besynderlighed, som ere underskrevne med R. Kun Skade, at den Ubenævnte var alt for tilbøyelig til af den Aarsag at forandret noget i Texten, fordi Haandskrifternes og Udgavernes Læsemaade ikke syntes ham godt Græsk. Imidlertid syntes det, at en tydsk Lærds Arbeyd maatte komme dertil, naar Bogen skulde bekomme en maadelig Grad af Fuldstændighed. Dette var nu saa meget mere fornødent, da mange Conjecturer af tydske Lærde vare blevne Bowyer ubekiendte. Virkelig har nu og denne tydske Udgave meget store Fortrin for den Engelske. Hr. Prof. Schulz har ey alene tilføyet et betydelig Antal nye Formodninger, som Engelænderen slet ikke havde tilføyet, men og oftere derved skaffet en Conjectur større Anseelse, at han har anført flere Navne af Lærde, som har bifaldet den, end Bowyer. Desuden har han ofte nøyere, end Engelænderen angivet Stederne i de Bøger, som citeres, og har ladet Forfatterne, hvor det var mueligt og fornødent, tale med deres egne Ord. Endelig har han og til mange Conjecturers Bedømmelse, endten selv tilføyet noget eller og henviist til Bøger, hvor de ere blevne prøvede. Det var en stor Utaknemlighed, om man vilde miskiende denne Hr. Prof. Sch. Fortieneste om saa nyttig en Bog og i Almindelighed om det Nye Testamentes Kritik og Exegesis, uagtet man dog ikke vil mangle paa Materie til at dadle. For det første synes Hr. S. ey at have haft nogen tilstrækkelig bestemt Plan, for hvad han vilde optage i sin Samling, og hvad han vilde udelukke dersra, og i det mindste er han ikke bleven sin Plan troe, om han har haft nogen. Men har indrykket meget, som ikke hørte dertil, for Ex. de fra vor Text afvigende Citationer hos Kirkefædrene, kan dog ikke saa ligefrem kaldes kritiske Formodninger, men Fædrene

har endten fulat Læsemaaderne i deres Tids Haandskrifter eller det er ingen nøyagtige, men ikkun frie Citationer af Hu kommelsen. Ikke desto mindre har Hr. S. og undertiden er indret dem, for Ex. Math. XI. 30. Men har saadanne Alle gationer hørt med til hans Plan, saa maa man tilstaae, a hans Samling har en større Fuldstændighed, end man ve skulde have forlangt af et Skrift, som dog kun skulde lever de saa kaldte Conjecturer. Fremdeles blive mange Læsemaa der anførte iblandt Conjecturerne, som dog ikke ere Formod ninger, men blive virkelig saaledes fundne i Haandskrifter o gamle Oversættelser, for Ex. Math. XVI. 31. XIX. 17. XXIV 1. Marc. IV. 2. IX. 43. og ellers meget ofte. Undertidei finder man og Anmærkninger, som hverken betræffe Læsemaa den eller Interpretationen, og altsaa hørte slet ikke hertil for Ex. Math. XIIX. 25. Feyl og Urigtigheder finder mai vel og undertiden. Saasom Math. XIX. 19. ere de Ord urig tig angivne, hvilke Origenes har vildet have udelukte. De skulde hedde: ϰ̀ αγαπησεις τον πλησιον σϰ ως σεαυτον Hvad der bliver sagt om Math. XXIII. 13. 14. er deels ube stemt udtrykt, deels falsk. Hr. S. siger: „Disse Vers læs „ de Gamle meget forskiællig, og mange lade dem endog ude „ saa man vel kan tvile om deres Ægthed." Hvad de Gam le udelukke, er blot det 14de Vers, men ikke, saa vidt mai veed, det 13de, og den Forskiællighed, som findes hos dem, betræffer ikke Textens Ord, men blot begge Versenes Orden da de sætte det 14de for det 13de. Hvad der siges ved Math XXVII. 16. 17., at den Tilsatz JÆsus til Barrabas Navi ikke findes i nogen Codex, er urigtig. Af Wettstein kund man vide, at den Baselske Codex (Wettsteins Codex 1. og et Haandskrift af det Bodlejanske Bibliothek (Marschi 24. har samme Tilsatz. Dette burde altsaa ikke saa ligefrem vær afskreven af Hr. Hofr. Michaelis Bibliothek (Th. I. er et Tryktfeyl for Th. III.) Hvad ellers Fuldstændigheden an gaaer, da maa man tilstaae, at Hr. Sch. har udrettet meget Rec. har giort Prøve med nogle Conjecturer, der ere fore dragne i Bøger, hvor man ikke saa let skulde formode dem, og har fundet dem af Hr. S. rigtig anførte. Imidlertid hai han vel vidst dette, at han umuelig selv kunde gisre alt, og har derfor i Fortalen til den første Deel anmodet Forfatterne af lærde Tidender og Maanedskrifter om deres Bidrage, men

gisr

gier dem i den anden Deel den Bebreydelſe, at ingen har opfyldt hans Øyemærke. Rec. har altſaa i det mindſte vildet beviſe ham ſin Beredvilligbed. Ved Joh. I. 3. havde flere gamle mærkværdige Interpunctioner kundet været anførte f. Ex. χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδ' ἕν. Ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ. ζωὴ ἦν &c. eller og: Ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἦν. Man efter, ſee Ambroſ. de Fide III. 6. og Pſalm. XXXVI. Ved Hebr. III. 3. 4. er forglemt en ſkinbar Formodning, ſom Hr. Hofr. Michaelis har vovet i ſin Commentar over dette Sted, og Hr. D. Barhdt har ſamtykt i Anmærkningerne til ſin Overſættelſe, hvorefter den græſke Overſætter af dette Brevs hebraiſke Original har forverlet tvende ligedanne hebraiſke Ord med hinanden, og derfor urigtig overſat. Dog i Stedet for enkelte Tilſatzer, vil Recenſ. hellere erindre et Par Bøger, hvori han paa een Gang kan finde et meget betydeligt Antal af kritiſke Conjecturer, Bøger af en eeneſte levende Lærd, der desuden ere i deres hele Indhold kritiſke, og altſaa af en Kritikus ſaa meget mindre burde have været overſeete, nemlig det tredie og fierde Stykke af Hr. Doct. Semlers Hermeneutiſche Vorbereitungen, og ſammes Apparatus ad liberal. N. T. Interpretationem. Den ſidſte Bog ſiøder man vel nævnet ved 1 Cor. X. 19., men ſavner derimod den paa ſamme Side af Apparatus foredragne Formodning over 1 Cor. IX. 10. Saa ere vel og Annotationerne bag ved Schöttgens Udgave af det N. Te hiſt og her benyttede, men ey allevegne, uden at man veed, hvorfor. Iblandt Hr. S. Tilſatzer er ingen vidtløftigere end den over de tvende ſidſte Kapitler til de Romere, hvori han beſtrider den Conjectur, at diſſe Kapitler ere et dobbelt Anhang til Brevet. Underſøgningen ſynes ikke afgiort ved hvad ſom herover er ſagt. Vel tilſtaaer Recenſ., at han ſelv ikke ganſke bifalder den beſtredne Conjectur, men vel antager Anhænget bag efter Brevet til de Romere, men deels foreſtiller ſig Sagen noget anderledes, deels beriener ſig af andre Grunde: deſto mere upartieſt vil han anſees i det han nægter, at Hr. S. har ladet Formodningen og dens Grunde vederfares Ret. I det mindſte ere $\frac{2}{3}$ Deele af de mod Hypotheſen giorte Erindringer ugyldige, hvilket han vilde paatage ſig at beviſe, om her i Recenſionen var Sted dertil. Kun til en Prøve anmærkes ſigende. Strax ved den første Grund S. 386 blive Ruffins

Ord fordreyede. De Ord, penitus abſtulit Marcion, gaaer alene ud paa de 3 Vers Kap. XVI. 25.-27. Derimod om de tvende omtviſtede Kapitler hedder det kun, diſſecuit, og dette kunde ſiges om Marcion, naar han adſkilte de 2de Kapitler a Corpore Epiſtolæ, ſom et Anhang, uden dog ganſke at forkaſte dem. S. 389, er alt hvad der bliver ſagt om Tertullian, lutter Misforſtand. Stedet hos Tertullian ſkal blot tiene til Bekræftelſe, at Marcion og rimeligen ogſaa andre har haft Exemplarer, hvori Brevet til de Romere blev beſluttet med det 14de Kapitel. Naar det ſammeſteds hedder: „Die Stelle ſteht Kap. XVI. 10." ſaa er det en Trykfeyl for Kap. XIV. 10., men en Feyl, ſom kunde forlede Læſeren til at troe, at Tertullian kalder et Sted i det 16de Kapitel Clauſulam Epiſtolæ, da han dog taler om det 14de Kapitel. Hvad der S. 392 bliver erindret derimod, at man har nægtet, at Phoebe er reyſt til Rom, giør intet til Sagen; thi det Argument, ſom tages af Phoebe, ſkal for ſig ſelv ikke beviſe noget, men alene ſvække Grundene for den modſtaaende Meening. Men ofte har Hr. S. fremſtillet de Argumenter, han vil beſtride, i et falſk Lys, og end oftere har han forglemt, at ved det Slags Underſøgninger har mange ſammentræffende ſmaa Rimeligheder ſtor Vægt, endſkiønt de, enkelt tagne, intet ſkulde beviſe. Hr. S. ſlutter denne Tilſatz med de Ord: „Ich breche ab, weil ich des Beurtheilens „ müde bin." Det ſamme giør og Recenſenten, og føyer kun dette eene til, at den Beſkeedenhed, hvilken Hr. S. dog ſelv roſer hos de Lærde, ſom han beſtrider, beſtaaer ikke derudi, at man tactmæſſig af og til giør lærde Mænd en dyb Compliment, men at den maa viſe ſig i den hele Tone, hvori man taler om og med dem.

London. A Voyage towards the North-Pole. 1774. Efter de berømte Opdagelſer af uhyre Lande i Syd-Havet, blive der endnu fordeelagtigere for Europæerne at foretage imod Norden. Omendſkiøndt de Nordlige Have ere vore Søefarere ikke lidet bekiendte, og en ſtor Omfang af ſamme er bleven opdaget ved Hvalfiſke-Fangſten; og omendſkiøndt Engelænderne i de forgangne Aarhundreder, men fornemmelig Hollænderne, meget har giennemkrydſet ſamme ſær i det Haab, der at finde den ſaa længe ſøgte Giennemgang

til

til Indien; saa vidste man dog ey at angive, hvor denne Vey maatte være aaben og brugbar til det vigtige Foretagende. Sæt og, de umaalelige Isbierge begrændsede hiin hele Vidde, saa kunde man dog ligesaa lidet bestemme, om det er ganske umueligt, at aabne sig en Vey lige til Polen. For at opdage denne vigtige geographiske Sandhed, besluttede Admiraliteret i Engeland, med Kongens Samtykke, at sende tvende Skibe derhen, som vare af tilstrækkelig Styrke for at modstaae Isstykkernes Magt. De skulde føres af erfarne og indsigts fulde Søemænd, med den Besætning, at nærme sig Polen saavidt mueligt var. Hr. Constant. Joh. Phipps blev i Aaret 1773 udnævnt til Anfører for dette Foretagende, og Capitain Ludtwige blev ham medordnet, der førte en Bombardeer-Galliote, saasom man holder dette Slags Fartøyer for de stærkeste til at udholde Isflagenes vældige Stød. Begge Skibe bleve forsynede med alle fornødne Redskaber, for at anstille Bemærkninger, hvorved Skibsfarten og Naturkundskaben kunde beriges. Iblandt andet forsynede man dem med tvende Søe-Uhrer, et af Hr. Kendal efter Harrisons Grundsætter, det andet af Hr. Arnolds Opfindelse, ligesom og et Lomme-Uhr af denne Mester, hvoraf Hr. Phipps betiente sig til Længdernes Optagelse, og derved befandt dem af en Nøyagtighed, som overgik alle hans Forventninger. Saaledes udrustede forlade de søefarende Philosopher de Engelske Kyster den 2 Jun. 1773. Uden meget at afvige fra Middags Linien af Grenwich, langede de til 70° Br. vendte sig der fra mod Nordost, løb der efter lige mod Norden, og seglede langs hen med de vestlige Kyster af Spitzbergen indtil de naaede den 80 Gr. Her begyndte Isgangene allerede at blive farlige, dog seylede de snart til Øst, snart til Vest, indtil de efter uudsigelig Bemøyelse og Arbeyde befandt sig under 80° 48′ Br. Længere hen saae de intet uden en umaalelig Vidde af nadskillelige Ismærker. Forgiæves giennemstrøg Hr Phipps næsten 20° fra Vesten mod Østen, for at opdage en Aabning til at komme til Polen. Efter en stor Mængde af forgiæves Forsøg, som vidne om denne Søemands Duelighed og Standhaftighed, saae han sig endelig nødt til, at tage Veyen tilbage til Synden; men Isflagene forekom ham, i det de saaledes belagde Havet, og saa stærk besatte Skibene mange Dage efter hinanden, at han nær hav-

havde forladt ſit Skib, og alene maatte være bekymret for at vove ſig hen over Iſen til det hele Mandſkab af ſit Skib, der i en ſtor Afſtand derfra vare beſkæftede med Fiſkefangſt. Dog trak han ſig endelig ved uovervindelig Taalmodighed og Arbeyde ud af den høyſt farlige Situation, og kom igien mod Enden af September med ſit hele Mandſkab i god Behold tilbage til Engeland. Beſkrivelſen over denne Reyſe finder man i ovenanførte Skrift. Omendſkiøndt Hr. Phipps Journal er meget nyttig og lærerig, ſaa ere dog de tilføyede Stykker det ikke mindre ſaavel for Søefarere, ſom for Naturkiendere. I dette Anhang, der er ſtørre, end Journalen ſelv, finder man Jagttagelſer over Maaden hvorledes at maale et Skibs Vey, Bemærkninger over Megametrets Brug, over Magnet-Naalens Afvigelſer og dens Inclination; en Beſkrivelſe over de Inſtrumenter, ſom Hr. Phipps har betient ſig af ved ſin meteorologiſke Dagbogs Forfærdigelſe, den Maade, han er gaaet frem efter ved Refractionens Beſtemmelſe; Forſøg over Iſens beſynderlige Tyngde; Bemærkninger af et Biergs Høyde, ſom han deels med Barometer, deels geometriſk har fundet: Jagttagelſer over Prendulens haſtige Svingninger; en Beſkrivelſe over naturlige Siældenheder, ſom han har forefundet paa denne Reyſe; Maaden, hvorledes at giøre Søevandet drikkeligt ved Udampning; og endelig enkelte aſtronomiſke Bemærkninger i Henſeende til Søe-Uhrerne. Alle diſſe Materier ere afhandlede med en Nøyagtighed og Skarpſindighed, der giøre ſaavel Hr. Phipps, ſom hans Medhiælpere ikke liden Ære, da de udbrede Lys over mange nyttige Sandheder i Naturvidenſkaben.

Warſchau. Doct. Chriſtian Jac. de Moneta Königl. Pohlniſchen Hofraths und Leibarztes Abhandlung, daß die Kälte und das kalte Waſſer im Catarrhkrankheiten und Catarrhuſten wahre Heilmittel ſind. 1776. 5 A. 8v. Dette lidet Skrift fortiener megen Opmærkſomhed. Ingen har ſaavidt man veed, dreven det ſaavidt med Kuldens Anvendelſe i forbemældte Sygdomme, ſom Hr. Moneta, og han forſikkrer, ved daglige Erfaringer, at være bleven overbeviſt om ſammes ſtore Kraft. Man har bemærket, at katarrhalſke Tilfælde ofte ſtrax i Begyn-

del-

delsen efter en overstanden stærk Sved ganske tabte sig. Denne Hendelse har i Lægekunsten frembragt den forrige almindelige Grundsætning, at man maatte hæve en Catarrh ved Varmen og Sveden. Denne falske Overbeviisning har anrettet store Nederlag iblandt det menneskelige Kiøn, og Ingen troede, at disse Følger kom af de givne Midler, saasom Catarrhen altid endte Scenen under en anden Gestalt. Sveden er efter Forfatterens Theorie altid en Følge af Mathed, og tør altsaa ikke paa nogen Maade befordres. Den umærkelige Uddunstning er i disse Sygdomme altid opholdt, og man tør kun hæve Aarsagen til dette Ophold, nemlig Slapningen, for efter Fornødenhed at formere hiin. Ved en enkelt Catarrh er kold Luft og Salpeters Brug og kolde Drikker tilstrækkelig. Er der Feber derved, saa maae foruden oven anførte Midler, en riig Aareladen, iiskolde, minutlange Fodbader, og ved Halspine Omslag af Koldt Vand anvendes. Imod ophovnede og forhærdede Kirtler er det Godt, at man gaar nogle Minuter om i Snee med bare Fødder, og, naar man er kommen i Stuen, bliver endnu ved, at toe Fødderne med koldt Vand. Endogsaa i Kighoste har Forfatteren funet de kolde Fodbader meget nyttige. — Om Lægekonstens Tilstand i Lithauen giver Hr. M. en ynkelig Beskrivelse. I Lithaun ere, foruden Vilna, ikke to eller tre Stæder, som fortiente at kaldes det. Derover veed man fast intet om Borgerstanden; thi enhver Flekke, der har 60 slette Kather, hedder en Stad. I saadanne Huller boer kun Jøder og Bønder. Naar man vil have en Læge, maae man hente ham 15 til 20 Mile borte, hvor den kan være nogen at finde ved herskabelige Hoffer. Desuagtet er det overalt fuld af Læger. Disse ere mestendeels nogle fra den Preussiske Armee forafskedigede Feltskiærer, ey udlærte Apothekere, eller Jøde-Barberere, som en Starost har givet en Attest, at han har hiulpet ham af en meget farlig Sygdom, hvorfor han giør denne Jøde til sin Docter. Disse drage om paa en Jøde-Karre fra Sted til Sted, hvor de under Navn af Doctorer aabne deres Pandora-Esker. Foruden disse gives der og Bønder, som fortplante Lægekunsten i deres Familier, og har dette tilfælles med deres Colleger, at de af en let Sygdom giøre en vanskelig, og at de mod een Patient, som kommer vel der fra, kunne regne 20, som døe.

Feldskiær-

skiæreren og Apotekerne ere mestendeels liderlige, fordrukne Folk, der aldrig har hørt om en god Praxis, og har maaskee i 20 Aar ey havt nogen Bog i Haanden. Jøderne og Bønderne har den Vane, ved enhver Upaslighed at give Brændevin med Peber. Iblandt andet siger Forfatteren, vil jeg fortælle, hvorledes den kolde Feber blev kureret af en berømt Practikus paa det herskabelige Gods, hvor jeg var. „ Han gav først en god Mængde heelt Peber med Brænde„ viin for Paroxysmen, og lod drikke nok en god Portion „ derefter, saa at Patienten var drukken, naar Feberen „ faldt ham an. Naar nu dette nogle Gange er skeet, saa „ giver han Surinat; da, sagde han, bekommer Patienten „ en stærk Skiæren og Brækken, ofte ligger han som død, „ men jeg keer mig intet derom, jeg veed det maae hiælpe „ ham; men hiælper det intet saa maae Patienten herefter „ døe; da hiælper ham intet. Jeg lod mig vise Surina„ tet, og fandt, at det var den sande Sublimat, og det „ Stykke han gav pro dosi, veyede fem Gran. " Jordemødre maae hentes 70 til 80 Mile fra Warschau.

Berlin. Af den berømte Bog Hephæstion hvis Forfatter er Hr. D. Johann August Stark Ober-Hofpræst og Professor i Theologien til Königsberg, er i dette Aar 1776 udkommen det andet Oplag paa 190 S. 8v. Denne Lærde og Velsindede Forfatter har givet denne sin Bog, som handler om Grækernes, Romernes, og Jødernes Religions-Kundskab, Navn af en Ægyptisk Præst, saasom han holder for, at disse Folk har lært og antaget meget af Ægypterne. Han vil vise, at Gud altid som en Fader har antaget sig alle sine Mennesker, og finder det overalt ikke overeenstemmende med det Begreb om Gud, som alle Menneskers Fader, at troe, at fordum alene Jøderne, og siden alene de Christne have havt og have endnu sande Begreber om Gud og Midlerne til at blive ham velbehagelig. Meget mere holder han for, at den guddommelige Sandhed allevegne er udøst som af et Overflødigheds Horn, at af samme hist og her noget er tilfaldet alle Folk, men det eene meer og det andet mindre efter Beskaffenheden af den Situation ethvert befinder sig udi, og i sær den christelige Religion pranger med særdeles smukke Straaler af den guddommelige Sandhed. Bogen bestaaer af tvende Afsnitter. Det Første handler om Hed-

Hedningenes Religions-Kundskab, det andet om Jødernes Religions-Kundskab. Det første Afsnit indskrænker sig virkelig, skiønt Overskriften ikke siger det, til Ægypter, Græker og Romere. Hans Hovedsætninger ere disse. Den udvortes Religion hos disse Folk, eller deres Digteres Religion, hvis Fabeler Præsterne holdte for Sandhed, var daarlig og forkastelig, men man tør ikke tvivle, at jo de Kloge i det Indvortes af deres Religion har fundet Befordring af Fornuft, Dyd og Gemyts Roelighed, hvorfore de vare saa ivrige Tilhængere af samme. Dette Indvortes i Religionen udgiorde de saa kaldte Hemmeligheder, hvilke bleve inddeelte i de Mindre og Større, af hvilke hine vare en Tilberedelse til disse. Til de mindre maatte man indvies, naar man ikke vilde holdes for et ryggesløs Menneske, til de større bleve kun meget Faa indladne. Hr. Stark søger af gamle Skribenteres Vidnesbyrd at bevise, at i Hemmelighederne ere de vigtigste Lærdomme blevne foredragne, som kunne giøre Menneskene gode og lykkelige, og at i de større Hemmeligheder den rene Lære om den eeneste sande Gud er bleven foredraget. Det fornemste Vidnesbyrd, som han anfører for det Sidste, er det bekiendte Digt af Orpheus, som Eusebius har. Men man har det virkelig meget mistænkt, og holder for, at det endten af Eusebius selv, eller af Aristobulus eller en anden Jøde, endten ganske eller for en Deel er bleven Orpheus paadigtet. Man vil neppe kunne giøre det rimeligt, endsige bevise, at der i Hemmeligheder ne i Henseende til Guddommen er bleven foredraget noget Bedre end dette, at de Guder, som bleve dyrkede ved den offentlige Religion, og det endogsaa de af den første Classe, vare intet andet, end forgudede Mennesker, og dette skriver Cicero Tusc. Qvæst. L. I. c. 13. at de Indviede vel vidste. Recensenten frygter, at Hr. Ober-Hofpræsten i det mindste i Henseende til den Lære om Gud haaber for meget af Hemmeligheder ne, men stemmer derudi fuldkommen overeens med ham, at Gud har aldrig forsømt noget Folk, at han elsker alle sine Mennesker, ogsaa de saa kaldte Hedninger, at han ikke fordrer meer af nogen, end han har givet ham, at ender, der efter sin Indsigt ærer ham og giør Ret, er ham angenem og føyer endnu til, at man har Aarsag til at troe, at Gud tillader, at de fleste Mennesker (endogsaa iblandt de

Chri-

Christne) ere og blive overtroiske, fordi deres Liv paa Jor den er dog kun deres Vedvarenheds første Tilstand, deres Barndom. I det andet Afsnit, sætter Hr. Oberhofpræster sig imod den iblandt de Christne meget gamle og almindelige Fordom, som om Jøderne vare et særdeles ret oplyst Folk i Religions-Sager, og som om deres Stamfædre, eller de saa kaldte Patriarcher allerede havde været forsynede med mege fuldkomne Indsigter. De synes, han har Ret i Hovedtin gene, omendskiøndt ikke alle hans Forklaringer og Begreber fortiente Bifald. Men det er at formode, at Titular Theologerne og Trættere ville i sær angribe ham for dette Afsnit, urigtig foredrage hans Meening, og udtvinge Følger af hans Ord, som han dog forkaster, og som modsiger hans egne Forklaringer. Dette er og tildeels allereds offentlig skeet, og Hr. Stark her allerede grundig og tilstrækkelig forsvaret sig derimod i den nye Fortale. Han vil giøre vel, om han slet ikke indlader sig med saadanne Trættere, men ve udfører sin Plan, og fremdeles afhandler de Indianers, Persers, Sabiers, Muhammedaners og de Christnes Religions-Kundskab.

Qvedlingburg. F. A. Stroths, des Fürstl. Gymn zu Qvedlinburg Rectors, Bezeugung der Wahrhei von der öffentlichen Untersuchung des Philantropi num zu Dessau am 13, 14, und 15 May 1776. 2 A 8v. Hr. St. fortæller i disse Blade med en Oprigtig Fri modighed og Skiønsomhed, hvad han selv umidelbar har er faret. Hr. Forfatteren beraaber sig og paa Hr. Pasto Rambachs Vidnesbyrd, som og skal have været nærværend ved Undersøgningen, og stemmer fuldkommen overeens mel ham i dette Vidnesbyrd. Han kunde vel og have nævne flere tilforladelige Vidner, men der skal ikke mere være noge Tvil om, at Philanthropinum i en kort Tid har udrette meer, end nogen anden saadan Anstalt, og at det fortiene Understøttelse.

Berlin. Moses Mendelssons Phædon, o der über die Unsterblichkeit der Seele in drey Gespräc chen. Vierte, vermehrte und verbesserte Auflage 1776. 18 A. 8v. Væsentlige Forøgelser og Forbedringe finder man ikke ved dette nye Oplag, men det vidner om del Bifald, denne Oversættelse har fundet hos Publikum.

No. 51.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 19de Decbr. 1776.

Kiøbenhavn. (Fortſættelſe af Qvintilians Anweiſung zur Beredſamkeit. Fremdeles betragtet i Sammenligning med de trende Danſke Overſættelſer (ſee No. 45.) — Kap. II. S. 45. Tum ad exemplum virtutum omnium mens dirigenda. Her ſigtes til de foregaaende Skribenteres Fuldkommenheder, hvilke man bør agte paa, ſaa Overſættelſen bør unægtelig være denne: og dernæſt maa man vel udmærke ſig alle deres Fuldkommenheder for efter deres Mønſter at danne ſin Smag. Denne Meening har og T. (Tydſkeren) vel nok ſaaledes udtrykt: und dann nichts geringers ſuchen, als alle ihre Schönheiten zu erreichen. B. Derefter maa giøres et Ideal af alle Dyder, hvorpaa Sindet ſkal rettes. Man kan lættere forſtaae Qv. end denne Overſættelſe, der desuden mangler den beſtemte Hensigt til de foromtalte Skribentere. Hvad her B. ſtrax derpaa ſiger, ſaa er det jævnligt (utile) det maa endelig være en Tryfeyl for gavnligt. C. og ſaa give Agt paa de forekommende Mønſter af alle Skiønheder. S. Dernæſt bør man efter Mønſteret af alle deres Fuldkommenheder indrette ſin Smag. — Sed hoc ipſum, qvod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit. Aber eben dieſes, daß ſie uns alle Dinge weit leichter macht. Den Feyl, at her er overſat, ſom om Qv. kunde have ſkrevet qvod faciat, ſaa

imitatio maatte være Nominativus til faciat, i Stedet for at qvod er det til facit, er kun en Bagatel, da den forandrer intet i Meeningen. Dog er rationem rerum omnium ikke nøye nok udtrykt. Efterlignelſen giør os det lættere, at lære og fatte hvad det ſkal være. Ratio er her det ſamme ſom diſciplina. B. Som giør Fremgangen i alle Ting ſaa meget lættere for os. Viſt bliver vor Fremgang lættere i det, ſom er os lættere at lære; men ratio er dog ikke Fremgang. Ratio er Lære og Læremaade, ſom i dette, ſeqvi rationem Stoicorum for diſciplinam Stoicorum. G. Der giør os Maaden til alle Ting ſaa meget lættere. En fattig Overſættelſe. Ja, ratio betyder og Maade. S. Men juſt dette, der giør Veyen i alle Ting ſaa meget lættere for os. Denne var dog bedre. — S. 46. An illi rudes ſola mentis natura ducti ſunt in hoc, ut tam multa generarent. Sind jene Unerfahrne bloß durch ihr Genie darauf gebracht worden, daß ſie ſo viel erfanden. Meget vel! undtagen Unerfahrne. B. Har hine Vankundige ved Naturens Drift alene kun det frembringe ſaa meget. Hvad? Vankundige, fordi de vare raa og udyrkede Genier, der ingen Underviisning havde haft? Genier vare de dog, og ſtore Genier, der frembragte mange og ſtore Ting. Men var og Naturens Drift dem alene nok? Sola mentis natura ſættes imod Underviisning i Kunſten af foregaaende Lærere, og er altſaa meget meer, end blot Naturens Drift. Recenſenten vilde ſaaledes have overſat: Have hine raa og udyrkede Genier ikke haft andet Hiælpemiddel, end blot Forſtandens naturlige Veyledning, til de mange Foſtre, de have frembragt. G. Have hine Uoplærte af deres blotte Forſtand ladet ſig veylede til at opbringe ſaa mange Ting Uoplærte, heller ikke uerfarne, kunde de være, der kunde dog frembringe ſaa ſtore Ting. Men raa Genier kunde de være, der havde ingen Mønſtre haft, ingen Kunſt-Regel ingen Læremeſter i Kunſten. S. Skal hine Uerfarne ved Ledſagning af den blotte Fornuft, have givet ſaa mange Ting Fødſel. Hvorledes Uerfarne, naar dog ledſagede i deres Arbeyder af Fornuften? og om de end have været ledſagede af Mønſtre, af Kunſt, af Underviisning, ſaa havde de endda været ledſagede af den blotte Fornuft

nuft. Rec. vil kun ſige, at blotte Fornuft kunde ſnart af en Læſer misforſtaaes i Henſigt mod en Aabenbaring, da dog hans Meening er, at blot Fornuft ſkal være modſat Underviisning eller Anviisning af andre foregaaende Mønſtre, og burde han da have ſagt egen Fornuft. — S. 47. In qvo nihil aut deſideretur, aut reprehendatur. B. ſom intet endten ſavnes eller laſtes hos. Dette bør unægtelig hedde, hos hvilken intet endten kan ſavnes eller laſtes. — S. 48. Qvo fit, ut minus ſangvinis ac virium declamationes habeant, qvam orationes: qvod in *illis* vera, in *his* aſſimulata materia eſt. Det er ſkeet paa flere Steder, end dette, at Qv. med ille ſigter paa det nærmeſte i ſin foregaaende Text, og med hic paa det længſtfraværende, ligeſom han her aabenbar med illis ſigter til orationes, og med his til declamationes; thi vera materia finder Sted i Orationes, og aſſimulata i Declamationes. Men det har dog ſin Grund, ſom her ſynes at være mod Reglen. Orationes hørte hen til Torvet langt fra det, der var Qvintilians nærmeſte Sag i Skolen, nemlig Declamationes. Han kan derfor have brugt illis om Orationes, ſkiønt dette Ord ſtaaer nærmeſt i Texten, fordi det var længſt borte frem for det, ſom var ham i Skolen ligeſom nærmeſt for Haanden. Denne Anmærkning har den T. ikke giort ſig, og derfor er hans Overſættelſe bleven urigtig. Alle vore tre Danſke Overſættere har giort ſig denne Bemærkning, og derfor overſat illis ved diſſe, og his ved hine, næſten imod Sprogets Natur. Men Feylen, om den var nogen, blev dog ikke deres. Man kan og med den tydſke Overſætter feyle uden Feyl, det er, man kan ſaaledes lempe den øvrige Overſættelſe efter hans Meening, at illis kan blive hine, og dog ſvare til det nærmeſte orationes og his diſſe og dog ſvare til declamationes, ſom er længere borte. Man overſætte kun ſaaledes: Deraf kommer det, at (diſſe vore) Skole-Taler har mindre Liv og Styrke, end (hine) der (hiſt) holdes for Alvor (paa Torvet): fordi der i hine ligger et virkeligt Stof til Grund, men diſſe holdes kun paa Skrømt. Nu ſeer man, at hine ſvarer til Orationes, ſkiønt det ſtaaer nærmeſt, og tillige hvorfor, da det ellers var imod Reglen. Saa ubetydelig denne Anmærkning maatte ſynes, ſaa vigtig er den for Skole-Diſcipler, og dens

Mangel har dog givet os en urigtig tydſk Overſættelſe. Dette erindrer Recenſenten, paa det ingen maa ſige, at han kløver Haar.

S. 48. Qva propter exactiſſimo. — S. 50. eſſe videatur). Her i dette Stykke har man fundet følgende Smaa-Ting at anmærke: Circa hanc partem ſtudiorum, ſom hedder, i denne Deel af (Talerens) Studeringer, har G. paa Danſk ſaaledes udtrykt: i dette Beflittelſes Stykke. Pro lætis corrupti: T. ſtatt munter ausgelaſſen: uden Tvil rigtig: de falde nemlig i deres Munterhed til uſkikkelig, uſædelig, grov Lyſtighed. B. af Pyntelige ſminkede: G. for muntre, overgivne: ligeſom T. S. ſminkede i Stedet for blomſtrende; næſten ſom B. Men T. og G. har nok det Rette. — Procompoſitis exultantes: T. ſtatt wohlklingend hüpfend. Er compoſitus velklingende. Meeningen er uden Tvil, at da de ville ſætte ret i Lave paa deres Stiil, ſaa alt ſkal være regelret, ſaa forfalde de til gøglemæsſig Kunſtlerie, til Gøglefagter. B. Af omhyggelige Yppige. Det Ord yppige forſtaaes knap ſaa vel ſom exſultantes. Dog ſkal det være de, ſom gisre for meget af en Ting. Omhyggelighed finder vel og Sted hos den, der ret vil være compoſitus, ſaa Hr. B. er dog nær ved Meeningen, ſkiønt han ikke ſaa tydelig og med de meeſt træffende Ord har udtrykt den. G. for pyntelige Spradende: men exultare er noget andet, end at ſprade, ſkiønt en Sprader kan have Gøglefacter og forkunſtlede Lader paa ſig. S. Hoppende i Steden for velklingende. Ligeſom T. — Triſtes ac jejuni. Die matten und ſchläfrigen. Urigtig. B. alvorlige og tørre: bedre. G tørre og magre. Kun jejuni er overſat med to Ord: men triſtes ikke; thi triſtes kan vel ikke være tør. S. De ſom føre en ſuurſeende og tør Stiil: i ſamme rette Meening ſom B. — Otioſi ac ſupini. T. die beqvemen und nachläßigen. B. Tanken maa være ſaa fattig og tosſet, ſom den vil. G. Og de kiødſommeligſte og ſøvnagtigſte, S. De ſom ere vævende og efterladne i Skrivemaade. At alle fire Overſættere ere nær ved Meeningen, kan ſees af det hele Steds Overſættelſe, hvilken Recenſ. maaſkee med nogen meer Naivitet vil give ſaaledes; Andre, naar de kun har trokket noget vidt og bredt omkring, ſvær-

ſværge, hvor meget de end vaſe (otioſi) og gabe (lupini), at Cicero ſelv aldrig ſkulde have talet anderledes. Ergo primum —— til Enden.) Abrupta. T. unerwartet. Man ſeer ikke læt Grunden til denne Overſættelſe. B. Forvovne Tanker. Det er nok den rette Meening. G. Afbrudte. Er ikke beſtemt. S. Det vovelige og vanſkelige. —— Atqve ego illi Præceptori, qvem infitueram in libro ſecundo, tradidi. T. Und ich gebe jeden Lehrer hiemit dem Rath. Det er noget andet, end hvad Qv. har ſagt. —— Id qvoqve vitandum, ne in Oratione poetas nobis & hiſtoricos, in illorum Operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. B. Ogſaa denne Feyl maa man ſkye, at man ikke foreſætter ſig i en Tale at efterligne Poeter og Hiſtorieſkrivere i de Steder af deres Værker, hvor de ere Talere eller Deklamatorer. Derſom det ſidſte af denne Overſættelſe ſkulde have været Qv. Meening, ſaa maatte han have ſkrevet in ſuis operibus og ikke in illorum operibus. Ingen af de andre Overſættere have begaaet denne Feyl mod det latinſke Sprog. —— Aſperitas kalder Hr. B. Hvashed, ligeſom og ſtrax efter, hvor han dog i en Anmærkning forklarer det ved Bitterhed, og ſynes altſaa at have mærket, at Hvashed var et hvas Ord, der behøvede her en Forklaring ved et andet, der ikke rev ſaa meget i Øret. —— Nuditas har han kaldet Ubruelighed, men har og ſiden mærket, at det behøvede Forklaring. —— *Cum* ſit diverſa non cauſſarum modo inter ipſas Conditio, ſed in ſingulis etiam cauſſis partium. T. Es ſind aber ꝛc. Man ſeer ikke, hvad der kan have bevæget Overſætteren her til at bræffe Sammenhængen med det Foregaaende, begynde ſom en nye Meening, og give cum en Bemærkning, ſom det ikke kan have. Han kan dog derudi ikke ville have giort Hr. B. det efter, der har baaret ſig ligeledes ad og ſaaledes: Alligevel ere ey alene Sagerne imellem ſig af forſkiællig Natur, men ogſaa i de ſamme Sager, enhver Parts. Hvor haardt og ſtødende falder ikke desuden Parts i Enden af Perioden. Enden er det og en Tryfeyl, eller en Skrivfeyl, ſom det Danſke Sprog ikke taaler i Stedet for Part, da det foran ikke bedder Sagernes Natur, men Sagerne af forſkiællig Natur.

Cap. III S. 53. Sine hac qvidem Conſcientia T. ohne ſolchen anhaltenden Fleiß im Schreiben. Han har ſtilet Overſættelſen efter den Læſemaade, ſine hac conſtantia d. e. Conſtanti diligentia ſcribendi. Ellers giver ſine hac conſcientia en ganſke forſtaaelig Overſættelſe af ſig, ſaa man ſlet ikke, ſom Hr. B. ſiger, mere maae giætte, end overſætte. Er ikke dette ganſke naturligt og timeligt, at den, der vil tale paa Stedet, maae forfalde til en tom Svadſighed, juſt fordi han veed dette, at han ikke har i Forveyen giort ſig den behørige Flid, ſom udfordres dertil? — Verba in labris naſcentia. T. Wie ſie die Lippen darbieten. Det er ſmukkere og tydeligere, hvad Ov. ſiger, Ord, ſom fødes paa Læberne. — Natura præpoſuit pulcherrimo cuiqve operi difficultatem. T. Die Natur hat mit jedem vortreflichen Werke Schwierigkeit verbunden. Det er for meget ſagt: det er kun med Begyndelſen af ethvert ſaadant Værk, den har forbundet Vanſkelighed. Det er den bekiendte Heſiodiſke Tanke, i hvilken det hedder, at, naar Begyndelſen er forbie, ſaa bliver ſiden alt meget let. B. Naturen har ſat Vanſkelighed i Spidſen af de ſmukkeſte Foretagender. Han har ſeet Meeningen. G. Naturen har lagt Vanſkeligheder i Veyen for enhver ſkiøn Sag. Det er dog vel overvindelige Vanſkeligheder; thi ellers vil aldrig nogen ſkiøn Sag blive forrettet. S. Naturen har hængt Vanſkeligheder ved de allerſkiønneſte Arbeyder. Dog ikkun ved Begyndelſen af dem (præpoſuit). Den naive Simpelhed er denne: Naturen har giort os Begyndelſen vanſkelig til alle fortræffelige Arbeyder.

S. 54. Sed cum ſit duplex qvæſtio — — S. 55. bene ſcribendo ſit ut cito) Saa ugierne, ſom Recenſenten dømmer andres Arbeyder efter egen blotte Følelſe eller Gehør, og naar han ikke kan belægge ſine Domme med andre Grunde; ſaa kan han dog her ikke nægte, at jo Hr. B. i dette hele Stykke ſynes ham at have tvunget ſin Overſættelſe alt for meget efter Originalen. Han ſkulde og ikke have bemærket det, naar han ikke troede, at enhver ſkiønnende Læſer ved første Sammenligning, ſaavel med Originalen, ſom med den tydſke og Hr. Schouboe's danſke Overſættelſe, vil føle ſaadan Tvang, endog i ſær med Gehøret, om han

læſer

læſer det hele Stykke lydelig op for ſig af alle tre Overſættelſer. Om Hr. G. vil Recenſenten her intet tale, ſaaſom hans Overſættelſe her, ſom paa flere Steder, er forekommen ham ſom en Middelting imellem Tvang og Frihed, imellem en god og ſlet Overſættelſe. Kun et Par enkelte Steder vil man lægge Mærke til. Verſenturqve omni modo Numeri. B. Sætningerne maae tumles paa alle Kanter, for at faae deres Runding. Qv. har viſt her tænkt paa noget andet, end det man kalder Perioders og Sætningers Runding. Denne kan vel en Periode have, uden at den derfor endnu har det, ſom i Perioden ſelv kaldes Numerus, og er dens ſøyelige Fald og Tonemaal, hvilket den bekommer ved det, at Ordene i Perioden ſættes i en vis Orden, ſaa den hele Periode faaer et ſøyeligt Fald og en Velklang i Udtalen, uden at der er noget, ſom falder haardt og vanſkeligt, ſtøder og ſkurrer, hvilket ofte ſkeer ſaavel ved Vocalers, ſom viſſe Conſonanters Sammenkomſt. Dette har alle de andre Overſættere indſeet. T. Man überdenke auf alle Weiſe den Wohlklang. G. Tonemaalene maae vendes paa alle Kanter. S. Man maae vende og tumle Ordfaldet paa alle Maader. Vil man endnu høre en femte Overſættelſe, ſaa vil man aſſætte den her tillige med det hele Sted i Originalen: Delectus enim rerum verborumqve agendus eſt, & pondera ſingulorum examinanda. Poſt ſubeat ratio collocandi, verſenturqve omni modo numeri: non, ut qvodqve ſe proferet verbum, occupet locum. Thi man maae mønſtre baade Ting og Ord, og veye hvert iſær. Siden gielder det om Maaden at ſætte dem, og da maae de vendes paa alle Maader og omſættes med hinanden ſaalænge, til man faaer dem i det rette Tonemaal, ſaa ethvert Ord maae ikke ſtrax indtage det Sted, hvor det førſt frembyder ſig. Den tydſke Overſætter ſynes at have givet det med den fyndigſte Korthed: Man überdenke auf alle Weiſe den Wohlklang. —— Sed redeamus ad judicium, & retractemus ſuſpectam facilit atem. B. Men lad os tage Forſtanden til Hielp igien, og holde denne Lætheds mistænkt, at vi giennemgaae alting paa nye. Man ſkulde tænke, at Lætheden, ſom vi ſkulle holde mistænkt, beſtod derudi, at vi giennemgaae alting paa

nye. I det mindste maatte i Stedet for at have været skreven saa at. Det forstaaer sig, Qv. vil sige, vi maae nok engang underkaste det (der behagede os i Fødselen) Skiønsomhedens Prøvelse, og gaae det igiennem paa nye, hvis Lærhed var mistænkelig. T. Wir müßen die verdächtige Leichtigkeit noch einmal prüfen. G. Vi maae atter giennemfingre den mistroede Lærhed. Kun at giennemfingre en Lærhed, hvad for et Udtryk! At giennemfingre synes Hr. G. at have giort sig et Liv-Ord af. S. Vi bør atter giennemforske den mistænkte Lærhed.

S. 55. Sed tum Maxime —— til Enden). I dette hele Stykke forekomme følgende enkelte Steder, hvorved i før noget var værdt at anmærke. —— Sunt autem, qvibus nihil sit satis, omnia mutare, omnia aliter dicere, qvam occurrit, velint; *increduli qvidam*, & de ingenio suo pessime meriti, qvi diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem. Recensenten kan aldrig forstaae dette Sted anderledes end i denne tydelige Meening: Der ere de, som aldrig kan blive fornøyede med nogen Ting; der vil have alt forandret, alt sagt paa en anden Maade, end det først er falden dem ind; nogle vantroe Stakler, der jammerligen bryde deres egne Hoveder, og som holde det for Flid i at skrive, naar de kan giøre sig Arbeydet ret suurt dermed. Det er jo øyensynligt, at Qv. her taler om det samme Slags Personer, hvilke han beskriver af Mistroenhed til sig selv. Ikke desto mindre har T. skilt Perioden ad, og ansect increduli, som et andet Slags Personer. Han sætter Punktum, og derpaa hedder det: Es giebt mistrauische und gegen ihr Genie übelgesinnte ꝛc. Samme Feyl har Hr. B. nok saa kiendelig begaaet, i det han og begynder en nye Periode saaledes: Nogle ere vantroe, og giøre sig meget slet fortiente af deres Genie. Men G. og S. har begge truffet den rette Meening og Forbindelse. Ret nogle vantroe Folk, siger G. og nogle vantroe Mennesker, siger S. og deres Distinction viser, at de forstaaer det begge om de forommalte, og ey om et andet Slags Personer. —— S. 56. Cogitationem murmure agitantes. T. Mit umschweifende Gedanken. Er dette bestemt nok? S. 57. hanc fil-

ſilvam vocant. Dette har T. ikke. — Sed verba emendantur & numeri, manet in rebus temere congeſtis eadem, qvæ fudit, levitas. T. Allein es werden als dann blos die Worte und der Wohlklang verbeſſert; die Sachen, die man unbedachtſam gewählt hatte, bleiben ſo ſeicht, als ſie vorher waren. B. Den chaotiſke Materie beholder den ſamme Ringhaltighed, den havde. Hvilken Overſættelse! Var Materien ſelv chaotiſk eller blev den det under Skribenternes Hænder? Og levitas, qvæ fudit res, er det Tingenes Ringhaltighed, ſom de før havde? ikke meget mere den Lætſindighed, med hvilken Skribenten har kaſtet dem ud paa Papiret? Og Ringhaltighed desuden, hvad for et Ord? Qvint. har jo tydelig nok ſagt: Tingene ſelv, ſom de ſaaledes i Huj og Haſt har rapſet tilſammen, beholde den ſamme Læthed, ſom har kaſtet dem ud. S. Tingene ſelv, de ſaa løſt hen have ſammenrapſet, beholde den ſamme Mangel paa Overlæg, der frembragte dem. Her er Mangel paa Overlæg en Omſkrivning af levitas, og fudit har en egen Bemærkning, ſom ſvarer til levitas, der altſaa maae beholdes, og til det foregaaende temere, hvilken Bemærkning ved det almindelige frembragte ikke nøye nok er beſtemt. S. Tingene, hvilke de uden Overlæg havde ſammendynget, blive ligeſaa løſe og ugrundede, ſom de vare Næſten ſom T. men næppe træffende nok til eadem, qvæ fudit levitas. Uden Tvil beholder man allerbedſt dette ſaa vel paſſende Udtryk, at nemlig Tingene beholde den ſamme Læthed, der ſlængte dem udpaa Papiret, uden Orden og Sammenhæng. — Atqve ab initio ſic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum ſit. B. Og fra Begyndelſen opføre Værket ſaaledes, at det behøver ikkun at poleres, ikke at opbygges paa nye. Qv. har kun en eeneſte ſmuk Metaphora. Hr. B. har giort tvende deraf, men ſom ikke vel paſſe ſig til hinanden. Thi man polerer ikke Bygninger, men Metaller. — S. 58. Qvo fit, ut non rudia tantum & fortuita, ſed impropria, dum ſola eſt connectendi ſermonis cupiditas, effluant: *qvæ nec ſcribentium curam, nec dicentium impetum conſeqvantur.* Aldrig kunde det have faldet Recenſenten ind at Overſætte dette Sted i anden Meening end denne: Derved ſkeer

det, at i det vi agte kun paa Talens rette Forbindel ſe, undfalde os ey alene adſkillige raa og ſlumpetræf fende, men og undertiden urigtige Ord og Udtryk udi hvilke man ſavner baade Skribentens Flid o Talerens Synd og Styrke. Men Hr. B. har givet de ſidſte ſaaledes: hvilket ikke er at befrygte endten ve en omhyggelig Skriven, eller en varm Oplæſen Recenſenten ſeer ſlet ikke, hvad den varme Oplæſen he ſkal ſige. Der er ingen af de andre Overſættere, der ha forklaret det anderledes, end i foranførte Meening. T welche weder die Sorgfalt eines Schreibenden, noc die Hitze eines Redenden zu erkennen geben. G. Son hverken faae den Nøyagtighed, ſom om man ſkrev eller det Klem, ſom om man talede. S. Som hver ken naae Skribentens Nøyagtighed eller Talerens Syndighed. Hr. S. har desuden føyet denne rigtige For klaring hertil: „ I det, der dicteres, ſavner man baad „ den Nøyagtighed, ſom findes i deres Udtryk, der ſel „ forfatte deres Tanker i Pennen, og tillige det Liv, ſom „ deres Stiil har, der udføre Talen, uden at ſkrive den.“ —— Omnis, qvæ erat, conceptæ mentis intentio mor & interdum iracundia excutitur. B. Og den hele var me Foreſtilling tabes ved Ophold og undertiden Vre de. Foreſtillingen maae være varm eller kold, ſaa er de viſt, at man ved Ophold taber ſine Concepter, alle ſin i Hovedet undfangede Tanker, tilligemed al vor Opmærk ſomhed derpaa. Noget af dette, men ey alt har T. ſaale des udtrykt: und die ganze angeſtrengte Aufmerkſam keit ſeines Verſtandes wird durch den Verzug un bisweilen auch durch Unwillen unterdrückt. G. O al Spending, i de Tanker, vi havde, bliver ved Op holdet, og undertiden ved Fortrydelſe, ſlappet. Det te er ſaa temmelig ligefrem, kun excutitur har Ov. ſagt ikke remittitur. S. Ja al den Stræben, ſom var i d undfangede Tanker, tabes ꝛc. Recenſenten vilde hav givet dette ſaaledes: og vi tabe ved dette Ophold, o undertiden af Fortrydelſe derover, alle vore Concep ter. —— S. 59. Et qvocunqve reſpexerit, definit intueri qvod propoſitum erat. Hvad Ov. ſaa tydelig har ſagt at, naar man mediterer i Skove og Lunde, hvorſomhel

mai

man henvender Øynene, hvor man seer sig om, der lader man af at see paa det Værk, man har for at udarbeyde; det har Hr. B. saaledes udtrykt: Og saa ofte (qvocunqve har dog Qv. sagt, ikke qvotiescunqve) det (Sindet) seer tilbage, lader det af at see for sig. Qvod propositum erat er jo dog ikke hvad man har for ved sig i Skovene, da man ligesaa lidet maae have Tankerne fæstede paa dette, som hvad man har bag ved sig, men det er det foresatte Værk, Qv. meener, det nemlig, man havde sat sig for i Skoven at udarbeyde. De andre Oversættere har det alle rigtig. Kun Hr. G. har udtrykt sig med nogen Tvetydighed, dog saa man nok seer, at han har meent det ret, lad være hans Ord kunde fortolkes i samme Meening, som den, i hvilken B. urigtig har oversat. — S. 61. Si particulas, qvas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? T. Falls wir die einzelnen kleinen Theile, die wir zu Papiere bringen, nicht anders als in der Einsamkeit finden können. Dette forstaaer Recensenten saaledes, som Hr. S. og rigtig har forklaret sig derover, at, naar vi ikke havde vant os til at tænke og meditere uden i Cenrum, maatte vi blive forlegne med de smaa Stykker af en Tale, som vi ofte for Retten, under Processens Tummel, maae der først udtænke og optegne for os. Saa sandt denne er Meeningen, som den vist nok er, saa har Hr. B. ganske forfeylet den i denne sin desuden dunkle Oversættelse: i fald vi ikke uden i Cenrum kan finde de Stykker igien, vi optegne i Voret. (Beslutningen følger.)

Paris. Principes du droit civil romain, par M. Olivier, Docteur des Droits. 1776. 2 Vol. in 12 mo. Det sattes ikke paa Anviisninger og Commentarier over den Romerske Ret. Nærværende Skrift vil man dog ikke have regnet iblandt de overflødige. Forfatteren besidder Kundskab og Smag og synes at være overbeviist om, at Juristiske Skrifters Mangfoldiggiørelse foraarsager kun Dunkelhed i Lovenes Forstand. Nærværende Skrift betræffer ikke den hele Romerske Ret, men er egentlig kun en Indledning for at lætte Textens Studium, men som dog derfor ikke gior den overflødig. Forfatteren troer, at hans Værk indbefatter alle de fornødne Kundskaber, som ere tilstrækkelige for dem, som

som uden at ville opofre sig til Lovkyndigheden dog ønskede s gierne noget Begreb derom. Det var tildeels hans Hensigt b dre at ordne de Romerske Love, end i Corpus Juris, c han har fuldkommen opnaaet samme, saavidt det var mueli uden at skrive et stort Værk, som Ingen vilde læse. Ef Forberedelsen handler han om de positive Loves Nødvendi hed, og om deres Oprindelse og Fremgang hos Romerne og det med Zierlighed, Simplicitet, Grundighed, Tydeli hed og Korthed. Derpaa følger Historien om de første Sa skabers Oprindelse og deres Love, Moses, Minos, Me kurius, Amasis, Zoroaster, Lycurgus, Dracon, So lon. Historien om den romerske Lovgivelse er sammenhæn gende, undervisende, og meget nøyagtig. Justinian Samling har i Retslærdommen ikke frembragt de nyttig Forandringer, som man deraf skulde have ventet, omen skiønt det er et Foretagende, hvis Vigtighed man ik noksom kan rose. Uagtet det almindelige Bifald, som de i Begyndelsen erholdte, faldt den dog snart i Forglemmels og forblev flere Aarhundrede derudi. Kun i Orienten unde Keyserne Justinus, Tiberius og Mauritius forsvared den endnu sin Anseelse. Phocas og hans Efterfølger for sømte alle Love, indtil endelig Basilius foranstaltede d tvende berømte Samlinger i det græske Sprog, hvilke end ogsaa giorde, at Justinians blev forglemt. I Occidenten der saa ofte blev forstyrret ved Uroeligheder, kom de før under Lotharius den anden atter igien for Lyset. Denn fandt Pandekterne i den erobrede Stad Amalfi, skiænkt dem til de Pisaner, som igien bleve skilte derved af de Fl rentiner, som endnu bevare dem indtil denne Tid. Fr den Tid af er den Romerske Ret bleven den almindelige Europa, og er endogsaa antagen i Frankerige, hvor man det mindste følger den i den Fald, naar Lovene ikke bestem me noget. Den hele Bog er meget brugbar i et encyclopæ diske Bibliothek over alle Videnskaber, og man ønsker kun e god Oversættelse deraf.

Frankfurt an der Oder. M. Johann Henrich Heynatz, Rectors zu Francfurt an der Oder, aus erlesene Erzälungen aus der biblischen Geschichte 1776. Mange har allerede forsøgt til Børns Nytte at fore

dra

drage Bibelens Historier i en god Fortællingsmaade, ogsaa tillige dermed at give dem den fornødne Oplysning, og endten ved indblandede eller tilføyede Anmærkninger og korte Betragtninger at befordre sammes moralske Brug. Naar saadanne Forsøg giøres af Mænd, som ey alene forstaae Bibelen, men og Fortællingskunsten; saa fortiene de med Taknemlighed at optages. Men Forsøgene ere virkelig ikke lætte og den lærdeste og dueligste Mand tør ikke haabe, at han vil giøre mange Lærde det til Maade. Thi om endog alle skulde være fornøyede med hans Fortællingsmaade, saa vil dog den eene finde noget at erindre ved Begivenhedernes Valg, og en anden ved sammes Forklaring; een vil troe, at han for ofte, en anden, at han for sielden indblander Sædelærdomme o. s. v. I Almindelighed kan man regne dette Heynatziske Skrift iblandt de vel skrevne Bøger, om man end i Henseende til enkelte Begivenheder og Forklaringer tænker anderledes, end Hr. Heynatz. I Almindelighed vil der og fældes ulige Domme derover. Nogle ville for Ex. rose dette, at Forfatteren har forstaaet de tre første Kapitler af den første Mose Bog paa den sædvanligste Maade, og at han ogsaa troer, at Gud selv i menneskelig Gestalt, som en Vandrer, ledsaget af tvende Engler har aabenbaret sig for Abraham, derimod misbillige dette, at han har forklaret de saa kaldte Besatte til Jesu Tid, for syge og rasende, og ikke for Folk, der har været beherskede af onde Aander. Andre, hvoriblandt Recensenten og regner sig, ville i begge de første Stykker afvige fra ham, men stemme overeens med ham i det Sidste, o. s. v. Men naar vil vel denne Forskiæl i Meeninger og Indsigter ophøre?

Berlin. Systematische Einleitung in die neuere aus ihren eigenthümlichen physikalisch-oekonomischen Gründen hergeleitete Forstwissenschaft von D. Johann Gottleb Gleditsch der Aryneywissenschaft und gewächskunde Professor, verschiedener Academien Mitgliede ꝛc. Erster Band 1774. 2 Alph. 8v. Man har vel for rum Tid siden begyndt med Alvorlighed at dyrke Forstvidenskaben, og at anse den, som en Videnskab, som og lader sig lære ved Underviisning, og ved samme begvemmere og lættere, end ved Erfaring alene. Men betænker man, hvor-

hvorvidt endnu hele Lande ere tilbage derudi, hvorlidet denne vore Kundskabers Mark, mod andre at regne, hidindtil er bleven dyrket, og kiender saavel denne Videnskabs vide Omfang, som store Nytte, saa vil man læt blive overbeviist om, at man hidindtil har manglet saadan en Bog, som den nærværende, der kan tiene saavel Begyndere i Forstvidenskaben, som andre allerede mere øvede til en Ledetraad, i det mindste aldrig er overflødig, omendskiøndt andre Anviisninger allerede ere for Haanden. Det var fornødent ogsaa her engang at bræk̃e Banen, at udrydde indgroede Fordomme, fra Fader til Søn arvede Slendrian, Fabler og Traditioner, og i en saa vigtig Deel af Landhuusholdningen at forvise slette og vilkaarlige Grundsætzer, efter hvilke den længe nok er bleven dyrket, og hvorved den ganske var forvildet. Dertil hører viist en grundig Botaniſt, og en Mand, som med en Naturforskers giennemskuende Geist kunde rydde op og sætte i Orden. Man har det fortræffelige Institut, som for nogle Aar siden i Berlin til den Ende er bleven oprettet, for at opdrage habile Forstmænd og Cameralister, at takke for nærværende Værk, som er opkommen af de derudi holdte Forelæsninger. Nærværende første Bind indbefatter 88 Kapitler. Iøvrigt vil man have Elskere af Forstvæsenet henviiste til Værket selv, og forsikkrer, at de derudi vil finde en temmelig fuldstændig Underviisning, mange nye Kundskaber, og Anledning nok, til viselig og ordentlig at nytte og anvende deres egne og andres efterfølgende Erfaringer.

Halle. **Abhandlungen über verschiedene Gegenstände der Naturgeschichte von** Joh. Samuel Schröter, **Ersten Diaconus an der Stadt und Hauptpharrkirche zu Weimar Erster Theil, mit ausgemählten Kupfern 1776.** 1 Alph. 7. A. st. 8v. Denne Samling bestaaer af 17 Afhandlinger, af hvilke de første 14 allerede tilforn har været aftrykte i de **Berlinischen Samlungen**, og de saa kaldte **Mannigfaltigkeiten**, men her fremkomme paa nye med anseelige Formerelser. Man vil kun anføre deres Opskrifter: 1) Uber den Einfluß der Naturgeschichte in die Kenntniß des Schöpfers: 2) Von dem Nutzen der Naturgeschichte für die Geistlichen auf dem Lande: 3) Haben wir noch ein vollständiges System der Natur zu hoffen? 4) Von den Wirkungen

gen des Blitzes auf einem Baum im Jahr 1771. 6) Von den Mitteln, die Inſekten, die man aufbewahren will, zu tödten, und ſie für die Zerſtörung zu ſchützen: 7) Bemerkungen für die Sammler der Papilonen: 8) Bemerkungen über verſch. Inſekten: 9) Von den Würmern eines groſſen Nachtvogels, daraus Fliegen werden: 10) Von dem Kohlſchmetterling und ſeinen Gattungen in Thuringen: 11) Von dem Argus unter den Papilionen und deſſen Abänderungen in Thüringen: 12) Von den Kornwürmern und den Mitteln ſie zu vertreiben: 13) Von der Klugheit der Ameiſen, wenn ſie genöthigt ſind, ihre Wohnung zu verändern: 14) Von den Heuſchrecken: 15) Von der Biſſelmücke der Thüringer: 16) Beſch. einiger ſeltener Inſekten aus Sürinam: 17) Von den Bemühungen alterer und neuerer Skriftſteller um die Inſektenlehre Europens. —— Omendſkiondt dette efter Forfatterens egen Tilſtaaelſe er kun et Udkaſt, ſaa fortiener han dog Tak for denne Samling af Efterretninger, ſaa meget mere, ſom han ſelv har ſeet og læſt de fleſte Skrifter.

Ulm. Franz Joſeph Hafers, der A. W. **Doctors und Pract. und Geburtshelfers zu Rottweil ꝛc. philoſophiſch-mediciniſche Gedanken von dem in öffentlichen Zeitungsblättern angezeigten, ſo ſeltnen als merkwürdigen Zuſtände der M. Monika Mutſchlerin in Duningen, einem der Reichsſtadt Rottweil zugehörigen Flecken.** 1774. 6. A. 8v. En 37. Aar gammel Kone, der har født flere Børn, forfalder efter en Feber, ſom havde varet i 3 Fierding-Aar, ſiden den 24 Jan. 1773 i en beſynderlig Tilſtand, at hun i 15 Maaneder hverken kan tage Næring til ſig, ey heller har haft nogen Søvn, og derhos heller ikke nogen naturlig Afgang ved Stoelgang eller Urin. Forfatteren, der, ſom man ſeer af denne Afhandling, ſtuderer til Wien og Strasburg, forklarer Tilfældene ved denne beſynderlige Sygdom af naturlige Aarſager, af philoſophiſke og mediciniſke Grunde, paa ſaa grundig en Maade, ſom ærer hans Kundſkab, og ret ſynligen overbeviſer Læſeren om at Læger af alle Religions-Partier i vore Tider er ſkikkede til uden alle Fordomme med philoſophiſk Geiſt og en roesværdig Frimodighed at tænke over naturlige Begivenheder,

og

og at den jævne gode sunde Menneske-Forstand immer meer udbreder sig. Forfatteren roser en god Bekiendskab med vore nyere philosophiske Lærer, som giør ham Ære. Nogle lige Tilfælde har allerede Hr. von Haller optegnet i hans store Physiologie, som Forfatteren ret med Fordeel kunde have benyttet sig af til Bekræftelse paa sin givne Forklaring, naar de ikke vare undgangne hans Opmærksomhed.

Leipzig. **Belphegor, oder die wahrscheinlichste Geschichte unter der Sonne.** 1776. 1 Alph. 15. A. 8v. Her fortælles trende Mandspersoners **Belphegors, Medards**, og **Fromals**, og et Fruentummers **Akante's** Skiæbne. Forfatterens Absigt har været, at skildre den sande Tilstand i Verden, de fleste Menneskers Forhold imod hinanden, og at vise, at List, Bedragerie og Voldsomhed ere Drivefiædrene til Menneskenes fleste Handlinger. Hvem der kiender Verden, og har studeret Historien, vil gierne give ham Ret derudi. I den Henseende kan man have Aarsag at anprise de unge Mennesker denne Bogs Læsning, der i vore æsthetiske Tider forestille sig Menneskene, som særdeles gode Skabninger, og derover ofte blive bedragne, og som oftest af dem, der immer tale, skrive og synge om angenemme og menneskekiærlige Følelser. I øvrigt troer man, at disse Sandheders Indklædning kunde paa mange Steder have været falden bedre ud.

Riga og Leipzig. **An einem deutschen Kammer-Præsidenten, Ein deutscher Bürger.** 1776. 1137 S. 8v. Vilde man forlange, at nogen Kammer-Præsident eller Finantz-Minister skulde vide og udøve alt det, som den tydske Borger præker ham for alt paa det nøyagtigste og vidtløftigste, saa skulde man af ham ville giøre en Forpagter, en Gartner, en Bondefoget og Alt. Den tydske Borger siger meget godt, men han er alt for svadsagtig og trætter sin Minister. Naar hans Ord skulde frugte, saa maatte han sige Finantz-Ministeren ikke meer end det Fornødneste, og det saa kort, som mueligt. I dette andet Bind bliver Landhusholdningen afhandlet. I øvrigt fortiener Bogen at anprises alle dem, der bedrive Finantz- og Cameral-Sager, og i Almindelighed alle Forpagtere og Landhusholdere, da den indbefatter mange for dem brugbare Ting.

No. 52.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 26de Decbr. 1776.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af Qvintilians Anweiſung zur Beredſamkeit.) Cap. IV. S. 63. Idqve faciant, qvoties librum in manus reſumſerint, ſimiles medicis, etiam integra ſecantibus. Accidit itaqve, ut cicatricoſa ſint, & exſangvia, & *curâ pejora*. Kan nogen vel tage i Betænkning, at anſee dette ſidſte Udtryk for en metaphoriſk Beſlutning paa den hele ſmukke Allegorie? Dog overſætter Hr. B. og værre ved Pleye. G. og taber ved Helbredelſen. Han holder Allegorien ud. T. und eben durch Sorgfalt verſchlimmert werden. S. Alting bliver ved den overdrevne Flid ſlettere, end det var. Diſſe tvende forklare det vel, men ſlippe der Allegorien, da de maaſkee har anſeet det for et egentlig Udtryk i Originalen, ſom det endelig og kan være, naar man uden Grund vil lade Qv. afſtumpe ſaa ſmuk en Allegorie uden at holde den ud, da dog cura vel kan forſtaaes metaphoriſk om Helbredelſe og i den Forſtand ſvare til cicatricoſa og exſangvia.

Cap. V. S. 64. Ut etiam cum illa Hyperidis difficillima Romanis ſubtilitate contenderet. Hr. B. har i dette Stykke overſat Subtilitas ved Delicateſſe, men han tviler ſelv om, at det er ret overſat. Denne Rettelſe og ſin hele ſtore Anmærkning derover kunde han maaſkee gierne have ſparet, naar han kun havde overſat det ved Fiinhed, og la-

det dette Danske Ord være ligesaa tvetydig og uvis, som det Latinske Subtilitas virkelig er. Denne Forsigtighed har de tre andre Oversættere brugt. —— S. 67. His confinis est destructio & confirmatio sententiarum &c. Dette Sted har Hr. S. forstaaet om fældede Dommes Igiendrivelse eller Stadfæstelse, uden Tvil ganske rigtig, da det var en mere bestemt og egentlig Øvelse for en Advocat, end at igiendrive eller bekræfte Meeninger i Almindelighed efter de andre tre Oversætteres Forklaring. —— S. 68. Dispositionem. B. Skiønsomheden: er nok en Tryk- eller Skrivfeyl. —— Qvapropter historiæ nonnunqvam ubertas in aliqva exercendi stili parte ponenda, & dialogorum ubertate gestiendum. B. Derfor maa man undertiden øve Stilen i den føderige Historie, og slaae sig løs med de frie Dialoger. Rec. vilde have oversat dette saaledes: Derfor bør vi og undertiden anvende vor Øvelse i Stilen paa een og anden af de Materier, som Historiens Rigdom leverer os, og forlyste os med den i Samtaler herskende Frihed. T. Daher muß man bisweilen mit seinen Uebungen im Schreiben den Reichthum der Geschichte verbinden, bisweylen freye Gespräche abfassen. Her er Originalen uden Tvil hverken tydelig eller nøye nok udtrykt. G. Derfor maa man undertiden anvende Historiens rige Forraad paa en Deel af den Øvelse i Skrivningen, og bruge Samtalernes frie Stiil for sin Fornøyelst. S. Af samme Aarsag bør undertiden Historien, formedelst sin Frugtbarhed, finde Sted iblandt vore Stiil-Øvelser; ligeledes skal vi forlyste os med at skrive Samtaler, formedelst den Frihed, som hersker i dem. Dette sidste var i sær vidt og bredt. —— Qvod in hos qvoqve studiorum successus excurrit. B. Fordi han ogsaa i denne yndigere Deel af Litteraturen er bevandret. Mon nogen, der havde dette til Original at oversætte paa Latin, saa læt skulde falde paa at give det med Qv. Ord? T. weil er sich auch auf diesen gelehrten Zeitvertreib einließ. Meget bedre. G. Han udbreder sig og til disse Studeringers Afsider. S. Fordi han ogsaa udsvæved til disse lærde Forlystelser. —— S. 69. Mucro ingenii qvotidiana pugna retunditur. B. Nemmets Braad sløves ved den daglige Kegten. Dog ikke saa læt

ved

ved Reglen, som ved Krig og Strid, thi der bruges Odden, og der slides og sløves eller stumpes den. Quintilians pugna hører til hans lille Allegorie. — Sagina dicendi. Alene Lekkerbiskken kalder B. dette, som bør hedde Veltalenheds Fylding. — Quod accidisse etiam Porcio Latroni, qvi primus clari nominis Professor fuit, traditur: ut cum ei, summam in scholis opinionem obtinenti, caussa in foro esset oranda, impense petierit, uti *subsellia in basilicam transferrentur*. Dette sidste har Hr. B. drisset sig til at give saaledes paa Dansk: At Dommer-Bænkene maatte flyttes hen paa Studiigaarden. Altsaa maa den gode Professor Latro vist nok have været Professor Eloqventiæ ved Kiøbenhavns Universitet; thi man seer ikke, hvad det er for Danske Læsere, for hvis Skyld Hr. B. endelig maatte gives Rom en Studiigaard, som det ikke havde, i Sted for en Børs, som Basilica tildeels virkelig var. Men det var, fordi her tales foran om Forelæsninger, som ikke holdes paa Børsen, ligesaa lidet i Rom, som i Kiøbenhavn. Men hvem bad Hr. B. tale om Forelæsninger i det han vilde oversætte summam in scholis opinionem obtinenti, lad være det just i sig selv ikke lastes, at han just saaledes oversatte. Kun ved en anden ligesaa god Oversættelse havde han undgaaet den formeente Nødvendighed at flytte vor Studiigaard til Rom, hvor den har ligesaa lidet Sted, som Amager-Torvet i Oversættelsen af Tacitus. Hvor let havde det været, at undgaae en saa egensindig Drisstighed ved en saa føielig Oversættelse, for Ex. denne: Saaledes skal det være gaaet Porcius Latro, den første berømte Lærer i Talekunsten, at da han, som i Skolerne var kommen i største Anseelse, skulde tale i en Sag paa Torvet, bad han indstændig, at Retten maatte forflyttes ind paa den derved værende Børs. Man seer og her, at Hr. B. siden efter maa have tilføyet sin Anmærkning, for at forsvare sin sære Oversættelse, da han jo ellers havde haft det foregaaende Ord Forelæsning fuldkommen i sin Magt, for meget let at undgaae det følgende Studiigaard, som han let kunde formode, man vilde støde sig derover. Nu skal Forelæsning tiene til Besmykkelse derfor, da det dog er Oversætterens eget og ikke Quintilians Ord. Men lad nu ogsaa den gode Hr. Professor Latro faae sine Dommerbæn-

ke flyttede fra Torvet i Rom indpaa vor Studiigaard i Kiøbenhavn; undgaaer han da dermed, det han efter Originalen vilde, nemlig den ham uſædvanlige aabne Himmels Luft (novum cælum) kommer han til at tale inden Tag og Vægge (tecto ac parietibus)? Viſt ikke, med mindre man i Overſættelſen lader ham endten flytte ind paa Conſiſtorii-Salen, eller Kloſteret, eller det Øverſte eller Underſte Auditorium: thi den egentlige Studiigaard er en vid Plads, næſten ſom et Torv, under aaben Himmel. Ja han ſkal ey engang have dog den Lykke at have lutter Studentere til ſine Tilhørere, med mindre han beſtiller Vagt i Porten, eller faaer Lov til at lade den tillukke; og da Spørsmaal, om ikke den nysgierrige Almue ſlaaer Vagten af eller brækker Porten op, for at ſee det ſære Syn af en Romerſk Lærer og Advocat, ſom Profeſſor eloqventiæ, at føre en Proces paa Studiigaarden i Kiøbenhavn? — S. 70. Et vel longiore potius dierum ſpatio laxabit dicendi neceſſitatem, vel materias dividere permittet. B. Og ikke give dem flere Dage til at tale eller tillade dem at deele Materierne. Lad end Originalen være tvetydig og dunkel, ſaa er dog denne Overſættelſe aabenbar baade urigtig og ufuldkommen. Mon ey dette ikke ſkulde ved en Feyl være indløben under Trykningen? Hr. S. har givet en ſkion oplyſende Anmærkning til dette vanſkelige Sted.

Cap. VI. Overſkriften af dette Capitel hedder i Originalen de Cogitatione. Vore Overſættere har været forlegne dermed af ingen anden Aarſag, end fordi de har vildet have et ſpecielt og beſtemt Ord til det almindelige latinſke Cogitatio. Men hvorfore vil man det, da det mangler i vort Sprog ligeſaavel ſom i det latinſke. Har Qv. derfor maattet betiene ſig her, ſom flere Steder, af et almindeligt Ord, ſaa faaer vi gisre ligeſaa. Naar man ret har overtænkt den hele Undervisning om Veltalenheden, da ere de fleſte Ord, hvormed den af ham er bleven udført og forklaret, endten almindelige eller laante, det ſidſte ſom oftest af legemlige Ting. Andet tillader Materien heller ikke, da ſaa mange Veltalenhedens Egenſkaber, Feyl eller Fuldkommenheder, ikke kan forklares uden ved Ligning med andre Ting, hvis egentlige Ord og Tegn man maae laane til at udtrykke og afbilde dem med. Hr. B. har tænkt, han gisrde bedſt naar han overſatte Cogitatio

gitatio ved Meditation. Men deels mediterer jo ogsaa den, der skriftlig udarbeyder, deels er det kun en Ombytning af eet latinsk Ord med et andet. Udtænkning eller Overtænkning, hvilket sidste Ord G. har brugt, er vist, lad være almindeligt, dog det bedste. Har ikke Ov. selv i den første Begyndelse af Xde Bog brugt legere, dicere, scribere, lutter almindelige Ord, hvis bestemte og spicielle Bemærkning man maae forstaae af det Videnskabs Fag, udi hvilket de bruges, af Context eller andre Omstænde. Lader os gisre ligesom han, og vore Læsere ville da nok og forstaae os ligesaa vel, som vi ham. Men har man mere bestemte Ord, da bør man kiende sit Sprogs Fordeel, og ikke foragte den. — S. 72. Eo tamen pervenit &c. — servent. Hr. B. har i en Anmærkning klaget over, at dette Capitel er fuldt af foranderlige Læsemaader og vanskelige Steder, og for at forøge Tallet af begge har han her ganske forandret Ov. meget tydelige og forstaaelige Tert, udi hvilken de andre Oversættere har ikke heller fundet nogen Vanskelighed, og til sin dristige Forandring har han ikke angivet nogen Grund, saa man ikke veed, om der ere andre, der læse som han, eller der virkelig er nogen saadan foranderlig Læsemaade til, som han kunde have valgt. Gesner har dog vist ham Vey til at oversætte rigtig og tydelig uden nogen saadan Forandring. — S. 73. Ut nos fortuna decipere non possit, adjuvare possit. Dette smukke og nætte Udtryk, at Lykken ikke skal kunne bedrage, men hielpe os, hvis sindrige Forstand faaer Lys nok af den hele Context, hvor ilde er det af Hr. B. bleven fordunklet med denne sære Oversættelse: at vi kan ikke slumpe til at bedrages, men kan slumpe til at hielpes. Ingen af de andre Oversættere har saaledes forandret Ov. Udtryk. For Resten finder Rec. ingen af de mange Vanskeligheder dette lidet Capitel skal have. Kun i Slutningen pejus qværitur retrorsus &c. møder nogen Vanskelighed, som dog ved lidt nøyere Betragtning læt lader sig bestride.

Cap. VII. S. 75. Qvæ ita *sunt* natura copulata. Dette har B. oversat, som om Ov. kunde have skrevet, qvæ ita *sint* natura copulata. Men dette var stridigt mod hans Meening, som ey er at sige noget andet, man og maatte vide, for at kunne tale paa Stedet, men alene at tilkiende-

give, at det forantalte primum, og secundum, ac deinceps, i en Tale, staaer med hinanden i saa naturlig en Forbindelse, at man ikke let kan løbe vild derudi. — S. 76. Ut cum multa scriplerimus, etiam multa dicamus. B. At endskiønt vi have skrevet meget, vi dog have meget at sige. Saa kunde Ov. have skrevet, naar megen Skrivning kunde være til Hinder for at tale meget: men da han tvertimod udfordrer det første som nødvendigt til det Sidste; saa har Hr. B. givet cum en Bemærkning (endskiøndt) som aabenbar strider mod Conterten, og Ov. Meening. Den tydske Oversætter, har herved ey agtet Partikelen ut, trukket Ordene ud af deres Sammenhæng med det Foregaaende, forbundet dem med det Følgende, og efter et Punktum begyndt saaledes: Hat man viel geschreiben, saa muß man auch im Stande seyn viel zu reden, denn o. s. v. — S. 78. Utiqve vero cum infelix illa Verborum cavillatio accessit, & cursus ad singula vestigia restitit, *non potest ferri contorta vis*, sed, ut optime vocum singularum cedat electio, *non continua, sed composita est* Naar Recensenten maatte raade, vilde han have dette Sted saaledes oversat: Men især, naar-hiin ulykkelige Ordmønstring kommer dertil, og man standser i Løbet ved hvert Skridt, da kan den ligesom ved stærk Spænding udpinte hæftige Fart ikke trænge fortigiennem (non potest ferri contorta vis) Men, om man endog har den bedste Lykke til hvert et Ord, man vælger, saa standses den dog af og til og gaaer ikke bestandig, men kun stykviis fort (non continua *(vis)* est, sed composita.) B. I det mindste kan ved den ulykkelige Ordkløven, og hvor Løbet skal standse ved hvert Skridt, Farten intet Sving have, men er, om og de enkelte Ords Valg er nok saa lykkelig, ikke sammenhængende, men stykket. Denne Oversættelse kan hverken kaldes slet eller utydelig. — — so kann das Feuer der Seele nicht aushalten (non potest ferri contorta vis) — — so ist es doch keinn freye und schnelle, sondern eine abgenöthigte Wahl (non continua, sed composita est.) Det første kan være vel nok troffen, skiønt Metaphoren er tilsidesat, men i det sidste har Oversætteren uden Tvil misforstaaet Originalen. Hvad continua, og com-

compoſita electio vocum ſkulde være, begriber Recenſenten ſlet ikke, men continua vis, qva ſermo, qvem calor & ſpiritus tulit, ferri poteſt, er begribelig nok, og denne bliver kun compoſita, naar man brækker den af med electio eller cavillatio vocum. G. —— **Den forpiinte Styrke bliver ufordragelig —— den bliver ikke vedholdende, men kun udarbeydet.** Aldrig kan denne Oversætter rigtig have troffet Meeningen eller tydelig forklaret den. S. — **Saa kan Anfaldet ikke ſkee med den Drift og Styrke —— det bliver ikke noget heelt, men nogle ſammentvungne Stykker.** Om end denne Oversættelse var ikke den bedſte, saa traf den dog Meeningen, og Oversætteren har i ſine trende ſkiønne Anmærkninger herved endnu bedre forklaret, end han har oversat dette Sted. —— Herved maae det nu beroe. Mange ſmaa Anmærkninger, ſom Recenſenten endnu kunde have giort over alle 4 Oversættelser af denne 10de Bog, gaaer han forbie, og ſlutter med følgende almindelige Erindringer: 1) Den tydſke Oversættelse er viſt en reen og flydende, ofte meget hældig og naturlig, og i Almindelighed en god Oversættelse, men ſin Original allevegne troe og uden alle Feyl kan den vel ikke saa ganſke ſiges at være. Hiſt og her kunde Recenſenten endnu havt meer ey uden Grund at erindre derimod: 2) Hr. B. har for en ſtor Deel ey oversat Qv. da han har i Oversættelsen givet os saa mangfoldige ufordanſkede latinſke Ord, ſom kan ingen anden Grund have, end **Magelighed**, for ey at ſøge, eller **Egenſindighed**, for ey at ville ſøge gode danſke Ord. Desuden har hans Oversættelse en Deel Forløbelser, ſom Overilelſe kan have Skyld udi: 3) G. har giort ſig ſtor Flid for at fordanſke Qv. med mange nye danſke Ord. Vare de end ikke alle hældige eller fornødne, saa fortiener dog hans Flid at roſes. Hans Oversættelse er og ſom oftest frie og naturlig nok, ſkiønt den ey altid naaer Originalens Fynd og Styrke. 4) S. breder ſig undertiden vel vidt ud, er dog ſom oftest hældig i den Frihed, han giver ſig, og har for ſin Oversættelſes og ſine Anmærkningers Flid fortient en dobbelt Pris.

Halle. M. Tullii Ciceronis Opera omnia ex recenſione Jo. Aug. Erneſti, qvi & notas ſuas adjecit. Voluminis ſecundi pars prima & ſecunda. Orationes. 1774.

Den første Udgave af Talerne til Rom trykt ved Sweinheim og Panarz og besørget af Jo. Andrea Alirienſi 1471. har, i hvor vigtig den er for Kritiken, dog Ingen siden benyttet sig af. Den følgende af Ludow. Carbo i det Waldarferſche Officin til Venedig har vel mange Feyl, men og Mange gode Læsemaader. Undertiden ere Conjecturer indrykkede. Den Aaret derpaa af Adamo Ambergenſi og til Venedig besørgede har Grævius holdt for den første, og ikke flittig nok sammenlignet. Den Formodning, Hr. D. tilforn har havt, at den er kun en igientagen Tryk af den Waldarferſke, har han ved den virkelige Brug stadfæstet, dog fundet den renset fra Trykfeyl. Den til Venedig 1480 per N. G. d. e. Nicolaum Girardengum, er fløden af een af disse tvende. Den til Brixen 1483. er giort af den Romerſke. Af denne og de Venetianiſke ere alle komne indtil den første Aldiniſke. Imidlertid kom den Maylandſke Udgave af samtlige Værker 1498 der imellem, hvori den Brixeniſke aabenbar er lagt til Grund til Talerne, og nogle faa bedre Læsemaader ere endten af et Haandskrift, eller af Udgiverens (Minuciani) eget Genie. Den første Juntiniſke til Florentz 1515 ved Nic. Angeli, der har brugt et Haandskrift og de ægte Udgaver, indbesatter mange hidindtil ubekiendte og gode Læsemaader. At Orationes philippicæ ere besørgede af denne Udgiver, har Hr. D. Ern. ingensteds kundet finde, og troer altsaa, at han ikke har havt de Romerſke, Brixeniſke og Maylandiſke Udgaver for sig. En nye Klasse af Udgaver begynder med den første Aldiniſke af de samtlige Værker, hvilken og i Talerne er bleven Grundlaget til de efterfølgende. Victorius har i Talerne kun giort lidet til Textens Rettelse. Mange af de følgende kan man i den Henseende ganske overſee. Gruterus har i sin brugt fortræffelige Hiælpemidler; dog deels ikke flittig nok, deels med de ham egne Fordomme. Dog er hans Text siden bleven den almindelige. Grævius havde Excerpter af Erfurter og Dresdener Haandskrifter, brugte og gamle Udgaver, men ikke de bedste, og heller ikke med den rette Nøyagtighed. Haus Indices variantium Lectionum ere høyst ufuldstændige, og utilforladelige, da han har overdraget til andre at forfærdige dem. Af de Philippiſke Taler ere endnu nogle besynderlige Udgaver Mærkværdige. Hr. D. Ern. har med en utrættet Flid, Agtsomhed og Bekostning

koſtning tilſammenbragt næſten alle Udgaver af Talerne, og bekommet til Laans de faa, ſom endnu fattedes ham, ſaa den hele trykte kritiſke Apparatus ſtod ham til Tieneſte ved hans Recenſion af Texten, Derved har han ſelv anſtillet alle Collationer, og ingenſteds forladt ſig paa Andre. Desuden har han brugt trende Haandſkrifter af det Wolfenbyttelſke Bibliothek, af hvilke ethvert indbefattede nogle Taler, iligemaade nogle Læſemaader af en Codex til Leiden. Underſtøttet ved diſſe Hiælpemidler, foruden hans egen uforligneliige Bekiendtſkab med ſin Autor, og den fineſte Kundſkab om Sproget, har Hr. Udgiveren forhvervet ſig en anſeelig Fortieneſte i ſær af denne vigtige Deel af **Ciceros** Værker, og givet denne ſin Udgave et ligeſaa ſtort ſom væſentligt Fortrin frem for alle andre. Mangfoldige Steder har han rettet deels ved bedre Læſemaader af kritiſke Kilder, deels ved de ſikkerſte Formodninger af hans eget Genie; opdaget mange Interpolationer, og oplyſt mange dunkle Steder. Prøver deraf behøver man ikke at anføre, ſom desuden vilde være vanſkelige at vælge. Kun over følgende Sted vover Recenſenten en Anmærkning. Verrin. Act. II. lib. I. cap. 39 Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ —— hinc empta certisſime prætura; niſi forte id etiam dubium eſt, qvomodo iſte prætor factus ſit. Homo ſcilicet, aut induſtria, aut opera probata, aut frugalitatis exiſtimatione præclara, aut deniqve, id qvod leviſſimum eſt, aſſiduitate: qvi ante qvæſturam cum Meretricibus lenoi busqve vixiſſet, qvæſturam ita geſſiſſet, qvemadmodum cognoviſtis, Romæ poſt Qvæſturam illam nefariam vix triduum conſtitiſſet, abſens non in oblivione jacuiſſet, ſed in aſſidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuiſſet, is repente, ut Romam venit, gratis prætor factus eſt? —— D. Ern. troer, at der ikke er nogen Sammenhæng i dette Sted, med mindre man forved aut induſtria indrykker det Ord nulla, og forbinder ſcilicet med det Sidſte is repente &c. Med Beſkedenhed føyer han til, qvi melius poterit, eum libenter audiam. At ville giøre det bedre, vover Recenſenten ikke, han holder Hr. Udgiverens Formodning for ſindrig, men troer ikke, at det er nødvendigt, naar man kun tager diſſe første Ord Homo ſcilicet-aſſiduitate for et ironiſk Spørsmaal, og de følgende Qvi —— —— is repente

&c. for det alvorlige Svar derpaa, som indbefatter Modsatzen af foranførte Spørsmaal, men uden particula adversativa, hvilken Cicero i den Hede, med hvilken han taler, har udelukt.

Cop de Corse. Le Memorial d'un Mondain 1774. 136. S. 8v. Forfatteren er Hr. Grøve Maximilian von Lamberg, K. K. virkelig Kammerherre. Forfatteren har giort en Reyse til Italien og i sær til Corsika, og denne Opsatz er en Frugt deraf. Hans Hensigt har ikke været at levere nogen egentlig Reysebeskrivelse, ey heller i Almindelighed nogen egentlig Bog, men denne hans Memorial indbefatter kun adspredte Anmerkninger, Betragtninger, Anecdoter. Skrivemaaden er paa mange Steder ucorrect, og Meeningen ikke sielden uforstaaelig, som Forfatteren og i Begyndelsen selv har giort en Undskyldning for. Med denne liden Mangel indbefatte dog disse faa Ark mange artige og læseværdige Ting, og vidne om Grævens vidt udbredte Kundskaber i forskiellige Deele af Videnskaberne. Om General Paoli, hans Broder Clement Paoli og den Corsiske Nation, forekomme her mange Besynderligheder. Om den Første ere anbragte saadanne Efterretninger, som meget formindske det høye Begreb, som den store Hob gar giort sig om ham. Hr. Græven holder General Paoli for en homme ordinaire, som med en Corsicaners naturlige Gave betiente sig af Folkets Tilbøyelighed, der holdt ham for en stor Mand, og opofrede dette samme Folk og dets Midler under det glimrende Skin af en forestaaende Frihed. Derom fortæller han forskiellige Begivenheder. En ugemen Forslagenhed og endnu større Forsigtighed træffer man dog i hans Handlinger. Naar han var opbragt imod en Corser, saa giorde han ey alene ham, men og hans hele Familie ulykkelig. Et fordægtigt Brev, som faldt af Massesi Taske foraarsagede, at Paoli skildte ham ved Livet, og lod alle hans Forvandtere fængsle. (Men det er Spørsmaal, om Paoli hos et saa hevngierigt Folk, som Corserne ere, kunde vel handle anderledes?) Da Capitainen paa et Engelsk Skib, som førte General Paoli over til Italien, blev anholdt af Franzøsiske Skibe og tilspurgt, saa svarede han, at han førte kun en eeneste Passagier til Toscana. Den Franzøsiske Capitain sagde,

sagde, Forsikkre mig, at dette er Sandt. Ja, skreg Engelænderne, ved Frimurer-Troe, og reyste fort. Nogle Træk og Handlinger ere dog og Beviis paa en høyere og ædlere Tankemaade. Det kommer her ofte an paa de Vinkler, hvorfra man vil bedømme berømte Mænds Handlinger. Clement Paoli, Generalens Broder, er en Mand af 56 Aar. Han besidder Indsigter og Mod og af hans Handlinger fremskinner en dyb Eftertanke. Hos Corserne finder Forfatteren en stor Hævngiærighed og en lige Lættroenhed. De brænde Deres Børn ind paa Armen eller Legemet de første Bogstaver af de Personers Navne, som de har at hævne sig over, ligesom og de første Bogstaver af de Ting, de maae vogte sig for. En havde paa sin Arm 7 F. som betegnede Femine, Franci, Furbi, Fungi, Fame, Foresti, Forche. En vis Maade at forhexe deres Vaaben er endnu Skik iblandt dem; i det Geværet bliver lagt paa Alteret i det H. Pantaleon, og derover holdt en Messe. Grøven fandt til Corte et ganske besynderligt Menneske, der ved Lugten af Jorden kunde underskille enhver Reysendes Fæderneland. Den første Prøve skede med En, der havde noget Jord af de Schweizerske Alper ved sine Støvle. Denne Mand vilde være født ved Ganges. Den bekiendte Joh. Jacob Rousseau vil nu hedde den Botanist Renaud og arbeyder paa et Værk de Simplicibus. Sin Kone kalder han sin Sappho, sin mandlige Sappho. Han har bekiendtgiort en Efterretning, at Boghandler Rey til Amsterdam har forfalsket hans Værker. Til Venedig traf han og P. Lodali, som besad den Kunst, at undgaae al Ja og Ney, man maatte forelægge ham hvilke Spørsmaale eller Dilemmata man vilde. En langt besynderligere, ja næsten utroelig Mand, er til Venedig Marqvis von Aimar eller Belmar, bekiendt under det Navn af St. Germain. For nærværende Tid har han anlagt en Hørbleg, hvorved Hundrede Fruentimmere arbeyde. Han holder sig for 350 Aar gammel. Da Hertugen af York kom til Venedig, saa forlangte han Rang for ham. Man vidste vel, sagde han, hvem Hertugen var, men man vidste ikke, hvad for en Titel han, Marqvis af Belmar, førte. Han roser sig af store Kunster, ved en Balsam giør han sig ung, men en Dame, der salvede sig for stærk, blev derover sat tilbage i et Embryous Tilstand. Grøven spurgte

ham,

ham, om han ikke vilde vende tilbage til Frankerige igien, hvortil han svarede, at, naar Kongen (Ludvig XV.) var død, saa vilde han igien vise sig i saadan Glands, at hele Europa skulde kiende ham. Han skriver tillige med begge Hænder. Endnu mange flere Besynderligheder fortælles om denne sælsomme Mand, hvoriblandt mange dog synes utroelige. Forfatteren beklager sig til Venedig over Bibliothekariernes Uhøflighed ved Bibliotheket til St. Mart. Hist og her fortælles nogle lystige Forfælde. En Kiøbmand til Livorno skrev i Zifrer til Pinto til Mallaga, han maatte skikke ham 1 eller 2 Aber. Denne læste Zifrerne falsk for 102, og skikkede ham 84 med den Undskyldning, han kunde for nærværende Tid ikke bekomme flere, men han vilde med det første sende ham de øvrige 18. ꝛc.

Leipzig. Petri Caroli Guilielmi L. B. ab Hohenthal Librum de Politia, adspectis observationibus de tausarum politiæ & justitiæ differentiis. 1776. 1 Alph. st. 8v. Den lærde Hr. Forfatter, der søger, som Ret er, ved sig selv at vedligeholde og forstørre det faderlige Navns Roes, skrev den 28 Sept. 1774 en Disputation til Leipzig paa $10\frac{1}{2}$ Ark de ambitu Politiæ, ejusqve a Justitia Discrimine; hvilken en anden roesværdig Adelsmand, Hr. Carl Georg von Raumer, forsvarede under hans Forsæde. Dette Academiske Skrift, har han nu videre udført, og forvandlet til en ordentlig Bog. Han har bemøyet sig for, at lægge den store Omfang af Politie-Videnskaben i en frugtbar Korthed for Øyne, vel at ordne de Materier, som høre til samme, at give rigtige og tydelige Begreber derom, at sammenligne og bedømme de Lærdes ofte forskiellige Meeninger, ogsaa fuldstændig og nøye at vise, i hvilke besynderlige Skrifter og andre Bøger der er bleven handlet derom, og endelig at angive hvad som i forskiellige Lande i sær de Churfachsiske og Kongelige Preusiske virkelig er bleven indført, ja vel ogsaa at meddele Udtog af Forordningerne. Alt dette er udført med besynderlig Flid og øyensynlig Duelighed, og vil Hr. Baronen fortfare, saalænge han lever, at gisre om ikke en Hovedsag, dog i det mindste en besynderlig Bisag af Politie-Videnskaber, og søge at forskaffe denne Bog al mueelig Rigtighed og hensigtsmæssig Fuldstændighed, saa vil han er-

rlange en anseelig Rang iblandt Mesterne og Skribenterne denne Videnskab.

Göttingen. Litteratur des deutschen Staatsrechts. Vom Geheimen Justizrath Pütter zu Göttingen. 1776. Omendskiøndt det skulde være en Feyl, om nogen vilde sætte sin ganske Lærdom i Litteraturen; saa kan dog Ingen besidde sand Lærdom uden Litteratur. Den fortræffelige Forfatter af denne Bog, er allerede længesiden bekiendt som en stor Lærer i den tydske Statsret, og her viser han sig ogsaa som en stor Kiender af Litteraturen i denne Deel af Lærdommen, og leverer en Bog, for hvilke mange ville takke ham. Den Retfærdighed, han lader andre saavel gamle som nye Publicister vederfares, og i Særdeleshed og Hr. Etatsraad **Moser**, vil finde Biefald. Denne i sit Fag store Mand, har derudi ikke havt sin Lige, og heller ikke nogen vil giøre ham det efter, men begge hans store og udødelige Værker over den tydske Stats-Ret, ville immer blive de eeneste i deres Art, og det Hav, af hvilket mange smaa Publicister utaknemligen ville fylde deres Vandkomme.

Nordlingen. Samuel Gottlob Friderich Haas, Lehrers am evangelischen Seminario zu Oettingen, Anleitung, zu einer angenehmen geographischen Lehrart. 1776. Hr. Forfatteren paastaaer, at man i de geographiske Læretimer maae foredrage saadanne Materier for Ungdommen, som ere indbefattede i Hr. **Büschings** Jordbeskrivelse og Forberedelse, af hvilken Sidste han og meddeler et catechetisk Udtog. Man vil herved tilsøye en snild Anmærkning ved Anmældelsen af dette Skrift i velbemældte Hr. Cons. R. Büschings **wochentliche Nachrichten** 1776. S. 232. „ Es gefällt ihm (Forf.) mir grosse Lobsprüche „ beyzulegen, diese aber haben des berühmten Herrn Magi„ sters und Rectors **Hager** Eifersucht erreget, wie ich aus „ deßelben **geographischen Büchersaal** B. 3 St. 5. S. „ 381. ersehe. Ich bin sehr wohlzufrieden, daß der Her „ Rector von diesen Lobsprüchen sich so viel zueigne, als ihm „ beliebt, ja Wenn sie Ihn in seinen alten Tagen zufriedner „ und vergnügter machen können, so trete ich sie ihm mit „ Vergnügen ganz ab. “

Han-

Hannover. Tagebuch eines Predigers, enthaltend die Seereyse der Hannöverschen Truppen nach der Insel Minorka. 1776. 4 A. 8v. Den Ubenævnte Forfatter har skreven denne Dagbog alene for sig selv og for sine Venner og Forvandte, men ikke for Publikum. Man burde altsaa heller ikke have ladet den trykke. Endogsaa Beskrivelsen om Gibraltar, som staaer S. 48-57, er hverken fuldstændig eller rigtig nok, og ligesaa lidet som den hele Dagbog skreven for Publikum. Men tillige med Dagbogen udgives tillige besynderlige Nachrichten und Merkwürdigkeiten von Gibraltar, som ere trykte paa eet Ark, og opsat den 4. Jan. 1776. til Gibraltar af en anden Mand, som er reyst derhen med de Churbrunswigske Tropper. Dette Ark indeholder mere for Publikum end hiin Dagbog. Deriblandt er det mærkværdigt, hvad Forfatteren har forefundet til Gibraltar, som noget usædvanligt, at nemlig en Jøde har en katholsk Kone, og lader sine med samme avlede Børn opdrage i den reformerte, formodentlig den Engelske Kirkes, Religion. Dette er i al Henseende en mærkværdig Religions-Tolerantze.

Halle. Joh. Tobias Carrachs Kurze Anweisung zum Proceß in Civil- und Criminalsachen. Herausgegeben mit einer Vorrede und der Nachricht von dem Leben und Schriften des Sel. Herrn Verfassers von dem Herrn Assessor König 1776. 1 Alph. 16 A. 4. Faa Lærere paa Academierne vare saa berømte for deres practiske Kundskab og Erfaring, som den afdøde Carrach, og Faa kunde og gjøre saa megen Paastand derpaa. Derfor ventede man og med Forlængsel Udgaven af denne Anvisning, og fornøyer sig over, at den ved Forfatterens Død ey er udebleven. Den er en særdeles brugbar Bog og Tydelighed i Foredraget er een af dens største Fortrin.

*** *** ***

Leipzig. Det af Fyrsten Jablonowski stiftede Sælskab har bestemt for Aaret 1777. følgende Opgaver 1) Den første bliver igientaget fra forrige Aar med fordoblet Priis, tvende Skuemynter, hver af 24 Dukaters Værd,

og derudi forlanges en Forklaring over de sande Aarsager til Folkevandringerne fra de nordlige Egne og deres Virkninger i Henſigt til de ſydlige Folk. 2) Den anden mathematiſke Opgave bliver ligeledes igientaget med Forſikring om dobbelt Priis, og opfordrer Mathematikens Kiendere til at give en fuldkommere Beſtemmelſe af Donkraftens Theorie, at oplyſe den med Forſøg og gjøre den bequemmere til det almindelige Væſens Brug. 3) Den tredie Priis af 24 Dukaters Værd er beſtemt for den, der vil angive et ved Theorie og anſtillte Erfaringer ſikkert Middel imod Qvægſygen, ſom er læt at have, koſter lidet, og er for Qvæget ſelv angenemt, og kan bruges baade ſom præſervativiſk og et curativiſk Middel, og meddele Sælſkabet ſamme til Underſøgning og Forſøg. Afhandlingerne maa være indſendte til midt i Januario 1777.

Petersburg. Det frie oeconomiſke Sælſkab har bekiendtgiort følgende Priſer: 1) en Medaille af 35 Dukater for Forfatteren af den bedſte Inſtruction for en Forvalter over et anſeeligt Landgods i Godsherrens Fraværelſe: 2) en Medaille af 12 Dukater for den bedſte Afhandling, ſom viſer, hvor ſkadelig for Folkemængden den Skik er, ſom i lang Tid har været vedtaget iblandt Bønderne, at de gifte deres unge og umyndige Sønner med vorne Piger, ſom ere til Aars, for derved at bekomme en god Arbeyderinde i Huſet: 3) en Medaille af 35 Dukater for Forfatteren af en liden Haandbog for Landmanden, ſom maa være ſkreven fattelig og tydelig under den Titel, **Bondeſpeyl.** Den første Deel ſkal give en Anviisning til Bønderbørns gode Opdragelſe, og til Bondens og hans Huusfolks Sundheds Vedligeholdelſe. Den anden Deel ſkal indbefatte en kort Anviisning til Huusholdningen, til Agerdyrkningen, til Qvæg-Avlingen, og andre Bonde-Haandteringer.

Leiden. Den Hollandſke Litteratürs Sælſkab, har ikke bekommet nogen priisværdig Beſvarelſe paa det Spørsmaal: **Wie weit kan man durch die noch vorhandenen Ueberbleibſel der Mösegothiſchen und Angelſachſiſchen Sprache den Urſprung der Holländiſchen Sprache erläutern, und zeigen, daß ſie ſich auf dieſe alten Sprachen gründet?** og gior altſaa denne Opgave nok en Gang

be-

bekiendt, hvis bedſte Opløsning det vil belønne med en Skue-Mynt af 150 Fl.

Cadix. Den Spanſke Statsminiſter **Grimaldi** har paa det her værende Kongel. Obſervatorium beſtikket en egen beſtandig Obſervator, der maa vaage paa ſamme alle Nætter, og iagttage alle de himmelſke Phænomena i denne Egn, hvis ſkiønne Horizont alle Aſtronomer misunde den.

*** *** ***

Osnabrück. Hr. **J. M. von Loen**, Preuſſiſk Regierings-Præſident i **Teklenburg** og **Lingen**, der tilforn har giort ſig bekiendt ved forſkiællige Skrifter, er død i en Alder af 82 Aar i Lingen.

Altona. I Tydſkland er død den berømte Digter Hr. **Hölty**, i Engeland den berømte **David Hume**, og i Frankerige Hr. **de Saint Foix**, Hiſtorieſkriver og Skuespil-Digter.

London. Her er død i Begyndelſen af October-Maaned den berømte Naturforſker **John Ellis**, Medlem af det Kongel. Videnſkabs-Sælſkab.

Jena. Hr. Geheime-Juſtitz- og Hofraad Doct. **Joachim Erdmand Schmidt**, Profeſſor i Statsretten og Hiſtorien, er her ved Døden afgangen i ſin Alders 67 Aar.

Frankfurt ved Oderen. Her døde den 28de Auguſt. Hr. Mag. **Martin Georg Chriſtgau**, Rector ved Ober-Skolen i ſin Alders 79 og ſit Embeds 50 Aar.

Wien. Her er ſden berømte Keyſerlige Livlæge Hr. **von Haen** ved Døden afgaaet.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

Forſte Regiſter

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

ſom findes anforte i de

Kiobenhavnſke

Efterretningers

Andet Hæfte

for Aaret 1776.

A.

Side

Abh. von der Beſchaff. u. Gebrauch der Cavallerie in den älteſten Zeiten = = 478
Adlung Gloſſarium Manuale Tom. IV. - 120
Allg. Churpfalz. Luther. Geſangbuch = 671
Ancher Danſke Lov-Hiſtorie II. Deel = 561
Armſtrong Oeconomie de l'Amour - 639
A Voyage towards the North-Pole - 794

B.

Bachiene Beſchr. von Palæſtina = = 495
Bacmeiſter Beytr. zur Geſch. Peters des Großen 457
Baldinger Pharmacopœa Edinburgenſis - 685
Beauvais Oraiſon funebre de Louis XV. - 464
Benda Amyntas Klagen über die Flucht der Lalage 591
Bernoulli Liſte des Aſtronomes connus - 767
Beſchäftigung der Berliniſchen Geſellſchaft naturforſchenden Freunde = = 761
Beyträge zur Naturgeſchichte I Th. = 592
Bildſoe Comment. in Parabolam Luc. XVI. 19-31 625
Boden Achillis Tatii σρωτικων L. VII. 703
Bouſens korte og tilſtrækkelige Geographiſche Tabeller 452
Boſſu Neue Reiſen nach Weſtindien = 607
Bowyer Conjecturen über das neue Teſtament = 790

Briefe zur Ausbildung des Gemüthes = Side 447
Briefe aus dem Englischen = = 602
Brincmann Beyträge zu einer Theorie der Gährungen 574
Buchholz Versuch einer Geschichte der Churmark Brandenburg = = 459
Buchholz Versuch einer Gesch. der Churmark-Brandenburg = = 619
Buffons Naturgeschichte = = 554
Büsching Geschichte des Berlinischen Gymnasii = 441
Büschings vollst. Topographie der Mark Brandenburg 587

C.

Carrachii Aduotationes ad Justi Henningii doctrinam de Actionibus - 605
Carrachs kurze Anweisung zum Proceß in Civil und Criminäl sachen = = 830
Clarke die Schriftlehre von der Dreyeinigkeit = 525

D.

Das Gastmahl Xenophons = = 638
Die vornehmsten Ursachen vom dem Verfalle der Religion = = = 528
Die Leiden der jungen Werther = = 573
Die Kunst zu Catechisieren = = 576
Dintz Pomponius Mela drey Bücher von der Lage der Welt = = = 557
Der Naturforscher 3. St. = = 606
Der Staffiermaler = = 570
Doctor Morten Luthers skriftmæssige Kiendetegn paa den sande og falske Kirke = = 496
Dow die Geschichte von Hindostan 3 Th. = 461

E.

Engelmann Armuth und Reichthum = 682
Erneſti (edidit) M. T. Ciceronis Opera Vol. I. - 429
—— —— Vol. II. Pars 1. 11. - - 823

F.

Fedderſen Nachr. von dem Leben und Ende gutgesinter Menschen = = 783
Frack poetische Kinder Theologie = = 463
Frisch die gute Sache der ehemaigen Heidenbekehrungen = = = = 620

Frommans Sammlung einiger Predigten und Ermunungsrede Side 767
Frorieps Geiſtliche Reden 764

G.

Garde (überſ.) Verſuch über das Genie von Alexander Gerard 699
Gebhardi Allg. Weltgeſch. XIV. Band 686
Geſch. der Miß Charlotte Jarwiß 607
Geſellſchaftliche Unterhaltungen zur Verbeſſerung des deutſchen Ausdruk 720
Gladbach Geſch. über Heilung einer 27 jahrigen Krankheit 672
Goldhagen über die knechtiſche Furcht vor Gott 765
Goetzens Beweis, daß der Satz, ein Sandkorn ꝛc. iſt weit gröſſer, als der aufgeklärteſte Verſtand der geübteſten Weltweiſen, wahr und vernünftig ſey 750
Grafmann Hypomnemata hiſtorico critica ad illuſtrandam hypotheſin de Codicibus Hebr, Græcis interpretum græcorum V. Teſtamenti 747
Gray Allg. Weltgeſch. 5. Th. 3 B. 476
Grieſinger Grunde und Mittel wieder die alzugroſſe Furcht für Gewitter 560
Gruner de Dæmoniacis 623

H.

Haas Anleitung zu einer angenehmen geographiſchen Lehrart 829
Haarwoods vier Abhandlungen 541
Haberlins neueſte teutſche Reichsgeſchichte 523
Hee Tale over Orlog-Skibet Jndſods-Retten 677
Heiſe Laidion 511
Heinecken Tentamina Juris Aggeralis Reipublicæ Bremenſis 763
Herzels Gud. über den Babyl. Stadt und Thurmbau 778
Hobenthal Liber de Politia 828
Hiller Paſſions Cantate 558
Huntes Hiſt. natur. dent. humanorum 639

J.

Jagemann Anthologia poetica Italiana . 76
Jerusalems Betragtninger over Religionens fornemmeste Sandheder . 52
Jetze Gemeinnützige Praxis Winkel zu messen . 70
Junius Briefe über den jetzigen Zustand von Großbritannien . . . 64
Jungii Hist. antiqvissima Comitatus Benthemiensis Libri tres . . 67
Julti de Bileami Asinologia Dissertatio . 67

K.

Kleine Schriften 44
Kort Underviisning for Begyndere i det Hovtydske Sprog . . 41
Krunitz Encyclopädie 4. Th. . . 44

L.

Lamberg le Memorial d'un Mondain . 82
Lampe de noxis ex sepultura intemplis . 62
Le Theatre 42
Leben und Abenthe. des berüchtigten Rebellen Jermetian Pugatschew . 70
Lepechie Tagebuch der Reyse durch versch. Prov. des Russ. Reichs . . 44
Les Conversations d'Emilie . . 59
Leske J. Tryol. Lipsiensis . . 43
Levnetsbeskrivelse over Jesuiter-Generalen Abbed Lorentz Ricci . . 76
Lindner Sancti Athenagoræ Athenienſis Philosophi deprecationem pro Christianis edidit 66
Loft (oversat) Lucians Timon eller Menneske-Hader 43

M.

Marx med. Abh. P. I. . . 52
Michaelis Mosaisches Recht . 45
Moneta Abhandlung, daß die Kälte und das kalte Wasser im Catarrhkrankheiten und Catarrhusten wahre Heilmittel sind . 79
Mendelsons Phædon 4. Opl. . 80
er patriotische Phantasien . 57

O.

Oberlin rituum romanorum tabulæ - 608
Oswald Appellation an den gemeinen Menschen-Verstand - - 717

P.

Pfeiffer Predigten - - 749
Predigten für Kinder 2. Th. - - 464
Pred. von Protest. Gottesgelehrten - 559
Pütter Litteratur des deutschen Staatsrechts - 829

Q.

Qwintilians Underviisning i Veltalenheden. Tiende Bog udgiven ved Sælskabet til de skisnne Vidensk. Forfremmelse - 641
Qvintilians Anweisung zur Beredsamkeit zehntes Buch - - 704

R.

Ramlers Lyrische Blumenlese - - 537
Regles & Principes de l'art de la Guerre - 496
Reiche über die Taufe den Christen - 590
—— —— über den Werth der Gefühle von dem Theater 590
—— —— über den seligmachenden Glauben - 604
Rhode Samlinger til Hadersley-Amts Beskrivelse 450
Richer Theatre du monde - - 639

S.

Sahl Chrestom. grammatico syntactica paradigmatica 480
Sahl (oversat) M. T. Ciceros Lære om Pligterne, med Indledning og Anmærkninger dertil 721
Samling af philosophiske Skolerale - 545
Saml. auserlesener Abhandl. zum Gebr. pract. Aertze 4 St. 556
Scharfenberg specimea Observv. qvibus loci nonnulli Danielis illustrantur - - 575
Schlegel Dänische Reisebeschr. - - 593
—— —— Samlung zur Dän. Gesch. 2 B. 4 St. 595
—— —— om historike Forelæsninger - 614
Schlegel (Joh Christ. Trangott.) Apothekerbuch 640
Schlegel (Gottlieb) Die Sicherheit der Religion - 679
Schreiber Med. chir. theor. pract. Betr. über alle arten der wenerischen Krankheiten - 752

Schlösser Isländische Litteratur und Geschichte 61
Schroder die völlig eröfnete Alchymie = 62
Schwedens gründliche Nachr. von Anschlagung der Güter 68
Schytte Staternes udvortes Regierung 2. D. 68
Semler Abh. von freyer Untersuch. des Canons 4 Th. 50
Stanhope's Briefe = = 68
Stark Predigten = = = 68
Stark Hephæstion, ander Oplag = = 79
Struths Bezeugung der Wahrheit von der öffentlichen Untersuchung des Philantropinum zu Dessau 80
Stauning Beskrivelse over Egypten og Nubien = 45
Ström Tilskueren paa Landet II. Deel = 73
Suhm Hist. af Danm., Norge og Holstein = 51
Süssmilch Die Göttliche in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts ꝛc. = 75

T.

Taube Gesch. der Engländischen Handelschaft = 78
Thym die Practik des Seydenbaues = 68
Tode, danske Læge = = = 46
Tristram Shandy's Leben und Meynungen = 52
Tölner Disquisitio, utrum Deus ex mero Arbitrio potestatem legislatoriam exercet - 48
Tölners theologische Untersuchungen des zw. B. erstes St. 73

U.

Ueber die Zulässigkeit oder Unzul. Landesherlichen Bedienten bey Landständischen Versamlungen = 60
Uhlichs Harmonischer Vortrag der heil. Geschichte N. T. 49

V.

Wamberg Kort Underviisning til en Underdommers Forhold inden Retten = 43
Weinwich Hist. Efterret. om Stevns Herred i Siælland 67
Werdel (oversat) den naturlige Religions fornemmeste Sandheder i ti Afhandlinger ved H. S. R. 76
Vermischte Aufsätze und Urtheile über gelehrte Wercke 55
Westphals system. Anleit. zur Kenntniß der besten Bücher in der Rechtsgelehrsamkeit - 544
Wivet Forsøg til Fortæl. om mærkv. Danske og Norske S. 67
Wurdtwein Subsidia diplomatica - - 667

Z.

Zikler Entwürf der Kirchengesch. des alt. Tts. 498

Andet Register
over
de vigtigste Materier,
som forekomme i det
Andet Hæfte.

C.

Cavallerie, Afhandling om dets Brug i de ældre Tider = = 478
Chrestomathie, en grammatisk-syntactisk = 481

E.

Efterladenskab, Dronning Sophias = 613 f.
Egypten og Nubien, Beskrivelse derover = 451

F.

Forelæsninger, historiske = 614
Formæhling, Christ. II med Elisabeth = 609 f.
Fortælling om den rige og fattige Mand, Forklaring derover = = 626
—— —— om mærkværdige Danske og Norske Sager 673

H.

Hadersleb-Amt, Beskrivelse derover = 450
Historie, den Hellige, dens harmoniske Foredrag 492
Historien af Danmark, Norge og Holsteen, til Ungdommens Bedste = 513
Hoved-Pine, Afhandling derom = 469

J.

Indledning til Ciceros Lære om Pligterne, dens Beskaffenhed og Indhold = 721

K.

Kirke, den sande og falske, Kiendetegn derpaa 497
Kirkehistorie, det Gamle Testaments, Udkast dertil 498

L.

Læge, den Danske, et Ugeskrift = 465
Løv-Historien = = 561 f.

Lu-

Luther, hans strænge og bittre Udtryk, Betænkning derover = = 498 o. f

N.

Naturens Love, ulige Begreb derom, som kan give Anledning til Ordstrid = 75
Naturen og Naturens Drifter kan ey adskilles fra hinanden 758

R.

Regiering, Staternes udvortes = 690
Reyse til Rom, Kong Christ. I., Beskrivelse derover 598

S.

Sandheder, Religionens, Betragtning derover 529 f.
Skoletaler, philosophiske = = 545
Skriftemaal, det aabenbare, hvorvidt kan og bør anses som verdslig Straf = 745
Sokrates skildret, som Lærer og Helt = 547 f.
Stevns Herred i Sielland, Efterretning derom 675
Synden, det fordervelige og skadelige derudi = 755
Synder, smaa, deres Frugtbarhed = 756

T.

Tabeller, geographiske = = 452
Talekunst, dens Dyrkelse i de mindre Skoler = 546
Tapperhed = = 549

U.

Underdommer, Anviisning til hans Forhold inden Retten 450
— — — i det Høytydske Sprog = 417
— — — i det latinske Sprog, adskillige Anmærkninger derover = = 481
— — — i Veltalenheden, Qvintilians, Anmærkninger dertil = 641 f. og 705 f.

Y.

Ydmyghed, den Socratiske, Følger deraf = 547

Æ.

Ægteskab, mellem gamle Folk, Betænkning derom 753 o. f.
Ævighed, Verdens, Tanker derom, som bevise, at dens Umuelighed kan af Fornuften ikke igiendrives, lad være man bør troe den H. Skrift, som vidner om dens virkelige Begyndelse = = 769 o. f.